BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ DOKTORA PROGRAMI

NEOKLASİK REALİST PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI (2002-2017)

HAZIRLAYAN

TAHİR BEKİROĞLU

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. BANU ELİGÜR

ANKARA-2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Doktora Programı çerçevesinde Tahir BEKİROĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 25/12/2023

Tez Adı: Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı-Soyadı, Kurumu) **İmza**

Prof. Dr. Banu ELİGÜR, Başkent Üni. (Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Çınar ÖZEN, Ankara Üni. (TİK Üyesi)

Doç. Dr. S. Sezgin MERCAN, Başkent Üni. (TİK Üyesi)

Prof. Dr. Yelda ONGUN, Başkent Üni. (Üye)

Doç. Dr. Klevis KOLASİ, Ankara Üni. (Üye)

ONAY

Prof. Dr. Menderes ÇINAR

Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler

Enstitüsü Müdürü

Tarih: 25/12/2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 29 / 12 / 2023

Öğrencinin Adı, Soyadı	: Tahir BEKİROĞLU
Öğrencinin Numarası	: 21810423
Anabilim Dalı	: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı	: Doktora Programı
Danışmanın Adı, Soyadı	: Prof. Dr. Banu ELİGÜR
Tez Başlığı	: Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)

Yukarıda başlığı belirtilen Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 270 sayfalık kısmına ilişkin, 29/12/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç ✓
2. Alıntılar hariç ✓
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç ✓

"Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esasları"nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası

İmza

ONAY

29 / 12 / 2023

Prof. Dr. Banu ELİGÜR

TEŞEKKÜR

Tez çalışmasının başlangıç aşamasından sonuçlandırılmasına kadar olan süreçte değerli bilgilerini ve tecrübelerini benimle paylaşan, zaman ayırıp beni yönlendiren ve düşünme ufkumu genişletmede çok büyük emeği olan tez danışmanım Prof. Dr. Banu ELİGÜR'e çok teşekkür ederim. Tez önerisi aşamasında katkılarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Menderes ÇINAR ve Dr. Öğr. Ü. Erdem DAMAR'a ayrıca teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Tez İzleme Komitesinde yer alarak tezimin oluşum sürecine büyük katkılar sağlayan Prof. Dr. Çınar ÖZEN ve Doç. Dr. Süleyman Sezgin MERCAN Hocalarıma değerli katkıları, emekleri ve beni yönlendirmeleri için çok teşekkür ederim.

Bilimsel araştırma becerimi geliştiren doktora programına yönelik çalışmada tez danışmanım Prof. Dr. Banu ELİGÜR'ün Uluslararası İlişkiler kuramlarından olan Klasik Realizm ve Neorealizmin eklektik bir şekilde kullanılmasıyla 1990'lardan itibaren geliştirilen Neoklasik Realist Kuramın Tip III varyasyonu çerçevesinde 2002-2017 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının açıklanmasına yönelik karmaşık bir tez çalışmasının engin bilgi birikimi ve deneyimiyle beni yönlendirmesiyle sonuca ulaşmasında büyük katkı sağladığını ifade etmek isterim.

Tez Savunma Jürisinde görev alan Prof. Dr. Banu ELİGÜR, Prof. Dr. Çınar ÖZEN, Prof. Dr. Yelda ONGUN, Doç. Dr. Süleyman Sezgin MERCAN ve Doç. Dr. Klevis KOLASİ Hocalarıma olumlu ve yapıcı eleştirileri için çok teşekkür ederim.

Tezimin veri toplama sürecinde görüşme talebimi kabul ederek bana destek olan ve sorularımı samimiyetle cevaplayan mülakat yaptığım saygın şahsiyetlere de teşekkürü ayrıca bir borç bilirim.

Emeklilik hayatımda başladığım doktora programında da aktif meslek hayatımda olduğu gibi her zaman benden desteklerini ve teşviklerini esirgemeyen eşim İnci ve oğlum Onur ile kızım İpek Gizem'e çok teşekkür ederim.

ÖZET

Bu doktora tezi "Neden 2002'den beri iktidar olan AK Parti Hükümeti 2008-2017 arası Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma yönünde Türkiye'nin dış politikasını tanımlamıştır?" sorusunu Neoklasik Realizmin tip III varyasyonu bağlamında açıklamaktadır. Tez, uluslararası sistem ve bölgesel güç dengeleri politikalarından ziyade Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının iç siyasi faktörlere göre şekillendiğini ileri sürmektedir. Neoklasik Realizm iç siyasi faktörleri ara değişkenler (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) olarak tanımlamakta ve dış politika inşasında bu unsurların daha belirleyici olabildiklerini ileri sürmektedir. Türkiye'nin 2008-2017 arası Kuzey Irak politikası başta lider algısı ve buna bağlı olarak yeniden tanımlanan stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar bağlamında askeri güç kullanımı yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkiler şeklinde tanımlanmıştır. Bu esnada, AK Parti Hükümeti 2009-2015 arasında Türkiye'de "Demokratik Açılım" politikasını uygulamıştır. PKK terör örgütünün 2015'te tekrar silahlı mücadeleye başlamasıyla "Demokratik Açılım Süreci" sona ererken; 2017'de IKBY'nin bağımsız Kürt devleti kurmak için referandum yapması Türkiye'nin Kuzey Irak'a dair stratejik kültürünün tekrardan askeri güç odaklı olarak tanımlanmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tip III Neoklasik Realizm, Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, Lider Algısı, Stratejik Kültür, Demokratik Açılım Süreci.

ABSTRACT

This Ph.D. dissertation based on Neoclassical Realism's third variation (type III), analyzes the question of "Why did the AK Party, which has been in power as the party of government since 2002, form close political and economic relations with the Iraqi Kurdish Regional Government (KRG) between 2008 and 2017?" The dissertation argues that Türkiye's policy toward the KRG was shaped by domestic political factors rather than the international system and regional balance of power politics. Neoclassical Realism defines domestic political factors as intervening variables (leader perception, strategic culture, state-society relations and domestic political institutions) and argues that in foreign policy making these factors can be more decisive than the international system. Türkiye's policy toward the KRG between 2008 and 2017 was redefined mainly as a result of a change in the leader's perception, which shaped and redefined the strategic culture, state-society relations and domestic political institutions. During this process, the AK Party Government also implemented the "Democratic Opening Process" in Türkiye between 2009-2015. Yet, the process came to an end in 2015, when the PKK terrorist organization reinitiated an armed struggle against the Turkish state. The 2017 KRG's referendum to establish an independent Kurdish state resulted in Türkiye to reembrace a strategic culture defined by military power.

Keywords: Type III Neoclassical Realism, Türkiye and Iraqi Kurdish Regional Government, Leader Perception, Strategic Culture, Democratic Opening Process.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR..... i

ÖZET..... ii

ABSTRACT..... iii

İÇİNDEKİLER..... iv

TABLOLAR LİSTESİ..... ix

ŞEKİLLER LİSTESİ..... x

HARİTALAR LİSTESİ..... xi

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ..... xii

1. GİRİŞ: KURAMSAL VE AMPİRİK ÇERÇEVE..... 1

1.1. Kuramsal Çerçeve..... 1

1.1.1. Klasik realizm..... 10

1.1.2. Neorealizm..... 16

1.1.3. Neoklasik realizm..... 25

1.2. Ampirik Çerçeve..... 44

1.2.1. Türkiye'nin 1990-2002 dönemi Kuzey Irak politikası (1990 Körfez Krizi/ Savaşı ve Kuzey Irak'ta Kürt siyasi oluşumunun fiilen şekillenmesi)..... 46

1.2.2. Türkiye'nin 2002-2009 dönemi Kuzey Irak politikası (ABD'nin 2003 Irak Savaşı ve Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin/ IKBY kurulması)..... 49

1.2.3. Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak Politikası (Bağdat ve Erbil arasında denge politikası izlenmesi ve Türkiye'de Açılım Sürecinin uygulanması)..... 50

1.2.4. Türkiye'nin 2015-2017 Kuzey Irak politikası (IKBY'nin Bağımsızlık Referandumuna karşı Türkiye'nin askeri güç odaklı stratejik kültüre dönüş yapması)..... 52

1.3. Sonuç..... 53

2. TARİHSEL ÇERÇEVE (1990-2002) **55**

Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Süreklilik ve Değişim

2.1. Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken) 57

2.1.1. Tek kutuplu uluslararası sistemsel yapının etkileri 57

2.1.2. Bölgesel alt sistemsel etkiler 58

2.1.3. Uluslararası ve bölgesel alt sistemin açıklığı/netliği ve stratejik ortamın serbestliği/kısıtlayıcılığı 65

2.1.4. Türkiye için tehdit ve fırsatlar 65

2.2. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası 68

2.2.1. Irak'ın askeri kapasitesinin zayıflatılmasına yönelik strateji 71

2.2.2. PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesi ve eylemlerinin önlenmesi stratejisi 72

2.2.3. Irak Kürt siyasi oluşumunun önlenmesine yönelik strateji 76

2.2.4. Kuzey Irak Türkmenlerinin çıkarlarının korunmasına yönelik strateji 80

2.3. Sonuç 83

2.3.1. Türkiye'nin 1991-2002 Kuzey Irak politikasının değerlendirilmesi 83

2.3.2. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında süreklilik ve değişimler 87

3. TEK KUTUPLU ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASINDA DEĞİŞİM (2002-2009) **89**

Lider Algısıyla Sivil-Asker İlişkilerinde Dönüşüm ve Stratejik Kültürde Değişim

3.1. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken) 90

3.1.1. Tek kutuplu uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler 90

3.1.2. Neoklasik realizm Tip III varyasyonu çerçevesinde uluslararası ve bölgesel alt sistemin etkilerinin açıklığı/netliği ve stratejik ortamın serbestliği/kısıtlayıcılığı 93

3.1.3. Neoklasik realizm Tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak

politikası bağlamında karşılaştığı tehditler/riskler veya fırsatlar.....94

3.2. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasını Yapım ve Uygulama Süreci.....98

3.3. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkilerin Ara Değişkenlerle Etkileşimi.....100

3.4. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin 2002-2009 Dönemi Kuzey Irak Politikası 116

3.4.1. PKK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye eylemlerinin önlenmesine yönelik askeri gücün kullanılmasını öngören stratejik kültüre dayalı strateji.....131

3.4.2. Kuzey Irak'ta 2008'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre geçiş yapılması.....138

3.4.3. Kuzey Irak bağlamında dış faktör, Türkiye'deki Türkmenler bağlamında iç faktör (devlet-toplum ilişkileri) olan Türkmenlerin çıkarlarına yönelik strateji.....147

3. 5. Sonuç.....150

3.5.1. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında lider algısıyla değişen stratejik kültürün yol açtığı değişim ve dönüşümler.....150

3.5.2. Türkiye'nin 2002-2009 dönemi Kuzey Irak politikasının neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde değerlendirilmesi.....153

4. ÇOK KUTUPLU ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASINDA DEĞİŞİM (2009-2015).....157

Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık Odaklı Stratejik Kültüre Dayalı Kuzey Irak Politikası

4.1. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken).....158

4.1.1. Çok kutuplu uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler.....158

4.1.2. Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde uluslararası sistemin etkilerinin açıklığı/netliği ve stratejik ortamın serbestliği/kısıtlayıcılığı.....164

4.1.3. Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası bağlamında karşılaştığı tehditler/riskler veya fırsatlar.....165

4.2. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasını Yapım ve Uygulama Süreci.....166

4.3. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkilerin Ara Değişkenlerle Etkileşimi.....168

4.4. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin 2009-2015 Dönemi Kuzey Irak Politikası.....174

4.4.1. Karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasına yönelik strateji..... 181

4.4.1.1. Karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı Bağdat ve Erbil üzerinden iki kanallı iş birliğine yönelik strateji.....181

4.4.1.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı iş birliğine yönelik strateji.....185

4.4.1.3. Kuzey Irak bağlamında dış faktör, Türkiye'deki Türkmenler bağlamında iç faktör (devlet-toplum ilişkileri) olan Türkmenlerin çıkarlarına yönelik strateji.....195

4.4.2. "Kürt meselesine" yönelik olarak lider algısına dayalı Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin uygulanmasına yönelik strateji.....197

4.5. Sonuç.....219

4.5.1. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişim ve dönüşümler.....219

4.5.2. Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin Türkiye ve IKBY açısından değerlendirilmesi.....220

4.5.3. Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikasının neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde değerlendirilmesi.....223

5. IKBY REFERANDUMUNA İSTİNADEN TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASINDA DEĞİŞİM (2015-2017).....227

Lider Algısıyla Askeri Güç Odaklı Stratejik Kültüre Dönüş Yapılması

5.1. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken).....228

5.2. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Yapım ve Uygulama Süreci.....231

5.3. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkilerin Ara Değişkenlerle Etkileşimi.....232

5.4. Neoklasik Realizm Tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2015-2017 dönemi Kuzey Irak Politikası 235

5.4.1. PKK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye eylemlerinin önlenmesine yönelik askeri gücün kullanılmasını öngören stratejik kültürün sürdürülmesine dayalı strateji.....236

5.4.2. IKBY referandumu bağlamında Türkiye'nin askeri güce dayalı stratejik kültüre dönüş yapması.....239

5.4.3. IKBY referandumu bağlamında Türkmenlerin çıkarlarını lider algısı ve stratejik kültüre dayalı koruma stratejisi 251

5.5. Sonuç 253

5.5.1. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında lider algısıyla eski stratejik kültüre dönüşün yol açtığı değişim ve dönüşümler.....254

5.5.2. Türkiye'nin 2015-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde değerlendirilmesi.....257

SONUÇ.....259

1. Kuramsal katkılar.....260
2. Ampirik katkılar.....262

KAYNAKÇA.....271

EKLER

EK-1: Mülakatlar

EK-2: Etik Kurul Onayı

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. Neoklasik Realist Kurama Yönelik Eleştiriler ve Bunlara Verilen Cevaplar.....43

Tablo 2.1. 1990-2002 Döneminde Kuzey Irak Bağlamındaki Gelişmeler..... 85

Tablo 4.1. 2009-2015 Dönemi Mahalli ve Genel Seçim Sonuçları.....171

Tablo 4.2. Türkiye'nin Irak'taki Aktörlere Yönelik Politikasının Ara Değişkenleri.....174

Tablo 4.3. Demokratik Açılım Sürecine Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi.....218

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. Neoklasik Realizm Tip I ve II Varyasyonları.....32

Şekil 1.2. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu.....35

Şekil 1.3. Dış Politika Yapım ve Uygulama Süreci.....38

Şekil 1.4. Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken) ile Ara Değişkenlerin Etkileşimi.....39

Şekil 2.1. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası ile Politika Hedeflerine Ulaşma Arasındaki İlişki.....86

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 2.1. Kuzey Irak'ta Uçuş Yasak Bölgeleri (6 Nisan 1991-17 Mart 2003)..... 61

Harita 2.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Bölgesi ve Tartışmalı Bölgeler..... 62

Harita 2.3. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Bölgesi..... 63

Harita 2.4. Kuzey Irak'ta PKK Kampları..... 73

Harita 2.5. Kuzey Irak'ta Türkmen Yoğun Bölgeleri..... 81

Harita 3.1. Türkiye'nin Tercih Ettiği Görev Bölgesi..... 132

Harita 3.2. Telafer Bölgesi..... 148

Harita 4.1. DEAŞ Kontrolü Altındaki Bölgeler (2014)..... 163

Harita 4.2. Sincar Bölgesi..... 165

Harita 4.3. IKBY Petrol Boru Hattı (2014)..... 191

Harita 4.4. Suriye Kürt Kantonları (2014)..... 211

Harita 5.1. Sincar Bölgesi..... 237

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BOTAŞ	Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEAŞ/IŞİD	Irak Şam İslam Devleti
DFNS	Kuzey Suriye Demokratik Federasyonu
DTK	Demokratik Toplum Kongresi
DTP	Demokratik Toplum Partisi
FETÖ	Fethullah Terör Örgütü
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HPG	PKK'nın Halk Savunma Güçleri
IİD	Irak İslam Devleti
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
ITC	Irak Türkmen Cephesi
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi

KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOMO	Kürt Petrol Pazarlama Şirketi
KOTO	Kürt Petrol Tekel Teşkilatı
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı
OHAL	Olağanüstü Hal
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PJAK	Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
SOFA	Güçlerin Statüsü Anlaşması
SOMO	Irak Devleti Petrol Şirketi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
YARSAV	Yargıçlar ve Savcılar Birliği
YDSK	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi
YEE	Yunus Emre Enstitüsü (YEE)
YPG	PYD'nin Halk Koruma Birlikleri
YRK	PJAK'ın Halk Koruma Birlikleri
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

1. GİRİŞ: KURAMSAL VE AMPİRİK ÇERÇEVE

1.1. Kuramsal Çerçeve

Uluslararası ilişkilerde gücü ve güç politikalarını öne çıkaran realist yaklaşım; köklerini Thucydides'den "güç dengesi", Niccolo Machiavelli'den "güç, güç dengesi, ittifak oluşturma", Thomas Hobbes'dan "anarşi" ve Hugo Grotius'dan "güç dengesinin yanı sıra anarşiye çözüm için devletlere bağlayıcı kurallar konulması" kavramlarından almıştır.[1] Başlangıçta geleneksel, bilahare bilimsel çalışmalar şeklinde realist paradigma; klasik realizm, neorealizm (yapısal realizm) ve neoklasik realizm şeklinde üç aşamalı evrim geçirmiş ve günümüze kadar baskın paradigma olma özelliğini sürdürmüştür.

Birey basamağından (birinci analiz düzeyi) ulus devlete bakan klasik realizmin dış politika çalışmalarına bilimsel destek sağlayamadığı eleştirisiyle, 1970'li yılların sonlarında uluslararası sistem basamağından (üçüncü analiz düzeyi) yine ulus devlete bakan neorealizm devletlerin dış politikalarını uluslararası sistemsel yapıdaki konumu ve güç dağılımının şekillendirdiğini ileri süren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası 1990'larda iki kutupludan tek kutupluya dönüşen uluslararası sistemde devletlerin davranışlarını açıklamak için neorealist yaklaşımın yeterli olmadığı ileri sürülerek dış politikayı dış siyasi faktörlerin yanı sıra iç siyasi faktörlerin de şekillendirdiğini ileri süren neoklasik realist yaklaşım öne çıkmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketi ile ayrılıkçı Irak Kürt hareketi birbirlerini karşılıklı etkileyerek gelişmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Irak'a 1991 ve 2003 yıllarında iki kez müdahalesi ayrılıkçı Irak Kürt hareketinin önce Kuzey Irak'ta fiili Kürt siyasi oluşumuna, sonra da bu oluşumun anayasal çerçevede Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY)'ne dönüşmesine yol açmıştır. Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketi 1984'ten itibaren iç tehdidi oluşturmuş, ayrılıkçı Irak Kürt hareketi de Türkiye'deki iç tehdidi etkileyerek artıran dış tehdit haline dönüşmüştür. Dolayısıyla, Türkiye'nin ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütüne yönelik politikası ile Kuzey Irak politikası karşılıklı etkileşim içinde birbirini şekillendirmiştir.

Bu kapsamda tez çalışmasında temel soru "Dış siyasi faktörler (uluslararası sistem ve bölgesel politikalar) ile Türkiye'deki iç siyasi faktörlerin (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) birbirleriyle olan etkileşimi neoklasik realizm

[1] Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations Theory,* (NY: Pearson Edc. Inc.2012),42-49.

bağlamında incelendiğinde 2002-2017 yılları arası Türkiye'nin Kuzey Irak politikası hangi süreklilikleri ve değişimleri göstermiştir? Neden Türkiye, özellikle 2008-2017 yılları arası Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesel Yönetimi ile yakın ilişkiler kurmayı bir dış politika davranışı olarak seçmiştir?" şeklinde belirlenmiştir.

Literatürde Türkiye'nin Irak politikasına yönelik çalışmalar olmakla birlikte, neoklasik realizme göre yapılmış Türkiye'nin dış politikası çalışmaları sınırlı sayıda olmuştur.[2] Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik vakalardaki bazı açıklamalar kimlik odaklı inşacılık (yapılandırmacılık) [3] perspektifinden, bazı açıklamalar da uluslararası sistem basamağından bakılarak dış faktörler (ABD'nin 1991 Körfez ve 2003 Irak Savaşlarıyla bölgeye yaptığı askeri müdahalelerin Irak ve bölge ülkelerinde yaptığı etkiler) üzerinden neorealist yaklaşımla [4] yapılmıştır. Neoklasik realizme göre Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik çalışma olmaması literatürde boşluk yaratmıştır.

Tez çalışmasının incelediği dönem (2002-2017), çalışılacak bölgeye (Kuzey Irak) yönelik Türkiye'nin politikasının analizinde kullanılacak dış politika kuramı (neoklasik realizm) bakımından daha önce yayımlanmış kitap, kitap bölümü ve makale çalışması tespit edilememiştir. Dış politika analizinde dış ve iç faktörlerin birlikte ele alınmasını öngören neoklasik realizme göre tez çalışması yapılacağı dikkate alındığında, literatürde bu kurama göre yapılmamış çalışmalardaki boşluklar tez çalışmasında odaklanılacak konular olarak kendisini göstermektedir.

Güvenliğe yönelik risklerin/tehditlerin giderek çok boyutlu, belirsiz, öngörülemez, sınır tanımayan ve değişken özelliğe sahip olduğu, özellikle terörizm, etnik/bölgesel

---

[2] Neoklasik realizme göre yapılan Türkiye'nin Dış Politikası çalışmalarına yönelik literatür taramasında öne çıkan literatür şöyledir; (1) Wayne Mclean,"Understanding Divergence between Public Discourse and Turkish Foreign Policy Practice: A Neoclassical Realist Analysis," *Turkish Studies*, 16, 4 (2015): 449–464; (2) Mehmet Şahin, "Theorizing the Change: A Neoclassical Realist Approach to Turkish Foreign Policy, "*Contemporary Review of the Middle East* 7, 4 (2020):483–500; (3) Federico Donelli, "Explaining the Role of Intervening Variables in Turkey's Foreign Policy Behaviour," *Interdisciplinary Political Studies*, 6, 2 (2020): 223-257; (4) Samet Yılmaz, "A Government Devoid of Strong Leadership: A Neoclassical Realist Explanation of Turkey's Iraq War Decision in 2003," *All Azimuth* 10, 2 (2021): 197-212; (5) Hakan Mehmetçik-Emel Parlar Dal,"2000'li Yıllar Sonrası Türkiye'nin Yükselişini Yeni Klasik Gerçekçilik Çerçevesinden anlamak," içinde *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar,* der. Tarık Oğuzlu ve Yelda Ongun, (Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım, 2021), 27-47; (6) Nuri Yeşilyurt, "Explaining Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy Towards the Middle East during the Arab Uprisings: A Neoclassical Realist Perspective," *All Azimuth, A journal of Foreign Policy and Peace*, 6, 2 (July, 2017): 65-83.

[3] İnşacılık (yapılandırmacılık); uluslararası politikanın aktörler tarafından benimsenen özneler arası paylaşılan ve kurumsallaşmış normlar, kurallar, fikirler, inançlar ve değerler tarafından şekillendirildiğini ileri süren yorumsamacı bir perspektiftir. (Viotti and Kauppi, *International Relations Theory,* 148).

[4]Neorealizm; devletlerin dış politikalarını uluslararası sistemsel yapıdaki konumu, etkileşimi ve güç dağılımının şekillendirdiğini ileri süren yapısal realist bir yaklaşımdır.(Kenneth N.Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory," *Journal of International Affairs* 44,1 (1990):36).

çatışmalar, düzensiz göç hareketleri, siber saldırılar, balistik füzeler, iklim değişikliği, enerji güvenliği ve deniz haydutluğu gibi tehdit/riskler çeşitlendikçe güvenlik ortamının da farklılaştığı görülmektedir.[5] Değişen güvenlik ortamında büyük çaplı konvansiyonel savaş olasılığı nispeten azalırken, su ve enerji kaynaklarına ulaşma/onları kontrol etme arayışları bölgesel savaşları, etnik, dini ve kültürel farklılıklar da iç savaş olasılıklarını artırmaya başlamıştır. Büyük güçlerin desteklediği devlet dışı aktörler (örneğin terör örgütleri) aracılığıyla vekâlet savaşları öne çıkmıştır.[6] Devletler ile terör örgütleri/devlet dışı organize gruplar arasında asimetrik savaşlar[7] artmış, savaş giderek çok farklı araçlarla yapılan hibrit savaşa dönüşmeye başlamıştır.[8] Dolayısıyla, savaşın şekli de teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişmektedir. Uluslararası stratejik ortamda güç, tehdit ve güvenlik ilişkilerinin değişmesine karşılık, dış siyasi faktörlere öncelik vererek iç siyasi faktörler üzerinden yapılan analizle devlet davranışlarını (dış politikayı) açıklamayı öngören neoklasik realizm devlet dışı aktörlere yönelik devlet davranışları hakkında açıklama yapmamıştır.

Dış politika analizinde neoklasik realist yaklaşımın önerdiği sistemsel değişkenler (dış siyasi faktörler) ile ara değişkenler (iç siyasi faktörler) arasındaki karşılıklı etkileşim ilişkisinin uluslararası güç hiyerarşisine (süper/büyük/orta güçler, zayıf devlet, mini devlet)[9] yani devletlerin göreli gücüne göre nasıl kurulacağı ve tehdide (dış ve/veya iç) ilişkin algıya bağlı olarak bağımsız değişkenin dış veya iç faktörler şeklinde tanımlanıp tanımlanamayacağının ortaya konulmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası sistemde, Türkiye üyesi olduğu NATO'nun güvenlik politikaları ile stratejilerine uyumlu ve "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" dış politika ilkesi bağlamında savunmacı realist yaklaşımla "Batı yanlısı ve statükocu dış politika" izlerken, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu uluslararası sistemde bölgesindeki gelişmeler nedeniyle güvenlik kaygılarını gidermede yetersiz kalan NATO'nun savunmacı

---

[5] Reflection Group Final Report, *NATO 2030 United for a New Area Analysis and Recommendations of the Reflection Group* appointed by NATO SecGen. 25 Nov 2020 and NATO Summit Communiqué 14 Jun 2021.

[6] Vekâlet savaşı: Bir anlaşmazlık durumunda stratejik sonucu etkilemek isteyen üçüncü tarafın dolaylı angajmanıdır. (Andrew Mumford, *Proxy Warfare* (Malden MA: Polity, 2013),1).

[7] Asimetrik savaş: Askeri, ekonomik ve teknolojik güçleri bariz şekilde denk olmayan taraflar arasında yürütülen ve savaş stratejileri zayıf olanın ihtiyaçlarına göre uyarlanan savaştır. (Andrew Heywood, *Küresel Siyaset,* Çev.Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (Ankara: Adres Yayınları, 2014),301)

[8] Hibrit (Karma/melez) savaş: Birçok savaş çeşidinin içinde bulunulan şartlara en uygun olacak şekilde aynı anda kullanıldığı bir savaş türüdür (Frank G.Hoffman, *Conflict in the 21st Century: the Rise of Hybrid Warfare* (Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007), 29).

[9] Süper güç; süper güç dışında tüm güçlerin ortak askeri çabalarıyla yenilmez devlet (s.20), büyük güç; imhası için devletlerin koalisyonunu gerektiren ve liderleri uluslararası sistemsel etkiye sahip olan devlet (s.21), orta güç; liderleri ancak uluslararası bir kuruluş aracılığıyla sistemsel etkiye sahip olabilen devlet (s.29), zayıf (küçük) devlet; güçler kategorisine girmeyen küçük devlet (s.36), mini devlet; çok küçük yüzölçümü ve nüfusu olan devlettir (s.47). (Michael I. Handel, *Weak States In The International System* (NY: Routledge, 1990),10.)

realist güvenlik politikalarını ikinci plana alarak ulusal çıkarları doğrultusunda dış/güvenlik politikası izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin özellikle Irak politikasındaki değişikliğe, iki kutuplu uluslararası sistemin tek kutupluya dönüşmesine bağlı olarak ABD'nin 1991 ve 2003 yıllarında Irak'a yaptığı iki harekât sonrası bölgedeki gelişmelerin büyük etkisi olmuştur. Bu gelişmeler bağlamında, Türkiye'nin Irak'tan tehdit algılaması; askeri gücünü artıran Irak'ın Türkiye'ye saldırısından ziyade, 1984'te ülkede silahlı terör eylemlerine başlayan ve iç tehdit olarak algıladığı ayrılıkçı Kürt hareketi PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetlerinin yanı sıra ayrılıkçı Irak Kürt hareketinden kaynaklanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin Irak'tan varoluşsal tehdit algısı; Körfez Savaşı sonrası gelişmeler bağlamında Irak merkezi yönetiminin Kuzey Irak'tan çekilmesiyle oluşan güç boşluğundan istifadeyle PKK terör örgütünün bu bölgede üslenmesi ve bölgeden destek almasının Türkiye'yi ulusal sınırlar dışında terörle mücadeleyi sürdürmeye zorlaması, ayrılıkçı Irak Kürt hareketinin Kuzey Irak'ta giderek fiili siyasi oluşuma dönüşmesi ve zamanla özerkliğini/ bağımsızlığını kazanması halinde de Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketinin güç kazanmasına yönelik endişelerin artmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği ilk on yıllık dönemde Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasında gerek dış politika yapımı gerekse politikayı uygulamada belirli bir süreklilik ve düzenlilik kendisini gösterirken, 2002 yılında Türkiye'de iktidar yani aktör değişimiyle birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Hükümetlerinde iç ve dış politikada kurumların rolü tedricen azalmış, dış politika yapım ve uygulama sürecinde dış politika karar vericisinin (liderin) etkisi zamanla artmış, stratejik kültürde değişiklik yapılmış ve iç politika ile dış politika birbirine karşılıklı zemin oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla, tez çalışmasında 2002-2017 yıllarını kapsayan dönemde Kuzey Irak'a yönelik dış politika analizine hem dış siyasi faktörlerin (uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler) hem de iç siyasi faktörlerin dâhil edilmesi ihtiyacı kendisini göstermiştir. Tez çalışmasında dış ve iç siyasi faktörlerin etkileşimi üzerinden yapılacak analizle Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının nedenleri ve süreklilik/değişiklik gösteren özellikleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, tez çalışması için uluslararası sistem analiz düzeyinden devlet davranışlarını belirlemeci yaklaşımla irdeleyen ve aktörün rolü ve değişimi ele alan dış politika analizine imkân vermeyen neorealizm yerine neoklasik realizm kuramının tip III varyasyonu seçilmiştir. Tip III neoklasik realizmin seçilmesinin nedeni; detaylı dış politika analizi yapılması için dış siyasi faktörlerin yanı sıra iç siyasi faktörlerin de analize dâhil edilmesi ve dolayısıyla üç analiz düzeyinin birbirleriyle ilişkilendirilmesi gerektiğinden

uluslararası sistem, devlet ve birey basamakları arasındaki etkileşimi anlama ihtiyacını uluslararası ilişkiler kuramları içinde en iyi bu kuramın karşılaması ve sistemsel yapının yanı sıra aktörün (devlet) de rolünü ve değişimi ele alan dinamik dış politika analizi yapılmasına imkân vermesi konusunda ikna edici olmasındandır. Bu kapsamda, tez çalışmasının amacı; neoklasik realist perspektifle Türkiye'nin 2002-2017 döneminde dış politika analizinde dış faktörlerin yanı sıra iç faktörlerin de kullanılmasıyla suretiyle Kuzey Irak politikası literatürüne kuramsal ve ampirik katkı sağlamaktır.

Realizme göre devletler dış politikalarını ideoloji veya kültüre dayandırarak hayatta kalmalarını riske atmak istemez, bu nedenle de dış politikalarını düşünsel faktörlerden ziyade sert güce dayandırırlar. Realizm uluslararası güç hiyerarşisini (süper/büyük/orta güçler) dikkate alarak devletler arasında güç dengesine dayalı yaklaşımla anarşik uluslararası sistemin kaotik etkisini azaltmayı öngörür. Realistler uluslararası politikayı uluslararası sistemde güç mücadelesi olarak görür ve devletler ulusal güvenliği en üst düzeye çıkarma eğilimindedir [10]. Realizme göre ulusal çıkarlar uluslararası ilişkilerin doğası ve güvenlik ikilemine [11] bağlı olarak devletlerin güce dayalı dış politikalarını şekillendirir. [12]

Realizm, uluslararası sistemsel yapının şekillenmesine, stratejik ortama ve seçilen analiz düzeyine bağlı olarak süreç içinde klasik realizm, neorealizm (yapısal realizm) ve neoklasik realizm şeklinde evrimleşmiştir. Realist paradigmanın üç aşamalı evrim geçirmesinde de uluslararası stratejik ortam önemli ölçüde etkili olmuştur. Realizmin birinci aşaması olan klasik realizm I. ve II. Dünya savaşları ve sonrası dönem, ikinci aşaması olan neorealizm Soğuk Savaş dönemi ve üçüncü aşaması olan neoklasik realizm Soğuk Savaş sonrası dönemin koşulları çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla, realist paradigma içinde bulunulan dönemin koşullarını dikkate alan bir perspektif ortaya koymuştur. Kendisini değişen koşullara göre güncelleyen realizm, insan doğasında köklü değişiklikler oluşuncaya kadar küresel değişimi de anlama açısından güvenilir analitik çerçeve olmaya, politika yapıcılar ile bilim insanları için değerini sürdürmeye ve dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplininde baskın kuram olmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

Realizmdeki evrimleşmeye bağlı geliştirilen ve uluslararası sistemin anarşik yapısını

---

[10] Anders Wivel, "Realism in Foreign Policy Analysis," *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, 2017 – https://oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/ (Erişim: 7.11. 2021).

[11] Güvenlik ikilemi; realizmde merkezi bir kavramdır. Devletler diğer devletlerin gücüne karşı korunmak için gücünü artırmaya yönelir. Bu da diğer devletleri güvensiz hale getirir. Kendisini güvende hissetmeyen devletler arasında güç rekabeti başlar, güvenlik ve güç arasında kısır döngü oluşur. (John H. Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma," *World Politics* 2, 2 (1950): 173).

[12] Martin Griffiths, Terry O'Callaghan and Steven C. Roach, *International Relations The Key Concepts* (NY: Routledge, 2008), 216-217.

kabul eden klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm epistemolojik ve ontolojik açıdan birbirlerinden farklılaşır. Söz konusu üç realist yaklaşım epistemolojik olarak analiz düzeyi ve iradecilik-belirlemecilik tartışması bakımından birbirlerinden ayrılırlar. [13]

Analiz düzeyi kavramı dış politika çalışmalarında nedensellik ilişkisinin birey, devlet ve uluslararası sistem düzeylerinden hangisi üzerinden kurulacağını ifade etmek için kullanılmaktadır. [14] Analiz birimi olarak ulus devleti esas alan realist yaklaşımın birinci aşamasını oluşturan klasik realizm; anarşi, güç, güç politikaları ve güvenlik ikilemi parametrelerini birinci (birey basamağı) analiz düzeyinde ele alır; ancak, birey seviyesindeki (insan doğası) nitelikler ile devlet ve uluslararası sistem seviyelerindeki nitelikleri arasında net bir ayrım yapmaz. Klasik realizm birey basamağından yani aşağıdan yukarıya bakış açısıyla tümevarım yöntemiyle devletin dış politikalarını açıklamaya çalışır. Neorealizm; anarşi, güç dengesi, göreli güç dağılımı ve kutupluluk parametrelerini üçüncü analiz düzeyinde (uluslararası sistem basamağı) inceler. Neorealizm uluslararası sistem basamağından yukarıdan aşağıya doğru bakış açısıyla tümdengelim yöntemiyle devletin dış politikalarını açıklamaya çalışır. Neoklasik realizm; uluslararası sistem basamağına bağımsız değişken olarak öncelik vermekle birlikte, devletlerin neden farklı davrandıklarını açıklamada dış faktörlere ilâveten iç faktörleri de analize dâhil etmek için ikinci analiz düzeyini (devlet basamağı) ve ihtiyaç halinde birinci analiz düzeyini (birinci basamağı) de ara değişkenler üzerinden dikkate alır ve üç analiz düzeyini optimal şekilde ilişkilendirir.

Klasik realizm iradeciliği esas alırken, neorealizm belirlemecidir. Klasik realist Henry Kissinger iradecilik yaklaşımına yakın olmakla birlikte, dış politika yapıcılarının uluslararası sistemsel etkilerden tamamen arınmamış olduklarını ileri sürmüştür. Neorealist Kenneth N. Waltz'a göre uluslararası anarşik ortamın dış politikanın aktörü olan devletlere etki etmesi sonucu devletler üzerinde yarattığı güvenlik kaygıları fayda-maliyet analizine dayanan rasyonellikle devletlerin dış politika davranışlarını şekillendirir. Waltz, uluslararası ilişkilerde "bir devletin seçme özgürlüğünün diğerlerinin davranışlarıyla sınırlandırıldığını" gözlemler. [15] Neorealizmde gücün göreli dağılımı ve buna bağlı şekillenen uluslararası sistemin kutuplu yapısı uluslararası sistemin değişmesine, bu da devletlerin dış

---

[13] İradecilik ve belirlemecilik insan ile çevresi arasındaki ilişkiye odaklanır ve insanların olayların gidişatını etkileme yeteneğine atıfta bulunur. İradecilik perspektifi insanları özerk ve özgür iradeli olarak görürken, belirlemeci perspektif insanların durumsal, davranışsal veya çevresel değişkenler tarafından kontrol edildiğini ileri sürer. (John H. Milam, Jr. "The Presence of Paradigms In The Core Higher Education Journal Literature," *Research in Higher Education* 32, 6 (1991): 653.)

[14] Jon C. W. Pevehouse and Joshua S. Goldstein, "Realist Theories," in *International Relations* (Boston: Pearson, 2017), 15-16.

[15] Kenneth N. Waltz, *Man the State and War A Theoretical Analysis* (NY: Columbia Unv. Press, 2001),204.

politikalarının değişmesinde belirleyici rol oynar. Waltz uluslararası sistemin devlet davranışını belirlediğini benimsemekle birlikte, "yapısal etkiyi reddeden devlet düzeyi faktörün" de olabileceğini kabul etmiştir. Dolayısıyla, Waltz'ın görüşleri iradecilik yaklaşımından uzaktır.[16] Neoklasik realistler neorealistler gibi belirlemecilik esaslı yukarıdan aşağıya tanımlamayla oluşturulan dış politikanın yetersiz olduğunu, devletin dış politikasını analiz edebilmek için bireyin (karar vericinin) vizyonunun, ideolojisinin, stratejik kültürü tanımlamasının, siyasi kurumların yapısının, devlet-toplum ilişkilerinin kısaca iç siyasi faktörlerin de incelenmesi gerektiğini, ayrıca iradecilik esaslı birey basamağını ele alan klasik realizmden de bazı kavramların ödünç alınması gerektiğini ileri sürerler. Dolayısıyla, neoklasik realizm belirlemecilik ile iradecilik esaslı tartışmada köprü rolünü üstlenir ve klasik realizm ile neorealizm arasında orta yol bulmaya çalışır.

Klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm arasında ontolojik açıdan güç ve güç dengesi kavramlarındaki farklılıklar ve aktör-yapı konusunda tartışma vardır. Realizm için temel olan güç kavramı realist paradigmadaki evrime bağlı olarak; (i) devlet davranışının insanın doyumsuz güç arzusuna dayandığını varsayan klasik realizmde, (ii) devletin nihai amacının hayatta kalma ya da güç maksimizasyonu olduğunu öngören neorealizmde, (iii) devletin içe ve dışa yönelik davranışında dönüştürücü rol oynayarak devletin ve gücün merkeziliğini yeniden tesis etme arayışını sürdüren neoklasik realizmde farklılaşır.[17] Klasik realizm gücün maddi ve maddi olmayan unsurları olduğunu ve gücün devletin bekasını sağlamaya yönelik amaç olduğunu ileri sürer.[18] Neorealizme göre güç, devletin yeteneği ve uluslararası sistemin tanımlayıcı bir özelliğidir. Uluslararası politikayı açıklamakla ilgili tek faktör anarşik uluslararası sistemde yer alan devletler arası gücün göreli dağılımıdır.[19] Devletler arası gücün dağılımındaki değişiklik uluslararası sistemdeki değişikliği tanımlamaya yardımcı olur. Bu da neorealizmi klasik realizmden ayırır.[20] Neorealizm, gücü devletin kendisinin belirlediği kapasiteden ziyade diğer devletlerin kapasiteleriyle ilgili görür.[21] Savunmacı realizm[22] hayatta kalmak için güç yeterlidir derken, saldırgan realizmhâkimiyet kurarak hayatta kalmak için güç maksimizasyonunu kendisine temel alır.

---

[16] Viotti and Kauppi, *International Relations Theory*,61.
[17] Keith Dowding, *Encyclopedia of Power* (California: SAGE Publications, 2011), 555.
[18] Hans J.Morgenthau, *Politics Among Nations:Struggle for Power and Peace* (Beijing: Peking Unv.1997), 31.
[19] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics* (London: Addison-Wesley Publishing Company, 1979),98.
[20] Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory," 36.
[21] Viotti and Kauppi, *International Relations Theory*,52.
[22] Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory," *The Journal of Interdisciplinary History* 18, 4 (1988): 618 ve John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (NY:W.W.Norton, 2001),32-34,139.

Neoklasik realizm de gücü merkeze koyar, devletlerin dış politikalarını şekillendirmede maddi gücün göreli dağılımı ve beklenen güç eğilimleri gibi sistemsel yapı değişkenlerinin nedensel önceliğini vurgular.[23] Neoklasik realist yaklaşımda Gideon Rose'a göre "Neoklasik realistler, bir devletin dış politikasının kapsamı ve öngörüsünün, her şeyden önce o devletin uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle göreli maddi güç yetenekleri tarafından şekillendirildiğini savunurlar."[24] Fareed Zakaria ve Thomas J. Christensen ekonomik, teknolojik ve insan kaynaklarını kapsayan ulusal güç ile devletin bu kaynakları dış politikayı desteklemek için toplumdan kaynak yaratma ve seferber etme yeteneğini yansıtan devlet gücü (ulusal siyasi güç) arasında ayrım yapar.[25] Dolayısıyla, neoklasik realizm devlet gücünde (devletin toplumdan kaynak yaratma ve seferber etme konusundaki göreceli yeteneği vb.) çeşitlilik öngörür.[26] Bu kapsamda, devletler hem güçteki toplam değişimlere hem de güç bileşenlerindeki değişimlere tepki verir.[27] Dış politikada güç devletler arası etkileşimde devlet davranışlarına yansıyarak daha belirgin hale gelir.

Güç dengesi kavramı anarşik uluslararası sistemde düzeni sağlamayı öngören yaklaşımlardan biridir. Klasik realist yaklaşıma göre güç dengesi otomatik olarak kendiliğinden oluşmaz, iradeci yaklaşımla birey basamağında devlet yöneticileri veya diplomatlar tarafından şekillendirilen dış politika ile oluşturulur. Klasik realistler güç dengesini, büyük güçler tarafından oluşturulan ve sürdürülen ilişkiler sistemi olarak görür. Klasik realist Hans Morgenthau'ya göre "Statükoyu korumaya ya da değiştirmeye çalışan birkaç ulusun güç arzusu, zorunlu olarak, güç dengesi adı verilen bir yapıya ve onu korumayı amaçlayan politikalara yol açar." [28] Buna karşılık neorealizme göre güç dengesi belirlemeci bir tarzda devletlerin istemlerine bağlı olmaksızın uluslararası sistemin bir özelliği olarak oluşur.[29] Waltz'a göre devletler sisteminin bir niteliği olan güç dengesi "devlet adamlarının

---

[23] Jeffrey W. Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War," in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, eds. S.E. Lobell, N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro, 194-226, (Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2009), 197–199.

[24] Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," *World Politics* 51,1 (1998): 146.

[25] Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (Princeton, NJ: Princeton University Press,1998), 37–39; and Thomas J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947–1958* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996),14–22.

[26] Taliaferro, " Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building For Future War," 223.

[27] Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model" in *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy,* eds. S. E. Lobell, N. M. Ripsman, & J. W. Taliaferro, 42–74, (Cambridge: Cambridge University Press,2009), 44.

[28] Hans J.Morgenthau, *Politics Among Nations The Struggle For Power And Peace* (New York: Alfred A. Knopf, 1948), 125.

[29] Viotti and Kauppi, *International Relations Theory*, 60.

olaylara dayatmasından çok, olayların devlet adamlarına dayattığı olgudur." [30] Neoklasik realizm ise güç dengesi hem uluslararası sistemsel yapının hem de devlet düzeyinin (ara değişkenlerin) etkileşimiyle oluşacak devletlerin dış politikalarıyla şekillenmesini öngörür.

Aktör-yapı tartışması karar verme yeteneğine sahip aktörün yapı tarafından etkilenip etkilenmediği veya tam tersinin olup olmadığı konusunda yapılır. [31] Burada aktör olarak ifade edilen devlet (ikinci analiz düzeyi), yapı ise uluslararası sistem (üçüncü analiz düzeyi)'dir. "Agency", karar alıcı, siyasi aktör, devleti yöneten, devletin stratejik kültürünü, sivil-asker ilişkilerini, dış politika karar verme mekanizmasını oluşturan, yöneten ve dönüştüren hükümet, yani dış politika yapıcısıdır. "Structure" yani yapı (dış faktör), dış politikayı dışarıdan etkileyen anarşik ve kutuplu uluslararası sistemin yapısı ile göreli güç dağılımıdır, aktörlerin faaliyet gösterdiği ortamı ve birbirleriyle ilişki kurduğu çerçeveyi sağlar ve sorunların doğasını şekillendirir. [32]

Klasik realizm birey basamağına odaklanarak devletin dış politikasını analiz ederken, Morgenthau'nun iradecilik esaslı yaklaşımı bireye (aktöre) alan açar. Klasik realizm aktör-yapı tartışmasında David Dessler'in uluslararası sistemsel yapının dönüşümsel modeline daha yakın gözükür.[33] Dessler, dönüşümsel modelin kurallara odaklanması nedeniyle devletin belirli bir davranışının incelenmesi için uygun olduğunu ileri sürer.[34] Neorealizm uluslararası sistem basamağından devlet davranışını açıklamaya çalıştığından sistemsel yapı aktör davranışı üzerinde belirleyici, kısıtlayıcı ve şekillendirici rol oynar.[35] Dessler'in aktör-yapı tartışmasına yönelik uluslararası sistemsel yapının durumsal modelinde yapı aktör için tek belirleyici unsurdur. [36] Dolayısıyla, aktör ile yapı arasında herhangi bir etkileşim olmamasına karşılık, yapının aktörü şekillendirmesine yönelik belirlemecilik vardır. Bu da Waltz'ın yaklaşımıdır. Dessler uluslararası sistemsel yapının durumsal modelinde anarşi içindeki etkileşimin incelenmesi için daha uygun olduğunu ileri sürer.[37] Neoklasik realistler epistemolojik olarak uluslararası sistem basamağından öncelikle bakmakla birlikte, devletlerin dış politikalarının neorealist güç dengesi kuramının öngördüğü gibi tamamen uluslararası sistemsel yapı tarafından şekillendirildiği yaklaşımını reddeder ve devletlerin

[30] Waltz, *Man, the State and War*, 209.
[31] Christopher Hill, *Foreign Policy in the Twenty-First Century* (London: Palgrave, 2015), 46-51.
[32]James E. Dougherty and Robert L. Pfaltzgraff, Jr.,*Contending Theories of International Relations A Comprehensive Survey Fifth Edition* (NY: Addison Wesley Longman, Inc.,2001), 106.
[33] David Dessler, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate," *International Organization* 43, 3 (Summer, 1989): 451-453.
[34] Age. s. 458.
[35] Waltz, *Theory of International Politics*,73.
[36]Dessler, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate,"448-449.
[37] Age. s. 458.

etkileşimde bulunduğu politik ortama öncelik vererek ontolojiye dayalı bir yaklaşımı benimserler.[38] Neoklasik realizmde birinci seviye (lider, karar verici) ve ikinci seviye (devlet), yapı olarak üçüncü seviye (uluslararası sistemsel yapı) aktör-yapı etkileşimine girerler. Kutupluluğun değişimine bağlı olarak uluslararası sistemde değişim gerçekleşirken veya gerçekleştikten sonra iç siyasi faktörlerin devlet davranışları üzerindeki etkisinin değişip değişmediği de aktör-yapı tartışması ile ortaya konulabilir.

Bu kapsamda, tez çalışmasının tarihsel çerçevesinin ortaya konulduğu 1990-2002 dönemi ile tezin vaka analizi bölümünde 2002-2009 döneminde uluslararası sistemin tek kutuplu ve 2009 sonrası neorealistlerin tanımına göre üç veya daha fazla devlet arasında küresel güç dağılımının olduğu çok kutuplu uluslararası sistemsel yapı tez çalışmasında dikkate alınmıştır. Dolayısıyla, tek kutupludan çok kutuplu uluslararası sisteme geçerken sistemsel yapıdaki değişim ile iç siyasi faktörlerin etkileşimi de tezde 'aktör-yapı' tartışması üzerinden analiz edilmiştir. Bu kapsamda, tezim uluslararası sistemsel yapıdaki kutupluluğun değiştiği dönemde dış politika yapımında iç faktörlerin etkisinin değişip değişmediğini ve derecesini de tespit etmektedir. Bu suretle tez çalışmasında "aktör"ün "yapı"ya göre zaman zaman ne kadar önemli roller oynayabileceği ortaya konulmuştur.

Aktör-yapı tartışmasıyla uluslararası sistemsel yapı ne derece belirleyici, iç faktörler ne derece belirleyici, aralarındaki etkileşim nasıl, dış politika nasıl şekilleniyor sorusuna daha açıklayıcı cevaplar bulunabilir. Aktör-yapı tartışmasındaki insan unsuru sosyal yaşamda eylemlerin, olayların ve sonuçların arkasındaki tek devindirici güç olup eylemlerini yapının koşulları altında gerçekleştirir. Aktör ile yapının birbirleriyle karşılıklı etkileşime girmeleri devletlerin dış politikalarının şekillendirilmesine katkı sağlar. Bu etkileşimde aktörle ilgili iradecilik (eylemlerde aktörün özgür olması) ve yapıdan kaynaklanan nedensellik (aktörü kısıtlama ve yönlendirme) neden-sonuç ilişkisinin kurulmasına dolayısıyla dış politikayı açıklamaya katkı sağlayabilir.[39] Neoklasik realizmde Dessler'in dönüşümsel modeli aktör-yapı arasındaki etkileşimi açıklayabilir ve bu kapsamda uluslararası sistemsel yapı aktörün özgür iradesini kullanmasına imkân verebilir.[40]

1.1.1. Klasik realizm

Klasik realist düşünce, antik Yunan'dan günümüze kadar farklı dönemlerde maddi

[38] Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (New York: Oxford University Press, 2016), 19.
[39] Viotti ve Kauppi, *International Relations Theory*, 11,12.
[40] Dessler, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate,"458.

faktörlere dayalı belirli bir çizgiden ilerleyerek varlığını sürdüren geleneksel yaklaşımdır. Bu geleneğin başlıca düşünürleri (Thucydides, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Hugo Grotius, Carl von Clausewitz ve Hans J. Morgenthau) devlet ve uluslararası sistem düzeylerinde düzen, adalet ve değişim sorunlarıyla ilgilenmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki dönemde uluslararası politikaya yön veren liberal yaklaşımları eleştiren klasik realistlerden Edward H. Carr, Reinhold Niebuhr ve Hans J. Morgenthau öne çıkan klasik realist düşünürlerdir.[41] Carr, uluslararası ilişkilerdeki liberalizm kuramına karşı realizmin temelini liberallerin "çıkarların uyumu" savına karşılık "çıkarların çatışmasına" dayandırmıştır.[42] Niebuhr, ideolojilerin ve rejimlerin izin verdiği durumlarda bireylerin devlet davranışlarını şekillendirebileceğini ileri sürmüştür.[43]

Dış politika analizinde birey basamağına odaklanan klasik realizmin kurucusu Morgenthau birey anlayışını Thucydides, Machiavelli ve Hobbes'tan ödünç alarak bireyi (dış politika karar verici) *Scientific Man versus Power Politics* (1947) adlı kitabında bencil ve güç arzusunu öne çıkaran kötü bir varlık olarak tanımlamıştır. Morgenthau bireyleri başkalarının sahip olduğu şeyleri elde etmeye yönlendiren bencil istek ve "*animus dominandi* (sınırsız güç arzusu)" nin bireylerin çatışmasına neden olduğunu, bireyin hayatta kalmayı sağlamasından sonra bencilliğinin sınırının olmasına rağmen, güç arzusunun sınırının olmadığını, dolayısıyla güç arzusunun bireysel eylemlerin temel dürtüsü ve siyasetin kurucu ilkesi olduğunu ileri sürer.[44] Morgenthau, güç arzusunun bireyi siyasi ve özel alanlarda farklı davranışlar sergileyen bir varlığa dönüştürdüğünü açıklamaya çalışır.[45] Bu kapsamda; siyasette aktör olan bireyin, siyasi ve özel alanda farklı davrandığını, siyasi alanda sıkça yalan söylediğini, aldattığını, ihanet ettiğini, etik ve etik olmayan eylemlerde seçim yaparken etik olmayanı, özel alanda ise etik olanı seçtiğini, bu durumda bireyin özel alanda doğası gereği ahlaklı, siyasi alanda ise ahlak dışı davrandığını, siyasi ve özel eylemler arasındaki farklılığın etik normlardan sapma sonucu oluştuğunu, özel alanda kınanan eylemin siyasi alanda kabul gördüğünü ileri sürer. Morgenthau siyasal alanda aktörün (karar

[41] Jack Donnelly, *Realism and International Relations* (NY: Cambridge University Press, 2004),40.
[42] Edward H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (London: Macmillian,1946), 205, 225.
[43] Guilherme Marques Pedro, *Reinhold Niebuhr and International Relations Theory Realism beyond Thomas Hobbes* (NY: Routledge, 2018), 89.
[44] Hans J. Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics* (London: Latimer House Ltd, 1947),156, 164, 165.
[45] Age. s. 151,154,160, 67.

verici birey) sınır tanımadan devletin bekası için gerektiğinde ahlak dışı yani Makyavelist[46] davranabileceğini kendisinin belirlediği klasik realizmin altı ilkesi içinde dördüncü ve beşinci ilkeler ile de ifade etmiştir. [47]

Politics Among Nations (1948) adlı kitabında[48] Hobbes'un *Leviathan*'ına[49] atıf yapan Morgenthau politikanın da, insan doğasındaki nesnel yasalar (insanın bencil ve çıkarcı olması) tarafından yönetildiğini ileri sürer.[50] Bu yaklaşımıyla, Morgenthau insan davranış biçimlerinin uluslararası sistemde devlet davranışlarına yansıtılabileceğini ve Hobbes'un insana yönelik değerlendirmelerde yaptığı gibi devletlerin varlığını sürdürmek için mücadele etmesi gerektiğini savunur. Başka bir ifadeyle, klasik realistlere göre politika, insan dürtülerinin davranışa dönüşmüş bir biçimidir.

Morgenthau'ya göre klasik realizmde; siyasi alanda Makyavelist yaklaşımla yani devletin bekasını sürdürmeye yönelik olarak hiçbir kural tanımayan karar verici birey (bağımsız değişken) başlangıç noktasıdır. Klasik realizm epistemolojik olarak birey basamağından bakarak analiz birimi olan devlete odaklanır ve güç, güç politikaları, güç dengesi ve güvenlik ikilemi de bu yaklaşımın ontolojisini oluşturur. Morgenthau'ya göre "Uluslararası politika, tüm politika gibi bir güç mücadelesidir. Uluslararası politikanın nihai amacı ne olursa olsun, güç her zaman öncelikli amaçtır." [51] Buradan da anlaşıldığı gibi klasik realistlere göre güç, güvenlik için araç değil, amaçtır. Gücün amaç olması; devletlerin gücü sürekli artırmasına, devletler arası güç rekabetine, güvenlik ikilemine ve caydırıcılık sağlanamadığında sorunların çözülmesi için gücün savaş yoluyla kullanılmasına neden olur.

Morgenthau'ya göre gücün unsurları; coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, teknoloji, liderlik, askeri gücün niceliği/niteliği/ hazırlığı, demografik yapı, ulusal karakter,

---

[46] Machiavelli, *The Prince* ve *The Discourses on the First Ten Books of Livy* adlı kitaplarında arzu edilen sonuçlara ulaşmak için mevcut her türlü teknik ve kaynak dâhil gücün nasıl kullanılacağına ilişkin soruların, ahlaki veya felsefi sorulardan çok daha önemli olduğuna dair pratik bir siyaset görüşü sunar. (David Robertson, *The Routledge Dictionary of Politics* (NY: Routledge, 2004), 292.)

[47] Morgenthau klasik realizmin çerçevesini altı ilkeyle belirler; (i) Politika da toplum gibi insan doğasındaki nesnel yasalar ("insanın bencil ve çıkarcı olması") tarafından yönetilir. (ii) Uluslararası politikaya güç kavramına dayalı ulusal çıkarlar yön verir. (iii) Ulusal çıkarlar siyasetin özünde olup zaman ve mekândan etkilenmez. (iv) Uluslararası politika siyasi eylemin gerekleri ile ahlak yasaları arasındaki gerilimi dikkate alır. (v) Bir ulusun ahlaki özlemleri evrensel ahlak yasalarıyla özdeşleştirilmez. (vi) Güç olarak tanımlanan çıkar, klasik realizmi, uluslararası politikayı açıklamaya yönelik diğer yaklaşımlardan ayrıştırır. (H.J.Morgenthau, *Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace* revised by Kenneth W. Thompson (NY: Alfred A.Knopf.1985), 4-17.)

[48] Hans J.Morgenthau'nun *'Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace' başlıklı kitabı*, yedi baskı (1948, 1954, 1960, 1967, 1973, 1978, 1985) ile realizm kuramının köşe taşlarından birini oluşturur.

[49] Morgenthau, *Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace* (1948), 397.

[50] Age.(1985), s. 4.

[51] Age.(1948), s.13 veya (1985), s. 31.

ulusal moral, diplomatik etkinlik ve hükümetin yapısıdır.[52] Dolayısıyla, Morgenthau'nun güç tanımına göre klasik realizm gücün maddi unsurlarının yanı sıra maddi olmayan faktörleri ve siyasi liderlerin eylemlerini de dikkate alır. Devletlerin uluslararası eşdeğerinin olmaması nedeniyle anarşik uluslararası sistemsel yapı çatışmalı devlet davranışlarına yol açabilir. Çatışmaları önlemek için Morgenthau devletler arası güç dengesi sağlanarak devlet davranışlarının şekillendirilmesinin gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla, güç dengesi kavramı klasik realizmin temelini oluşturur.[53] Morgenthau güç dengesinin "gücün birkaç devlet arasında yaklaşık olarak eşit dağıtıldığı" anlamına geldiğini ve bu dengeyi değiştirmeye çalışan devletin/devletlerin politikasına karşı diğer devletlerin hareket edebileceğini ileri sürer.[54] Morgenthau'ya göre devletler güç dengesini korumak için; (i) silahlanma yoluyla güçlerini artırabilir; (ii) ittifaklara katılarak güçlerine diğer devletlerin güçlerini ekleyebilir; (iii) diğer devletlerin rakip tarafta yer almasını önleyebilir. Ancak, Morgenthau devletin güvenliğinin tamamen ittifaklara bırakılmasının riskli olduğunu ileri sürerek öncelikle kendine-yardım (self-help)[55] yaklaşımının kullanılmasını öngörür.[56]

Klasik realizme göre dış politika, anarşik sistemsel yapı veya uluslararası güç dağılımındaki değişikliklerden bağımsız olarak devletin gücündeki değişikliklere göre geliştirilir. [57] Klasik realist yaklaşım dış politikanın dış baskı ve iç pazarlık sonucu şekillenen ulusal çıkarlara göre bireyler (liderler) ve hükümetler tarafından oluşturulmasını öngörür. Klasik realistler; uluslararası sistemin kısıtlamalarının devlet davranışlarını (dış politikayı) şekillendirmesini kabul etmez, bunun yerine uluslararası kurumları/kuralları ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için bölgesel ortamı şekillendirmeye çalışan devletleri dikkate alır.[58] Buna göre devletler güç dengeleme veya bölgesel hegemonya arayışının ötesindeki tehditlere/fırsatlara karşı davranışlarını geliştirir.

Klasik realistler ulusal güç kaynaklarını harekete geçirmede ulusal ve diplomatik faaliyetler için uluslararası kurumlara karşı duyarlıdır. Ancak, iç ve uluslararası kurumlar dış politika yapımına etki eden bağımsız faktörler olmamakla birlikte, Soğuk Savaş

---

[52] Age. (1948), s. 80-108.
[53] Carmel Davis, "Explanations of Balancing: Power, Threat, and Military Capabilities," *Power, Threat, or Military Capabilities: US Balancing in the Later Cold War, 1970-1982* (NY: Unv. Press of America, 2011), 6.
[54] Morgenthau, *Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace* (1948), 125-126.
[55] Kendine yardım (self-help) sistemi, kendine yardım etmeyen veya bunu diğerlerinden daha az yapanların başarılı olamayacağı, kendilerini tehlikelere açık bırakacağı sistemdir. (Waltz, *Theory of International Politics,*118).
[56] Age. s. 201-209.
[57] John M. Hobson, *The State and International Relations* (Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2003), 45.
[58] Alexander Reichwein "Classical Realism," in *The Palgrave Handbook of EU Crises,* eds. Marianne Riddervold Jarle Trondal, Akasemi Newsome, 79-97, (Cham: Palgrave Macmillan, 2021), 80, 83,84.

döneminde George Kennan ve Henry Kissinger ideoloji ve kurumsal (kolektif güvenlik) faktörlerin önemli hale gelerek dış politika davranışını farklılaştırabileceğinden endişe duymuştur. Klasik realistler iç ve dış etkilere eşit derecede duyarlı olduklarından, bu iki ortamın bir şekilde etkileşimini dikkate alan dış politika analizini öne çıkarmışlardır. Klasik realizm, bu nedenle, iç faktörlerin baskın olduğu milliyetçi politikalar ile dış faktörlerin baskın olduğu neorealist politikalar arasında bir ara yola işaret eder. [59] Klasik realizm bu yaklaşımıyla 1990'lardaki neoklasik realizm çalışmaları için ilham kaynağı olmuştur.

Klasik realist yaklaşımda devlet, dış politikada temel analiz birimi (aktör) olmakla birlikte, diğer bireysel ve kolektif aktörleri de dışlamaz. Klasik realistler, grupların toplumsal gerçekliğin bir parçası ve politikanın bu gruplar arasında mücadele olduğu anlayışını benimser. [60] Klasik realistler için nesnel/maddi güç önemli olmakla birlikte, öznel/politik güç de önemlidir, dolayısıyla ulusal çıkarlar politik ve öznel olarak belirlenir. [61] Klasik realistler iç ve uluslararası politika arasındaki farklılıklardan ziyade her iki düzeyde istikrar için etiğin önemini vurgular. [62] Klasik realizm devletin bekasının siyasi değerlerine odaklanır. [63]

Klasik realistler dış politika analizinde birey basamağına odaklandığından aktörü Morgenthau'nun öngördüğü şekilde güç arzusu yüksek bir varlık olarak tanımlamıştır. Klasik realizm iradecilik esaslı olduğundan karar verici birey güç dengesini şekillendirir, diplomatların yetenekleri, vizyonları ve ortamı doğru okuyabilmeleri güç dengesinin oluşturulmasına önemli katkı sağlar. [64] Klasik realistlerden Kissinger de güç dengesinin dış politika yapıcıları tarafından dış politika geliştirme süreci olduğunu ifade ederek iradecilik yaklaşımının bu konudaki önemini vurgulamıştır. Bu kapsamda uluslararası ilişkilerde iradecilik; devlet davranışlarının uluslararası sistemdeki diğer devletler tarafından kısıtlanıp kısıtlanamayacağını, yani devletlerin davranışlarının ne kadarının uluslararası sistemsel yapı ve ne kadarının insan iradesiyle (dış politika yapıcıları, diplomatlar, kurumlar ve gruplar) şekillendirildiğini ifade eder. Dış politika yapıcıları güç dengesini oluşturma-sürdürme ve dış politikanın icrasında iradelerini kullanmakta özgürdür. Klasik realizm iradeciliğin yanı

---

[59] Henry R. Nau, "Realism," in *Routledge Handbook of American Foreign Policy*, eds. Steven W. Hook Christopher M. Jones,61-74, (NY: Routledge, 2012), 62-63.
[60] Robert G. Gilpin, "The Richness of the Tradition of Political Realism," *International Organization* 38, 2 (1984): 300-301.
[61] Sten Rynning and Jens Ringsmose, "Why Are Revisionist States Revisionist? Reviving Classical Realism as an Approach to Understanding International Change," *International Politics* 45 (2008): 22-23.
[62] Richard Ned Lebow, "Classical Realism," in *International Realitions Theories: Discipline and Diversity*, eds. Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith, 59-76, (NY: Oxford University Press, 2013), 60.
[63] Robert Jackson and Georg Sørensen, "Realism," in *Introduction to International Relations Theories and Approaches,* eds. Robert Jackson, Georg Sørensen, 66-97, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 66-67.
[64] Viotti and Kauppi, *International Relations Theory*, 60.

sıra uluslararası hukuka ve diplomasiye de önem verir. Ancak, uygulanabilirlikleri konusunda karamsar bir bakış açısına sahiptir.

Klasik realizmin kurucusu Morgenthau'ya yönelik eleştirilerin çoğu neorealistlerden gelmiş ve eleştiriler insan doğası, güç ve teorik yaklaşımlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda, Morgenthau'nun bireylerin güç arzusunun devlet davranışlarına uygulanabileceği varsayımı eleştirilmiş ve insan eyleminin doğasına ilişkin varsayıma dayanan klasik realizmin bilimsel olmayan ideolojik yaklaşım üzerine inşa edildiği ileri sürülmüştür. Neorealizmin kurucusu Waltz'a göre insan doğası ampirik olarak doğrulanamaz ve Morgenthau'nun insan doğası yaklaşımı politik sonuçlardaki çeşitliliği açıklamak için uygun değildir. [65] Morgenthau'nun ulusal çıkarı "güç açısından çıkarlar" olarak bir devletin gücünün oluşturulması, sürdürülmesi ve arttırılması şeklinde tanımlamasının güç kavramını muğlaklaştırmasına neden olması ve ulusal çıkarların gerçekleştirilmesi için mevcut tüm araçların kullanılmasını öngörmesi eleştirilere yol açmıştır. [66] Realizmin bazı savunucuları, klasik realizmin tutarlı bir kuramdan ziyade, kuram geliştirilmesi için çıkış noktası olduğunu ileri sürmüştür. Waltz klasik realizmin bilimsel standartlardan yoksun olduğunu ve Morgenthau'nun iç ve dış politika arasındaki ilişki ile uluslararası davranış biçimlerinin önemini göz ardı ederek uluslararası politika kuramından ziyade dış politika kuramı geliştirdiğini ileri sürerek eleştirmiştir. [67]

Tarih felsefesi filozofu, sosyolog, uluslararası ilişkiler analisti ve klasik realist Raymond Aron da klasik realizme yönelik özeleştiride bulunmuştur. Aron'a göre; (i) Klasik realizm, uluslararası politika teorisinden ziyade bir dış politika teorisidir. İç ve dış politika arasında ayrım gözetmeyen klasik realizmde dış politika iç politikadan ayrı olması gerekir.[68] (ii) Güç sonuçların nedeni değil, uluslararası politikanın tanımlayıcı özelliğidir. "Araç olarak güç" ile "amaç olarak güç" birbirinden ayrılır, güç bir hedefe ulaşmak için araçtır. Dış politikanın hedefi gücün maksimizasyonu değildir.[69] (iii) Morgenthau'nun "güç açısından çıkarlar" olarak devlet gücünün oluşturulması ve sürdürülmesi şeklindeki ulusal çıkar tanımı uygun değildir, bu tanım rejimlere, ideolojilere ve yöneten-yönetilen algısına göre yapılır. [70]

---

[65] Waltz, *Man the State and War a Theoretical Analysis*, 28, 166.
[66] Cornelia Navari, "Hans Morgenthau and National Interest," *Ethics & International Affairs* 30,1 (2016): 53.
[67] Andreas Jacobs,"Realism," in *Theories of International Relations,* eds. Siegfried Schieder and Manuela Spindler, 22-36, (NY: Routledge, 2014), 32.
[68] Olivier Schmitt,"A Theory of International Relations or A Theory of Foreign Policy? Reading Peace and War Among Nations," in *Raymond Aron and International Relations*, ed. Olivier Schmitt, 53-69, (NY: Routhledge, 2018), 55.
[69] Age. s. 55, 64.
[70] Pierre Hassner, "Raymond Aron: Too Realistic to Be a Realist?,"*Constellations* 14, 4 (2007): 500.

Günümüzde realist disiplinde Carr ve Morgenthau gibi erken dönem klasik realistlerin çalışmaları çağdaş tartışmalarda referans olmaya devam etmektedir.[71] Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası sistemde bloklar arası mücadele nedeniyle bu bloklara dâhil olan devletler caydırmaya dayalı ittifak politikalarıyla uyumlu dış politika izlemiştir. Dolayısıyla, bu devletlerin dış politika yapımında ittifak politikalarının şekillendirdiği uluslararası sistemi öncelikle dikkate almaları nedeniyle klasik realizm dış politika çalışmalarına yeterli destek sağlayamamıştır. Bu kapsamda, 1970'lerin sonlarında çalışmalarda bilimselliğin arttırılması ihtiyacı dikkate alınarak neorealizm (yapısal realizm) kuramı geliştirilmiştir. Bu bağlamda, Waltz'ın Morgenthau'ya yönelik eleştirilerinin neorealizmin kuramsal alt yapısını şekillendirdiği ve Aron'un klasik realizme yönelttiği özeleştirilerden bazılarının da Waltz'ın neorealizm ve özellikle de savunmacı realizm çalışmalarına ışık tuttuğu söylenebilir.

1.1.2. Neorealizm (yapısal realizm)

Neorealizmin kurucusu Kenneth N. Waltz'ın *Theory of International Politics* (1979) adlı kitabının yayımlanmasıyla neorealizm yaklaşımı Soğuk Savaş'ın sonuna kadar olan dönemde uluslararası politika alanında baskın kuram olmuştur. Waltz'ın neorealizmi epistemolojik açıdan klasik realizmden ayrılır ve politikanın hukuksal, tarihsel, toplumsal faktörlerine yönelik klasik realist varsayımları, iç faktörler ile bunların devletin dış politikası üzerindeki etkilerini dikkate almaz.[72] Neorealizm, devletlerin dış politika davranışlarını şekillendirmede uluslararası sistemsel yapının değişkenlerine odaklanır ve bu kapsamda devletlerin uluslararası sistemsel yapıdaki konumunun ve göreli gücünün dış politikayı şekillendirdiğini ileri sürer. Neorealizmin uluslararası sistemsel yapıya yönelik aşırı eğilimi dış politika eğilimli klasik realist yaklaşımı önemli ölçüde daraltır, tarihsel, toplumsal veya etik kaygılardan ziyade devletin davranışında rasyonelliği ve öngörülebilirliği öne çıkarır. [73]

Waltz'ın uluslararası politika kuramının amacı; devletlerin farklı iç siyasi dinamiklere sahip olmasına rağmen, "benzer şekilde yapılandırılmış uluslararası sistemlerin neden benzer sonuçlarla karakterize edildiğini" açıklamaktır. Üçüncü analiz düzeyi kuramı olan

---

[71] Jack Donnelly, "Realism," in *Theories of International Relations,* eds. Scott Burchill and Andrew Linklater Fifth edition, 32-56, (NY: Palgrave Macmillan, 2013),33-34.

[72] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics,*99 ve Colin Elman, "Realism," in *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, ed. Martin Griffiths, 11-20 (NY: Routledge, 2007),13,14.

[73] Waltz, *Theory of International Politics*, 88, 97–99; Thomas W. Smith, *History and International Relations*, (NY: Routledge, 1999), 99; A. Freyberg Inan, *What Moves Man, The Realist Theory of International Relations and its Judgment of Human Nature* (Albany: State University of New York Press, 2004),74.

neorealizme göre devletler; uluslararası sistemde merkezi otoritenin olmadığı sert anarşik ortamda varlıklarını sürdürür, güvenlik ihtiyacıyla motive olur, rasyonel karar verir ve rakiplerini içi bilinmeyen "kara kutu" olarak kabul ederler. [74] Waltz'a göre;

> Anarşik ortamda güvenlik en önemli amaçtır. Devletler, ancak hayatta kalmaları güvence altına alınırsa, istikrar, kâr ve güç gibi diğer hedeflere yönelebilir. Güç bir amaç değil, bir araç olduğundan devletler iki ittifaktan daha zayıf olana katılmayı tercih eder.... Devletlerin birinci kaygısı, gücü maksimize etmek değil, sistem içindeki konumlarını korumaktır.[75]

Neorealizm; anarşik uluslararası sistemsel yapıda gücün devletler, özellikle de büyük güçler arasındaki göreli dağılımını vurgular, uluslararası sistem düzeyinde güç politikalarına odaklanır ve güç politikalarının nedenini uluslararası sistemin bir işlevi olarak görür. Waltz'ın uluslararası politika çalışmalarında analiz düzeyi olarak odaklandığı üçüncü analiz düzeyi (uluslararası sistem basamağı); ikinci (devlet basamağı) ve birinci (birey basamağı) analiz düzeylerini dikkate almadan devletlerin karşılıklı etkileşim sonuçlarını açıklamaya çalışır. Bağımsız değişken olarak maddi yapıya (göreli güç dağılımına) odaklanan neorealist yaklaşım da realizmin varsayımlarından hareket eder. Devletler arası gücün dağılımını vurgulayan Waltz, John J. Mearsheimer ve Christopher Layne gibi neorealistler uluslararası norm ve kurumların devletler arası etkileşime olan etkilerini dikkate almaz.

Waltz uluslararası sistemsel yapının farklı, ancak bağlantılı olan ve karşılıklı etkileşen birimlerden (devletler) oluştuğunu ileri sürerek uluslararası politikanın çerçevesini belirler. Bu kapsamda, uluslararası sistemsel yapı birimlerin etkileşimiyle oluşur ve onları belirli eylemleri yapmaktan alıkoyar veya yapmaya yöneltir. Uluslararası sistemsel yapı sistemin bütününde etkindir ve birimler arası etkileşimin nasıl düzenlendiği ile ilgilidir. [76] Dolayısıyla, neorealistlere göre devletler, uluslararası sistemin etkilerine uygun tepkileri dış politika olarak seçer. Anarşik ortamda sistemsel yapının etkilerine uygun olmayan devlet davranışlarının tehlikelerini göz önüne alarak, neorealizm iç politikanın dış politikanın belirlenmesinde önemli rol oynamadığını ileri sürer.[77]

Waltz'a göre gerek uluslararası sistemsel gerekse ulusal politik yapılar; düzenleyici ilkeler (anarşi/hiyerarşi), birimlerin karakteri (işlevsel olarak benzer/ farklılaşmış) ve gücün

---

[74] Charles L. Glaser,"The Necessary and Natural Evolution of Structural Realism," in *Realism Reader,* eds. Colin Elman and Michael A. Jensen, 243-252, (NY: Routledge, 2014), 243.
[75] Waltz, *Theory of International Politics,*126.
[76] Age. s.79.
[77] James Fearon, "Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations," *Annual Review of Political Science* 1 (1998):299.

göreli dağılımına göre kavramsallaştırılır. [78] Uluslararası sistemsel yapıda devletler üzerinde hiyerarşik bir otorite olmadığından Waltz uluslararası politikayı anarşi ile ilişkilendirir. Devletler uluslararası sistemsel yapıda eşgüdüm ilişkileri içinde konumlanır ve kendi aralarındaki ilişki yatay ve eşitler arasıdır. Bütün devletler güvenlik, kalkınma ve refah sağlama gibi işlevleri icra eder, anarşik ortamda devletler işlevler bakımından farklılaşmaz, dolayısıyla birimler benzerdir. Waltz'a göre "Anarşik ortamda, benzer birimler ortak davranış gösterir." [79] Anarşik ortam, birimler arası koordinasyonu gerektirir. Bu nedenle, birimler diğer birimlerle etkileşimi sonucu şekillenen uluslararası sistemsel yapının etkileriyle davranışlarını değiştirebilir. [80] Uluslararası politikayı açıklamakla ilgili tek bağımsız değişken gücün göreli dağılımıdır. [81]

Waltz uluslararası sistemsel yapının iki unsurunun (düzenleyici ilkeler ve birimlerin karakteri) sabit olduğunu ve gücün birimler arasında göreli dağılımının ise güç dengesi kuramına göre "nedensel değişkeni" oluşturduğunu, bunun da uluslararası politikayı şekillendirdiğini ileri sürer. Her dönem değişmeyen anarşik ortamda sistemsel kutuplu yapı değişmedikçe neorealizm, [82] göreli güçteki değişimi ve buna bağlı olarak da uluslararası sistemsel yapıdaki değişimi açıklamaya çalışır. [83] Neorealizm uluslararası politikayı anlamak için klasik realist güç yaklaşımını (güç dengesi) benimser. Güç dengesi, anarşik ortamda bir devletin gücünü artırmasına diğer devletlerin güçlerini artırarak karşılık vermesini öngörür. [84] Güç dengesi bir devletin diğer devlete saldırması için yeterli güce sahip olmasını engelleyerek göreli barışa katkıda bulunur.

Klasik realizm insan doğasına odaklanmasına karşılık, neorealizm uluslararası sistemde güvenlik rekabetinin yapısal nedeni olarak anarşiye ve gücün birimler arası göreli dağılımına vurgu yapar. Bununla birlikte, Kenneth N. Waltz, Stephan Walt, Barry Posen, Dale Copeland, John J. Mearsheimer ve Randall L.Schweller gibi neorealistlerin arasında anarşiyi algılama, kavramsal yaklaşım ve uluslararası sistemin değişiminde aşağıda açıklanan farklılıklar dikkati çekmektedir.

Anarşinin değişmezliğini, buna karşılık uluslararası sistemsel yapıdaki değişimi kabul eden neorealistler anarşiyi algılama bakımından farklılaşırlar; Savunmacı realistler (Waltz,

---

[78] Waltz, *Theory of International Politics,* 88-99.
[79] Age s.104.
[80] Age s. 93.
[81] Age s. 98.
[82] Jill Steans, Lloyd Pettiford, Thomas Diez and Imad El-Anis, *An Introduction to International Relations Theory Perspectives and Themes* (Essex: Pearson Education Limited, 2010),74.
[83] Waltz, *Theory of International Politics,*102.
[84] Dowding, *Encyclopedia of Power,* 46, 48.

Walt ve Posen) anarşinin değişmez bir gerçeklik olmasıyla birlikte, onun devletin bekasını öne çıkaracak şekilde dış politikayı şekillendireceği algısına sahiptir.[85] Bu algı, devletlerin güvenliği sağlamaya çalışan aktörler ve hedeflerinin de güç dengesi olduğu varsayımından kaynaklanır. Waltz, uluslararası sistemsel yapıda çeşitli nedenlerle bozulan güç dengesinin hayatta kalmaya çalışan devletler için tekrar oluşturulması gerektiğini savunur, dolayısıyla devletlerin makul bir güç oluşturduğunu ve statükoyu korumaya çalıştığını ileri sürer.[86] Devletin gücünü artırmasını öngörmeyen bu yaklaşımda hedef, devletin hayatta kalmasıdır. Hayatta kalmak asgari rasyonel dış politika davranışı olarak ortaya çıkar. Waltz'a göre uluslararası sistemsel yapı dengeleyici faaliyetlere yol açacağından devletlerin güçlerini en üst düzeye çıkarmasına elverişli değildir. Buna karşılık, John J. Mearsheimer ve Randall Schweller gibi saldırgan realistlere göre devletler güç maksimizasyonuyla güçlerini sürekli artırarak en üst düzeye çıkarmaları, rakiplerinin güçlenmesini önlemeleri ve caydırmaları halinde ancak hayatta kalmayı başarabilir.[87] Uluslararası sistemsel yapıdaki değişmeyen anarşi, bir yaklaşıma göre dış politika davranışı olarak devletleri asgari hedef olan hayatta kalmaya, diğer bir yaklaşıma göre güç maksimizasyonu üzerinden hayatta kalmaya yönlendirir. Savunmacı realistler devletlerin güç dengesini oluşturarak güvenliklerini sağladıklarını öne sürerken, saldırgan realistler devletlerin ulusal çıkarları için güç dengesizliği yaratarak güvenliklerini sağladığını savunur.[88] Neorealistler arasında anarşiyi algılamalarındaki farklılıklar savunmacı ve saldırgan neorealistler şeklinde ayrışmasına ve dolayısıyla farklı dış politikaların oluşturulmasına yol açmıştır.

Bazı kavramlar bakımından birbirlerinden farklılaşan neorealistler arasındaki tartışmalardan biri de sistemsel kutuplu yapı ile uluslararası istikrar ya da savaş arasındaki ilişkiye yöneliktir. Bu kapsamda; "İki kutuplu veya çok kutuplu bir güç dengesi mi uluslararası sistemin istikrarı için daha elverişlidir? Ya da savaşın iki kutuplu veya çok kutuplu bir dünyada mı gerçekleşmesi daha olasıdır?" şeklindeki tartışma uzun süre devam etmektedir.[89] Neorealizm, uluslararası sistemsel yapıda kutuplara dayalı güç dağılımının (tek kutuplu/tek büyük güç, iki kutuplu/iki büyük güç veya çok kutuplu/ üç veya daha fazla büyük

[85] Waltz, *Theory of International Politics*,118-119.
[86] Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory," 616.
[87] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*,33-34,139.
[88] Christopher Layne, "Rethinking American Grand Strategy: Hegemony or Balance of Power in the Twenty-First Century?" *World Policy Journal 15*, 2 (1998):10.
[89] Kenneth N. Waltz, "The Stability of a Bipolar World," *Daedalus*, 93, 3, *Population, Prediction, Conflict, Existentialism* (Summer, 1964): 881-882.

güç) güvenlik ortamının istikrarı üzerindeki etkilerini vurgular.[90] Kutupluluk ve istikrar üzerine bu tartışma iki kutuplu ve çok kutuplu sistemsel yapıların istikrarına yönelik olarak Kenneth N. Waltz, Karl W. Deutsch ve J. David Singer tarafından yapılmıştır. Waltz, Deutsch ve Singer uluslararası sistem iki kutupluluktan çok kutupluya geçtikçe sistemdeki genel belirsizliğin arttığı konusunda hemfikir olmakla birlikte, belirsizliğin istikrar veya savaş olasılığı üzerindeki etkisi konusunda ayrılırlar.[91] Waltz'a göre çok kutuplu sistemdeki belirsizlik politika yapıcının tehdidin niyetini yanlış algılaması olasılığını artırır, kararların iki kutuplu sisteme göre daha fazla belirsizlik altında alınmasına yol açar, bu da istikrarsızlık ve savaş olasılığını artırır, buna karşılık iki kutupluluk istikrar sağlar.[92] Deutsch ve Singer'e göre ise çok kutuplu sistemin artırdığı belirsizlik devletlerin daha ihtiyatlı davranmasına neden olur, bu da istikrarı artırır, bağımsız aktörlerin sayısındaki artış bir devletin dikkatini daha fazla aktöre ayırması nedeniyle savaş olasılığını da azaltır.[93] Bruce Bueno de Mesquita'ya göre hem iki hem de çok kutupluluğun istikrara yol açma eğiliminde olduğu iddiası dikkate alındığında, her ikisi de doğru olamayacağı gibi yanlış da olabilir, ne iki ne de çok kutupluluk savaş olasılığı ile ilgili belirsizlik koşulunu karşılayamamaktadır.[94] Yani de Mesquita kutuplu sistem ile istikrar arasında bir ilişki olmadığını ileri sürmüştür.[95] Bu tartışmada esas olan, bir kutupluluk durumundan diğer kutupluluk durumuna geçişte "Savaş riski en yüksek seviyede midir?" sorusuna cevap bulmaktır. De Mesquita'ya göre iki ve çok kutupluluk savaş riskini etkilemez gibi görünür, bununla birlikte, iki kutupludan çok kutupluya veya çok kutupludan iki kutupluya ya da başka bir yapıya geçerken savaş riski ortaya çıkabilir.[96] De Mesquita ayrıca uluslararası sistemsel yapı ister iki kutuplu ister çok kutuplu olsun değişmediği sürece bilinen ortamın dışına çıkılmadığı için belirsizliğin az olacağını; ancak, uluslararası sistem önemli ölçüde değiştiğinde artan bilinmezlik ve risk nedeniyle savaş olasılığının da artabileceğini ileri sürmüştür.[97]

Neorealistler uluslararası sistemsel yapının değişimi konusunda da farklı yaklaşımlara

---

[90] Kenneth N. Waltz, "Neorealism: Confusions and Criticisms," *Journal of Politics and Society* (2004): 4-6, https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Waltz-Neorealism-Confusions-and-Criticisms.pdf; (Erişim:15.08.2022) and Viotti ve Kauppi, *International Relations Theory*, 62-63.

[91] Bruce Bueno de Mesquita, "Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War," *The Journal of Conflict Resolution* 22, 2 (Jun., 1978): 244.

[92] Waltz, "The Stability of a Bipolar World," 899,907 and De Mesquita, "Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War," 243-244.

[93] Karl W. Deutsch and J. David Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability," *World Politics* 16, 3 (Apr., 1964): 390.

[94] De Mesquita, "Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War," 244-245.

[95] Bruce Bueno de Mesquita, *Principles of International Politics* (London: SAGE Publications, 2014), 273.

[96] Age. s.305, 306.

[97] De Mesquita, "Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War," 244-245.

sahiptir. Neorealist yaklaşımda sistemsel yapının değişiminin ancak savaş yoluyla olacağını ileri süren Kenneth Organski'nin geliştirdiği "power transition theory (güç geçişi teorisi)"[98] ve George Modelski'nin geliştirdiği "long cycle theory (uzun döngü teorisi)"ne[99] göre neorealistler uluslararası sistemde barışçıl bir değişim beklemez. Waltz, 1988'de Soğuk Savaş'ın "savaş[100] sonrası uluslararası politikanın yapısında kök saldığını ve bu yapı sürdükçe devam edeceğini" ileri sürmüştür.[101] Ancak, iki yıl sonra, 1990'ların başı itibarıyla Soğuk Savaş sistemsel bir savaş yaşanmadan sona ermiştir. Uluslararası sistemsel yapının değişiminin savaş yoluyla olacağını ileri süren neorealizm Soğuk Savaş'ın barışçıl ve beklenmedik şekilde bitmesini öngörememiş olması nedeniyle neoliberalizm ve inşacılık gibi diğer uluslararası ilişkiler kuramları tarafından eleştirilmiş ve neorealizmin içinden de özeleştiriye maruz kalmıştır. Neorealistler arasında neorealizmin Soğuk Savaş'ın sona ermesini açıklayamamasının kuramsal bir hataya işaret edebileceğine dair genel bir kabul oluşmuştur. Bununla birlikte, neorealistler, bu durumun neorealizmdeki başarısızlık yerine realist kavramlarla açıklanabileceği konusunda ısrar etmiştir. Waltz 1993'te "iki kutupluluk kalıcıdır, ancak değişmiş bir durumda." yani iki kutupluluğun Soğuk Savaş'a, değişmiş iki kutupluluğun ise bloklar arası yumuşamaya (detente) yol açtığını ileri sürerek durumu açıklamaya çalışmış ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin neorealizmde değişiklik yapılmasına katkı sağladığını savunmuştur. [102]

Neorealizmin herhangi bir olayın gelişmesi öncesi öngörüde bulunması ve/veya tahminler yapması nedeniyle dış politika olaylarını gerçekleşmesi sonrası açıklama eğiliminde olmasının Soğuk Savaş'ın sona ermesinin öngörülememesine yol açan

---

[98] Kenneth Organski'nin geliştirdiği "güç geçişi teorisi" devletleri savaşa yönelten faktörün sadece orantısız maddi güç değil, aynı zamanda nispi güç dengesindeki değişimlerin de olduğunu varsayar. Savaş, devletlerin gücünün daha fazla etki, zenginlik ve güvenlik beklentilerine yol açtığına inandıkları koşullarda yapılır. Bu nedenle güç geçişinde yükselen bir güç konumunu sağlamlaştırmak ya da güçlü devlet(ler), yükselen rakibini zayıflatmak için savaş başlatabilir. (Karen A. Mingst, University, Heather Elko McKibben and Ivan M. Arreguín-Toft, *Essentials of International Relations* (NY: W. W. Norton & Company, Inc, 2019), 208).

[99] Küresel siyasetin işleyiş biçimi ve küresel siyasette yapısal değişimin normal seyri olarak kabul edilen uzun döngü, farklı evrelerden geçen iki ana süreçten oluşur. Düzenleyici süreç sistemsel tehditlerle başlar, koalisyon oluşturma ve küresel savaştan geçer, nihayetinde yeni bir rakip yaratır. Gelişim süreci ise yeni küresel sorunların algılanmasıyla başlar ve bu sorunlarla başa çıkmak için dünya liderliğini seçmek için küresel bir savaş yoluyla değişime ve sistemsel bir karara doğru ilerler. (George Modelski, *Long Cycles in World Politics* (London: The Macmillan Press Ltd.1987),35-36.)

[100] Burada kastedilen II. Dünya savaşıdır.

[101] Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory," in *The Origin and Prevention of Major Wars,* eds. Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, 39-52, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 52.

[102] Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics," *International Security* 18, 2 (Fall 1993): 48-52.

nedenlerden biri olduğu ileri sürülmüştür.[103] Neorealizme yöneltilen bir diğer eleştiri de sadece sistemsel değişimi öngörmekte başarısız olmakla kalmayıp, aynı zamanda iki kutuplu uluslararası sistemsel yapının istikrar beklentisini de artırmasına neden olmasıdır.[104] Neorealizm Soğuk Savaşı iki kutupluluğa ve onun sağladığı istikrara atıfta bulunarak açıklamaya çalıştığı ölçüde bu eleştiri haklı görülebilir. Neorealizmin klasik realizm gibi savaşın teorik açıklamasını yapmamasına rağmen uluslararası sistemdeki değişimin savaş yoluyla olacağını öngörmesi, iki blok arasında ideolojik mücadele olan Soğuk Savaş'ta karşılıklı tehdit oluşturmadıkları sürece savaş tehlikesinin asgari düzeyde olması ve iki kutupluluğun Soğuk Savaşın başlamasına yol açmasının yanı sıra uluslararası sistemin istikrarını sağlayacağına yönelik tartışmalara da zemin oluşturması neorealizmin Soğuk Savaş'ın barışçıl şekilde sona ermesini öngörememesine neden olmuştur denebilir.

Neorealizm, kapsamlı kuramsal çerçeve sağlamadığı ileri sürülerek çeşitli eleştirilere de maruz kalmıştır.[105] John A. Vasquez'e göre bir uluslararası ilişkiler araştırmasında klasik realizm ve neorealizmin bazı açıklamalarının yetersiz veya yanlış olduğuna yönelik eleştiriler şöyle ortaya konmuştur;[106] (i) İç politika; dış politika için önemli rol oynar ve gücün veya uluslararası sistemsel yapının dış politika davranışını şekillendireceği beklentisiyle analiz dışı bırakılmaması gerekir. (ii) Dış politika teorisine acilen ihtiyaç duyulmakta olup, Waltz'ın analizinin uluslararası sistem basamağına yaptığı vurgu doğru, ancak diğer basamaklardaki çalışmalarla desteklenmesi gerekir. (iii) Dengeleme davranışı anarşiye karşı tepki gösterme davranışı değildir ve her zaman beklenen sonuçlara ulaşma imkânı vermeyebilir. (iv) Sistemin iki ya da çok kutuplu olması sistemsel savaşı tahmin etmede önemli değildir ve çok kutupluluğun tehlikeleriyle ilgili endişe abartılıdır.

Savunmacı realist Stephen Walt neorealizmin ontolojisine ittifak teorileri üzerinden ve güç dengesi bakımından özeleştiri yapmıştır. Walt devletlerin ittifak davranışının neorealizmin özellikle aşırı derece uluslararası sistem ve kapasite (ekonomik güç ve askeri güç) odaklı güç dengesi kuramı üzerinden ortaya konulmasını eleştirmiştir. Walt *The Origins of Alliances* (1987) adlı kitabında dış ve iç faktörlerin birbirleriyle etkileşimi halinde bu

---

[103] John A. Vasquez, " Challenging the Relevance and Explanatory Power of the Realist Paradigm: The Debate on the End of the Cold War," in *The Power of Power Politics From Classical Realism to Neotraditionalism,* ed. John A. Vasquez, 317-368, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 320-324.
[104] William C.Wohlforth,"Realism and the End of the Cold War," *International Security* 19,3(1994/1995): 101.
[105] Thomas Diez, Ingvild Bode and Aleksandra Fernandes da Costa, *Key Concepts in International Relations* (London: SAGE Publications Ltd, 2011), 185-186; Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: the Social Construction of Power Politics," *International Organization* 46, 2 (1992):394.
[106] John A. Vasquez, "Conclusion: the Continuing Inadequacy of the Realist Paradigm," in *The Power of Power Politics From Classical Realism to Neotraditionalism,* ed. John A. Vasquez, 317-368, (Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2004), 377.

faktörlerin göreceli önemini belirlemenin imkânsız olabileceğini, ittifak oluşumunda herhangi bir dış veya iç faktörün etkisinin diğerlerinin etkisinden kolayca ayrılamayabileceğini, bu nedenle, iç faktörlerin belirli ölçüde önemli olduğunu vurgulayarak özeleştiri yapmıştır.[107] Walt benzer iç faktörlere sahip devletlerin egemenlikten vazgeçilmesini gerektirmediği durumlarda ideolojinin ittifak oluşturmanın önemli bir nedeni olduğunu vurgulayarak iç faktörlere referans yapmıştır.[108] Walt'a göre ittifaklar, neorealizmin önerdiği gibi "güç dengesizlikleri" değil, "tehdit dengesizlikleri" tarafından şekillendirilir ve devletler dengelemeyi kapasiteye göre değil tehdide göre yaparlar. Walt ittifak davranışlarının şekillendirilmesinde güç kavramından farklı olarak, tehdidin ekonomik kaynakları, saldırganlık yeteneği, askeri teknoloji, müttefiklerin varlığı ve coğrafi yakınlık gibi ölçülebilecek maddi değişkenlerin yanı sıra tehdit olarak algılanan devletin niyeti gibi ölçülmesi zor fikirsel faktörleri de içeren tehdit kavramını dikkate alır.[109] Walt, ittifakların temel amacının gücü değil, tehdidi dengelemek olduğunu ileri sürer.[110] Bu nedenle de Walt tehdidin niyet, algı, ideoloji gibi fikirsel bazlı faktörlerini de hesaba katarak yani maddi faktörler ile fikirsel faktörleri harmanlayarak fikirsel faktörlerin ittifak davranışları üzerinde ne ölçüde etkisinin olduğunu anlamaya çalışır.[111] Bu yaklaşımıyla Walt, ittifak davranışlarını açıklarken uluslararası sistem basamağına ilâveten diğer basamakların da ele alınması gerektiğini ima ederek neorealizme yeni bakış açısı kazandırıyor denebilir.

Neorealizm benzer şekilde konumlanmış devletlerden belirli bir davranış benzerliğinin beklendiğini ileri sürer. Bu nedenle, Waltz, ulusal tepkilerde beklenen farklılıkları (devletlerin farklı dış politikaları) açıklamak için iç faktörlerin kullanılması gerektiğini kabul eder.[112] Waltz'a göre neorealistler devlet (ikinci analiz seviyesi) düzeyindeki nedenlerin de önemli olduğunu kabul etseler de, bunları açıklamalarına dâhil etmediklerini, dış politikanın ve uluslararası politikanın, devletlerin içinde neler olduğu dikkate alınmadan anlaşılabileceğine inanmadıklarını söyleyerek özeleştiri yapar.[113] Bu özeleştiriyi cesurca yapan bazı neorealistler kendilerini 'neoklasik realist' olarak tanımlamıştır. Gideon Rose, Steven E. Lobell, Jeffrey W. Taliaferro ve Norrin M. Ripsman gibi neorealistler yukarıdan

---

[107] Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances* (London: Cornell University Press, 1987), 193.
[108] Age. s. 217.
[109] Age. s.22.
[110] Jeffrey W. Legro and Andrew Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist," *International Security* 24,2 (1999): 36.
[111] Walt, *The Origins of Alliances*,10.
[112] Waltz, *Theory of International Politics*, 122.
[113] Waltz, "Neorealism: Confusions and Criticisms," 3-4.

aşağıya bakışla dış politika nasıl şekillendirilir sorusunu sorarak özeleştiri yapmışlardır.

Waltz'a göre neorealist uluslararası politika kuramı; uluslararası sistemsel yapının benzer koşullarında devletlerin farklılıklarına rağmen benzer davranışlar sergileyerek birbirleriyle etkileşim biçimini açıklamakla birlikte, iç faktörlerin devlet davranışlarını nasıl etkilediğine değinmez.[114] Bu durum neorealist uluslararası politika kuramının devletlerin dış politikalarını açıklamada yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Özellikle, devletlerin davranışlarını açıklamada yetersiz kalması, Soğuk Savaşın sona ermesini öngörememesi, iki kutuplu uluslararası sistemsel yapının istikrar sağladığına aşırı vurgu yapması ve Soğuk Savaş sonrası dönüşümü açıklayamaması nedeniyle neorealizm ciddi eleştirilere maruz kalmış ve açıklayıcılık gücünü kaybetmiştir. Neorealist yaklaşımla, Soğuk Savaş sonrası daha dinamik ve daha az öngörülebilir uluslararası ilişkiler analiz edilememiştir.[115] Stephen Van Evera, Fareed Zakaria ve Randall Schweller vb. neorealisler de Stephen Walt gibi uluslararası sistem basamağı odaklı neorealizm yetersiz kalmaya başlayınca yeri geldiğinde uluslararası sistem basamağının yanı sıra devlet basamağını da ele alarak düşünsel faktörleri de dikkate almak zorunda kalmışlardır.[116] Dolayısıyla, statik karakterdeki neorealizmden ayrılarak uluslararası ilişkilerdeki dinamik değişiklikleri açıklayabilecek yeni yaklaşıma ihtiyaç duyulmuş, bu da neoklasik realizmin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Neorealizmde başlayan iç tartışma neoklasik realizm tartışmasına dönüşmüştür. Schweller'e göre neoklasik realist tartışmanın temel nedeni[117] neorealizmin dış politikayı veya belirli tarihsel olayları açıklama iddiasında bulunmayan bir uluslararası politika teorisi olmasıdır.

Gideon Rose 1990'ların başında değişmez sistemsel anarşi, kutuplu uluslararası sistemsel yapı ve bunların yarattığı algı dış politikada devlet davranışını ne ölçüde belirler şeklinde bir soruyla tartışma başlatmıştır. Rose rasyonalite ve devletin kapasitesi kavramları üzerinde durmuştur.[118] Bu iki kavramı tanımlamaya çalışırken iç faktörleri dikkate almadan doğru bir analiz yapılamaz şeklindeki açıklaması tartışmayı farklı bir boyuta taşımıştır. Rose'a göre devletlerin neden farklı şekilde davrandığını anlamak için devlet denen kapalı

---

[114] Waltz, *Theory of International Politics*, 64.
[115] J.W.Taliaferro, S.E. Lobell, N.M. Ripsman, "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy" in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. S.E. Lobell, N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro, 1-41, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009),1–2; Jack Donnelly, "Realism," in *Theories of International Relations*, eds. S. Burchill, A. Linklater, 32-56, (NY: Palgrave Macmillan, 2013),42-43.
[116] Legro and Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?," 28-29, 32.
[117] Randall L. Schweller, "The Progressiveness of Neoclassical Realism," in *Progress in International Relations Theory Appraising the Field,* eds. Colin Elman and Miriam Fendius Elman, 311-347, (Cambridge, MA: MIT Press, 2003),317.
[118] Kevin Narizny, "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism," *International Security* 42, 2 (Fall 2017):179, 187.

kutuda neler olduğu ve oradaki farklı kilit aktörlerin neler yaptığı esas belirleyicidir diyerek iç faktörleri dikkate alan bir dış politika açıklaması yapılması gerektiğini ileri sürmüştür.[119]

Klasik realizmin birinci analiz (birey/karar verici) düzeyine dayalı aşağıdan yukarıya iç siyasi faktörleri de dikkate alarak dış politikayı şekillendirmesine karşılık, neorealizmin üçüncü analiz (uluslararası sistemsel yapı) düzeyine dayalı yukarıdan aşağıya iç siyasi faktörleri dikkate almaksızın devletlere baskıyla dış politikayı şekillendirmesi devletler arası ilişkilerin çok boyutlu küresel ilişkilere dönüştüğü günümüzde dış politikanın açıklanmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla, açıklayıcılık özelliği olan dış politika kuramına yönelik ara formülasyona duyulan ihtiyaç neoklasik realizmin geliştirilmesine yol açmıştır.

1.1.3. Neoklasik realizm

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki kutuplu uluslararası sistemsel yapının çökmesinden sonra realist paradigmaya yönelik yeni bir arayış başlamıştır. Bu arayış, bir kısım realistleri klasik realist yaklaşımdan ilham almaya yöneltmiştir.[120] Bu kapsamda bazı realist kuramcılar "Morgenthau'ya dönüş" olarak adlandırılabilecek tarzda klasik realist Morgenthau'nun dinamik ve çok yönlü güç kavramına atıfta bulunarak devletin dış politikasını şekillendirmede dış ve iç faktörler arasındaki etkileşimi dikkate almışlardır. Morgenthau'ya göre gücün, devletin askeri ve ekonomik potansiyeli gibi maddi boyutu olmasının yanı sıra siyasi elitlerin niteliği, hükümetin etkinliği ve diplomasisi de dâhil maddi olmayan faktörler boyutu da vardır.[121] Morgenthau, siyasetin uzlaşmaz doğasını kabul etmekle birlikte, aşırı güç siyasetini reddeder. Bu nedenle, güç mücadelesinde sorumlu ve kendisini kısıtlayan liderlik kavramını öne çıkarır.[122] Morgenthau'nun dış politika analizinde[123] neorealizmin aksine, liderlerin kişilikleri de dâhil iç politika önemli rol oynar. Morgenthau dış politikayı belirlerken ulusal çıkarlar ile uluslararası ortamı da dikkate alır.[124]

İnsan doğasındaki güç arzusunu abartılı şekilde vurgulamasına rağmen, Morgenthau, Waltz'ın uluslararası sistemsel yapıya dayalı analizinden daha dinamik bir analiz yaklaşımı

---

[119] Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," 148.
[120] Wohlforth, "Realism and the End of the Cold War,"125-29.
[121] Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace* (1948), 80–108.
[122] Age. s. 3–9, 391–392.
[123] Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics,*186–188; M. Neacsu, *Hans J. Morgenthau's Theory of International Relations. Disenchantment and Re-Enchantment* (NY: Palgrave, 2009), 60–61, 94–98.
[124] Hans J. Morgenthau, *The Purpose of American Politics* (NY: Alfred A. Knopf,1960),200–205, 212–223.

öngörmüştür.[125] Morgenthau'ya göre esnek ve değişken güç anlayışı, dış politika yapımında neorealizm tarafından uluslararası sistemsel yapıya ilişkin olanlar dışında göz ardı edilen iç yapısal ve bireysel değişkenlerin fark edilmesini sağlar. Kısmen "Morgenthau'ya dönüş", neoklasik realistlerin uluslararası ilişkilerin dinamik ve karmaşık doğasını anlamalarına yardımcı olmakla birlikte, Morgenthau'nun kuramının 21. yüzyılın gerçekleri ışığında yeniden yorumlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.[126] Dolayısıyla, Morgenthau'dan ilham alan yeni yaklaşımla yani neoklasik realizmle Soğuk Savaş sonrası realist paradigma krizine çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Morgenthau, Carr ve Arnold Wolfers gibi klasik realistlerin neoklasik realistler olarak anılan (Fareed Zakaria, Randall L.Schweller, Jennifer Sterling-Folker, Gideon Rose, Robert Jervis, Anders Wivel, Jeffrey W.Taliaferro, Norrin M. Ripsman, Steven E. Lobell, Nicholas Kitchen, Michiel Foulon vb. gibi) takipçileri "klasik realizmin veya neorealizmin yeniden formüle edilmesi" ya da "bu iki yaklaşımın eklektik olarak birleştirilmesi" şeklinde iki yaklaşım ileri sürmüştür. Neoklasik realistler yaptıkları tartışmalarda neorealistler gibi kutuplu uluslararası sistem basamağının dış politika yapımında önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, dış politikanın açıklanabilmesi için iç faktörlerin (devlet basamağı) de dikkate alınmasının, ihtiyaç halinde klasik realizmin birey basamağına da başvurulmasının ve dış politika analizinde üç analiz düzeyine göreceli ağırlık verilmesinin gerektiğini vurgulamıştır. Sonuçta, neoklasik realistler uluslararası sistemin yanı sıra, iç dinamikler, kurumlar, algılar, kimlikler ve diplomasi vb. gibi yapısal olmayan birçok faktör de dâhil olmak üzere klasik realizm ve neorealizmin unsurlarını sentezleyerek daha kapsayıcı ve eklektik bir yaklaşım olarak neoklasik realizm kuramını geliştirmişlerdir.[127] Neoklasik realizm terimi ilk olarak Rose'un *Neoklasik Realizm ve Dış Politika Teorileri* (1998) adlı makalesinde kullanılmış ve neoklasik realizm aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır;

> (...) hem iç hem de dış değişkenleri bünyesinde barındırır, klasik realist düşünceden alınan belirli görüşleri günceller ve sistemleştirir. Taraftarları, bir ülkenin dış politikasının kapsamının ve hedefinin her şeyden önce uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle göreli maddi güç yetenekleri tarafından yönlendirildiğini savunur. Bu yüzden realisttirler. Bununla birlikte, bu tür güç yeteneklerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğunu, çünkü sistemsel baskıların birim düzeyinde ara değişkenler aracılığıyla çevrilmesi gerektiğini ileri sürerler. Bu yüzden neoklasiktirler.[128]

Neoklasik realist yaklaşım uluslararası sistemsel yapıda (üçüncü analiz düzeyi) güç

---

[125] Barry Buzan, "The Timeless Wisdom of Realism?", in *International Theory: Positivism and Beyond,* eds. S. Smith, K. Booth, M. Zalewski,47-65 (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 50-54.
[126] Neacsu, *Hans J. Morgenthau's Theory of International Relations. Disenchantment and Re-Enchantment*, 149, 165–166.
[127] Gustav Meibauer et al. "Forum: Rethinking Neoclassical Realism At Theory's End," *International Studies Review* 23, (2021): 275.
[128] Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," 146.

dengesinin önemli olduğunu kabul ederken, aynı zamanda birinci ve ikinci analiz düzeyi faktörlerin dış politika yapımını nasıl etkilediğinin dikkate alınması gerektiğini ileri sürer. Bu faktörler arasında, bir devletin statükocu veya revizyonist olup olmadığının yanı sıra liderlerin etkisi, normlar ve kurumların rolü de yer alır.[129]

Uluslararası sistemsel yapının etkilerinin genellikle belirsiz olduğunu kabul eden neoklasik realistler "anarşinin bağımsız bir nedensel değişkenden ziyade devletlere ulusal çıkarlarını tanımlamada kısıtlayıcılık/serbestiyet sağlayan bir koşul olduğunu" ileri sürerek neorealizmden uzaklaşırlar.[130] Bu kapsamda, neoklasik realizm uluslararası ortamı; uluslararası sistemin açıklığı/netliği veya belirsizliği ve stratejik ortamın kısıtlayıcı veya serbestliği (izin veren) şeklinde iki sistemsel değişkenle tanımlar ve bu iki değişkenle anarşik ortamı tanımlamaya çalışır. Bu bağlamda, uluslararası sistemsel yapı hem kısıtlayıcı hem de serbest stratejik ortamda tehditler/fırsatlar, zaman çerçevesi ve politika seçenekleri hakkında açık/net veya yetersiz bilgiler sağlayabilir.[131] Neoklasik realizme göre; (i) Devletlere yönelik tehditler/fırsatlar, bunların gerçekleşmesi muhtemel zaman çerçevesi ve bunlara yönelik dış politika tepkileri hakkında açıklık/netlik arttıkça devletlerin dış politika seçimlerindeki farklılık azalır, açıklık/netlik azaldıkça liderlerin/devletlerin tercihlerine veya stratejik kültüre dayalı farklı dış politika seçenekleri artar.[132] (ii) Netlik/belirsizlik uluslararası sistemin sağladığı bilgilerin kapsamıyla ilgiliyken, stratejik ortamın kısıtlayıcılığı/ serbestliğine ilişkin bilgiler yani devlete yönelik tehditler/fırsatların büyüklüğü ve zaman/mekânca yakınlığı ile ilgilidir. Her şey eşit olduğunda; tehdit büyükse ve ne kadar yakınsa o kadar tehlikeli ve stratejik ortam o kadar kısıtlayıcıdır veya tehdit azsa ve ne kadar uzaksa stratejik ortam o kadar serbesttir.[133]

Neoklasik realistlere göre devlet, bağımsız değişken (uluslararası sistemsel yapı) ile bağımlı değişken (dış politika) arasında ara değişkendir. Devletlerin demokratik veya otoriter yönetim biçimlerinin yanı sıra, devlet topluma göre özerk, güçlü veya zayıf olabilir, toplum birlik-beraberlik içinde veya kutuplaşmış olabilir, iç siyasi kurumlar vizyoner veya dar görüşlü olabilir, devlet, ulusal beka veya rejimin bekası ile motive edilebilir. Dolayısıyla, devletlere göre değişen bu özellikler dış politika yapım ve uygulama sürecini etkiler.

Neoklasik realizm, devletlerin dış politikasını şekillendirirken hem dış

---

[129] Viotti ve Kauppi, *International Relations Theory*, 41-42.
[130] Stephen M. Walt, "The Enduring Relevance of the Realist Tradition," in *Political Science: The State of the Discipline*, eds. Ira Katznelson and Helen V. Milner (New York: W. W. Norton, 2002), 211.
[131] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,55-56.
[132] Age. s. 50.
[133] Age .s.52.

(sistemsel/yapısal) hem de iç faktörleri (ara değişkenler) dikkate alır. Bu yaklaşımda dış ve iç faktörler karşılıklı etkileşim halindedir. Devletlerin dış politikasına yönelik olarak uluslararası sistemsel yapı devletin ulusal çıkarları ile dış politika hedeflerini sınırlandırır ve devletin dış politikası için bir çerçeve oluşturur. Ancak, uluslararası sistemsel yapının etkileri genellikle belirsizdir ve devletler sistemsel yapı etkilerine farklı tepkiler gösterebilir. Benzer güce sahip devletler uluslararası sistemsel yapıda farklı davranışlar sergileyebilir ve farklı dış politika hedefleri belirleyebilir. [134] Bu fark ara değişkenlerin (iç faktörlerin) etkisinden kaynaklanır. Neoklasik realistler, sistemsel yapının kısıtlamaları ile devletlerin dış politika davranışları arasında ara değişkenleri analize dâhil eden ve filtre gibi işlev görecek olan "iç aktarım kuşağı (dış politika yapım ve uygulama süreci)"nın kullanılmasını öngörür. İç aktarım kuşağı sistemsel yapının etkilerinin neden farklı dış politika davranışlarına yol açabileceğini ara değişkenlerle etkileşimi üzerinden açıklar. Dolayısıyla, neoklasik realizm, neorealizmin devletin dış politikasının şekillendirilmesinde iç faktörleri dikkate almayan yaklaşımını reddeder ve devletlerin rasyonel ve üniter karakterini öne çıkaran neorealizmden uzaklaşır. Neoklasik realizm, güçlü sistemsel yapı kısıtlamalarına dikkat çeker, ancak dış politika yapım sürecinde uluslararası sistemsel yapının etkilerine ilâveten ara değişkenlerin rolünü de dikkate alır. [135]

Schweller, sistemsel yapının etkilerine tepki vermede devletlerin algısının rolüne dikkat çeker.[136] Devletlerin dış politika yapımının liderlerin/yönetici elitlerin (bürokratların) uluslararası sistemsel yapının etkilerine ilişkin algıları ve bu algılara bağlı tercihlerinin bir sonucu olduğunu, yanlış algıların liderlerin/yönetici elitlerin tehdidin doğası ile tehdide karşı dış politika yapımında mutabakatını etkileyebileceğini ileri sürer. Neoklasik realizm, devletin iç siyasi kurumlarının etkisiz olmasını ve yönetici elitler arasında mutabakat olmamasını devletin dış politika yapımını zayıflatan faktörler olarak görür. Schweller'e göre; siyasi aktörlerin tercihleri ve bu aktörleri kısıtlayan hükümetin yapısal özellikleri devletlerin uluslararası sistemsel yapıdaki benzer değişikliklere tepki verme biçimlerinde farklılık yaratır.[137] Ripsman ve Schweller, ülkedeki çıkar gruplarının devletin dış politika davranışı üzerindeki potansiyel etkisini, dış politika kararlarını nasıl ve ne ölçüde

---

[134] Jennifer Sterling-Folker, "Forward Is as Forward Does: Assessing Neoclassical Realism from a Traditions Perspective", in *Rethinking Realism in International Relations*, eds. A. Freyberg-Inan, E. Harrison, P. James, 191-218, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009), 208–209; Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy,"146–147.

[135] Taliaferro, Lobell, Ripsman, "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy," 4; Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model," 43-45.

[136] Randall L.Schweller,"Unanswered Threats. A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," *International Security* 29, 2 (2004):168–170; and C. Elman, M.A. Jensen, *Realism Reader*,11.

[137] Schweller, "Unanswered Threats. A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," 168.

etkilediğini vurgularken, Christensen, Zakaria, Schweller ve Taliaferro yönetici elitlerin devlet gücünün farklı bileşenlerini geliştirme ve dış politika hedefleri için toplumsal desteği harekete geçirme yeteneğini öne çıkarır. [138] Devletler bu yetenekte farklılık gösterebilir ve bu yeteneklerin durumu siyasi liderliğe, devlet kurumlarına ve dış politika hedeflerinin arkasındaki ideolojinin gücüne bağlı olabilir. [139] Ayrıca neoklasik realistler, Morgenthau'nun, devletin gücü ve dış politika hedeflerine yönelik toplumsal desteği harekete geçirme yeteneği dâhil diplomasi ve siyasi liderlik hakkındaki değerlendirmelerine atıfta bulunur. [140]

Neoklasik realizm Morgenthau'nun varsayımlarının devamı olmamakla birlikte, devletin dış politikasını şekillendiren daha karmaşık faktörleri açıklamak için güç ve dış politika ile ilgili bazı klasik realist düşüncelerden ilham almıştır. Neoklasik realizm, Morgenthau'nun siyasetin dinamik doğası ve güç kaynakları yaklaşımını kabul eder ve dış politika yapımını daha karmaşık bir süreç olarak görür.[141] Ara değişkenler için Morgenthau'ya Waltz'dan daha fazla yapılan vurgu neorealist analizin reddi anlamına gelmez. Neoklasik realistler, devletlerin sistemsel yapıdaki göreli konumunun dış politika hedeflerini sınırlayabileceğini öngören neorealizmin varsayımlarını kabul ederek dış politikada sistemsel etkilerin rolüne de dikkat çeker. [142]

Neoklasik realizm Morgenthau'nun değerlendirmelerine belirli ölçüde geri dönüşe imkân verirken, neorealizmin statik ve dar analizinden uzaklaşmayı sağlar, iç faktörleri dış politika analizine dâhil etmesiyle de realist paradigmayı canlandırmak için yeni seçenek sunar. Dolayısıyla, neoklasik realizm ne klasik ne de neorealist bir yaklaşımdır denebilir. [143]

Neoklasik realizm uluslararası sistemsel yapının etkileri ile devletin dış politika davranışları arasında iç aktarım kuşağı üzerinden klasik realizm ve neorealizmdeki kavramların sentezini öngörür. Bu sentez, Morgenthau'nun ve Waltz'ın kuramlarındaki ontolojik ve özellikle epistemolojik yaklaşımları uzlaştırmaya çalışır. Dolayısıyla, klasik

---

[138] Norrin M. Ripsman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups," in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. S.E. Lobell, N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro, 170-193, (Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2009) 170–174; R.L.Schweller, "Neoclassical Realism and State Mobilization: Expansionist Ideology in the Age of Mass Politics," in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. S.E. Lobell, N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro, 227-250, (Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2009), 227.

[139] Taliaferro, "State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource Extractive State,"465–469; and Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War," 197–199, 215–222.

[140] Morgenthau, *Politics Among Nations (1948),* 105-108; Neacsu, *Hans J. Morgenthau's Theory of International Relations*, 60–61, 94–98.

[141] Elman, "Realism," 16–19.

[142] Taliaferro, Lobell, Ripsman, "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy," 4-5, 13-19.

[143] Age. s. 4–5, 13–19; Elman, "Realism," 16.

realizm ve neorealizm yaklaşımlarının en uygun unsurlarının sentezi olduğunu ileri sürerek Taliaferro, Lobell ve Ripsman'a göre neoklasik realizm;

> 'Neoklasik realizmin savunucuları, Hans J. Morgenthau, Henry Kissinger, Arnold Wolfers ve diğerlerinin klasik realizmdeki dış politika ve devlet yönetiminin karmaşıklığına ilişkin pratik kavrayışlarından ödün vermeden' Kenneth N. Waltz, Robert Gilpin ve diğerlerinin neorealizmin titizliği ve teorik kavrayışlarından yararlanır.[144]

Neoklasik realizm, anarşik uluslararası sistemsel yapıda devletlerin dış politikasını açıklamada nedensel bir faktör olarak insan doğasını yeniden önceleme iddiasında değildir. Daha ziyade, anarşi koşulları altında sistemsel yapı ile devletlerin iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler, ideoloji, kişilikler, algılar ve dış politikayı besleyen diğer faktörler dâhil klasik realizm ve neorealizmin unsurlarını sentezlemeye çalışır. Rose, neoklasik realist çalışmaların hem dış hem de iç siyasi faktörleri içerdiğini, böylece klasik realist düşünceden alınan belirli görüşleri güncellediğini ve sistemleştirdiğini vurgulamıştır.[145]

Neoklasik realistler, devletlerin dış politikasının hukuksal, sosyal ve tarihsel faktörlerinin analizi de dâhil olmak üzere klasik realizmin yöntemlerinin değerini reddetmez, neorealizmdeki pozitivist yaklaşıma atıfta bulunur ve metodolojik gelişmişliği hedefler.[146] Dolayısıyla, neoklasik realizm dinamik uluslararası ilişkilerin daha az doğrulanabilir yönleri olduğunu kabul eden, ancak pozitivizmin titizliğini de belli ölçüde koruyan pragmatik bir epistemolojik yaklaşımı (soft pozitivism[147]) benimser ve dış politika faktörlerinin bazılarının daha az doğrulanabilir doğasını kabul eder.[148]

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra geliştirilmeye çalışılan realist paradigma bağlamında esnekliği ve daha geniş değişken yelpazesini analiz etmeyi öngörmesi nedeniyle neoklasik realizm çağdaş uluslararası süreçlerin realist analizlerini yaparak açıklayabilme potansiyeli açısından dış politika analizlerinde tercih edilmeye başlanmıştır. Yine de bu, neoklasik realizmin herhangi bir tartışma ve eleştiriden uzak olduğu anlamına gelmez.

Neoklasik realist yaklaşımda temel amaç; nedensel zincirle ilişkilendirilen dış ve iç (düşünsel dâhil) faktörlerin dış politika yapımını ne zaman, nasıl ve ne derecede

---

[144] Taliaferro, Lobell, Ripsman, "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy," 4.
[145] Stephanie Lawson, *Contending Approaches to World Politics* (Cambridge: Polity Press, 2015), 99.
[146] Taliaferro, Lobell, Ripsman, "Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy," 16–17, 19.
[147] Neoklasik realizm vakalar arasında yasa benzeri genellemeler arayan ve bu genellemeleri titiz vaka analizleriyle test eden soft-pozitivist (yumuşak pozitivizm) bir epistemolojik anlayışa sahiptir. Yumuşak pozitivizm, araştırmacıların iddialarını kesin olarak "kanıtlayamayacaklarını" veya "çürütemeyeceklerini" ima eder, yapabilecekleri en iyi şeyin güçlü, doğrulayan veya çürüten kanıtlar sunmalarıdır. Bu nedenle, kanıtlarla tutarlı makul argümanlar ileri sürerler. (Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 99,105-106, 137.)
[148] Freyberg-Harrison, James, *Rethinking Realism in International Relations*, 6–8.

şekillendirdiğini ortaya koyarak devletlerin dış politika seçeneklerini açıklamaktır.[149] Dış politikada neorealizmin uluslararası sistemsel yapı önceliğini koruyan; ancak, belirlemeci kısıtlamalarını zayıflatan yaklaşımla dış ve iç siyasi faktörler arasındaki farklı ağırlıklardaki etkileşime dayalı olarak neoklasik realizmin üç varyasyonu geliştirilmiştir.

Üç varyasyon epistemolojik olarak devlete uluslararası sistem basamağından bakar ve her bir varyasyon için bağımsız değişken sistemsel yapı, bağımlı değişken ise dış politikadır. Ancak, tip I ve II varyasyonları bağımsız ve asgari ara değişkenle "iç aktarım kuşağı (dış politika yapım ve uygulama süreci)" üzerinden bağımlı değişkeni açıklamaya çalıştığından tutumluluk ilkesi (parsimony) yani en az sayıda bağımsız değişkenle bağımlı değişkeni açıklaması bakımından daha ikna edici iken, tip III varyasyonu aynı bağımsız değişken ve daha zengin ara değişkenlerle "iç aktarım kuşağı" üzerinden bağımlı değişkeni daha iyi açıklamaya çalıştığından diğer iki varyasyona göre tutumluluk ilkesinden uzaklaşır.

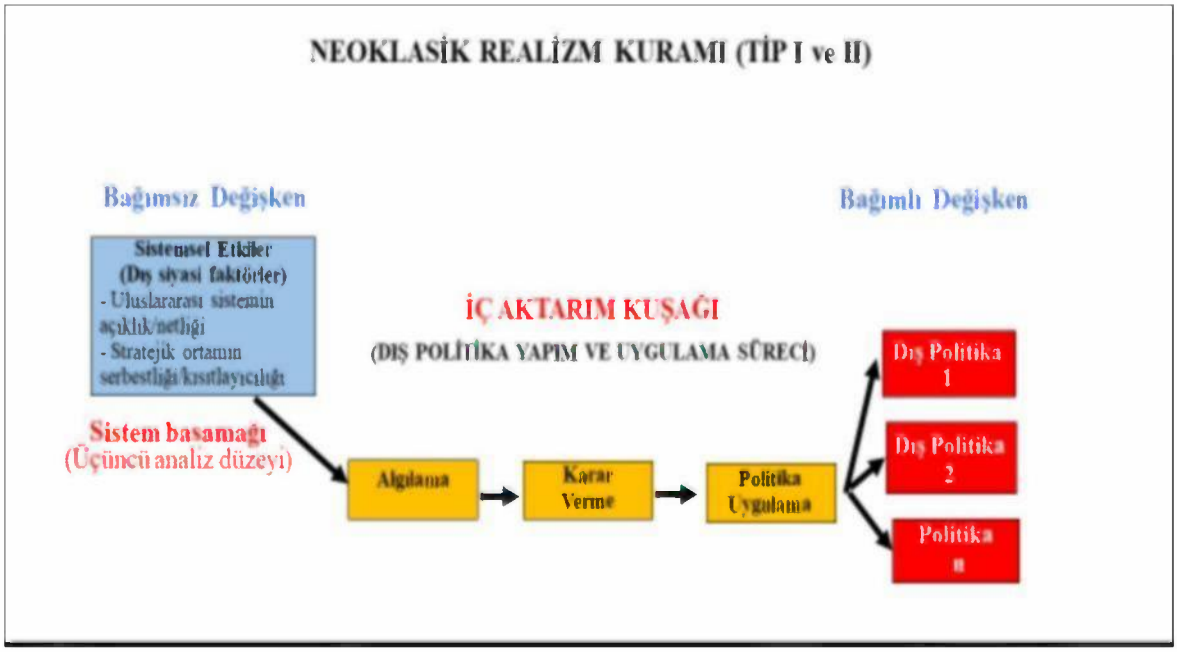
Tip I neoklasik realizm, devletler uluslararası sistemsel yapının etkilerine uygun tepkiler göstermesine rağmen, zaman zaman sistemsel yapının etkilerine uymayan dış politika yapımına dair ampirik gözlemlere dayalı sapmaları açıklamak için geliştirilmiştir.[150] Tip I varyasyonunu benimseyen neoklasik realistler, devletlere açık/net uyarılar sağlayan uluslararası sistemsel yapıyı aşırı derecede öncelemekle birlikte, sistemsel yapının etkilerine karşı devletlerin tepkilerinin lider algısı ve şekil 1.1.'de gösterildiği gibi devletin 'algılama-karar verme ve politika uygulama' süreci şeklindeki iç aktarım kuşağından geçtikten sonra şekillendirilmesinin gerektiğini ileri sürerler.[151]

Tip I neoklasik realizmi destekleyen neoklasik realistler; (i) olağandışı durumlarda devletlerin/liderlerin sistemsel etkileri yanlış algılamaları veya iç siyasi kısıtlamaların liderlerin gerekli tepkiyi göstermelerini engellemeleri sonucu devletlerin sistemsel yapı etkilerine tepkilerinin farklılaştığını; (ii) yüksek anarşik sistemsel yapıda açık/yakın tehditler ve sınırlı dış politika seçeneği olduğunda dış politikayı açıklamak için neorealist yaklaşımın yeterli olacağını; (iii) neorealist beklentilerden sapma vakalarını (anomalileri) açıklamak için tip I varyasyonunun kullanılabileceğini ileri sürerler.[152] Schweller, dış politikada sapmanın genel olarak dört iç siyasi değişkenin (elit mutabakatı, elit uyumu, sosyal uyum ve

---

[149]Meibauer et al. "Forum: Rethinking Neoclassical Realism at Theory's End," 285.
[150] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 26-29.
[151] Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," 147,158.
[152] Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, "Conclusion: The state of Neoclassical Realism," in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, 280-299, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 283, and Fareed Zakaria,"Realism and Domestic Politics: A Review Essay," *International Security* 17,1 (1992):190–193.

hükümet/rejimin kırılganlığı) etkisiyle oluştuğunu savunur.[153] Dolayısıyla, tip I varyasyonu neorealizme en yakın varyasyondur. Bu nedenle de dış politika analizine çok fazla imkân vermemekle birlikte, tutumluluk ilkesi açısından daha ikna edici olduğu görülür.

Şekil 1.1. Neoklasik Realizm Tip I ve II Varyasyonları

Kaynakça: Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,31.

Tip I varyasyonu kapsamında dış politikada sapmaları açıklamaya yönelik literatürde öne çıkan çalışmalardan bazı örnekler şöyledir; (i) Randall L. Schweller'in *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (2006) adlı kitabında; uluslararası sistemsel yapının etkileri açık/net olmasına rağmen, Almanya'nın yeniden güçlenmeye başladığı 1930'larda İngiltere, Fransa, ABD, SSCB, İtalya ve Japonya gibi büyük güçlerin Nazi Almanya'sına karşı güç dengesine dayalı bir dış politika geliştirmek yerine büyüyen Alman tehdidine tepki olarak vagon olma, sorumluluğu üstlenmeme, yatıştırma veya etkisiz önlemler alma gibi dış politika davranışı sergilemelerinin o dönem neorealist kurama göre güç dengesinin uygulanmasından sapma olduğu vurgulanmaktadır.[154] (ii) Geoffrey Blainey, *Causes of War* (1988) adlı kitabında; ulusal liderlerin savaş kararı verirken dikkate aldığı

[153] Elit mutabakatı; belirli problemler ve çözümlerine ilişkin paylaşılan algının derecesi ile ilgilidir. Elit uyumu; merkezi hükümetin siyasi liderliğinin kalıcı iç bölünmeler tarafından ne ölçüde parçalandığıyla ilgilidir. Sosyal uyum; bireyleri ve grupları belirli bir topluma bağlayan bağların göreli gücünü tanımlar. Rejim/hükümetin kırılganlığı; mevcut liderliğin siyasi görevden alınma olasılığının ne olduğunu tanımlar. (Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*, 170, 173, 175, 180.)

[154] Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing,"160; *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006), 2.

faktörlerden birincisi askeri güç ve bu gücü savaş alanında etkili şekilde kullanma yeteneği olduğu, savaşı resmi bir "savaş ilanı" ile başlatmanın genellikle normal bir davranış olarak kabul edildiği; ancak, Japonya'ya karşı ABD'nin göreceli olarak daha güçlü olduğu açık/net olmasına karşılık, Japonya'nın savaştan uzlaşma yoluyla kaçınmaya çalışması gerekirken 1941'de ABD'ne karşı Pearl Harbour'a sürpriz saldırıda bulunması gibi devletlerin bazen güçlü rakiplerine karşı da savaş başlatabileceği ve dolayısıyla Japonya'nın bu davranışının neorealist kurama göre dış politika davranışında sapmaya işaret ettiği vurgulanmaktadır. [155]

Neoklasik realizmin tip II varyasyonu; uluslararası sistemsel yapının etkilerinin açık/net olduğu, yakın bir tehdit olmadığı ve dolayısıyla stratejik ortam serbest olduğunda, uluslararası sistemsel yapının dikte ettiği dış politikadan farklı dış politika seçeneklerini açıklamaya yönelik geliştirilmiştir. Tip II neoklasik realizm epistemolojik olarak tip I neoklasik realizme göre sistem basamağına (üçüncü analiz düzeyi) verilen ağırlığı biraz azaltırken, devlet basamağına (ikinci analiz düzeyi) verilen ağırlığı nispeten artırmayı öngörür. Bu varyasyon, ontolojik olarak dış politika seçeneklerini ve büyük strateji tercihlerini açıklayan neoklasik realizm dış politika kuramıdır. Devletlerin sistemsel yapının etkileri altında dış politika seçimlerinde liderlerin dünya görüşleri, devletin stratejik kültürü ve iç siyasi kurumlar dış politika seçenekleri üzerinde etkili olabilir. Dış politika seçenekleri çok sınırlı olduğunda, dış politikanın ana hatları öncelikle dış siyasi faktörler tarafından belirlenir ve iç siyasi faktörler dış politika tarzını veya zamanlamasını şekillendirir. Diğer durumlarda, devlete ve kilit toplumsal aktörlere dış politika üzerinde pazarlık yapma esnekliği sağlanarak dış politika seçenekleri arttırılabilir ve dış politikanın iç faktörlere göre şekillendirilmesi mümkün olabilir. [156]

Literatürde tip II varyasyonu kapsamında öne çıkan çalışmalardan bazı örnekler şöyledir; (i) Colin Dueck'in, "Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions," (2009) başlıklı makalesinde; ABD'de iç siyasi desteğin güçlü olmaması ve savaşın Amerikan halkı arasında nadiren popüler olması gibi nedenlerle ABD başkanlarının iç siyasi faktörlerden ziyade ulusal güvenlik çıkarlarına ilişkin algısı nedeniyle ABD'nin savaşa girme olasılığının daha yüksek olduğu, ABD'nin 1950 ve 1965'de diğer büyük güçlerin muhalefetiyle karşılaşmadan Kore ve Vietnam'a müdahale edebilecek kadar güçlü olduğu uluslararası sistemde Başkan Harry S. Truman'ın ulusal çıkar algısı çerçevesinde 1950'de Kore'ye müdahale ettiği ve bazı önemli durumlarda, iç siyasi destek oluşturmak için belirli askeri ve dış politika konularında bazı

[155] Geoffrey Blainey, *Causes of War* (NY: The Free Press, 1988), 165, 293-294.
[156] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 29-32.

faaliyetlere izin verdiği, Başkan Lyndon Johnson'un Vietnam'ın kaybedilmesi "...yönetimimi öldürecek ve demokrasimize zarar verecek..." şeklindeki endişesinin 1965 yılında Vietnam'a askeri müdahale kararını etkilediği, müdahale kararının iç politikadan ziyade Johnson ve ABD'deki siyasi kanaat önderleri tarafından paylaşılan Amerikan ulusal çıkarları algısına dayandığı, buna rağmen, her iki müdahalede de savaşa yönelik halk desteğinin benzer eğilim gösterdiği, başlangıçta, ABD birliklerinin savaşa girerken toplumun ezici bir çoğunlukla başkanı desteklediği, bilahare, savaş uzadıkça halk desteğinin istikrarlı ve yavaş şekilde azaldığı vurgulanmaktadır. [157] Her iki vakada da ABD'de liderlerin savaşa karar vermede ulusal çıkar algısının öncelikle belirleyici olduğu görülmektedir. (ii) Jason W. Davidson'un, *Revisionist and Status Quo States* (2006) adlı kitabında; güvenliğin maksimize edilmesini savunan statükocu devletin veya güç maksimizasyonunu savunan revizyonist devletin temel yöneliminin sadece uluslararası sistemsel yapıdaki göreli gücü ve konumu tarafından belirlenmediği, aynı zamanda milliyetçilerin ve ordunun sahip oldukları etki derecesine göre de belirlendiği, bu kapsamda milliyetçiler yönetimde olduğunda yükselen devletlerin revizyonist, zayıflayan devletlerin ise statükocu olmasının muhtemel olduğu, bununla birlikte, toplumsal refahı önceleyen yönetimlerde ise yükselen devletlerin revizyonist olma olasılığının düşük ve zayıflayan devletlerin statükocu olma olasılığının ise daha düşük olduğu, uluslararası sistemin anarşik doğası devletleri güvenlik aramaya zorladığı için ordunun güvenlik endişeleri nedeniyle yükselen devletlerin revizyonist ve zayıflayan devletlerin statükocu olma olasılıklarının yüksek olduğu vurgulanmaktadır. [158] Bu çalışmada ifade edildiği gibi uluslararası sistemsel etkilerin yanı sıra iç faktörler bağlamında milliyetçilik ideolojisi ile ordunun durumunun da devletlerin revizyonist veya statükocu olmaya yönelik davranışlarını etkileyebileceği anlaşılmaktadır.

Özetle, sistemsel yapının etkilerini tip I varyasyonu devlet düzeyinde algılama- karar verme-politika uygulama sürecinden geçirerek, tip II varyasyonu ise aynı süreçten geçirerek sınırlı ara değişkenle (iç faktörle) etkileşime girmesini öngörerek devletlerin davranışını şekillendirir. [159] Ancak, tip I ve II varyasyonları nedensel önemdeki sistemsel yapının etkilerinin doğası ile iç faktörlere ilişkin çok az bilgi sağlarlar.

Neorealizmden neoklasik realizme doğru evrimleşme sürecinde tip I ve tip II

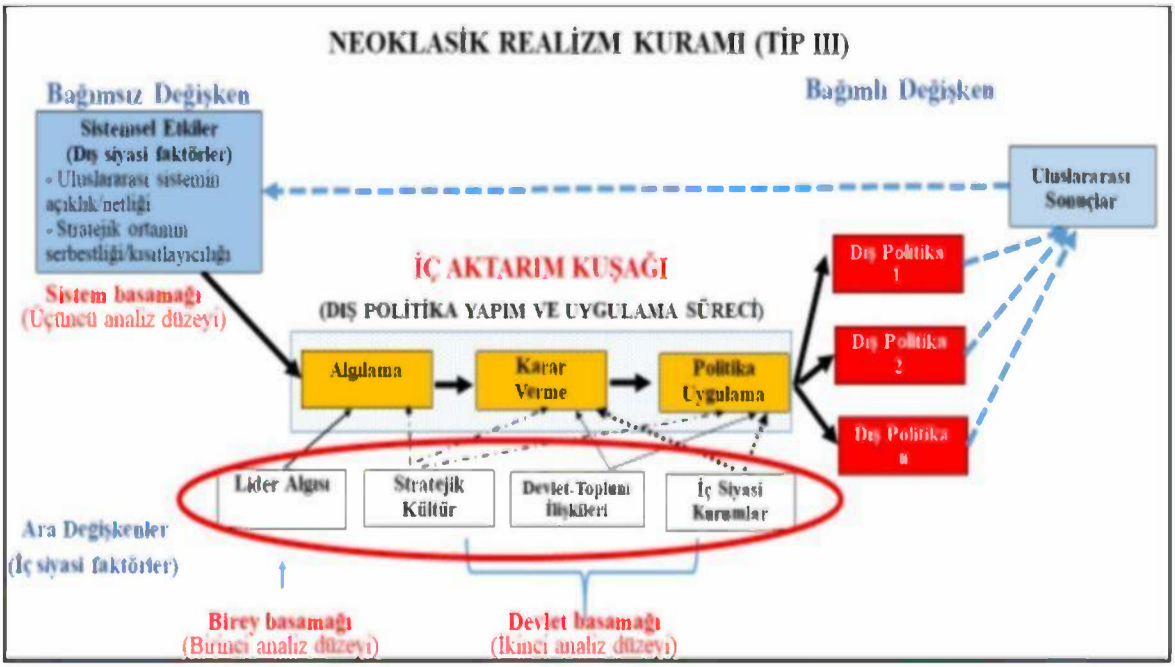
---

[157] Colin Dueck, "Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions," in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, eds. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, 139-169 (Cambridge: Cambridge University Press, 2009),150-162, 167.

[158] Jason W. Davidson, *Revisionist and Status Quo States* (NY: Palgrave Macmillan, 2006), 2,139.

[159] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 12.

varyasyonları geliştirilirken edinilen deneyimlerden istifadeyle neoklasik realizmin temelini oluşturmak üzere tip III varyasyonu geliştirilmiştir. Uluslararası sistemsel yapının etkilerinin dış politika yapımında önemli olduğunu kabul eden tip III neoklasik realizm dış siyasi faktörler (uluslararası sistemsel yapının etkileri) ve iç siyasi faktörler arasında eşit etkileşimi öngörür, derinlemesine ve dinamik bir dış politika analizine imkân verir. Tip III varyasyonunu destekleyen neoklasik realistler sistem basamağını öncelikle dikkate alırken, gerek devlet gerekse birey basamağındaki algılarıyla da hareket eder, iç siyasi faktörleri ara değişken olarak daha detaylı bir şekilde tanımlar, hatta zaman boyutunu da analize dâhil ederek bu varyasyonun kısa-orta (aylar ve yıllar) vadede dış politika kuramı ve orta-uzun vadede (yıllar ve on yıllar) de uluslararası politika kuramı olduğunu ileri sürer.[160]

Şekil 1.2. Neoklasik Realizm Kuramı Tip III Varyasyonu
Kaynakça: Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,34.

Lobell, Ripsman ve Taliaferro iç siyasi faktörler olarak "lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar" şeklinde dört kategori belirlemiştir. [161] Anılan neoklasik realistler bu dört kategori iç siyasi faktörü bağımsız değişkenden ziyade ara değişken olarak tanımlamıştır. Neoklasik realizmin ontolojisi esas itibarıyla iç faktörlere odaklandığından bunlara ilişkin değişkenlerin ara değişken olarak tanımlanması

[160] Age.s.81-82, 88.
[161] Age.s.59.

epistemolojik açıdan tartışılması gereken bir husustur. Neorealizm, belirsizliği uluslararası sistemsel yapının temel bir özelliği, neoklasik realizm ise hem aktör (devlet) hem de yapının bir ürünü olarak tasavvur eder.[162] Neorealizmde epistemolojinin ontolojiyi kurguladığı durumsal modelin aksine, neoklasik realizmde Dessler'in dönüşümsel modeline göre epistemoloji ve ontoloji arasında çift yönlü dinamik; ancak, ontoloji ağırlıklı bir ilişki vardır. Uluslararası politika kuramı olan neorealizmin ontolojisini yetersiz gördüğünden daha açıklayıcı olması için neoklasik realizm ontoloji üstünden epistemolojiyi de kurgular. İç siyasi faktörler bağımsız değişken olarak tanımlanmaları halinde liberalizm ve inşacılık gibi kuramlara meyledilmesi ihtimali nedeniyle liberallerden veya inşacılardan farkınız nedir diye eleştiriye maruz kalınmaması için ara değişken olarak tanımlanmıştır denilebilir.

Ara değişkenler; şekil 1.2.'deki gibi sistemsel etkilerin algılanmasını sağlayan lider algısı,[163] devlet tepkilerini şekillendiren stratejik kültür,[164] kararların uygulanmasını etkileyen devlet kurumlarıyla ekonomik/sosyal gruplar arasındaki devlet-toplum ilişkileri [165]

---

[162] Age. s.51.

[163] **Lider Algıları/imajları:** Lider algısı devleti yöneten bireysel karar vericilerin değer, inanç ve algılarıyla ilgilidir. Lider algısı algılama sürecini (sistemsel etkilerin algılanması) etkilediği için önemlidir. Liderler, algılarına göre uluslararası tehditlere/fırsatlara tepkiler gösterir. Bilişsel faktörlerin yanı sıra liderin kişiliği ve karakteri de devletin sistemsel yapıların etkilerine tepkisini şekillendirebilir. (Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 61,62,64).

[164] **Stratejik Kültür:** Jack L.Snyder'a göre stratejik kültür kamuoyunun güvenlik konularına yönelik tutumunu ifade eder. Snyder stratejik kültürün diğer unsurlarını; güvenlik tehdidi, teknolojik gelişme, tarihi miras, politika oluşturma sürecinde askeri gücün ve ilgili kurumların rolüne ilişkin düşünceler şeklinde tanımlar. Snyder stratejik kültürün güvenlik politikası üzerinde etkisi olduğunu ve gelişmelerin stratejik kültürel algılarla değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Stratejik kültür; liderlerin, elitlerin ve halkın stratejik anlayışını şekillendirir, uluslararası ortamda devletin davranışını kısıtlar. Stratejik kültür, belirli değişim ve süreklilik kalıplarını şekillendirir. (Jack L. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, R-2154-AF (Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 1977),v.; Jeffrey S. Lantis, "Strategic Culture and National Security Policy," *International Studies Association* (2002):94; Ronald L.Jepperson, Alexander Wendt, and Peter J. Katzenstein, "Norms, Identity, and Culture in National Security," in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed. Peter J. Katzenstein (NY: Columbia University Press, 1996), 33–75; Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006),19.)

[165] **Devlet-Toplum İlişkileri:** Devletin merkezi kurumları ile ekonomik ve sosyal gruplar arasındaki etkileşimle oluşur, liderlerin ulusal gücü kontrol etme, harekete geçirme ve kullanma yetkisine sahip olup olmadığını belirler. Devlet-toplum ilişkilerinde siyasi kurumların devletin toplumdan bağımsız karar almasına (özerklik) izin verme derecesi önemlidir. Devlet-toplum ilişkilerinin tezahürü olan sivil-asker ilişkileri devletlerin dışa yönelik stratejilerini etkiler. Sivil-asker ilişkilerinde temel mesele, devleti dış tehditlere karşı korumakla görevli ordu ile sivil kontrol arasında dengenin nasıl sağlanacağıdır. Devlet-toplum ilişkileri devletlerin stratejik davranışları üzerinde önemli etkiye sahiptir ve devletlerin sistemsel yapının etkilerine neden, nasıl ve ne zaman yanıt verip vermediğini açıklar. Devletin kaynak seferberliği yeteneği, uluslararası sistemin tehditlerine/fırsatlarına etkin yanıt verebilmesinin ön koşuludur. (Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role,* 38-40, 138; Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,71; Elias Götz, "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries," *Foreign Policy Analysis* (2021): 4; and Brian Rathbun, "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as Logical and Necessary Extension of Structural Realism," *Security Studies* 17, 2, (2008): 302).

ve devlet liderlerini destekleyebilecek/kısıtlayabilecek iç siyasi kurumlar[166] gibi iç politikaya yönelik hususları öngörür.[167]

Ripsman, Taliaferro ve Lobell; (i) Ara değişkenlerin kısıtlayıcı olmayan uluslararası sistemsel yapıda devletlerin dış politika davranışlarını şekillendirebileceğini, bununla birlikte en kısıtlayıcı stratejik ortamda dahi dış politika seçim/uygulama sürecini etkileyebileceğini ileri sürer; (ii) Ara değişkenleri, sistemsel etkilere karşı dış politika davranışını şekillendiren algılama, karar verme ve politika uygulama şeklinde devletin üç süreciyle ilişkilendirir; (iii) Dört ara değişkenin bu üç süreç üzerinde doğrudan etkisi olduğunu, algılama sürecinin sadece dış faktörlerden değil, lider algılarından ve stratejik kültürden de etkilendiğini, karar verme ve politika uygulama süreçlerinin stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar tarafından şekillendirildiğini, ara değişkenlerin birim düzeyinde geçici olmayan nitelikte değişkenler olduğunu ileri sürer; (iv) Ara değişkenlerin kısa, orta ve uzun vadede dış politika seçimini etkilediğini savunur. [168]

Neoklasik realizmde dış politika seçimi neorealizmde olduğu gibi uluslararası sistemin etkilerinin belirlemeciliğinin sonucu olmaması için sistemsel yapının etkileri ara değişkenlerin kurumsal kısıtlamaları içinde tepki veren devletin algılama-karar verme-politika uygulama süreçlerinden geçer. Bu nedenle, neoklasik realizmde dış politika yapımını anlamak için devletlerin kendilerine özgü dış politika yapımında odak noktasını oluşturan algılama, karar verme ve politika uygulama süreçlerini de incelemek gerekir.

Devletlerin sistemsel yapının etkilerine neden, nasıl ve ne zaman tepki vereceğini algılama- karar verme-politika uygulama süreçleri (iç aktarım kuşağı) üzerinden ara değişkenler şekillendirir. Bu nedenle, sistemsel yapının etkileriyle ara değişkenlerin etkileşiminde dönüştürücü rol oynayan dış politika yapım ve uygulama süreci odak noktası haline gelir. Dört ara değişkenin şekil 1.3.'de dış politika yapım ve uygulama süreci ile ilişkileri gösterilmiş; ancak, neoklasik realizm ara değişkenlerin kendi aralarındaki etkileşimi açıklamamıştır. Bu nedenle, sistem basamağındaki bağımsız değişkenle devlet

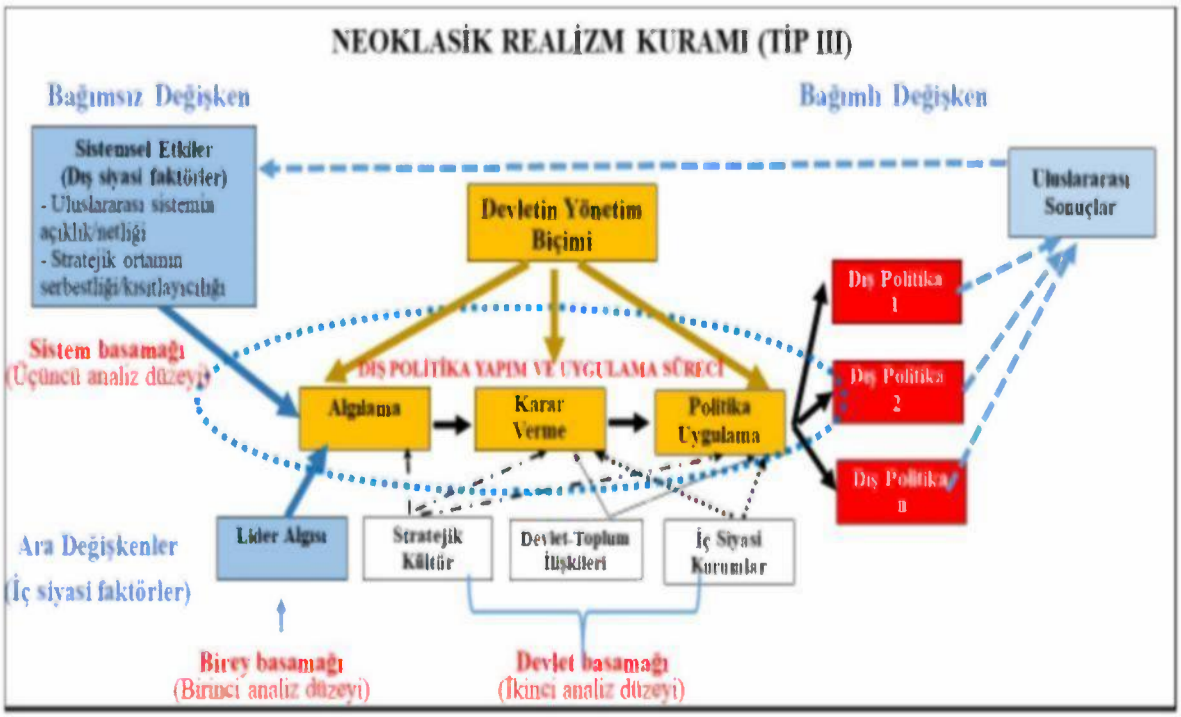
---

[166] **İç Siyasi Kurumlar:** Resmi kurumlar, süreçler, bürokratik gözetim ve belirlenmiş kurallarla tesis edilir, dış politika geliştirme/uygulama sürecine kimlerin katılacağını ve veto oyuncusu olacağını belirler. Demokrasilerde güçler ayrılığı, denge ve denetim mekanizmaları liderleri kısıtlar. Demokratik olmayan devletlerde iç siyasi kurumlar ordu ve aristokrasi gibi kilit yapılara ne ölçüde danışılması gerektiğini düzenler. Resmi kurumlara ilave olarak, dış politika süreçlerini etkileyen yarı resmi kurumlar da vardır. (George Tsebelis, *Veto Players: How Political Institutions Work* (NJ: Princeton University Press, 2001),13; Norrin M. Ripsman, "Peacemaking and Democratic Peace Theory: Public Opinion as an Obstacle to Peace in Post-Conflict Situation,"*Democracy and Security* 3, 1, (2007):89,113; Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics,* 76-77.)

[167] Norrin M. Ripsman, *Neoclassical Realism*, https://ripsman /internationalstudies/(Erişim: 19.09.2021)

[168] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 59-60.

basamağındaki bağımlı değişken arasında dönüştürücü odak noktasını oluşturan dış politika yapım ve uygulama süreciyle ilişkili olarak ara değişkenlerin etkileşimin açıklanmasına ihtiyaç vardır.

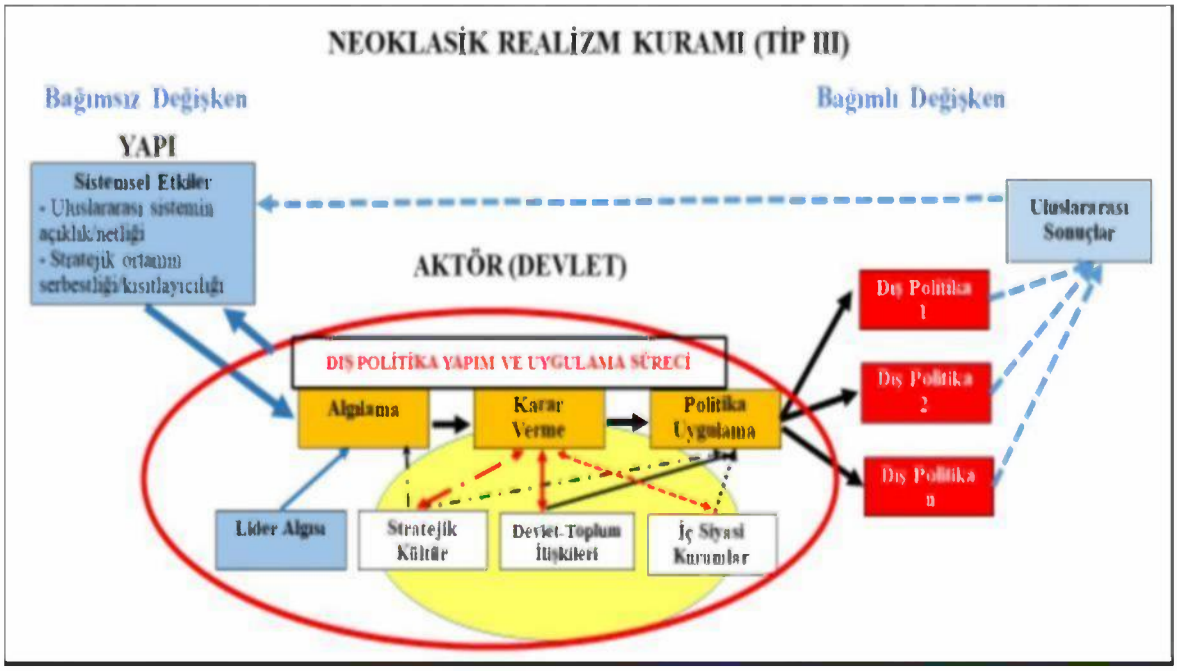
Şekil 1.3. Dış Politika Yapım ve Uygulama Süreci

Kaynakça: Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,34.

Dış politika yapım ve uygulama süreci bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki etkileşimi güçlendirebilir, zayıflatabilir veya engelleyebilir. Bağımsız değişken olan sistemsel yapı göreli güç dağılımına ve zaman boyutuna bağlı olarak değişebilir. Değişebilme ihtimali olan bağımsız değişkenle bağımlı değişken ilişkisini kuran dış politika yapım ve uygulama süreci de devletin yönetim biçimine, liderin vizyonuna ve sistemsel etkilere göre değişebilir. Sistemsel yapının etkilerinin özellikle orta güç ve zayıf devletlerin dış politika yapım ve uygulama sürecini etkilemesi devletlerin sistemsel yapının etkilerine tepki verme yeteneğini ve dolayısıyla dış politika davranışını sınırlandırabilir.

Ara değişkenler kapsamındaki stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar kendiliğinden değişim ve dönüşüme uğramaz. Ara değişkenlerin kapsamı karar verici liderin vizyonuyla değişebilir. Buna ilâve olarak, analize dâhil edilen ara değişkenler de zamanla ya da özellikle dış politika yapım ve uygulama sürecinde karar verme aşamasında karar vericilerin durumu muhakeme etmesine bağlı olarak şekil 1.4.'de

gösterildiği gibi birbirleriyle karşılıklı etkileşim sonucu kapsamları değişebilir. Karar verme işlemi dış politika yapım ve uygulama sürecindeki en dinamik ortamı temsil eder.

Şekil 1.4. Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken) ile Ara Değişkenlerin Etkileşimi

Kaynakça: Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 34.

Ara değişkenler dış politika yapım ve uygulama sürecinde sadece bağımlı değişkene yönelik yatay etkileşime girmez, aynı zamanda ara değişkenlerin kendileri de Dessler'in aktör-yapı tartışmasının dönüşümsel modelinde olduğu gibi uluslararası sistemsel yapının etkilerinin (bağımsız değişken) dış politika yapım ve uygulama süreci üzerindeki değişim etkisine bağlı olarak değişebilir. Bağımlı değişken (dış politika) zaman boyutuna bağlı olarak da değişebildiğinden belirli zamanlarda ara değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin de belirli ölçüde değişmesi beklenir.

Dış politika analizinden önce dış politika yapım ve uygulama süreci ve ara değişkenlerin kapsamının zaman boyutu da dikkate alınarak orta ve uzun vade çalışmaları için tanımlanması gerekir. Bu işlem dış politika açıklamasının niteliğini artırır. Dış politika yapım ve uygulama sürecindeki değişim sıklığı ara değişkenlerdeki sıklığa göre daha az olabilir. Bu yaklaşımda dış faktörlerin etkisi altında belirli ölçüde biçimlenmiş olan ara değişkenler algılama-karar verme-politika uygulama süreci üzerinden dış politika seçeneklerini şekillendirir. Dolayısıyla, sistemsel yapının etkilerini belirli ölçüde yansıtan iç siyasi faktörlerin uluslararası sistemin etkilerinin açık/net ve stratejik ortamın serbest olduğu iç politika endeksli dış politika vakalarında bağımsız değişken olarak dış politika analizinde

dikkate alınabileceği düşünülebilir.

Dış politika analizinde iç faktörler de dış faktörler kadar önemli rol oynayabilir veya duruma bağlı olarak daha önemli olabilir. Dış veya iç faktörlerin dış politika yapımında ağırlığı dönemlere göre de değişiklik gösterebilir. Söz konusu dört kategori ara değişkenin her birine analizde odaklanma gerekmeyebilir. Vakalar incelendikçe lider algısının, stratejik kültürün, devlet-toplum ilişkilerinin ve iç siyasi kurumlarından birkaçı öne çıkabilir bir veya iki ara değişkene özellikle odaklanılabilir, bunu da incelenen dönemin ve vakanın karakteri belirler.

Stratejik ortam kısıtlayıcı olduğunda uluslararası sistemsel yapının açıklık/netlik düzeyinin ne olduğunun önemi yoktur, bu durumda lider algısı ve stratejik kültür ara değişkenleri öne çıkar. Uluslararası sistem yüksek açıklık düzeyinde ve stratejik ortam serbest olduğunda stratejik kültür, iç siyasi kurumlar ve devlet-toplum ilişkileri ara değişkenleri öne çıkar, bu durumda da lider algısı ara değişkeni etkili olmayabilir. Uluslararası sistem düşük açıklık düzeyinde ve stratejik ortam serbest olduğunda dört ara değişken önemli rol oynayabilir. [169]

Tip III neoklasik realizm 'neden-sonuç' ilişkisine odaklanmakla birlikte, hem 'sonuçların nedenleri' hem de 'nedenlerin etkileri' [170] yaklaşımlarının dış politika çalışmalarında değerli olduğunu ve birbirlerini tamamlayabileceğini ileri sürer. [171] Ara değişkenler ve algılama-karar verme-politika uygulama süreçleri tez çalışması kapsamında süreç izleme yönteminin uygulanmasında odak noktasını oluşturur.

Neoklasik realizm tip II ile tip III varyasyonları arasındaki farkı ortaya koymak gerekirse, tip II varyasyonu sistemsel yapının etkilerinin açık/net ve stratejik ortam serbest olduğu yani tehdit algılanmadığı durumlarda sistemsel yapının etkileri bazı sınırlı ara değişkenlerle algılama-karar verme-politika uygulama süreci üzerinden etkileşimle dış politika seçimini öngörür. Buna karşılık, tip III varyasyonu sistemsel yapının etkileri açık/net veya belirsiz ve stratejik ortam kısıtlayıcı veya serbest olduğunda yani tehdit algılandığı veya algılanmadığı durumlarda sistemsel etkilerin "lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri (özerklik) ve iç siyasi kurumlar" şeklindeki ara değişkenlerle algılama-karar verme-politika uygulama süreci üzerinden etkileşimi sonucu dış politika seçiminin yapılmasını

[169] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 95.
[170] Gary Goertz and James Mahoney, "Causes of Effects versus Effects of Causes", in *A Tale of Two Cultures Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences* (NJ: Princeton University Press, 2012), 41-44.
[171] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 109.

öngörür.

Literatürde tip III varyasyonu kapsamında öne çıkan çalışmalardan bir örnek şöyledir; Colin Dueck'in *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (2006) adlı kitabında; ABD'nin I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve 11 Eylül 2001 terör saldırılarını takip eden dönemlerden rakiplerine göre güç avantajıyla çıktığı ifade edilmektedir. Bu çalışma, ABD'nin büyük stratejisindeki değişimi açıklamak için uluslararası sistemsel yapıya ilişkin realist faktörler ile iç kültürel faktörler arası ilişki ele alınarak neoklasik realist yaklaşımla yapılmıştır. ABD'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük strateji için Milletler Cemiyeti'ne üye olma, geri çekilme veya Fransa ve Büyük Britanya ile ittifak kurma şeklindeki üç seçenek arasından ABD Başkanı Woodrow Wilson ABD'nin dünyada büyük rol üstlenmesine güç olarak hazır olmasına rağmen, iç kültürel kaygılarla geri çekilmeyi seçmiştir. ABD'nin 1945'ten sonra izolasyonist geri çekilme, SSCB'nin etki alanını askeri güçle geri alma, SSCB ile etki alanını düzenleme ve Sovyet etkisini kontrol altına alma (çevreleme) şeklinde dört büyük stratejiden ABD yönetimi iç kültürel kaygılara ilaveten uluslararası koşullara da uyduğu için çevrelemeyi seçmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin neo-izolasyonizm, güç dengesi, liberal enternasyonalizm ve hegemonya stratejisi şeklinde dört büyük stratejiden Başkan Bill Clinton'un liberal enternasyonalist stratejiyi seçmesi uluslararası koşullara ve iç kültürel beklentilere uygun olmuştur. Bu çalışmada uluslararası maddi koşullar ile iç kültürel faktörler arasındaki ilişkiyi anlamada neoklasik realist yaklaşımın en uygun olduğu, ABD büyük strateji seçimini uluslararası baskılar ve iç kültürel kaygılar arasındaki çekişmenin yönlendirdiği, ABD'ye özgü kültürel mirasın, ABD büyük stratejisindeki değişim ve süreklilik üzerinde güçlü etkiye sahip olduğu, karar vericilerin iç siyasi nedenlerle liberal hedefler tarafından kısıtlandığı, realistlerin devletlerin hayatta kalabilmesi için güç dengesini öngörmesine karşılık ABD dış politika yapıcılarının genellikle güç dengesi davranışını reddettikleri ve ABD'nin liberal stratejik kültürünün etkisi altında kaldığı vurgulanmaktadır. Neoklasik realizme göre uluslararası sistemsel yapının etkilerindeki değişiklikler, büyük stratejideki değişiklikleri açıklamak için yeterli değildir. Ancak, stratejik kültür, dış politika seçimine etki edebilir.[172]

Neoklasik realizmin üç varyasyonu özetlendiğinde; tip I varyasyonu epistemolojik ve ontolojik olarak neorealizme daha yakın bir yaklaşım olarak görülür, uluslararası sistemsel yapının etkilerini merkeze koyar ve çok ağırlık verir, gerektiğinde sınırlı ölçüde iç siyasi faktörlerden ödünç almayı da öngörür. Tip II varyasyonunda uluslararası sistemsel yapının

[172] Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*, 6,7, 166-167.

etkileri hala çok önemli olmakla birlikte, iç faktörlere biraz daha ağırlık verilmesini öngörür. Bu yönüyle epistemolojik ve ontolojik olarak tip I varyasyonundan farklılaşır. Tip III varyasyonunda dış ve iç faktörler arasındaki etkileşim eşit ağırlıktadır, iç siyasi faktörler uluslararası dış siyasi faktörler kadar önemlidir. Bu yaklaşım, iç faktörlere verilecek ağırlık ile uluslararası sistemsel yapının etkilerine verilecek ağırlık üzerinden etkileşimle kendisini gösterir. Tip III varyasyonu epistemolojik ve ontolojik açıdan Tip II varyasyonundan ayrılır.

Neoklasik realizme yönetilen eleştiriler kapsamında Kevin Narizny'nin "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism (2017)" başlıklı makalesindeki eleştirileri ana hatlarıyla şöyledir; Narizny neoklasik realizmin realist paradigmanın sınırlarını aşan ara değişkenlere yer verdiğini, sistemsel yapı ve ara değişkenlere nedensel öncelik atfetmediğini, her şeyi açıklamaya çalışarak realist paradigmayı farklılaştırdığını, tümdengelim yöntemini uygulamadığını, tutarlı "argümanlar, açıklamalar ve tahminler" ortaya koyamadığını vurgulayarak eleştirmiş ve realist paradigmada neoklasik realizme ihtiyaç duyulmadığını, toplumun tercihlerini dikkate alan liberalizm yaklaşımının aynısını yaptığını, dolayısıyla gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. [173]

Narizny'nin eleştirilerine 2018 yılında Davide Fiammenghi, Sebastian Rosato, Joseph M. Parent, Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman tarafından verilen cevaplara karşılık, Narizy cevabi yazısında "...neoklasik realizmin analitik çerçevesi içinde yapılan araştırmaların değersiz olduğu değil, analitik çerçeve olarak neoklasik realizmin kullanılmasının bu araştırmanın değerini sınırladığıdır" şeklindeki tutumu ile eleştirdiği konuların kendisinin liberalizmin dış politika analizi için en iyi kuram olduğunu savunmasından kaynaklanabileceği düşünülebilir. [174]

Lobell, Ripsman ve Taliaferro neoklasik realizme yapılan eleştirilere ilişkin olarak *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (2016) adlı yayımladıkları kitapda bazı eleştirilerin hatalı olduğunu ve eleştirilen bazı hususların düzeltildiğini açıklamışlardır. [175] Bu kapsamda, neoklasik realizme yönelik temel eleştiriler ve bunlara Lobell, Ripsman ve Taliaferro tarafından verilen cevaplar ana hatlarıyla tablo 1.1'de sunulmuştur.

---

[173] Narizny, "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: Critique of the Newest Realism,"156-162,180-185.

[174] Davide Fiammenghi, Sebastian Rosato and Joseph M. Parent Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, and Norrin M. Ripsman Kevin Narizny, Correspondence: Neoclassical Realism and Its Critics, *International Security* 43, 2 (Fall 2018), 200.

[175] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 161-162.

Tablo 1.1. Neoklasik Realist Kurama Yönelik Eleştiriler ve Bunlara Verilen Cevaplar

	Neoklasik Realizme Temel Eleştiriler	Temel Eleştirilere Verilen Cevaplar
1	Neoklasik realizmde ara değişkenler geçici olarak seçilir ve ne zaman çok veya az etkiye sahip olduğu belirlenemez. [176]	Ara değişkenler geçici seçilmez, bağımsız ve bağımlı değişkenlere mantıksal olarak bağlı şekilde seçilir. Ara değişkenler algılama, karar verme ve politika uygulama süreçlerinden geçerek kullanılır. Ara değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde fark edilebilir etki yaratma şartları belirlenir. [177]
2	Neoklasik realizm tutarsızdır.	Rose, Schweller, Ripsman, Taliaferro ve Lobell'a göre neoklasik realizm tek kuramdan ziyade araştırma programıdır. [178] Neoklasik realizm, diğer yaklaşımlar gibi (neorealizm, liberalizm ve inşacılık) birbiriyle rekabet eden hipotezler üretebilecek farklı kuramları birleştiren ortak varsayımlar sunar.
3	Neoklasik realizm açıklayıcı olmak yerine tanımlayıcılığa öncelik verdiği için verimsizdir.	Devlet düzeyindeki ara değişkenlerin dâhil edilmesi geçmiş olayları açıklama ve gelecekteki devlet davranışını tahmin etmeye önemli ölçüde katkıda bulunabilir. [179] Bazı tavizler verilmesi gerektiğinde zorluk, basitlik ve açıklayıcı güç arasında makul denge kurmak önemlidir. Neoklasik realizm yapısal veya Innenpolitik kuramlardan daha fazla açıklayıcılık sağlar.
4	Neoklasik realizm neorealizmin varsayımlarını reddeder.	Neoklasik realizm, realist paradigmayı kullanır ve neorealist köklerini doğrulayan ortak varsayımları; (1) uluslararası sistemin anarşik olduğu ve devletlerin hayatta kalmaları için kendilerine yardım etmeleri gerektiği, (2) anarşik ortamda hayatta kalmanın en önemli unsuru ulusal çıkar olduğu, (3) anarşinin, devletleri göreli güç dengesine yönlendirdiğinden iş birliğini zorlaştırdığı [180] şeklindedir. Neoklasik realizm, neorealizm ile tutarlıdır.
5	Neoklasik realizm yaklaşımı tek vakaya/vakalara odaklandığından genellenebilir kuram üretemez.	Neoklasik realizm politikayla ilgili konularda (nükleer strateji, terörle mücadele, barış yapma, insan güvenliği vb.) genelleştirilebilir kuramlar üretme yeteneğine sahiptir.
6	Neoklasik realizm büyük güçlere (ABD) yönelik vakalara karşı önyargılıdır. Orta güç ve zayıf (küçük) devletlerin dış politikaları ile Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri hariç uluslararası politikayı açıklaması tartışmalıdır.	Birçok neoklasik realistlerin ABD ve büyük güçlerle ilgili vakaları incelemiş olması realist düşünce geleneğine uygundur. Realistler, gücün uluslararası politikada önemli olduğu ve güçlü devletlerin uluslararası sistemde daha önemli oyuncular olduğu varsayımında birleşir.

Bu açıklamalar ışığında neoklasik realizmin güçlü ve zayıf yanları şöyle ifade edilebilir; (i) Güçlü yanları; dış politika analizinde Morgenthau'nun klasik realizminin çok yönlü güç kavramı ile devletin iç faktörlerini referans alarak ve Waltz'ın statik neorealizm yaklaşımdan uzaklaşarak değişen sistemsel etkilerin iç faktörlerle algılama-karar verme-politika uygulama süreci üzerinden etkileşimini öngörmesi neoklasik realizmin açıklayıcılık gücünü artırır. Klasik realizm uluslararası sistemi dikkate almadan devleti bağımsız

[176] Walt, "The Enduring Relevance of the Realist Tradition," 211.
[177] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 175-177.
[178] Narizny, "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: Critique of the Newest Realism,"155, Schweller,"The Progressiveness of Neoclassical Realism,"317,344; Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,1.
[179] Taliaferro, Lobell, and Ripsman, "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and foreign policy," 23.
[180] Benjamin Frankel, "Restating the Realist Case: An Introduction," *Security Studies* 5, 3 (1996): xiv–xviii.

değişken olarak dikkate almasıyla dış politikanın isabetlilik derecesini azaltırken, neorealizm uluslararası politika kuramı olması nedeniyle dış politika davranışlarını açıklayamaz ve dolayısıyla sapmalara yol açarken, neoklasik realizm dış ve iç siyasi faktörleri dikkate alan yaklaşımla üç analiz düzeyi arasında optimal ilişki kurarak karmaşık ve dinamik dış politika davranışlarını açıklayabilir. (ii) Zayıf yanları; neoklasik realizm iç siyasi faktörlere yaptığı vurguyla realizm ve diğer paradigmalar arasındaki sınırları bulanıklaştırarak inşacı veya liberal paradigmaya kayma eğilimini artırabilir.[181] Klasik realist ve neorealist unsurların sentezine ilişkin bazı açıklamaları tutarlı olmayabilir. Devletlerin dış politika yapım ve uygulama sürecindeki farklılıklar devlet davranışlarında farklılıklara yol açabilir. Neoklasik realizm büyük devletlere odaklanarak kuramı büyük güç üstünden açıklamaya çalışır. Neoklasik realist yaklaşımda genellenebilirlik azalır.

Sonuç olarak; devletlerin dış politika seçeneklerini açıklamaya çalışan neoklasik realizm, neorealizmin uluslararası sistem odaklı yaklaşımına eleştiri olarak ortaya çıkmakla birlikte, uluslararası sistemin etkilerinin önemini ve önceliğini kabul eder, dış politika yapımında iç siyasi faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini ileri sürer ve iç siyasi faktörlerin dış politikayı nasıl şekillendirdiği sorusuna odaklanır. Neoklasik realist yaklaşımda karar vericiler dış politikaya yönelik "neden, nerede, ne zaman, nasıl ve ne yapılacak" sorularına cevap arar. "Neden, nerede ve ne yapılacak" sorularına cevap verirken sistemsel etkilerin iç faktörlere göre öncelik almasının, buna karşılık "ne zaman ve nasıl" sorularına cevap verirken iç faktörlerin sistemsel etkilere göre öncelikle dikkate alınmasının ulusal çıkarlara yönelik isabetli dış politika seçimine imkân vereceği düşünülebilir.

1.2. Ampirik Çerçeve

Literatür taramasında Türkiye'nin Irak politikasına yönelik kitap, kitap bölümü, makale vb. çalışmalar[182] olmakla birlikte, neoklasik realizme göre Kuzey Irak politikasına yönelik çalışma olmaması nedeniyle bu konuda literatürde boşluk olduğu görülmüştür.

---

[181] Legro and Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?" 6–9, 18–22, 45–53.

[182] Türkiye'nin Irak Politikasına yönelik öne çıkan literatür şöyledir; (1) Sabri Sayarı, "Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis," *Middle East Journal* 46, 1 (1992): 9-21; (2) Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond," *Journal of Contemporary European Studies* 14, 2 (2006):183–196; (3) Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Security Culture And Policy Towards Iraq," *Perceptions* (2007):69-88; (4) Özden Zeynep Oktav, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri" *Ortadoğu Etütleri* 2, 2 (Ocak 2010): 53-74; (5) Marianna Charountaki, "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government," *Perceptions XVII*, 4 (2012):185-208; (6) Emel Parlar Dal and Ferit Belder,"Assessing 'Old' and 'New' Parameters and Contours of Turkey's Iraqi Foreign Policy: Opportunities and Challenges Ahead," *Strategiques Orients* 2(2015):133-156; (7) Serhat Erkmen, "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü," *bilig* 72 (2015): 171-196.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik sınırlı sayıda bazı açıklamaların kimlik odaklı inşacılık perspektifiyle [183] veya neorealist yaklaşımla [184] yapıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye'nin 2002-2017 döneminde Kuzey Irak politikası neoklasik realist perspektifle tez çalışmasında analiz edileceğinden anılan dönemde Kuzey Irak politikasının nasıl şekillendirildiğini anlamak için öncelikle tarihsel arka planın açıklanmasına ihtiyaç vardır. Tarihsel arka planın açıklanmasında da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki kutupludan tek kutupluya dönüşen uluslararası sistemde hegemon güç olan ABD'nin Irak'a 1991 yılında yaptığı Körfez Savaşı ve sonrasını (ABD'nin Irak'a 2003'teki ikinci harekâtı öncesini) kapsayan 1990-2002 dönemi dikkate alınmıştır. Tarihsel arka plan; hem tek kutuplu ve çok kutuplu sistemsel yapıyı kapsadığı hem de 2002'de iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin aynı liderle parlamenter sistemde iktidarını sürdürdüğü 2002-2017 yıllarını kapsayan dönemde Kuzey Irak politikasında gözlemlenen süreklilik, değişim ve dönüşümleri açıklama için çıkış zeminini oluşturmuştur.

Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketi PKK iç tehdidi oluştururken, ayrılıkçı Irak Kürt hareketi de Türkiye'nin iç tehdidini artıran dış tehdit olarak algılanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını bu iki ayrılıkçı Kürt hareketinin karşılıklı etkileşimi şekillendirmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını dış faktörler kadar iç faktörler de etkilediği için sadece dış faktörlere dayalı neorealist yaklaşımla açıklamada zorluklar olduğundan, 2002-2017 dönemi için dış politika analizinde hem dış hem de iç siyasi faktörleri dengeli şekilde dikkate alan tip III neoklasik realizm model olarak kullanılmıştır.

Tez çalışmasında 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasında bariz değişimlerin ve dönüşümlerin gözlendiği zaman dilimleri dikkate alınarak üç dönem halinde incelenmiştir; (i) Tek kutuplu uluslararası sistemin devam ettiği, ABD'nin 2003 Irak işgaline yönelik Türkiye'den taleplerinin ret edilmesi sonucu yaşanan 1 Mart 2003 Tezkere Krizi ve sonrası Batı ile ilişkilerin AB'ye üyelik müzakerelerinin başlatılmasıyla sürdürüldüğü, Irak Kürt siyasi oluşumunun yeni Irak Anayasasına (2005) göre Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY)

---

[183] Demet Şenbaş, *Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: İç ve Dış Politika Etkileşimi* (London Transnational Press, 2018).

[184] Mahmut Bali Baykan, "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991–95,"*Middle Eastern Studies* 32,4 (1996):343-366; Tarık Oğuzlu,"Turkey's Northern Iraq Policy: Competing Perspectives," *Insight Turkey* 10,3 (2008): 5-22; Mesut Özcan, "Turkish Foreign Policy Towards Iraq in 2009," *Perceptions* XV, 3-4 (2010):113-132;

adıyla federal bölge statüsüne[185] kavuşarak anayasal meşruiyet kazandığı ve Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşımın uygulanmasına yönelik dönüşümün 2008'den itibaren başladığı 2002-2009 dönemi; (ii) Uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutuplu yapıya geçiş sürecinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişiklik yapıldığı, IKBY ile ilişkilerin başlatıldığı, bununla bağlantılı olarak Türkiye'de 2009'dan itibaren "Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" nin uygulanmaya başladığı, Türkiye'nin 2009-2012 döneminde IKBY ve Bağdat yönetimiyle karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı dengeli politika izlediği, Arap Baharının Suriye'de 2011'de iç savaşa dönüştüğü, Irak üzerinde 2011'den itibaren Türkiye-İran rekabetinin Şiilik-Sünnilik ekseni üzerinden başladığı ve ABD askerlerinin 2011'de Irak'tan çekildiği 2009-2015 dönemi; (iii) IKBY'nin 2017'de bağımsızlık referandumunu yapmasıyla IKBY ile ilişkilerin gerginleştiği, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında tekrar askeri güce dayalı güvenlikçi politikaya dönüş yaptığı ve Irak ile ilişkilerin ağırlıklı olarak Bağdat merkezli yürütülmesini öngören politikanın uygulanmasına başlandığı 2015-2017 dönemi incelenmiştir.

Üç dönemin ilkinde başbakan, ikinci döneminde başbakan dönem sonuna doğru cumhurbaşkanı ve üçüncü döneminde cumhurbaşkanı olarak aynı liderin görevde olduğu dikkate alındığında, üç dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında bariz farklılıklar olmasının iç siyasi faktörlerin de etkisiyle açıklanabileceği düşünülmüştür. Bu kapsamda söz konusu üç dönem uluslararası sistemsel yapının etkileri ile bunun yarattığı bölgesel etkilerin neoklasik realist model çerçevesinde dört ara değişkenle (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) etkileşimi üzerinden yapılan analiz sonucu Kuzey Irak politikasındaki süreklilik, değişim ve dönüşümler tez çalışmasının üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerinde açıklanmıştır.

1.2.1. Türkiye'nin 1990-2002 dönemi Kuzey Irak politikası (1990 Körfez Krizi/ Savaşı ve Kuzey Irak'ta Kürt siyasi oluşumunun fiilen şekillenmesi)

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri dış politika modernleşme çabaları çerçevesinde "Batılılaşma ve statükoculuk (Misak-ı Milli sınırlarını muhafaza etme)" [186] parametreleri üzerinden şekillendirilmiştir. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin iki

[185] Irak Anayasası (2005) Md.117.

[186] Statüko; mevcut uluslararası, bölgesel, ideolojik veya güç dağılımını sürdürmeyi amaçlayan dış politika yaklaşımıdır. Statüko politikası muhafazakâr ve savunmacıdır. Dünya siyasetinde sahip olduğu avantajı korumak için istikrar isteyen bir devlet bu tür bir dış politika izler. (Jack C. Piano Roy Olton, *The international relations dictionary* (Santa Barbara, California, ABC-CLIO Inc., 1988),9)

kutuplu yapısının şekillendirdiği NATO politikaları/stratejileriyle uyumlu ve savunmacı neorealist dış politika uygulayan Türkiye bölge ülkelerine yönelik olarak NATO ve Varşova Paktı arasında kriz yaratacak dış politika davranışından kaçınmıştır.[187] Soğuk Savaş süresince sivil ve askeri bürokrasinin de etkisiyle dış politika karar vericileri Türkiye'nin dış politikasının genel olarak Batı odaklı ve statükocu iki temel parametresini değiştirmemiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile iki kutuplu uluslararası sistemsel yapı ABD'nin hegemon güç olarak öne çıktığı tek kutuplu sisteme dönüşmüştür. Bu dönemde ABD'nin bölgedeki petrol kaynaklarını kontrol altına almak için Irak'a müdahalesi Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden dolayı 1991 Körfez Savaşıyla olmuştur. Kuveyt'i işgali nedeniyle ABD'nin Irak'a müdahalesinde uluslararası sistemin açık/net ve stratejik ortamın hegemon güç ABD'nin etkisiyle Türkiye'yi kısıtlayıcı karaktere sahip olması Irak'ın askeri gücü ve ayrılıkçı Irak Kürt hareketinden tehdit algılayan Türkiye ile ABD'nin çıkarlarının uyumlu olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye Soğuk Savaş sonrası azalan jeopolitik öneminin ABD nezdinde artırılması ve dolayısıyla ABD savunma yardımının devam ettirilmesini sağlamaya yönelik olarak ABD ile iş birliği yapmayı öngörmüştür. Orta Doğu ülkelerinin sorunlarına karışmamaya ve tarafsız kalmaya yönelik temel dış politika ilkeleri terk edilerek Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik Batı yanlısı aktif (savaşa katılımı öngören) Irak politikasının uygulanması lider algısıyla öngörülmüştür.[188] Körfez Savaşında Türkiye lider (Cumhurbaşkanı Turgut Özal) algısının savaşa katılma yönünde oluşmasına rağmen bürokrasinin (iç siyasi kurumlardan Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri)[189] etkisiyle Körfez Savaşına doğrudan katılmamış; ancak, ABD ve koalisyon hava unsurlarını İncirlik Üssünü kullanmasına izin vererek dolaylı olarak desteklemiştir. Türkiye'nin Körfez Savaşı'na dolaylı da olsa destek sağlaması Irak'a yönelik geleneksel "dengeli ve tarafsız" dış politikasında değişimin ilk işaretlerini vermiştir.[190] Türkiye'nin tek kutuplu uluslararası sistemsel yapının etkileri ile hegemon güç ABD'nin Körfez Savaşı bağlamında yarattığı bölgesel etkilerin lider algısı ve iç siyasi kurumların etkileşimi sonucu Türkiye Batı'dan kopmadan Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını öngören statükocu Irak politikasında dolaylı katılım (koalisyon güçlerine Körfez Savaşında destek sağlamayı öngören) sağlayarak değişiklik yapmıştır.

---

[187] William Hale, *Turkish Foreign Policy since 1774* (3rd. edition) (Oxon: Routledge, 2013), 80.
[188] Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey," *Journal of International Affairs* 54, 1 (Fall 2000):210.
[189] Özlem Kayhan Pusane, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi," *Uluslararası İlişkiler* 14, 56 (2017): 46.
[190] Sabri Sayarı, "Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis," *Middle East Journal* 46, 1 (Winter 1992):13.

Körfez Savaşı Irak'ın askeri gücünün kısmen azalmasına neden olmakla birlikte, ABD ve koalisyon kuvvetlerinin Kuzey Irak'ta uçuş yasak bölgesi uygulaması Irak Kürt siyasi oluşumunun fiilen şekillenmesine ortam hazırlamış, ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütünün de Kuzey Irak'ta üslenmesine imkân yaratmış ve bu durum Türkiye'nin Irak kaynaklı tehdit algısının niteliğini ve boyutunu değiştirmiştir. Türkiye'nin Irak politikasının dayandığı Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını riske sokan bu durumun aynı zamanda Türkiye'nin Kürt nüfusunu da PKK terör örgütü üzerinden harekete geçirebileceği endişesine neden olmuştur.

Ayrılıkçı Kürt hareketinin hem Türkiye hem de Irak'ın toprak bütünlüğüne yönelik iç ve dış tehdit özelliğini taşıması durumu daha da karmaşıklaştırmıştır. Bu durum, Türkiye'de 1984'den itibaren iç tehdit olan ayrılıkçı Kürt hareketi PKK'ya 1990-2002 döneminde Irak Kürt fiili siyasi oluşumu da dış boyut ekleyerek iç tehdidin nitelik ve niceliğinin yeni bir forma bürünmesine yol açmıştır. Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden ayrılıkçı Irak Kürt hareketi ve onun yarattığı istikrarsız ortam nedeniyle Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını artan güvenlik endişesi şekillendirmiştir.

Körfez Savaşı sonrası Irak ve Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketinin iki ülkenin toprak bütünlüğüne ve siyasi birliğine yönelik yol açacağı olumsuz gelişmeleri önlemek için Türkiye Kuzey Irak'a yönelik üç temel hedef belirlemiştir. Bu üç temel hedef; (i) Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun önlenmesini, (ii) Kuzey Irak'ta üstlenen ayrılıkçı Kürt Hareketi PKK terör örgütünün güçlenmesinin önlenmesini ve etkisiz hale getirilmesini, (iii) Bölgedeki Türkmen nüfusun hak ve çıkarlarının korunmasını öngörmüştür.

Bu kapsamda, Türkiye PKK'ya yönelik terörle mücadelesini sadece milli sınırlar içinde değil, Kuzey Irak'ta hava saldırıları ve kara operasyonları ile de sürdürmek zorunda kalmıştır. Ancak, bu mücadele 2000'li yıllarda Türkiye, ABD, Irak ve Irak Kürtleri arasındaki ilişkileri daha da karmaşık hale getirmiş ve Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerilimleri de ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Kuzey Irak, Türkiye için uluslararası, bölgesel ve iç boyutları olan dış politika konusu haline gelmiştir.[191]

Körfez Krizinden (1990) başlayıp 2002'ye kadar olan dönemde Türkiye'nin Irak dış politikasını ağırlıklı olarak tek kutuplu uluslararası sistemde hegemon güç ABD (dış faktör) yani sistemsel yapının etkileri ile ABD'nin Irak'ta yarattığı bölgesel etkiler şekillendirmiştir. Bu dönemde dış faktörlerin ağırlıklı olarak şekillendirdiği Kuzey Irak politikasında

[191] Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond," *Journal of Contemporary European Studies* 14, 2 (2006): 183.

Türkiye'nin stratejik kültürü, devlet ve toplum ilişkileri (özellikle sivil-asker ilişkisi) ve iç siyasi kurumlar gibi aktörlerin üzerinde uzlaştığı bazı sabitler süreklilik göstermiştir. Bu süreklilikte değişen uluslararası ortama ilişkin dış faktörlerin yarattığı belirsizlik ve Türkiye'de kimlik siyaseti bağlamında giderek şekillenen Kürt Milliyetçiliği ve Siyasal İslamcılık paradigmalarıyla devlete hâkim olan Kemalist paradigma arasındaki rekabet etkili olmuştur. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası sistemde şekillenen ve statükoyu öne çıkaran Türkiye'de egemen stratejik kültür Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu uluslararası sistemde Körfez Krizi/Savaşı dönemi hariç genel olarak süreklilik göstermiştir. Türkiye, ayrılıkçı Irak Kürt hareketinin fiili siyasi oluşuma dönüşmesine yol açmasına ve Irak ile ticaretine zarar vermesine rağmen, Körfez Krizi/Savaşında Batı ile birlikte hareket etmiştir.

1.2.2. Türkiye'nin 2002-2009 dönemi Kuzey Irak politikası (ABD'nin 2003 Irak Savaşı ve Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin /IKBY kurulması)

AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu 2002-2009 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına etki eden en önemli gelişme ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali olmuştur. Tek kutuplu uluslararası sistemin devam ettiği bu dönemde ABD Irak'ı işgal harekâtına yönelik Türkiye'den kara ve hava sahalarının kullanılmasına izin verilmesini talep etmiştir. AK Parti Hükümeti ABD'nin Irak Savaşında ABD yanlısı aktif (askeri güç kullanımını öngören) politika izlemek istemiş; ancak, TBMM'nin ABD'nin talebine ilişkin hükümet tezkeresini 1 Mart 2003'te kabul etmemesinin Türkiye-ABD ilişkilerinde yarattığı kriz nedeniyle uygulayamamıştır. AK Parti Başkanı Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasaklı olduğu için başbakan olamaması nedeniyle TBMM'ndeki oylama öncesinde lider algısının (Başbakan Abdullah Gül) etkili olmaması ve güvenlik bürokrasinin (Milli Güvenlik Kurulu, Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı) Irak'a yönelik dış politika sürecini etkilememesi, bunun yerine iç siyasi kurumlardan TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihli tezkere kararı Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu nedenle de Türkiye, Irak işgalinde ABD'nin yanında yer almamış, Erdoğan'ın başbakan olarak yeni hükümeti kurmasını müteakip ABD ile krizi yumuşatmak için lider değişimi ve yeni liderin algısının etkisiyle koalisyon kuvvetlerinin Türkiye hava sahasını kullanmasına TBMM 20 Mart 2003 tarihli kararıyla izin vermiştir.

Türkiye, tek kutuplu uluslararası sistemde hegemon güç ABD ile çıkan krizin yarattığı ortamın açık/net ve stratejik ortamın kısıtlayıcı olduğunu dikkate alarak, Batı ile ilişkilerinde Türkiye'nin dış politika vizyonunda stratejik hedef olarak belirlediği AB'ye üyelik sürecini

dış politikada bir fırsat olarak kullanmış ve AB ile iş birliği yapmıştır. [192] BMGK daimi üyesi olan Fransa ve bazı AB ülkelerinin de ABD'nin Irak işgalini desteklememesi Türkiye'nin AB ile ilişkilerini geliştirmesini kolaylaştırmıştır. AK Parti iktidarı bu fırsattan istifadeyle hem AB'ye demokrasi taraftarı olduğunu göstermek, hem de demokrasinin gelişmesini engellediğini ileri sürdüğü TSK'nın AB'nin taleplerine istinaden yasal düzenlemelerle dış politikada etkisini azaltmak istemiştir. Bu kapsamda, TSK'nın MGK üzerinden dış politikada etkisi azaltılmıştır.

Türkiye'nin AB'nin dış politika yaklaşımlarını (diplomatik, ekonomik ve kültürel faaliyetleri önceleyen) benimsemesi Kuzey Irak politikasını şekillendiren stratejik kültürde değişiklik yapılmasına zemin hazırlamıştır. AK Parti liderliği askeri güç odaklı stratejik kültürde karşılıklı ekonomik bağımlılığı öne çıkararak 2007'den itibaren değişiklik yapmış ve Irak'a yönelik komşularla sıfır sorun politikasını aktif şekilde uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde iktidarın özellikle lider algısıyla stratejik kültür ve devlet-toplum ilişkilerinde (özellikle sivil-asker ilişkileri) yaptığı değişiklikler Kuzey Irak politikasını şekillendirmiştir.

Türkiye'nin Irak politikasında 2002-2009 döneminde dış politika parametreleri (Batı yanlısı ve statükoculuk) açısından değişiklik olduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte, Türkiye ABD'den kısmen bağımsız hareket ederken, dış politika seçeneklerini AB ile iş birliği yaparak çeşitlendirmiştir. Türkiye'de 1990-2002 döneminde tekdüze süren kurumsal yapı 2002'den itibaren AK Parti iktidarı döneminde değişime başlamış, lider olarak aynı aktör göreve devam ederken, liderin iç ve dış politik tutumu da zaman zaman değişmiştir. Dış politika yapım sürecinde lider algısıyla stratejik kültür ve sivil-asker ilişkilerinin değişimi gibi iç siyasi faktörlerin etkisi 1990-2002 dönemine göre öne çıkmaya başlamıştır.

1.2.3. Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikası (Bağdat ve Erbil arasında denge politikası izlenmesi ve Türkiye'de Açılım Sürecinin uygulanması)

Dış politika yapımı açısından 2009-2015 yıllarında AK Parti Hükümeti tek kutupluluğun çok kutupluluğa dönüştüğü dönemde sistemsel etkilerin açık/net olmaması ve stratejik ortamın kısmen serbest olması nedeniyle daha az dış kısıtlamalara ve dış politika yapım ve uygulama sürecine giderek daha fazla hâkim olması nedeniyle de dış güvenlikle ilgili sorumluluğu olan güvenlik bürokrasinin (MGK ve Türk Silahlı Kuvvetleri) dış politika yapımındaki etkisini azaltarak daha az iç kısıtlamalara maruz kalmıştır.

---

[192] AK Parti 2. Olağan Büyük Kongresi, *Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'ın Konuşması*, 11 Kasım 2006, 8-9.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası bu dönemde önemli değişiklik geçirmiştir. AK Parti Hükümeti; iç politikaya hâkim olmasını, AB'ye üyelik sürecinin 2006'dan sonra yavaşlamasını ve ABD'nin "model ortaklık" yaklaşımıyla teşvik etmesini dikkate alarak, Orta Doğu'yu büyük bir pazar olarak algılamaya başlamıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasındaki değişiklik, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında geliştirdiği "Stratejik Derinlik" vizyonuna istinaden AK Parti Hükümetinin 2009'dan itibaren "komşularla sıfır sorun" politikasını Irak ve Suriye'ye odaklanarak "Yeni-Osmanlıcı" ideolojiyle aktif bir şekilde uygulamasıyla başlamıştır. Bu politika yaklaşımıyla Türkiye 2002-2009 dönemindeki Kuzey Irak politikasında büyük bir değişiklik yapmıştır. [193]

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası çok kutuplu uluslararası sistemsel yapının belirsiz ve stratejik ortamın kısmen serbest olduğu koşullarda karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı komşularla sıfır sorun yaklaşımının uygulanmasını öngörmüştür. Türkiye'nin IKBY ile ilk resmi temaslarının başladığı 2008 yılı önemli bir dönüm noktası olup Türkiye Iraklı Kürtlere yönelik politikasını değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde Kuzey Irak ve Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketleri dikkate alınarak dış ve iç politika etkileşimi bağlamında IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin uygulamaya konulması öne çıkarılmıştır.

Türkiye Irak ile ilişkilerini iki kanaldan yani Irak merkezi yönetimi ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi üzerinden yürütürken Bağdat ve Erbil'le ilişkilerde dengeyi korumuştur. Türkiye, ABD'nin Irak'tan 2011'de çekilmesinden sonra Şiilerin hâkim olduğu Irak merkezi yönetimi üzerinde İran'ın nüfuzunu dengelemesine yönelik olarak Bağdat yönetimini zorlamak için Sünni İslam'ı benimseyen IKBY'yi mezhepçi yaklaşımla desteklemeye ve dolayısıyla ilişkilerde Bağdat yönetimine nazaran IKBY'ye ağırlık vermeye başlamıştır. Bu kapsamda, IKBY ile özellikle petrol ticaretine yönelik geliştirilen ilişkiler Türkiye ve Irak merkezi yönetimi arasında sorun yaratmıştır. [194] Bağdat, petrol ticaretini ülkenin doğal kaynaklarının ulusun ortak mülkiyeti olduğunu öngören 2005 tarihli Irak Anayasasının [195] açık ihlâli şeklinde Irak'ın toprak bütünlüğüne doğrudan tehdit olarak algılamış ve ülke

---

[193] Özden Zeynep Oktav,"Concluding Remarks," in *Turkey in the 21 st Century Quest for a New Foreign Policy* (NY: Routledge, 2016), 209.

[194] Katerina Dalacoura, "Turkish Foreign Policy In The Middle East: Power Projection And Post-Ideological Politics," *International Affairs* 97,4 (2021): 1133.

[195] Irak Anayasasının (2005) 111. Md.'sine göre "Petrol ve gaz, tüm bölge ve valiliklerdeki tüm Irak halkının mülkiyetindedir."112. Md.'sine göre "Öncelikle Federal hükümet, üretici valilikler ve bölge yönetimleri ile birlikte, gelirlerini ülkenin her yerinde nüfus dağılımına orantılı olarak adil bir şekilde dağıtmak kaydıyla mevcut sahalardan çıkarılan petrol ve gazın yönetimini üstlenir."

bütünlüğüne zarar verdiği konusunda Türkiye'yi uyarmıştır.[196]

IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesinin Türkiye'nin Kürt nüfusu üzerinde olumlu bir etki yaratması ve IKBY ile ilişkilerden devşirilecek olumlu psiko-sosyal atmosferin Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin başarılı olmasına yönelik kullanılması öngörülmüştür. AK Parti Hükümeti, Temmuz 2009'dan itibaren uygulamaya başladığı söz konusu proje ile ülkenin demokratikleşmesini ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik yönden kalkınmasıyla terör sorununun çözülmesini hedeflemiştir. Anılan proje çözüme yönelik bir adım olmakla birlikte, bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. AK Parti Hükümetinin Haziran 2015 genel seçimlerinde tek başına iktidar olamaması; Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin Türkiye açısından Temmuz 2015'de sona ermesine, PKK terör örgütü ile silahlı mücadelenin yeniden başlamasına ve seçimlerin 1 Kasım 2015'de tekrarlanmasına yol açmıştır.

1.2.4. Türkiye'nin 2015-2017 Kuzey Irak politikası (IKBY'nin Bağımsızlık Referandumuna karşı Türkiye'nin askeri güç odaklı stratejik kültüre dönüş yapması)

Türkiye'de Demokratik Açılım Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin sona ermesini müteakip Kuzey Irak'ta PKK terör örgütü ile çatışmalar yeniden başlamıştır. Irak-Şam İslam Devleti (DEAŞ/IŞİD)'nin 2014'den itibaren Kuzey Irak'ta genişlemesi bölgede istikrarsızlığı artırmış ve 2016'dan itibaren Irak'tan kademeli çekilmesinin yarattığı güç boşluğunu doldurmada Türkiye IKBY'yi destekleyen bir tutum sergilemiştir.

IKBY'nin 25 Eylül 2017'deki bağımsızlık referandumu tartışma ve gerilimi de beraberinde getirmiştir. IKBY komşu ülkelerin misilleme eylemleriyle karşı karşıya kalmış, Türkiye ve İran hava sahası ile sınırlarını kapatmıştır. Barzani IKBY Başkanlığından istifa etmiştir.[197] IKBY'nin yaptığı referanduma karşı Türkiye Irak'ın egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması için Irak merkezi hükümeti ile iş birliği içinde hareket etmiştir. Türkiye'nin güç kullanma tehdidine karşı IKBY referandum sonuçlarını dondurduktan[198] sonra Ankara IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı politikadan tekrar askeri güce dayalı stratejik kültüre dönüş yapmış ve Bağdat yönetimi ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı politikayı uygulamaya başlamıştır.

---

[196] Pınar İpek, "Oil and Intra-State Conflict in Iraq and Syria: Substate Actors and Challenges for Turkey's Energy Security," *Middle Eastern Studies* 53,3 (2017): 411-412.

[197] Nicola Degli Esposti, "The 2017 Independence Referendum and The Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," *Third World Quarterly* 42,10 (2021): 2327.

[198] "Erbil referandum sonuçlarını askıya almaya hazır," *Euronews,* 25 Ekim 2017, https://tr.euronews.com/2017/10/25/erbil-referandum-sonuclarini-askiya-almaya-hazir (Erişim:14.09.2022).

1.3. Sonuç

ABD'nin Irak'a 1991 ve 2003'te olmak üzere iki harekât yapması iç tehdit unsuru PKK terör örgütü ile mücadele eden Türkiye'yi güvenlik, istikrar ve refah açısından Irak'taki gelişmelere bağlı hale getirmiştir. Körfez Savaşı sonrası Irak Kürt siyasi oluşumu fiilen şekillenmeye başlamış, 2003 Irak işgali ile de bu siyasi oluşum 2005'de anayasal anlamda federal bölgeye dönüştürülerek Irak Kürt Bölgesel Yönetimi adını almış ve 2017 yılında da bağımsızlık referandumunu yapmıştır.

Türkiye, başlangıçta Irak Kürt fiili siyasi oluşumunu PKK terör örgütü ile mücadelede iş birliği yapmak için kullanmak istemiş; ancak, bunda başarılı olamayınca bu oluşuma karşı sert tutum izlemiştir. Stratejik kültürde değişiklik yapan AK Parti Hükümeti 2008'den itibaren bu oluşumla karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkileri geliştirmek, 2009'dan itibaren Bağdat ve Erbil yönetimleri arasında ekonomik ilişkileri dengeli geliştirmek ve 2011'den sonra Irak'taki Şii-Sünni dengeleri gözeterek IKBY ile ilişkilere ağırlık vermek şeklinde Kuzey Irak politikasında değişiklik yapmıştır. IKBY'nin 2017'de bağımsızlık referandumunu yaptığında Türkiye tekrar askeri gücü öne çıkaran politika izlemek suretiyle 27 yıllık dönemde (1990-2017) değişen dinamik, kısa vadeli ve pragmatik Kuzey Irak politikasıyla Irak Kürt siyasi oluşumunu önlemekten ziyade meşruiyet kazanmasına dolaylı katkı sağlayan gelişmelere yol açmıştır.

AK Parti Hükümeti döneminde özellikle AB'ye üyelik süreci reform çalışmaları 2006'dan sonra yavaşlamakla birlikte, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası Batıdan kopmadan AK Parti'nin iktidarı sürdürme hedefine yönelik pragmatik yaklaşımla karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürde değişime istinaden aktif bir şekilde uygulanmıştır. AK Parti Hükümetleri Kuzey Irak ve Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketini dış-iç politika etkileşimi içinde tutarak Kuzey Irak politikasını şekillendirmiştir.

Tez çalışmasında; (i) ikinci bölümde (1990-2002 dönemi) tek kutuplu uluslararası sistemsel yapının etkileri ile bölgesel alt sistemsel etkiler (1991 Körfez Krizi/Savaşı ve Irak Kürt fiili siyasi oluşumu); (ii) üçüncü bölümde (2002-2009 dönemi) tek kutuplu uluslararası sistemsel yapının etkileri ile bölgesel alt sistemsel etkiler (2003 Irak Savaşı ve IKBY'nin kurulması); (iii) dördüncü bölümde (2009-2015 dönemi) çok kutuplu uluslararası sisteme geçiş sürecinin etkileri ile bölgesel alt sistemsel etkiler (Türkiye'nin IKBY ve Irak merkezi yönetimi ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı iş birliği yapması); (iv) beşinci bölümde (2015-2017 dönemi) çok kutuplu uluslararası sistemin etkileri ile bölgesel alt sistemsel

etkiler (IKBY'nin bağımsızlık referandumunu yapması) Türkiye'nin PKK terör örgütüyle mücadelesini olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası iç güvenlik bağlamında ülkenin iç politikalarıyla da bağlantılı olmuştur.

Epistemolojik açıdan neoklasik realizmin tip I ve II varyasyonları tip III varyasyonuna göre tutumluluk ilkesi bakımından daha iyi olmakla birlikte, tip III varyasyonunun da açıklayıcılık özelliği bu iki varyasyona göre daha iyidir. Bu açıklama ışığında ontolojiyi epistemolojiye göre ön plana alarak tez çalışmasının açıklayıcılığını artıracak şekilde yapılmasının daha uygun olacağı yaklaşımı benimsenmiştir. Bu kapsamda sistemsel etkilerin algılama-karar verme ve politika uygulama süreci üzerinden ara değişkenler ile (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkisi ve iç siyasi kurumlar) eşit etkileşimine imkân veren tip III neoklasik realizmin Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının açıklanması açısından daha ikna edici olduğu düşünülmüştür.

Tez çalışmasının 1990-2002 dönemini inceleyen ikinci bölümünde; AK Parti Hükümetinin 2002-2017 döneminde Kuzey Irak politikasını nasıl şekillendirdiğini anlamak için tarihsel arka plan açıklanmıştır. Müteakiben; (i) üçüncü bölümde tek kutuplu sistemde AB ve Irak'a yönelik faaliyetlerin dengeli bir yaklaşımla yürütüldüğü ve 2007'den itibaren Irak'la ilişkileri geliştirmeye yönelik politika uygulanmasının başladığı 2002-2009 dönemi; (ii) dördüncü bölümde çok kutuplu sisteme geçiş sürecinde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ve Bağdat Yönetimi ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkilerin geliştirildiği ve Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin uygulandığı 2009-2015 dönemi; (iii) beşinci bölümde IKBY'nin 2017 bağımsızlık referandumuna tepki gösterildiği, Kuzey Irak politikasında askeri güce dayalı önceki stratejik kültüre dönüş yapıldığı ve Bağdat ile ilişkileri önceleyen politikanın uygulanmaya başladığı 2015-2017 dönemi analiz edilmiştir.

2. TARİHSEL ÇERÇEVE (1990-2002)

Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Süreklilik ve Değişim

Tez çalışmasında Türkiye'nin 2002-2017 döneminde Kuzey Irak politikası neoklasik realizmin Tip III varyasyonu[1] çerçevesinde analiz edilerek açıklanacağından, öncelikle bu döneme yönelik Irak politikasının nasıl şekillendiğinin anlaşılması gerekir. Bu kapsamda, Soğuk Savaş sonrası 1990-2002 dönemine yönelik tarihsel arka plan tez çalışmasına zemin oluşturmak üzere bu bölümde ortaya konulmuştur.

Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren Kemalist paradigmanın Batılılaşma ve statükoculuk parametreleri Soğuk Savaş döneminde Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'ndan sonra istikrar kazanan Batı'ya yaklaştırırken, Orta Doğu gibi istikrarsız bölgelerden de uzaklaştırmıştır. NATO üyeliği ve bilahare Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik süreci Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı'ya yönelimini pekiştirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış/güvenlik politikaları; genel olarak NATO ile Varşova Paktı arasındaki gelişmelere bağlı şekillenmiş ve Londra ile Zürih Anlaşmalarının verdiği garantörlük hakkının kullanılmasına yönelik olarak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı hariç Batı yanlısı ve savunmacı neorealist yaklaşımı öngörmüştür. Türkiye Irak politikasını SSCB'nin Orta Doğu bölgesindeki nüfuzunu dikkate alarak, bölge devletlerinin politikalarına müdahale etmeme, devletler arası anlaşmazlıklara karışmama, devletlerin içişlerine karışmama, ekonomik alanda ilişkileri geliştirme ve İsrail-Filistin çatışmasında dengeli yaklaşım izleme ilkelerine dayalı dış politika çerçevesinde uygulamıştır.[2]

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Türkiye'de Kemalizm, Kürt milliyetçiliği ve İslamcılık hareketleri arasında ideolojik bir rekabet başlamıştır.[3] Bu rekabette genel olarak Kemalizm'i görünür şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Kürt milliyetçiğini ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütü ile dönemin Kürt siyasi partileri (sırasıyla Halkın Emek Partisi/HEP, Özgürlük ve Eşitlik Partisi/ÖZEP, Özgürlük ve Demokrasi Partisi/ÖZDEP, Halkın Demokrasi Partisi/HADEP ve Demokratik Halk Partisi) ve siyasal İslamcılığı Refah Partisi sahiplenmiştir. Basına yansıyan kadarıyla kamuoyunda "Kırmızı Kitap" olarak da bilinen ve Bakanlar Kurulu Kararı olan 1992 tarihli Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde

[1] Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (New York: Oxford University Press, 2016),34.
[2] Philip Robins, *Turkey and the Middle East* (London: Pinter, 1991), 65-66.
[3] Menderes Çınar, "Turkey's 'Western' or 'Muslim' Identity and the AKP's Civilizational Discourse," *Turkish Studies* 19, 2 (2018):179.

ayrılıkçı Kürt hareketi (bölücülük) birinci, irticai hareketler ikinci derece iç tehdit unsuru olarak tanımlanırken, [4] 1997 tarihli Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde bölücülük ile irticai faaliyetlerin eşit ve birinci derece öncelikli iç tehdit unsuru olduğu ve Siyasal İslam'ın Türkiye için tehdit unsuru olmaya devam ettiği ifadesi yer almıştır. [5] Soğuk Savaş sonrası neorealist yaklaşıma göre iki kutuplu uluslararası sistemden tek kutuplu sisteme geçiş Türkiye'nin çevresindeki bölgelerde bazı değişikliklere yol açarken, 1984'den itibaren ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütü ile mücadele nedeniyle Türkiye'nin güvenlikleştirilmiş politikası üzerinde sınırlı etki yapmıştır. [6]

Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin dağılması nedeniyle Avrupa güvenliği yeniden formüle edilirken Türkiye'nin jeopolitik önemi ve Avrupa'daki yeri de sorgulanmıştır. [7] NATO üyeliğinin Batılı kimlik için yeterli olmadığı ileri sürülerek Türkiye'nin kimliği tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye, tüm kurumlarıyla gelişmeyen/sınırlı kalan demokrasisi ve istikrarsız ekonomisiyle Batılı kimliğe sahip olamayınca yeni kimlik arayışına girmiştir. [8]

Bu gelişmeler karşısında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, "Cumhuriyet yıllarında çekingen bir Türkiye görüyoruz; kendi içine kapalı kalan ve dış dünyayla mümkün olduğunca az temas kurmaya çalışan bir Türkiye" şeklindeki açıklamasıyla Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesiyle Orta Doğu'dan izole olduğunu ve NATO stratejisine dayalı savunmacı politika izlediğini ileri sürerek eleştirmiştir. [9]

Cumhurbaşkanı Özal Batı yanlısı olmanın Türkiye'yi özellikle İslami kimliğinden soyutladığını düşünerek kimliğin etnisite ile birlikte İslam'ın farklı kültürlerini bir araya getirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu kapsamda, uluslararası sistemsel yapıda tek kutupluluğa geçişin yol açtığı gelişmeleri ve iç tehdit unsurlarını dikkate alarak Özal Türkiye'nin dış politikada değişime ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. [10] Bu bağlamda, Özal ülke içinde milli kimlik inşasına yönelik "toplumu birleştirici" ve uluslararası kutuplu

---

[4] Sedat Ergin,"İrtica tehdidi, devletin en önemli belgesinde," *Hürriyet*, 2 Kasım 1997, https://www.hurriyet.com.tr/irtica-tehdidi-devletin-en-onemli-belgesinde-39271634 (Erişim: 21.01.2023).

[5] "Milli Güvenlik Siyaset Belgesi 1997," *Bianet*, 22 Ağustos 2001, https://m.bianet.org/bianet/siyaset/4150-milli-guvenlik-siyaset-belgesi, (Erişim: 30.01.2023).

[6] Ahmet K. Han, "From 'Strategic Partnership' to 'Model Partnership': AKP, Turkish–US Relations and the Prospects under Obama,"*UNISCI Discussion Papers* 23 (2010):90.

[7] Meltem Müftüler-Bac, "Turkey's Predicament in the Post-Cold War Era," *Futures* 28, 3 (1996):256.

[8] Türkiye'de demokrasi problemleri ya da demokrasinin sınırlı kaldığına yönelik yaklaşımlar için bakınız: Ergun Özbudun, *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation* (London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000) ve Ali Resul Usul, *Democracy in Turkey The impact of EU political conditionality* (Newyork: Routledge, 2011).

[9] Malik Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture Republic at Sea* (NY: Palgrave Macmillan, 2009),63.

[10] Edward Mortimer, *Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak,* der. Erkan Ertosun (Ankara: Sincan Matbaası, 2015), 48.

sistemsel yapıdaki değişiklikten istifade ederek dış politika bağlamında da "genişlemeci" Yeni Osmanlıcı olarak ifade edilen bir yaklaşımı benimsemiştir. [11]

Cumhurbaşkanı Özal'ın Yeni Osmanlıcı bakış açısına göre 21. yüzyılın "Türk Asrı" olacağına ilişkin algısının şekillendirdiği vizyonuna dayalı dış politika yaklaşımı Türkiye'nin Batılı kimliğe sahip olmadığını ileri süren çevrelere cevap oluşturmuştur.[12] Bu nedenle de, Özal tek kutuplu sistemsel yapıda uluslararası ilişkilerde Avrupa'dan ziyade ABD ve Müslüman nüfusa sahip komşu ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi öne çıkarmıştır.

Bu dönemde iç tehdit olarak yükselen Kürt milliyetçiliğine dayalı ayrılıkçı Kürt hareketi Türkiye'nin öncelikle Irak ve Suriye politikasını ve Siyasal İslamcılık da İran politikasını etkilemiştir.[13] Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'nin Orta Doğu'dan izolasyonunu sona erdirmek ve Soğuk Savaş sonrası NATO nezdinde stratejik önemi azalan Türkiye'nin stratejik önemini artırmak için Yeni Osmanlıcı yaklaşımla dış politika geliştirme arayışında iken Körfez Krizi (1990) Cumhurbaşkanı Özal'a aradığı fırsatı sunmuştur.

2.1. Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken)

2.1.1 Tek kutuplu uluslararası sistemsel yapının etkileri

Soğuk Savaş'ın ABD öncülüğünde NATO üzerinden başarıyla sona erdirilmesinden sonra ABD'li politikacılar ABD'nin ülkeye dönerek kendi sorunlarına öncelik vermesi için yönetime baskı yapmıştır. Buna karşılık, ABD Başkanı George H. W. Bush ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da yapılan güvenlik yatırımlarının karşılığının alınması ve iki kutupludan tek kutupluya dönüşen uluslararası sistemsel yapıda ABD'nin ülkeye dönerek izolasyonist politika uygulaması yerine tek süper güç olarak hegemonyasını[14] pekiştirmesini öngören yaklaşımı benimsemiştir.[15] Bu kapsamda, Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali; Soğuk Savaş'ın sonunda ABD'nin zaferini ilan etmesi, dağılan SSCB'nin bölgede yarattığı güç boşluğunun doldurulması, bölgedeki petrol kaynaklarının kontrol altına alınması, Orta Doğu'daki gelişmelerin ABD'nin ulusal çıkarları ile İsrail'in güvenliğine yönelik şekillendirilmesi ve yeni dünya düzeninde ABD'nin tek hegemon güç

[11] Nagehan Tokdoğan, *Yeni Osmanlıcılık, Hınç, Nostalji, Narsizm* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018),50, 67.
[12] Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History* (London: I.B.Tauris, 2004),328.
[13] Meliha Benli Altunışık and Özlem Tür, *Turkey: Challenges of Continuity and Change,* (London: Routledge,2005), 91.
[14] Hegemonya bir devletin başka devlet/devletler veya bölge/bölgeler üzerindeki etkisinin genişletilmesidir. Güçteki büyük farklılıklar egemen devletler arasında hegemonik ilişkilere yol açabilir. (Jack C. Piano, and Roy Olton, *The International Relations Dictionary* (Santa Barbara: ABD-Clio Inc, 1988), 243).
[15] Gerard Tuathail,"A Strategic Sign: the Geopolitical Significance of 'Bosnia' in US Foreign Policy," *Environment and Planning D: Society and Space* 17 (1999): 519.

olduğunun dünyaya gösterilmesi açısından ABD için fırsat yaratmıştır.

Irak'ın işgal ettiği Kuveyt petrol sahalarının kurtarılmasının yanı sıra, ABD, Körfez Krizini fırsata çevirerek; (i) ABD Başkanı Bush'un 11 Eylül 1990'da Kongre'deki konuşmasında vurguladığı terör tehdidinden arınmış, güvenli, ulusların özgürlük ve adalet konusunda ortak sorumluluğu olduğu "yeni bir dünya düzeni" anlayışını ortaya koymak;[16] (ii) Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu ülkelerinde nüfuza sahip SSCB'nin dağılması sonrası bölgede oluşan güç (etki/nüfuz) boşluğunu doldurmak istemiştir.

2.1.2. Bölgesel alt sistemsel etkiler

Kendisini Irak halkının babası olarak gören narsist,[17] otoriter ve pragmatik kişiliğe sahip[18] Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin 1980'li yıllardan itibaren Orta Doğu ülkeleri üzerinde tahakküm kurarak Irak'ı bölgesel güce dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda, Irak'ın sahip olduğu orta/uzun menzilli balistik füze sistemleri ve kimyasal silahlarıyla[19] ulaştığı askeri güç kapasitesi bölge ülkelerinin güvenliğine yönelik tehdit oluşturmuştur.[20]

İran'ın 1980-1988 yıllarında Irak ile yaptığı savaşta İran'ı destekleyen Suriye, Körfez Krizi'nde ABD'yi desteklemiştir. Suriye bu politikasıyla ABD ile ilişkilerini düzeltmeyi ve İsrail ile ilişkilerinde ABD'nin tarafsız davranmasını sağlamayı hedeflemiştir.[21] Suriye,[22] Türkiye'den doğan Fırat ve Dicle Nehirlerinin sularının paylaşımı ve Hatay'ı Türkiye'ye karşı pazarlık konusu olarak kullanmak için 1980'lerden itibaren PKK terör örgütü ve elebaşısına ülkesinde üslenme bölgeleri ve destek sağlamıştır.

Kuzey Irak'a yönelik olarak 1990-2002 döneminde önemli gelişmeler şöyledir; (i)

---

[16] Thomas H. Henriksen, "The Persian Gulf War and Its Aftermath" in *America's Wars Interventions, Regime Change, And Insurgencies After the Cold War,* 33-55 (NY: Cambridge University Press, 2022), 55.

[17] Marinko Bobić, "Iraq: Military Confrontation with the United States and its Thirty-Three Allies," in *Why Minor Powers Risk Wars With Major Powers A Comparative Study of the Post-Cold War Era* (Bristol: Bristol University Press, 2019),90.

[18] Joseph Sassoon, *Saddam Hussein's Ba'th Party Inside an Authoritarian Regime* (New York: Cambridge University Press, 2012), 277-279.

[19] İran–Irak Savaşında Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne bağlı peşmergeler İran Ordusu ile iş birliği yaparak Irak'ın Süleymaniye şehrinin güney batısında İran sınırına yakın Halepçe kasabasına girerek isyan başlatmıştır. Saddam Hüseyin isyanı bastırmak için Kürtlere karşı 23 Şubat-16 Eylül 1988 tarihlerindeki El-Enfal Harekâtı'nda 16-17 Mart 1988'de kimyasal silah kullanmıştır. Birleşmiş Milletler'in incelemesi sonucunda saldırıda hardal gazı ile sinir gazının kullanıldığı ve 4.000-5.000 kişinin öldüğü tespit edilmiştir. "Halabja gas attack and the Al-Anfal campaign," *Human Rights Watch Report*, 11 March 1991 https://www.hrw. org/reports/1991/IRAQ913.htm#6) (Erişim: 23.10.2022).

[20] Kemal Kirişçi, "Türkiye ve Müslüman Orta Doğu," içinde *Türkiye'nin Yeni Dünyası- Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Çev. Hür Güldü (İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım, 2002),59.

[21] Yair Evron, "Gulf Crisis and War: Regional Rules of the Game and Policy and Theoretical Implications," *Security Studies* 4,1 (2008):134.

[22] Necip Torumtay, *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye* (İstanbul: AD Yayıncılık A.Ş., 1997),251-252.

Irak'ın Kuveyt'i 2 Ağustos 1990'ta işgal etmesiyle Körfez Krizi'nin başlaması, Irak'a BM ambargosu uygulanması ve ABD liderliğinde koalisyon kuvvetlerinin Körfez Savaşını (1991) icra etmesi; (ii) Kuzey Irak'ta Nisan 1991'de Irak kuvvetlerinden kaçan yaklaşık 500.000 kadar Iraklı Kürt nüfusun Türkiye-Irak sınırına yığılması, yerlerinden edilen Iraklı Kürt nüfusun korunması ve insani yardım faaliyetlerinin icrası için Kuzey Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde uçuş yasak bölgesinin uygulanması, (iii) Kuzey Irak'ta fiili Irak Kürt siyasi oluşumunun şekillenmesidir.

İran ile yaptığı savaştaki ekonomik kayıplarını telafi etmek için Irak, zengin petrol yatakları olan Kuveyt'in Irak sınırındaki petrol yataklarının kendisine ait olduğunu, kotalara uymadan petrol çıkararak Irak'ı zarara soktuğunu ve eğik sondajla Irak petrolünü çaldığını ileri sürerek Kuveyt'ten birtakım taleplerde bulunmuş ve 2,4 milyar dolar tazminat istemiştir.[23] Kuveyt bu talebi kabul etmeyince Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 6 Ağustos 1990 tarih ve 661 sayılı kararı ile Irak'ın Kuveyt'i işgalini reddetmiş, Irak'a askeri-ekonomik ambargo uygulanmasına karar vermiştir. Buna karşılık, Irak da 8 Ağustos 1990'da Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklamıştır. Bu gelişme nedeniyle BMGK'nın 678 sayılı kararı koalisyon ülkelerine 15 Ocak 1991'e kadar Irak BMGK kararlarını uygulamadığı takdirde gerekli önlemleri alma imkânını tanımıştır.

Körfez Harekâtının (Operation Desert Storm/Çöl Fırtınası Harekâtı) birinci safhası (hava harekâtı) 17 Ocak - 24 Şubat 1991 tarihlerinde, ikinci safhası (kara harekâtı) 24 -28 Şubat 1991 tarihlerinde icra edilmiştir. BMGK'nın 678 sayılı kararına istinaden yapılan harekâtla Irak yenilgiye uğratılarak Kuveyt'ten çekilmeye zorlanmıştır. Saddam Hüseyin Körfez Savaşında Irak hedeflerini vuran ABD ve İngiliz Savaş uçaklarının İncirlik Üssünü kullanmasına izin veren Türkiye'yi suçlamıştır.[24] Dolayısıyla, bu durum, topraklarının koalisyon kuvvetlerince kullanılmasına izin vererek dolaylı katkı sağladığı için Irak'ın Türkiye'yi tehdit etmesine yol açmıştır. Ancak Irak, NATO üyesi Türkiye'ye yönelik bir saldırının NATO'nun savaşa katılmasına yol açmasından da kaçınmıştır.

Körfez Savaşı sonrası ABD'nin desteklediği Kuzey Irak'taki Kürtler ile Güney Irak'taki Şii Arapların ayaklanmalarını bastırmak için Bağdat yönetimi Mart 1991'de ayaklanma bölgelerine askeri güçle müdahale etmiştir. Kuzey Irak'ta Kürtlerin

---

[23] "2,4 milyar dolar isterim," *Milliyet,* 26 Temmuz 1990. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/ Arsiv/ 1990/07 /26) (Erişim: 06.11.2022).

[24] Kirişçi, "Türkiye ve Müslüman Orta Doğu," 61.

ayaklanmasının Irak ordusu tarafından bastırılması 1988'deki sığınmacı olaylarının [25] daha büyük ölçekte tekrarı mahiyetinde sığınmacı hareketine yol açmıştır. [26] Bu kapsamda, Kuzey Irak'taki 500.000 kadar Kürt, Irak ordusundan kaçarak Nisan 1991'de Irak-Türkiye sınırına yığılmış, bu durum Türkiye'nin 1988'deki sığınmacı olayındaki deneyimi dikkate alındığında büyük bir sorun yaratmış ve sert iklim koşulları nedeniyle Türkiye'nin sığınmacıları kabul etmesi için uluslararası baskı artmıştır. Sorunu çözmek için Türkiye'nin de BM nezdinde girişimiyle BMGK'nın 5 Nisan 1991 tarihli ve 688 sayılı kararına istinaden Kuzey Irak'ta sığınmacılar için sınıra yakın Zaho'daki güvenli bölgelere yönelik insani yardım harekâtı başlatılmıştır. [27]

İnsani Yardım Harekâtı kapsamında ABD, Fransa ve İngiltere BMGK'nın 688 sayılı kararına istinaden Irak kuzeyindeki Kürt nüfusu korumak ve insani yardım faaliyetlerini desteklemek için harita 2.1.'de gösterildiği gibi 36. paralel kuzeyini "uçuşa yasak bölge" olarak ilan etmiştir. Kuzey Irak'taki güvenli bölgelere insani yardım faaliyetlerinin yapılmasına yönelik uçuş yasağının uygulanması için İncirlik Üssü kullanılarak iki safhalı Huzur Harekâtının (Operation Provide Comfort) icrasına 6 Nisan 1991'de başlanmıştır. Huzur Harekâtına katılan devletler İncirlik Üssünü kullanma izninin altı aylık sürelerle TBMM kararı ile uzatılması konusunda anlaşmıştır. Huzur Harekâtı kapsamında koalisyon kuvvetlerinin uçuşa yasak bölge uygulaması Irak'ın Kürtlere karşı askeri gücünü kullanmasını engellemiştir. [28] Ekim 1991'de Irak kuvvetleri ve Irak merkezi yönetim birimleri de Kuzey Irak'tan tamamen çekilmiştir. Bu durum Kuzey Irak'ta merkezi Irak yönetiminin bölgedeki gücünü sıfırlayarak güç boşluğu yaratmıştır. Oluşan güç boşluğu kısa-orta vadede Kuzey Irak'ta istikrarsızlığa ve yerel yönetim yapısının fiilen şekillenmesine ortam hazırlamıştır.

Huzur Harekâtı-I (6 Nisan–15 Temmuz 1991) insani yardım ve uçuş yasağının uygulanmasına, Huzur Harekâtı-II (Çekiç Güç Harekâtı) (16 Temmuz 1991-31 Aralık 1996) yerlerinden edilen Irak Kürtlerinin evlerine dönmeleri sonrası korunması için uçuş yasağı

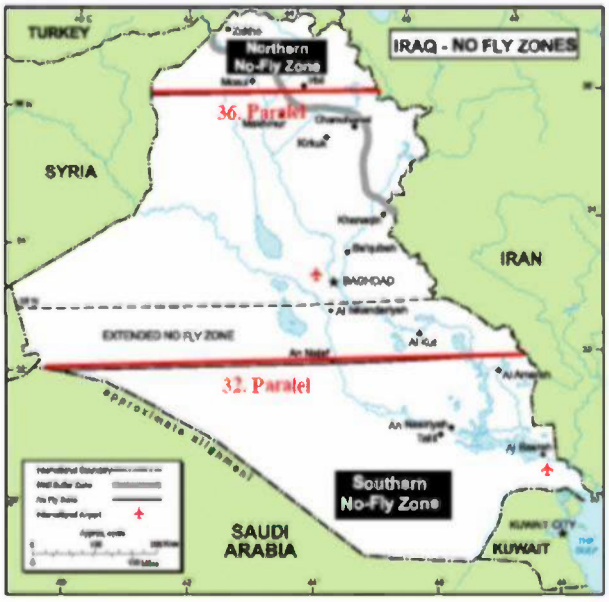
[25] Iraklı Kürtler, İran-Irak Savaşının sonuna doğru isyan etmiştir. Ağustos 1988'de BM denetimli ateşkes yürürlüğe girdiğinde Bağdat yönetimi Kürt isyanını bastırmak için harekete geçmiş, yaklaşık 100.000 kadar Iraklı Kürt Türkiye'ye sığınmış ve uzun süre Diyarbakır, Mardin ve Muş'daki sığınmacı kamplarda kalmıştır. Türk Hükümeti, Türkiye'deki Kürtlere verilmeyen kültürel haklardan yararlanan Iraklı Kürtlerin bölge halkı üzerindeki etkisinden endişe duymuştur. (Amikam Nachmani, "Turkey and the Gulf War: Coping With İntertwined Conflicts,"in *Turkey: Facing a New Millennium* (Manchester: Manchester Unv. Press, 2003),11).

[26] Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue," *International Affairs* 69, 4 (1993): 674.

[27] William Hale, "Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis," *International Affairs* 68,4 (1992): 684.

[28] Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue," 674.

uygulanmasına yönelik icra edilmiştir.[29] Türkiye'nin onayıyla, Temmuz 1991'de, Huzur Harekâtı-II'yi uygulayacak çok uluslu güç Silopi'de 4.000 koalisyon askerinden oluşan kara unsuru, İncirlik Üssünde hava unsuru ve Batman'da destek unsurundan oluşturulmuş, bu suretle yerlerinden edilmiş Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye sığınması önlenmiştir.

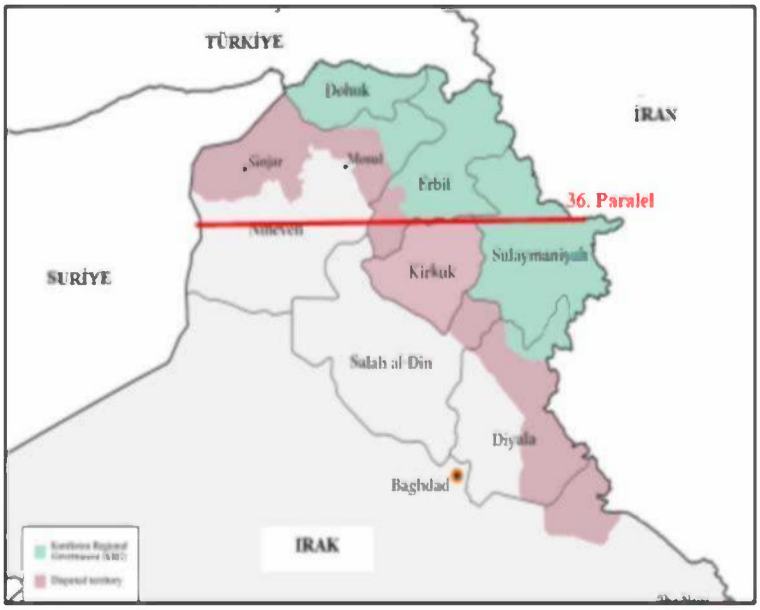

Harita 2.1. Irak'ta Uçuş Yasak Bölgeleri (6 Nisan 1991-17 Mart 2003)
Kaynakça: https://www.globalsecurity. org/wmd/library/ news/iraq/ 2000/45303.htm (Erisim: 05.09.2022).

Uçuş yasak bölgesi uygulaması Bağdat yönetiminin Kuzey Irak'taki kontrolünü ciddi şekilde sınırlandırmış ve bu bölgede otorite boşluğu oluşturmuştur. Huzur Harekâtı-II Saddam Hüseyin rejimi üzerinde denetim, baskı ve yaptırım aracı olarak görülmekle birlikte, Irak devlet otoritesinin 36. paralel kuzeyinde ortadan kalkması sonucu oluşan güç boşluğu bir yandan bu bölgede fiili bir Irak Kürt siyasi oluşumuna, diğer taraftan da PKK'nın Kuzey Irak'taki üslenmesini pekiştirmesine zemin hazırlamış, Kuzey Iraklı Kürt grupları arasında siyasi iç çatışmalara ve bölünmelere yol açmıştır. Kuzey Irak'ta ağırlıklı olarak Kürt nüfusun yaşadığı bölgeye yönelik uçuş yasağı uygulaması ABD'nin himayesinde ve kontrolünde Kürt siyasi oluşumunu kolaylaştırmıştır.[30] Türkiye büyük kitleler halindeki sığınmacı sorunundan ve ikincil olumsuz etkilerinden kaçınmak için BM nezdinde yaptığı girişimle ve uçuş yasak bölgesi uygulamasına yönelik olarak İncirlik Üssünün kullanılması süresini

[29]Spencer C. Tucker, *The Encyclopedia of Middle East Wars The United States in the Persian Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts* (Santa Barbara, California: ABC-CLIO, LLC,2010) 999-1000.
[30] Meltem Müftüler-Bac,"Changing Turkish Foreign Policy Towards Iraq: New Tools of Engagement," *Cambridge Review of International Affairs* 27, 3 (2014):542.

uzatmasıyla Kuzey Irak'ta fiili Kürt siyasi oluşumuna dolaylı katkı sağlamıştır.[31]

Harita 2.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Bölgesi ve Tartışmalı Bölgeler
Kaynakça: https://www.The newhumanitarian.org/ar/file/89174 (Erişim: 05.09.2022).

Huzur Harekâtı nedeniyle Ekim 1991'de Irak Hükümetinin bölgedeki[32] yönetiminin geri çekilmesinin yarattığı siyasi boşluğu doldurmak üzere Irak Kürt Cephesi için harita 2.2.'de gösterilen bölgede fiili bir yönetim kurma zemini oluşmuştur.[33] Bu kapsamda, Irak Kürt Cephesi 1992'de Yasama Konseyi üyeleri ve Kürt Hareketi Liderliğini üstlenecek cumhurbaşkanının seçilmesi için 19 Mayıs 1992'de iki seçim yapmıştır. Bağdat yönetiminin rızası olmadan yapılan seçimler Irak'ın siyasi birliğine yönelik tehlikeli gelişmelere yol açtığı için Bağdat yönetimi tarafından geçersiz ilan edilmiştir.[34] Bununla birlikte, Irak Kürt Cephesi Temmuz 1992'ye kadar bakanlar kurulunu oluşturmuş ve böylece Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin embriyosu yaratılmıştır. Bu girişim, [35] Irak Kürt Cephesinin "de facto"

[31] Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin eski Başkanı Mesud Barzani 30 Temmuz 2022'deki açıklamasında, Körfez Savaşı sonrası Özal ile görüşmesinde; Kuzey Irak'taki uçuş yasak bölgesi uygulamasıyla ABD ve Türkiye'nin, Kürt Devletinin ilk tohumunu attığını teyit etmiştir. ("Mesud Barzani'nin Açıklaması," *Al-Monitor,* 30.07.2022 https://www.al-monitor.com/originals/2022/08/barzani-says-former-turkish-president-wanted-federation-iraqs-kurds) (Erişim: 24.08.2022).

[32] Irak Hükümeti topraklarının %10'unu ve üç milyondan fazla nüfusu terk etmiştir.(Stafford Clarry, "Roaming Iraqi Kurdistan" in *Routledge Handbook on the Kurds* ed. Michael M. Gunter (NY: Routledge, 2019),231.)

[33] Irak Kürt Cephesi; 1989'da Kürdistan Demokrat Partisi (KDP), Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), Kürdistan Halkın Demokratik Partisi (KDPD), Kürdistan Sosyalist Partisi (PASOK), Irak Komünist Partisi Kürdistan Şubesi, Süryani Demokratik Hareketi ve Kürdistan Emekçi Partisi'nden oluşmuştur. (Kerim Yıldız, *The Kurds in Iraq The Past, Present and Future* (London: Pluto Press,2004), 44.)

[34] Yıldız, *The Kurds in Iraq The Past, Present and Future,*46.

[35] Age. s. 47.

yönetici güç olarak tanımlanmasını sağlamıştır.

Kuzey Irak'ta iki Kürt grup yani Mesud Barzani'nin liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Celal Talabani'nin liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasındaki rekabet bölgede istikrarsızlığının sürmesine neden olmuştur. Bölgede özerk Kürt yönetimi kurma mücadelesi KDP ve KYB arasında yaklaşık iki yıl sürmüş ve aralarındaki rekabet 1993 yılı sonlarında, bölgenin taraflar arasında bölünmesiyle sonuçlanan silahlı mücadeleye (iç savaşa) yol açmıştır.[36] Harita 2.3.'de gösterildiği gibi Türkiye sınırına bitişik bölge de dâhil olmak üzere bölgenin kuzeybatı kısmı KDP'nin, güney ve doğu kesimleri, Erbil ve İran sınırı dâhil olmak üzere KYB'nin kontrolü altına girmiştir.[37]

Harita 2.3. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Bölgesi
Kaynakça:https://www.researchgate.net/figure/Kurdish-Areas-of-Northern-Iraq_fig2_343319988 (Erişim: 05.09.2022).

Çatışan KDP ve KYB arasında 1994'de ABD ve Fransa'nın arabuluculuk girişimleri de sonuç vermemiştir. KDP ve KYB temsilcileri 1995'de İrlanda (Dublin)'da yaptığı görüşmelerde; Erbil'in askerden arındırılması, KDP'nin kontrolü altındaki Habur Hudut Kapısındaki gümrük gelirlerinin paylaşılması, 1970'lerdeki Kürt Bölgesel Yönetiminin yeniden canlandırılması, Irak'ın toprak bütünlüğüne ve Türkiye'nin meşru güvenlik

[36] Hale, "Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis," 689-690.
[37] Nicole Pope ve Hugh Pope, *Çıplak Türkiye Modern Türkiye'nin Kısa Tarihi,* Çev. Deniz Öktem (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004), 226.

çıkarlarına saygı gösterilmesi konusunda uzlaşmaya varmıştır.[38] Ancak, Erbil'in askerden arındırılması ve gümrük gelirlerinin paylaşılması konusunda sorun devam etmiştir.[39] KDP'nin Ağustos 1996'da önce Erbil'i ve sonra KYB'nin kontrolü altındaki Süleymaniye'yi geri almak için Bağdat yönetimi ile ittifak yaptığında KDP ve KYB arasında yeniden anlaşmazlık çıkmıştır. Barzani bu ittifakın gerekçesi olarak İran'la iş birliği yapan KYB'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne tehdit oluşturduğunu ileri sürmüş ve Saddam Hüseyin'den yardım istemiştir. Saddam Hüseyin'in gönderdiği kuvvetlerin desteğiyle Erbil ve KYB kontrolü altındaki bölgeleri KDP geri almıştır. Ancak, KYB de, İran kuvvetlerinin desteğiyle Süleymaniye dâhil kaybettiği toprakların önemli kısmını geri almıştır. Ekim 1996'da Ankara'da ABD yönetiminde KDP ve KYB arasındaki görüşmelerde iki taraf barış konusunda anlaşmıştır.[40]

Eylül 1998'de dört yıldır ilk kez Washington'da görüşen Barzani ve Talabani, çatışmayı sona erdirerek Kuzey Irak'ta ortak Kürt yönetimi kurmak için anlaşmaya varmıştır. Washington Anlaşması, ulusun birliğini ve toprak bütünlüğünü koruyacak "birleşik, çoğulcu ve demokratik bir Irak" içinde federatif bir Kürt siyasi varlığına bağlılığı öngörmüştür. Barzani ve Talabani bu kapsamda; 688 sayılı BMGK Kararının insan hakları hükümlerine uymayı, farklılıkların çözümü için şiddete başvurmaktan veya birbirlerine karşı dış destek aramaktan kaçınmayı, vatandaşların serbest dolaşımını kolaylaştırmayı ve olumsuz basın açıklamalarından kaçınmayı taahhüt etmiştir.[41]

Anlaşma; ortak bölgesel yönetimin kurulması ve bölgedeki siyasi ve diğer yaşam koşullarının normalleştirilmesine yönelik geçiş dönemini öngörmüştür. KDP ve KYB, Temmuz 1999'a kadar bölgesel meclis için seçim yapılması ve mecliste Kürt, Türkmen, Süryani ve Keldani halklarının temsil edilmesi konusunda anlaşmıştır. Anlaşma ayrıca, KDP ve KYB bölgeleri arasında gümrük gelirleri paylaşımının yanı sıra her iki grubun Irak Kürt bölgesinde PKK'ya üslenme imkânı sağlamamasına ve PKK'nın Kuzey Irak'ta istikrarı bozması veya Türkiye sınırını ihlal etmesini önlemesine yönelik taahhüdünü içermektedir.[42] Washington Anlaşması KDP ile KYB arasındaki rekabeti önleyememiş; ancak, nüfuz ve

[38] Yıldız, *The Kurds in Iraq The Past, Present and Future*,49.
[39] David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (NY: Bloomsbury Publishing Plc, 2021), 571.
[40] Yıldız, *The Kurds in Iraq The Past, Present and Future*,49.
[41] Age. s. 50.
[42] Heinz Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States* (Washington, D.C. Brookings Institution, 2000), 124.

güvenlik alanlarının korunmasına katkı sağlamıştır. Irak Kürt siyasi oluşum bölgesi [43] KDP ve KYB'nin kontrol ettiği iki yönetime bölünmüştür.

Irak'ta 1970'lerde Özerklik Manifestosu ile ilk formüle edilen, 1974'de Özerklik Yasasıyla yeni bir biçim verilen, Körfez Savaşından sonra 1991'den itibaren şekillenmeye başlayan fiili Irak Kürt siyasi oluşumu 1991-2003 yıllarında 12 yıl süreyle icra edilen Huzur ve Kuzeyden Keşif Harekâtlarının sağladığı koruma şemsiyesi altında ve siyasi bir otoritenin olmadığı bölgede gelişimini sürdürmüştür. Kuzey Irak Kürt bölgesi Saddam Hüseyin dönemi dâhil 30-35 yılda adım adım siyasi yapılanmasını şekillendirmiştir.

KDP ve KYB Irak Savaşı (2003) öncesinde ABD ve İngiltere ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerin amacı, ABD ile İngiltere için Saddam Hüseyin'e karşı savaşta Kürtlerin desteğini almak ve Kürtler için de savaş sonrası Irak'ın yönetim yapısına karar vermektir. Bu bağlamda KDP, Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonrası için Irak Federal Cumhuriyeti Kürt Bölgesel Yönetimi Geçici Anayasası taslağını Temmuz 2002'de hazırlamıştır. [44]

2.1.3. Uluslararası ve bölgesel alt sistemin açıklığı/netliği ve stratejik ortamın serbestliği/kısıtlayıcılığı

Türkiye'nin politika yapıcıları 1990'lı yıllarda uluslararası tek kutuplu sistemsel yapıda hegemonik güç olan ABD'nin Orta Doğu'da bölgesel alt sistemin statükosunu ve dolayısıyla istikrarını bozacak şekilde Irak'a müdahale etmesinin Türkiye'ye yönelik tehdit ve risklerin artacağını algılamıştır. Türkiye bu tehdit ve risk algısı kapsamında, tek kutuplu uluslararası sistemsel yapıda hegemon güç (ABD) ile Irak'ta birlikte hareket etmesi durumunda, uluslararası sistemsel yapıdan kendisine yönelik baskı ve kısıtlamaların gelmesini önleyeceği, buna karşılık bölgesel alt sistemsel gelişmelerin etkilerine maruz kalacağını öngörmüştür. Dolayısıyla, Türkiye sistemsel etkilerin belirgin (açık/net); ancak, stratejik ortamın gelişmelere göre serbest veya kısıtlayıcı olacağını algılamıştır.

2.1.4. Türkiye için tehdit ve fırsatlar

Orta Doğu bölgesindeki gelişmelere bağlı olarak 1980 ve 1990'larda Türkiye'nin Irak politikasını iki temel faktör (sınır aşan sular sorunu ve ayrılıkçı Kürt hareketi) şekillendirmiştir. Suriye ve oradan da Irak'a akan Fırat Nehri'nin suları Türkiye, Suriye ve

---

[43] Peshawa A. Muhammed, "The Kurdish Question An Overview," in *The Kurds in the Middle East Enduring Problems and New Dynamics,* eds. Mehmet Gurses, David Romano, and Michael M. Gunter, 167-184, (London: The Rowman & Littlefield Publishing Group, 2020),176.

[44] Yıldız, *The Kurds in Iraq The Past, Present and Future,*105.

Irak arasında üç taraflı bir sorun oluştururken, sahip oldukları Kürt nüfusu nedeniyle Türkiye, İran, Irak ve Suriye için ayrılıkçı Kürt hareketi dört taraflı bir sorun haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası 1990-2002 döneminde Türkiye aşağıda açıklandığı şekilde doğrudan Irak'tan ve PKK terör örgütünden kaynaklanan tehdit algılamıştır.

Türkiye Soğuk Savaş döneminde Irak ile iyi ilişkiler kurma, iç işlerine karışmama ve Irak'ın bölge devletleriyle anlaşmazlıklarında tarafsız davranmaya dayalı ve Irak'ın siyasi birliği ile toprak bütünlüğünü savunan bir politika izlemiş ve bu kapsamda İran-Irak Savaşında (1980-1988) tarafsız kalmıştır.[45] Soğuk Savaş sonrası iki kutupludan tek kutupluya dönüşen uluslararası sistemsel yapıda istikrarsız ülkelere komşu olan Türkiye çıkan fırsatlardan yararlanarak bölgesel güç olmak için ulusal çıkarlarını öne çıkaran bir politika uygulamayı öngörmüştür. Ancak, Türkiye'nin hemen hemen tüm komşularıyla sorunları olduğundan ilişkilerini geliştirmeye yönelik politika izlemesinde güçlükler de olmuştur. [46] Bu kapsamda, Türkiye büyük yerleşim merkezleri, kritik sanayii tesisleri, komuta-kontrol merkezleri, enerji santralleri vb. stratejik tesisleri etki altına alacak orta/uzun menzilli balistik füzelere ve kimyasal silahlara sahip olan Irak ile Fırat ve Dicle Nehirlerinden kaynaklanan su sorunu konusunda bir uzlaşmaya varılamaması halinde ayrılıkçı Irak Kürt hareketinin de etkisiyle kısa-orta vadede kriz yaşanması olasılığının yüksek olduğunu algılamıştır. Bu tehdit algısına bağlı olarak Türkiye'nin Irak'a yönelik politikası 1990'lı yıllarda değişmeye başlamıştır.

Mayıs 1990'da Bağdat'a resmi ziyarette bulunan Başbakan Yıldırım Akbulut Saddam Hüseyin'in kendisine tehditkâr bir biçimde "Sizin haliniz ne olacak? NATO işlevini kaybetti, dostunuz Amerika da size yardımcı olamaz. Hem Amerika güçlü bir ülke değildir. Amerika güçlü olsa çevresine söz geçirir. Amerika bize söz geçiremez." dediğini 9 Eylül 1990 tarihinde TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine yönelik izin verilmesine dair Hükümet Tezkeresi hakkında TBMM'de yaptığı konuşmada ifade etmiştir.[47] Irak devlet başkanının bu tehditkâr söyleminin arkasında PKK'yı destekleme, Kuzey Irak'taki Türkmenlere baskı yapma ve su sorunu konusunda kriz çıkarma vb. faaliyetlerle Türkiye'ye karşı uygun koşullarda harekete geçme niyetinin olduğu anlaşılmıştır.

Huzur Harekâtı (1991-1996), Kuzey Irak'ta Kürt nüfus için güvenli bölgeler

---

[45] Hale, "Turkey, Iraq and the Kuwait Crisis,1980-93," 27.
[46] Kemal Kirişçi, "Turkey's 'Demonstrative Effect' and the Transformation of the Middle East," *Insight Turkey* 13:2 (2011): 43.
[47] İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt 8* (Ankara: TBMM Basımevi, 2014),730.

yaratırken, Türkiye'nin güney sınırında Kürt devletinin embriyosunun oluşturulmasının kendi Kürtleri üzerinde yaratacağı etkiler Türkiye için riski artırmıştır. Ayrıca, Kuzey Irak'ta KDP ile KYB arasındaki güç mücadelesi ve her iki Kürt grubun ekonomik yönden Türkiye'ye bağımlılıkları nedeniyle Ankara'nın talepleri doğrultusunda PKK'yı kontrol etme ve TSK harekâtlarına destek sağlama konusundaki ikilemler Türkiye'nin Iraklı Kürtlerle ilişkiler kurarak PKK'yı etkisiz kılma çabalarını zorlaştırmıştır. Irak Kürt fiili siyasi oluşumu ile ekonomi ve güvenlik konularındaki ilişkilerin bu oluşumun meşrulaştırılmasına etkileri,[48] ABD'nin PKK'ya olası desteği ve Irak Kürt siyasi oluşumunun bağımsızlığı kazanma ihtimali Türkiye'nin tehdit ve risk algısını sürekli arttırmıştır.

ABD'nin himayesiyle Kuzey Irak'ta fiili Irak Kürt siyasi oluşumunun şekillenmesi ABD'nin bölgede Kürt devleti kurma politikasını izlediğine ilişkin şüphelerin haklılığını ortaya çıkarmaya başlamıştır. [49] Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun Kürt devletine dönüşmesi ve dolayısıyla Irak'ın bölünmesiyle sonuçlanması halinde Irak'ın toprak bütünlüğüne yönelik tehdit oluşturan bu durumun kendi Kürt nüfusu için benzer oluşuma yol açabileceği endişesiyle Türkiye'nin toprak bütünlüğüne de yönelik tehdit olarak algılanmıştır. [50]

Körfez Savaşı kapsamında Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için yapılan koalisyon harekâtıyla Irak'ın askeri güç kapasitesinin zayıflatılması Irak'ın Türkiye'ye yönelik askeri tehdidinin ortadan kaldırılmasına veya azaltılmasına katkı sağlamıştır. Bu durum, bir yandan Irak'ın Türkiye'ye yönelik askeri açıdan tehdit oluşturma potansiyelinin azalmasına katkı sağlarken, diğer yandan da Kuzey Irak'ta şekillenmeye başlayan Irak Kürt siyasi oluşumunun Kürt nüfusa sahip Türkiye'ye bir tehdit oluşturma potansiyelinin artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, Irak'tan Türkiye'ye yönelik tehdit algısı yeni bir forma bürünerek karakteri nitelik ve nicelik olarak değişmeye başlamıştır.

Türkiye için iç tehdit oluşturan ayrılıkçı Kürt hareketi PKK'nın Türkiye'de eylemlerinin başladığı 1984 yılı ile 1991 yılı arasındaki Körfez Savaşı öncesindeki dönemde terör olaylarında 917'si güvenlik görevlisi şehit olmuş ve 1.189'u vatandaş olmak üzere 2.106 kişi hayatını kaybetmiştir.[51] Körfez Savaşı, Kuzey Irak'ta Barzani ve Talabani'nin liderliğini yaptığı ayrılıkçı Irak Kürt hareketinin fiili Kürt siyasi oluşumuna dönüşmesine ve

---

[48] Malik Mufti, "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy," in *The Middle East Enters Twenty-First Century,* ed. Robert O. Freedman, (Gainesville: University Press of Florida,2002), 97.
[49] Özlem Kayhan Pusane, "The Role of Context in Desecuritization: Turkish Foreign Policy Towards Northern Iraq (2008–2017)," *Turkish Studies* 21,3 (2020):392.
[50] Kemal Kirişçi, "Turkey's foreign policy in turbulent times," *Chaillot Paper* 92 (2006):66.
[51] İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8 – (9 Kasım 1989 - 30 Ekim 1995),* (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 6442.

PKK terör örgütünün de Kuzey Irak'ta varlık oluşturmasına yol açmıştır. PKK'ya yönelik Türkiye'nin terörle mücadelesi önemli ölçüde milli sınırları aşarak Kuzey Irak topraklarına aktarılmış ve sınır ötesi harekâtın istenilen yer ve zamanda icrası Irak yönetimine ön bildirim ve koordinasyon ihtiyacıyla zorlaşmıştır. Bu da sınır ötesi harekâtların emniyeti, başarısı ve süresini etkilemiştir. Ayrılıkçı Kürt hareketinin hem Türkiye hem de Irak için karşılıklı olarak iç ve dış tehdit özelliğini taşıması nedeniyle durum daha karmaşık hale gelmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını belirlemede ana faktörü Saddam Hüseyin rejiminin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey Irak'ta Körfez Savaşı sonrası kontrolü kaybetmesinin yarattığı fiili durum oluşturmuştur. ABD'nin Körfez Savaşı Türkiye için ayrılıkçı Kürt hareketi açısından önemli sonuçlara, Türkiye'nin Orta Doğu sorunlarının içine çekilmesine ve ayrılıkçı Kürt hareketinin bölgesel etkisinin artmasına neden olmuştur.

2.2. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası

Cumhurbaşkanı Turgut Özal Körfez Krizinde Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası NATO nezdinde önemi azalan jeopolitik değerinin artırılması "Türkiye'nin, çekingen, kararsız, önce başkalarının karar vermesini bekleyen bir politika izlemesiyle mümkün değildir" diyerek Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine yönelik geleneksel yaklaşımını eleştirmiştir.[52] Cumhurbaşkanı Özal, Irak'a yönelik ABD liderliğindeki koalisyon harekâtına katılarak hem Türkiye'nin bölgedeki ağırlık ve stratejik öneminin gösterilmesini hem de Irak'ın Türkiye'ye yönelik tehdit oluşturma kapasitesinin asgari seviyeye indirilmesi veya ortadan kaldırılmasını istemiştir. Bu kapsamda, Körfez Savaşı sonrası Orta Doğu haritasının değişeceğini, Irak'ın parçalanacağını, koalisyon harekâtına Türkiye'nin katkısı ölçüsünde Misak-ı Milli (1920) sınırlarına göre Türkiye'nin Kuzey Irak'ın bir kısmı üzerinde haklı taleplerde bulunabileceğini, bu fırsattan istifade ederek Musul ve Kerkük'ün geri alınabileceğini veya Kuzey Irak'ın Türkiye'ye ilhak ederek federasyon/konfederasyon kurulabileceğini ileri sürmüştür. Bunun için de Özal "aktif ve dinamik bir tutum ile riskin göze alınması" gerektiğini her ortamda sıkça ifade etmiştir.[53] Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'a göre Körfez Krizine yönelik toplantılarda Cumhurbaşkanı Özal özellikle ABD Başkanı Bush ile yaptığı telefon görüşmelerinden sonra koalisyon kuvvetleri Kuveyt'i Irak'tan kurtarma harekâtı yaparken, Türkiye'nin de kuzeyden ikinci cepheyi açarak Irak'a girmesine yönelik düşünceler ileri sürmüş, başbakan

[52] Alan Makovsky, "The New Activism in Turkish Foreign Policy," *SAIS Review* (Winter-Spring 1999): 92.
[53] Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları* (İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş., 1994), 112-114.

Yıldırım Akbulut genellikle suskun kalmış, hükümet herhangi bir mütalaa yapmamış ve teklifte bulunmamıştır.[54] Özal'ın birkaç kez gündeme getirdiği bu konu Soğuk Savaş döneminde yaklaşık 40 yıldır NATO stratejisine göre ABD hibe yardımları ile savunma için hazırlanan ve taarruzî harekât kabiliyeti sınırlı olan TSK'nın kısa sürede silah, teçhizat ve eğitim yönünden taarruz edecek hale dönüştürülmesinin zaman alacağı gerekçesiyle destek görmemiştir.[55] Ayrıca, Özal'ın Irak Kürtleri ile federasyon/konfederasyon oluşturulması[56] düşüncesi de Türkiye'yi Orta Doğu'nun sorunları içine çekeceği ve durumun karmaşıklığını daha da artıracağı gerekçesiyle askeri ve sivil bürokratlarca desteklenmemiştir.[57]

Cumhurbaşkanı Özal sivil ve askeri bürokratların desteğini alamayınca kendisini yürütmenin başı addederek ve Körfez Krizini ileri sürerek danışmanlarıyla Irak politikasını kendi algısıyla şekillendirmeye çalışmıştır. Körfez Krizinde koordinasyona dayalı kararlar için sorumlu ve uzman devlet kurumlarının görüşlerini dahi almadan, Özal koordine edilmemiş kişisel görüşlerini açıklayarak hükümetin Körfez Krizine yönelik politikasını şekillendirmeye çalışmıştır.[58] Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan kararları Bakanlar Kurulu'na bildirmekle görevli olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) etkili şekilde kullanılmamıştır.[59] Körfez Krizinde kurumsal dış politika yapım ve uygulama sürecinin işletilememesi, bunun yerine gelişmelere tepki gösterme şeklinde anlık kararlar verilerek sürecin Özal'ın algılarıyla ve danışmanlarınca yürütülmesi Irak politikasının ulusal çıkarlar doğrultusunda orta ve uzun vadeli perspektiflerle şekillendirilmesini sınırlamış ve Irak politikasını kişiselleştirmiştir. Özal'ın siyaset üslubundan memnun olmayan ve Körfez Krizinde devlet yönetim geleneğine göre kurumlar arası etkileşimle yürütülmesi gereken; ancak, işletilmeyen karar verme süreci nedeniyle sırasıyla Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı istifa

---

[54] Age.s. 108-109.

[55] Torumtay, *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*, 48-50.

[56] Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin eski Başkanı Mesud Barzani 30 Temmuz 2022'de yaptığı açıklamada Körfez Savaşı sonrası Özal ile yaptığı görüşmede; Özal'ın kendisine ve Talabani'ye "Güney Kürdistan" (Erbil, Süleymaniye, Duhok, Kerkük ve Ninova'nın bir kısmı)'ın Türkiye'ye ilhak ederek federasyon/konfederasyon oluşturulmasına ilişkin düşüncelerini sorduğunu söylemiş, kendisinin de öncelikle bu konuda ABD'nin düşüncelerini öğrenmek istediklerini, ABD'nin de konunun detaylı incelenmesi gerektiğini ve yaklaşımlarını bilahare bildireceğini söylemesine rağmen geri bildirimde bulunmadıklarını belirterek Özal'a cevap verdiğini ifade etmiştir. (Al-Monitor, Irak Kürtleri ile Federasyon/Konfederasyon oluşturmasına ilişkin Özal'ın düşüncesi, 30.07.2022, https://www.al-monitor.com/originals/2022/08/barzani-says-former-turkish-president-wanted-federation-iraqs-kurds (Erişim: 24.08.2022)

[57] Behlül Özkan,"Turkey and Its Neighbours in The Middle East Iran, Iraq,and Syria," in *The Routledge Handbook of Turkish Politics,* eds.Alpaslan Özerdem and Matthew Whiting,391-400 (NY:Routledge,2019), 395.

[58] Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*,108.

[59] 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanununa göre Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması temel görevidir. MGK Hukuki Düzenlemeleri https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/ hakkimizda (Erişim:01.07.2022).

etmiştir. Bu dönemde tek kutuplu uluslararası sistem ve ABD'nin politikaları bölgenin şekillenmesinde çok etkin bir rol oynamıştır. Lider (Cumhurbaşkanı Özal) algısı stratejik kültürü yeniden tanımlamaya çalışmış; ancak, geleneksel stratejik kültürü sahiplenen iç siyasi kurumlar yeni stratejik kültürün oluşumuna ve uygulanmasına izin vermemiştir.

Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki 'statükocu ve savunmacı' Irak politikası Körfez Krizinde Cumhurbaşkanı Özal'ın yönetim anlayışı ve dış politikayı kişiselleştirmesinin de etkisiyle aktif bir politikaya dönüştürülmüş; ancak, Batı yanlısı tutum izlenmesine devam edilmiştir. Bununla birlikte, Irak'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, egemenliği ve siyasi birliğinin korunmasına yönelik Türkiye'nin Irak politikasında süreklilik sağlanmıştır. Bu kapsamda Körfez Savaşı'ndan sonra, Türkiye'ye yönelik etkileri olabileceğinden Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulmasını önlemek Türkiye için öncelikli dış politika hedefi haline gelmiştir. Ancak, bu konuda ABD ve Türkiye'nin ulusal çıkarları ve buna bağlı olarak da politikaları farklı olmuştur. ABD Saddam Hüseyin rejimini Orta Doğu'daki çıkarlarına yönelik birinci tehdit olarak algılarken, Türkiye Irak Kürtlerinin bağımsız devlet kurmasını ulusal güvenliğine yönelik birinci tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle de, Cumhurbaşkanı Özal, Körfez Savaşı sonrası 23 Mart 1991'de ABD Başkanı Bush ile yaptığı ortak basın toplantısında, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurulmasına izin vermeyeceğini beyan etmiştir.[60] Özal'ın bu beyanı ile aynı zaman diliminde Mesud Barzani ile yaptığı görüşmede Özal'ın Barzani'ye Kuzey Irak'ın Türkiye'ye ilhak etmesi ve federasyon/konfederasyon kurulması konusunda ne düşünüyorsunuz diye sorması arasında bir tutarsızlık olduğu görülmektedir. [61]

Türkiye, başlangıçta karşılıklı çıkarların uyumu nedeniyle Körfez Krizi ve Savaşı (1990-1991) döneminde Irak'ın askeri kapasitesinin zayıflatılması konusunda ABD politikalarını destekleyen bir politika ve strateji uygulamıştır. Ancak, Körfez Savaşı sonrası 1991-2002 döneminde Kuzey Irak'ta Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar verecek gelişmelerin ABD'nin uyguladığı politikalardan kaynaklandığına ilişkin duyulan şüpheler ve bu şüphelerin zaman içinde doğrulanmasına yol açan gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin Kuzey Irak politikası ABD politikası ile çatışmaya başlamıştır. Bu kapsamda, Türkiye Körfez Krizinde Irak politikasında Irak'ın askeri kapasitesinin zayıflatılmasına yönelik strateji uygularken, Kuzey Irak'a yönelik politikasında; (i) PKK'nın Kuzey Irak'ta üslenerek

[60] "U.S.-Turkey Joint News Conference," March, 23, 1991, https://www.c-span.org/video/?17239-1/us-turkey-joint-news-conference (Erişim: 22.01.2023).

[61] "Mesud Barzani'nin yaptığı açıklama," Al-Monitor, 30 Temmuz 2022, (Irak Kürtleri ile Federasyon/Konfederasyon oluşturmasına ilişkin Özal'ın düşüncesi) https://www.al-monitor. com/ originals/2022/08/barzani-says-former-turkish-president-wanted-federation-iraqs-kurds (Erişim: 24.08.2022).

güçlenmesi ve eylemlerinin önlenmesi; (ii) Kuzey Irak'ta Kürt siyasi oluşumunun önlenmesi; (iii) Kuzey Irak Türkmenlerinin hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik üç temel strateji uygulamıştır. Türkiye'nin 1990-2002 döneminde Kuzey Irak ağırlıklı Irak politikası kapsamında uyguladığı dört strateji aşağıda açıklanmıştır.

2.2.1. Irak'ın askeri kapasitesinin zayıflatılmasına yönelik strateji

Körfez Krizindeki gelişmeler kapsamında Türkiye 8 Ağustos 1990'da BMGK'nın 661 sayılı kararına istinaden Irak'a ekonomik yaptırım uygulamaya başlamış, bu kapsamda Irak ile ticari ilişkileri askıya almış ve Irak petrolünü Akdeniz'e ulaştıran Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmıştır.[62] Türkiye'nin ambargoyu uygulaması, William Hale'e göre Irak'a uygulanan ambargonun etkisini artırmıştır. [63]

Körfez Krizinde gerektiğinde kullanılmak üzere hükümet tezkerelerine istinaden üç TBMM kararıyla hükümete yetki verilmiştir.[64] Türkiye, ABD ve koalisyon kuvvetlerini destekleyen politikası nedeniyle muhtemel Irak ön veya karşı saldırılarına yönelik olarak NATO dayanışmasını göstermek için TBMM'nin 107 ve 108 sayılı kararlarına istinaden 19 Aralık 1990'da NATO'dan AMF (Müttefik Mobil Kuvvetler)'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde konuşlandırılmasını talep etmiştir. Buna istinaden NATO Mobil Hava Gücü Malatya'ya konuşlandırılmıştır. [65] TBMM'nin 126 sayılı kararına istinaden İncirlik Üssünün Irak'a karşı kullanılması Türkiye'nin de Irak harekâtına katıldığı anlamına geldiğinden, Türkiye[66] Irak'tan yapılabilecek füze ve hava saldırılarına karşı savunma tedbirleri almak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda, NATO'dan tahsis edilen[67] ABD'nin iki Patriot bataryası İncirlik'e ve Hollanda'nın iki Patriot bataryası Pirinçlik (Diyarbakır)'e konuşlandırılmıştır.

Cumhurbaşkanı Özal, çıkan fırsattan istifade ederek Musul ve Kerkük'ü almak için Kuzey Irak'a girip Körfez Savaşına doğrudan katılmayı istemesine rağmen, başta TSK olmak üzere iç siyasi kurumlar Özal'ı desteklememiştir. Bu durumda, ABD'nin Irak'taki çıkarlarıyla uyumlu davranılmasının Türkiye'nin çıkarlarına da katkı sağlayacağı şeklindeki

---

[62] Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990,https://egazete.cumhuriyet.com.tr/katalog/192/1990/8/8/1 (Erişim:14.09.2022)
[63] Hale, "Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis," 684.
[64] TBMM Kararları; (i) 12 Ağustos 1990 tarih ve 107 sayılı karar ülkeye tecavüz vukuunda savaş hali ilanı, TSK'nın ülke savunması için kullanılması, yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması; (ii) 5 Eylül 1990 tarih ve 108 sayılı karar Körfez Krizi nedeniyle TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması; (iii) 17 Ocak 1991 tarih ve 126 sayılı karar TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması ve bu kuvvetlerin kullanılmasını öngörmektedir.
[65]NATO'nun Türkiye'ye hava savunma desteği https://www.nato.int/nato _static_ fl2014/assets/ pdf/ pdf_ 2017_ 01/20170113_1701-factsheet-patriot_en.pdf (Erişim:18.07.2022).
[66] Torumtay, *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*, 57.
[67] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 18, Cilt: 5, Yasama Yılı: 4, 92. Birleşim, (12 . 3 .1991), 337-338.

Özal'ın algısıyla Türkiye Irak ordusunun Kuveyt'ten çıkarılması için ABD liderliğindeki koalisyona destek vererek Körfez Savaşına doğrudan katılım yerine dolaylı katılım sağlamıştır. Türkiye'nin Körfez Savaşı'na dolaylı olsa da katılım sağlaması Irak'a yönelik geleneksel tarafsızlık politikasında temel bir değişime işaret etmiştir.[68]

Türkiye'nin Körfez Savaşı'na dolaylı katılımı; (i) İncirlik Üssü başta olmak üzere ülkenin güneydoğusundaki hava üslerinin ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetleri hava unsurlarınca kullanılmasına izin vermesi; (ii) Irak ordusunun önemli kısmını kuzeyde Türkiye'ye karşı tertiplenmeye zorlayarak Kuveyt'te kullanacağı kuvvetlerin azalmasını sağlamasına yönelik Türkiye'nin Irak sınırında kuvvet konuşlandırması şeklinde olmuştur. Türkiye PKK terör örgütü ile mücadele kapsamında sınır bölgesinde konuşlandırdığı yaklaşık 60.000 kişilik kuvveti takviye ederek Körfez Savaşı öncesi Türkiye-Irak sınırındaki kuvvetini yaklaşık 150.000 askere çıkarmış, bu durum, Irak'ı ülkenin kuzeyinde sekiz tümen kadar kuvvet bulundurmaya zorlamıştır.[69] TSK'nın sınır bölgesinde tertiplenmesi aldatma harekâtı mahiyetinde olup, Irak'ın Kuveyt'e büyük çaplı kuvvet sevk etmesini engellemiştir. Bu da Körfez Savaşı kara harekâtının kısa (100 saat) sürede sonuçlandırılmasına, Irak Ordusunun teslim olmasına ve güç kaybetmesine katkı sağlamıştır.

2.2.2. PKK'nın Kuzey Irak'ta güçlenmesi ve eylemlerinin önlenmesi stratejisi

Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'a yönelik uçuş yasağının uygulanması nedeniyle bölgedeki güç/otorite boşluğu Kuzey Irak'ta Barzani ve Talabani'nin liderliğini yaptığı iki ayrılıkçı Irak Kürt hareketinin fiili siyasi oluşuma dönüşmesine ortam sağlamıştır. Bu durum PKK terör örgütünün de bu bölgede varlık oluşturmasına yol açmıştır.

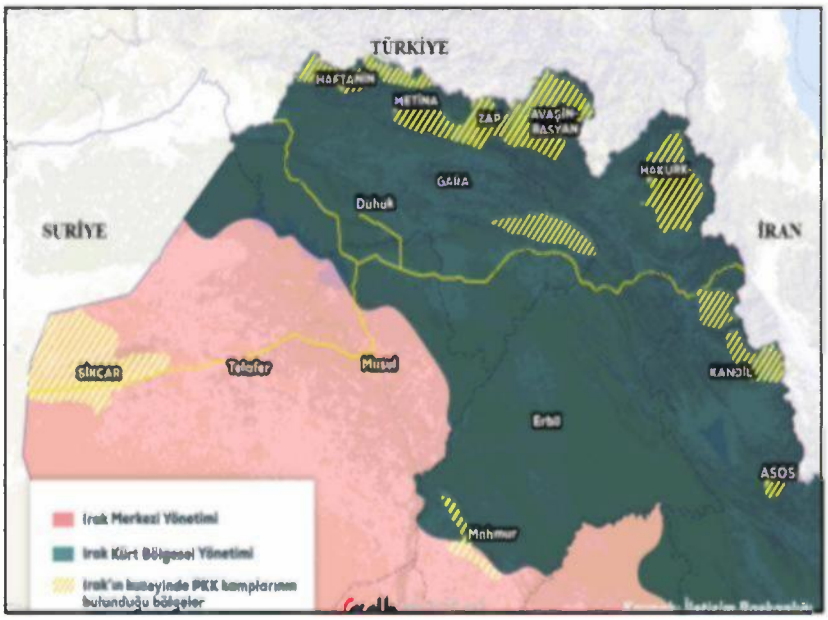
Bu dönemde, PKK terör örgütü daha önce ağırlıklı olarak Suriye ve Lübnan'da konuşlu bazı yönetim, eğitim ve lojistik destek unsurlarını Kuzey Irak bölgesine aktarmış ve buradaki eğitim ve lojistik destek kabiliyetlerini geliştirmiştir. PKK terör örgütü Kuzey Irak'ta harita 2.4.'de gösterildiği gibi üslenme kapasitesini geliştirmesiyle; Suriye'dekine göre Türkiye'ye yönelik eylemleri açısından daha merkezi bir üslenme alanına sahip olmuş, İran ve Suriye'deki uzantılarıyla iletişimini ve karşılıklı desteği kolaylaştırmış, fiili Irak Kürt siyasi oluşumu, Kürt bölge halkı ve Irak'taki ABD unsurlarının desteğini almasını kolaylaştırmış, yurt içindeki yapılanmasındaki zorlukları aşarak güçlenmiştir. Türkiye için

---

[68] Sabri Sayarı, "Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis," *Middle East Journal* 46, 1 (Winter 1992):13,14.

[69] Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey," *Journal of International Affairs* 54, 1 (Fall 2000): 211.

iç tehdit olan ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütü Irak kuzeyindeki üstlenme kapasitesini geliştirmek suretiyle nitelik ve nicelik olarak iç tehdidi destekleyen bir nevi dış tehdide dönüşmüş, yurt içinde sürdürülen terörle mücadele faaliyeti önemli ölçüde milli sınırları aşarak Kuzey Irak alanına taşınmıştır. Bu gelişme Türkiye'nin iç güvenlik konusu olan terörle mücadelenin boyutunu değiştirerek dış güvenlik konusuna dönüştürmüştür.

Harita 2.4. Kuzey Irak'ta PKK Kampları
Kaynakça:https://haber.gdh.digital/kuzey-irak-ne-yana-duser-eski-ozel-kuvvetler-personeli-turkiyenin-terorle-mucadelesini-anlatti (Erişim:05.09.2022).

Körfez Savaşı sonrası Türkiye Kuzey Irak'taki otorite boşluğundan istifadeyle PKK terör örgütünün bölgede üslenerek güçlenmesini önlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda, Türkiye Kuzey Irak'ta rekabet halindeki ayrılıkçı iki Kürt grup olan Barzani liderliğindeki KDP ve Talabani liderliğindeki KYB ile iş birliği yapmayı öne çıkarmıştır. Türkiye, KDP ve KYB ile iş birliği yaparak Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı mücadeleyi sürdürmesi halinde PKK'nın yanı sıra KDP veya KYB'nin de güç kaybedeceğini; dolayısıyla, Irak Kürt siyasi oluşumunun gelişimini önleyebileceğini ve PKK'nın da Kuzey Irak'ta güçlenmesini engelleyeceğini öngörmüştür. KDP ve KYB arasında zaman zaman iç çatışmaya dönüşen rekabet Irak Kürt siyasi oluşumunun gelişmesini zamanca geciktirirken, PKK'nın Kuzey Irak'taki varlığını pekiştirmesini de kolaylaştırmıştır. [70]

Kuzey Irak'ta Türkiye sınırına yakın KDP kontrolündeki bölgeler PKK'nın

[70] William Hale, *Turkish Foreign Policy since 1774* (NY: Routledge, 2013), 161.

Türkiye'deki eylemlerine yönelik eğitim ve lojistik üssü olarak kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı Özal-Başbakan Mesut Yılmaz döneminde Ekim 1992'de, Barzani PKK'nın kontrolü için Türkiye ile iş birliğini sürdürmede isteksiz olmasına rağmen, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) teröristleri etkisiz hale getirmek için Kuzey Irak'a yönelik büyük çaplı harekât icra etmiştir.[71]

Özal sonrası 1993'de Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller Başbakan olmuştur. Her ikisinin de yaklaşımı PKK terör örgütü ve Kuzey Irak'taki gelişmelere ilişkin sorunun askeri güç kullanımına dayalı stratejik kültüre istinat eden politikayla çözülmesinden yana olmuştur. Bu kapsamda Başbakan Çiller TSK ile ilişkileri iyi tutarak siyasi gücünü pekiştirmek istemiştir.[72] Genelkurmay Başkanlığı Türkiye'nin güneydoğusunda "düşük yoğunluklu savaş" yapıldığını açıklayarak askeri güç kullanmaya ağırlık verileceğini vurgulamıştır.[73] KDP ve KYB arasında uzlaşmazlık sonucu 1994'de çatışmaların başlamasından sonra PKK Türkiye-Irak sınır bölgelerinde eylemler yapmaya başlamış ve PKK'nın eylemlerinin 1994-1995 yıllarında artması üzerine Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik harekâtlarında artış olmuştur. Bu nedenle, Türkiye PKK'nın sınır bölgelerinde eylem kabiliyetini azaltmak için harekât emniyetini dikkate alarak Mart 1995'te Irak'a ön bildirimde bulunmadan Kuzey Irak'a büyük çaplı harekât icra etmiştir. Türkiye, harekât konusunda bilgi verilmeyen Iraklı Kürtler, toprakları ihlâl edilen Irak yönetimi ve harekâtı yapan 35.000 Türk askerinin derhal geri çekilmesini isteyen Batılı müttefikleri tarafından yoğun şekilde eleştirilmiştir.[74] Eleştirilere rağmen, Türkiye'nin harekâtı güçlü hava desteğiyle altı haftadan uzun sürmüştür. KDP ile PKK arasındaki ilişkilerin bozulması nedeniyle KDP peşmergeleri PKK hedeflerine saldırıda bulunmuştur.[75] Bu harekâttan sonra Kuzey Irak topraklarında bırakılan ve gerektiğinde yurtiçinden takviye edilen birliklerle Kuzey Irak'taki PKK üslerine yönelik harekâtlar sürdürülmüştür.

Cumhurbaşkanı Demirel-Başbakan Mesut Yılmaz döneminde TSK Eylül 1997, Aralık 1997 ve Mayıs 1998'de Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne yönelik büyük çaplı harekât icra etmiştir. Bu kapsamda TSK, PKK veya KYB'nin saldırısına maruz kalan KDP güçleriyle iş birliği yapmıştır. KDP ve KYB arasında Ekim 1996'daki ateşkes anlaşmasının öngördüğü bölgeleri yeniden kazanmak için KYB, kendi bölgesinde üslenen PKK güçleriyle iş birliği

---

[71] Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, 121.
[72] Ümit Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık* (İstanbul: İletişim, 2014),55.
[73] Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler," içinde *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, der. Baskın Oran, 551-567, (Cilt II 1980-2001), (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2010), 558.
[74] Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, 122.
[75] Michael M. Gunter, "The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq," *Middle East Journal*, 50 (Spring 1996):238.

yaptığı için TSK, KDP'nin karşı saldırılarını meşru görerek desteklemiştir. [76]

Huzur Harekâtı ve devamındaki Kuzeyden Keşif Harekâtının icrası için İncirlik Üssünün kullanılma süresinin altı aylık periyotlarla uzatılmasına Türkiye karar vermiştir. Kuzey Irak'taki uçuş yasak bölgesine yönelik anılan harekâtların süresini uzattığı sürece Türkiye'nin PKK'ya karşı Kuzey Irak topraklarında icra ettiği harekâtlara ABD güçlük çıkarmamıştır. Dolayısıyla, Türkiye istediği zaman ve büyüklükteki kuvvetlerle Kuzey Irak'taki PKK üslerine kara ve hava harekâtları icra edebilmiştir.

Türkiye, PKK elebaşısı Abdullah Öcalan sınır dışı edilmediği takdirde Suriye'yi tehdit ettiğinde ayrılıkçı Kürt hareketi PKK konusundaki politikasını sürdürme kararlılığını da göstermiştir. Cumhurbaşkanı Demirel-Başbakan Yılmaz döneminde Ekim 1998'de Suriye sınırında TSK'nın askeri yığınağı, birliklerinin çoğunu İsrail sınırına konuşlandırmış olan Suriye yönetimini Ankara'nın bu konuda ciddi olduğu konusunda ikna etmiştir. İki devletin temsilcileri 19 Ekim 1998 tarihinde Suriye'nin PKK'ya desteğini sona erdirmeyi taahhüt ettiği Adana Mutabakatını imzalamıştır. [77]

Dışişleri Bakanlığı görevini 1997-2002 yıllarında yapan ve Ecevit Hükümetlerinin dış politikalarına yön veren İsmail Cem, Cumhuriyet'in ilk dönemleri için uygun olan Batı'ya yönelme ve Doğu'dan özellikle de Orta Doğu'dan kopma politikasının Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin ideolojik ve sabit bir davranışı haline geldiğini; ancak, bu tutumun Soğuk Savaş sonrası döneme de aktarılarak Türkiye'nin dış politika seçeneklerinin sınırlandırıldığını ileri sürmüştür. İsmail Cem "Türkiye'nin kültürel ve tarihsel mirasından kaynaklanan avantajlarını" kullanarak dış politikada değişimi öne çıkarmış, statik, pasif ve Soğuk Savaş parametrelerine dayalı dış politika yaklaşımını eleştirmiştir. Cem, [78] bu değişimde Batı dünyasından kopmadan aktif ve çok boyutlu bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Özal gibi Cem de, Türkiye'nin bölgesinde daha büyük rol üstlenmesinin gerektiğini ve dış politikada başarının gerçekçi değerlendirmelere bağlı olduğunu ileri sürmüştür.

Cem'in aktif Irak politikası kapsamında; [79] (i) PKK'ya yönelik olarak 1998'de Suriye'ye karşı askeri güç destekli kriz diplomasisi çerçevesinde Adana Mutabakatının imzalanması; (ii) Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi; (iii) Bağdat

---

[76] Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, 123.
[77] Harvey Sichermann, "America's Alliance Anxiety: The Strange Death of Dual Containment," *Orbis*, 41 (Spring 1997): 233.
[78] Murat Ülgül, "Continuity or Change in Turkish Foreign Policy? Analyzing the Policy Fluctuations during the Justice and Development Party Era," *Journal of Global Analysis* 7, 1 (January 2017): 63.
[79] Mehmet Ali Tuğtan, "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu," *Uluslararası İlişkiler*13, 49, (2016): 7,10

Hükümetiyle bozulan ilişkileri düzeltmek için 2000 yılında Bağdat'taki diplomatik temsilciliğin büyükelçilik düzeyine çıkarılması; (iv) ABD'nin Irak'ın işgaline (2003) yönelik hazırlık döneminde Türkiye'nin politikasının şekillendirilmesi ifade edilebilir.

Cumhurbaşkanı Demirel-Başbakan Bülent Ecevit döneminde Öcalan'ın Suriye'yi terk etme süreci 16 Şubat 1999'da ABD'nin desteğiyle Kenya'nın Nairobi kentinde yakalanıp Türkiye'ye getirilmesiyle sona ermiştir.[80] Kuzey Irak'ta KDP ile KYB arasındaki anlaşmazlığı çözmek için 1994-1998 döneminde arabuluculuk yaptıktan ve iki Kürt grubu Washington Anlaşmasını imzaladıktan sonra ABD'nin PKK elebaşısının yakalanması için 1999'da Türkiye'ye sağladığı destek ABD'nin Irak Kürtlerine yönelik politikasının uygulanmasında belirli bir mesafe alındığına dair bir işaret olarak algılanmıştır.

PKK'nın silahlı terör eylemlerinin başladığı 1984 yılı ile nispeten azaldığı 1999 yılını kapsayan dönemde PKK terör örgütünün Türkiye'ye verdiği zarar şöyledir: 1999 yılı TBMM tutanaklarında yer alan rakamlara göre yurt içi dâhil PKK ile mücadelede asker, polis ve köy korucusu olmak üzere 5.262 güvenlik görevlisi şehit olmuş, 5.238 vatandaş hayatını kaybetmiş, 40.107 terörist etkisiz hale getirilmiş ve 14 yılda ekonomik kayıp da yaklaşık 84 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir.[81] PKK'nın yurt içi terör eylemleri nedeniyle, 1991-1997 yıllarında güvenli bölgelere göç sonucu ortaya çıkan iskân ihtiyacı için 5.853 konut yapılmış ve yaklaşık 4.000 kişiye 490 milyar Türk Lirası yardımda bulunulmuştur.[82] Maddi kayıpların yanı sıra PKK terör örgütü Türkiye'de toplumsal iç barışa, istikrara ve sebep olduğu OHAL uygulamalarıyla da demokrasinin gelişmesine zarar vermiştir.

Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı icra edilen büyük çaplı harekâtlar Kuzey Irak'ta üslenen PKK'nın dengesini bozarak güçlenmesini zorlaştırmıştır. PKK ile mücadelede Türkiye özellikle KDP ile iş birliği yaparak PKK'nın gücünü artırmasını ve Kuzey Irak'ta üslenmesini tahkim etmesini nispeten önlemiştir. Türkiye bölgede üç Kürt grubunun birbirleriyle rekabet halinde olmasını sağlayarak iş birliği yapmasını önlemeye yönelik bir strateji uygulamıştır. Bu stratejinin nihai hedefi Kuzey Irak'ta Irak Kürt siyasi oluşumunu önlemek olmuştur. Türkiye bu stratejiyi genel olarak başarıyla uygulamıştır.

2.2.3. Irak Kürt siyasi oluşumunun önlenmesine yönelik strateji

Cumhurbaşkanı Özal Mart 1991'de, Kuzey Irak'ta Kürt isyanı devam ederken, KYB

---

[80] Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, 124.
[81] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt:70, Yasama Yılı:4, 51. Birleşim, (09.02.1999),48.
[82] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt 74, Yasama Yılı:4, 15. Birleşim, (01.11.2001),312.

lideri Talabani ve KDP temsilcisi Dizai'yi gizlice Ankara'ya davet ederek görüşmüştür.[83] Bu görüşme, Özal'ın kişiselleştirerek uyguladığı Kuzey Irak politikasında bir değişikliği temsil etmiştir. Körfez Savaşı sonrası, ABD'yi destekleyen Kürtlere karşı Bağdat'ın uyguladığı ekonomik ambargo dikkate alındığında, Irak Kürt siyasi oluşumunun ekonomik açıdan Türkiye'ye bağımlı hale gelmesinin Türkiye'nin Iraklı Kürtler üzerinde nüfuz kazanmasını ve ayrılıkçı faaliyetleri sınırlamasını kolaylaştıracağı düşünülmüştür.[84]

Mesud Barzani 30 Temmuz 2022'de yaptığı açıklamada Körfez Savaşı sonrası Özal ile yaptığı görüşmede; Özal'ın kendisine Kuzey Irak'ın Türkiye'ye ilhak edilerek federasyon/konfederasyon kurulması konusunu açıkladığını ve düşüncesini sorduğunu, kendisinin de konuyu ABD'ye sorarak onların yaklaşımlarını öğrenmelerinin gerektiğini; ancak, bu konuda ABD'nin görüşlerini alamadıkları şeklinde bilahare cevap verdiğini ifade etmiştir.[85] Barzani'nin bu açıklaması, ABD'nin kendi himayesinde bölgede bağımsız Kürt devletinin kurulması için en uygun koşulların Kuzey Irak'ta olduğunu ve Kuzey Irak'ın Türkiye'ye ilhak etmesinin bu oluşumu daha da karmaşık hale getirebileceğini düşündüğünü akla getirmektedir. Dolayısıyla, Özal'ın federasyon düşüncesini açıkladığında Barzani'nin bu konuda ABD'nin yaklaşımının öğrenilmesi gerektiği ifade etmesi ABD'nin bölgede bir Kürt devleti kurma politikası izlediğine ilişkin duyulan şüpheleri daha da kuvvetlendirmiştir.

Irak Kürt siyasi oluşumunun giderek gelişmesi Irak'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini savunan Türkiye'nin politikasına ters bir durum oluşturmuştur. Bununla birlikte, Türkiye, Kuzey Irak'ta özerk Kürt yönetiminin oluşmasını önlemek için bölgedeki gelişmeleri kontrol etmede ve süreci uzatmada kullanabileceği üç araca sahip olduğunu da düşünmüştür;[86] (i) Irak kuvvetlerinin Kuzey Irak bölgesine müdahalesini önleyen Huzur Harekâtını icra eden koalisyon hava kuvvetinin İncirlik Üssünü kullanma izninin altı ayda bir TBMM tarafından uzatılması; (ii) Türkiye'nin Habur Hudut Kapısı üzerinden Kuzey Irak'taki güvenli bölgelere sevk edilen insani yardım malzemelerini kontrol etmesi; (iii) BM'nin ekonomik ambargosu altında Irak ekonomisi zorluk çekerken, fiili Irak Kürt siyasi oluşumunun varlığını sürdürmesinin ekonomik açıdan büyük ölçüde Türkiye'ye bağımlı

---

[83] Sayarı, "Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis," 18.

[84] Robert Olson, "The Kurdish Question in the Aftermath of the Gulf War: Geopolitical and Geostrategic Changes in the Middle East," *Third World Quarterly,* 13, 3 (1992):493.

[85] Amberin Zaman, "Barzani: Özal Iraklı Kürtlerle federasyon istiyordu," *Al-Monitor,* 23.08.2022, https://www.al-monitor.com/tr/originals/2022/08/barzani-says-former-turkish-president-wanted-federation-iraqs-kurds (Erişim: 25.08.2022).

[86] Mesud Barzani 1994'te "Türkiye ile ilişkilerimizin son derece hayati olduğunu düşünüyoruz. Dış dünyaya açılan kapımızdır." diyerek kendileri için Türkiye'nin önemini vurgulamıştır. (Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, 121.)

olmasıdır. Türkiye, bu üç aracı[87] Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı mücadelede fiili Irak Kürt siyasi oluşumu ile iş birliği ve onların desteğini almak için kullanmıştır. Ancak, Türkiye'nin fiili Irak Kürt siyasi oluşumuna karşı kullanabileceği üç araç olmasına rağmen, Türkiye Irak Kürt siyasi oluşumunu zamanca geciktirmekle birlikte önleyememiştir.

Türkiye, Huzur Harekâtına başlangıcından itibaren ihtiyatla yaklaşmıştır. İncirlik Üssünün koalisyon hava kuvvetince kullanılması izninin TBMM'de ilerleyen dönemlerde uzatılmasına ilişkin yapılan görüşmelerde tartışmalar anılan harekâtın Türkiye'ye ve Kuzey Irak'a huzur getirmediği ileri sürülerek sona erdirilmesine odaklanmaya başlamıştır. Ancak, TBMM'nde bu konudaki görüşmelerde Dışişleri Bakanlığı ile TSK, Huzur Harekâtının Kuzey Irak politikası açısından önemli ve TSK'nın Kuzey Irak'taki harekâtlarına yönelik müttefiklerin tepkilerini ABD'nin azaltmasına yardımcı olduğu ileri sürülerek süre uzatımının Türkiye'nin çıkarına olduğu konusunda politikacıları ikna etmiştir.[88]

Türkiye, Huzur Harekâtının görev süresinin uzatılmasına Kuzey Irak'taki TSK harekâtlarına ABD'nin itiraz etmemesi karşılığında onay vermiştir. Ancak, Huzur Harekâtı ile ilgili olarak kamuoyundaki şüpheler, Kuzey Irak sorununun uluslararası hale gelmesi nedeniyle, Türkiye'nin bölgede hareket serbestisini giderek kaybettiği şeklinde bir algıya dönüşmeye başlamıştır. Türkiye bir yandan Irak'ı BM kararlarına uymaya çağırırken, diğer yandan Irak'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini desteklemiştir. Türkiye, Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulmasını himaye ettiği endişesiyle ABD'nin Irak politikasını hep şüpheyle karşılamıştır. Bu nedenle de Irak toprak bütünlüğünün bozulmasının ve bölgeyi kaosa sürüklemesinin Türkiye'yi zor durumda bırakacağı endişesiyle Türkiye Kuzey Irak'a yönelik olarak ABD politikaları ile çatışmayan; ancak, mümkün oldukça bağımsız politikalar izlemeye çalışmıştır.[89]

Dışişleri Bakanlığı ve TSK,[90] Refahyol koalisyon hükümeti döneminde (1996-1997 yılları) Başbakan Erbakan'ın muhalefetteyken Huzur Harekâtına (Çekiç Güç Harekâtı) yönelik sert karşıt tutumunu gözden geçirmesini sağlamıştır. Özellikle TSK tarafından Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı sürdürülen harekâtların hedefine ulaşması için gerekli olduğu ileri sürülerek Başbakan Erbakan Huzur Harekâtının son kez görev süresinin Temmuz

---

[87] Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue," 674-675.

[88] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:20, Cilt:7, Yasama Yılı:1, 63. Birleşim, (18.06.1996),18,40.

[89] Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, 62,128.

[90] Başbakan Erbakan muhalefette iken "Çekiç Güç, işgal gücüdür.", "PKK'nın destekçisidir.", "Müslümanı Müslümana kırdırmak amacındadır.", "İkinci Sevr gücüdür, Türkiye'yi bölmek istemektedir, bir Kürt devleti kurdurmak istemektedir." şeklinde söylediği sözler Huzur Harekâtının süresinin uzatılmasının tartışıldığı TBMM'nin 84. Birleşiminde gündeme getirilmiş; ancak, bu sözlerini inkâr etmemiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:20, Cilt:9, Yasama Yılı:1, 84. Birleşim (30.07.1996), 149.)

1996'da 5 ay süreyle uzatılması konusunda ikna edilmiştir. [91] Huzur Harekâtı siyasi çevreler tarafından desteklenmediği için TBMM'nin İncirlik Üssü'nün kullanılmasına yönelik izni yenilememesi üzerine 31 Aralık 1996'da sona ermiştir.[92] Bu harekâtın yerini, 1 Ocak 1997'den itibaren uçuşa yasak bölgeyi denetlemek ve Irak'ın kitle imha silahları tesislerinin denetlenmesini öngören BM kararlarına Irak'ın uymasını sağlamak için Kuzeyden Keşif Harekâtı (Operation Northern Watch) almış[93] ve 17 Mart 2003'e kadar sürdürülmüştür.[94]

Bağdat yönetiminin Irak Kürtleri için çıkardığı "Özerklik Manifestosu (1970)" ve "Özerklik Yasası (1974)" nedeniyle Türkiye 1970'li yıllardan itibaren Irak'a bakışında Irak Kürt hareketi öne çıkarken, Körfez Savaşı sonrası Irak ve Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketini karşılıklı etkileşim içinde bir bütün olarak görmeye başlamıştır. Türkiye, Kuzey Irak'ta Kürt devletinin kurulması halinde bunun kendi Kürt nüfusu için benzer oluşumlara yol açabileceği endişesini sürekli taşımıştır.[95] Körfez Savaşı sonrası Irak'taki istikrarsız ortam ve ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit eden ayrılıkçı Irak Kürt hareketi nedeniyle Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını artan güvenlik endişesi şekillendirmeye başlamıştır.

PKK terör örgütü ile 2000'li yıllarda mücadele Türkiye, ABD, Irak ve Irak Kürtleri arasındaki ilişkileri daha karmaşık hale getirmiştir. Körfez Savaşı sonrası ayrılıkçı Irak Kürt hareketine ilişkin Türkiye'nin artan endişesi Kuzey Irak politikasına egemen olmuş ve Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerilimleri de ortaya çıkarmıştır. Kuzey Irak, Türkiye açısından iç, bölgesel ve uluslararası boyutları olan karmaşık bir politika konusu haline gelmiştir.[96]

Türkiye, Kuzey Irak'ta fiili Kürt siyasi oluşumunun, özellikle de Musul ve Kerkük'ün petrol gelirleriyle güçlenerek bağımsız Kürt devletine dönüşeceği endişesiyle bu iki şehrin özerk Kürt yönetimine bırakılmasını istememiştir. Kurulabilecek federe Kürt devletine Musul ve Kerkük şehirlerinin de dâhil edilmesi halinde Türkiye, bölgedeki Türkmenlerin siyasi ve sosyal haklarının korunmasının güçleşeceğinden endişe duymuştur. Türkiye,[97] Irak Kürt siyasi oluşumunun Kuzey Irak'ta PKK'nın faaliyetlerini engelleyebilecek kadar güçlü; ancak, bağımsız devlete dönüşmeyecek kadar zayıf tutulmasına yönelik politika izlemiştir.

---

[91] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:20, Cilt: 9, Yasama Yılı:1, 84. Birleşim (30.07.1996),141.
[92] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:20, Cilt:18, Yasama Yılı:2, 41. Birleşim (26.12.1996), 235.
[93] Haldun Çancı and Şevket Serkan Şen, "The Gulf War And Turkey: Regional Changes and Their Domestic Effects (1991-2003)," *International Journal on World Peace*, 28,1 (2011):60.
[94] Tucker, *Encyclopedia of Middle East Wars The US in the Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts*, 913.
[95] Kirişçi, "Turkey's foreign policy in turbulent times," 66.
[96] Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond," *Journal of Contemporary European Studies,* 14, 2 (2006):183.
[97] Ayla Göl, "Iraq and world order: A Turkish perspective," in *The Iraq crisis and world order: Structural, institutional and normative challenges, eds.* Ramesh Thakur and Waheguru Pal Singh Sidh, 114-133, (NY: United Nations University Press, 2006), 119,125.

2.2.4. Kuzey Irak Türkmenlerinin hak/çıkarlarının korunmasına yönelik strateji

Irak yönetimi, Türkiye ile bağlarını koparmak için siyasi nedenlerle 1970 yılında Irak'taki Türkleri Türkmen olarak adlandırmıştır.[98] Silahlı mücadeleyi benimsemeyen ve kültürel konularda mücadeleyi öne çıkaran Türkmenler, Irak Kürtleri gibi saldırgan, isyankâr ve ayrılıkçı bir politikayı tercih etmek yerine barışçı yollardan siyasi ve sosyal haklarını savunmayı tercih etmiştir.[99]

"Azınlıklara Kültürel Haklar" paketi ile 24 Ocak 1970'de Türkmenlere yaşadığı bölgelerde (harita 2.5.) kültürel hakların kullanımını tanıyan Irak'a karşı Türkiye bu argümanı kullanarak,[100] Irak toplumunun Kürtlerden sonra ikinci etnik grubunu oluşturan Türkmenleri de özerklik mücadelesi için destekleme imkânına sahip olmuştur. Ancak, mezhepsel bölünmeler (Sünni-Şii) ve ideolojik farklılıklar nedeniyle Türkmenler tekil kimlik oluşturamadığı ve birçoğu Araplara veya Irak ulusal kimliğine asimile olduğu için Türkiye bu desteği sağlayamamıştır. Türkiye ile bağlantılı Türkmen grupları Kürtler ile eşit temsiliyet isterken, bağımsız Türkmen partileri arasında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası sadece ayrılıkçı Irak Kürt hareketini değil, aynı zamanda Irak Türkmenlerinin hak ve çıkarları ile onların Irak Kürtleriyle ilişkilerini de dikkate almıştır. Bu nedenle, 1990'ların başına kadar, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının Irak Kürtleri ile Türkiye'deki Kürt nüfusun akrabalık bağları ve Irak Türkmenlerinin Türkiye ile olan bağları nedeniyle etnisite boyutu da olmuştur. Ancak, Türkiye'nin Irak Türkmenlerini desteklemesi,[101] Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devleti oluşumunu engellemeye yönelik Türkiye'nin dış politika önceliği ile çelişmiştir. Türkiye, Irak ile ilişkilerinde Türkmen meselesini gündeme getirdiğinde, Irak'ın da Türkiye'deki Kürtler konusunu ileri sürme ihtimalini dikkate alarak Irak ile ilişkilerin zarar görmemesi için Türkmen meselesini öne çıkarmaktan kaçınmış ve konuya dengeli yaklaşmaya özen göstermiştir.

Türkiye 1991 Körfez Savaşı sonrası, Bağdat yönetiminin Kuzey Irak'ta kontrolünü kaybetmeye başlaması ve güç boşluğunun ortaya çıkması nedeniyle Kuzey Irak'taki gelişmelere müdahalede Türkmen sorununu da öne çıkarmaya başlamıştır. Ancak, Türkmen

---

[98] Mofak Salman Kerkuklu, *Turkmen of Iraq* (Dublin: 2007), 8.

[99] Türkmenler, Araplar ve Kürtlerden sonra Irak'taki üçüncü büyük etnik gruptur. Net bilgiler olmamakla birlikte bir fikir vermek üzere 2007 tarihli kaynağa (Kerkuklu, *Turkmen of Iraq*, 8, 142.) göre Türkmenlerin yaklaşık 2,5 milyon civarında (Irak nüfusunun yaklaşık %14-16'sı), % 60'nın Sünni ve % 40'nın Şii olduğu tahmin edilmektedir. 2007 tarihli diğer kaynağa (Kerim Yıldız, The Kurds in Iraq Past, Present and Future, 9) göre de Kürtlerin nüfusunun 4 milyon (Irak nüfusunun %25'i) olduğu tahmin edilmektedir.

[100] Ümit Özdağ, *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK* (Ankara: Kırali Matbaası,1999),162.

[101] Jason E. Strakes,"Current Political Complexities of The Iraqi Turkmen," *Iran & the Caucasus*, 13, 2 (2009):366, 376-377.

politikası Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını sınırlamasına yol açmıştır. [102]

Harita 2.5. Kuzey Irak'ta Türkmen Yoğun Bölgeleri
Kaynakça:https://al-bab.com/minority-groups/turkmen(Erişim:05.09.2022).

Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'taki gelişmelerin bölgede bağımsız Kürt devletinin kurulması ihtimalini artırması nedeniyle, Türkiye öncelikle Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması hedefine yönelmiştir. Bu kapsamda Türkiye, güçlü bir merkezi otoritenin Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyabileceği yaklaşımıyla hareket etmiştir. Bu çerçevede, Türkiye bölgedeki Türkmen nüfusun Kürt özerk yönetimi altına girmesini de dolaylı olarak engelleyeceğini dikkate alarak önceliği Irak Kürt yönetiminin oluşumunun önlenmesine vermiştir. Türkiye bu yaklaşımıyla Irak'taki Türkmenleri desteklemekten kaçınıyormuş gibi bir algı yaratmıştır. Ancak, Türkiye'nin bu yaklaşımını bağımsız olmak veya Türkiye'ye ilhak etmek şeklinde Irak'ı bölmek gibi amaçları olmayan, ancak durumlarını iyileştirmek isteyen Irak Türkmenlerinin tutumu şekillendirmiştir. [103]

Irak Türkmenleri, Irak devletinin ırk, dil, din ve mezhep ayrımı yapılmayan, çoğulcu, demokratik, parlamenter, insan haklarına saygılı bir çizgide yeniden yapılanmasından yana

[102] Gökhan Çetinsaya, "Turkey and the New Iraq," *Insight Turkey*, 8, 2, (April-June 2006): 110.
[103] Tarık Oğuzlu, "The 'Turkomans' as a Factor in Turkish Foreign Policy," *Turkish Studies*, 3, 2 (2002):140.

bir tutum izlemiştir. Bu dönemde Türkmenlerin Irak'taki siyasi varlığı, Türkiye ile Türkiye'deki Türkmen lobisi arasındaki iş birliğinin sonucu olarak 1995'de Erbil'de kurulan Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) faaliyetlerinden oluşmuştur. [104] ITC, Türkiye'yi Türkmen davasını desteklemeye çağıran yerel aktör olarak birkaç Türkmen partisini ve sivil toplum örgütünü bünyesine katmayı başarsa da Şii Türkmenlerin (Türkmen nüfusunun en az yarısını oluşturan) önemli bir bölümü, Büyük Ayetullah Ali el-Hüseyni el-Sistani liderliğindeki Türkmen İslam Birliği'ne veya Birleşik Irak İttifakına katılmayı tercih etmiştir. [105]

Irak Türkmenlerinin durumunun Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına dâhil edilmesi konusu TBMM'de görüşülüp Dışişleri Bakanlığında Iraklı Türkmenler için özel masa kuruluncaya kadar, Türkmen meselesinin Türkiye'nin Kuzey Irak'taki çıkarlarına olabilecek katkısı konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak, Mayıs 2001'de, Başbakan Ecevit, İsmail Cem döneminde Dışişleri Bakanlığının raporuna istinaden hazırlanan yeni stratejide Iraklı Türkmenlerin siyasi ve sosyal haklarının geliştirilmesi ve korunmasını vurgulayan önergeyi devlet kurumlarına yayımlamıştır. Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin ortaya çıkmasından endişe duyan Türkiye, Türkmenlerin siyasi ve sosyal haklarını güvence altına almak için Kürtlerle eşit zemine yerleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. [106]

KDP ve KYB, Kerkük'ü gelecekteki Irak Kürt federe devletinin ayrılmaz bir parçası olarak görürken, Irak Türkmenleri buna şiddetle karşı çıkmıştır. Kerkük'ün Kuzey Irak'ta Türkmenlerin en yoğun yaşadığı şehir olduğunu göz önüne alarak, Türkiye, Kerkük'ün Irak Kürt bölgesine dâhil edilmesine karşı çıkarken, ABD Türkiye'nin bu tutumunu ihtiyatlı şekilde desteklemiştir. Kürtlerin Kerkük'ü tarihi başkentleri olarak görmeleri Kerkük sorununu karmaşık hale getirmiştir. [107] Türkiye, Barzani'nin Kerkük'ü Kürt şehri yapma çabasına yönelik olarak, "Türkiye Musul ve Kerkük'ün Kürt kontrolüne alınması fikrine kesinlikle karşı çıkacaktır" uyarısında bulunmuştur. Ayrıca, Türkiye Kürtlerin Kerkük üzerindeki emellerine yönelik endişelerini ve Kürtlerin Kerkük'teki Türkmenlerin hakları ile çıkarlarına zarar verebileceğini belirtmiştir. [108]

---

[104] Bilgay Duman, "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler," *Ortadoğu Ana*liz, 41,4 (2012):56.

[105] Güldem Baykal Büyüksaraç, "Trans-border Minority Activism and Kin-state Politics: The Case of Iraqi Turkmen and Turkish Interventionism," *Anthropological Quarterly,* 90,1 (2017): 35-36.

[106] Oğuzlu, "The 'Turkomans' as a Factor in Turkish Foreign Policy,"146.

[107] Pınar Tank, "Analysis: The effects of the Iraq War on the Kurdish issue in Turkey,"*Conflict, Security & Development*,5,1 (2005):81.

[108] Kerkuklu, *Turkmen of Iraq,*105-106.

2.3. Sonuç

2.3.1. Türkiye'nin 1990-2002 dönemi Kuzey Irak politikasının değerlendirilmesi

Türkiye Soğuk Savaş döneminde tarafsız, statükocu ve savunmaya dayalı dış/güvenlik politikası izlemesine rağmen, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemsel yapı iki kutupluluktan tek kutupluluğa dönüştüğü 1990'larda Türkiye'nin kuzeyinde (SSCB'nin dağılması) ve güneyindeki (Körfez Krizi) gelişmeler dış politikada pasif bir tutuma yer olmadığını göstermiştir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'ın liderliğinde Körfez Savaşında Türkiye Batı yanlısı aktif (askeri güç kullanımıyla savaşa katılım) ve çok boyutlu dış politika izlemek istemiş; ancak, bürokrasinin etkisiyle bu politikayı uygulayamamış ve koalisyon güçlerine dolaylı destek sağlamıştır.

Türkiye'nin Irak politikası başlangıçta Türkiye ile ABD arasındaki ittifakla şekillenmiştir. Türkiye giderek artan Irak tehdidinin azaltılmasının ulusal çıkarları açısından önemli olduğunu dikkate alarak, başlangıçta NATO üyesi ve hegemon güç ABD ile birlikte hareket etmiştir. ABD'nin Irak'ı izole etme ve bölgesel istikrarı tehdit eden Saddam Hüseyin rejimini devirmeyi hedef alan politikasına karşılık, Türkiye Soğuk Savaş sonrası jeopolitik öneminin azalmadığını göstermek açısından toprak bütünlüğü bozulmadan Irak'ın Türkiye'ye tehdit oluşturma potansiyelinin azaltılması için statükocu davranışı terk ederek hegemon güç ABD liderliğindeki Batı yanlısı koalisyonu dolaylı olarak destekleyen Irak politikası izlemiştir. [109]

Bu çerçevede, Özal Türkiye'nin Irak politikasını ABD'ye ve Irak'a yönelik iki boyutlu olarak şekillendirmiştir. Türkiye'nin Irak politikasının ABD'ye yönelik boyutu; Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin azalan jeopolitik öneminin ABD nezdinde tekrar artırılarak ABD savunma yardımının devam ettirilmesini sağlamak için ABD ile iş birliği yapmayı ve Körfez Krizi/Savaşında (1990–1991) Türkiye'nin ABD liderliğindeki koalisyonu destekleyip dolaylı katılım sağlamayı öngörmüştür. Türkiye'nin Irak odaklı politika boyutu; Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin korunmasıyla birlikte, Irak'ın Türkiye'ye askeri açıdan tehdit oluşturma potansiyelinin azaltılmasını öngörmüştür. Dolayısıyla, Türkiye, İran-Irak Savaşında tarafsız kalmasına rağmen, Körfez Krizinde Orta Doğu meselelerine karışmama ve tarafsız kalmaya yönelik geleneksel dış politika ilkelerini [110] uygulamamış, koalisyon kuvvetlerine dolaylı destek sağlamıştır. Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta PKK terör

[109] Kramer, *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, 128.
[110] Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey," 210.

örgütüne karşı büyük çaplı askeri harekâtlar icra ederek ve Irak Kürt fiili siyasi oluşumunu önlemeye çalışarak geleneksel Irak politikasından farklı tutum izlemiştir

Kuzey Irak'ta Kürt siyasi oluşumuna yönelik politikalar bakımından Türkiye 1990-2002 döneminde ABD politikalarından farklılaşmış ve ulusal çıkarlarını öne çıkaran politikalar izlemiştir. ABD, İncirlik Üssünün kullanılması nedeniyle Huzur ve Kuzeyden Keşif Harekâtlarının süresinin uzatılmasına Türkiye karar verme durumunda olduğu için Kuzey Irak'ta TSK'nın PKK'ya karşı icra ettiği harekâtlara zorluk çıkarmamıştır. ABD'nin Huzur ve Kuzeyden Keşif Harekâtlarının sürdürülmesine yönelik bu tutumunun Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devleti kurulmasını desteklediğinin işareti olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik aktif politika izlemesini savunan Cumhurbaşkanı Özal sonrası 2002 yılına kadar olan dönemde TSK ve Dışişleri bürokrasisinin Türkiye'nin dış politikası üzerindeki etkisini tekrar sürdürmesi nedeniyle Kuzey Irak politikası Özal dönemi politikanın askeri ve sivil bürokrasinin yaptığı bazı değişikliklerle uygulanmasına dönüşmüştür. Dışişleri Bakanlığı Kuzey Irak politikasının icrasını takip ederken, TSK'nın Kuzey Irak politikasına etkisi güvenlikle ilgili konularda öne çıkmıştır. Birbirini takip eden koalisyon hükümetlerinin olduğu yıllarda, güvenlik konusu iç ve dış politikada öncelik aldığından TSK da dış politikayı şekillendirmede etkili bir kurum olarak öne çıkmıştır. [111]

Türkiye'de ayrılıkçı Kürt hareketine, Kuzey Irak'ta fiili Kürt siyasi oluşumu dış boyut ekleyerek iç tehdidin yeni bir forma bürünmesine yol açtığı 1990-2002 döneminde statükoculuk parametresinde aktif olmaya yönelik değişiklik yapan Cumhurbaşkanı Özal (1990-1993) ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in görev aldığı Ecevit Hükümetleri (1997-2002) dönemleri hariç Kuzey Irak'ta sürekliliği öngören güvenlik politikası sürdürülmüştür.

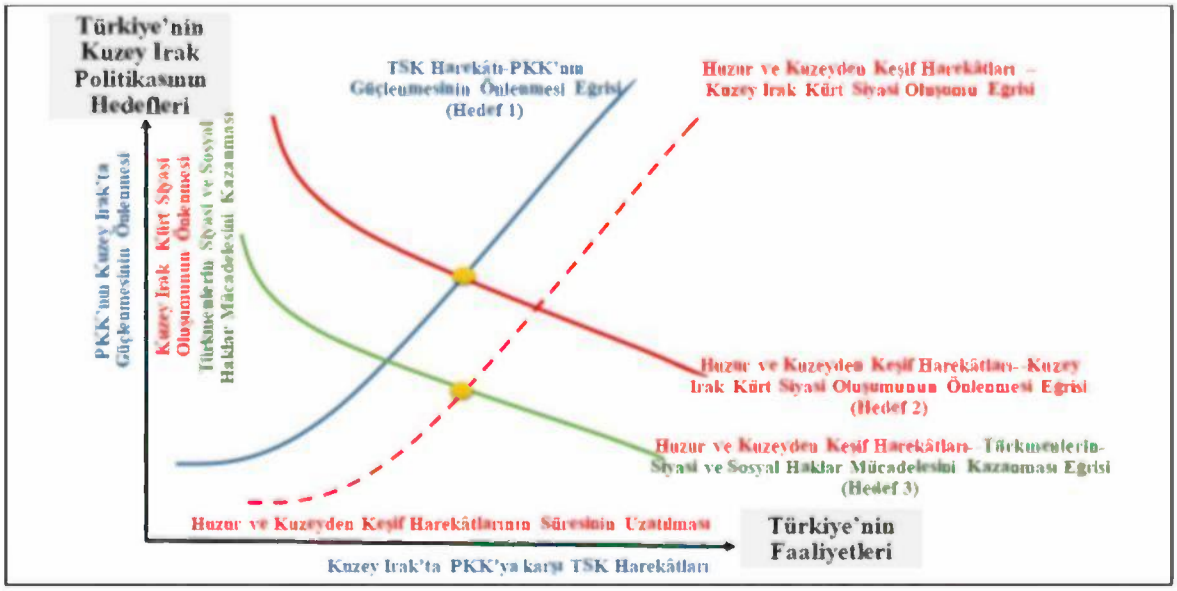
Kuzey Irak bağlamında 1990-2002 dönemindeki gelişmeler Türkiye, Irak ve ABD açısından aşağıdaki tablo 2.1'de özetlenmiştir. ABD 1990-2002 döneminde Körfez Krizi/Savaşından bölgedeki hegemonyasını pekiştirerek kazançlı çıkmıştır. Buna karşılık, Irak birinci derecede, Türkiye de ikinci derecede zarar görmüştür.

[111] Ümit Cizre Sakallıoğlu, "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy," *Comparative Politics* 29, 2 (Jan, 1997):157-158.

Tablo 2.1. 1990-2002 Döneminde Kuzey Irak Bağlamındaki Gelişmeler			
Ana Olaylar	**Türkiye**	**Irak**	**ABD**
Irak'a BM ambargosu uygulanması (1990)	Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatması ekonomik açıdan Türkiye için olumsuz etki yaratmış, 30-80 milyar ABD doları kayıp tahmin edilmiştir.	Ambargodan büyük zarar görmüştür.	BM ambargosunu uygulamıştır.
Körfez Savaşında İncirlik Üssünden koalisyona destek sağlanması (1991)	Türkiye'nin Irak ve diğer Arap ülkeleri ile ilişkilerine zarar vermiştir.	Körfez Savaşında Irak için olumsuz etkiler yaratmıştır.	İncirlik üssünden Körfez Savaşına hava desteği sağlamıştır.
Irak Kürtlerinin isyan etmesi ve sığınmacı hareketinin olması (1991)	Irak'ın müdahalesi sonucu 500.000 kadar yerinden edilmiş Kürt Türkiye-Irak sınırına yığılmıştır.	Kürt halkının isyanını bastırmak için Kuzey Irak'a kuvvetlerini sevk etmiştir.	BMGK'nın 688 sayılı kararı kapsamında Kürt nüfusu korumak ve insani yardım faaliyetlerine destek sağlamak için Fransa ve İngiltere ile 36. paralel kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmiştir.
Huzur Harekâtı (1991-1996) ve Kuzeyden Keşif Harekâtına (1997-2003) İncirlik Üssünden destek sağlanması	Kuzey Irak'ta fiili Irak Kürt siyasi oluşumuna dolaylı katkı sağlamıştır.	Kuzey Irak'ta fiili Kürt siyasi oluşumu Irak'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini tehdit eden durum yaratmıştır.	Huzur ve Kuzeyden Keşif Harekâtlarıyla fiili Irak Kürt siyasi oluşumuna zemin hazırlamıştır.
TSK'nın PKK'ya Kuzey Irak'ta büyük çaplı harekâtlar icra etmesi (1992-1998)	PKK'ya karşı büyük çaplı harekâtlar Kuzey Irak'a aktarılmıştır. Irak'a ön bildirim yapılması harekât emniyetinde zafiyete neden olmuştur.	Irak'ın egemenliğini kısıtlayan bir duruma yol açmıştır.	Huzur ve Kuzeyden Keşif Harekâtları için Türkiye'nin İncirlik Üssünün kullanımına izin vermesi nedeni ile Kuzey Irak'ta TSK harekâtlarına karşı çıkmamıştır.
Fiili Irak Kürt siyasi oluşumunun şekillenmesi (1991-2002)	Iraklı Kürt sığınmacı krizinden kaçınmak için Kuzey Irak'ta uçuş yasak bölgesi uygulamasıyla Kürt siyasi oluşumuna dolaylı katkı sağlayarak daha zor ve karmaşık bir durumla karşı karşıya kalmıştır.	Bağdat yönetiminin kontrolü dışında olan Kuzey Irak'ta fiili Irak Kürt siyasi oluşumu Irak'ın egemenliğini sınırlamış ve siyasi birliğini tehdit etmiştir.	Irak Kürt fiili siyasi oluşumunu 36. enlem kuzeyinde uçuş yasak bölgesi icra ederek himaye etmiştir.
Türkiye'nin Irak ile ikili ilişkileri normalleştirme adımlarını atması (1996-2000)	Ambargoya son vermiş, Kerkük- Yumurtalık boru hattını açmış ve Bağdat Büyükelçiliğini 2000'de faaliyete geçirmiştir.	Irak petrol satışından elde ettiği gelirlerle halkın gıda ihtiyaçlarını karşılamıştır.	Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politika değişikliğini olumsuz olarak algılamıştır.
SONUÇ	PKK konusundaki sorun giderek ağırlaşmış ve bölgesel hale gelmiştir.	Irak'ın siyasi birliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik risk artmıştır.	Irak'ta istikrarsızlığı arttırmıştır.

Türkiye, Kuzey Irak politikasındaki öncelikli hedeflerini (Birincisi; Kuzey Irak'ta PKK'nın güçlenmesinin önlenmesi, ikincisi; Irak Kürt siyasi oluşumunun önlenmesi ve

üçüncüsü; Türkmenlerin siyasi ve sosyal haklar mücadelesini kazanması) aşağıdaki açıklama çerçevesinde gerçekleştirememiştir.

Şekil 2.1. Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası ile Politika Hedeflerine Ulaşma Arasında İlişki

Şekil 2.1.'deki grafikte de gösterildiği gibi TSK Kuzey Irak'ta PKK'nın güçlenmesini önlemeye yönelik harekât yaptıkça, harekâtların icrasının özellikle ABD tarafından engellenmemesi için Kuzey Irak'ta uçuş yasak bölgesi uygulamasına yönelik Huzur ve Kuzeyden Keşif Harekâtlarına yönelik İncirlik Üssünün kullanım süresi Türkiye tarafından uzatılmış, bu da fiili Irak Kürt siyasi oluşumunun gelişmesine ortam sağlamıştır. Türkiye'nin Körfez Savaşı sonrasında PKK'nın Kuzey Irak'ta üslenerek güçlenmesini önlemek hedefiyle (hedef 1) Irak Kürt siyasi oluşumunu önlemek hedefi (hedef 2) şekil 2.1.'de gösterildiği gibi birbiriyle çatışmaktadır. Birinci hedef gerçekleştirilmeye çalışılırken ikinci hedefin gerçekleştirilmesi engellenmiş dolayısıyla iki hedef arasında oksimoron ilişki olduğundan ikisinin birlikte gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır. Benzer oksimoron ilişki Irak Kürt siyasi oluşumunun şekillenmesi ile Iraklı Türkmenlerin siyasi ve sosyal haklar mücadelesi (hedef 3) arasında da görülmektedir. Kürt siyasi oluşumunun gelişmesi Türkmenlerin siyasi ve sosyal haklar mücadelesini önlemiştir.

TSK'nın Kuzey Irak'ta icra ettiği harekâtlar birinci hedefin gerçekleşmesine katkı sağlarken, bu harekâtlara karşılık Huzur ve Kuzeyden Keşif Harekâtlarının süresinin uzatılması ikinci ve üçüncü hedeflerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmıştır. Bu da Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik hedeflerinin bir kısır döngü içinde gerçekleştirilmesini engellemiş ve Kuzey Irak'a yönelik angajman süresini uzatmıştır.

2.3.2. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında süreklilik ve değişimler

Körfez Krizinin başladığı 1990 yılından Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin tek başına iktidar olduğu 2002'ye kadar olan dönemde koalisyon hükümetlerinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Dışişleri Bakanı olarak İsmail Cem'in görev aldığı Ecevit Hükümetleri hariç genel olarak liderlerden kaynaklanan, değişim öngörmeyen ve kendisini tekrarlayan statik kurumsal bir yapı varlığını sürdürmüştür. Seçimle gelen liderler farklı siyasal görüşlere sahip olsalar da genel olarak askeri güce dayalı egemen stratejik kültürle ve kurumsal yapılar (bürokrasi) ile sorunları olmayıp toplumu dönüştürmek gibi hedefleri de ortaya koymamışlardır. Kurumsallaşmış devlet yapısında TSK'nın MGK üzerinden ve Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinin dış politikanın şekillenmesinde belirli bir ağırlığı hissedilmiştir. Geleneksel askeri ve bürokratik elitler 2000'li yılların başına kadar dış politika yapımında ülkenin etkili kadroları olarak varlığını sürdürmüştür.

Türkiye 1990-2002 döneminde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının Türkiye'nin de toprak bütünlüğünün korunmasına katkı sağlayacağını savunan politika izlemiştir. Cumhurbaşkanı Özal-Başbakan Akbulut döneminde 1991 Körfez Krizi/Savaşında aktif, Cumhurbaşkanı Demirel-Başbakan Yılmaz döneminde 1998 Suriye Krizinde (PKK kaynaklı) aktif ve Ecevit Hükümetleri (Dışişleri Bakanı İsmail Cem) döneminde (1997-2002) çok yönlü aktif dış politika hariç 1990-2002 yılları arasında genel olarak Türkiye Irak'a yönelik geleneksel Batı yanlısı statükocu politika izlemiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik olarak bazı sabitler süreklilik göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye 1990-2002 döneminde; (i) Dış politikanın geleneksel Batılılaşma parametresini sabitleyerek Batı ile ilişkilerinde; (ii) Irak dış politikasında Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi yaklaşımında; (iii) Özal dönemi hariç devletin dış politika karar verme ve uygulama süreçlerinde askeri ve sivil bürokrasinin etkisi süreklilik göstermiştir. Bununla birlikte, Körfez Krizinde Cumhurbaşkanı Özal bölgesel istikrarı ve tarafsız davranmayı öngören geleneksel dış politika yaklaşımını terk etmiş, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası Batı yanlısı statükocu politikadan aktif politikaya dönüştürülmüştür. Bunda da Özal'ın bürokrasinin etkisinde kalmadan karar alması etkili olmuştur.

Cumhurbaşkanı Özal'ın Irak politikasına yönelik tutumunu 1997 ile 2002 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak İsmail Cem'in görev aldığı Ecevit Hükümetinin belirli ölçüde izlediği söylenebilir. Dışişleri Bakanı Cem, Özal'ın Yeni Osmanlıcı olarak ifade

edilen yaklaşımından uzaklaşarak Türkiye'nin dış politikasına "tarih ve hafıza" unsurlarının dâhil edilmesi gerektiğini ileri sürmüş, Türkiye'yi medeniyetler coğrafyasının merkezine yerleştirmiş, bu potansiyelini kullanarak Türkiye'yi "dünya devleti" haline getirme çağrısında bulunmuş ve Türkiye'nin benzersizliğini vurgulamıştır. Cem, Türkiye'nin komşularıyla sorunlarını çözmeye ve ilişkileri daha da geliştirmeye önem vermiştir. Bu kapsamda, Bağdat yönetimi ile ilişkilerin normalleştirilmesini öne çıkarmıştır. [112] Bu dış politika yaklaşımı, bilahare tek başına 2002'de iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politika davranışını daha fazla aktivizm ve Türkiye'nin komşularıyla daha derin angajmana girmesine ortam hazırlamıştır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde; AK Parti'nin 2002'de tek başına iktidar olmasıyla aktör (lider) değişiminin yaşandığı, devam eden tek kutuplu uluslararası sistemde ABD'nin 2003 Irak işgaline yönelik Türkiye'den taleplerinin ret edilmesi kapsamında ortaya çıkan 1 Mart 2003 Tezkere Krizi ve sonrası gelişmelerin Batı ile ilişkilerde AB'ye üyelik müzakerelerinin başlatılmasıyla dengelendiği ve 2007'den itibaren Irak'a yönelik karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı aktif bir politika uygulandığı 2002-2009 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası neoklasik realist perspektiften analiz edilmiştir.

[112] Pınar Bilgin and Ali Bilgiç, "Turkey's 'New' Foreign Policy toward Eurasia," *Eurasian Geography and Economics* 52, 2 (2011): 191-192.

3. TEK KUTUPLU ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASINDA DEĞİŞİM (2002-2009)

Lider Algısıyla Sivil-Asker İlişkilerinde Dönüşüm ve Stratejik Kültürde Değişim

Tez çalışmasının üçüncü bölümünden itibaren Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikası neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesindeki model kullanılarak analiz edilmiştir.[1] Bu dönem, Kuzey Irak politikasındaki değişiklikler dikkate alınarak farklı karakteristiğe sahip üç dönem (2002-2009, 2009-2015 ve 2015-2017) halinde incelenmiştir.

Tek kutuplu uluslararası sistemsel yapının sürdüğü 2002-2009 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının analizi için öncelikle dış faktörler yani bağımsız değişkenin bileşenleri; uluslararası sistemsel etkiler bağlamında tek kutuplu sistem ve hegemon güç (ABD) ile bölgesel alt sistemsel etkiler bağlamında ABD'nin Irak'ı işgali (2003) sonrası Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu devletler arasındaki ilişkiler dikkate alınmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından genel olarak dış faktörlerin belirleyici etkisi 1990-2002 döneminde olduğu gibi yüksek açıklık düzeyinde sürmüş ve stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur. Bilahare, dış siyasi faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç siyasi faktörler (dört ara değişken) ile etkileşimi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda; (i) Lider algısı stratejik kültürü değiştirmeye odaklanmıştır. (ii) Stratejik kültür lider algısıyla dış politika askeri güç odaklı yaklaşımdan karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma dönüştürülmüştür. (iii) Stratejik kültürün değiştirilmesi ve Kuzey Irak politikasında uygulanması için devlet-toplum ilişkilerinde lider algısıyla özellikle de sivil-asker ilişkilerinin dış politikada etkisinin azaltılması öngörülmüştür. (iv) Lider algısıyla gerekli görülen yasal düzenlemeleri yapmak için iç siyasi kurumlardan TBMM'de gücünü artırmayı ve dış politikada bürokrasinin etkisini azaltmaya yönelik olarak iç siyasi kurumların (MGK ve TSK vb.) dönüştürülmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bilahare dış ve iç faktörlerin etkileşimiyle analiz sonucu 2002-2009 dönemi Kuzey Irak politikası (bağımlı değişken) açıklanmıştır.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını 2003-2007 yılları arasında şekillendirmede daha ziyade dış faktörler ve bu bağlamda da özellikle bölgesel güç dengesindeki değişiklikler etkili olmuştur. Kuzey Irak politikasında neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde

[1] Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (New York: Oxford University Press, 2016),34.

dış faktörler ile iç faktörler (ara değişkenler) arasındaki etkileşimde denge dış faktörlerin lehine olmuştur. Bu dönemde lider algısı Kuzey Irak politikasına yönelik askeri güce dayalı mevcut stratejik kültürü özellikle 2008'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı hale dönüştürmeyi öngörmüştür. Kuzey Irak politikasının şekillendirilmesindeki etkileri bakımından ara değişkenler mukayese edildiğinde lider algısı ve stratejik kültür diğer iki ara değişkene (devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) göre öne çıkmıştır. Stratejik kültürü değiştirmek için iç siyasi kurumlardan özellikle MGK ve TSK'nın yapılacak yasal düzenlemelerle dönüştürülmesi ve dolayısıyla devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinin dış politikada etkisinin azaltılması da lider algısıyla şekillendirilmiştir.

3.1. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken)

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde dış politika analizinde uluslararası sistem basamağından (üçüncü analiz düzeyi) bakarak uluslararası sistemsel etkilerin öncelikle dikkate alınması gerekir. Ancak, uluslararası sistemsel etkilere ilaveten kuram açıkça ifade etmemekle birlikte, sistemsel etkilerin şekillendirdiği bölgesel alt sistemin yarattığı etkilerin de dikkate alınması Kuzey Irak politikasının analizi için önemli olduğundan uluslararası sistem ve bölgesel alt sistemde analizi etkileyen gelişmeler aşağıda açıklanmıştır.

3.1.1. Tek kutuplu uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler

Tek kutuplu uluslararası sistemde ABD Körfez Krizi/Savaşında (1990-1991) BM ve AB'nin desteğini de alarak hegemon güç konumunu pekiştirmiştir. Ancak, ABD'ye yönelik 11 Eylül 2001'deki terör saldırısı NATO Anlaşması 5. maddesinin ilk defa uygulanmasına neden olmuş ve ABD'nin hegemonik güç konumunu etkilemiştir. ABD terör saldırısının kaynaklandığı ülke olarak değerlendirdiği Afganistan'daki Taliban yönetimini devirmek ve El-Kaide terör örgütüne karşı savaşmak için "teröre karşı savaş" yaklaşımıyla Ekim 2001'de harekete geçmiştir. ABD Başkanı George W. Bush Irak'ı, İran ve Kuzey Kore ile birlikte terörü destekleyen ve kitle imha silahları geliştiren "şer ekseni" olarak ilan etmiştir.[2] Başkan Bush, [3] Afganistan'da "Sürekli Özgürlük Harekâtı" ile birlikte Saddam Hüseyin'in teröre desteğini sona erdirmek, Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmak ve Irak halkını Saddam

[2] F. Gregory Gause, III, *The International Relations of the Persian Gulf* (NY:Cambridge Unv.Press,2010),148.
[3] The 9/11 Commission Report (Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the US official government edition),335https://www.govinfo.gov/app/details/GPO-911REPORT (Erişim:27.11.2022)

Hüseyin rejiminden kurtarmak hedefine yönelik olarak Irak'a karşı harekât hazırlıklarını da başlatmıştır. [4]

ABD'nin Irak'ı işgaline yönelik harekât planlamasının yapıldığı dönemde Türkiye'de 2002 genel seçimlerini kazanan; ancak, siyasi yasaklı olduğu için milletvekili ve başbakan olamayan AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan 10 Aralık 2002'de Beyaz Saray'da Dışişleri Bakanı Colin Powell ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice'ın da bulunduğu bir ortamda ABD Başkanı Bush ile görüşmüştür. Görüşme sonrası açıklama yapılmamakla birlikte, görüşmede ABD yönetiminde AK Parti Genel Başkanı Erdoğan'ın Türkiye-ABD ilişkilerini geliştirmeye istekli olduğuna, Türkiye'nin ABD'ye Körfez Savaşındaki gibi Irak Savaşında da destek sağlayacağına ve ABD kuvvetlerinin Kuzey Irak'a girmek için Türkiye topraklarını kullanmasına izin vereceğine dair bir izlenim oluşmuştur.[5]

Irak'a yönelik savaş ilanı kararının BM bünyesinde alınamayacağını [6] anlayan ABD ve İngiltere BM Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin 1441 sayılı kararına uyulmamasının savaş sebebi olduğuna yönelik açıklamalar yapmıştır. Koalisyon gücü BMGK'nın kararı olmaksızın kitle imha silahları olduğu gerekçesiyle Irak'ı işgal kararı almış, işgali 20 Mart 2003'te başlatmış[7] ve Başkan Bush 1 Mayıs 2003'te harekâtın sona erdiğini ilan etmiştir.[8]

ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice Irak'ın işgali tamamlandıktan sonra II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın dönüşümünde Avrupa halkıyla birlikte başarı sağlayan ABD'nin, müttefiklerinin Orta Doğu'nun dönüşümüne katkı sağlamasını beklediğini ve Orta Doğu'da demokrasi, refah ve özgürlüğü geliştirmek isteyen ülkelerle birlikte çalışmanın gerektiğini

---

[4] Jane K. Cramer and A. Trevor Thrall "Introduction Why did the United States invade Iraq?"in *Why Did the United States Invade Iraq?*, eds. Aaron Karp, Regina Karp and Terry Terif, (NY: Routledge, 2012),1.

[5] Gause, III, *The International Relations of the Persian Gulf,* 151.

[6] BMGK'nın 8 Kasım 2002 tarih ve 1441 sayılı kararı Irak'ta kitle imha silahlarına ilişkin daha fazla inceleme yapılacağını ve Irak'ın bu konuda iş birliği yapmamasının BMGK kararını ihlal edeceğini vurgulamıştır. ABD ve İngiltere, Irak'ın kitle imha silahları konusunda iş birliği yapmaması halinde Irak'a yönelik kuvvet kullanımını isterken, Fransa ve BMGK'nın diğer üyeleri durumun yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. ABD ise 1441 sayılı kararın Irak'a karşı kuvvet kullanımına yetki verdiğini ileri sürmüş; ancak, BMGK'de destek görmemiştir. Irak'ta inceleme yapan müfettişlerin son raporları, BMGK'da Irak'a yönelik kuvvet kullanımına karşı olan ülkelerin tutumunu desteklemiştir. Bunun üzerine, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, 5 Şubat 2003'te BMGK'ya Irak'ın kitle imha silahları programı ve El Kaide ile bağlantılarına ilişkin kanıtları sunmuş; ancak, Rusya ve Çin kabul etmemiş, Fransa ve Almanya da eleştirmiştir. (Age.s.149- 151,189.) Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac 10 Mart 2003'te ülkesinin savaş ilanı anlamına gelecek bir BMGK kararını veto edeceğini açıklamıştır. ("Jacques Chirac:France Will Veto Iraq Measure," *The New York Times,* March 10, 2003, https://www.nytimes. com/2003/ 03/10/international/france-will-veto-iraq-measure.html (Erişim: 28.11.2023).

[7] Michael R. Gordon and Bernard E. Trainor, *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq* (NY: Pantheon, 2006),157.

[8] Gause, III, *The International Relations of the Persian Gulf,* 152.

vurgulamıştır.[9] Georgia/ABD'de 9 Haziran 2004'te yapılan G-8 (demokratik ortak sıfatıyla Türkiye'nin de katıldığı) Zirvesinde Büyük Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi görüşülmüş ve proje kapsamındaki ülkelerin demokratik, sosyal ve ekonomik reformlarına destek sağlanacağına yönelik karar alınmıştır.[10]

ABD'deki akademik çevreler; 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra, radikal İslamcıların özellikle ABD'ye düşman ve demokratik modernleşmeye karşı olduğu, gelenekçilerin radikallere göre daha ılımlı ancak modern demokrasiyi benimsemediği, buna karşılık modernistlerin ılımlı ve laiklerin ise değerler açısından Batı'ya en yakın iki grup olduğu ve demokrasiyi benimsediğine dair değerlendirmeler yapmıştır.[11] ABD akademik çevrelerinde "Ilımlı İslam" kavramını geliştirmeye öncülük eden ve Irak'ın Yeni Anayasası çalışmalarına katılan Noah Feldman'a göre ılımlı İslamcıların Batılı ya da Amerikan kültür ve fikirlerini reddetmediğini, demokrasinin İslam dinine yabancı olmadığını düşündüğünü, Batı tipi laikliğin demokrasi için gerekli koşulu oluşturmadığını, din ve devlet ayrımının demokraside söz konu olmadığını, Türkiye'deki Kemalist laik rejimi sürdürmenin demokrasiyi feda etmek anlamına geldiğini ve laikliğin ılımlı İslam ürettiğinin kanıtlanmadığını ileri sürmüştür.[12] Kendisiyle yapılan bir mülakatta Feldman'ın "Washington genel olarak Türkiye'de ABD'ye sempati duyan hükümet ister, ABD karşıtı ve laik partiden çok, ABD taraftarı ve din odaklı parti iktidarını tercih eder" şeklindeki açıklaması dikkat çekicidir.[13]

ABD yönetimi Büyük Orta Doğu Projesi (BOP)'nin uygulanacağı bölgede Siyasal İslamcı partilerin çok güçlü olduğunu dikkate alarak BOP'un en önemli stratejik uygulamasının "Ilımlı İslam Projesi" olmasını öngörmüştür. Bu yaklaşım çerçevesinde, ABD Türkiye'de kendisini "muhafazakâr demokrat"[14] diye tanımlayan AK Parti iktidarı nedeniyle "Ilımlı İslam Projesi" için Türkiye'nin model ülke olabileceğini düşünmüş; ancak,

---

[9] Condoleezza Rice, "Transforming the Middle East," *The Washington Post,* August 7, 2003 https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/ (Erişim: 23.11.2022).

10 Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa, 9 June 2004, Sea Island,Georgia https://georgewbush-whitehouse.archives.gov /news/releases/ 2004/06/20040609-30.html (Erişim: 21.04.2023).

[11] Cherly Benard, *Civil Democratic Islam, Partners, Resources, and Strategies* (Santa Monica,CA: RAND Corporation, 2003),x.

[12] Noah Feldman, *After Jihad, America And The Struggle For Islamic Democracy (*NY: Farrar, Straus And Giroux, 2003), 31,128,133,136, 227.

[13] İpek Yezdani, "AKP Daha Liberal ve Daha Az Laik Bir Resim İstiyor," *Milliyet,* 14 Aralık 2008 https://www.milliyet.com.tr/pazar/akp-daha-liberal-ve-daha-az-laik-bir-resim-istiyor-1027683 (Erişim: 21.04.2023).

[14] AK Parti, 2002 *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi* (Ankara: AK Parti Tanıtım Medya Bşk.lığı,2015),10.

Türkiye'de gerek laik gerekse İslamcı çevrelerde Ilımlı İslam yaklaşımı kabul görmemiştir. [15]

Türkiye'nin 1990-2002 döneminde izlediği Kuzey Irak politikasının; (i) Kuzey Irak'ta PKK'nın etkisiz hale getirilmesi; (ii) Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun önlenmesi; (iii) Irak Türkmenlerinin hak ve çıkarlarının korunması şeklinde üç hedefi olmuştur. Körfez Savaşı sonrası 1991-2002 döneminde Kuzey Irak'ta 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge uygulaması sonucu Irak ordusu ve yönetiminin bölgeden çekilmesi güç boşluğu yaratmıştır. Bu güç boşluğu PKK terör örgütünün Kuzey Irak'ta üstlenmesini ve Iraklı Kürt grupların (KDP ve KYB) ABD'nin arabuluculuğuyla yaptığı 1998 tarihli Washington Anlaşması Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun şekillendirilmesini kolaylaştırmıştır.

PKK terör örgütü elebaşısı Öcalan'ın 1999'da yakalanması sonrası PKK tek taraflı ateşkes ilan etmiş ve ateşkesi 2004'e kadar sürdürmüştür. ABD Irak işgalinde Irak Kürtlerini müttefiki olarak görmüş ve bu durum Irak fiili Kürt siyasi oluşumunu hızlandırmıştır. ABD 1 Mart 2003 Tezkeresine misilleme olarak Kerkük'ün Kürtleştirilmesine ve Iraklı Kürtlerin Türkmenlere etnik temizlik yapmasına göz yummuştur. [16]

ABD'nin Irak'ı 2003'te işgali 1991 Körfez Savaşının neden olduğu istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bölgede istikrarsızlığı daha da artırarak başta Türkiye olmak üzere Irak'a komşu ülkeleri etkilemiştir. Bu da neorealizmin "anarşi" ve neoklasik realizmin "stratejik ortam" diye tanımladığı uluslararası sistemsel yapıda bölgesel alt sistemi şekillendirmiş ve bölgesel güç dengesini değiştirmiştir. Kuzey Irak bölgesinde güç dengesinin değişmesi Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını yeniden şekillendirmesini gerektirmiş ve bölgesel güç dengesi dış faktörlerin Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında belirleyici olmasına neden olmuştur. İstikrarsız stratejik ortam Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulmasına yönelik endişeleri arttırmış, Türkiye, Suriye[17] ve İran'ın güvenlik ve ekonomi konularında iş birliği yapmalarına zemin hazırlamıştır. [18]

3.1.2. Neoklasik realizm Tip III varyasyonu çerçevesinde uluslararası ve bölgesel alt sistemin etkilerinin açıklığı/netliği ve stratejik ortamın serbestliği/kısıtlayıcılığı

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını açıklayabilmek için üçüncü analiz düzeyi olarak

---

[15] "BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Çöktü mü?," *Cumhuriyet,* 08 Ocak 2009. https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bop8200buyuk-ortadogu-projesi-coktu-mu-33324 (Erişim:23.04.2023).

[16] Jason E.Strakes,"Current Political Complexities of The Iraqi Turkmen," *Iran and Caucasus,*13 (2009):366.

[17] Suriye PKK'yı 20 Ekim 1998 Adana Mutabakatı ile terör örgütü olarak kabul etmiştir. (http://www.ict.org.il/articles/syria-turkey.htm (Erişim: 12.04.2023).

[18] Özden Zeynep Oktav, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri," *Orta Doğu Etütleri* 2, 2 (2010):56.

uluslararası ve bölgesel alt sistemin (uluslararası sistem basamağının) etkilerini öncelikle ele alan neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde bu dönemde Türkiye için uluslararası ve bölgesel alt sistemin etkilerinin açıklığı/netliği ile stratejik ortamın serbestliği/kısıtlayıcılığının açıklanmasına ihtiyaç vardır.[19] Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu uluslararası sistemsel yapıda hegemon güç ABD'nin Körfez Krizi/Savaşı ile Irak'a yaptığı ilk askeri müdahalenin Irak'ta yarattığı istikrarsızlık ve bunun komşu ülkelerdeki olumsuz etkileri devam ederken, on iki yıl sonra ABD'nin Irak'ı işgal için ikinci kez müdahalesi Irak ve komşu ülkeler için bölgesel istikrarsızlığı ve belirsizliği daha da artırmıştır. Ayrıca, ABD Büyük Orta Doğu Projesinin stratejik uygulamasının Ilımlı İslam Projesiyle yapılarak bölge ülkelerinde demokrasi, hoşgörü, refah ve özgürlüğü geliştirme adı altında bölgede uzun süre varlığını sürdürme niyetini açıkça ortaya koymuştur. Bu da bölgede istikrarsızlığın uzun süreli olacağına işaret etmiştir. Irak'ta istikrarsızlık sürdükçe bölge dışı güçlerin müdahalelerinin devam etmesine, Irak fiili Kürt siyasi oluşumunun giderek meşruiyet ve bilahare bağımsızlığını kazanmasına, bu durumun da komşu ülkelerin Kuzey Irak'a yönelik askeri güç kullanmasına ve Irak'ın diğer devletlerin uzun süre oyun alanı olması halinde bu devletlerin müdahalelerinin vekâlet savaşına dönüşmesine yönelik gelişmelere yol açma ihtimali artmıştır. [20]

Bu kapsamda, ABD işgali sonrası Kuzey Irak'taki gelişmeler Türkiye açısından Körfez Savaşının neden olduğu ekonomik kayıplar, PKK terör örgütünün Kuzey Irak'ta güçlenmesi ve Irak Kürt siyasi oluşumunun şekillenmesi vb. gibi mevcut riski/tehdidi artırarak stratejik ortamın kısıtlayıcı olmasına yol açmıştır. Bu dönemde uluslararası sistem ve onun şekillendirdiği Irak'ı odağına alan bölgesel alt sistemin etkileri yüksek açıklık düzeyinde olmasına karşılık, stratejik ortam Türkiye için ABD ile ilişkiler bağlamında Tezkere Krizi nedeniyle kısıtlayıcı ve Kuzey Irak bağlamında nispeten kısıtlayıcı olmuştur.

3.1.3. Neoklasik realizm Tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası bağlamında karşılaştığı tehditler/riskler veya fırsatlar

PKK'nın tek taraflı ateşkesi 2004'te sona erdirmesinden itibaren Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele etmek için Irak işgal kuvveti olan ABD'den izin almak durumunda kalması ve Irak fiili Kürt siyasi oluşumunun gelişmesi Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik seçeneklerini azaltmıştır. Buna karşılık, ABD işgali altındaki Irak'ta ayrılıkçı Kürt

[19] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 46-56.
[20] Gause, III, *The International Relations of the Persian Gulf*, 247.

hareketinden kaynaklanan ortak tehdit Türkiye, İran ve Suriye arasında iş birliğine fırsat yaratmıştır. Türkiye'nin 2002-2009 döneminde uluslararası sistem ve bölgesel alt sistemden algıladığı tehditler/riskler veya fırsatlar Irak'ı işgal eden ABD'den ve Irak'taki gelişmelerden kaynaklanma durumuna göre aşağıda açıklanmıştır.

Türkiye'nin dış politika yapıcıları; ABD'nin 2003 Irak Savaşının artıracağı istikrarsızlığın Irak Kürt siyasi oluşumunu geciktirebileceğini, bunun Türkiye'ye zaman kazandırma açısından fırsat yaratacağını düşünürken, Saddam Hüseyin'in devrilmesinin Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına yol açacak istikrarsızlıktan kaynaklanabilecek tehdidi/riski de algılamıştır.[21] Türkiye'nin ABD'nin taleplerini karşılayarak Irak Savaşına katılmasının yaratacağı riskler arasında; (i) Körfez Krizi/Savaşı deneyimi de dikkate alındığında Türkiye için tekrar ciddi ekonomik kayıplara neden olması ve ülkede 2001 ekonomik krizinin devam eden etkilerinin ağırlaşması; (ii) Yeni sığınmacı hareketlerinin oluşması ve kontrol edilememesi durumunda Türkiye'de istenmeyen gelişmelere yol açma potansiyelinin bulunması; (iii) Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesinin öngörüldüğü bir dönemde bu ülkelerden Türkiye'ye yönelik ciddi karşıtlığın oluşması ve bu durumun Türkiye'nin Orta Doğu'dan izolasyonuna neden olması[22] ihtimali öne çıkmıştır. Bu risklere karşılık, ABD ile birlikte Türkiye'nin harekâta katılması halinde Kuzey Irak'ta TSK unsurlarıyla PKK terör örgütünün etkisiz hale getirilmesi, Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun geciktirilmesi/önlenmesi ve bölgedeki Türkmenlerin çıkarlarının korunmasına yönelik fırsatların ortaya çıkması ihtimali vardır. Ancak, ABD'nin taleplerini kabul etmemesi halinde harekâta katılamaması nedeniyle Türkiye Kuzey Irak'taki hedeflerini gerçekleştirme fırsatını kaçıracağını da algılamıştır.

Irak'ı 2003'te işgal eden ABD Kuzey Irak'ta Kürtleri müttefiki olarak kabul etmiş, Kuzey Irak'taki yerel otoriteyi Barzani liderliğindeki Irak Kürt fiili siyasi oluşumuna devretmiş ve 2003'te Kerkük'ün Kürtleştirilmesine destek vermiştir. ABD, Irak Kürtlerinin de isteğiyle Türkiye'yi Kuzey Irak'taki gelişmelerden uzak tutmaya çalışmıştır. Bu durum Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı mücadelesinin etkisinin azalmasına ve dolayısıyla PKK terör örgütünün Kuzey Irak'ta güçlenmesine neden olmuştur.

ABD'nin işgali sonrası Irak'taki istikrarsızlık daha da artmıştır. ABD'nin Irak'ta istikrarı sağlamaya ve demokratik yönetimi geliştirmeye yönelik olarak uygulamayı

---

[21] Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond," *Journal of Contemporary European Studies* 14, 2 (2006):184.

[22] Mehmet Özkan, "Turkish Activism in the Middle East after 1990s: Towards a Periodization of Three Waves," *Turkish Review of Middle East Studies* 17 (2006):177-180.

öngördüğü Büyük Orta Doğu Projesi bağlamında bölgede askeri varlığını sürdürmek ve gerektiğinde Kürt kartını Türkiye, İran, Irak ve Suriye'ye yönelik politikalarında araç olarak kullanmak istediği ileri sürülebilir.

ABD'nin 2003 Irak Savaşı'ndan Türkiye'ye yönelik en büyük tehdit Irak Kürtlerinin bu savaşı bağımsızlık ilanı için fırsat olarak kullanacağı algısından kaynaklanmıştır. Irak Savaşıyla Saddam Hüseyin rejiminin sona erdirilmesi Irak'taki etnik ve mezhepsel fay hatlarındaki hareketliliği artırmıştır. İstikrarsız bir ortamda Irak merkezi yönetiminin çökmesi halinde Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun bağımsızlığını ilan etmesi ihtimalinin artması Türkiye'nin Kuzey Irak'tan kaynaklanabilecek güvenlik tehdit ve risk potansiyelini artırmıştır.[23] Türkiye Kuzey Irak'a yönelik Irak'ın toprak bütünlüğünü öngören politikasını sürdürürken, İran ve Suriye'nin de ayrılıkçı Kürt hareketi kapsamında kendi sorunları olması Türkiye'nin 2004'ten itibaren Suriye ve İran ile güvenlik ve ekonomi alanlarında iş birliğini geliştirmesine de fırsat yaratmıştır. Bu iş birliği de bölgesel güç dengesinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali sonucu bölgesel güç dengesinin değişmesi nedeniyle PKK terör örgütü 2004 yazında tek taraflı ateşkese son verdiğini açıklamış ve Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik terör tehdidi artmaya başlamıştır. Buna karşılık, ABD 2007 sonu ve 2008 yılı başına kadar Kuzey Irak'ta sınır ötesi harekâta izin vermeyerek TSK'nın PKK ile mücadelesini kısıtlayıcı bir etki yaratmıştır.

ABD'nin de müdahil olmasıyla hazırlanan Yeni Irak Anayasası (2005); Irak'ın federal bölge ve vilayetlerden oluşan federal bir devlete dönüşmesini ve tartışmalı bölgeler ile özellikle petrol zengini Kerkük şehrinin statüsünün 2007'ye kadar referandumla belirlenmesini öngörmüştür. Bu kapsamda, Irak Kürt fiili siyasi oluşumu anayasal meşruiyet kazanarak Erbil, Süleymaniye ve Duhok vilayetlerinden oluşan bölgede Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) adıyla 30 Ocak 2005'de federal bölge statüsüne kavuşmuştur. Bu durum Irak'ın geleceği için çok önemli bir gelişmeye işaret etmiştir.[24] Bu kapsamda, Türkiye'nin dış politika karar vericileri; IKBY'nin bağımsızlığını kazanması durumunda Türkiye, İran ve Suriye'deki ayrılıkçı Kürt hareketlerinin güçlenmesi riskinin artacağını, Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğini etkileyecek gelişmelerin Türkiye'ye yönelik terör eylemlerinin

---

[23] Paul Salem, "Iraq's Tangled Foreign Interests And Relations," *Carnegie Endowment for International Peace* (December 2013):18.

[24] 2005 Irak Anayasası Md.117: Anayasa yürürlüğe girer girmez "Kürdistan" bölgesini mevcut yetkileriyle birlikte federal bir bölge olarak tanıyacaktır. (Irak Anayasası, 2005, https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005. pdf? lang=en) (Erişim: 23.11.2022).

artmasına yol açacağını, bunun da Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehdidi artıracağını ve iç politikayı etkileyecek potansiyele sahip olacağını öngörmüştür.

İran, ABD işgali sonrası Irak'ın istikrarına katkı sağlama ve ABD işgal kuvvetlerini dengeleme için Irak ile ilişkilerinde Şiiliğe dayalı mezhepsel yaklaşımı öne çıkarmıştır.[25] Bu bağlamda, İran Şii ağırlıklı Bağdat yönetimi üzerinde nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

Irak'taki istikrarsızlık ortamında Türkiye'nin PKK terör örgütüyle nasıl mücadele edeceği ve Irak Kürt fiili siyasi oluşumuna yönelik politikasını nasıl şekillendireceği konusunda İran'ın Şii Bağdat yönetimi üzerinde artan nüfuzu ve bölgesel güç dengesinin yeniden şekillenmesi etkili olmuştur. ABD ve İran Şii Bağdat Hükümetini desteklemekle birlikte, Irak üzerinde kendi aralarındaki rekabeti de sürdürmüştür. Irak istikrarsız durumdayken ABD'nin Irak'tan çekilmeye başlaması halinde İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu artırma ihtimali yüksektir.[26] Türkiye bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde Kuzey Irak politikası kapsamındaki hedeflerine ulaşmasındaki risklerin artacağını algılamıştır.

Irak'ta 2004'te faaliyete geçen Sünni mezhebe mensup Irak El-Kaidesi; Irak'taki Şii Bağdat yönetimini ve güvenlik güçlerini zayıflatmak, Sünnilerin siyasi sistemden dışlanmasına tepki göstermek, Şii milislere yönelik eylemler yapmak ve ABD'nin Irak'tan çekilmesini sağlamak hedefine yönelmiştir.[27] ABD'ye karşı Irak'ta Sünni Arap direnişi artınca 2003 Tezkere Kriziyle bozulan ABD-Türkiye ilişkileri Irak bağlamında yeni bir forma bürünmeye başlamıştır. ABD, Sünniler üzerinde etkisini dikkate alarak Türkiye'nin onları siyasi sisteme entegre edebileceğini düşünmüştür. Bu fırsattan istifade ederek Türkiye de ABD'nin desteğiyle 2005'den sonra, Sünni ve Şii Arap liderlerle ilişki kurarak Sünni Iraklı liderleri Şii ağırlıklı siyasi sürece katılmaya teşvik etmiş ve Irak'ın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikası kapsamında Bağdat yönetimini güçlendirmeye çalışmıştır.[28]

Irak'ta etnik ve mezhepsel gruplar arasındaki siyasi uzlaşmaya göre de merkezi yönetimde Başbakanlık Şiilere, Meclis Başkanlığı Sünnilere, Cumhurbaşkanlığı makamı ise Kürtlere verilmiştir. KYB lideri Talabani Irak Cumhurbaşkanı seçilmiş, KDP lideri Barzani de IKBY'nin başkanlığına getirilmiştir. Nuri el-Maliki seçim sonucu 22 Nisan 2006'da Irak

---

[25] Thomas H. Henriksen, *America's Wars Interventions, Regime Change, and Insurgencies after the Cold War* (NY: Cambridge University Press, 2022), 231; Kayhan Bargezar, "Iran's Foreign Policy in Post-invasion Iraq," *Middle East Policy* 14, 6 (2008):50-57.

[26] Gause, III, *The International Relations of the Persian Gulf,* 247.

[27] Craig Whiteside, "New Masters of Revolutionary Warfare: The Islamic State Movement (2002-2016)," *Perspectives on Terrorism* 10, 4 (August 2016):7.

[28] Behlül Özkan, "Turkey and Its Neighbours In The Middle East Iran, Iraq, and Syria," in *The Routledge Handbook Of Turkish Politics*, eds. Alpaslan Özerdem and Matthew Whiting, 391-400, (NY:Routledge, 2019),396.

Başbakanı olarak görevlendirilmiştir. Saddam Hüseyin döneminde merkezi yönetime Sünniler hâkim iken, Maliki döneminde hâkimiyet Şiilere geçmiştir. Şii Araplar, çoğunluk statülerini kullanarak Maliki Hükümetinin giderek artan otoriter yönetimine ortam hazırlamıştır. Demokratik, tüm etnik ve mezhepsel grupları kapsayan ve barışçıl bir Irak inşa etmek için iktidara gelen Maliki kendisine sadık bir devlet yaratmaya çalışmış, siyasi ve askeri güç üzerinde kontrolünü artırmış, siyasi muhalifleri ile Sünnilere karşı popülist mezhepçi ve yeni şekillenmekte olan sivil topluma karşı sert bir tutum sergilemiştir. Maliki'nin bu tutumu Irak'ta istikrarsızlığın sürmesine ve Irak'ın bölünme riskinin artmasına yol açarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik Türkiye'nin politikasının uygulanmasına yönelik riskleri artırmıştır.[29]

3.2. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasını Yapım ve Uygulama Süreci

Tez çalışmasında neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde uluslararası sistemsel yapının (bağımsız değişken) dış politika üzerindeki etkileri öncelikle dikkate alınmış, sistemsel yapının etkilerinin devlet basamağındaki algılama-karar verme-politika uygulama süreci üzerinden ara değişkenlerle etkileşimi ortaya konulmuş ve müteakiben yapılan analizle dış politika (bağımlı değişken) şekillendirilmiştir. [30] Bu nedenle, Türkiye'nin 2002-2009 dönemine ilişkin dış politika yapım ve uygulama sürecinin, bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiye bağımsız değişkenle ara değişkenlerin etkileşimini dâhil etmede önemli rol oynaması nedeniyle açıklanmasına ihtiyaç vardır.

Neoklasik realist kuram da devletleri dış politikanın temel aktörleri olarak tanımlar. Neoklasik realist Ripsman, Taliaferro ve Lobell'e göre dış politika yapıcı ve uygulayıcısı; cumhurbaşkanı, başbakan, dış politika ve savunma politikalarını yürüten bakanlar ve bürokratlardan oluşur. Söz konusu karar vericiler uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel yapıdan kaynaklanan tehditler/riskler/fırsatlar hakkında istihbarat tekeline ve ulusal yeteneklere ilişkin bilgilere erişim imkânına sahiptir. Bu nedenle de dış politika karar vericileri uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemin etkilerini algılama ve bunlara tepki vermede en iyi konumdadır.[31] Ripsman, Taliaferro ve Lobell'in bu tanımlamayı parlamenter ve/veya yarı başkanlık hükümet sistemlerine göre yaptığı anlaşılmaktadır.

---

[29] Benjamin Isakhan, *The Legacy of Iraq From the 2003 War to the 'Islamic State'* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015), 227.
[30] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,34.
[31] Age.s. 61.

Türkiye'de dış politika karar verici ve uygulayıcıları neoklasik realistlerin yukarıdaki tanımlamalarına büyük ölçüde uyumludur. Türkiye'de 2002-2009 döneminde parlamenter sisteme göre dış politika algılama-karar verme ve uygulama sürecinde görev alan kilit aktörler Başbakan,[32] Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, 2003'te tavsiye organına dönüştürülen Milli Güvenlik Kurulu (MGK),[33] Genelkurmay Başkanı, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, danışmanlar ve yönetici elitler/bürokratlardır. Başbakan, TBMM'ye karşı sorumlu hükümet (bakanlar kurulu) başkanı sıfatıyla dış politikada en üst düzeydeki karar vericidir. Önceki 1990-2002 döneminde dış/güvenlik politikaları yapımında önemli rolü olan iç siyasi kurumlar kapsamındaki MGK AB uyum süreci kapsamında 3 Ekim 2001'de Anayasa ve 15 Ocak 2003'te MGK Kanununda değişiklikle danışma organına dönüştürülmüş, MGK'nın iç ve dış politikada 1990-2002 dönemindeki rolü ve etkisi sınırlandırılmıştır. [34]

Dış politikanın uygulanması bağlamında yabancı ülkelerle yapılan antlaşmaların onaylanması ve yurtdışına askeri birlik gönderilmesinde Türkiye'nin uluslararası yükümlülükler altına girmesi ve savaş ilanı gibi dış politikanın önemli iki konusunda onay mercii yasama organı olan TBMM'dir. Bu dönemde yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın 8. maddesinde Cumhurbaşkanının yürütme yetkisi ve görevinin, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılması ve yerine getirilmesinde sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda, Anayasanın 104. maddesine göre yürütme konusunda cumhurbaşkanının görevleri arasında: gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak; MGK'yı toplantıya çağırmak ve kurula başkanlık etmek; TBMM adına TSK'nın Başkomutanlığını temsil etmek; TSK'nın kullanılmasına karar vermek; milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak gibi dış politika süreçlerine yönelik sorumlulukları da bulunmaktadır. [35]

Tek başına 2002'de iktidara gelen AK Parti'nin Genel Başkanı Recep Tayyip

---

[32] T.C. Anayasası (1982) Md.112. Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak bakanlıklar arasında iş birliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

[33] Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşur. Kurul toplantılarına üyeler dışında, gündeme göre ilgili bakan ve kişiler de çağrılarak bilgi ve görüşleri alınabilir, ancak oylamaya katılamazlar. MİT Müsteşarı bu kapsamda toplantılara katılır. (1982-2003 dönemi MGK Yapısı, https://www.mgk.gov.tr/index.p hp/kurumsal/hakkimizda (Erişim. 23.10.2022).

[34] MGK'ya üç bakan dâhil edilerek sivil çoğunluk sağlanmış, MGK kararlarının Bakanlar Kurulu'na tavsiye niteliğinde olması ve Bakanlar Kurulunca bunların değerlendirilmesi hükmü getirilmiştir.

[35] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (7 Kasım 1982 Tarihinde Halkoyu ile Kabul Edilen)

Erdoğan'ın siyaset yasağı nedeniyle hükümeti kurma görevi Abdullah Gül'e verilmiştir. TBMM'de Hükümet Tezkeresinin oylanmasından önce 28 Şubat 2003'teki MGK toplantısı sonrası yapılan basın açıklamasında "ABD'nin Irak'a olası askeri müdahalesi konusunda, ABD ile yapılan müzakerelerde ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir" şeklinde Bakanlar Kuruluna tavsiyede bulunma ifadesinin yer almaması MGK Kanununda 15 Ocak 2003'te yapılan değişiklik kapsamında MGK'nın dış politika yapımında etkisinin giderek azalmaya başladığının ilk işareti olmuştur. ABD'nin Irak Savaşına yönelik Türkiye'den taleplerine ilişkin Hükümet Tezkeresinin TBMM'den geçmesini isteyen[36] AK Parti Genel Başkanı Erdoğan TBMM'de 1 Mart 2003'te oylanmasında Erdoğan'ın siyasi sorumluluğunun olmaması ve bağlayıcı grup kararı alınmaması nedeniyle AK Parti milletvekillerinin "evet oyu" vermeleri üzerinde etkili olamamıştır.[37] Dış politika yapımı ve uygulamasında 14 Mart 2003'ten itibaren ana aktörler Başbakan Erdoğan,[38] Dışişleri Bakanı Gül ve başbakanlık başdanışmanlığı görevini yapan Ahmet Davutoğlu olmuştur. Başbakan Erdoğan (lider) dış politika yapımında başat rol oynamıştır. Başbakan Erdoğan'ın liderliğinde dış politika kararları alınıp uygulanmakla birlikte, dış politikayı şekillendirmekte Davutoğlu etkili olmuştur.[39] Bu dönemde dış politika yapımında MGK'nın etkisi azalırken, TBMM gibi iç siyasal kurumlar etkisini sürdürmüştür. [40] Dışişleri Bakanlığı uzman kurum olarak dış politika yapım ve uygulamasında rol alırken, rolünü MGK üzerinden oynayan TSK'nın Kuzey Irak politikasına etkisi PKK'yla mücadele ile sınırlı kalmıştır.

3.3. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkilerin Ara Değişkenlerle Etkileşimi

Türkiye'nin 2002-2009 döneminde orta vadede Kuzey Irak politikasının analizinde uluslararası sistem basamağından bakarak öncelik dış faktörlerde (uluslararası ve bölgesel alt sistemsel etkiler) olmak üzere iç faktörler (ara değişken) olarak birey basamağından lider algısı ve devlet basamağından stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ile iç siyasi kurumlar dikkate alınarak neoklasik realizmin tip III varyasyonunun model olarak kullanılmasının

---

[36] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

[37] Yavuz Oğhan,"Abdüllatif Şener:Tezkerenin Geçmemesi Erdoğan'a Prim Sağladı", 9 Şubat 2016, https://sputniknews.com.tr/20160209/abdullatifsenertayyiperdogan1marttezkeresi1020762636.html(Erişim:12.07. 2023).

[38] TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararını verdiği dönemde Abdullah Gül Başbakandır. Siyasi yasağı 31 Aralık 2002'de Anayasa değişikliğiyle kalkan AK Parti Genel Başkanı R.Tayyip Erdoğan yenilenen 9 Mart 2003 Siirt seçimi ile milletvekili olmuş ve 14 Mart 2003'te hükümeti kurma görevini almıştır.

[39] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

[40] MGK Genel Sekreterliği, *Basın Açıklaması*, 28 Şubat 2003, https://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-subat-ayi-toplantisi, (Erişim: 22.07. 2022).

daha açıklayıcı olacağı benimsenmiştir.[41] Bu kapsamda, 2002-2009 dönemine ilişkin Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının analizine yönelik olarak uluslararası sistemsel/bölgesel alt sistemsel etkilerin tip III varyasyonu çerçevesinde ara değişkenlerle etkileşimi aşağıda açıklanmıştır. Bu dönemin dış politika yapım ve uygulama sürecinde dış ve iç siyasi faktörlerin Kuzey Irak politikasına etkileri farklı ağırlıkta olmuştur.

Neoklasik realist Ripsman, Taliaferro ve Lobell ara değişkenlerden lider algısının dış politika yapım ve uygulama sürecinde bireysel karar vericilerin ideolojik görüşleri, şahsi çıkarları, temel değer ve inançlarıyla ilgili olduğunu ileri sürmektedir.[42] Lider algısı, liderin uluslararası sistemin etkilerine ve bölgesel güç dengesindeki değişikliklere ilişkin algısıdır. Lider algısı; devlet basamağındaki dış politika yapım ve uygulama sürecindeki üç aşamadan ilki olan "algılama sürecini (sistemsel etkinin algılanması)" etkilediği, dolayısıyla stratejik kültürde değişikliğe yol açabildiği, buna bağlı olarak da, dış politikada değişiklik yapılabildiği ve devlet-toplum ilişkileri ile iç siyasi kurumlar ara değişkenlerini şekillendirebildiği için önemlidir. Liderin algısı, kişiliği ve karakteri devletin uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkilerden kaynaklanan tehditler/riskler ile fırsatlara farklı tepkiler göstermesine yol açar.[43] Özellikle kısa vadeli (aylar) ve hızlı gelişmelerde lider algısı dış politikayı şekillendirmede önemli rol oynar. Bununla birlikte, iç siyasi gelişmelere bağlı olarak devlet-toplum ilişkileri de liderin dış politika için toplumsal kaynakları harekete geçirme sürecini etkileyebilir.[44] Liderin uluslararası sistemsel etkileri algılama ve bunlara tepki gösterme biçimini stratejik kültür de etkileyebilir. Literatürde genel olarak stratejik kültür kavramı; bürokratik organizasyon olan ordununki gibi örgüt kültürü şeklinde ve yerleşik inançlar, dünya görüşleri ve bir bütün olarak toplumun ortak beklentileri şeklinde daha geniş açıdan tanımlanabilmektedir.[45] Stratejik kültür Jack L.Snyder'a göre kamuoyunun güvenliğe yönelik tutumunu ifade eder ve stratejik kültürü; güvenlik tehdidi, tehdide yönelik teknolojik gelişme, politika oluşturma sürecinde askeri gücün ve ilgili kurumların rolüne ilişkin algılar oluşturur.[46] Ripsman, Taliaferro ve Lobell'e göre stratejik

---

[41] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,33-34,57-79, 80-90.
[42] Age. s. 62, 64.
[43] Age. s. 61-62.
[44] Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, "Conclusion: The state of Neoclassical Realism," in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, 280-299, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 280-281.
[45] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 66.
[46] Jack L. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, R-2154-AF (Santa Monica, Calif: RAND Corporation, 1977), v.

kültür serbest stratejik ortamda dış politika seçimlerini şekillendirebilir.[47] Stratejik kültür; liderlerin, elitlerin ve toplumun stratejik anlayışını şekillendirir, uluslararası sistemsel yapıda stratejik tercihi tanımlayarak devlet davranışını belirler.[48] Colin Dueck'e göre[49] politika yapıcılar, iç siyasi desteği sürdürmek için kültürel açıdan kabul edilebilir dış politika seçimini yapar. Stratejik kültür; güvenlik politikasının değişim ve süreklilik kalıplarını şekillendirir, liderin karakteri, yeteneği ve vizyonuna bağlı olarak da değişebilir.[50] Devlet-toplum ilişkileri ise Fareed Zakaria'ya göre siyasi/sosyal uyum ve dış/güvenlik politikasına yönelik kamu desteğiyle ilgili olup liderlerin milli gücü kontrol etme, kaynakları harekete geçirme ve kullanma yetkisini belirler.[51] Devlet-toplum ilişkileri dış politika yapım ve uygulama sürecini etkiler. Devlet-toplum ilişkilerinde iç siyasi kurumların devletin toplumdan bağımsız karar almasına (özerk olmasına) izin verme derecesi önemlidir.[52] Toplum dış politikanın gerektirdiği insan, maddi ve mali kaynakları sağlayamadığında dış politikayı uygulamak zorlaşır.[53] Neoklasik realistlere göre devlet-toplum ilişkileri devletlerin stratejik davranışları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Randall L. Schweller'e göre devletin uluslararası sistemsel etkilere tepki göstermesi dört değişkene (elit mutabakatı, elit uyumu, sosyal uyum ve rejim/hükümetin kırılganlığı) bağlıdır.[54] Elit mutabakatı ile elit uyumu lider algısı, sosyal uyum ile rejim/hükümetin kırılganlığı devlet-toplum ilişkileriyle ilgilidir.[55] Devlet-toplum ilişkileri devletlerin uluslararası sistemsel yapının etkilerine "neden, nasıl ve ne zaman" tepki verip vermeyeceğini açıklar.[56] Devlet-toplum ilişkilerinin bir tezahürü olan sivil-asker ilişkileri de devletlerin dış politika stratejilerini şekillendirir. İç siyasi kurumlar; resmi kurumlar, süreçler, bürokratik gözetim ve belirlenmiş kurallarla tesis edilir, dış politika yapım ve uygulama sürecine kimlerin katılacağı ile kimlerin veto oyuncusu olacağını belirler ve devletlerin sistemsel etkilere kurumsal tepki gösterme

---

[47] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 69.
[48] Ronald L. Jepperson, Alexander Wendt, and Peter J. Katzenstein, "Norms, Identity, and Culture in National Security," in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics,* ed.Peter J. Katzenstein, 33-75, (New York: Columbia University Press, 1996), 1-2, 33-75.
[49] Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006),19.
[50]Alastair Iain Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History* (Princeton: Princeton University Press,1995),36.
[51] Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998), 38,138.
[52] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*,71.
[53] Rosella Cappella Zielinski, *How States Pay for Wa*rs (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2016), 6,30,
[54] Randal L. Schweller,"Unanswered Threats. A neoclassical Realist Theory of Underbalancing," *International Security,* 29, 2 (2004):170, 173,175,180.
[55] Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006),13, 46-57.
[56] Elias Götz, "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries," *Foreign Policy Analys*is (2021):4.

yeteneklerini etkileyebilir. [57]

Körfez Savaşı sonrası Irak'ın istikrarsızlaşmasının Türkiye üzerinde olumsuz etkiler (ekonomik kayıplar, Kuzey Irak'ta PKK terör örgütünün üslenmesi ve Irak Kürt fiili siyasi oluşumu vb.) yarattığı, 2001 ekonomik krizinin etkilerinin sürdüğü ve AB'ye üyeliğe yönelik gelişmelerin şekillendiği dönemde 2002 genel seçimlerinde AK Parti iktidar olmuştur. Böyle bir ortamda AK Partinin "muhafazakâr-demokrat" kimliği temsil ettiğini ileri sürerek merkez sağdaki boşluğu dolduran bir siyasi parti algısını yaratması iç ve dış politikada değişim beklentisini artırmıştır.[58] AK Parti Hükümetinin değişimde önceliği iç politikaya vereceği yönündeki kamuoyunun beklentisinin aksine, Kuzey Irak'ta PKK varlığı ile Irak Kürt fiili siyasi oluşumu ve ABD'nin 2003 Irak Harekâtına yönelik Türkiye'den talepleri nedeniyle AK Parti liderliği dış politikaya odaklanması gerektiğini algılamıştır. [59]

Başbakan Erdoğan'ın 2002-2009 dönemi Irak'a yönelik dış politika vizyonunu anlamak için AK Partinin 2002 Genel Seçim Beyannamesi, 2002 Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, 1. Olağan Büyük Kongresi (12 Ekim 2003), 2. Olağan Büyük Kongresi (11 Kasım 2006) ve 2007 Genel Seçim Beyannamesine göre liderin dış politika vizyonunda; AB'ye üyelik sürecine yönelik taahhütlerin yerine getirilmesi, İslam ülkeleriyle ilişkilere özel önem verilmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Irak ile enerji ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi öne çıkmıştır. Bu vizyon Başbakan Erdoğan'ın dış politika bağlamında Kuzey Irak'a yönelik algısını şekillendirmede etkili olmuştur.

AK Parti 2002 Genel Seçim Beyannamesi ile 2002 Kalkınma ve Demokratikleşme Programında Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin Türkiye'nin dış politikasında en üst sırada yer almaya devam edeceği ve Türkiye'nin, AB'ye üyelik şartlarını yerine getireceği vurgulanarak[60] Orta Doğu ve Irak Politikası ana hatlarıyla; (i) Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması Orta Doğu'daki güç dengelerini değiştireceğinden Irak'taki sorunun barışçıl yaklaşımla çözümünün desteklenmesi; (ii) İslam ülkeleriyle ilişkilere özel önem verilmesi; (iii) Filistin'de barışın tesis edilmesinin desteklenmesi şeklinde ortaya konmuştur.[61] AK Parti'nin 2003'te 1. Olağan Büyük Kongresinde Genel Başkan Erdoğan[62] kendisini "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlayan AK Partinin etnik, dini ve bölgesel

---

[57] George Tsebelis, *Veto Players: How Political Institutions Work* (NJ: Princeton University Press, 2001),13.
[58] AK Parti 2002 *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*,10.
[59] Semih İdiz, "The AKP's Foreign Policy: Learning it the Hard Way," *Turkish Policy Quarterly* 2,4 (2003):2.
[60] Adalet ve Kalkınma Partisi, *Kalkınma ve Demokratikleşme Programı*, (Ankara, 2002), 107.
[61] AK Parti, *2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*,89-92.
[62] AK Parti 1. Olağan Büyük Kongresi, *Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'nın Konu*şması, 12 Ekim 2003. (Ankara: Öncü Basımevi, 2013),8.

milliyetçilikleri siyasetteki "kırmızı çizgileri" olarak ilan etmiştir. AK Partinin 2006'da 2. Olağan Büyük Kongresinde Genel Başkan Erdoğan; dış politikada temel parametrenin düşman üretmek değil dost kazanmak olduğunu, AB'ye üyeliğin Türkiye'nin çağdaşlaşmasına yönelik stratejik hedef olduğunu, Türkiye'nin AB'nin Asya, Orta Doğu ve İslam dünyasına açılan kapısı olacağını, Filistin-İsrail ihtilafının mutlaka kalıcı ve adil şekilde çözüme kavuşturulması gerektiğini, Irak'ta siyasi birliği ve toprak bütünlüğünü sağlayan demokratik bir rejimin oluşturulmasının gerektiğini vurgulamıştır.[63]

Bu dönemde AK Parti Hükümeti önceki dönemden devam eden AB'ye üyelik sürecine Başbakan Erdoğan'ın (liderin) vizyonuna ve buna yönelik algısına bağlı olarak ağırlık vermiştir. AK Parti iktidarının esas itibarıyla Batı (Avrupa) eğilimli olmaması ve İslam ülkeleriyle ilişkilere öncelik vermeyi öne çıkaran vizyonuna rağmen, stratejik hedef olarak öngördüğü AB'ye üyelik sürecine yönelmesi dış politikada "muhafazakâr demokrat" ve iç politikada "Milli görüş elbisesini çıkardık" söylemlerini destekleyen bir algı yaratmıştır.[64]

Tek kutuplu uluslararası sistemsel yapıda hegemon güç ABD'nin 2003'te Irak'a askeri müdahalede bulunması ve Orta Doğu bölgesine yönelik orta-uzun vadeli niyetini BOP ile ortaya koyması, Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun ABD işgali döneminde anayasal statüye kavuşmasına yönelik gelişmeler vb. gibi uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler nedeniyle AK Parti Hükümeti ayrılıkçı Irak Kürt hareketinden kaynaklanan tehdide karşı İran ve Suriye ile ilişkileri 2004'ten itibaren geliştirmeyi lider algısıyla öne çıkarmıştır.

Türkiye 1990-2002 döneminde askeri güce dayalı stratejik kültürle tez çalışmasının ikinci bölümünün sonuç kısmında açıklandığı gibi Kuzey Irak'a yönelik üç hedefe de (Kuzey Irak'taki PKK unsurlarının etkisiz hale getirilmesi, Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun önlenmesi ve Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunması) ulaşamamıştır. AK Parti'nin 2002 Genel Seçim Beyannamesinde vurguladığı gibi AB'ye üyelik sürecine ivme kazandırılarak AK Parti Hükümetinin AB'nin dış politika yaklaşımlarını (diplomatik, ekonomik ve kültürel faaliyetleri önceleyen) benimsemesi Kuzey Irak politikasını şekillendiren stratejik kültürde değişiklik yapılmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik yukarıda ifade edilen hedeflere ulaşılamamasını dikkate alarak AK Partinin 2002 Kalkınma ve Demokratikleşme Programında "Bürokratik otoriter devlet anlayışına yaslanan çözümler, sadece asayiş mantığına dayandığı için uzun vadeli

[63] AK Parti 2. Olağan Büyük Kongresi, *Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'nın Konuşması*, 11 Kasım 2006. 8-9.
[64] Başbakan Erdoğan,"Milli Görüş elbisesini çıkardık," *Milliyet,* 17 Mayıs 2003, http://gazetearsivi. milliyet. com.tr/GununYayinlari/MmAGC0wVDFI_x2B_M_x2B_Nt_x2B_rO5fg_x3D__x3D_(Erişim: 30.01.2023).

sorunları daha da derinleştirmektedir"[65] şeklinde yer alan yaklaşımı da Kuzey Irak politikasına yönelik stratejik kültürde değişim ihtiyacına işaret etmiştir.

Başbakan Erdoğan dış politika vizyonuna uygun olarak Kuzey Irak politikasını şekillendirmeye yönelik stratejik kültürde değişim için Türkiye'nin Kürt meselesine bakışının da değişmesi gerektiğini algılamıştır. Bu bağlamda, Erdoğan 12 Ağustos 2005'te Diyarbakır mitinginde halka hitaben " Herkes birinci sınıf vatandaştır. Kürt sorunu sadece bir kesimin değil tüm ülkenin ve özellikle benim sorunumdur. Sorunları anayasal düzen içinde, daha çok demokrasi, daha çok refahla çözüyoruz. Bu devlet, bu vatan, bu bayrak hepimizin" şeklinde dört konuyu vurgulamıştır.[66] Hüseyin Yayman'a göre Başbakan Erdoğan sorunun çözümünü "demokrasinin derinleştirilmesi, ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ve kültürel hakların tanınması" şeklinde ele almış, soruna yönelik "etnik milliyetçilik," "bölgesel milliyetçilik" ve "dinsel milliyetçilik" şeklinde ayrım yapılmasına karşı kırmızı çizgiyi vurgulamış[67] ve Başbakan Erdoğan'ın 12 Ağustos 2005 Diyarbakır konuşması Kürt meselesinde tarihi dönüm noktasını oluşturmuştur.[68]

AB'ye üyelik sürecinin de etkisiyle Başbakan Erdoğan Kuzey Irak'a yönelik askeri güç kullanımını öne çıkaran stratejik kültürün karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma dönüştürülmesi ve yeni stratejik kültürün uygulanmasına yönelik olarak güvenlik bürokrasisinin Kuzey Irak politikasında etkisinin azaltılması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi gerektiğini algılamıştır. Başbakan Erdoğan'ın bu algısını şekillendirmede Kuzey Irak politikasında askeri güç kullanılarak TSK'nın MGK üzerinden etkisini artırması, güvenlik bürokrasisinin dış politikadaki rolünü artırmak için güvenlik konularını kendi kontrolü altında tutmaya çalışması, dış politikanın sadece güvenlik perspektifinden ele alınması durumunda güvenlik bürokrasisinin etkisinin azaltılmasının mümkün olmayacağı vb. gibi faktörlerin de etkisi olmuştur.

AK Parti, 2007 Genel Seçim Beyannamesinde Irak politikası kapsamında; (i) Irak'taki gelişmelerin enerji hatları ve küresel ekonomiyi, Irak'ın siyasi birliğinin bozulmasının bölgesel dengeleri ve etnik/mezhep temelli kimlik çatışmalarının komşu ülkelerin istikrarını etkileyecek sonuçlar doğuracağını; (ii) Irak'ta belirleyici rol oynamanın politik tercihten

---

[65] Adalet ve Kalkınma Partisi, *Kalkınma ve Demokratikleşme Programı*, 29-30.
[66] Erhan Seven, "'Kürt Sorunu Benim Sorunum," *Yeni Şafak*, 13 Ağustos 2005, https:// www. yenisafak.com/ arsiv/2005/agustos/13/p01.html (Erişim: 5.04.2023).
[67] Başbakan Tayyip Erdoğan, "Kürt Sorunu Benim Sorunum," *Hürriyet,* 12 Ağustos 2005, https://www.hurriyet. com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847 (Erişim: 22.06.2023).
[68] Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası* (Ankara: SETA Yayınları, 2011),18.

ziyade stratejik zorunluluk olduğunu; (iii) Irak'ın istikrarı Türkiye için önemli olduğundan komşu ülkeler platformunun oluşturulması, Sünnilerin siyasal sürece katılması, Irak'ın ekonomik ihtiyaçlarının Türkiye'den sağlanması konusunda Türkiye'nin katkılarını sürdüreceğini ifade etmiştir.[69] Başbakan Erdoğan stratejik kültürün değiştirilmesi ihtiyacına yönelik algısının işaretlerini 2007 Seçim Beyannamesinde açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Başbakan Erdoğan'ın Kürt meselesine ilişkin algısı 2007'den sonra Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne (IKBY) yönelik politikayı da şekillendirmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik hedeflerinde değişiklik olmamakla birlikte, kullanılacak gücün niteliği bakımından değişiklik gerektiği, bu çerçevede de PKK ile mücadeleye yönelik askeri güç kullanılması yaklaşımı devam ederken, IKBY'ye yönelik hedefleri gerçekleştirmek için karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımı öne çıkmıştır. Bu kapsamda, lider algısı stratejik kültürde değişiklik ve buna bağlı olarak Kuzey Irak politikasında da değişiklik öngörmüştür.

Bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik stratejik kültürde değişim ihtiyacını ABD'nin hegemonik gücünün azalmaya başlaması da etkilemiştir. Bu kapsamda, ABD'nin Afganistan ve Irak'taki savaşlarının sonuçları, 2008 küresel ekonomik krizin etkileri ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin 2009'da yükselişi ABD'nin düşüşte olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler nedeniyle uluslararası sistem tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş sürecine girmiştir.[70] Stratejik ortamın serbest olmaya yönelik değişmeye başladığı bu dönemde ABD 2011 yılı sonunda tamamlanacak şekilde Irak'tan kuvvetlerini 2009'dan itibaren çekmeye başlamıştır. ABD'nin bölgedeki hegemonyasının azalması sonucu dış politika seçeneklerinin artması ihtimalini dikkate alarak Türkiye'nin dış politika karar vericileri Kuzey Irak politikasını şekillendirmeye yönelik uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkilere uygun tepki verilmesi için stratejik kültürde değişiklik ihtiyacı olduğunu algılamıştır.

Bu dönemde tek kutuplu uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler yüksek açıklık düzeyinde açık/net olmasına karşılık, stratejik ortam Türkiye için ABD ile ilişkiler bağlamında 2003 Tezkere Krizi nedeniyle 2006'ya kadar ve Kuzey Irak bağlamında 2008'e kadar kısıtlayıcı karakterde olmuştur. AK Parti Hükümetinin politika yapıcı ve uygulayıcı aktörleri 2002'den itibaren değişen liderin vizyonuna bağlı olarak Türkiye'nin ulusal

---

[69] AK Parti, 2007 *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, (Ankara: AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı, 2015), 202-203.

[70] Hanna Samir Kassab, "Evolution of the International System Since the End of the Cold War, "in *Globalization, Multipolarity and Great Power Competition,* ed. Hanna Samir Kassab, 30-55, (NY: Routledge, 2023),30-35.

çıkarlarının yeniden tanımlanması dâhil stratejik kültür, devlet-toplum ilişkilerinde (özellikle sivil-asker ilişkilerinde) ve iç siyasi kurumlarda her fırsattan istifadeyle değişimi/dönüşümü başlatmıştır. AK Parti iktidarı yapılan değişim ve dönüşümleri "sessiz devrim" olarak nitelendirmiştir. [71] Kuzey Irak politikasında stratejik kültürde askeri güç kullanılması yerine karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratılmasına yönelik değişiklik ihtiyacı ile stratejik kültürdeki değişimi uygulamaya koymaya yönelik olarak devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar bağlamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ihtiyacı lider algısıyla ortaya konmuştur. Stratejik ortam kısa vadeli (aylar) ve orta vadeli (yıllar) gelişmelerle değiştiğinden 2002-2009 döneminde neoklasik realizm çerçevesinde açıklanması mümkün olduğu gibi lider algısı ve stratejik kültür ara değişkenleri öne çıkmıştır. [72]

AK Partinin genel seçimlerde 2002'de yüzde 34,3 olan oy oranını 2007'de yüzde 46,58'e [73] çıkararak yüzde 12,28 oranında artırması, AK Parti mensubu Abdullah Gül'ün 2007'de Cumhurbaşkanı olması, yasal düzenlemelerle askeri vesayetin azaltılması ve her ne kadar muhalefet partileri AK Parti iktidarında siyasi kadrolaşma yapıldığını iddia etse de[74] devlet kurumlarında aktif politikaları benimseyen kadroların hâkim olmasının giderek artması nedeniyle AK Parti liderliği Batı yanlısı statükocu dış politikaya yön veren temkinli, tarafsız, zaman zaman askeri güce ve tek boyutlu yaklaşımlara dayalı stratejik kültürü[75] 2007 seçimlerinden sonra karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürle değiştirmeyi öngörmüştür. Başbakanlık Başdanışmanı Davutoğlu da yeni stratejik kültüre dayalı dış politikayı "...komşularla sıfır sorun, çok boyutlu dış politika, proaktif bölgesel dış politika, tamamen yeni bir diplomatik tarz ve ritmik diplomasi" şeklinde tanımlamıştır. [76] Komşularla sıfır sorun yaklaşımı stratejik kültürde askeri güce dayalı yaklaşımdan karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma geçişte önemli değişikliğe yol açmıştır. Kuzey Irak politikasında değişime yol açan yeni stratejik kültür 2007'den itibaren Türkiye'nin artan öz

---

[71] T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2012),* (Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları 4, 2013),14.
[72] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 95.
[73] TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, (Ankara: TÜİK Matbaası,2012).s.93. https://www. ysk. gov.tr /doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf (Erişim: 14.03.2023).
[74] Ümmet Kandoğan, "AKP iktidarında kadrolaşma var," *Haber 7,* 13 Ekim 2006, https://www.haber7. com / siyaset/haber/191730-dyp-akp-iktidarinda-kadrolasma-var,; Ali Topuz, "İktidar kadrolaşma hastalığı içinde," 22 Mayıs 2007, https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=ff4a89d2-17e7-4fb1-b138-3c1603511b0d ve Ali Riza Ertemür," AKParti dönemindeki kadrolaşma mecliste araştırılsın," *Milliyet*, 14 Şubat 2011, https://www. milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-donemindeki-kadrolasma-mecliste-arastirilsin-52075 (Erişim:16.06.2023).
[75] Bill Park, "Turkey's 'New' Foreign Policy: Newly Influential or Just Overactive?" *Mediterranean Politics,* 19:2 (2014):161.
[76] Ahmet Davutoğlu, "Zero problems in a New Era," *Foreign Policy Magazine (USA)*, March 21, 2013. https://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/ (Erişim: 27.11.2022).

güvenini yansıttığı bir döneme siyasi ve ekonomik olarak damgasını vurmuştur.[77]

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu ve bu bağlamda Irak'a yönelik politikasında iki temel parametre olarak; (i) Batı yanlısı politika; (ii) statükocu veya aktif politika yaklaşımı öne çıkmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin "Batı yanlısı statükocu politikası" Batı/ABD ile iyi ilişkiler sürdürülürken, bölgesel özellikle de Orta Doğu'daki askeri güç kullanımını gerektiren gelişmelerden uzak durmayı öngören bir dış politika yaklaşımı şeklinde tezahür etmiştir. Buna karşılık, Türkiye'nin "Batı yanlısı aktif politikası" ABD ile sürdürülen iyi ilişkiler bağlamında ABD liderliğindeki harekâtlara katılım sağlanması ve milli çıkarların gerçekleştirilmesini öngören dış politika yaklaşımı şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda, 1990-2002 döneminde Körfez Savaşında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ABD yanlısı aktif politika izlemek istemiş; ancak, bürokrasinin etkisiyle statükocu politika izlemek ve ABD harekâtına dolaylı destek sağlamak durumunda kalmıştır. AK Parti Hükümeti de 2002-2009 döneminde ABD'nin Irak Savaşında ABD yanlısı aktif politika izlemek istemiş; ancak, TBMM'nin 1 Mart 2003 kararıyla ABD ile ilişkiler bozulunca uygulayamamıştır.

İktidar olduğunda kendisini "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlamakla birlikte, AK Parti İslam dünyasıyla tarihsel ve kültürel bağların yanı sıra Osmanlı geçmişini öne çıkartan siyasi gelenekten geldiğinden AK Parti Hükümetinin Orta Doğu'ya bakışı Türkiye'nin geleneksel Batı yanlısı statükocu politika yaklaşımına göre farklı olmuştur.[78] Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını şekillendirmeye yönelik stratejik kültür değişikliğine 2007'den itibaren geçiş sürecinde AK Parti liderliğinin İslamcı ve ümmet odaklı dış politika yaklaşımı ile Osmanlı geçmişini canlandırmak için Yeni-Osmanlıcı yaklaşımının da etkisi olmuştur.[79] Yeni-Osmanlıcılık yaklaşımı Türkiye'nin Batılı kimliği ve Batı ile entegrasyon arayışının yerine İslamcılık anlayışıyla ülkenin Osmanlı geçmişine yönelik arayışı öngörmüştür. AK Parti Hükümeti Türkiye'nin İslami ve Orta Doğulu özelliklerine vurgu yapmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olarak Orta Doğu'da sorumluluk taşıdığını ileri sürmüştür.[80] AK Parti liderliği stratejik kültürde değişiklik yaparak 2008'den itibaren Irak'a yönelik karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı komşularla sıfır sorun politikasını uygulamaya başlamıştır.

---

[77] Svante E. Cornell, "What Drives Turkish Foreign Policy,"*Middle East Quarter*ly 19,1(2012):17-18.
[78] Meliha B. Altunışık and Lenore G. Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP," *Turkish Studies* 12,4 (2011): 577.
[79] Ömer Taşpınar, "Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism," *Carnegie Papers* 10 (September 2008):14.
[80] Tarık Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?," *Turkish Studies,* IX,1 (2008):13.

Bu dönemde liderin bölgesel alt sistemsel gelişmelere uzun vadeli ve stratejik bakmaktan ziyade gelişmelerin hızlı ve kısa sürede meydana gelmesi nedeniyle kısa vadeli ve pragmatik yaklaşımla bakmasına yol açmıştır. Bu da stratejik kararlar (politika/stratejiler) yerine taktik kararları (ilişkiler) öne çıkarmıştır. Bu durum lider algısının ara değişkenler arasında öne çıkmasına ve dış politikayı şekillendirmedeki etkisinin artmasına yol açmıştır.

ABD'nin 2003 Irak Harekâtına yönelik uluslararası meşruiyet tartışması, Batı ile ABD'ye duyulan şüpheler ve Türkiye'ye gelecek ABD askerlerinin uzun süre ülkeden çıkmayacaklarına ilişkin endişeler ABD'nin Irak işgali öncesinde kamuoyunda ciddi tartışmalara ve toplumun her kesiminde ABD'nin Müslüman ülke Irak'la savaşına karşıt tutum oluşmasına yol açmıştır.[81] Devlet-toplum ilişkileri bağlamında ABD'nin 2003'te Irak'a askeri müdahalesine Türkiye kamuoyunun büyük ölçüde (yüzde 94) karşı çıkmasının AK Parti içerisinde de görüş ayrılıklarının oluşmasında etkisi olmuştur.[82] Bu bağlamda, kamuoyunun büyük kesimi ve bürokratik elitler ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkmış ve özellikle ABD askerlerinin Türkiye topraklarında konuşlanma talebi toplumda "Sevr Sendromu"nu canlandırmıştır.[83] Ülkenin ekonomik durumunun 2001 krizi nedeniyle daha da kötüleşme ihtimalinin olması, Kuzey Irak'ta Kürt devletinin kurulması ve Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması ihtimalinin artması, Musul ve Kerkük'teki Türkmenlerin durumuna yönelik endişelerin artması kamuoyunda sıkça ifade edilmiştir. Irak'ın işgali sonrası Kuzey Irak'ta artacak istikrarsızlık dış politika yapıcılarının da algılarını etkilemiştir.

Türkiye'de 1990'lar boyunca ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütü ile mücadele edilmesi, Balkanlar ve Kafkasya'daki gelişmeler ile Orta Doğu'da Körfez Krizi/Savaşı gibi nedenlerle güvenlik konusu iç ve dış politikada öncelik aldığından TSK da dış politikayı şekillendirmede etkili bir kurum olarak öne çıkmıştır.[84] Güvenliğe yönelik tehditler/riskler dış/güvenlik politikası yapımında TSK'nın etkisini MGK aracılığıyla artırmıştır. TSK, esas olarak, ülkenin toprak bütünlüğü ve statükonun korunmasını öngören stratejik güvenlik[85] kültürüyle hareket etmiştir. TSK'nın dış politikayı etkilemesine yol açan faktörlerden biri de

---

[81] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

[82] "Vekillere 'hayır' baskısı," *Yeni Şafak*, 26 Şubat 2003, https://www.yenisafak.com/ arsiv/ 2003/subat/ 26/p9. html (Erişim:21.04.2023).

[83] "Sèvres sendromu" Sevr Antlaşması'nın yeniden canlanacağı korkusunu temsil eder. (Kemal Kirişçi, "The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy", in *The Future of Turkish Foreign Policy,* eds. Lenore G. Martin, Dimitris Keridis,273-309, (Cambridge: MIT Press, 2004), 284.

[84] Ümit Cizre Sakallıoğlu, "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy," *Comparative Politics* 29, 2 (Jan,1997):157-158.

[85] Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey," *Journal of International Affairs* 54, 1 (Fall 2000):216.

güvenlik konularında uzmanlaşmış sivil bürokratlar ve akademisyenlerin az sayıda olması TSK ile sivil bürokrasi arasındaki etkileşimi TSK lehine çevirmiş ve dolayısıyla TSK da güvenlik politikasını şekillendirmede öne çıkmıştır.[86]

AK Parti, iktidara geldiğinde dış politika genel olarak devlet kurumlarının (askeri ve sivil bürokrasi) etkisiyle şekillendirilmektedir. Dış politika/güvenlik konularında 1990-2002 döneminde Dışişleri Bakanlığı ile TSK arasında her seviyede yakın iş birliği içinde koordineli çalışma geleneği etkisini sürdürmüştür. Her iki kurum kendi alanında uzman olduğu ve dış politika konularında ulusal çıkarlar doğrultusunda tutum sergilediğinden devletin etkin çalışan bürokrasisini temsil etmiştir. Dışişleri Bakanlığı ve TSK arasındaki koordineli çalışma ABD ile müzakerelerde elastikiyet ve hareket serbestisi sağlamıştır. Türkiye'nin ulusal çıkarlarını savunan bu kurumlar dış politikayı yasaların öngördüğü çerçevede şekillendirmeye katkı sağlamıştır.

Güvenlik konularında iktidara yardımcı olmak üzere kurulmuş olan MGK askerlerin kuruldaki ağırlığı ve geniş kapsamlı olan milli güvenlik kavramı nedeniyle askerlerin iktidarın yetkilerine müdahale edebildiği dolayısıyla MGK'nın en önde gelen vesayet kurumlarından birisi olduğu lider algısıyla ortaya konmuştur.[87] Başbakan Erdoğan[88] 1 Mart 2003 Tezkere krizini de dikkate alarak iktidarı sürdürmek için askeri ve bürokratik vesayetten kurtulmak gerektiğini algılamış ve bu suretle devlet kurumlarının milli iradeyle seçilmiş hükümete muhalefet etme ihtimalinin azalacağını öngörmüştür. Bu bağlamda, devlet-toplum ilişkilerinde sivil-asker ilişkilerinin dış politikada etkisinin azaltılması için iç siyasi kurumlar bağlamında özellikle MGK ve TSK'da kurumsal dönüşüm/değişim lider algısıyla başlatılmıştır.

Basına yansıdığı kadarıyla bölücülük ile irticai faaliyetlerin eşit ve birinci derece öncelikli olduğu ve Siyasal İslam'ın Türkiye için tehdit unsuru olmaya devam ettiği değerlendirmesine yer veren 1997 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi[89] İslamcı gelenekten gelen AK Parti iktidarını devlet kurumları üzerinde kontrol sağlayıncaya kadar "muhafazakâr demokrat" çizgide davranmaya yöneltmiştir. Başbakan Erdoğan 28 Şubat 1997 süreci ve 1 Mart 2003 Tezkere Krizinden aldığı derslerle TSK'nın dış politika yapım sürecindeki rolünü azaltarak "askeri vesayeti"

---

[86] Ümit Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık* (İstanbul: İletişim, 2014),73.
[87] T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri,* 32-33.
[88] Age.s.32-35.
[89] "Milli Güvenlik Siyaset Belgesi 1997," *Bianet,* 22 Ağustos 2001, ,https://m.bianet.org/bianet/siyaset/4150-milli-guvenlik-siyaset-belgesi, (Erişim: 30.01.2023).

ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, AK Parti Hükümeti AB standartlarını karşılamak için AB'ye üyelik sürecindeki siyasi ve yasal reformları öngören 4, 5, 6, 7 ve 8. Uyum Paketlerinden[90] TSK'nın MGK üzerinden dış politikada etkisini azaltmada istifade etmiştir. AB düzenlemeleri ve Kopenhag Kriterleri reformların itici gücünü oluştururken, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sivil yönetim talebi hükümetin reformları sürdürmesi için uygun siyasi ortamı sağlamıştır. AK Parti liberal aydınların desteğiyle muhafazakâr ve Batı karşıtı tabanını AB'ye üyelik sürecini desteklemek için harekete geçirmiştir. Batı karşıtı kesim tutumunu AB'ye üyelik lehine değiştirirken, Batı yanlısı laik toplum kesimi AB reformlarının AK Parti iktidarının "gizli İslamcı gündemini" örttüğüne dair şüphe duymuştur.[91]

AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin de düzenlenmesine yönelik hususları öngören AB Uyum Paketleri ve AB İlerleme Raporlarına istinaden AK Parti Hükümeti 2003-2004 döneminde TSK'nın siyasetteki rolünü azaltmaya yönelik olarak iç siyasi kurum olan MGK'da bazı değişiklikler yapmıştır.[92] Bu kapsamda, MGK Kanununda 15 Ocak 2003 tarihli değişiklikle MGK üyeleri arasına üç bakan dâhil edilerek sivil çoğunluk sağlanmış, MGK kararlarının Bakanlar Kurulu'na tavsiye niteliğinde olması ve Bakanlar Kurulunca bu tavsiyelerin değerlendirilmesi esası getirilmiştir.[93] AK Parti iktidarında 7. AB Uyum Paketi ile TSK'nın siyasetteki rolünü azaltmaya yönelik olarak MGK Genel Sekreteri sivilleştirilerek seçme-atama yetkisi Başbakana devredilmiş, MGK'nın aylık toplantıları iki ayda bir yapılmaya başlanmış ve MGK Genel Sekreteri'nin yetkileri azaltılmıştır.[94] 8. AB Uyum Paketi ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış,[95] Yüksek Öğretim Kurulu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Haberleşme Yüksek Kurulu'ndaki Genelkurmay

---

[90] Türkiye'nin AB adaylığı Helsinki Zirvesi'nde (1999) ve Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001'de AB Konseyince onaylanmış, Ulusal Program Avrupa Komisyonuna 26 Mart 2001'de verilmiştir. Bu çerçevede 2001 ve 2004 yıllarında da iki Anayasa Paketi, 2002-2004 döneminde 8 Uyum Paketi TBMM'de kabul edilmiştir. Brüksel Zirvesi'ndeki (17 Aralık 2004) karar gereği Türkiye 3 Ekim 2005'de Lüksemburg'da AB'ye katılım müzakerelerine başlamış ve Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Katılım Müzakerelerinde toplam 35 fasıldan 16 fasıl müzakereye açılmış, bir tanesi geçici olarak kapatılmıştır. Bazı üyelerin engellemeleri ve Kıbrıs sorunu müzakere sürecinin hızını azaltmıştır. (T.C. Başbakanlık AB Genel Sekreterliği, *AB Uyum Yasa Paketleri, (*Ankara: M&B Tanıtım Hizmetleri ve Tic. Ltd., 2007),1,2 https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/3_ab_bakanligi_yayinlari/ab-uyum-yasa-paketleri.pdf, (Erişim: 06.12.2022).

[91] İbrahim Kalın, "The Ak Party in Turkey," in *The Oxford Handbook of Islam And Politics,* eds. John L. Esposito and Emad El-Din Shahin, 423-439, (NY: Oxford University Press, 2013), 432.

[92] AB'ye katılım süreci, Türkiye'nin aday ülke olarak ilan edildiği 1999 Helsinki Zirvesi ile başlamıştır. Bülent Ecevit koalisyon hükümeti, AB standartlarını karşılamak için sadece iç siyaseti değil, dış politika kararlarını da etkileyen bazı anayasal değişiklikler yapmıştır.

[93] Güven Gürkan Öztan ve Egemen B. Bezci, "Türkiye'de Olağanüstü Hal: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller," *Mülkiye Dergisi* 39,1 (2015): 179.

[94] 7. Uyum Paketine ilişkin yasal düzenleme 4963 sayılı ve 30 Temmuz 2003 tarihli kanun ile yapılmıştır.

[95] 8. Uyum Paketine ilişkin yasal düzenleme 5218 sayılı ve 14 Temmuz 2004 tarihli kanun ile yapılmıştır.

Başkanlığı üyeliğine son verilmiştir.[96] Bununla birlikte, TSK'nın politikadaki ağırlığını yasalaştıran TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi[97] ile Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığına bağlı olması yerine Başbakanlığa bağlı kalmaya devam etmiştir.[98]

AK Parti Hükümeti sivil-asker ilişkilerine yönelik düzenlemeleri AB'ye üyelik sürecinde demokratikleşme kapsamında yapmıştır. TSK da AB'ye üyelik sürecini engellediğine dair kamuoyunda bir algının oluşmasına yol açmamak için söz konusu düzenlemelere büyük tepki göstermemiştir. AB'ye üyelik sürecini AK Parti Hükümeti askeri vesayeti kaldırarak dış politikada serbestiyet kazanmak için kullanırken, TSK da AK Parti iktidarının muhafazakâr demokrat söylemini ne kadar sürdürebileceğinin kamuoyu tarafından görülmesi için kullanmıştır. AB'ye üyelik sürecinde reform çalışmaları 2006'dan sonra yavaşlamaya başlayınca TSK'ya yönelik AB kaynaklı reform çalışmaları da yavaşlamış ve 2006-2008 dönemi sivil-asker ilişkileri açısından nispeten gerilimli olmuştur. Ergenekon Davası[99] kapsamında 2007-2008 döneminde çok sayıda muvazzaf/emekli asker, polis, gazeteci, akademisyen ve politikacı "Ergenekon" örgütünün üyesi olduğu iddiasıyla ve AK Parti Hükümetini cebir/şiddet kullanarak devirmek ve halkı isyana teşvik etmek suçlamasıyla tutuklanmıştır.[100] Ergenekon davasına dâhil edilen askerlerin tutuklananlar içinde sayıca ağırlıklı olması TSK'nın 2003'ten beri yüzde 85-90 oranında "Ordu en güvenilir kurumdur." şeklinde toplum nezdindeki itibarı 2009'da yüzde 73'e düşmüş ve bu itibar kaybı dış politikadaki rolünü azaltmaya yönelik etki yapmıştır.[101]

TSK'nın dış politikadaki rolünün azaltılması ve stratejik kültürün değişmesiyle Türkiye'nin Kuzey Irak politikası güvenlik odaklı olmaktan çıkarak ekonomik, kültürel ve giderek ideolojik (mezhepsel) ağırlıklı olmaya başlamıştır. Bu dönemde stratejik kültür

---

[96] Uğur Burç Yıldız, "Civil-Military Relations During the Period of the Justice and Development Party in Turkey," *Ege Strategic Research Journal* 3, 2, (2012): 24-26.

[97] TSK İç Hizmet Kanunu Madde 35: Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır. 2013'te yapılan değişiklikle (Değişik: 13/7/2013-6496/18 md.) "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır." şeklinde yeniden tanımlanmıştır.

[98] Özlem Kaygusuz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler, AB Süreci ve Kürt Sorunu'nun Etkileri," *Mülkiye,* XXXIV, 268 (2010):201-203.

[99] Yargıtay'ın bozma kararından sonra İstanbul 4. Ağır Ceza Mahkemesi, Ergenekon örgütünün varlığı kanıtlanmadığı gerekçesiyle "örgüt kurmak, yönetmek, üyelik, yardım ve yataklık" suçlarından yargılanan tüm sanıkların beraatine karar vermiştir. ("Ergenekon'da 12 yıl sonra karar," *Yeni Şafak*, 2 Temmuz 2019, https://www.yenisafak.com/gundem/ergenekonda-12-yil-sonra-karar-3497040 (Erişim: 28.08.2023).

[100] "Asrın Davası," *Yeni Şafak,* 2 Ekim 2008, https://www.yenisafak.com/gundem/asrin-davasi-145785 (Erişim:21.04.2023).

[101] Ipsos KMG Araştırma Şirketi, *Türkiye'yi Anlama Kılavuzu – 2010,* 16 Ocak 2010, https://www.ipsos.com/tr-tr/turkiyeyi-anlama-kilavuzu-2010-yayinlandi (Erişim: 16.06.2023).

değişikliği dış politika karar verme süreçlerine dış güvenlik bürokrasinin katılması ihtiyacını da azaltmıştır. AK Parti Hükümeti bu suretle artan hareket serbestisini Kuzey Irak politikası önceliklerini belirleme ve onları uygulama imkânına kavuşmuştur.

Irak Savaşında kuzeyden cephe açmak için ABD kuvvetlerinin Türkiye topraklarında yığınaklanması, kara ve hava sahalarının kullanılması talebine yönelik hükümet tezkeresini iç siyasi kurumlardan olan TBMM'nin iç politika endişelerini de dikkate alarak 1 Mart 2003 tarihinde kabul etmemesine yönelik kararının nedeni; AK Parti'nin, toplumun Irak Savaşına karşı olduğu bir ortamda kendi milletvekillerinden dahi yeterli oy alamamasıdır.[102] Anılan hükümet tezkeresinin TBMM tarafından kabul edilmemesinde; AK Parti Başkanı Erdoğan'ın seçim yasağına istinaden milletvekili ve dolayısıyla Başbakan yani siyasi sorumluluğu olmaması nedeniyle AK Parti milletvekillerini yönlendirememesi, Başbakan Gül'ün tereddütlü davranması, kamuoyunun karşı olması, üst düzey sivil ve askeri bazı bürokratların statükocu yaklaşımları ve Saadet Partisi Lideri Necmettin Erbakan'ın AK Parti milletvekillerine gönderdiği mektubun[103] etkili olduğu da ifade edilebilir. Bu olaydan sonra AK Parti, gelecekte karşılaşabileceği benzer durumlar için TBMM'deki milletvekili sayısını artırmaya ve parti disiplinine önem veren bir tutum benimsemiştir.

AB'ye üyelik sürecinde AK Parti Hükümetinin askeri vesayeti ortadan kaldırmak için sivil-asker ilişkilerinde yasal-kurumsal değişiklikler yapmasına rağmen, TSK'nın demokratik denetimi gerçekleştirilememiştir. Anayasanın 117. maddesinde milli güvenliğin sağlanması ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasının kontrol ve denetiminin TBMM'nin görevi olduğu ifade edilmektedir.[104] Dolayısıyla, sivil-asker ilişkileri sadece yürütme organını değil aynı zamanda yasama organını da ilgilendirmektedir. TSK üzerinde sivil kontrol ve denetim yetkisi TBMM'de olmasına karşılık, bu yetkinin etkin ve sürekli kullanılamaması nedeniyle sivil-asker ilişkilerinin iktidarın TSK'ya sözünü geçirmesi şeklinde algılanarak emir veren yürütme organı ile emri icra eden TSK ilişkisi anlamında ele alınması Türkiye'de TSK'nın kurumsal anlamda demokratik denetiminin gelişmesine imkân

---

[102] Barış Kesgin, and Juliet Kaarbo, "When and How Parliaments Influence Foreign Policy: The Case of Turkey's Iraq Decision," *International Studies Perspectives* 11, 1 (2010): 32.

[103] Saadet Partisi Lideri Necmettin Erbakan'ın Özel Kalem Müdürü Mehmet Kahraman, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalinden önce TBMM'de görüşülen Hükümet Tezkeresinin reddedilmesinde, Erbakan'ın milletvekillerine gönderdiği mektubun etkili olduğunu ileri sürmüştür. Kahraman, bu mektupta Erbakan'ın "Türkiye'yi Amerika'ya üs yapar Irak'ın işgaline zemin hazırlarsanız, değil çocuklarınız yedi sülaleniz günde beş vakit değil sabahlara kadar namaz kılsa günahlarınızı affettiremez." diye yazdığını açıklamıştır. ("Tezkereyi Erbakan'ın Mektubu Engelledi," *Haberler*, 13 Mart 2013, https://www. haberler. com/politika/karaman-tezkereyi- erbakan-in-mektubu-engelledi-4421156-haberi/ (Erişim: 24.11.2022).

[104] Anayasa Md.117: Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. (Değişik: 16/4/2017-6771/16 md.) Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, TBMM'ye karşı Cumhurbaşkanı sorumludur.

vermemiştir. AB'nin 2006 Türkiye İlerleme Raporunda reformlardan sonra da TSK'nın laiklik ve ayrılıkçı Kürt hareketi gibi önemli iç ve dış konularda kamuoyu önünde konuşmalar yaparak siyaseti etkilemeye devam ettiği belirtilmiştir. [105]

Başbakan Erdoğan nitelikli kadrolara, bürokratik geleneğe ve kurumsal hafızaya sahip Dışişleri Bakanlığının tecrübeli ve nitelikli kadrolarını "monşerler" diyerek diplomatlara karşı 2009'dan itibaren küçümseyici bir üslup kullanmaya başlamıştır. [106] Davutoğlu'nun 2009'da Dışişleri Bakanı olarak göreve başlamasıyla ilk değişim büyükelçi atamalarında olmuştur. Yurt dışındaki büyükelçiler genelde bakanlık bünyesinde görev yapan ve yükselen diplomatlardan oluşurken, 2009'dan itibaren diplomat kökenli olmayan büyükelçiler de atanmaya başlamıştır. Bu tür üslup ve atamalar Dışişleri Bakanlığının kurumsal bürokratik vesayet etkilerinin azaltılmasına yönelik dönüştürülmesi için atılan ilk adım olmuştur. [107] Dışişleri Bakanlığının ehliyet ve liyakate dayalı yurtiçi ve yurt dışı profesyonel kadrolarına siyasi atamaların yapılması Dışişleri Bakanlığının kurumsal kimliğini ve uluslararası ilişkilerdeki diplomatik etkinliğini zayıflatmıştır. [108] Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı yeniden yapılandırılmış, bakanlığın personel ve yurt dışı temsilciliklerinin sayısı artırılmıştır. Bununla birlikte, dış politika süreçlerine katılan yeni kurumlar Dışişleri Bakanlığının çalışmalarını tamamlayıcı ve hükümetin çeşitli dış politika hedeflerine yönelik faaliyetler icra etmeye başlamıştır. Bu kapsamda, 1992'de kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'na ilave olarak 2009'da Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), 2009'da Yunus Emre Enstitüsü (YEE) ve 2010'da Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) kurulmuştur. [109]

AK Parti lideri her ne kadar Milli Görüş elbisesini çıkardığını ve AK Parti'nin "muhafazakâr demokrat" bir parti olduğunu ileri sürse de ideolojik olarak siyasal İslamcı bir Parti olduğu zaman içinde daha belirgin hale gelmiştir. Ali Bulaç'a göre "İslamcıların kafasında olan şey devletin ele geçirilmesi, devletin dönüştürülmesi ve devlet üzerinden

---

[105] Avrupa Komisyonu Türkiye 2006 İlerleme Raporu, s.6, Https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/ Adaylik Sureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (Erişim: 22.06.2023).

[106] Erdoğan, "Monşer geldiler, monşer gidiyorlar," *Milliyet,* 13 Şubat 2009, https://www.milliyet. com.tr/siyaset/erdogan-monser-geldiler-monser-gidiyorlar-1059445 (Erişim:23.04.2023).

[107] "Diplomat olmayan elçi dönemi," *Anadolu Ajansı,* 8 Ekim 2011, https://www.ntv.com.tr/turkiye/diplomat-olmayan-elci-donemi,W6do51WYEUK2PD21T98Sww# (Erişim: 23.04.2023).

[108] Namık Tan, "Yalnızlık Diplomasisi," 15 Eylül 2020, https://yetkinreport. com/2020/09/15/yalnizlik-diplomasisi/, (Erişim:02.11.2023).

[109] Muhittin Ataman ve Muhammed Yasir Okumuş, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası: Yeni Aktörler ve Yeni Konular", içinde *AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü, Cilt I,* der. Nebi Miş, Burhanettin Duran ve Abdurrahman Babacan, 263-288, (İstanbul: SETA Yayınları, 2022), 269-270.

toplumun yeniden inşa edilmesidir."[110] Bu dönemde AK Parti Hükümeti iktidarını sürdürmek için önceliği Bulaç'ın belirttiği gibi devletin dönüştürülmesine yönelik kritik devlet kurumlarına karşı sürdürdüğü iç politika mücadelesinde 2007-2008 döneminde iki siyasi kriz meydana gelmiştir.

Birinci siyasi kriz, 2007'de cumhurbaşkanı seçilmesi konusunda ortaya çıkmıştır. AK Parti'nin Meclis'teki çoğunluğu cumhurbaşkanlığı makamına kendi adayını seçme imkânını vermiştir. Ancak, muhalefet bu durumun AK Parti'nin devletin kontrolünü ele geçirmesine yol açacağından endişe etmiştir. AK Parti Nisan 2007'de Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanlığına aday göstermiştir. Cumhurbaşkanı seçim sürecine, TSK'nın son müdahale girişimi[111] olarak algılanan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın 27 Nisan 2007'deki e-muhtırası damgasını vurmuştur.[112] AK Parti, bu girişime 22 Temmuz 2007'de erken genel seçim yapılmasıyla karşılık vermiştir. AK Parti için 2007 genel seçimi güven oylamasına dönüşmüş ve AK Parti % 46,6[113] oranında oy alarak 2002 genel seçimine göre oyunu % 12,28 oranında artırmıştır. Bu durum AK Partinin askeri vesayet dönemini sona erdirdiği şeklinde algılanmıştır.[114]

AK Parti 2007 seçimlerinden sonra toplumsal desteğini ve buna bağlı olarak özgüvenini daha da artırmış, iktidar partisi olarak başlangıçtaki muhafazakâr demokrat çizgisini terk etmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın, laik-demokratik devlete karşı faaliyetlerine yönelik olarak AK Parti'yi "laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı" olmakla suçlayarak kapatılmasına karar verilmesi istemini içeren 14 Mart 2008 tarihli iddianamesiyle açılan kapatma davası ikinci siyasi krize yol açmıştır. Anayasa Mahkemesi kapatma davasını AK Parti'nin 2008'de aldığı devlet yardımının yarısından yoksun bırakılmasına hükmeden 30 Temmuz 2008 tarihli kararıyla sonuçlandırmıştır.[115] Başbakan Erdoğan bu gelişme karşısında TSK dışında Anayasa Mahkemesi ve Danıştay gibi yüksek yargı organlarının da bazı kararlarını vesayetçi anlayış

---

[110] Ali Bulaç, "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli," içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık*, der. Yasin Aktay, 48-67, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004),53.

[111] Kaygusuz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler, AB Süreci ve Kürt Sorunu'nun Etkileri," 207.

[112] Genelkurmay Başkanlığı, "BA-08/07 no.lu Basın Açıklaması," 27 Nisan 2007, https://web.archive.org/web/20070429030710/http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2007/a08.html, (Erişim: 03.12.2022).

[113] Genel Seçimler, 22 Temmuz 2007 s.92 https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf, (Erişim: 04.12.2022).

[114] Gareth Jenkins, "Islamism in Turkey," in *Routledge Handbook of Political Islam*, ed. Shahram Akbarzadeh, 129-141, (NY: Routledge, 2012),137.

[115] Anayasa Mahkemesi'nin 27034 sayılı ve 24 Ekim 2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2008/2 karar sayılı ve 30.07.2008 tarihli Siyasi Parti Kapatma konulu kararı https://www.resmigazete. gov.tr/ eskiler/ 2008/10/20081024-10.htm, (Erişim: 02.12.2022).

doğrultusunda şekillendirdiğini algılamıştır.[116] Kurumsal yapı değişimiyle bürokrasinin etkisi azaltılıp liderin devlet ve toplumdan özerkliği ve karar süreçlerindeki etkisi artırılmıştır. AK Parti, ikinci iktidar döneminde özgüvenle hareket etmiş, AK Parti'nin bu tutumu iç/dış politikaya yansımıştır.[117]

Tek kutuplu uluslararası sistemsel yapı ve stratejik ortamın kısıtlayıcılığı dikkate alındığında dış politika seçeneklerinin az olduğu 2002-2009 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının şekillendirilmesinde dış ve iç faktörler arasındaki denge dış faktörler (uluslararası sistem basamağı) lehine olurken, iç faktörler (ara değişkenler) arasında da lider algısı ve stratejik kültürün etkisi diğer iki ara değişkenin etkisine göre öne çıkmış, lider algısı da askeri güç odaklı stratejik kültürün 2008'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı olacak şekilde değişmesini şekillendirmiştir. Değişen stratejik kültürün uygulanabilmesi için özellikle sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve TSK, Dışişleri Bakanlığı vb. kurumların dönüştürülmesi ihtiyacı lider algısıyla ortaya konmuştur.

3.4. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin 2002-2009 Dönemi Kuzey Irak Politikası

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde analiz ederken uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler yani sistem basamağı öncelikle dikkate alınarak birey basamağı ve devlet basamağı da kullanılmıştır. Tek kutuplu uluslararası sistem nedeniyle dış politika seçeneklerinin sınırlı olduğu analizde sistem basamağının etkisi devlet ve birey basamağına göre nispeten öne çıkmıştır. Uluslararası sistem ve bölgesel alt sistemden 2002-2009 döneminde Kuzey Irak bağlamında algılanan tehdit/riskler veya fırsatların dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden ara değişkenlerle etkileşimi dikkate alınarak yapılan analiz sonucu Türkiye'nin Kuzey Irak politikası aşağıda açıklanmıştır.

Irak ve dolayısıyla Kuzey Irak'taki sürekli istikrarsızlık ile Irak'taki etnik ve mezhepsel gerilimler nedeniyle kutuplaşmış toplum yapısının ülkenin bölünme ihtimalini artırması ve Irak üzerinde İran ile Türkiye arasındaki rekabetin sürmesine bağlı olarak Türkiye'nin Kuzey Irak politikası orta-uzun (yıllar-on yıllar) vadeli politikadan ziyade kısa-

[116] T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri*, 32-33.
[117] Banu Eligür, *The Mobilization of Political Islam in Turkey* (NY: Cambridge University Press, 2010), 282.

orta (aylar-yıllar) vadeli pragmatik[118] politika şeklinde tezahür etmiştir. Başbakan Erdoğan (lider) 2003'ten itibaren bölgedeki gelişmelere pragmatik yaklaşımı nedeniyle Kuzey Irak politikasında bu dönemde sık değişiklik yapmak durumunda kalmıştır.

ABD Afganistan'a müdahale sonrası Irak'ta icra etmeyi planladığı harekâtta Kuzey Irak da dâhil terörle mücadele eden ve bu konuda büyük deneyim kazanan Türkiye ile iş birliği yapmak istemiştir.[119] ABD'nin Irak Savaşı bağlamında Türkiye ile iş birliği arayışını sürdürdüğü bir dönemde 23 Kasım 2002'de TBMM'ne sunulan Abdullah Gül Hükümet Programında Irak'a yönelik dış politika "Hükümetimiz, Irak'ın toprak bütünlüğüne ve siyasî birliğinin korunmasına büyük önem atfetmektedir.... Hükümetimiz, Irak yönetiminin BM kararlarını tam olarak uygulaması....ve sorunun barışçı yönden çözümünden yanadır."[120] şeklinde ifade edilmiştir. AK Parti Hükümetinin ABD'nin Irak Savaşına yönelik bu politik tutumu Körfez Savaşı ve sonrasında yaşanan ve Türkiye'yi etkileyen olumsuz gelişmelerin artarak tekrarından kaçınmak istemesinden kaynaklanmıştır.

AK Parti Hükümeti 2003 Irak Savaşından önce ABD'nin Türkiye'ye yönelik baskısını yukarıda açıklanan Irak politikası bağlamında azaltmaya çalışmıştır.[121] Türkiye, bu kapsamda İran ve Suriye ile ilişkilerini geliştirme arayışı içine girmiş ve bölgede 12 yıl sonra tekrar ABD liderliğindeki bir savaşı önlemeye çalışmıştır.[122] Körfez Savaşı deneyimi ve iç politikaya yönelik endişelere (Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun gelişmesi, PKK terör örgütünün güçlenmesi ve yeni ekonomik kayıpların olması) istinaden Türkiye Irak Savaşını önleyerek ulusal çıkarların korunmasının yanı sıra bölgeye yönelik ikincil olumsuz etkileri de azaltmak istemiştir. Bunun için Türkiye başlangıçta ABD'nin Irak'ı işgaline karşı barışçıl çözüme yönelik yaklaşımı öne çıkarmıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımı; bölgesel düzeyde diplomatik yumuşak dengeleme, uluslararası düzeyde kurumsal yumuşak dengeleme ve ABD'ye ülkenin kara ve hava sahalarının kullandırılmamasına yönelik ulusal düzeyde yumuşak dengeleme şeklinde üç yumuşak dengeleme stratejisi olarak ifade edilebilir.[123] Bu çerçevede Türkiye'nin öncülüğünde İstanbul'da 23 Ocak 2003'te Suriye, İran, Mısır, Ürdün

---

[118] Pragmatik yaklaşım, amaçların süreç içinde inşa edilmesi ve ortaya çıkan durumların sayısı kadar çoğul olmasına rağmen farklı uluslararası ve etik durumlarla karşılaşılması halinde kaçınılmaz olan yeni ve farklı amaca yönelmek için gereken esnekliği göstermektir.(Molly Cochran, *Normative Theory in International Relations a Pragmatic Approach* (Cambridge: Cambridge University Press,2004), 206.

[119] Gordon and Trainor, *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq*,53.

[120] İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10*, (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 8016.

[121] Şafak Göktürk, "Global Akademi Konuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www. youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).

[122] Özkan, "Turkish Activism in the Middle East after 1990s: Towards a Periodization of Three Waves," 181.

[123] Murat Yeşiltaş, "Soft Balancing In Turkish Foreign Policy: The Case of The 2003 Iraq War," *Perceptions*, Spring-Summer, (2009): 34-35.

ve Suudi Arabistan'ın katıldığı Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısı Irak'ın toprak bütünlüğüne yönelik tutumun ortaya konulması açısından yararlı olmuştur.[124] Türkiye BMGK'da ABD'nin Irak harekâtının meşruiyetine yönelik daimi üyeler arası uzlaşmazlıkları kullanarak diplomatik girişimleri koordine etmeye çalışmıştır. Ancak, Türkiye diplomatik girişimlerle ABD'nin tutumunu etkileyememiştir.

Tek kutuplu uluslararası sistemde hegemonik güç ABD'nin 2003 Irak Harekâtına yönelik hazırlık kapsamında Türkiye ile iş birliği yapmaya yönelik talepleri Türkiye'yi baskı altına almış ve Kuzey Irak politikasını şekillendirmede ikileme sürüklemiştir.[125] Bir yandan, Türkiye'nin ABD'nin iş birliği taleplerini kabul etmesi halinde milyarlarca dolarlık ABD destekli IMF programının uygulanması 2001 ekonomik krizinden etkilenen ve Irak Savaşının yol açacağı büyük ekonomik kayıptan etkilenecek Türkiye için hayati önem taşımıştır. Diğer yandan da, Türkiye ABD'nin talebini reddetmesi halinde ekonomik ve siyasi alanda önemli bir müttefikinin desteğinden yoksun kalacak ve ayrılıkçı Irak Kürt hareketiyle ilgili bölgesel dinamikleri Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar verecek şekilde ABD'nin harekete geçirmesi yani Irak Kürtlerinin bağımsızlığını ABD'nin himayesinde ilan etmesi ihtimalini dikkate almıştır. Bu nedenle, Irak Savaşı öncesi uluslararası sistem ve bölgesel alt sistemin etkilerinin Türkiye'nin dış politika seçeneklerini sınırlandırması ve stratejik ortamın kısıtlayıcı olması neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde iç faktörlerden (ara değişkenlerden) lider algısının oluşturulmasını güçleştirmiş ve Türkiye'yi riskli bir karar verme sürecine zorlamıştır.[126] Dolayısıyla, başlangıçta Kuzey Irak politikasında dış faktörler (uluslararası sistem basamağı) ile iç faktörler (devlet ve birey basamakları) arasındaki etkileşimde denge dış faktörler lehine olmuştur. ABD'nin Irak Savaşında Türkiye'den talebinin TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararı nedeniyle karşılanmaması Türkiye-ABD ilişkilerinde kriz yaratmıştır.

ABD'nin 2003'te Irak Savaşını icra edeceği belirgin hale geldiği için tek kutuplu uluslararası sistemin yüksek açıklık düzeyinde olduğu ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele için ABD ile hareket etmeye ihtiyaç duyduğu kısıtlayıcı stratejik ortamda, tip III neoklasik realizm çerçevesinde dış siyasi faktörler ile ara değişkenlerin etkileşimi açısından Kuzey Irak politikasını şekillendirmede lider algısı ve stratejik kültürün etkisi

[124] Dışişleri Bakanlığı Açıklaması, https://www.mfa.gov.tr/no_7--_21-ocak-2003-.tr.mfa (Erişim: 21.04.2023)
[125] Şafak Göktürk, "Global AkademiKonuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www. youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).
[126] Özkan, "Turkish Activism in the Middle East after 1990s: Towards a Periodization of Three Waves," 180.

beklenirken,[127] stratejik ortam serbestmiş gibi stratejik kültür, iç siyasi kurumlar (TBMM) ve devlet-toplum ilişkileriyle (toplumun % 94 oranında karşı olması) şekillenen 1 Mart 2003 Tezkere Krizi nedeniyle Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmemesi anomali gibi görünmekle birlikte, lider algısının etkili olmaması[128] sonucu oluşmuştur. Analiz, neorealizme göre yapılmış olsaydı, ortaya çıkan bu durum anomali oluşturacaktı. Dolayısıyla, tip III varyasyonunun değerini artıran açıklayıcı ve ikna edici gücü vaka özelinde kendisini göstermiştir.

ABD, Türkiye'nin Irak Savaşını desteklemesini ya da savaşa fiilen katılmasını (Batı yanlısı aktif politika) istemiş ve Türkiye'den beklentilerine ilişkin taleplerini iletmiştir.[129] ABD Irak Harekâtına yönelik olarak bir yandan Türkiye üzerinden kuzeyden cephe açmak isterken; diğer yandan da, Kuzey Irak'ta Türk varlığının olmasını da istememiştir. Türkiye'nin ABD harekâtını desteklemesi sonucu Irak merkezi yönetiminin yıkılması ve Kürtlerin bağımsızlık emellerini gerçekleştirmeye çalışması bağlamında kendi güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirleri alması doğal ve meşru iken ABD ve Türkiye arasındaki siyasi belge müzakerelerinde bu konuda yoğun tartışmalar yapılmıştır. Siyasi belge müzakerelerinde ABD Irak'ın anayasal toplumsal gruplara ayrılması ve bu gruplar arasında mutabakat sağlanmasını öngörürken, Türkiye bu yaklaşımla Irak'ta birlik ve bütünlüğün sağlanamayacağını ve onlara yanlış mesaj verileceğini, bunun yerine Irak'taki teşhis edilebilir sosyal grupların hepsinin bütünün parçaları olduğu yaklaşımından hareket edilmesi halinde Irak'ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunabileceğini ileri sürmüştür.[130]

ABD ile Türkiye arasında askeri belgenin müzakere edilmesinde de Türkiye'nin PKK ile mücadele etmek ve Türkmenleri korumak amacına yönelik olarak Irak'a girecek TSK unsurlarının meşru müdafaa dışında PKK'ya yönelik operasyon yapmaması konusundaki ABD'nin aşırı ısrarı görüşmelerin gergin bir ortamda yapılmasına neden olmuştur. Bu müzakereler birlikte savaşa gidecek iki müttefikten ziyade çıkarları ve hedefleri örtüşmeyen

---

[127] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 95.

[128] TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararını verdiği dönemde Abdullah Gül Başbakandır. Siyasi yasağı 31 Aralık 2002'de anayasa değişikliğiyle kalkan AK Parti Genel Başkanı R.Tayyip Erdoğan yenilenen 9 Mart 2003 Siirt seçimi ile milletvekili olmuş ve 14 Mart 2003'te hükümeti kurma görevini almıştır.

[129] ABD'nin Türkiye'den talepleri; (i) Türk kara ve hava sahalarında konuşlanma ve bu sahaları kullanma; (ii) Irak'a geçecek 40.000 kişilik kara gücünün kabulü ve buna yakın büyüklükte lojistik destek unsurlarının harekâtı desteklemek için konuşlandırılması; (iii) Altı havaalanında 275 uçağın konuşlandırılması; (iv) Silopi'de ileri harekât üssü kurulması ve Mardin'de yakıt ve mühimmat depolanması;(v) Mersin, İskenderun ve Taşucu limanlarının kullanılması;(vi) Alt yapı çalışmaları için 3.500 personelin önceden gelmesi; (vii) 600 kişilik özel kuvvet birliğinin sivil kıyafetle Kuzey Irak'a geçmesi; (viii) Kuzey Iraktaki muhaliflere silah dağıtılması. (Deniz Bölükbaşı, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası* (İstanbul: Doğan Kitap, 2008),28-29)

[130] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2005 yıllarında ABD ile Irak Harekâtı bağlamında yapılan siyasi belge müzakerelerine katılan) ile mülakatı, Ankara, 23 Mayıs 2023.

muhasım veya birbirine güvenmeyen iki rakip arasında yapılmış gibi bir algı oluşmasına neden olmuştur.[131] Askeri belge müzakerelerinde ABD TSK'nın muharip birlikler yerine İnsani Yardım ve Barış Gücü vb. birliklerle Irak'ta yer almasını öne çıkarmış; ancak, Türkiye bunu kabul etmemiştir. ABD, Irak Harekâtı'nın birinci safhası (Hazırlık ve İntikal ile Yığınaklanma) ile ikinci safhası (İcra ve Saddam Hüseyin'in Devrilmesi) hakkında ayrıntılı bilgileri paylaşmasına rağmen, üçüncü Safha (Saddam Hüseyin sonrası Irak'ta Yeniden Yapılanma) hakkındaki sorulara planlama çalışmalarının devam ettiğini ileri sürerek cevap veremeyeceğini ifade etmesi Türk tarafını endişeye sevk etmiştir. ABD kuvvetlerinin Türkiye topraklarında ne kadar süre ile kalacakları konusunda Türk tarafı sürenin belirlenmesini isterken, ABD tarafı açık cevap vermekten kaçınmış, harekâtın ihtiyacı kadar diyerek muğlak bir cevap vermiş ve güven kaybına neden olmuştur. Dolayısıyla, iki müttefik arasında askeri müzakereler karşılıklı ortak anlayış, çıkar birliği ve karşılıklı güven ortamında yapılamamıştır. [132]

ABD ve Türkiye arasındaki görüşmelerde uzlaşmaya varılan hususlar için "TBMM'nin onayına tabidir" kaydıyla müzakereler sürdürülmüştür.[133] Türkiye-ABD heyetleri arası görüşmeler çerçevesinde ABD'nin kullanımına tahsis edilecek askerî üs ve tesisler ile limanlarda yenileştirme, geliştirme ve inşaat çalışmaları ile altyapı faaliyetleri için ABD personelinin üç ay süreyle Türkiye'de bulunmasına izin verilmesine dair Hükümet Tezkeresi 6 Şubat 2003'te TBMM tarafından kabul edilmiştir. [134] Aynı tarihte Başbakan Gül barış için her şeyin yapıldığını, Irak'a gidileceğini; ancak, Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini açıklamıştır. [135] Faaliyetlerin hukukî ve teknik çerçevesini belirleyen Mutabakat Muhtırası ABD ile 8 Şubat 2003'te sonuçlandırılarak ABD'nin ihtiyaç duyduğu altyapı çalışmaları başlatılmıştır. Bu gelişmeler ABD tarafında TBMM'nin Hükümet Tezkeresine yönelik

---

[131] Bölükbaşı, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*, 42 ve Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

[132] Yazarın Namık Kemal Çalışkan (E.General, 2003 Irak Harekâtı Müzakerelerine katılan) ile mülakatı, Ankara, 16 Kasım 2023.

[133] Irak'a yönelik müzakerelerde "TBMM'nin onayına tabidir." ifadesi ABD'nin çeşitli görüşmelerde ulaşılan uzlaşmanın nihayette "Kongre onayına tabi olduğu" yaklaşımına benzer şekilde kullanılmıştır. Halit Çevik, "Global AkademiKonuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www.youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).

[134] Oylamaya katılan 510 üyeden, 308'i kabul, 193'ü ret, 9'u çekimser oyla kabul edilmiştir. (TBMM *Tutanak Dergisi,* Dönem: 22, Cilt: 4, Yasama Yılı:1, 32. Birleşim, 06.02.2003.) Müslüman Irak ile ABD'nin savaşına Türkiye'nin katılmasında AKP milletvekillerinin görüş farklılığı nedeniyle (Altunışık, "Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond," 185.) oylamada 362 AKP milletvekilinden 44'ü ret oyu vermiştir.("Irak Tezkeresi AKP'yi Çatlattı." *Milliyet,* 7 Şubat 2003, s.16. http:// gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari /_x2B_ 7ndcxU6YWLLKb98PyZ5SQ_x3D__x3D_(Erişim: 24.11.2022).

[135] "Artık Amerika ile hareket edeceğiz," *Milliyet*, 6 Şubat 2003, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2B_7ndcxU6YWLLKb98PyZ5SQ_x3D__x3D_ (Erişim: 24.11.2022).

kararının "evet" şeklinde olacağı beklentisini artırmıştır.[136]

Irak'tan kaynaklanabilecek füze tehdidinin artması ihtimali nedeniyle Türkiye NATO'dan füze savunmasının desteklenmesini talep etmiştir. Fransa ve Almanya ABD'nin Irak'a müdahalesine ilkesel olarak karşı olmasına rağmen, ittifak dayanışması adına NATO Türkiye'nin füze savunmasının desteklenmesine savunma amaçlı havadan erken ihbar uçakları ile füze savunma sistemlerinin ve kimyasal-biyolojik silahlara karşı koruma desteğinin sağlanmasını 19 Şubat 2003'te kararlaştırmıştır.[137]

ABD taleplerine ilişkin Hükümet Tezkeresinin TBMM'ne sunulmasından önce 24 Şubat 2003'teki Bakanlar Kurulu toplantısında ABD taleplerinin doğrudan reddedilmesine karar verilmesi hususu öne çıkmış, bu konuda bakanlar arasında tartışma yaşanmış; ancak, tezkerenin TBMM iradesiyle reddedilmesinin daha uygun olacağına ve meclis oylamasında milletvekillerinin kendi vicdanlarına göre oy vermesi için grup kararı alınmayacağına dair mutabakat sağlanarak tezkere 25 Şubat 2003'te TBMM'ne gönderilmiştir.[138] ABD kuvvetlerinin Türkiye'nin kara ve hava sahasını kullanmasına izin verilmesinin siyasi sorumluluğunun ağır olacağını ve iktidarın süresini kısaltacağını düşünen AK Parti Hükümeti 28 Şubat 2003'teki MGK toplantısını dikkate alarak "Karar için MGK'yı bekleyelim" yaklaşımını ileri sürünce,[139] Cumhurbaşkanı Necdet Sezer[140] "Görev Meclisin" diye hatırlatmıştır. Bu durum AK Parti Hükümetinin kararın sorumluluğunu MGK üzerinden TSK'ya atmaya yönelik hamlesi olarak algılanmıştır.[141] CHP Milletvekili Mustafa Özyürek'e göre Aralık 2002'de ABD ziyaretinde ABD yönetiminde olumlu izlenim yaratan AK Parti Genel Başkanı Erdoğan ve yakın arkadaşları ile ABD diplomatları tezkerenin TBMM tarafından kabul edilmesi için gayret göstermiş, tezkere 1 Mart 2003'te TBMM'de gizli oturumda görüşülürken oturumu yöneten TBMM Başkanı Bülent Arınç CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın tezkere karşıtı görüşlerini müdahale etmeden açıklamasına izin vermiştir. Müteakiben tezkerenin oylanmasına geçilmiş, kamuoyundaki tepkiler ile Baykal'ın konuşmasından etkilenen 90 kadar AK Parti milletvekili tezkereye "hayır" oyu

---

[136] Halit Çevik, "Global AkademiKonuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www. youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).
[137] TBMM *Tutanak* Dergisi, Dönem: 22, Cilt: 6, Yasama Yılı:1, 39.Birleşim (1.3. 2003) s.115.
[138] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.
[139] MGK olağan toplantısını 28 Şubat 2003 tarihinde yapmıştır.
[140] "Tezkere Skandalı," *Milliyet,* 28 Şubat 2003 http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/0BeKRr97b 583REAHyWOw4g_x3D_x3D_ (Erişim: 24.11.2022).
[141] Altunışık, "Turkey's Iraq Policy: the War and Beyond,"188.

vermiş;[142] dolayısıyla, ABD'nin Irak Savaşı için Türkiye'den talebine ilişkin hükümet tezkeresi [143] CHP, Kürt ve AK Parti'nin İslamcı kanat milletvekillerinin "hayır" oylarıyla [144] TBMM tarafından savaşın başlamasına kısa süre kala kabul edilmemiştir. [145] Bununla birlikte, müzakerelere katılan Türk heyetince tezkerenin TBMM'de kabul edilmiş olması halinde dahi müzakereler sırasında çeşitli konularda yaşanan uyuşmazlık ve gerginliğin harekât alanına taşınma potansiyeli olduğu da algılanmıştır. [146] Tezkereye ilişkin kararın verilmesinde, diğer faktörlerin yanı sıra Irak'ın yeniden şekillendirilmesine yönelik belirsizlik ve Türkiye'nin milli çıkarları ile Türkmenlerin çıkarlarının korunması konuları dikkate alındığında Irak'ın parçalanması ve Kürt devletinin kurulması halinde oluşacak risk ve tehditlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan endişeler önemli etki yapmıştır. [147]

ABD'nin taleplerine olumlu cevap verilmesi için AK Parti liderliğinin yoğun çaba göstermesine rağmen, savaşın başlamasının planlandığı tarihten kısa süre önce TBMM'nin Hükümet Tezkeresini kabul etmemesi ABD'nin "evet" beklentisini karşılamayarak [148] Türkiye-ABD ilişkilerinde hayal kırıklığına yol açmıştır. [149] Kuzey Irak'a geçecek ABD birliklerinin hazırlıklarını tamamlamak için TBMM'nin 6 Şubat 2003 tarihli kararına istinaden faaliyet gösteren ABD TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararının ardından,

---

[142] "Mustafa Özyürek: Üzerinden 20 yıl geçti, 1 Mart tezkeresi tutanakları derhal açıklanmalı", Cumhuriyet, 1 Mart 2023, https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/mustafa-ozyurek-uzerinden-20-yil-gecti-1-mart-tezkeresi-tutanaklari-derhal-aciklanmali-2056628 (Erişim: 04.11.2023).

[143] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 22, Cilt: 6, Yasama Yılı: 1, 39.Birleşim (1.03.2003) s.116-117. Kapsamı, sınırı ve zamanı hükümetçe belirlenecek şekilde, (1) TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine ve bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına, (2) Uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde, en fazla 62.000 askerî personelin ve hava unsurları olarak 255 uçak ve 65 helikopteri aşmamak kaydıyla yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının, hükümetin tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırılmak üzere 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına; bu amaçla Türkiye'ye gelecek yabancı kara kuvvetlerinden destek unsurları dışındaki muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir harekâtta kullanılmalarını sağlayacak şekilde konuşlanmaları ve yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına; Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi.

[144] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2005 yıllarında ABD ile Irak Harekâtı bağlamında yapılan siyasi belge müzakerelerine katılan) ile mülakatı, Ankara, 23 Mayıs 2023.

[145] TBMM'de yapılan oylamada, Türkiye'nin Irak'ta müdahaleye müdahil olabilmesi için gereken tezkere kararı 264 olumlu, 250 karşı ve 19 çekimser oy ile gerekli salt çoğunluğu (267) sağlayamayarak kabul edilmemiştir. AKP'nin tek başına iktidar olduğu meclis aritmetiği düşünüldüğünde, bu Partiden 99 milletvekilinin hayır veya çekimser oy verdiği görülmektedir. ("Meclis 'hayır' dedi," Milliyet, 2 Mart 2003, s.18, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/ GununYayinlari /_x2B_7ndcxU6YWLLKb98PyZ5SQ_x3D__x3D_ (Erişim. 24.11.2022).

[146] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

[147] Yazarın Namık Kemal Çalışkan (E.General, 2003 Irak Harekâtı Müzakerelerine katılan) ile mülakatı, Ankara, 16 Kasım 2023.

[148] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

[149] Philip Robins, "The Opium Crisis and the Iraq War: Historical Parallels in US-Turkey Relations," *Mediterranean Politics* 12,1 (2007):17.

Türkiye'nin tahsis ettiği üs/limanlarda başlattığı faaliyetleri 3 Mart 2003'te durdurmuştur.

Türkiye'nin ABD'nin Afganistan'daki terörle mücadele harekâtını destekleyen tutumu ve Irak Savaşına yönelik olarak ABD kuvvetlerine Türkiye'de gerekli hazırlıkları yapmalarına izin veren 6 Şubat 2003 tarihli TBMM kararı dikkate alındığında, Türkiye'nin Irak Savaşına katılacağından veya Körfez Savaşında olduğu gibi destek sağlayacağından ve taleplerine yönelik olarak "evet" cevabı vereceğinden büyük ölçüde emin olan ve harekât planlarını buna göre yapan ABD, savaşın başlamasına kısa süre kala harekât planlarında değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, ABD'nin Irak Savaşı için Türkiye hava sahasını kullanma iznini alamamış olması hava harekâtını zorlaştıracak durum yaratmıştır.[150]

Yenilenen 9 Mart 2003 Siirt seçimi ile milletvekili olan AK Parti Genel Başkanı R.Tayyip Erdoğan'a 14 Mart 2003'te hükümet kurma görevi verilmiştir. ABD Irak Savaşı başlamadan önce TBMM'ye 18 Mart 2003'te sunulan I. Erdoğan Hükümet Programında Türkiye'nin Irak politikası "Irak sorununun BM kararları çerçevesinde çözülmesini temenni etmekteyiz; fakat sorunun...siyasî, askerî ve ekonomik menfaatlerimizi tehdit etme eğilimine girdiği durumlarda, devletimizin bekası ve milletimizin selameti için...en uygun kararları...alacaktır. Hükümetimiz, Irak'ın toprak bütünlüğüne ve siyasî birliğinin korunmasına büyük önem atfetmektedir." şeklinde ifade edilmiştir.[151]

Türkiye ile ABD arasında ortaya çıkan tezkere krizini yumuşatmak için Irak Savaşı kapsamında Türkiye hava sahasının yabancı ülke hava unsurlarınca altı ay süreyle kullanılmasına yönelik Hükümet Tezkeresi (ikinci) TBMM'de 20 Mart 2003'te kabul edilmiştir.[152] Bu kararın alınmasında tezkere sonucunun hükümete güvenoyu anlamına geleceğini vurgulayan Başbakan Erdoğan'ın ikinci ret kararının "hükümetin sonu" olacağı

---

[150] Irak Savaşının başlamasından üç hafta önce alınan TBMM kararı Türkiye'den Irak'a ABD kara taarruz planının uygulanması imkânını ortadan kaldırması nedeniyle ABD Kuzey Irak harekât planında Kürtlerle iş birliği içinde özel kuvvet birlikleri ve hava indirme birliklerinin kullanılmasına yönelik değişiklik yapmıştır. Kuzeyden kullanılması planlanan ve Akdeniz'de 80 gemide bekletilen kuvvetler Kuveyt'e hareket ettirilmiş ve savaşın başlamasından dört hafta yani Bağdat ele geçirildikten sonra harekâta katılabilmiştir. (Henriksen, *America's Wars Interventions, Regime Change, and Insurgencies after the Cold War*,147-148.)

[151] İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *TBMM Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 9*, (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 534.

[152] Gereği, kapsamı, sınırı ve zamanı Anayasanın 117 nci maddesine göre millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Meclise karşı sorumlu bulunan hükümet tarafından belirlenecek şekilde, TSK'nın Kuzey Irak'a gönderilmesine; etkili bir caydırıcılığın sürdürülmesi amacıyla Kuzey Irak'ta bulunacak bu kuvvetlerin, gerektiğinde, belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askerî harekât çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca 6 ay süreyle izin verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi kabul edilmiştir. (TBMM *Tutanak Özeti*, 51.Birleşim, 20 Mart 2003).

şeklindeki lider algısına istinaden AK Parti milletvekillerini uyarması etkili olmuştur.[153]

Türkiye, ABD'nin Irak Savaşına yönelik talebini 1 Mart 2003 Hükümet Tezkeresi (birinci) ile kabul etmemekle birlikte, 20 Mart 2003 Hükümet Tezkeresi (ikinci) ile hava sahasının kullanılmasına izin vermesi, ABD'nin Irak Savaşı'na Fransa ve Almanya'nın karşı çıkması ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerini sürdürmesi dikkate alındığında tek kutuplu uluslararası sistemde hegemonik güç ABD'ye hayır diyebilen; ancak, AB ile ilişkileri sürdürebilen Türkiye'nin bu tutumu Batı dünyasındaki konumuna zarar vermemiş, aksine bazı Avrupa ülkeleri demokratik kurumları işlettiği için Türkiye'yi takdir etmiştir.[154] AK Parti Hükümeti bu dönemde, dış politika vizyonunda AB üyeliğini stratejik hedef olarak öngördüğünden 1999'da başlayan reformların devamı olarak AB'ye üyelik sürecini sürdürmüştür.[155] Bu bağlamda, Ocak 2003-Temmuz 2004 döneminde AK Parti Hükümeti AB'ye üyelik şartlarına yönelik reformları öngören beş uyum paketini kabul etmiştir.

ABD Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice Ağustos 2003'te, Saddam Hüseyin rejiminin Körfez Savaşı sonrası 12 yıl boyunca uluslararası topluluğa ve 17 BMGK kararına meydan okuduğunu, Irak'ın silahsızlandırılmayacağını ve dünyanın taleplerine boyun eğmeyeceğini ortaya koyduğunu, Irak'ın "kitle imha silahlarına sahip" ve "terörle bağlantısı olması" nedeniyle ABD ve dünyayı tehdit ettiği için ABD ve koalisyon ortaklarının Irak savaşıyla bu tehdidi ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Ayrıca, Irak'ın işgaliyle birlikte, Orta Doğu için bölgesel ve küresel güvenliği artıracak fırsatların yaratıldığını, bölgesel istikrarsızlığın ABD'nin güvenliği için tehdit oluşturduğunu, bu nedenle de Orta Doğu'daki 22 ülkenin dönüşümünün kolay olmayacağını, Orta Doğu'da demokrasi, refah ve özgürlüğü geliştirmek için ABD, Avrupa ve özgür ülkelerin katılımına ve bu ülkelerin diplomatik, ekonomik ve kültürel güçlerine öncelikle ihtiyaç duyulacağını vurgulamıştır.[156] Anılan proje ABD'nin Irak ile yetinmeyip, Soğuk Savaş sonrası bölgenin yeniden şekillendirilmesi için Orta Doğu'ya yönelik ilgisinin orta-uzun vadeli olacağına işaret etmiştir.

---

[153] "Hava sahasının kullanılmasına yönelik TBMM 763 sayılı kararı," *Milliyet*, 21 Mart 2003 http:// gazete arsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/0BeKRr97b583REAHyWOw4g_x3D__x3D_ (Erişim: 24.11.2022).

[154] Fatih Ceylan, "Global AkademiKonuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www. youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).

[155] AB reform paketleri 1999'dan itibaren Türkiye'de değişim için ivme sağlamıştır. Helsinki Zirvesi (1999) Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak ilan edilmesi ve üyelik sürecinin ilk adımı olması nedeniyle önemlidir. 1999'dan itibaren gelişmeler, özellikle Helsinki Zirvesi, Türkiye'yi "zorlayıcı bölgesel güç"ten "yapıcı bölgesel güce" dönüştürmede etkili olmuştur. (Ziya Öniş "Turkey and the Middle East since September 11: The Importance of the EU Dimension," *Turkish Policy Quarterly*, 2, 4 (2003): http://turkishpolicy. com/images/stories/2003-04-EUforeignpolicy/TPQ2003-4-onis. pdf.(Erişim: 27.11.2022).

[156] Rice, "Transforming the Middle East," *The Washington Post,* August 7, 2003.

BOP bağlamında Başbakan Erdoğan[157] 29 Ocak 2004'te American Enterprise Institute'de (ABD) yaptığı "Muhafazakâr Demokrasi ve Özgürlüğün Küreselleşmesi" konulu konuşmasında AK Parti iktidarının ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi (BOP)'ne bakışını "Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye bu bölgede evrensel değerlerin yayılması ve gelişmesi için katkıda bulunmaya devam edecektir. Türkiye demokratik yapısı, zengin tarihsel mirası ve kimliği, ekonomik potansiyeli ve Batılı kurumlarda üyeliğinin bir sonucu olarak bu sorumluluğu hissetmektedir." şeklinde ifade etmiştir. Başbakan Erdoğan bir yandan AB'ye üyelik sürecinde reformlar yapılırken, diğer yandan da BOP'a yönelik yaklaşımıyla ABD ile ilişkileri düzeltme arayışını sürdürmüştür.

AB'ye üyeliğin Türkiye'nin bağımsızlığını zayıflatacağı konusunda şüphe duyan geleneksel elitler ABD ile ilişkilerini güvenlik odaklı (askeri gücü önceleyen) kurmalarına karşılık, AK Parti elitleri Avrupa tarzı (diplomatik, ekonomik ve kültürel gücü önceleyen) dış politikayı tercih eden yaklaşım sergilemiştir. AB'ye üyelik müzakereleri bu gelişmeyi güçlendirmiştir. AK Parti iktidarı, AB'ye üyelik müzakere sürecini özellikle TSK'nın politika yapım sürecindeki etkisini azaltmak için siyasi bir fırsat olarak da kullanmıştır. AK Parti Hükümeti İslamcı yaklaşımını Türkiye'nin demokratikleştirilmesini öngören AB reform paketleri çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir. AB'nin reform paketleri İslamcı hareketin demokratikleşmesini sağlamaya yönelik bazı laik devlet kurumlarının gücünü azaltmasına katkı sağlamıştır. Başbakan Erdoğan,[158] AB reform paketleriyle "sessiz devrim" başlattığını açıklamıştır. Basına yansıdığı kadarıyla; 2005'de güncellenen ve Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi; [159] (i) Türkiye'nin güvenliğini öncelikle irtica, bölücülük ve aşırı sol akımların tehdit ettiğini; (ii) Türkiye için dış ilişkilerde çok yönlü politikanın kaçınılmaz olduğunu; (iii) Tarihsel ve çok yönlü ABD ile ilişkilerin siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutu olduğunu; (iv) ABD ile ilişkilerin iş birliği, dayanışma ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarına yönelik Orta Doğu politikaları açısından stratejik olduğunu; (v) AB'ye üyeliğin temel hedef olduğunu, ancak ABD ile ilişkilerin AB'ye üyelik sürecinin alternatifi olmadığını; (vi) Orta Doğu'da barış ve istikrarın Türkiye'nin güvenliği anlamına geldiğinden bu ülkelerdeki reform çabalarının desteklenmesinin uygun olduğu hususlarına yer vermiştir. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (2005) bağlamında Türkiye'nin dış

[157] Recep Tayyip Erdoğan, "Conservative Democracy and the Globalization of Freedom," American Enterprise Institute'de yaptığı konuşma, Jan. 29, 2004. https://www.c-span.org/video/?180311-1/democracy-turkey&play Event (Erişim:27.02.2023).

[158] Recep Tayyip Erdoğan, "Erdoğan: Sessiz devrim yaptık," *Hürriyet*, 6 Ekim 2004, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-sessiz-devrim-yaptik-262910 (Erişim: 16.06.2023).

[159] "İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin tam metni-2005," *Memurlar.net*, 14 Kasım 2005, https://www.memurlar.net/haber/33003/iste-milli-guvenlik-siyaset-belgesinin-tam-metni.html (Erişim: 26.01.2023).

politikasında AB politikaları doğrultusunda genel olarak diplomatik ve ekonomik gücü öne çıkaran söylem ve eylemler artmış ve Kuzey Irak politikasında bu tutumun etkileri görülmeye başlamıştır.[160] Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında askeri güç kullanılmasını öngören neorealist yaklaşım AB reformlarının etkisiyle ikinci plana alınarak, diplomasi, diyalog ve Türkiye'ye komşu bölgelerin istikrara kavuşması için karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırmaya yönelik yaklaşımlar öne çıkarılmaya başlamıştır.

ABD'nin Irak'taki varlığının Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı olduğu konusunda AK Parti elitleri arasında Schweller'in öngördüğü elit uyumu olduğundan bu konuda AB ile üyelik müzakerelerini yürütmek kolay olmuştur. AB ile ilişkiler, Türkiye'nin genel dış politikasının Batı yanlısı olarak sürdürüldüğünü göstermiştir. Ancak, 8 fasılın müzakereye açılması[161] için Türkiye'nin hava ve deniz limanlarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'ne açılması şartının getirilmesinin Türkiye tarafından kabul edilmemesi nedeniyle Avrupa Konseyi'nce engellenmesi ve 6 fasılı GKRY'nin bloke etmesi 2006'da AB'ye üyelik müzakere sürecinin yavaşlamasına yol açmıştır.[162] AB'ye üye olan Türkiye ile ikili ilişkilerinin muhtemelen zorlaşacağını düşünen ABD'nin de etkisiyle bazı Avrupalı liderler Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı çıkarak Türkiye'ye "imtiyazlı ortaklık statüsü" teklif etmişlerdir. Bu gelişmeler Türk toplumunun AB'ye üyelik isteğini azaltmıştır.[163]

AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu 2002-2009 döneminin ilk yıllarında Türkiye'nin Kuzey Irak politikası önceki dönemdeki (1990-2002) politikanın nispeten bazı revizelerle devamı mahiyetinde olmuştur. Bunun nedeni, AK Parti Hükümetinin müteakip dönemde stratejik kültürde askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişiklik yapmayı ve değişen stratejik kültürün öngördüğü Kuzey Irak politikasını uygulayabilmek için dış güvenlik bürokrasisi kurumlarını dönüştürmeyi öngörmesi ve 2002-2009 dönemini stratejik kültürü değiştirmeye geçiş ve uygulamaya hazırlık dönemi olarak kullanmasıdır. AK Parti Hükümeti dış ve iç politika yapım sürecini şekillendirirken

---

[160] Özlem Tür ve Ahmet K.Han, "A Framework for Understanding the Changing Turkish Foreign Policy of the 2000s," in *Turkey in the 21st Century Quest for a New Foreign Policy*, ed. Özden Zeynep Oktav, 7-29, (London: Routledge, 2011),18.

[161] 1. Malların serbest dolaşımı, 3. İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi, 9. Mali hizmetler, 11. Tarım ve kırsal kalkınma, 13. Balıkçılık, 14. Taşımacılık politikası, 29. Gümrük birliği ve 30. Dış ilişkiler olmak üzere 8 fasılın açılması AB konseyi tarafından engellenmiştir. (AB Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/ mzakere_ karti_ocak_2022.pdf (Erişim: 06.12.2022)).

[162] 2. İşçilerin serbest dolaşımı, 15. Enerji, 23. Yargı ve temel haklar, 24. Adalet, özgürlük ve güvenlik, 26. Eğitim ve kültür, 31. Dış, güvenlik ve savunma politikası olamak üzere 6 fasılın açılması GKRY tarafından bloke edilmiştir. (AB Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/ mzakere_ karti_ocak_2022.pdf (Erişim: 06.12.2022)).

[163] Murat Ülgül, "Continuity or Change in Turkish Foreign Policy? Analyzing the Policy Fluctuations during the Justice and Development Party Era," *Journal of Global Analysis* 7, 1 (January 2017): 63,69.

MGK'nın işlevinin azaltılması ve TSK'nın vesayetinin kaldırılması aşamasında Kuzey Irak politikasında büyük değişikliğe gidilmesini öngörmemiştir. Bu bağlamda, AK Parti Hükümeti daha sonra uygulayacağı dış ve iç politikanın zeminini hazırlamak için kendisini "muhafazakâr demokrat" diye tanımlayarak içerde liberal kesim ile iş birliği yapmış, AB reformlarına istinaden askeri vesayetin kaldırılması için dışarıda Batı ile ilişkiler ve demokrasi kavramını öne çıkararak AB'ye üyelik müzakere sürecinden yararlanmıştır.

Irak'a yönelik Türkiye-ABD ilişkileri 2005'e kadar düşük seviyede sürdürülmekle birlikte, BOP'un işleyiş ve geleceğine yönelik mutabakata varılmasına bağlı olarak düzelmeye başlamıştır. ABD'nin Irak'ta varlığını sürdürdüğü dönemde 2005'de Irak'taki siyasi güç paylaşımına göre başbakanlık görevini Iraklı bir Şii'nin (Maliki'nin) üstlenmesi Türkiye'nin İran ve Irak ile ilişkilerini şekillendirmiştir. ABD'nin teşvikiyle Türkiye'nin Irak'taki Sünni siyasi partileri destekleme girişimi Bağdat yönetimindeki Şii Partileri destekleyen İran ile ilişkilerde gerginlik yaratmakla birlikte, Türkiye'nin Irak politikasında odak noktası ayrılıkçı Irak Kürt hareketi olmaya devam etmiştir.[164] ABD ve Türkiye'nin Orta Doğu'daki temel çıkarları; petrol akışının sürdürülmesi, bölgesel istikrarın sağlanması ve demokrasi ile bölgesel kalkınmanın teşvik edilmesi konularında örtüşmüştür. Buna ilaveten BOP çerçevesinde ABD ile birlikte hareket etmenin[165] 1 Mart 2003 Tezkeresi nedeniyle bozulan Türkiye ve ABD ilişkilerinin düzeltilmesine yardımcı olabileceği de dikkate alınmıştır. Ancak, ABD kuvvetlerinin Kuzey Irak'ta üslenen PKK terör örgütüne karşı tutum almaması ve Türkiye ile Irak arasında Irak Kürt fiili siyasi oluşumundan kaynaklanan sorunların olması bölgede istikrarın sağlanmasını zorlaştırmıştır.

Türkiye ve ABD, ikili ilişkilerdeki sorunlardan bağımsız olarak BOP kapsamında iş birliği yapılabileceğini algılamıştır. AK Parti Hükümeti BOP çerçevesinde ABD'ye destek vererek Türkiye ve ABD arasındaki geleneksel "stratejik ittifakı" düzeltebileceğini ve ABD'nin desteğini tekrar sağlayabileceğini öngörmüştür.[166] AK Parti Hükümetinin BOP'a karşı tutumunun belirlenmesinde; (i) Türkiye'nin ABD ve AB ile ilişkileri; (ii) AK Partinin Türkiye siyasetindeki konumu ve siyaset yapma biçimi; (iii) AK Partinin Orta Doğulu ve İslami kimlikleri kabul eden dış politika yaklaşımıyla Türkiye'yi bölgesel ve küresel bir güce

---

[164] Katerina Dalacoura, "Turkish Foreign Policy In The Middle East: Power Projection and Post-Ideological Politics," *International Affairs* 97,4 (2021):1130.

[165] Şaban Kardaş, "Turkey and the Iraqi Crisis; JDP Between Identity and Interest," in *The Emergence of a New Turkey: Islam, Democracy, and the AK Parti* M. H. Yavuz, 306-329, (Utah: The Unv. of Utah Press, 2006), 313, 327.

[166] Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi," *Akademik Orta Doğu*, 1, 1 (2006):27-28.

dönüştürme isteği öne çıkmıştır.[167] Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün "Büyük Ortadoğu Projesi Türkiye'nin dış politika ilkelerine uygun. ABD ile birlikte hareket ediyoruz, amacımız İslam ülkelerine özgürlük ve demokrasi getirmek" şeklindeki 2006'daki beyanı Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında BOP'un da etkisi olacağına işaret etmiştir.[168]

Başkan Bush yönetiminin Orta Doğu politikasına yönelik bir strateji olan BOP Orta Doğu'daki otoriter rejimlere karşı bireyleri korumak için "insani müdahalenin" meşru olduğu, dolayısıyla gerekirse askeri güç kullanarak bu ülkelerde demokratikleşmenin sağlanmasını hedeflemiştir. Bush yönetimi BOP'u 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra "teröre karşı savaş" stratejisinin bir safhası olarak uygulamayı öngörmüştür. Orta Doğu'da demokratikleşmeden ziyade istikrarı öne çıkarmanın otoriter rejimlerden zarar gören toplumlarda ABD aleyhtarlığını artıracağı, buna karşılık demokratikleşmenin terörü ve ABD karşıtlığını azaltacağını bu nedenle de Başkan Bush Orta Doğu'da rejim değişikliğini savunmuştur. Bush yönetimi Orta Doğu politikasının ilk uygulaması için Irak'ı seçerek Orta Doğu'da zayıflayan ABD itibarını düzeltmeyi ve Saddam Hüseyin sonrası "demokratik Irak"ın örnek teşkil ederek Orta Doğu'da demokratik dönüşümü başlatmayı öngörmüştür. Ancak, Bush yönetimi Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi hariç hedeflerine ulaşamamış; Irak'ta kimliklere dayalı siyasi yapı istikrarsızlık yaratmış; 2006-2007 yıllarında Sünni ve Şii mezhep çatışmalarına neden olmuş ve İran'ın Şiilik üzerinden Irak'a nüfuz etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, ABD'nin bölgede demokratikleşme projesi (BOP) gerçekleştirilememiştir.[169]

AB'ye üyelik süreci 2006'dan itibaren yavaşlamaya başladıkça, AK Parti Hükümeti dış politikada Batı ile ilişkileri belli ölçüde sürdürürken, 2002 Genel Seçim Beyannamesinde de öngördüğü şekilde İslam ülkeleriyle ilişkilere özel önem vermeye başlamıştır.[170] AK Parti Hükümeti İslam Konferansı Örgütü ile de yakın ilişki içine girerek Türkiye'nin İslam dünyasındaki profilini yükseltmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, AK Parti Hükümeti Orta Doğu'ya yönelirken, Batı'dan kopmadan aktif ve çok boyutlu bir dış politika benimseyerek 1991-2002 döneminde Cumhurbaşkanı Turgut Özal ABD ile, Dışişleri Bakanı İsmail Cem AB ile iyi ilişkiler kurarak İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeyi öngörürken, AK Parti Hükümeti Filistin'de barışın tesis edilmesinin desteklenmesine devam edilmesini öne

---

[167] Age. s.32.
[168] "BOP içinde ABD ile birlikte hareket ediyoruz," *Radikal,* 14 Mart 2006 https://images.search.yahoo.com/search/images?p=radikal+gazetesi+14+mart+2006+1&fr=yfp-t&imgurl=https%3A%2F%2F1.bp.blogspot.com%2F-1QmQMwoUWmc%2FWmJhfOYPr3I%2FAA (Erişim: 07.12.2022).
[169] Meliha B.Altunışık,"Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken" *Ortadoğu Etütler*i 1,1(2009):76-78.
[170] AK Parti *2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*,89-92.

çıkarmıştır.[171] Bu dönemde AK Parti Hükümetinin Orta Doğu politikasında[172] Hamas ile tanımlanmış Filistin sorununa karşı hassasiyet göstermesi dikkati çekmiştir.

Türkiye'de genel seçimlerin 22 Temmuz 2007'de yapılmasını müteakip TBMM'ye 31 Ağustos 2007'de sunulan II. Erdoğan Hükümet Programında "komşu ülkelerle ekonomik, kültürel ve siyasi bağları güçlendirerek Türkiye'nin çevresinde güvenlik ve refah halkasının oluşturulması"[173] şeklindeki komşularla sıfır sorun yaklaşımı AK Parti iktidarının ilk dönemindeki (2003-2007) politikasının değişmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, aynı Hükümet Programında Kuzey Irak için "Irak'ta istikrarsızlıktan beslenen terör tehdidine karşı da her türlü tedbiri en etkin bir şekilde aldık, alıyoruz ve alacağız. Hiçbir komşu ülke toprağının ülkemize yönelik terörist eylemler için üs olarak kullanılmasına izin vermeyeceğiz." şeklinde PKK'ya karşı mücadelede askeri güce dayalı yaklaşımın da sürdürüleceği ifade edilmiştir. [174]

AB'ye üyelik süreci nedeniyle "güneyindeki komşularını ihmal eden Batı yönelimi"ni düzeltmeyi amaçlayan Davutoğlu'nun 2000'li yıllarda geliştirdiği "Stratejik Derinlik" [175] adlı dış politika vizyonunu AK Parti Hükümeti 2007'den itibaren ikinci iktidar döneminde uygulamaya başlamıştır. Stratejik Derinlik vizyonu, Türkiye'nin tarihi, siyasi ve kültürel potansiyeli ile Orta Doğu'da bölgesel bir güç olarak ulusal stratejik çıkarlara hizmet eden kendi politikalarını izlemesini öngörmektedir.[176] Davutoğlu'na göre Türkiye sadece kendisi için değil, komşu ülkeler için de istikrar sağlamaya yönelik daha aktif bir rol üstlenmelidir. [177] Davutoğlu Türkiye'nin sadece Batı ve Doğu arasında bir köprü değil, her alanda politika üreten ve uygulayabilen "merkez ülke" olduğu söylemini de öne çıkarmıştır.[178] Davutoğlu dış politikayı, Türkiye'yi bölgesinde "merkez ülke" konumuna getiren;[179] (i) Güvenlik ve demokrasi dengesi; (ii) komşularla sıfır sorun politikası; (iii) komşu bölgeler ve ötesiyle ilişkilerin geliştirilmesi; (iv) çok boyutlu dış politika; (v) ritmik diplomasi şeklinde beş ilkeye dayandırmıştır.

---

[171] Age.s. 91.
[172] Özlem Tür, "Turkey and Israel in 2000s—From Cooperation to Conflict", *Israel Studies,*17,3 (2012):46,56; Banu Eligür, "Crisis in Turkish-Israeli Relations (December 2008-June 2011): From Partnership to Enmity," *Middle Eastern Studies* 48,3 (2012):448.
[173] Neziroğlu ve Yılmaz, *TBMM Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 9*, 775-776.
[174] Age.s. 777.
[175] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (İstanbul: Küre Yayınları, 2001).
[176] Age.s. 396, 398.
[177] Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," *Insight Turkey* 10, 1 (January–March 2008):79.
[178] Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,*83.
[179] Davutoğlu ,"Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," 79-83.

AK Parti Hükümetinin 2007 sonrası Irak politikasını şekillendirmede önemli rol oynayan Davutoğlu, AK Parti'den bahsederken "restorasyon" kelimesini kullanarak[180] Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasıyla ilişkisini vurgulamış ve Osmanlı dönemini yeniden ihya etme algısını yaratmıştır. Davutoğlu'nun "70 milyonluk Türkiye'yi temsil etmenin ötesinde, Türklerin olduğu veya geçmişte topraklarımızla bağlantılı olan topraklara tarihi bir borcumuz var. Bu borcu en iyi şekilde ödememiz gerekiyor."[181] şeklindeki açıklaması Irak politikasında aktif tutum sergileneceğinin de işaretlerini vermiştir. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Türkiye Irak'taki güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmak için öncekinden farklı biçimde 2007'den itibaren İslami kimliğin sağladığı avantajlardan faydalanarak istikrar sağlayıcı rol oynamak istemiş ve bu bağlamda stratejik kültürde karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımını öne çıkarmaya başlamıştır. [182]

AK Parti Hükümetinin 2007'den sonra Orta Doğu ve özellikle Irak'a yönelik politikasının değişiminde; (i) toplumsal desteğini 2007 genel seçimlerinde 2002 seçimlerine göre %12,28 oranında artıran AK Parti'nin dış politikaya yönelik özgüvenini pekiştirmesi; (ii) Irak'a müdahil olmadıkça müdahil olanların yaratacağı olumsuz sonuçlardan Türkiye'nin zarar görmemesi için bölgesel gelişmelerin milli çıkarlara göre şekillendirilmesi ihtiyacının ortaya çıkması; (iii) IKBY'nin 2008'den itibaren tehdit olmadığı algılanarak Türkiye'nin Kürt karşıtlığı içinde olmadığının gösterilmesi; (iv) Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin bağımsızlığını kazanmasının önlenmesi; (v) İran'ın Şii ağırlıklı Bağdat Hükümeti üzerindeki artan etkisinin dengelenmesine ihtiyaç duyulması; (vi) Irak'ta silahlı direniş yapan Sünnilere karşı ABD'nin Türkiye'den destek istemesi; (vii) ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesine yönelik faaliyetlerin gündeme gelmesi; (viii) ABD'nin 2009'dan itibaren 2011 sonuna kadar kuvvetlerini Irak'tan çekme planını 2008'de ilan etmesi: (ix) Komşularla sıfır sorun ve Yeni-Osmanlıcı politikaların uygulanması kapsamında ekonomik ve kültürel gücün kullanılmasına öncelik verilmesi; (x) TSK'nın MGK üzerinden dış politika yapım sürecindeki etkisinin azaltılması; (xi) Türkiye'nin 2004'ten itibaren İran ve Suriye ile ekonomi ve güvenlik konularında ilişkilerini geliştirmeye başlaması etkili olmuştur.

ABD'nin Irak Savaşı sonrası Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine Irak Başbakanı Nuri El-Maliki ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından Türkiye'de

---

[180]Çınar Kiper,"Sultan Erdogan: Turkey's Rebranding Into the New, Old Ottoman Empire," https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/04/sultan-erdogan-turkeys-rebranding-into-the-new-old-ottoman-empire/274724/ (Erişim: 27.11.2022).

[181] Srdja Trifkovic, "Neo-Ottomanism in Action: Turkey as a Regional Power," *Balkan Studies* 07/02/2012, https://balkanstudies.net/articles/neo-ottomanism-action-turkey-regional-power (Erişim: 27.11.2022).

[182] Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy:Does Turkey Dissociate from The West?" 5-6.

7 Ağustos 2007'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Cumhuriyeti Arasında Mutabakat Muhtırası" temel teşkil etmiştir. Taraflar, Mutabakat Muhtırası kapsamındaki iş birliğinin uzun vadeli Stratejik Ortaklık ilişkisine dönüştürülmesi için 7-8 Mart 2008'de "Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi'nin kurulmasına karar vermiştir. Siyasi, ekonomik, enerji, su kaynakları, kültürel, güvenlik ve askeri iş birliği alanlarına ilişkin Ortak Siyasi Bildirge 10 Temmuz 2008'de Bağdat'ta iki ülke başbakanları tarafından imzalanmış ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulmuştur.[183] Anılan bildirgede yer verilen 27 konudan öne çıkanlar; (i) Irak hükümetinin, ülkenin bağımsızlığının, tam egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve ulusal birliğinin korunmasında tehditlere ve terörizme karşı mücadelesinin desteklenmesi; (ii) İki ülkenin birbirlerinin içişlerine müdahale etmeme ilkesine bağlı kalmasının taahhüt edilmesi; (iii) Irak'ın geleceği için, ülkenin çok kültürlü, çok dinli ve farklı etnik grupları bir arada bulunduran karakterine saygı gösterilmesi; (iv) Irak halkının temel ihtiyaç ve hizmetlerini karşılamak amacıyla yeniden yapılandırma çalışmalarında iş birliği yapılması; (v) Türk ve Irak şirketleri arasında ortaklıklar kurma yoluyla enerji alanında iş birliği yapılması; (vi) Irak'tan Türkiye'ye veya Türkiye'den Irak'a teröristlerin ve yasadışı silahların geçişini önlemeye yönelik ortak çabaların desteklenmesi şeklindedir. İlk YDSK toplantısı, 15 Ekim 2009'da Bağdat'ta gerçekleştirilmiş ve çeşitli alanlarda 48 anlaşma imzalanmıştır. [184]

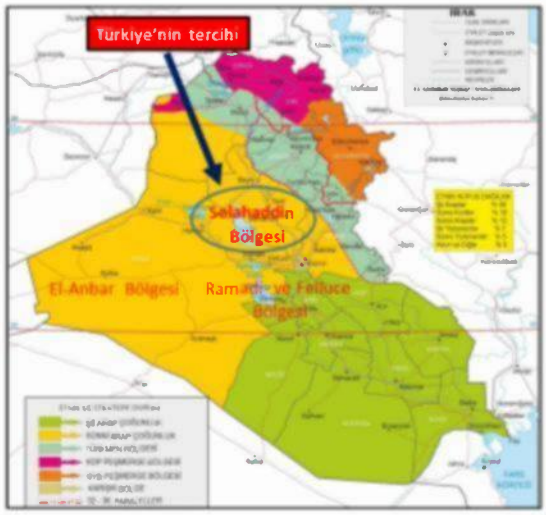
Türkiye'nin 2002-2009 döneminin sonuna doğru 2007'den itibaren Irak ile ilişkilerde gelişme kaydedilirken, Kuzey Irak politikası; (i) PKK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yapacağı eylemleri önlemeye yönelik strateji; (ii) IKBY'nin bağımsızlığını ilan etmesini önlemeye yönelik strateji; (iii) Kuzey Irak'taki Türkmenlerin hak ve çıkarlarını korumaya yönelik strateji olmak üzere üç strateji şeklinde uygulanması aşağıda açıklanmıştır.

3.4.1. PKK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye eylemlerinin önlenmesine yönelik askeri gücün kullanılmasını öngören stratejik kültüre dayalı strateji

TBMM'nin 1 Mart 2003 kararı ile birinci tezkerenin kabul edilmemesi nedeniyle ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'a kuzeyden ikinci cephe açmasına izin verilmezken, Kuzey Irak'a TSK birlikleri gönderilerek PKK terör örgütünün marjinalize edilmesi fırsatı da kaçırılmıştır.[185] TSK'nın Türkiye-Irak sınırında muhtemel sığınmacı hareketlerinin

[183] Türkiye-Irak Ortak Siyasi Bildirge, 10 Temmuz 2008, https:// www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/ Bolgeler/ ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi %20 Bildirge.pdf /, (Erişim: 06.12.2022).
[184] Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim:6.12.2022)
[185] İlker Başbuğ, *Nasıl Bir Türkiye* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015),180.

önlenmesi için Kuzey Irak'a gönderilmesine ilişkin ikinci hükümet tezkeresi TBMM tarafından 20 Mart 2003'te kabul edilmiş; ancak, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesine engel olmaya yönelik olarak ABD'nin Irak Kürt liderleri ile vardıkları mutabakata ilişkin Türkiye'nin algısı[186] nedeniyle TSK unsurları Kuzey Irak'a gönderilememiştir.[187] Türkiye'nin toprak bütünlüğünü hedef alan ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütünün Kuzey Irak'ta üslenmesini sürdürmesinin önlenmesi Türkiye için bu dönemde de öncelikli hedef olmaya devam etmiştir. Türkiye, bu bağlamda, BM üyesi ülkeleri Irak'ta istikrar ve güvenliği sağlamaya yönelik oluşturulacak Irak İstikrar Gücü'ne katkıda bulunmaya ve Irak'ın yeniden inşasına destek olmaya davet eden BMGK'nın 22 Mayıs 2003 tarih ve 1483 sayılı kararıyla ortaya çıkan fırsattan istifade etmek istemiştir. Irak İstikrar Gücü'ne askerî katkının yanı sıra, kamu düzeninin sağlanması, insanî yardım yapılması ve ekonomik yapının düzenlenmesi görevlerini de icra etmesine yönelik olarak TSK unsurlarının güvenlik ve istikrara katkıda bulunması amacıyla Irak'a gönderilmesine dair üçüncü hükümet tezkeresini TBMM 7 Ekim 2003'te kabul etmiştir.[188]

Harita 3.1.Türkiye'nin Tercih Ettiği Görev Bölgesi
Kaynakça:https://www.manaz.net/pdf-maps/stratejik-haritalar/irak-etnik-haritasi/ (Erişim:02.02.2023).

Irak İstikrar Gücü'ne beklenilen uluslararası katkının sağlanamamış olduğu bu süreçte Türkiye'nin Irak İstikrar Gücü'ne katkıda bulunma kararını Irak Geçici Koalisyon

[186] Yazarın Namık Kemal Çalışkan (E.General, 2003 Irak Harekâtı Müzakerelerine katılan) ile mülakatı, Ankara, 16 Kasım 2023.
[187] Bölükbaşı, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*, 209.
[188] TBMM *Tutanak Dergisi* Dönem: 22, Cilt: 27, Yasama Yılı: 2, 3.Birleşim (7 Ekim 2003), s.285-288, 290. Hükümet tezkeresi oylamasına 543 üye katılmış, 358 kabul, 183 ret, 2 çekimser oyla tezkere kabul edilmiştir.

Yönetimi Başkanı Paul Bremer'in Yardımcısı çok olumlu karşılamakla birlikte, Bremer Türkiye'nin Irak siyasetine müdahale etmesi ve İran'a emsal oluşturması ihtimali nedeniyle buna karşı çıkmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Irak İstikrar Gücü'ne katılarak Irak'a girmesinin uygun olmayacağına ilişkin Bremer'in önerisine Washington tepki göstermiştir.[189] ABD harita 3.1.'de gösterilen Irak direnişinin yoğun olduğu ve ABD'nin kontrol edemediği Ramadi ve Felluce bölgelerini Türkiye'ye önerirken Türkiye TSK birliklerinin Türkmenlerin yaşadığı bölgelere yakın Kerkük'ün güneyindeki Selahaddin ili bölgesinde görev almasını istemiştir.[190] Görev bölgesi konusunda mutabakat sağlanamayınca, Türkiye Irak'a heyet göndermiş, aşiretler dâhil ilgili herkesle görüşerek bölge halkının Türkiye'ye karşıt tutumunu algılamış ve birlik göndermeme kararını Türkiye kendisi vermiştir.[191]

Körfez Savaşı sonrası bölgedeki güç boşluğundan istifadeyle Kuzey Irak'ta üslenmiş olan PKK terör örgütü ABD'nin 2003 Irak işgali sonrasında bölgesel güç dengesinin değişmesi nedeniyle daha önce 1999'da ilan ettiği tek taraflı ateşkesi 2004'ten itibaren bozmuş ve Türkiye'ye yönelik eylemlere başlamıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta tehdit olarak algıladığı PKK'ya karşı sınır ötesi harekât icra etme konusunda işgal kuvveti ABD'den izin alması 2004'ten itibaren Türkiye için Kuzey Irak'ta stratejik ortamın daha kısıtlayıcı olmasına yol açmıştır. Çatışmaların 2004'te tekrar başlamasıyla AK Parti Hükümeti MİT Müsteşar Yardımcısını devletin bilgisi dâhilinde 2005 yılı öncesi İmralı'ya göndererek Öcalan'ın niyetini algılamaya çalışmıştır.[192]

ABD, 2004-2006 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele kapsamındaki taleplerine karşılık vermemiş ve Irak stratejisini esas itibarıyla IKBY bölgesinin istikrarına dayandıran ABD, bu bölgede üstlenen PKK terör örgütüne karşı önlem almaktan da kaçınmıştır. Bu da, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK terör örgütü ile mücadelesini güçleştirmiştir. Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı TSK'ya harekât izni verilmese de Türkiye en azından ABD'den ve/veya IKBY'den PKK terör örgütünün Kuzey Irak'tan

---

[189] Jeremy Greenstock, *Iraq: the Cost of War* (London: William Heinemann, 2016), 267-268.
[190] Bölükbaşı, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*, 125-126.
[191] Şafak Göktürk, "Global Akademi Konuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www. youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).
[192] Abdülkadir Selvi,"Taner, Öcalan'la devletin bilgisi dahilinde görüşmüş," *Yeni Şafak*, 12 Ekim 2008, https: // www.yenisafak.com/gundem/taner-ocalanla-devletin-bilgisi-dahilinde-gorusmus-144390 (Erişim:21.07.2023)

çıkarılmasını istemesine rağmen karşılık alamamıştır. [193] PKK'nın Kuzey Irak'tan tasfiyesi bir yana PKK terör örgütü Bağdat, Musul ve Kerkük'te bürolar açmıştır. [194] Bağdat'ta Türkiye Büyükelçiliği'ne yakın bir mesafede açılan "Öcalan Kültür Merkezi" Türkiye'nin Irak'a Temmuz 2006'da verdiği nota üzerine kapatılmıştır. [195]

Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüyle mücadele kapsamındaki ısrarı karşısında ABD Türkiye'nin sınır ötesi harekâtını önlemek için PKK terör örgütüne karşı alınacak önlemleri koordine etmek üzere Türkiye, ABD ve Irak'ın koordinatör atamasını önermiştir. Bu kapsamda, PKK ile Mücadele Koordinasyon Grubu 28 Ağustos 2006'da oluşturulmuş ve görüşmelerde ABD koordinatörü ABD'nin iş birliğine hazır olduğunu; ancak, askeri müdahalenin son seçenek olduğunu sürekli vurgulamıştır. Kurulan bu mekanizma, amacı sorunun çözümüne ilişkin çabaları koordine ederek sonuç almaya katkı sağlamak olmakla birlikte [196] oyalama taktiğini uygulayarak kısa ömürlü olmuştur. [197]

Irak'ın toprak bütünlüğüne kendi güvenliği açısından büyük önem veren Türkiye, PKK teröristlerinin Kuzey Irak'ta varlıklarına son vermek için siyasi ve diplomatik girişimlerde bulunmuş; ancak, istenilen sonuca ulaşamamıştır. Bu dönemde Türkiye için ayrılıkçı Kürt hareketinden kaynaklanan tehdidin dört boyutunu; (i) Kuzey Irak'taki PKK unsurları; (ii) PKK'nın Türkiye'deki unsurları ve onun siyasi uzantısı; (iii) Nihai hedefi bağımsız Kürt devleti kurmak olan IKBY ve onun bağımsızlık ilanı ile Kerkük'ün ilhakında PKK'yı gerektiğinde Türkiye'ye karşı kullanma seçeneğini elinde tutmak istemesi; (iv) ABD'nin tutumu oluşturmuştur. Bu tehdide karşılık, Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyon gündeme getirilmiş; ancak, her seferinde uygulanamamış, ABD Türkiye'nin Irak'a tek taraflı müdahalede bulunamayacağını açıklamış ve IKBY de Türkiye'yi ülkesinin içini karıştırmakla tehdit etmiştir. Bu gelişme sonrası, Başbakan Erdoğan PKK ile mücadele için Irak ve ABD nezdinde girişimde bulunacağını 19 Temmuz 2006'da açıklamıştır. [198]

MGK'nın 23 Şubat 2007 tarihli toplantısından sonra yapılan basın açıklamasında Kuzey Irak ile ilgili olarak "...Kuzey Irak'tan yönelen terör tehdidinin ve Kerkük'ün

---

[193] Nuri Yeşilyurt ve Atay Akdevelioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası," içinde *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009),* der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, 381-409, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013), 399.

[194] "ABD'nin Gözü Önünde PKK Bürosu," *Milliyet*, 1 Ağustos 2005, https:// gazetearsivi. milliyet.com.tr/ GununYayinlari/ P3KBy_x2B_f9xE _x2B_Bq3WpR6Ytgg_x3D__x3D (Erişim: 07.12.2022).

[195] "Türkiye'den Irak'a Öcalan Notası," *Yeni Şafak,* 20 Temmuz 2006, https://www.yenisafak. com/arsiv/2006/ temmuz/ 20/10394.html (Erişim:07.12.2022).

[196] Bülent Özcan, "Irak 2006," *Ortadoğu Yıllığı 2006,* der. Kemal İnat ve Muhittin Ataman, 57-77, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2008): 68.

[197] Tür ve Han, "A Framework for Understanding the Changing Turkish Foreign Policy of the 2000s," 17.

[198] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem:23, Cilt: 2, Yasama Yılı:2, 8.Birleşim (17 Ekim 2007), 617, 622,626-628.

statüsüne ilişkin uzlaşmazlığın Irak'ta yarattığı istikrarsızlık ve gerilimin aşılabilmesi amacıyla siyasi ve diplomatik çabaların yoğunlaştırılmasında yarar görülmüştür" şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. [199] Bu bağlamda, IKBY Başkanı Mesud Barzani, Kuzey Irak'taki PKK varlığı, Kerkük sorunu ve bağımsız Kürt devletiyle ilgili olarak 27 Şubat 2007'de NTV ile yaptığı röportajda Kuzey Irak'taki PKK ile askeri mücadelenin söz konusu olamayacağını açıklamış; Kerkük'ün Kürt kenti olduğunu tekrarlamış; İran ve Türkiye'nin Kürtlerin bağımsız devlet kurma hakkı olduğu fikrine alışması gerektiğini vurgulamıştır. [200]

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın 12 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanlığı'ndaki basın toplantısında, Türkiye'nin güvenlik konusunda karşılaştığı en büyük sorunlardan birinin PKK terörü olduğunu, PKK'yı Kuzey Irak'tan, Kuzey Irak'ı Irak'ın bütününden ayrı düşünerek çözüm üretilemeyeceğini, bu konuda Kuzey Irak'a operasyon yapılması ihtiyacı olduğunu; ancak, sınır ötesi operasyon için siyasi kararın gerektiğini açıklamıştır. [201] PKK terör örgütünün artan saldırılarına karşı alınacak tedbirleri görüşmek üzere Başbakan Erdoğan başkanlığında 12 Haziran 2007'deki toplantı sonrası yapılan açıklamada, terörle mücadelenin ülke gündemindeki en öncelikli konu olduğunun teyit edildiği ve bu konunun tüm çıkarların ve siyasi mülahazaların üstünde olduğu belirtilmekle birlikte; Başbakan Erdoğan, "Kuzey Irak'ta 500 terörist var. Türkiye'de dağlarda 5.000 terörist var. Şimdi Türkiye'deki 5.000 teröristle ilgili mücadele bitti mi? Yani bu halledildi mi Kuzey Irak'taki 500 kişiyle uğraşma safahatine gelinecek" demiştir. Başbakan Erdoğan bu ifadesiyle güvenlik güçlerine, önce içerideki teröristleri etkisiz hale getirin diyerek PKK'nın Kuzey Irak'taki varlığından çok Türkiye'deki varlığını önemseyen bir tutum sergilemiştir. [202] Erdoğan Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı ABD, Bağdat yönetimi ve IKBY'nin mücadele etmesini, Türkiye'deki terörle mücadeleyi de güvenlik güçlerinin yapmasını istemiştir. Başbakan Erdoğan'ın bu tutumu 22 Temmuz 2007 seçimi öncesi ABD ve Irak Kürt gruplarını karşısına almak istemediği şeklinde algılanmıştır. [203]

---

[199] MGK Genel Sekreterliği, "Basın Açıklaması," 23 Şubat 2007, https://www.mgk.gov.tr/index.php/23-subat-2007-tarihli-toplanti (Erişim: 19.06.2023).
[200] Mete Çubukçu, "Barzani: Bağımsız Kürdistan fikrine alışın," *NTV,* 27 Şubat 2007, https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/barzani-bagimsiz-kurdistan-fikrine-alisin-6023791 (Erişim: 28.07.2023).
[201] "Büyükanıt'ın Konuşmasının Tam Metni," *Hürriyet,* 12 Nisan 2007, https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/ buyukanitin-konusmasinin-tam-metni-6321761 (Erişim: 8.04.2023).
[202] "Erdoğan: Harekât son iş," *BBC Türkçe,* 13 Haziran 2007, https://www.bbc.co.uk/turkish/ europe/story/ 2007/ 06/printable/070612_erdogan.shtml (Erişim:6.04.2023).
[203] Fikret Bila, "Erdoğan'ın verdiği mesajlar," *Milliyet,* 13 Haziran 2007, https://www.milliyet. com.tr/ yazarlar/fikret-bila/erdoganin-verdigi-mesajlar-202001 (Erişim:08.04.2023).

Türkiye-Irak sınırındaki hudut karakolları ve üs bölgelerine yönelik PKK'nın Ekim 2007'deki eylemleri nedeniyle Irak Cumhurbaşkanı Talabani ile IKBY Başkanı Barzani Selahaddin kentinde 7 Ekim 2007'deki görüşmelerinde Irak-Türkiye sınırındaki PKK eylemlerini şiddetle kınadığını ve Kuzey Irak topraklarının komşu ülkelere eylem için kullanılmamasını istediğini açıklamıştır.[204] PKK'nın eylemlerini kınamak suretiyle Talabani ve Barzani PKK'ya destek sağlamadıklarını bu açıklamalarıyla vurgulamıştır.

Başbakan Erdoğan dört ay önce karşı çıktığı TSK'nın Kuzey Irak'ta sınır ötesi harekâtına yönelik Hükümet Tezkeresini 15 Ekim 2007'de TBMM'ne göndermiş ve TBMM 17 Ekim 2007'de karar almıştır.[205] Türkiye AB'ye üyelik sürecinde dış politikada diplomatik, ekonomik ve kültürel gücünü kullanmayı öne çıkarmaya başlarken, TBMM'nin 17 Ekim 2007'de TSK'ya Kuzey Irak'a sınır ötesi harekât yapma izni vermesi bu gelişimi tersine çevirmiştir. Kuzey Irak'ta PKK üslerine yönelik sınır ötesi harekât gelişmekte olan Türkiye-AB ilişkilerinde bir kırılma noktasını oluşturmuş ve 2008'den sonra Kuzey Irak'ta IKBY ile ilişkilerde karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımını öne çıkarmaya çalışırken, Türkiye PKK'ya karşı sivil denetim altında askeri güç kullanımına devam etmiştir.[206]

TBMM'nin sınır ötesi harekât kararından sonra Irak Cumhurbaşkanı Talabani, IKBY Başkanı Mesud Barzani ve IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin TSK'nın Kuzey Irak'ta PKK'ya operasyon yapmasına karşı açıklamalarının artması dikkat çekmiştir. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani 15 Ekim 2007'de PKK konusunun silahlı mücadele ile çözülemeyeceğinden Türkiye'ye PKK ile diyalog önerisinde bulunmuş ve IKBY bölgesinin komşu ülkelere eylemler için kullanılmasına karşı olduklarını açıklamıştır.[207] Irak Cumhurbaşkanı Talabani de PKK'lıların Türkiye'ye teslimi konusunda "Türkiye bizden PKK yetkililerini istiyor. ...Türkiye gücüne rağmen onları yakalayamıyorsa biz nasıl yakalayalım?... Biz hiçbir Kürdü Türkiye'ye teslim etmeyiz" demiştir.[208]

Talabani ve Barzani 22 Ekim 2007'deki ortak basın toplantısında da Kuzey Irak'ta TSK ile PKK arasında meydana gelecek çatışmalarda taraf olmayacaklarını açıklamıştır.

---

204 "Kürt Liderlerden PKK'ya K. Irak'ı Kullanma Uyarısı," *Yeni Şafak,* 7 Ekim 2007, https://www. yenisafak. com/gundem/kurt-liderlerden-pkkya-k-iraki-kullanma-uyarisi-143553 (Erişim: 20.06.2023).

205 TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 23, Cilt: 2, Yasama Yılı: 2, 8. Birleşim (17 Ekim 2007), 650-652.

206 Sezgin Mercan, "Perceptions Of Security In Turkish Foreign Policy Toward The Middle East In The 21st Century," in *Turkey's Foreign Policy And Security Perspectives In The 21st Century Prospects and Challenges,* ed.Sertif Demir, 97-119, (Boca Raton, Florida: Brown Walker Press, 2016), 101,109.

207 "İşte Barzani'nin PKK sorununa çözüm formülü," *Yeni Şafak,*15 Ekim 2007, https://www.yenisafak.com/ dunya/ iste-barzaninin-pkk-sorununa-cozum-formulu-75035 (Erişim: 20.06.2023).

208 "Talabani: Kedi bile vermeyiz," *Milliyet,* 22 Ekim 2007, https://www.milliyet.com.tr/ siyaset/talabani-kedi-bile-vermeyiz-219128 (Erişim: 19.06.2023).

IKBY Başkanı Barzani; PKK'yı " terörist bir örgüt" olarak görmediğini vurgulayarak "Ama eğer Türkiye, sorunların çözümü konusunda bir barış yolu önerirse ve PKK bunu reddederse PKK'yi terörist örgüt olarak tanıyacağım" ve " [B]iz sorunun askeri yollarla çözülmesinden yana değiliz... PKK ya da Türkiye barış yoluyla sorunun çözülmesi için bir öneride bulunursa bütün kolaylığı sağlarız ve buna destek oluruz" şeklinde 26 Ekim 2007'de açıklama yapmıştır.[209] Barzani ayrıca 30 Ekim 2007'de Türkiye'nin PKK'yla mücadelesini Iraklı Kürtlerin giderek artan refahı ve bağımsızlığını önlemeye yönelik olduğunu, esas hedefinin IKBY bölgesi olduğuna dair şüpheyi artırdığını ve Türkiye'nin sınır ötesi operasyonunu savaş ilanı sayacağını açıklamıştır.[210] Başbakan Erdoğan Barzani'nin açıklamasına karşılık, "Barzani, terör konusunda tavrını çok açık ve net ortaya koymak durumundadır. Şu an kendisi terör örgütüne yataklık yapar durumdadır. Uluslararası hukukta da bunun ne manaya geldiği bellidir" [211] şeklinde açıklama yapmıştır.

Başbakan Erdoğan ABD'ye rağmen Türkiye'nin sınır ötesi harekât yapacağını ve bu konuda İran'ın desteğini aldığını ilan etmiştir. PKK'ya karşı İran-Türkiye iş birliği karşısında ABD TSK'nın Kuzey Irak'ta sınır ötesi harekât yapmasına izin vermiştir. Türkiye harekâtın amacının PKK terör örgütünün Kuzey Irak'ta varlığına son vermek olduğunu açıklarken, IKBY Başkanı Barzani ise harekâtın amacının IKBY'nin egemenliğine son vermek olduğunu ileri sürmüştür.[212] Türkiye'nin, Irak'taki işgal gücü ABD'yle müzakere ettikten sonra harekete geçmesi, ABD'nin Irak'ı işgali sonrası bölgedeki güç dengesinin değiştiğini ortaya koymuştur. Türkiye Aralık 2007'de Kuzey Irak'taki PKK hedeflerine hava harekâtı ve Şubat 2008'de sınır ötesi hava destekli kara harekâtı icra ederek Kuzey Irak'taki PKK hedeflerini etkisiz hale getirmiştir. Mart 2008'e kadar süren Güneş Harekâtı sınırlı harekât olmakla birlikte kamuoyunda ve Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerilimi azaltmıştır.[213] Güneş Harekâtı PKK'nın Kuzey Irak'taki varlığına son verememiş; ancak, Türkiye'nin ABD ve IKBY ile ilişkilerinin yeni bir evreye girmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Kuzey Irak'ın PKK terör örgütünce kullanılmasının önlenmesinin sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda Irak'ın ve bölgenin güvenlik ve

---

[209] "PKK'yı Kandil'den Peşmerge çıkaramaz," *Yeni Şafak,* 26 Ekim 2007, https://www.yenisafak.com /dunya/ pkkyi-kandilden-pesmerge-cikaramaz-77329 (Erişim: 19.06.2023).

[210] "Sınır ötesine geçişi savaş ilanı sayarız," *Yeni Şafak,* 30 Ekim 2007, https://www.yenisafak.com/ gundem/sinir-otesine-gecisi-savas-ilani-sayariz-78069 (Erişim:20.06.2023).

[211] Başbakan Erdoğan, " Barzani teröre yataklık yapıyor," *Yeni Şafak*, 30 Ekim 2007, https://www.yenisafak. com/gundem/barzani-terore-yataklik-yapiyor-78236 (Erişim:20.06.2023).

[212] Burak Bilgehan Özpek, "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler" içinde *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, der. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan, 579-598 (Ankara: SETA Yayınları XIV, 2011),593.

[213] Genel Kurmay Başkanlığının 29 Şubat 2008 ve BA.25/08 no.lu Basın Açıklaması,http://www.tsk.mil.tr /10_ ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2008/BA_25.html (Erişim:02.12.2022).

istikrarına katkıda bulunacağı 24 Nisan 2008 tarihli MGK Olağan Toplantısı Basın Açıklamasında vurgulanmıştır.[214] Türkiye, müteakiben Kuzey Irak bağlamında ABD'nin BOP çerçevesindeki istekleriyle uyumlu uzlaşmacı rol üstlenmiş, ABD de PKK'ya karşı mücadelede Türkiye'ye bazı kolaylıklar sağlamaya başlamıştır.[215]

3.4.2. Kuzey Irak'ta 2008'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre geçiş yapılması

ABD'nin 2003 Irak Savaşı sonrası Kuzey Irak ile ilgili sorunlar çok taraflı hale gelmiş ve çözümü de giderek daha da zorlaşmıştır. ABD'nin Irak'ı işgali Kuzey Irak'taki güç boşluğunu doldurmuş; ancak, ABD'nin bölgede yerel otoriteyi Barzani liderliğindeki Irak Kürt fiili siyasi oluşumuna devretmesi, Süleymaniye'de TSK unsurunun 4 Temmuz 2003'te ABD unsurları tarafından derdest edilmesi olayından sonra, 1 Mart 2003 Tezkeresine karşı ikinci misilleme olmuştur.[216] Bu durum Irak Kürt siyasi oluşumunun fiili özerkliğinin Türkiye tarafından kabullenilmesi tartışmalarına da yol açmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgali Türkiye'nin güvenliğine yönelik Irak'tan kaynaklanan tehditler/risklerin Kuzey Irak'taki gelişmeler nedeniyle artarak devam etmesine yol açmıştır. Bağımsız Kürt devletinin ortaya çıkması ihtimali, bunun muhtemel etkileri ve bölgedeki PKK varlığı Türkiye'nin İran ve İsrail'e karşı politikalarını gözden geçirmesini gerektirmiştir. İran ve Türkiye, kendi ülkelerinin güvenliğine yönelik muhtemel etkileri ve bölge dışı aktörlerin Irak'tan çekilmesi yönündeki ortak istekleri nedeniyle Irak'ın parçalanmasının önlenmesi konusunda ortak politika uygulamıştır. ABD'nin Irak Savaşı, ortak tehdit algılamaları nedeniyle İran ve Türkiye'yi birbirine yaklaştırırken, Türkiye-İsrail ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. İsrail'in Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletini desteklemeye ilişkin yarattığı algı Türkiye ile İsrail arasındaki ikili ilişkilerin giderek bozulmasına da neden olmuştur.[217] ABD'nin 2003 işgalinden sonra Kuzey Irak'taki Kürt liderlerden KDP lideri Mesud Barzani ile KYB lideri Celal Talabani'nin 1990-2002 döneminde yaptıkları Türkiye ziyaretlerine bu dönemde ara vermeleri ve Türkiye'ye

---

[214] MGK Genel Sekreterliği, "Basın Açıklaması," 24 Nisan 2008, https://www.mgk.gov.tr/index.php/ 24-nisan-2008-tarihli-toplanti (Erişim: 27.02.2023).

[215] Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası," 400.

[216] Banu Eligür, "Turkish-American Relations since the 2003 Iraqi War: A Troubled Partnership," *Branders University, Crown Center for Middle East Studies, Middle East Brief no.*6 (2006):2.

[217] Banu Eligür, "Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey's Changing Relations with Syria, Iran, and Israel Since the 2003 Iraqi War," *Brandeis University Crown Center for Middle East Studies,9* (2006):4.; Banu Eligür, "Turkish-Israeli Relations between 2002 and 2020: The Impact of Nonstate Actors on the Bilateral Ties," *Journal of the Middle East and Africa* 14,4 (2023):1, 17-18.

yönelik söylem ve tutumlarında değişiklik olması da dikkati çekmiştir.

Irak Yönetim Konseyi'nin 8 Mart 2004'te onayladığı Geçici İdari Kanun'a (geçici anayasa) göre en geç 31 Ocak 2005'de seçimle Ulusal Meclis tarafından "geçiş hükümeti" kurulmasına karar verilmiştir.[218] Bu kapsamda, Kürtler, özerk Kürt Bölgesel Yönetimini sürdürecek, geçiş hükümeti (31 Ocak 2005 sonrası) 15 Ağustos 2005'e kadar anayasa hazırlayacak ve bunu 15 Ekim 2005'e kadar ulusal düzeyde oylamaya sunacaktır.[219] Irak'ta 30 Ocak 2005'de 275 sandalyeli Ulusal Meclis için yapılan seçimlerde Şii ittifakı 140, Kürt ittifakı 75, laik kesim (Şii ve Sünni kesimlerde) 40, Sünni Araplar 6 ve diğer kesimleri temsil eden Partiler ise 14 sandalye kazanmıştır.[220] Seçim sonuçlarına göre Şii Araplar ile Kürtler Saddam Hüseyin dönemine göre Irak siyasetinde güç kazanırken, Sünni Araplar ise güç kaybetmiştir.

Dolayısıyla, 2005 yılı ABD işgali sonrasına yönelik Irak'ta değişimin başladığı bir yıl olmuştur. Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması, Irak toplumunu oluşturan tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini teminat altına alacak yeni demokratik Irak'ın tesisi ve Irak'ın millî devlet inşa etme sürecinde Arap, Kürt, Türkmen ve Süryanilerin etkili rol oynaması, hiçbir etnik gruba imtiyazlı statü verilmemesi ve tüm gruplara eşit statüde sürece katılma imkânı tanınması Türkiye için de önemli olmuştur.

Irak Kürt fiili siyasi oluşumu 2005 Irak Anayasasına göre meşruiyet kazanarak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) adıyla 2005'de federal bölge statüsüne kavuşmuştur. Türkiye, ABD'nin Irak'ın siyasi yapısını şekillendirirken devlet inşa etme sürecine dâhil olmanın yolunun IKBY ile ilişkileri geliştirmekten geçtiğini lider algısıyla ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı hükümetin bilgisi dâhilinde 20 Ekim 2005'de Erbil'de KDP lideri Barzani ile görüşme yapmıştır. Bu görüşmede MİT Müsteşarı bağımsız Kürt Devleti kurulmasına yönelik faaliyetlerin Türkiye için "rahatsız edici" olduğu ve IKBY bölgesindeki varlığıyla Türkiye'yi tehdit eden PKK terör örgütüne karşı IKBY'nin aktif tutum sergilemesinin beklendiği mesajını iletmiştir. Buna karşılık, Barzani[221] de, Kürt Devletinin Irak'taki gelişmelere bağlı olarak

---

[218] Irak Yönetim Konseyi Temmuz 2003-Haziran 2004 döneminde, Irak'ta Geçici Koalisyon Yönetimince atanan 25 Iraklı (13 Şii, 5 Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Süryani)'dan oluşan yasama organıdır. (https://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/igc.htm) (Erişim:17.02.2023).

[219] Jennifer Elsea, "Iraq: Transition to Sovereignty," *CRS Report for Congress* (July 21, 2004):2.

[220] Gökhan Çetinsaya, "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak," *SETA Yorum*, 30 Ocak 2005, https://www.setav.org / 30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/ (Erişim: 16.02.2023).

[221] İnternethaber, "Barzani ile kritik diyaloglar", 23 Ocak 2006, https://www.internethaber.com/font-colorbluebarzani-ile-kritik-diyaloglarfont-1166090h.htm (Erişim:28.10.2023).

orta vadede kurulması konusunun geçerliliğini koruduğu ve PKK ile ilgili konuda ise Kürt'ün Kürt'ü öldürmesi döneminin bittiği, dolayısıyla IKBY'nin PKK'ya karşı silahlı bir harekette bulunmayacağı şeklinde cevap vermiştir.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik olarak belirlediği üç hedefin tezin ikinci bölümünde tarihsel arka planın sonuç kısmında açıklandığı gibi birlikte gerçekleştirilmesinin aralarındaki oksimoron ilişki nedeniyle mümkün olamadığı ve dolayısıyla Kuzey Irak politikasında değişiklik yapılması ihtiyacı olduğu algılanmıştır. Kuzey Irak politikasında değişiklik olacağına ilişkin ilk işaretler Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün çeşitli açıklamalarına yansımıştır. Dışişleri Bakanı Gül TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda bakanlığının 2006 yılı bütçesi görüşülürken, Irak ile ilgili olarak "Türkiye, Irak'taki tüm kesimleri kucaklamaktadır. Kürt kökenli Iraklı akrabalarımızla tarih boyunca nasıl bir arada yaşadıysak, yine barış ve uyum içinde yaşamaya devam edeceğiz. Bu gerçeğin, ...Kürt kökenli toplumlar ve liderleri tarafından da biliniyor ve takdir ediliyor olması gerekir" [222] şeklindeki açıklaması Türkiye için Iraklı Kürtlerin tehdit oluşturduğuna dair algının değişmeye başladığına dair ilk işaret olmuştur. Dışişleri Bakanı Gül 21 Aralık 2005'de 2006 yılı bütçe görüşmesi kapsamında da TBMM Genel Kurulunda Irak hakkında özetle; [223] (i) Türkiye'nin Irak politikasının ülkenin istikrar ve refahının sağlanması ile toprak bütünlüğünün korunmasına yardımcı olma esasına dayandığını; (ii) Bu politikanın "kardeş ve akrabamız olan Irak halkının" ve diğer bölge halklarının yararına olacağını; (iii) Irak toplumunun her kesimiyle sağlıklı diyalog geliştirildiğini; (iv) Sünnî Arap liderlere, siyasî sürece katılarak ortak geleceklerine sahip çıkmalarının ve şiddet olaylarına destek vermemelerinin telkin edildiğini; (v) Türkmen soydaşlarımıza, aralarındaki bölünmelere son vermeleri ve Irak'ın yönetiminde rol almak için daha bilinçli hareket etmelerinin istendiğini ve kendilerine destek sağlandığını; (vi) Şiî Partilere, Irak'ın demokratik gelişimi için toplumsal mutabakat konusunda önemli görevleri olduğunun iletildiğini;(vii) Kuzey Irak'taki Kürt Parti liderlerine ise çıkarlarının Irak yönetimine katılmak ve demokratik Irak için çaba göstermekten geçtiğini vurgulamıştır. Dışişleri Bakanı Gül tüm tarafları kapsayan ve Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan Türkiye'nin tutumunu bu şekilde ortaya koymuştur.

IKBY 2005 Irak Anayasasına göre federal bölge statüsünü kazandıktan sonra Iraklı Kürt liderler anayasada statüsü açıklığa kavuşmamış Kerkük için girişimlerde

---

[222] Abdullah Gül, "Irak'ta Türk-Kürt düşmanlığı senaryosu var," *Hürriyet,* 15 Kasım 2005, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gul-irak-ta-turk-kurt-dusmanligi-senaryosu-var-3523352 (Erişim: 17.02.2023).
[223] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 22, Cilt: 105, Yasama Yılı: 4, 38. Birleşim (21 Aralık 2005), s. 281.

bulunmuştur. Kerkük'ün geleceğine yönelik olarak 2005 Irak Anayasasının 140. Maddesine göre, 31 Aralık 2007'ye kadar, Kerkük'teki nüfus değişiminin yarattığı problemlerin çözümünü öngören normalleştirme, müteakiben nüfus sayımı ve en son aşamada referandumla Kerkük'ün statüsünün belirlenmesi kararlaştırılmıştır. [224]

Kerkük konusunda Irak Türkmen Cephesinin de katıldığı Türkiye'de yapılan bir seri konferanslarda konunun tartışılmasından rahatsız olan IKBY Başkanı Mesud Barzani 7 Nisan 2007'de El Arabiya Televizyonuna yaptığı açıklamada Kerkük'ün tarihi ve coğrafi olarak Kürt kimliğini temsil eden Irak şehri olduğunu, Türkiye'nin Kerkük'ün içişlerine karışma hakkı olmadığını, Türkiye'nin Kerkük'e müdahalesi durumunda Iraklı Kürtlerin de Diyarbakır ve Türkiye'nin diğer kentlerine karışma hakkının doğacağını ifade etmiştir.[225] Barzani bu açıklamasıyla; (i) Barzan Aşiretinin Kuzey Irak ve Türkiye'de en güçlü tarikatlardan olan Nakşibendiyye Halidiye tarikatına mensup olması ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan vatandaşlarımızla aralarında aşiret ve akrabalık bağlarının bulunması; (ii) Barzan Aşiretinin Türkiye'deki Nakşibendiler ile iyi ilişkiler içinde olması;[226] (iii) Kürtlerin büyük çoğunluğunun Şafi mezhebine bağlı Sünni Müslümanlar olması;[227] (iv) Türkiye-Irak sınırının Kuzey Irak ve Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayanları birbirinden fiziki olarak ayıramaması vb. nedenlerle Türkiye'de yaşayan Kürtler üzerinde etki yaratma kapasitesine sahip olduğunu vurgulamıştır.

TBMM'nin 17 Ekim 2007'de kabul ettiği Hükümet Tezkeresi ve hükümetin 28 Kasım 2007'de verdiği yetki ile TSK'nın Irak kuzeyindeki PKK unsurlarına karşı icra edilen sınır ötesi hava harekâtının sonuçlarının değerlendirildiği 28 Aralık 2007 tarihli MGK toplantısının Basın Açıklamasında; "Güvenlik güçlerimizin icra etmekte olduğu başarılı operasyonların gerekli görüldüğünde kararlılıkla sürdürülmesinde mutabık kalınmıştır. Terörle mücadelenin diplomatik, ekonomik, sosyal ve diğer boyutlarına ilişkin önlemler gözden geçirilmiş ve bunların geliştirilerek devam ettirilmesinin önemi vurgulanmıştır." [228] ifadesine yer verilmiştir. Bu tutum PKK ile mücadelenin çok boyutlu

---

[224] Iraq 2005 Constitution - Constitute (constituteproject.org) https://www.constituteproject.org /constitution/ Iraq_2005?lang=en (Erişim: 8.04.2023).

[225] "Barzani'den Türkiye'ye ağır tehdit," *Yeni Şafak,* 7 Nisan 2007, https://www.yenisafak.com/dunya/ barzaniden-turkiyeye-agir-tehdit-39314 (Erişim: 8.04.2023).

[226] Hulusi Turgut, *Barzani Olayı, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetini XIX. yüzyıldan beri meşgul eden bir Kürt aşiretinin belgeseli* (İstanbul: Doğan Kitap, 2008), 387-388.

[227] Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, Çev. Hakan Yurdakul, (İstanbul: İletişim yayıncılık, 2016),11.

[228] MGK Genel Sekreterliği, "Basın Açıklaması," 28 Aralık 2007, https://www.mgk.gov.tr/ index.php/28-aralik-2007-tarihli-toplanti (Erişim:20.06.2023).

olarak sürdürülmesine yönelik yeni bir yaklaşıma işaret etmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2008'den itibaren bir yandan karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımıyla ekonomik ve diplomatik ilişkiler üzerinden istikrarın sağlanması, diğer yandan da bölgedeki rekabet ortamında Türkiye'nin yer alması bağlamında şekillenmiştir. Türkiye İran ilişkileri 2004-2010 döneminde siyasi, güvenlik, ekonomik ve ticari ilişkiler bağlamında gelişme göstermiş olmakla birlikte,[229] Irak'ın yeniden inşa sürecine yönelik ekonomik yatırımlardan pay alma konusunda Türkiye ile İran arasında rekabet de oluşmuştur. İran, Irak'ta Şii Maliki'nin iktidarını sürdürmesi nedeniyle siyasi alanda, Türkiye ise özellikle Sünni IKBY ile ilişkileri geliştirmeye yönelik olarak ekonomik alanda adımlar atmıştır. Tarihsel ve ekonomik rekabetlerin yanı sıra ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi sonrasına yönelik Türkiye ve İran'ın Irak üzerindeki siyasi rekabeti de artmıştır. Bu bağlamda, Türkiye, Şiilerin hâkim olmadığı ve Sünni Arapların da rol oynadığı bir Irak yönetiminin ülkenin güvenliğine ve bölgesel istikrara katkı sağlayacağını öngörmüş ve enerji ihtiyacını karşılamak için Irak'ın petrol/doğal gaz üretimini artırmasına yönelik yatırım yapabileceği Irak siyasi sürecini hedeflemiştir. Buna karşılık Şii merkezli mezhepçi yaklaşımı öne çıkaran İran, Irak'ı bölgede nüfuzunu artırmasında engel olmayan, petrol ihracatında rakip olacak kadar petrol üretmeyen, konvansiyonel askeri güç bakımından rakip olmayan ve Şii liderliğindeki yönetimi sürdüren zayıf bir Irak'ı hedeflemiştir. Türkiye'nin komşularla sıfır sorun yaklaşımı kapsamında İran'la ekonomik, enerji ve bölgesel çıkarlara dayalı ilişkilerini güçlendirmesi Irak'tan kuvvetlerini çekecek ABD için endişe kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, ABD Türkiye ve İran arasında Irak'a yönelik uzlaşmaz çıkarları nedeniyle Irak'tan ziyade doğrudan kendi aralarında rekabete girişeceklerini öngörmüştür. Türkiye karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre istinaden komşularla sıfır sorun politikasının uygulanmasını öne çıkarırken, buna karşılık İran askeri güce dayalı stratejik kültüre istinaden bir politikanın uygulanmasını benimsemiştir. ABD Türkiye'nin İslam, demokrasi ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşımını İran'ın İslami teokrasi ve askeri güç kullanımı yaklaşımından daha etkili şekilde bölgesel istikrara katkı sağlama kapasitesi olduğunu algılamıştır.[230] ABD'nin bu algısını dikkate alan Türkiye, İran'ın Irak'taki Şii Maliki Hükümeti üzerinde etkisini dengelemek için 2008'de Bağdat yönetimine karşı

[229] Eligür, "Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey's Changing Relations with Syria, Iran, and Israel Since the 2003 Iraqi War," 3-4.
[230] Sean Kane, "The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq," *US Institute of Peace* (2011):1-2,13-14.

IKBY ile ilişkileri de geliştirmeyi öne çıkarmıştır.

Kuzey Irak'a yönelik TSK hava destekli kara harekâtından önceki 23 Şubat 2008 tarihli MGK toplantısı sonrası Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'yi arayarak sınır ötesi harekâtın teröristlere karşı yapıldığını ve MGK'da ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde karar alındığını belirterek "Ankara'da görüşüp sorunları konuşalım" önerisiyle Talabani'yi Türkiye'ye davet etmiştir.[231] Irak Cumhurbaşkanı Talabani 8-9 Mart 2008 tarihlerinde Ankara'da resmi ziyaret sonrası yaptığı basın açıklamasında; [232] PKK ile mücadelede askeri yöntemlerin yetmediğini, açılım yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu ve bunun için de Türk kamuoyunun hazırlanmasının gerektiğini, Türkiye'nin Barzani ile diyalog kurmasının beklendiğini ve Kerkük konusunun Kürtler, Araplar ve Türkmenler arasında çözülebileceğini vurgulamıştır.

TSK'nın Şubat 2008'de Kuzey Irak'a yönelik sınır ötesi harekâtından sonra MGK'nın 24 Nisan 2008 tarihli Olağan Toplantısı sonucunda yayımlanan basın açıklamasında güvenlik konusuna vurgu yapılmakla birlikte, toplantıda Irak'ta milli mutabakata yönelik yasama faaliyetleri ile Irak'ın gelişmesine ilişkin faaliyetler bağlamında Türkiye'nin "tüm Iraklı gruplarla" görüşmelerin sürdürülmesinin ve Irak ile ekonomi ve enerji alanında iş birliğinin yararlı olacağı üzerinde durulduğu hususuna yer verilmiştir. Bu açıklama Türkiye ile IKBY'nin ilişkilerinde dönüm noktasına işaret etmiştir. [233] Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde bu dönüm noktası stratejik kültürde değişiklik yapılacağına ve buna bağlı olarak da Kuzey Irak politikasının değişeceğine işaret etmiştir.

IKBY'nin 2005-2009 döneminde elde ettiği siyasal ve ekonomik avantajlar Irak'ın 2003 öncesine dönüş ihtimalini azaltmıştır. Bu çerçevede istikrarın sağlanmasının Türkiye olmaksızın mümkün olmadığını gören IKBY dengeli davranmanın önemini algılamıştır. Türkiye'nin Irak politikasında dikkate alması gereken temel husus, Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde 2005'den itibaren Irak'ta federal siyasi yapının oluşmasıdır. Buna ilâveten, Türkiye terörle mücadelede askeri gücün kullanılmasının tek başına çözüm olmayacağını, mücadelenin ekonomik, kültürel ve diplomatik boyutlarının

---

[231] "Gül'den Talabani'ye Ankara'da buluşalım," *Yeni Şafak*, 23 Şubat 2008, https://www.yenisafak.com/gundem/gulden-talabaniye-ankarada-goruselim-101604 (Erişim:20.06.2023).

[232] Abdülkadir Selvi, "Barzani de Ankara ile iyi diyalog istiyor," Yeni Şafak, 9 Mart 2008 https://www.yenisafak.com/gundem/barzani-de-ankara-ile-iyi-diyalog-istiyor-104567 (Erişim:20.06.2023).

[233] MGK Genel Sekreterliği, " Basın Açıklaması," 24 Nisan 2008, https://www.mgk.gov.tr /index.php/ 24-nisan-2008-tarihli-toplanti (Erişim: 27.02.2023).

da dikkate alınmasının gerektiğini, Bağdat ile temas kurulmasının önemli olduğunu ve bölgede PKK ile mücadelede ABD ile istihbarat paylaşımının sonuç vermediğini görmüştür. Irak Başbakanı Maliki'nin Ankara ile Bağdat arasındaki güvenlik anlaşmalarını öne çıkarmasına rağmen bunlar da istenilen sonuçları vermemiştir. Bu gelişmeler Kuzey Irak politikasına yönelik Türkiye'nin stratejik kültürünü değiştirmesinde etkili olmuştur.[234]

Barzani ve Talabani'nin önceki dönemdeki (1990-2002 dönemi) tutumları ile 2002-2009 dönemindeki söylem ve tutumları arasında şaşırtıcı farklılık ve tutarsızlık olduğu dikkat çekmiştir. Türkiye'nin 2004-2007 döneminde Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne yönelik harekâtlarına karşı tutum takınan Barzani ve Talabani bir süre sonra bu tutumlarını kısmen değiştirmiştir. Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu ile Irak Özel Temsilcisi Elçi Murat Özçelik'in 1 Mayıs 2008'de Bağdat'ta merkezi yönetim ile sınır güvenliği ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi konusunu[235] görüşmesini müteakip Davutoğlu Bağdat'ta IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani ile PKK'ya karşı somut önlemleri görüşmüş ve böylece Türkiye ile IKBY arasındaki ilk resmi temas gerçekleşmiştir.[236] IKBY Başkanı Barzani de bu görüşmeye istinaden, 11 Mayıs 2008'de yaptığı açıklamada Türk heyeti ile Bağdat'ta yapılan görüşmenin olumlu geçtiğini, IKBY'yi savaşta taraf yapmaya yönelik hiçbir anlaşma yapılmayacağını, Kürtler ve komşu ülkeler için genel olarak savaş döneminin bittiğini söylemiştir.[237]

Bu gelişmeler bağlamında, AK Parti liderliği IKBY'yi PKK ile aynı düzlemde ilişkilendirerek ikisine de aynı muameleyi yapmak yerine birbirinden ayırarak IKBY'yi tanımanın Kuzey Irak'ta gerektiğinde PKK'ya karşı IKBY'nin silahlı gücünü kullanmak seçeneğini elde bulundurmak ve PKK terör örgütü ile mücadeleye yeni bir yaklaşım geliştirmek açısından gerekli olduğunu algılamıştır. Bu nedenle, Türkiye Kuzey Irak politikasında değişiklik yaparak anayasal meşruiyet kazanan IKBY'yi fiilen tanımış ve Kuzey Irak'ın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaya başlamıştır.[238] Türkiye'nin

---

234 Samir Salha, "Diyalog sürecinin stratejik getirileri," *Yeni Şafak*, 17 Ekim 2008, https://www.yenisafak.com/yerel/diyalog-surecinin- stratejik-getirileri-145203 (Erişim: 20.06.2023).

235 "2008 yılı Türk diplomasisi -2-," *Cumhuriyet,* 22 Aralık 2008, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/2008-yili-turk-diplomasisi-2--30072 (Erişim:17.03.2023); "Erdoğan: Bağdat'a gelmeye hazırım," *Sabah,* 2 Mayıs 2008,http://www.sabah.com.tr /2008/05/02//haber, 4C692602A3124519ACB6DA4D842EF0E9.html (Erişim: 18.03.2023).

236 Tamer Korkmaz, "Gerçek Haberler," *Yeni Şafak*, 9 Mayıs 2008, ttps://www.yenisafak.com/yazarlar/tamer-korkmaz/gercek-haberler-10801 (Erişim:18.03.2023).

237 "Barzani: Kürtler için savaş dönemi bitti," *Yeni Şafak,* 12 Mayıs 2008, https://www.yenisafak.com/gundem/barzani-kurtler-icin-savas-donemi-bitti-116620 (Erişim:19.06.2023).

238 Robert Olson, "Relations among Turkey, Iraq, Kurdistan-Iraq, the Wider Middle East, and Iran," *Mediterranean Quarterly* XVII, 4 (2006):18-23.

IKBY ile ilişki kurması 1 Mart 2003 Tezkere Krizinin de etkilerinin azalmasına katkı sağlamıştır.

ABD güçleri Saddam Hüseyin sonrası Irak'ta konuşlandırıldığı sürece, Iraklı Kürtler kendilerini güvende hissetmiştir. ABD başlangıçta Irak yeni anayasasının hazırlanması ve yeni yönetimin kurulması için seçimlerin yapılmasına bağlı olarak ABD işgalinin 2005'de sonlandırılmasını öngörmüştür. Ancak, Irak'ın etnik, mezhepsel ve siyasi gruplar arasındaki uzlaşmazlıklar Irak'ın yeni yönetim yapısının oluşturulmasını geciktirmiştir.[239]

ABD'nin Irak Hükümetiyle 27 Kasım 2008'de yaptığı[240] Güçlerin Statüsü Anlaşmasına (SOFA-Status of Forces Agreement) göre ABD muharip güçlerini 30 Haziran 2009'a kadar Irak şehirlerinden ve 31 Aralık 2011'e kadar da Irak'tan çekeceğini kabul etmesi nedeniyle bölgede değişecek güç dengesini dikkate alan IKBY bölgede kendisini Bağdat yönetimine karşı himaye edecek başka seçeneği olmadığından Türkiye ile iyi ilişkiler kurma ihtiyacını duymuştur. ABD de çekildikten sonra Irak'ta istikrarı sağlamak için Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine önem vermiştir. ABD'nin teşvikinin yanı sıra Türkiye'nin IKBY ile ilişki kurmasında İran, Irak ve Suriye arasında Şii mezhebine dayalı yakınlaşmaya karşılık, Türkiye de Sünni mezhebine mensup IKBY'ye yaklaşmıştır. Türkiye ve IKBY arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini; (i) ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrası IKBY'nin bölgede himayesiz kalma endişesini taşıması; (ii) IKBY'nin ekonomisini geliştirme ihtiyacı duyması; (iii) Türkiye'nin stratejik kültürde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişiklik yapması; (iv) Türkiye'nin ve IKBY'nin Şii eksenine dâhil olamaması;[241] (v) Türkiye'nin IKBY ile iş birliği yaparak PKK'yı zayıflatmak istemesi; (vi) Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirerek Rusya ve İran'a olan bağımlılığını azaltmak istemesi kolaylaştırmıştır.

Komşularla sıfır sorun politikası Irak bağlamında Irak merkezi hükümeti ile ilişkilerin geliştirilmesi ve IKBY ile ilişki kurulması şeklinde uygulanmıştır. AK Parti Hükümeti 2008'de IKBY ile ilişkileri geliştirmek için stratejik kültürde değişikliğe istinaden Kuzey Irak politikasında değişiklik yapmıştır. Bu politika değişikliğiyle, uzun yıllar PKK ve Irak Kürtleri arasında fark olmadığını ileri sürerek Irak Kürtlerini de güvenliğine yönelik tehdit/risk olarak algılayan Türkiye, artan temaslarla karşılıklı güvenin

---

[239] Elsea, Iraq: Transition to Sovereignty,1-2.

[240] Irak Güvenlik Anlaşması," *Cumhuriyet,* "27 Kasım 2008 https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/irak-meclisi-guvenlik-anlasmasini-onayladi-24686 (Erişim: 08.02.2023).

[241] Eligür, "Turkish-Israeli Relations between 2002 and 2020: The Impact of Nonstate Actors on the Bilateral Ties,"17; Kadir Üstün and Lesley Dudden,"Turkey-KRG Relationship Mutual Interests, Geopolitical Challenges," *SETA Analysis no:*31 (2017): 10-11.

tesisine bağlı olarak IKBY'yi güvenlik sorunu olarak görmekten uzaklaşarak PKK ile IKBY'ye yönelik stratejilerini birbirinden ayırmaya başlamıştır. Türkiye bir yandan Bağdat yönetimiyle ilişkilerini geliştirirken diğer yandan da Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik'in, IKBY Başkanı Mesud Barzani ile ilk resmi görüşmesini 28 Ekim 2008'de, ikincisini ise 11 Ocak 2009'ta yapmasıyla hem Bağdat yönetimi hem de IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesi süreci paralel bir şekilde başlamıştır. [242]

İlk aşamada IKBY ile Türkiye arasında özellikle enerji iş birliğine öncelik verilmiştir. IKBY, enerji kaynaklarına erişim, ticaret, inşaat anlaşmaları ve PKK ile mücadelede Ankara'ya yardım etme vaatleri dâhil olmak üzere çeşitli tekliflerde bulunmuştur. [243] Kuzey Irak Kürt liderleri komşuları arasında siyasi ve ekonomik olarak en dinamik, en gelişmiş ve AB'ye üyelik süreci devam eden Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinin, Batı ile doğrudan bağlantıları sağlamada kendilerine fırsatlar sunacağını düşünmüştür. AK Parti Hükümeti de IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesinin Türkiye'de 2009'da başlatılan Demokratik Açılım Sürecinin uygulanmasına yönelik uygun bir psiko-sosyal ortam yaratacağını düşünmüştür.

Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'de Kürtlerin kültürel haklarına yönelik reform yapılmasını ve PKK'nın tasfiye edilmesini hedefleyen "Demokratik Açılım Süreci"ni başlatmasında: (i) PKK'yla bağlantısı olduğu ileri sürülen Demokratik Toplum Partisi'nin 2009 mahalli seçimlerinde Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da 96 belediyeyi (Diyarbakır dâhil) kazanmasıyla [244] AK Partinin bölgedeki oyunun azalması; [245] (ii) "Komşularla sıfır sorun" politikasında kararlı tutum sergilemek için Türkiye'nin kendi iç sorunlarını çözmeye yönelik hamle yapma ihtiyacını duyması; (iii) Karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre istinaden IKBY ile enerji ve güvenlik iş birliğini geliştirmeye öncelik vererek demokratik açılım sürecinin hem IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine önemli katkı yapacağına hem de ülke içinde Kürt kökenli vatandaşlar üzerinde olumlu etkiler yaratacağına yönelik lider (Başbakan) algısı etkili olmuştur.

---

[242] Özpek, "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler,"594.

[243] Salem, "Iraq's Tangled Foreign Interests and Relations," 20.

[244] Mahalli İdareler Seçimi 2009, https://www.ysk.gov.tr/ doc/dosyalar/docs/2009MahalliIdareler/ Resmi Gazete/ BelediyeBaskanligi.pdf (Erişim: 14.03.2023).

[245] AK Parti'nin genel seçimlerdeki oy oranında 2002'ye göre 2007'de % 12,28 artışa karşılık, mahalli idareler seçiminde 2004'e göre 2009'da % 1,79 azalma olmuştur. Genel seçimde 2007'de oy oranını artıran AK Parti iki yıl sonra 2009 mahalli idareler seçiminde oy kaybı yaşamıştır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde, 2005'de kurulan DTP 2009 mahalli idareler seçiminde % 5,16 oy oranıyla 96 belediye başkanlığını alırken[245] AK Parti'nin ardından Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sırasıyla %30 ve %25 ile ikinci büyük oy oranına ulaşmıştır.

3.4.3. Kuzey Irak bağlamında dış faktör, Türkiye'deki Türkmenler bağlamında iç faktör (devlet-toplum ilişkileri) olan Türkmenlerin çıkarlarına yönelik strateji

TBMM'nin 1 Mart 2003 tezkere kararı üzerine ABD, Kuzey Irak'ta Türkmen şehri olan Kerkük'ün Kürtleştirilmesini ve Türkmenlere etnik temizlik yapılmasını desteklemiştir. Kerkük 2003'te Iraklı Kürtler tarafından işgal edilmiş, şehir yakılıp yıkılarak yağmalanmıştır. Kürtler, Kerkük bölgesindeki Türkmen varlığını silmek için nüfus ve tapu dairelerindeki kayıtları yakmış ve Kerkük'e yüz binlerce Kürt yerleştirilmiştir.[246] Kuzey Iraklı Kürtlerin Türkmenleri zorla göç ettirdiği ve Türkmen varlığını silmeye çalıştığı hususu diğer ülkelerde konu edilirken, Türkiye'de bu husus çok fazla öne çıkarılmamıştır. Kerkük bölgesindeki petrol kaynakları Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun ekonomik yönden güçlenmesi için önemli olduğundan Irak Kürtleri statüsü tartışmalı olan Kerkük'ün resmen kendilerine bağlanmasını istemiştir. Türkmenler Kerkük, Telafer ve Tuzhurmatu'daki gelişmelere karşı beklenen tepkiyi göstermediğini ileri sürerek Türkiye'yi eleştirmiştir.[247] Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik olarak Irak İstikrar Gücü'ne katkıda bulunmak üzere Irak'a gönderilmesi için TBMM'nin 7 Ekim 2003 tarihli kararı kapsamında hazırlanan TSK birliğinin Kuzey Irak'ta Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük'ün güneyinde Selahaddin ili bölgesinde görev alması konusunda Türkiye ABD nezdinde girişimde bulunmuştur. Ancak, görev bölgesi konusunda ABD ile mutabakata varılamamıştır. TSK birliğinin gönderilmesi Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarın sağlanmasına yönelik katkının yanı sıra bölgedeki Türkmenleri de korumaya yönelik olarak düşünülmüş; ancak, bölge halkının karşıt tutumu nedeniyle Türkiye birlik göndermekten vaz geçmiştir.[248]

Türkmen şehri olan Telafer (harita 3.2.) çevresine Saddam Hüseyin döneminde Araplar yerleştirilmiş, dolayısıyla Telafer, kuzeyindeki Kürtlerle güneyindeki Araplar arasında kalmıştır. Telafer Türkmenlerinin önemli kısmı Sünni ve küçük bir kısmı Şiilerden oluşmuştur. ABD'nin 2003 işgali sonrası ABD ordusu ve bölgeye gelen IKBY'nin peşmerge gücüne karşı Telafer bölgesinde ayaklanmalar başlamış, Sünni Türkmenler ve Şii Türkmenler farklı güçlerle iş birliği yapmıştır. Bazı Şii Türkmenler Talabani

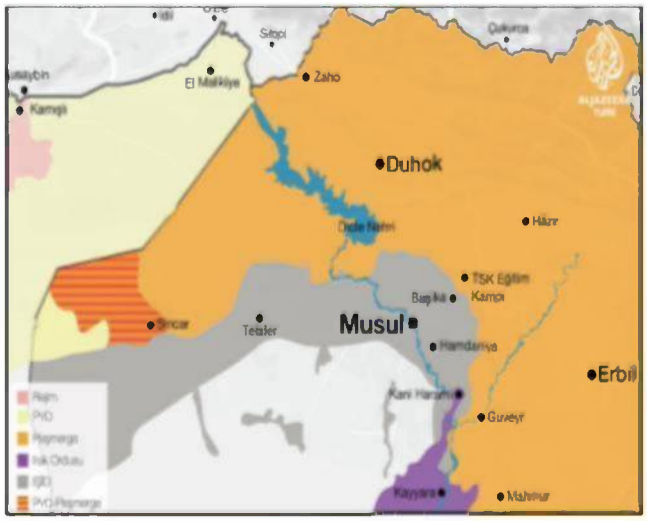
---

[246] Strakes,"Current Political Complexities of The Iraqi Turkmen," 366; Eligür," Turkish-American Relations since the 2003 Iraqi War,"2.

[247] Ferhat Güngör, "Ortadoğu Denkleminde Irak Türkmenleri ve Geleceği," *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1, 2 (2014):35.

[248] Şafak Göktürk, "Global Akademi Konuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www. youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).

liderliğindeki KYB ile bir kısmı Şii lider Sadr'a bağlı Şii milislerle iş birliği yapmıştır. Irak'ta 2005 sonrası mezhep çatışmaları Telafer'de bu işbirliklerini şekillendirmiştir. Bölgede 2005'ten itibaren meydana gelen çatışmalarda yaklaşık 4 bin Telaferli Türkmen hayatını kaybetmiş ve yaklaşık 70 bin Sünni Türkmen göç etmiştir. Sünnilerin terk ettiği Telafer'de Şii ve Sünni Türkmenlerin nüfus oranı birbirine yaklaşmıştır.

Harita 3.2. Telafer Bölgesi
Kaynakça:https://www.manaz.net/pdf-maps/stratejik-haritalar/irak-etnik-haritasi/ (Erişim: 02.02.2023).

ABD'nin Saddam Hüseyin yanlısı Baasçıların temizlenmesi için Telafer'de Sünni Türkmenlere yönelik tutuklamalar yapmaya başlaması karşısında Sünni Türkmenlerin bir kısmı silahlanmıştır. Bu gelişmelere karşı ABD ordusu, terörle mücadele adı altında 2004-2006 döneminde Telafer'de altı operasyon (Eylül 2004, Mayıs 2005, Haziran 2005, Eylül 2005, Ekim 2005 ve Nisan 2006) icra etmiştir.[249] ABD kuvvetlerinin Telafer'e yönelik Eylül 2004'te yaptığı harekâta ilişkin olarak Türk Dışişleri Bakanlığınca yapılan açıklamada; Telafer'e yönelik harekâtın süratle sona erdirilmesi, sivil halkın gözetilmesi, aşırı güç kullanılmaması ve halka gıda ile sağlık yardımının ulaştırılması hususlarının ABD makamlarına bildirildiği ifade edilmiştir. Buradan anlaşıldığı gibi AK Parti Hükümeti ABD'nin söz konusu harekâtını kınayan bir açıklama yapmamıştır.[250] Muhalefet partileri,

[249] Ece Göksedef, "Telafer'in Gözyaşları," *Al Jazeera Turk,* 24 Ekim 2016, https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ telaferin-gozyaslari (Erşim:13.04.2023).
[250] "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın ABD Kuvvetlerinin Irak'ın Telafer Kentinde Giriştikleri Harekâta İlişkin Kendisine Yöneltilen Bir Soruya Cevabı," 10 Eylül 2004, https://www.mfa.gov.tr/sc_18--_10-eylul-2004__disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-abd-kuvvetlerinin-irak_in-telafer-kentinde-giristikleri-harekata-iliskin-kendisine-yoneltilen-bir-soruya-cevabi__.tr.mfa (Erişim: 13.04.2023).

AK Parti Hükümetini Telafer konusunda pasif politika izlemekle eleştirmiştir.[251]

Yeni 2005 Irak anayasası ile Türkmenler siyasi yapıdan dışlanmıştır. Arapça ve Kürtçe yeni anayasada resmi dil, Türkçe azınlık dili olarak yer almıştır. Yeni anayasa Irak'taki Kürt ve Türkmenlerin statü eşitliğini Türkmenlerin aleyhine bozmuştur.[252]

Kerkük'ün statüsü sorunu da Türkmenlerin etkisiyle Türkiye'nin dış politikasında giderek daha fazla yer almaya başlamıştır. Türkiye uluslararası platformlarda Kerkük'ün Irak merkezi yönetimine bağlı kalmaya devam etmesi gerektiğini savunmuş ve kentin IKBY'nin yönetimine girmesine ilişkin rahatsızlığını sürekli gündemde tutmuştur.[253]

Irak Türkmenleri arasındaki mezhepsel bölünmeler (Sünni ve Şii) ve ideolojik farklılıklar tekil bir Türkmen kimliği oluşturmayı önlediği için birçok Türkmen, Araplara veya Irak ulusal kimliğine asimile olmuştur. Türkiye ile bağlantılı veya dayanışmayı savunan Türkmen gruplarının Irak ulusal politikasını veya IKBY'yi destekleyenlerden farklı yaklaşımları olmuştur. IKBY ile eşit temsiliyet arayışında olan Türkiye bağlantılı Türkmen grupları ve bağımsız Türkmen muhalefet partileri arasında bölünme yaşanmıştır. Türkiye'nin, Irak Türkmen örgütlerinin kurulması ve bunlara kaynak sağlaması 2003'ten itibaren Irak Türkmen toplumunun açık siyasi faaliyetlerini sınırlandırmakla birlikte, bu faaliyetlere de destek sağlamıştır. AK Parti 2007 seçim beyannamesinde "Kerkük meselesinin bütün etnik ve mezhebi unsurların katılımıyla hakkaniyet ilkesine dayalı bir çözüme kavuşturulması öncelikli gündem maddelerimizden birini oluşturmaya devam edecektir."[254] şeklinde Kerkük ile ilgili vaatte bulunmuştur. Ancak, 2008'den itibaren IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkiler bağlamında Türkiye'nin yaklaşımı Türkmenlerin çıkarlarının ikinci plana alınmasına yol açmıştır.

Türkiye, 1990-2002 döneminde Kuzey Irak'taki gelişmelere müdahalede Türkmen sorununu dile getirmesine rağmen, bu yaklaşımın Iraklı Kürtlerin Türkiye'deki Kürtler konusunu istismar etme ihtimalini de dikkate alarak Kuzey Irak politikasını sınırlamasına yol açmaması için Türkmen meselesini öne çıkarmaktan kaçınmış ve dengeli bir tutum izlemeye özen göstermiştir. Buna karşılık, 2002-2009 döneminde Kerkük'ün statüsü sorunu Türkmenlerin etkisiyle Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında giderek daha fazla yer almaya başlamış ve Türkiye uluslararası platformlarda Kerkük'ün IKBY yerine Irak

---

[251] Eligür, "Turkish-American Relations Since the 2003 Iraqi War: A Troubled Partnership," 3.
[252] Bölükbaşı, *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*,166.
[253] Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası," 398.
[254] AK Parti, *2007 Genel Seçim Beyannamesi*,203 https://www.akParti.org.tr/Parti/dosya-arsivi (Erişim: 03.12.2022).

merkezi yönetimine bağlı kalmasını savunmaya başlamıştır. Kerkük konusunda bu iki dönem lider algısı ve stratejik kültür açısından karşılaştırıldığında Türkiye 1990-2002 döneminde daha temkinli ve dengeyi gözeten bir tutum sergilemiş, 2002-2009 döneminde ise Kerkük konusunda aktif bir tutum sergilemekle birlikte, Telafer'deki gelişmeler kapsamında ABD ile karşı karşıya kalınması nedeniyle insani yardım desteği sağlamanın dışında pasif bir tutum izlemiştir. AK Parti Hükümeti Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunmasını değişen stratejik kültür bağlamında IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisine endeksli olarak görmüş, dolayısıyla Türkiye ve IKBY arasındaki ilişkiler geliştikçe Türkmenlerin hak ve çıkarlarına yönelik sorunların da çözümüne yönelik ortamın gelişeceğini öngörmüştür.

3.5. Sonuç

3.5.1. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında lider algısıyla değişen stratejik kültürün yol açtığı değişim ve dönüşümler

Uluslararası sistemsel yapının tek kutuplu olduğu bu dönemde Türkiye, 1 Mart 2003 Tezkere Krizinin etkisiyle Kuzey Irak politikasında özellikle PKK ile mücadelesine yönelik olarak işgal kuvveti ABD'nin sınırlamalarına maruz kalmıştır. TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihli kararının hükümetin beklediğinden farklı şekilde oluşması nedeniyle Türkiye'nin demokratik kurumlarıyla demokrasiyi işletebildiğini göstermesi AB'yi etkilemiştir.[255] Bu bağlamda, ivme kazanan AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik AB Uyum Paketlerine istinaden AK Parti Hükümeti Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nın siyasetteki etkisini azaltmak için MGK Kanununda değişiklikler yapmıştır.[256]

AB'nin bu algısı bu dönemde Türkiye'nin dış politika vizyonunda stratejik hedef[257] olarak belirlediği AB'ye üyelik müzakere sürecine yoğunlaşmasını kolaylaştırmıştır. AK Parti Hükümeti Batı yanlısı politikadan ayrılmayarak önceki hükümetler dönemlerinden beri devam eden AB'ye üyelik sürecini sürdürmüş ve AB'ye üyelik müzakerelerine 2005'de başlamıştır. AB'ye üyelik süreci 2006'dan itibaren yavaşladıkça, Türkiye Irak politikasında 2007'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı değişen stratejik

[255] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.
[256] Değişiklikler 7. AB Uyum Paketi için 4963 sayılı 30 Temmuz 2003 tarihli ve 8. AB Uyum Paketi için 5218 sayılı 14 Temmuz 2004 tarihli kanunla yapılmıştır.
[257] AK Parti 2. Olağan Büyük Kongresi, *Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'ın Konuşması*, 8-9.

kültüre dayalı "komşularla sıfır sorun" politikasını uygulamaya başlamıştır. Türkiye bu bağlamda, Kuzey Irak'ta IKBY'ye yönelik askeri güce dayalı politikasını da 2008'den itibaren değiştirmiştir.[258]

Türkiye, AK Parti iktidarının 2002-2007 ilk döneminde kendilerini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan siyasi kadro tarafından yönetilmiştir. Ancak, AK Parti üst yönetim kadrosunun siyasal İslamcı Partilerde siyasi geçmişi vardır. AK Parti bu kadroyla 2007'den itibaren Türkiye'nin dış politika stratejisini "İslamlaştırmaya" başlamıştır.[259] Davutoğlu'nun Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanı olmasından sonra, Türkiye'nin dış politikasının ana odağı Batı'dan İslam dünyasına doğru kaymaya başlamıştır. AK Parti Hükümeti, ilk iktidarı döneminde önceki yönetimlerin başta Orta Doğu olmak üzere Müslüman ülkelerle ilişkileri ihmal etmesinin Türk dış politikasında bir dengesizlik yarattığını ileri sürerek, 2009'dan itibaren Türkiye'yi İslam dünyasının temsilcisi yapmaya çalışmıştır. Davutoğlu Türkiye'yi sadece bölgesinde değil, İslam Dünyası'nda da öne çıkarmak istemiştir. AK Parti'nin ikinci iktidar döneminde Kuzey Irak politikası Sünni yaklaşımla şekillendirilmiştir.[260]

Bu dönem ile 1990-2002 dönemi arasındaki temel fark, dış politika yapımında etkili olan karar vericilerin farklı dünya görüşlerinden kaynaklanmıştır. Geleneksel karar vericiler Türkiye'yi Batılı ve laik bir ülke olarak görürken, AK Partili karar vericiler İslam medeniyetinin bir parçası ve güçlü Batı "bağlantıları" olan Müslüman bir ülke olarak görmüşlerdir. AK Parti 2002 seçim beyannamesinde[261] Türkiye'nin, İslam ülkeleriyle ilişkilerine özel önem verileceği, 1. Olağan Büyük Kongresinde AK Partinin etnik, dini ve bölgesel milliyetçilikleri siyasetteki "kırmızı çizgileri" olarak ilan ettiği,[262] 2. Olağan Büyük Kongresinde AB'ye üyeliğin Türkiye'nin AB'nin Asya, Orta Doğu ve İslam dünyasına açılan kapısı olacağı,[263] 2007 seçim beyannamesinde Irak Politikasına yönelik olarak komşu ülkeler platformunun oluşturulması, Sünnilerin siyasal sürece katılması ve Irak'ın ekonomik ihtiyaçları için lojistik desteğin Türkiye'den sağlanması hususları vurgulanmıştır.[264] Dolayısıyla, Kuzey Irak politikasında geleneksel karar vericiler Soğuk Savaş sonrası dönemde Körfez Krizi/Savaşı ve PKK terör örgütü ile sürdürülen mücadele

---

[258] Mercan, "Perceptions of Security in Turkish Foreign Policy Toward the Middle East in 21st Century," 101.
[259] William Hale and Ergun Özbudun, *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey, The case of the AKP*, (NY: Routledge, 2010), 20–24.
[260] Jenkins, "Islamism in Turkey,"138,140.
[261] AK Parti, *2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi,* 89-92.
[262] AK Parti, *1. Olağan Büyük Kongresi, Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'nın konuşması*, 8.
[263] AK Parti, *2. Olağan Büyük Kongresi, Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'nın konuşması*,8-9.
[264] AK Parti, *2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*,202-203.

nedeniyle askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politikaları uygularken, AK Partili karar vericiler 2007'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı komşularla sıfır sorun politikasını uygulamaya yönelmiştir.

Bu dönem tek kutupludan çok kutuplu uluslararası sisteme geçiş dönemi özelliğini taşımıştır. Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu uluslararası sistemde ABD'nin hegemonyasını sürdüreceği öngörülen yeni dünya düzeninde ABD'nin 1991 Körfez Savaşı, 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrası Afganistan'a müdahale etmesi ve 2003 Irak işgali ABD'nin hegemonik gücüne zarar vermiştir. Küresel 2008 ekonomik krizi ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin 2009'da yükselişi ABD'nin düşüşte olduğunu göstermiştir. Böyle bir ortamda, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 15 Temmuz 2009'da The Council on Foreign Relations'da yaptığı konuşmada "Daha fazla sayıda aktör arasında daha fazla iş birliğini teşvik ederek ve rekabeti azaltarak, dengeyi çok kutuplu bir dünyadan çok ortaklı bir dünyaya doğru çevirerek liderlik edeceğiz"[265] ve 22 Temmuz 2009'da da ABD Başkan Yardımcısı Joseph Biden "Biz çok kutuplu bir dünyayı inşa ediyoruz" demiştir."[266] Bu gelişmeler bağlamında, uluslararası sistem tek kutupluluktan çok kutupluluğa evrilmiştir. [267]

Türkiye'nin 2002-2009 dönemi önceki 1990-2002 dönemi ile karşılaştırıldığında; koalisyon hükümetleri yerine AK Partinin tek başına iktidar olması, iç siyasi kurumların karar süreçlerine katılmasıyla oluşan kurumsal algının yerine lider algısının belirleyici olması, askeri güç odaklı stratejik kültürün karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dönüştürülmesi, TSK'nın MGK üzerinden dış politikaya yönelik etkisinin azaltılması, Kuzey Irak politikasında PKK'ya karşı askeri güce ve 2008'den itibaren IKBY'ye karşı karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisine dayalı yaklaşımların birlikte kullanılması, güvenlik odaklı rasyonel politikalar[268] yerine ekonomik kazanç odaklı pragmatik politikalar uygulanması şeklinde değişiklikler olmuştur. Bu dönem, stratejik kültürü ve buna bağlı olarak Kuzey Irak politikasını değiştirerek uygulamaya koymak açısından geçiş dönemi mahiyetinde olmuştur.

---

[265] Hillary Rodham Clinton, "Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations,"15 July, 2009. https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126071. htm (Erişim:21.11.2023).
[266] David Kampf, "The Emergence of a Multipolar World, Rising Powers," October 20th, 2009 https:// foreign policyblogs.com/2009/10/20/the-emergence-of-a-multipolar-world/ (Erişim: 21.11.2023).
[267] Kassab, "Evolution of the International System Since the End of the Cold War," 30-35.
[268] Devletlerin algılama ve ulusal çıkar kapsamında rasyonel davranmaları beklenir. Burada 'rasyonel olmaktan kasıt', kazançları maksimize ederken, kayıpları minimize eden uygun çözüm peşinde olmak anlamına gelmektedir. Graham Evans, Jeffrey Newnham, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü.* Çev. H. Ahsen Utku (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2007) 25,35.

3.5.2. Türkiye'nin 2002-2009 dönemi Kuzey Irak politikasının neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde değerlendirilmesi

İki kutuplu uluslararası sistemin tek kutuplu sisteme dönüştüğü ve ABD'nin hegemonik güç olarak Irak'a ilk müdahale ettiği (Körfez Krizi/Savaşı-1990/1991) dönemde Türkiye neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış faktörlerin iç faktörlerle etkileşiminde ağırlıklı rol oynaması nedeniyle Cumhurbaşkanı Turgut Özal Körfez Savaşında ABD yanlısı aktif (askeri güç kullanımını öngören) politika izlemek istemiş; ancak, bürokrasinin etkisiyle statükocu politika izlemek ve ABD harekâtına dolaylı destek sağlamak durumunda kalmıştır. AK Parti Hükümeti de tek kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü 2002-2009 döneminde hegemon güç ABD'nin 2003 Irak Savaşında ABD yanlısı aktif politika (askeri güç kullanımını öngören) izlemek istemiş; ancak, ABD'nin Irak Savaşında Türkiye'den talebinin TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararıyla karşılanmamasının Türkiye-ABD ilişkilerinde yarattığı kriz nedeniyle ABD ile ilişkiler bozulunca uygulayamamış; ancak, Türkiye 20 Mart 2003'te TBMM kararıyla hava sahasının koalisyon güçlerince kullanılmasına izin vererek dolaylı destek sağlamıştır. Bu durum neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2003 Irak savaşında ABD ile birlikte harekâta katılmaması ara değişkenlerin beklenen etkisi bakımından anomali oluşturmuş gibi görünmekle birlikte, lider algısının etkili olmaması nedeniyle Türkiye'nin Irak politikası diğer üç ara değişkenin etkisiyle şekillenmiştir. Dolayısıyla, neoklasik realizmin açıklayıcı gücü vaka özelinde kendisini göstermiştir.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında önemli değişikliğe, 2003 ABD Irak Savaşının yarattığı yeni tehditler/riskler ve fırsatlar neden olmuştur. Irak'ın 2003'te ABD tarafından işgali sonrasındaki dört yıl yani 2003-2007 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 1990'larda başlayan sürecin bazı farklılıklarla devamı mahiyetinde olmuştur. Yeni Irak Anayasası kapsamında 2005'den itibaren IKBY'nin federal bölge statüsüne kavuşması Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulmasına ve dolayısıyla Irak'ın geleceğine yönelik endişeleri artırması Türkiye'yi aktif rol oynamaya zorlamış ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini komşularla sıfır sorun yaklaşımıyla geliştirmeye yöneltmiştir.[269]

Neoklasik realizm Tip III varyasyonu çerçevesinde tek kutuplu uluslararası sistemsel yapının sürdüğü 2002-2009 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının analizi için öncelikle dış siyasi faktörler olarak uluslararası sistemsel yapı bağlamında tek kutuplu

[269] Tür and Han, "A Framework for Understanding the Changing Turkish Foreign Policy of the 2000s," 19.

uluslararası sistem ve hegemon güç (ABD), bölgesel alt sistemsel etkiler bağlamında ABD'nin Irak'ı işgali (2003) sonrası Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu devletlerle ilişkiler dikkate alınmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından uluslararası sistem ve bölgesel alt sistemin yüksek açıklık düzeyinde etkisini sürdürdüğü ve Kuzey Irak'ta PKK terör örgütü ile 2008'e kadar IKBY tehdit olarak algılandığı için stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur.

Müteakiben, dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç faktörler (ara değişkenler) ile etkileşimi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda; (i) Lider algısı stratejik kültürü değiştirmeye odaklanmıştır. (ii) Stratejik kültür lider algısıyla dış politikada askeri güç odaklı yaklaşımdan karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma 2008'den itibaren dönüştürülmüştür. (iii) Stratejik kültürün değiştirilmesi ve Kuzey Irak politikasında uygulanması devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesini ve dış politikada güvenlik (MGK, Milli Savunma Bakanlığı ve TSK vb.) bürokrasisinin etkisinin azaltılmasını gerektirmiştir. (iv) Bu bağlamda, AK Parti liderliği gereken yasal düzenlemeleri yapabilmek için iç siyasi kurumlardan TBMM'de genel seçimlerde temsil gücünü artırmayı ve öncelikle de MGK ile TSK'nın kurumsal olarak dönüştürülmesini öngörmüştür. Bilahare, dış ve iç faktörlerle yapılan analiz sonucu 2002-2009 dönemi Kuzey Irak politikası açıklanmıştır.

Türkiye'nin 2002-2009 döneminde Kuzey Irak politikası dış faktörler (uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler) ve iç faktörlerin (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri, iç siyasi kurumlar) etkisi altında ancak denge genel olarak dış faktörlerin lehine olacak tarzda şekillenmiştir. Bu dönemde 2003-2007 yılları arasında Kuzey Irak politikasını daha ziyade dış faktörler ve bu bağlamda da özellikle bölgesel güç dengesindeki değişiklikler şekillendirmiştir. AK Parti liderliği Kuzey Irak politikasına yönelik askeri güce dayalı mevcut stratejik kültürü lider algısıyla karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürle değiştirmeye öncelik vermiştir. Kuzey Irak politikasının şekillendirilmesindeki etkileri bakımından ara değişkenler kendi aralarında mukayese edildiğinde lider algısı ve stratejik kültür diğer iki ara değişkene göre öne çıkmış, bu bağlamda stratejik kültürde değişimi kolaylaştırmak için devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkileri düzenlenerek dış politikada etkisinin azaltılması ve iç siyasi kurumlardan MGK ve TSK'nın öncelikle dönüştürülmesi, karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasının değiştirilmesi ve

uygulanması hedeflenmiştir.

Kuzey Irak politikasının 2008'den itibaren dayanacağı stratejik kültürü lider algısıyla değiştirmek açısından hazırlık süreci mahiyetinde olan bu dönemde değiştirilecek stratejik kültür ve ona bağlı olarak geliştirilecek Kuzey Irak politikasını uygulayabilmek için devlet-toplum ilişkileri bağlamında özellikle 2003'ten itibaren sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve dış güvenlikle ilgili sorumluluğu olan iç siyasi kurumların (MGK ve TSK) dış politikada rolünün azaltılarak dönüştürülmesi hususu lider algısıyla öne çıkmıştır. Stratejik kültürün değişimi süreci Kuzey Irak Politikasında da dönüşüme yol açmıştır.

Bu dönemin sonlarına doğru stratejik kültürün değişmesiyle dış politikada Orta Doğu sorunlarına karışmama ve uzak durmaya yönelik geleneksel yaklaşım terk edilmiştir. Buna karşılık, Türkiye Irak'a müdahil olmadıkça müdahil olanların yaratacağı olumsuz sonuçlardan zarar görmemesi için AK Parti Hükümeti Türkiye'nin Kuzey Irak'taki gelişmeleri ulusal çıkarlara (Irak'ın toprak bütünlüğü korunarak Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehdidin önlenmesi, PKK terör örgütünün iç ve dış tehdit olması niteliğinin ortadan kaldırılması, ekonomik gelişimine katkıda bulunularak Irak'ta istikrarın artırılması ve Türkmenlerin çıkarlarının korunması) göre şekillendirmesine yönelik bir Kuzey Irak politikasının uygulanmasını öngörmüştür.

Kuzey Irak'a yönelik olarak bu dönemde tehdit olarak algılanan PKK ve IKBY'ye karşı askeri güce dayalı politika uygulanmış, PKK'ya karşı askeri güç kullanımı 2004-2007 arasında askerin kontrolünde, 2007'den itibaren de AK Parti Hükümeti yönetiminde sürmüştür. Değişen stratejik kültür bağlamında IKBY ile 2008'den itibaren Irak'ın toprak bütünlüğü içinde karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisi kurulması girişimleriyle Türkiye, daha önce Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devleti kurulmasına yönelik tehdit olarak algıladığı IKBY'yi artık tehdit olarak algılamamaya başlamıştır. Bunun yanı sıra AK Parti Hükümeti Kuzey Irak politikasındaki değişiklikle Türkiye kamuoyuna meselenin Kürtlerle değil, mücadelenin ayrılıkçı Kürt hareketi PKK terör örgütüne karşı olduğu mesajını verirken, Barzani'ye de Kuzey Irak'ta var olmayı sürdürmek için PKK yerine Türkiye ile iyi ilişkiler kurması gerektiği mesajını vermiştir. Dolayısıyla, Türkiye stratejik kültürü değiştirerek Kuzey Irak politikasındaki değişiklikle IKBY'yi istediği konuma yerleştirmiş ve kontrol edilebilir hale getirmiştir. Bu durum stratejik kültürün değişiminin bir sonucudur.

Neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesindeki analizde bu dönemde dış ve iç faktörlerin etkileşiminde denge 2003-2007 arası dış faktörler lehine, 2007 sonrası iç

faktörler lehine olmuştur. İç siyasi faktörlerin etkisi bağlamında lider algısıyla stratejik kültürün değişmesi, değişen stratejik kültürün uygulanması için sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve iç siyasi kurumların dönüştürülmesi gerektiği ortaya çıkmış, dolayısıyla stratejik kültür dış politika değişikliğinde analizin ağırlık merkezini oluşturmuştur.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Kuzey Irak'a 2002-2009 döneminde uluslararası sistem basamağından bakılarak sistemsel ve bölgesel alt sistemlerin etkilerinin lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar şeklinde ara değişkenlerle etkileşiminin algılama-karar verme ve politika uygulama süreçleri üzerinden analiz edilmesi Türkiye'nin 2002-2009 dönemi Kuzey Irak politikasının anlaşılması ve açıklanması bakımından ikna edici olmuştur. Bu dönemde lider algısına göre değiştirilen stratejik kültürün uygulanması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve bunun yapılabilmesi için de dış güvenlik sorumluluğu olan iç siyasi kurumların dönüştürülmesi Kuzey Irak politikasında değişiklik yapılmasında etkili olmuştur.

Ara değişkenlerin analizde kullanılması neden-sonuç veya sonuçların etkilerini ortaya koyarak vakaları açıklamada önemli işlev görmüştür. Dış ve iç faktörlerin etkileşimiyle yapılan analizle 2002-2009 döneminde değişen stratejik kültüre dayalı Türkiye'nin Kuzey Irak politikasındaki değişiklik tip III varyasyonu araç olarak kullanılarak açıklanabilmiştir.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde; tek kutuplu uluslararası sistemden çok kutuplu sisteme geçiş sürecinde 2009-2015 döneminde AK Parti Hükümeti karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı komşularla sıfır sorun politikasının uygulanmasını öngörmüştür. Suriye'de 2011'de başlayan iç savaş komşularla sıfır sorun politikasının başarısız olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Irak'ta 2009-2012 döneminde Bağdat yönetimi ve IKBY ile ilişkilerin yeni stratejik kültüre istinaden dengeli geliştirildiği, 2012-2014 döneminde Bağdat yönetimi ile ilişkilerin gerginleştiği, 2012'den itibaren IKBY ile ilişkilere ağırlık verildiği ve Türkiye'de 2009'dan itibaren "Demokratik Açılım Süreci"nin uygulandığı 2009-2015 dönemi incelenmiştir. Bu dönemde Suriye iç savaşı ve Açılım Sürecinden istifadeyle gücünün bir kısmını Suriye'ye aktaran PKK terör örgütü Suriye'de Türkiye'nin karşısına PYD/YPG adıyla çıkmış ve Türkiye'nin terörle mücadele alanını genişletmiştir.

4. ÇOK KUTUPLU ULUSLARARASI SİSTEMDE TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASINDA DEĞİŞİM (2009-2015)

Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık Odaklı Stratejik Kültüre Dayalı Kuzey Irak Politikası

Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde öncelikle dış faktörler olarak (bağımsız değişken) uluslararası sistemsel yapı bağlamında tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçilmesi, 2011 yılı sonunda ABD'nin kuvvetlerini Irak'tan çekmesini tamamlaması, Türkiye-ABD ilişkilerinin normalleşmesi ve bölgesel alt sistemsel etkiler bağlamında ise Irak'taki istikrarsız ortam, Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu ülkelerle ilişkiler dikkate alınmıştır. Tek kutuplu uluslararası sistemin çok kutupluluğa geçiş sürecinde bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından dış faktörlerin belirsizliği yani uluslararası sistemsel etkilere ilişkin bilgilerin düşük açıklık düzeyinde olması nedeniyle dış politikayı belirleyici etkisi azalmış ve tehdit/risklerin azaldığı stratejik ortam devletlerin artan dış politika seçenekleri arasından aktif bir tutumla hesaplı risk alarak seçim yapılabilecek kadar serbest hale gelmiştir.

Müteakiben, dış siyasi faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç siyasi faktörler ile karşılıklı etkileşimi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda; (i) Lider algısı güçlenerek belirginlik kazanmış ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı olarak değişen stratejik kültürün uygulanabilmesi için devlet-toplum ilişkileri (özellikle sivil-asker ilişkileri) ve bazı iç siyasi kurumların dönüştürülmesinin devam ettirilmesinin gerektiğini ortaya koymuştur. (ii) Stratejik kültür lider algısıyla askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı hale dönüştürülerek Kuzey Irak politikasının yapımı ve uygulanmasını şekillendirmiştir. (iii) Devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinde askerlerin dış politika yapımındaki etkisi lider algısına istinaden azaltılmıştır. (iv) Kuzey Irak politikasının değişen stratejik kültüre göre uygulanabilmesi için dış güvenlikle ilgili sorumluluğu olan iç siyasi kurumların (MGK ve TSK) dış politikada rolünün azaltılarak dönüştürülmesine lider algısıyla devam edilmiştir.

Bilahare dış ve iç siyasi faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden analiziyle 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikası (bağımlı değişken) açıklanmıştır. Bu dönem ağırlıklı olarak iç faktörlerin şekillendirdiği Türkiye'nin Kuzey Irak politikası lider algısıyla önceki dönem 2008'den itibaren değiştirilmesine başlanan stratejik kültürün uygulanması mahiyetinde olmuştur. Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde

yapılan Türkiye'nin Kuzey Irak politikası analizinde dış ve iç siyasi faktörlerin etkileşiminde 2009-2015 döneminde denge iç faktörler (birey ve devlet basamağı) lehine olmuştur. Kuzey Irak politikasını şekillendirmede ara değişkenler arasında lider algısı ve lider algısıyla değiştirilen stratejik kültür öne çıkmıştır. Lider algısına dayalı olarak önceki dönemde başlatılan devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve bürokratik/kurumsal etkilerin azaltılmasına yönelik iç siyasi kurumların dönüştürülmesine devam edilmiştir.

4.1. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken)

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde 2009-2015 döneminde dış politika analizinde uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler tek kutuplu sistemsel yapıdan çok kutuplu yapıya geçiş sürecinde farklılaşmıştır. Tek kutuplu dönemde ABD Irak'a iki kez askeri müdahalede bulunarak Irak'ta istikrarsızlığa yol açarken, çok kutupluluğun sürdüğü 2009-2015 döneminde Irak'taki kuvvetlerini geri çekmesi Irak ve komşu ülkelerde farklı etkiler yapmıştır. Bunun nedeni bölgesel güç dengesinin değişmesi olmuştur. Bu bağlamda, uluslararası sistem ve bölgesel alt sistemdeki önemli ve analizi etkileyen gelişmeler aşağıda açıklanmıştır.

4.1.1. Çok kutuplu uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkiler

Tek kutuplu sistemde Afganistan ve Irak'taki savaşların, 2000'lerde ortaya çıkan Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin ve özellikle 2008'deki küresel ekonomik krizin etkisiyle ABD'nin hegemonyası giderek zayıflamıştır. BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin 2009'da yükselişi de ABD'nin düşüşte olduğunu göstermiştir. Çin ve Rusya ABD hegemonyasına karşı bir güç merkezi olarak belirmiştir. Bu gelişmeler karşısında 2008-2009'dan itibaren uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa (üç veya daha fazla büyük gücün olması) doğru değiştiği ileri sürülmüştür.[1] ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 15 Temmuz 2009'da The Council on Foreign Relations'da yaptığı konuşmada, "Daha fazla sayıda aktör arasında daha fazla iş birliğini teşvik ederek ve rekabeti azaltarak, dengeyi çok kutuplu bir dünyadan çok ortaklı bir dünyaya doğru çevirerek

[1] Hanna Samir Kassab, " Evolution of the International System Since the End of the Cold War, in *Globalization, Multipolarity and Great Power Competition,* ed. Hanna Samir Kassab, 30-55, (NY: Routledge, 2023),30-35.

liderlik edeceğiz" [2] ve ABD Başkan Yardımcısı Joseph Biden da 22 Temmuz 2009'da " Çok kutuplu bir dünya inşa etmeye çalışıyoruz" [3] demiştir. Uluslararası sistemin 2009 yılı itibarıyla tek kutupludan çok kutupluya geçişi hususu Stephen Walt gibi önde gelen neorealistler ve ABD Başkan Yardımcısı ile Dışişleri Bakanının 2009'da yaptığı açıklamalarında da mevcuttur. Kutupluluğun 2009 itibarıyla süreç halinde değişimi başlamış, bizzat hegemon güç tarafından çok kutupluluk ifade edilir olmuştur. Kutupluluğun değişmeye başlaması uluslararası sistemi yeniden şekillendirmeye başlamıştır.

Neorealizm, uluslararası sistemsel yapıda kutuplara dayalı güç dağılımının (tek kutuplu/tek büyük güç, iki kutuplu/iki büyük güç veya çok kutuplu/üç veya daha fazla büyük güç) güvenlik ortamının istikrarı üzerinde etki yaptığını vurgular.[4] Neoklasik realist William C. Wohlforth iki kutupluluğun sona erdiği 1991'den sonra tek kutuplu sistemsel yapı büyük güçler arasındaki düşük düzeydeki askeri rekabeti/çatışmayı açıklamaya yardımcı olurken, tek kutupluluktan iki kutupluluğa veya çok kutupluluğa dönüşün çatışma olasılığını artıracağını ileri sürmüştür.[5] İki kutuplu ve çok kutuplu sistemsel yapıların istikrarı üzerinde Kenneth N. Waltz, Karl W. Deutsch ve J. David Singer arasındaki tartışmada Waltz, Deutsch ve Singer uluslararası sistem iki kutupluluktan çok kutupluya geçtikçe sistemdeki belirsizliğin arttığı konusunda hemfikirdir.

ABD Başkanı olarak 2009'da göreve başlayan Barack Obama Orta Doğu'daki olumsuz Amerikan imajını çok taraflı ve diyaloga dayalı yaklaşımla değiştirmek istemiştir. Bu bağlamda, ilk yurt dışı ziyaretini Türkiye'ye yapan Obama'nın sözcüsü bu ziyaretin temel amacının 1 Mart 2003 Tezkere Krizinin yol açtığı olumsuzlukları gidermek olduğunu açıklamıştır.[6] Obama, Nisan 2009 Ankara ziyaretinde Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını ima ederek barışa, uzlaşmaya ve diyaloğa dayalı vizyonunu paylaşmıştır. Obama 6 Nisan 2009'da TBMM'de yaptığı konuşmada; Atatürk'ün en büyük mirasının demokratik, laik ve güçlü bir Türkiye olduğunun altını çizmesi Başkan Bush döneminin "ılımlı İslam" söyleminin terk edildiğinin en açık kanıtı olmuştur. Obama ayrıca,

---

[2] Hillary Rodham Clinton, "Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations," 15 July 2009, https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126071. htm (Erişim:21.11.2023).

[3] David Kampf, "The Emergence of a Multipolar World, Rising Powers," October 20th, 2009 https:// foreign policyblogs.com/2009/10/20/the-emergence-of-a-multipolar-world/ (Erişim: 21.11.2023).

[4] Kenneth N. Waltz, "Neorealism: Confusions and Criticisms," *Journal of Politics and Society*, (2004):4-6, https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Waltz-Neorealism-Confusions-and-Criticisms.pdf; (Erişim:15.08.2022) and Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations Theory* (NY:Pearson Edc. Inc.2012), 62-63.

[5] William C.Wohlforth, "Unipolarity, Status Competition and Great Power War," *World Politics* 61 (2009):56.

[6] "Türkiye ziyaretinin nedenine açıklık getirildi," *Hürriyet,* 7 Nisan 2009, https://www. hurriyet.com.tr /dunya/ turkiye-ziyaretinin-nedenine-aciklik-getirildi-11373017 (Erişim:25.04.2023).

Irak, Türkiye ve ABD'nin ortak terör tehdidiyle karşı karşıya kaldığını, bu tehdide karşı Irak merkezi hükümeti, Irak Kürt liderleri ve Türkiye arasında iş birliğinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir.[7] Bush döneminin "ılımlı İslam" söyleminden "demokratik ve laik" Türkiye söylemine geçiş yapan Obama dini ve etnik kimliklere değil, ortak ideallere ve yurttaşlık bağlarına dayalı "ortaklık modeli"ni öne çıkarmıştır.[8] Obama, aynı tarihte Ankara'da yaptığı basın açıklamasında da Türkiye ve ABD saygılı, güvenli, müreffeh, gerilimlerin olmadığı modern bir uluslararası topluluk yaratabilir şeklindeki açıklamasıyla bu iş birliğini "model ortaklık" olarak tanımlamıştır.[9] ABD ile 2003'te bozulan 2006'dan sonra düzelme eğilimindeki ilişkiler Obama döneminde 2009'dan itibaren normalleşmeye başlamıştır.

ABD'nin Irak Hükümetiyle 2008'de yaptığı Güçlerin Statüsü Anlaşması (SOFA/Status of Forces Agreement) Irak'taki ABD kuvvetlerinin 2011 yılı sonuna kadar aşamalı olarak Irak'tan çekilmesini öngörmüştür. Bu anlaşmaya göre ABD muharip güçlerini 30 Haziran 2009'a kadar Irak şehirlerinden ve 31 Aralık 2011'e kadar Irak'tan çekeceğini kabul etmiştir. Obama ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi sonrası bölgedeki istikrarsızlığın artmasını önlemek için Türkiye'yi özellikle Irak'ta aktif rol oynamaya teşvik etmiştir. ABD'nin Irak'tan çekilmesi IKBY için Türkiye ve Bağdat ile ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur.[10]

Irak'ta 2005 Anayasası ile Arap, Kürt, Türkmen, Süryani[11] gibi farklı etnik ve Müslüman (Şii ve Sünni mezhepleri) ile Hristiyan (Katolik, Ortodoks, Protestan, Doğu Süryani Kilisesi)[12] gibi dini grupları temsil etmek üzere kurulan federal parlamenter sistemin işletilmesi sorun yaratmaya başlamıştır. Bu kapsamda, Şiiler ve Sünniler arasında 2006-2007 yıllarında çıkan mezhep çatışmaları toplumlar arası güvensizliği artırmış ve Irak merkezi otoritesi zayıflarken ılımlı güçler de siyasi karar alma mekanizmasından dışlanmıştır.[13]

Irak'ta 7 Mart 2010 genel seçimi sonrası hükümet kurulamaması nedeniyle yaklaşık

---

[7] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem:23, Yasama Yılı:3, Cilt: 43, 72. 6 Nisan 2009, s.17-22.

[8] "Obama's model partnership," *Hürriyet,* 08 Nisan 2009, https://www.hurriyet.com.tr/obama-s-model-partnership-11385705 (Erişim: 12.09.2022).

[9] "Obama'nın Türkiye Ziyareti Basın Açıklaması," *CNN Türk*, "6 Nisan 2009, https://edition.cnn.com/ 2009/ POLITICS/ 04/06/obama.turkey/ (Erişim 12.02.2023).

[10] SOFA Anlaşması, 27 Kasım 2008, https://www.mfa.gov.tr/no_207--27-kasim-2008_-sofa-anlasmasi-hk.tr.mfa (Erişim: 8.02.2023).

[11] CIA Fact Worldbook, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/summaries, (Erişim: 3.04. 2023). Arap %75-80, Kürt %15-20, diğer %5 (Türkmen, Yezidi, Şabak, Kaka'i, Bedevi, Roman, Süryani, Çerkez, Saba-Mandalı, Fars) içerir.

[12] CIA Fact Worldbook, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/summaries, (Erişim: 3.04. 2023) Müslüman %95-98 (Şii % 61-64, Sünni %29-34), Hristiyan %1 (Katolik, Ortodoks, Protestan, Doğu Süryani Kilisesi dahil), diğer %1-4 (2015 tahmini).

[13] Emirhan Yorulmazlar and Ebru Turhan, "Turkish Foreign Policy towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder," in *Turkey, the Arab Spring and Beyond,* eds. Bülent Aras and E. Fuat Keyman, 120-139, (NY: Routledge, 2017), 134.

sekiz ay süren siyasi krizi takiben Iraklı grupların hükümette güç paylaşımını öngören siyasi Erbil Mutabakatı ile Aralık 2010'da Şii Nuri El Maliki'nin Başbakanlığında tüm kesimleri kapsayan ulusal birlik hükümeti kurulmuştur.[14] Ancak, Maliki'nin anılan mutabakata[15] uymaması ve ABD'nin Aralık 2011'de Irak'tan çekilmesi sonrası hükümet ortaklarına baskı yapması hükümeti işlemez hale getirmiştir. Irak'ta siyasi istikrarsızlığın devam etmesi ve Arap Baharı kapsamında Suriye'deki gelişmelerin de etkisiyle Irak'ta Sünni-Şii mezhepler arası gerilimin artması nedeniyle 2006-2007'deki çatışmanın tekrar başlayabileceği endişesi artmıştır. Giderek mezhepler arası misillemeye dönüşen terör saldırılarının Irak'ta tüm halkı kucaklayan yönetim yapısı oluşturulmadan sona erdirilmesi mümkün olamamıştır. Güvenlik ortamının istikrarsızlaşmasının yanı sıra 2013'teki yerel seçimlerin sonuçları Bağdat merkezi yönetimi ve güvenlik gerekçesi ile seçim yapılmayan IKBY arasındaki ilişkilerde gerilime yol açmıştır.[16] Irak'taki istikrarsız ortam bölgeyi olumsuz şekilde etkilerken, Suriye iç savaşı ve Irak Şam İslam Devleti (DEAŞ)'nin yarattığı istikrarsızlıktan da beslenmiştir.

Türkiye'nin, Irak'ta süren istikrarsızlıktan etkilenen İran ile ilişkileri 2004-2010 döneminde siyasi, güvenlik, ekonomik ve ticari alanda gelişme göstermekle birlikte, Kasım 2010-Ağustos 2013 döneminde NATO füze savunma sisteminin kurulmasına başlanması ve Suriye iç savaşının etkisiyle Türkiye-İran ilişkilerinde siyasi alanda gerilim yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda, İran, Türkiye ve ABD'nin Eylül 2011'de NATO Füze Savunma Sistemi erken ikaz ihbar radarının Kürecik (Malatya)'te konuşlandırılmasına[17] yönelik mutabakat zaptını imzalamasını eleştirmiş[18] ve İsrail'i korumaya yönelik olduğunu ileri sürerek radara saldırabileceğini açıklamıştır.[19] İran ile ilişkiler Hasan Ruhani'nin 2013'te cumhurbaşkanı olmasıyla normalleşmiştir. Başbakan Tayyip Erdoğan'ın 28-29 Ocak 2014'te İran'a yaptığı ziyaret Türkiye-İran ilişkilerinin ivme kazanması için dönüm noktası olmuş ve bu ziyarette Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin kurulmasına ilişkin ortak siyasi

[14] "Iraklı liderlerin ilk hükümet zirvesi," *BBC News Türkçe,* 8 Kasım 2010, https://www.bbc.com/ turkce/ haberler/ 2010/11/101108_iraq_politics (Erişim:13.07.2023).
[15] Allavi'nin başkanlığında Ulusal Stratejik Politikalar Konseyi oluşturulması, Maliki'nin uhdesinde bulunan İçişleri, Savunma ve Ulusal Güvenlik Bakanlığı'na Bakan atanması "Maliki'ye Erbil mesajı," *Al Jazeera*, 29 Nisan 2012, https://www.aljazeera. com.tr/haber/ malikiye-erbil-mesaji (Erişim: 13.07.2023).
[16] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 24, Cilt: 59, Yasama Yılı: 4, 6'ncı Birleşim, (10 Ekim 2013), s. 804-818.
[17] "Füze Kalkanının Radarı Hangi İle Kurulacak?," *Milliyet,* 14 Eylül 2011, https://www.milliyet. com.tr/gundem/fuze-kalkaninin-radari-hangi-ile-kurulacak-1438468 (Erişim:28.04.2023).
[18] "İran'dan Türkiye'ye radar sitemi," *BBC Türkçe,* 5 Ekim 2011, https://www.bbc.com/turkce/ haberler/ 2011/10/ 111005_iran_turkey (Erişim:28.04.2023).
[19] "İran'dan ikinci gözdağı: 'Kürecik'i kesinlikle vururuz," *Hürriyet,* 12 Aralık 2011, https://www.hurriyet. com. tr/gundem/irandan-ikinci-gozdagi-kurecik-i-kesinlikle-vururuz-19442858 (Erişim: 28.04.2023).

bildiri imzalanmıştır.[20] Konseyin ilk toplantısı 9 Haziran 2014'te Ankara'da yapılmış[21] ve ortak bildiride ekonomi, ticaret, enerji ve kültür konularında iş birliğinin geliştirilmesi, Orta Doğu'nun kitle imha silahlarından arındırılması, terörle mücadelede iş birliğinin güçlendirilmesi ve Suriye ile Irak'a yönelik çözümler bulunmasına yer verilmiştir.[22]

Bu dönemde Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin 2007'den itibaren "komşularla sıfır sorun" politikasıyla geliştirilmesinin Suriye'nin demokrasiye geçişini kolaylaştıracağı beklentisini artırmıştır.[23] Esad rejimini siyasi reformlar yapmaya ikna edemeyen Türkiye'nin Suriye'de Temmuz 2011'de Arap Baharı'nın iç savaşa dönüşmesi sonucu Suriye ile ilişkileri bozulmuş ve komşularla sıfır sorun politikası Suriye'de başarısız olmuştur. Bu gelişme üzerine Türkiye Suriye'ye yönelik olarak siyasi müdahale dönemini başlatmıştır.[24] Bu kapsamda, AK Parti Hükümeti, Suriye'ye yönelik politikasını Sünni İslamcılık ve askeri güce dayalı politikaya dönüştürmüş, Suriyeli Müslüman Kardeşleri (İhvan) Esad karşıtı muhalefetin lideri kabul ederek[25] Suriye rejimini değiştirmeye yönelik arayışa girmiştir. Türkiye bölgenin Sünni lideri olabilmesi için Suriye'nin Sünni İslamcı bir devlete dönüştürülmesi, bunun için de Esad'ın devrilmesini öngören bir politika izlemiştir.[26]

Suriye iç savaşı 2011 yılı sonunda Irak'tan ABD kuvvetlerinin çekildiği, dolayısıyla bölgesel güç dengesinin değiştiği de dikkate alındığında Irak'taki istikrarsızlığın artmasına katkı sağlamış ve devlet dışı aktörlere güç boşluğunu doldurmak için ortam yaratmıştır.[27] Irak Şam İslam Devleti'nin (DEAŞ/IŞİD)[28] harita 4.1.'de gösterildiği gibi 2014'te Suriye ve

---

[20] Başbakan Erdoğan İran'ı ziyaret etti, https://www.mfa.gov.tr/basbakan-erdogan-iran_i-ziyaret-etti.tr.mfa (Erişim: 28.04.2023).

[21] Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Toplantısı, Ankara, 9 Haziran 2014, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_iran-yuksek-duzeyli-isbirligi-konseyi-toplantisi_nin-ilki-ankara_da-gerceklestirildi.tr.mfa (Erişim: 28.04.2023).

[22] Türkiye-İran 9 Haziran 2014 tarihli Ortak Bildirisi, https://www.mfa.gov.tr/data/ DISPOLITIKA/ Bolgeler /ortadogu/iran/9_Haziran_2014_tarihli_Ortak_Bildiri.pdf (Erişim: 28.04.2023).

[23] Meliha B. Altunışık & Lenore G. Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP," *Turkish Studies* 12, 4 (2011):576,583-584.

[24] Katerina Dalacoura, "Turkish Foreign Policy In The Middle East: Power Projection And Post-Ideological Politics," *International Affairs* 97,4 (2021):1129.

[25] Age. s. 1131.

[26] Birgül Demirtaş, "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' To enemy 'Esed,'"*Middle East Policy* XX, 1 (2013):116.

[27] Irak El-Kaidesinden 2006'da oluşturulan örgüt Irak İslam Devleti (IİD) olarak adlandırılmıştır. İID, ABD'nin 2011'de Irak'tan çekilmesi sonrası Suriye'deki iç savaşı fırsat bilerek alan hâkimiyetini genişletmek ve yeni savaşçılar temin etmek için Nisan 2013'te Suriye'nin Rakka şehrini kontrol altına almış, Irak ve Suriye'de Irak Şam İslam Devleti (IŞİD/DEAŞ) kurulduğunu ilan ederek ismini değiştirmiştir.[27] DEAŞ 10 Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmiş, Irak topraklarının yaklaşık üçte birini işgal etmiş, 28 Haziran 2014'te hilafetin kurulduğunu ilan etmiştir. (Göktuğ Sönmez, "Arap baharı, Radikalizm ve Terörizm," içinde *Arap Baharı Orta Doğu Kuram ve Siyaset,* der. Orhan Battır ve M. Cüneyt Özşahin, (Ankara: Nobel Akd.Yayıncılık, 2019),80.)

[28] Daniel Byman and Jeremy Shapiro, "Be afraid. Be a Little Afraid: the Threat of Terrorism from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq," *Brookings Policy Paper* 34 (November 2014):13-14.

Irak'ta ani genişlemesi bölgedeki istikrarsızlığı artırmıştır.[29]

Harita 4.1. DEAŞ Kontrolü Altındaki Bölgeler (2014)
Kaynakça:https://www.mirror.co.uk/news/world-news/isis-reduced-only-500-fighters-13978173 Erişim tarihi: 12.02.2023.

Suriye'deki gelişmeler kapsamında DEAŞ/IŞİD ile mücadele etmesi için PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan PYD/YPG'yi desteklemek üzere 2014'ten itibaren ABD Suriye'de varlık göstermeye başlamıştır. ABD varlığı karşısında Rusya da Suriye'deki hava ve deniz üslerini korumak ve Suriye üzerindeki nüfuzunu artırmak için 2015'te Suriye'ye müdahil olmuştur. Dolayısıyla, 2015'ten itibaren Suriye'de bölge dışı iki büyük gücün etkileri görülmeye başlamıştır. Rusya Suriye'de DEAŞ ile mücadeleyi öne çıkarmış; ancak, DEAŞ'ın kaybettiği alanların kontrolü ABD ile Rusya arasında iş birliğini azaltmış ve zaman zaman gerilimlere yol açmıştır.[30] Suriye'de 2011'de iç savaşın başlamasıyla birlikte Lübnanlı Hizbullah ve 2012'den itibaren de İran destekli Şii milisler[31] Esad yönetimini

[29] Yorulmazlar and Turhan, "Turkish Foreign Policy towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder," 131.
[30] M. Turan Çağlar ve Fuat Aksu, " Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler," *International Journal of Social Inquiry* 12, 2 (2019): 521.
[31] Erkan Okalan ve Ömer Göksel İşyar, " İran Destekli Şii Milislerin Suriye İç Savaşındaki Rolü," *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 8, 6 (2023): 20,26.

değiştirmek isteyen bölge/bölge dışı aktörlere karşı Suriye'de Şii "direniş ekseninin" önemli bir unsurunu oluşturmuştur. [32]

4.1.2. Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde uluslararası sistemin etkilerinin açıklığı/netliği ve stratejik ortamın serbestliği/kısıtlayıcılığı

Bu dönemde tek kutupluluktan çok kutuplu sisteme geçiş süreciyle birlikte uluslararası sistemde belirsizliklerin artması bölgesel alt sistemde de belirsizliklere yol açmıştır. Bu kapsamda, ABD'nin 2009'a kadar şehirlerden, 2011'e kadar da Irak'tan tamamen çekilmesi, ABD'nin çekilmesine bağlı olarak İran ve Türkiye arasında Irak üzerinde rekabetin artması, 2011'de Suriye'de iç savaşın başlaması, Türkiye'nin 2012'den itibaren Suriyeli muhalifleri desteklemesi, PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG'nin Suriye kuzeyinde 2013'te üç kanton yönetiminin kurulduğunu ilan etmesi, DEAŞ'ın Irak ve Suriye'de terör eylemlerini 2014'ten itibaren artırması, PYD/YPG'nin Suriye kuzeyinde 2014'te "Rojava özerk yönetimi" kurulduğunu ilan etmesi, ABD'nin 2014'ten itibaren DEAŞ ile mücadele adı altında PYD/YPG'yi ve Rusya'nın 2015'ten itibaren Suriye'yi desteklemesi bölgesel alt sistemde istikrarsızlığı artırmıştır. Bu durum bölge ülkelerinin güvenlik algılarının sık sık değişmesine neden olmuştur. Türkiye gelişmelere bağlı olarak Irak ve Suriye politikalarında ve bölgedeki rekabeti nedeniyle de İran politikasında sık değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Bölgede Türkiye ve İran'ın nüfuz mücadelesi özellikle Irak ve Suriye'de bölgesel istikrarı etkileyecek politikalar uygulamaya yöneltmiştir. [33] Şiiler ile Sünniler arasındaki gerilimin artması bölgesel politikaların parametrelerini değiştirmiştir. [34]

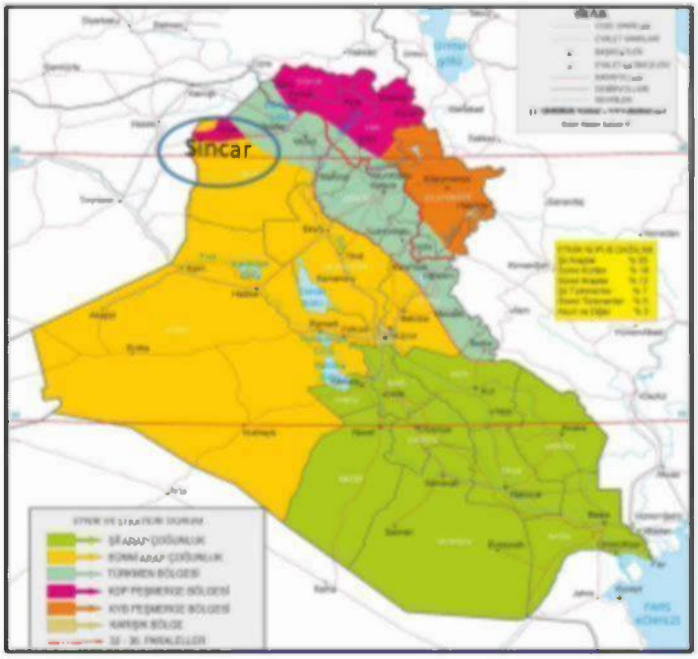
Bu bağlamda, neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde bu dönemde çok kutuplu uluslararası sistemsel yapının ve bölgesel alt sistemin etkilerinin Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını belirleyiciliği azalmış ve sistemsel etkilere ilişkin bilgiler açık ve netlik bakımından düşük açıklık düzeyinde olmuştur. Buna karşılık, Kuzey Irak politikası açısından Türkiye'nin 2008'den itibaren IKBY'yi tehdit olarak algılamadığı ve PKK'nın tehdit olmaya devam etmekle birlikte Türkiye'deki Çözüm Sürecinde üç kez tek taraflı ateşkes ilan etmesi ve bu süreçte muhatap alınması nedeniyle yeniden tanımlandığı dikkate alındığında stratejik ortam serbest (izin veren) olmuştur.

---

[32] Çağlar ve Aksu, " Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler," 519-521.
[33] Magdalena Kirchner and Safak Baş, " Conceptualizing Iranian-Turkish Relations after the Arab Spring," in *Contemporary Turkey at a Glance II Turkey Transformed? Power, History, Culture,* eds. Meltem Ersoy-Esra Ozyurek in 163-176, (Wiesbaden: Springer VS, 2017),164.
[34] Yorulmazlar and Turhan, "Turkish Foreign Policy towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder," 128.

4.1.3. Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası bağlamında karşılaştığı tehditler/riskler veya fırsatlar

Türkiye'de 2009'da başlatılan Demokratik Açılım Sürecinde sıcak çatışma beklemeyen PKK'nın desteğiyle PYD/YPG[35] Suriye iç savaşından faydalanmak için Suriye yönetimiyle birlikte hareket etmiştir.[36] Suriye yönetimi 2011'de PKK'nın Kuzey Irak'tan Suriye'ye yaklaşık iki bin teröristinin geçmesine izin vermiş ve dolayısıyla Türkiye Suriyeli muhaliflere yardım ettiği sürece Suriye de PKK'ya yardım edeceğine yönelik mesaj vermiştir.[37] Suriye'de iç savaş bağlamında bölgeye yayılan çatışmalar ile DEAŞ başta olmak üzere PKK terör örgütü ve Suriye'deki uzantısı PYD/YPG terör örgütü Irak'taki güç boşluğundan yararlanarak bölgedeki gelişmeleri etkilemiştir.

Harita 4.2. Sincar Bölgesi
Kaynakça:https://www.manaz.net/pdf-maps/stratejik-haritalar/irak-etnik-haritasi/ (Erişim:02.02.2023).

Irak'ın batısında Sincar bölgesi (harita 4.2.) DEAŞ'ın bölgeye ilerlediği 2014'ten sonra PKK'nın Kandil Dağından sonra ikinci kilit bölgesi haline dönüşmüş ve PKK 2015'ten

[35] PKK terör örgütü 2004 öncesi tek taraflı ateşkes ilan ettiği dönemde PKK'nın Suriye uzantısı PYD/YPG'yi Kandil Dağındaki üssünü ve 1.000 kadar PKK teröristini Suriye'ye geçirerek bu ülkedeki alt yapısını oluşturmaya başlamıştır.
[36] Sönmez, "Arap baharı, Radikalizm ve Terörizm," 86-87.
[37] "2 bin PKK'lı Suriye'nin Kurmên Dağları'na yerleşti," *Milliyet*, 29 Mart 2012, https://www. milliyet. com.tr/gundem/2-bin-pkkli-suriyenin-kurm-n-daglarina-yerlesti-1521456 (Erişim:19.02.2023).

itibaren Sincar'da etkili hale gelmiştir. Sincar bölgesi, Irak ve Suriye arasındaki konumu nedeniyle PKK'nın bölge stratejisi açısından en önemli merkez üssü özelliğini kazanmıştır.[38] Türkiye PKK terör örgütünü ve Sincar üzerinden PYD/YPG irtibatını da dikkate alarak Kuzey Irak'ta kısmen ve yurt içinde hendek operasyonları ile Suriye'nin kuzeyinde 2015'ten itibaren yoğun şekilde askeri gücünü kullanma ihtiyacını duymuştur.

Türkiye-İran ilişkilerinin 2010-2013 döneminde gerilimli olduğu ve Suriye iç savaşının 2011'de başladığı dikkate alındığında, ABD'nin Irak'tan kuvvetlerini 2011 yılı sonu itibarıyla çekmesi Türkiye'nin karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören yeni stratejik kültüre dayalı Irak politikasını uygulamasına fırsat yaratmıştır. Ancak, İran'ın Şii mezhebi üzerinden Irak ve Suriye yönetimi ile kurduğu ilişkiler 2012'den itibaren Sünni İslamcılık yaklaşımıyla hareket etmeye başlayan Türkiye'ye Irak politikasını uygulamada zorluk ve ilişkilerde gerilim yaratmıştır.

4.2. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasını Yapım ve Uygulama Süreci

Bu dönemde dış politika karar verici ve uygulayıcıları 2002-2009 dönemindeki AK Parti kadroları olup, bazılarının görev pozisyonları değişmiştir. AB'ye üyelik reform süreci kapsamındaki yasal düzenlemelerle askeri vesayete önemli ölçüde son verilmesinin, 2007 genel seçimlerinde AK Partinin oy oranını %12,28 oranında yükseltmesiyle TBMM'deki gücünü artırmasının, Abdullah Gül'ün 2007'de Cumhurbaşkanı olmasının TBMM'nin çıkaracağı yasaların onaylanması sürecini kolaylaştırmasının ve 2008'de AK Parti'nin kapatılma davasının sadece devlet yardımının yarısından yoksun bırakılmasıyla sonuçlanmasının verdiği özgüvenle AK Parti Hükümeti Kuzey Irak politikasını ekonomik karşılıklı bağımlılığa dayalı olarak değişen stratejik kültüre istinaden şekillendirme ve uygulama imkânına sahip olmuştur.

Bu dönemde Başbakan Erdoğan görevine devam ederken, 2009'dan itibaren Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu[39] başdanışmanlık yaptığı önceki dönemden farklı olarak bizzat karar verici ve uygulayıcı kadro içinde ağırlıklı bir konuma sahip olmuş ve Orta Doğu politikasını esas itibarıyla 2001'de yayımladığı Stratejik Derinlik vizyonuna dayandırması nedeniyle de dış politika yapım ve uygulama sürecinde aktif bir rol oynamıştır. 2009-2014 döneminde Dışişleri Bakanı ve bilahare Başbakan olan Davutoğlu gerek Kuzey Irak Açılımı

[38]Sönmez, "Arap baharı, Radikalizm ve Terörizm," 89.
[39] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

ve gerekse Demokratik Açılım Sürecine yönelik politikaları şekillendirmede etkili rol oynamıştır. Davutoğlu Dışişleri Bakanı iken Başbakanı ve Başbakan iken Cumhurbaşkanını bu iki açılıma yönelik politikaların yapım ve uygulama süreçlerinde ikna etmiştir.[40] Bu dönemde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişen stratejik kültüre istinaden uygulanan Kuzey Irak politikası karar verme süreçlerine dış güvenlikle ilgili sorumluluğu olan iç siyasi kurumların katılması ihtiyacını azaltmıştır. Bu dönemde dış politika karar verici ve uygulayıcıları önceki dönemdeki bürokratik vesayetten kurtulmuş ve Kuzey Irak politikasını serbest bir şekilde uygulama imkânına kavuşmuştur.

Bu dönemin sonuna doğru Cumhurbaşkanı adayı olan Erdoğan'ın[41] "Anayasa, Cumhurbaşkanı'nı yürütmenin başı olarak görüyor. Bu seçimden sonra sorumluluklar daha da farklı olacak. Protokol cumhurbaşkanı değil, terleyen, koşan, koşturan cumhurbaşkanı..." şeklinde seçim öncesi yaptığı açıklama cumhurbaşkanlığı makamına ilişkin yaklaşımını ortaya koymuştur. Erdoğan 10 Ağustos 2014'te cumhurbaşkanı seçildikten sonra "Anayasadaki yetkilerinin tamamını kullanacağını" ifade etmiş ve "Güçlü Cumhurbaşkanı ile uyumlu çalışacak güçlü bir Başbakan olmalı" [42] şeklindeki ifadesiyle de nasıl bir cumhurbaşkanı olarak görev yapacağının işaretlerini vermiştir. Erdoğan bu yaklaşımı ile kısmen fiilen yarı başkanlık sisteminin uygulanacağını ve sorumsuz ancak siyaseti şekillendiren, ülkeyi yöneten bir cumhurbaşkanı olacağını ortaya koymuştur. Erdoğan'ın bu yaklaşımı; neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde dış politika yapım ve uygulama sürecini etkileyeceğine, bu süreçte lider algısını kendisinin şekillendirmeye devam edeceğine ve başat aktör olacağına dair bir işaret olmuştur.

Başbakan Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle dış politika yapım ve uygulama sürecinde aktif rol oynayan siyasi aktörlerin pozisyonları 28 Ağustos 2014'ten itibaren yeniden değişmiş, Davutoğlu Başbakan ve Mevlut Çavuşoğlu da Dışişleri Bakanı olmuştur. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, ikinci bölümde açıklandığı gibi 1990 Körfez Krizinde dış politika yapım ve uygulama sürecinde başat rol oynamasına benzer şekilde Cumhurbaşkanı Erdoğan da başbakanlık yaptığı 2003-2014 döneminde olduğu gibi iç ve dış politikada başat rol oynamaya devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu tutumu parlamenter sistemdeki devlet-hükümet-parlamento ayrımını ortadan kaldırarak devletin

---

[40] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[41] Erdaş Şafak, "Yeni dönemin işaretleri...," *Sabah,* 8 Nisan 2014, https://www.sabah.com.tr/gundem/ 2014/ 04/08/yeni-donemin-isaretleri, (Erişim: 12.03.2023).

[42] Abdülkadir Selvi, "Erdoğan, Başbakan konusunda ne dedi," *Yeni Şafak*, 12 Ağustos 2014, https:// www. yenisafak. com/yazarlar/abdulkadir-selvi/erdogan-babakan-konusunda-ne-dedi-55308 (Erişim: 12.03.2023).

iç siyasi kurumlarının dönüşmesine ve TBMM'nin yasama gücünün zayıflamasına yol açmıştır. Cumhurbaşkanının devlet ile hükümeti iç içe geçirmesinin bilahare Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine yönelik hazırlığın işareti olduğu söylenebilir.

Bu dönemde Başbakan ve 2014'ten itibaren Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan dış politika yapım ve uygulama sürecinde lider (başat aktör) olarak dış politika seçiminde belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla, dış politikaya yönelik lider algısı hükümet başkanı yerine cumhurbaşkanı tarafından şekillendirilmeye başlamıştır. Erdoğan'ın dış politikaya yönelik bürokratik süreçlerden kaçınması, dış politika yapım sürecinde bürokrasiyi mümkün oldukça dışarıda tutmak istemesi, kendisiyle benzer görüşleri olan danışmanları kullanması, benzer düşünenlerle ilişki kurmayı tercih etmesi, İslami dayanışmaya önem vermesi vb. gibi kişilik özeliklerinin politika yapım sürecinde liderin ani ve duygusal kararlarının öne çıkmasına neden olduğu söylenebilir. [43]

4.3. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkilerin Ara Değişkenlerle Etkileşimi

Bu dönemde AK Partinin 2007 ve 2011 genel seçim beyannameleri ile AK Parti Genel Başkanı Erdoğan'ın 2012'deki 4. Olağan Büyük Kongre konuşması incelendiğinde Irak'a yönelik dış politika vizyonuna karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşım hâkim olmuştur. Bu vizyon Başbakan Erdoğan'ın Irak politikasına yönelik lider algısını şekillendirerek güçlendirmiştir.

AK Parti liderliği 2007 genel seçim beyannamesinde Irak'a yönelik politikada ana hatlarıyla; [44] (i) Irak'taki gelişmelerin enerji hatlarını ve küresel ekonomiyi etkileyeceği; (ii) Irak'ın siyasi birliğinin bozulmasının bölgesel dengeleri ve komşu ülkelerin istikrarını bozacağı; (iii) Irak'ın ekonomik ve elektrik gibi enerji kaynaklarına yönelik ihtiyaçlarının Türkiye'den karşılanmasının sürdürüleceği; (iv) Irak'ın toprak bütünlüğünün anayasal çerçevede korunması, yeniden yapılanmasının sağlanması, kaynakların adil paylaşılması ve çoğulcu demokrasinin geliştirilmesine desteğin sürdürüleceği vurgulanmıştır.

Başbakan Erdoğan'ın "TÜRKİYE HAZIR... HEDEF 2023..." adıyla Türkiye'yi Cumhuriyetin 100'üncü yılına hazırlayan yol haritası olduğunu ifade ettiği AK Parti'nin 2011 Seçim Beyannamesinde dış ve iç politika ana hatlarıyla şöyle açıklanmıştır; (i) İç ve

---

[43] Aylin Ş. Görener & Meltem Ş. Ucal, "The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy," *Turkish Studies* 12,3 (2011): 376-377.
[44] AK Parti, *2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi* (Ankara: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015), 9-11, 202-203.

dış politikada "normalleşme" sürecinin yaşandığı, iç politikaya yönelik demokratikleşme adımlarının atıldığı (OHAL uygulamasının ve askeri vesayetin kaldırıldığı, Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin uygulamaya konulduğu vb.), dış politika bağlamında Türkiye'nin kendi tarih ve coğrafyasıyla barışarak ikisini de stratejik değer olarak gördüğü, karşılıklı kazanca dayalı dış politikayla milli çıkarların korunduğu ve komşu ülkelerle ilişkilerin düzeltildiği vurgulanmıştır. (ii) Barış, istikrar ve iş birliğinin geliştirilmesini öngören komşularla sıfır sorun politikasıyla Türkiye'nin komşularını tehdit/tehlike olarak görmediğini ortaya koyduğu, 2009'da Irak ve Suriye ile "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" uygulamasını başlatarak ikili ilişkilerde paradigma değişikliği yaptığı ifade edilmiştir. (iii) Türkiye'nin bu çerçevede bölgesinde en önemli güç merkezi olduğu ileri sürülmüştür.[45] AK Partinin 2012'de 4. Olağan Büyük Kongresi 2023 Siyasi-Vizyonunda AK Parti Genel Başkanı Erdoğan dış politikaya yönelik olarak iktidarları döneminde "komşularla sıfır sorun," "herkes için güvenlik," "ekonomik entegrasyon," "çok kültürlülük ve barış içinde birlikte yaşamak" ilkelerine dayalı politikalar izlendiğini, enerji konusunun dış politikada önemli yere sahip olduğunu vurgulamıştır. [46]

AK Parti Hükümeti Irak Kürt fiili siyasi oluşumun Irak'ın ve dolayısıyla Türkiye'nin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturduğu algısına dayanan yaklaşımı IKBY'nin 2005 Irak Anayasasıyla meşruiyet kazanmasıyla 2007'den itibaren terk etmiştir. İran'ın Bağdat yönetimi üzerinde nüfuzunu artırmak için Şii eksenli yaklaşımının etkisi dikkate alındığında AK Parti Hükümeti 2007 Seçim beyannamesinde vurguladığı gibi Irak'ta Sünnilerin siyasal sürece katılmasını desteklemiş ve Sünni kesime yakın durmuştur.[47] Bu bağlamda, 2002-2009 döneminde Kuzey Irak politikasında askeri gücün sadece PKK'ya karşı kullanılması; buna karşılık, 2007'den itibaren Bağdat yönetimi ve 2008'den itibaren de IKBY ile iş birliğinin karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı geliştirilmesine yönelik değişen stratejik kültür 2009-2015 döneminde kapsamlı iş birliğini öngörmüştür. Dolayısıyla, Kuzey Irak'ta IKBY'ye yönelik olarak askeri güce dayalı neorealist yaklaşımı öne çıkaran stratejik kültür 2008'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre lider algısıyla dönüştürülmüştür. Stratejik kültürde değişim Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında da değişikliğe yol açmıştır.

Değişen stratejik kültür bağlamında komşularla sıfır sorun politikasını uygulamaya

[45]AK Parti, *12 Haziran 2012 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, "Türkiye Hazır... Hedef 2023" (Ankara: AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı, 2015), 148-151.

[46] AK Parti, *4.Olağan Büyük Kongre 2023 Siyasi Vizyonu,* 29 Eylül 2012, (AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı,2015), 61,62,66.

[47] AK Parti, 2007 *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*, 2015, 202-203.

başlayan AK Parti Hükümeti Türkiye'nin bu dış politika yaklaşımında samimi olduğunu komşu ülkelere göstermek ve Kuzey Irak Açılımı bağlamında IKBY ile ilişkilere ivme kazandırılmasına yönelik olarak ortamı şekillendirmek için ülke içinde de "Kürt meselesini" çözmeye yönelik arayış kapsamında "Demokratik Açılım Süreci"ni 2009'da başlatmıştır.

Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin ana hedefi Türkiye'de Kürtlerin kültürel haklarına yönelik reform yapmak ve PKK terör örgütünü tasfiye etmek olmuştur. AK Parti Hükümeti Kuzey Irak açılımı bağlamında IKBY ile 2008'den itibaren atılan ilk adımlarla karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişen stratejik kültüre istinaden enerji bağlamında kurulan ilişkilerin bilahare enerji hatlarının korunmasına yönelik güvenlik iş birliği de dâhil geliştirilmesini öngörmüştür. AK Parti Hükümeti bu iki açılımla hem IKBY'deki Iraklı Kürtlere hem de Kürt vatandaşlarımıza Türkiye'nin Kürt düşmanı bir devlet olmadığını göstermek istemiş ve iki açılımı birbirini karşılıklı destekleyecek şekilde yakın zaman diliminde başlatmıştır.

AK Parti bu dönemde 2009 mahalli idareler seçimi, 2010 Anayasa referandumu, 2011 genel seçim, 2014 mahalli idareler seçimi, 2014 cumhurbaşkanlığı seçimi ve iki kez 2015 genel seçimi olmak üzere 1 referandum, 2 yerel seçim, 3 genel seçim ve 1 cumhurbaşkanlığı seçimi olmak üzere toplam 7 referandum/seçim sürecinden geçmiştir. Demokratik Toplum Partisi (DTP)'nin 2009 mahalli idareler seçiminde Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde 96 belediyeyi (Diyarbakır dâhil) kazanması AK Parti liderliği tarafından oy artışının tersine dönmeye başladığı şeklinde algılanmıştır. Başbakan Erdoğan'ın bu dönemde seçimlere yönelik hedefinin; tüm referandum/seçimleri oy oranını artırarak kazanmak, bu suretle Demokratik Açılım Sürecinin başarılı olduğunu seçim sonuçlarıyla da kamuoyuna göstermek, anayasa değişikliği yapılmasına imkân verecek şekilde TBMM'de çoğunluğu sağlamak ve anayasa değişikliğiyle cumhurbaşkanlığı makamını güçlendirmeye yönelik olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini kurmak olduğu söylenebilir. Başbakan Erdoğan seçimlere yönelik hedefine ulaşmasına da katkı sağlaması için 2009-2015 döneminde değişen Kuzey Irak politikası (Kuzey Irak Açılımı) ile Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin karşılıklı olarak birbirine katkı sağlamasını öngörmüştür. Bu suretle, Türkiye'nin Kürt düşmanı bir devlet olmadığı gösterilerek ayrılıkçı Kürt hareketinin Irak ve Türkiye'de tehdit olmaktan çıkarılması ve Türkiye ile IKBY'de ekonomi ve demokrasinin gelişmesi için gereken istikrar ortamının sağlanması beklentisi oluşturulmuştur. Demokratik Açılım Sürecinin iç kamuoyunda yaratacağı etkilerin 2009-2015 döneminde farklı türde yapılacak toplam 7 referandum/genel seçim/mahalli

seçim/cumhurbaşkanlığı seçimi sonuçları üzerinden değerlendirilmesine ve gerektiğinde açılım sürecin yeniden şekillendirilmesine katkı sağlayabileceği dikkate alınarak söz konusu referandum/seçimler bu sürecin önemli bir parçasını oluşturmuştur denebilir.[48]

Devlet-toplum ilişkileri bağlamında AK Parti'nin seçmen kitlesinin genişletilmesi veya mevcut seçmenlerin konsolide edilmesine yönelik olarak özellikle 2010 Anayasa değişiklik referandumundan sonra AK Partinin iç siyasi kurumları kontrol altına alma ve muhalefeti etkisizleştirme çabaları kutuplaşmanın itici gücü olmuştur. Başbakan Erdoğan, 2010 Anayasa referandumu kapsamında Hatay ve Adana'da halka yaptığı konuşmalarda "CHP, MHP, BDP, bir kısım medya, YARSAV (Yargıçlar ve Savcılar Birliği) ve terör örgütü hepsi... şerde ittifak ediyorlar" şeklindeki söylemle muhalefete yüklenmesi toplumun kutuplaştırılmasına yönelik AK Parti liderliğinin yaklaşımına işaret etmiştir.[49]

Tablo 4.1. 2009-2015 Dönemi Mahalli ve Genel Seçim Sonuçları[50]

	29 Mart 2009 Mahalli Seçim %	**12 Haziran 2011 Genel Seçim %**	**30 Mart 2014 Mahalli Seçim %**	**7 Haziran 2015 Genel Seçim %**
AK Parti	38,64	**49,83**	43,3	**40,87**
CHP	24,70	25.98	26,45	24,95
MHP	16,50	13,1	17.76	16,29
HDP/BDP/DTP Bağımsızlar	DTP 5,16	Bağımsızlar **6,57**	BDP 4,18	HDP **13,20**

Bu dönem atılmış adımlarda siyasi kaygılar ve seçimlere yönelik oy kaygısı olabilmekle birlikte, kontrol edilemeyen durumlarda maksadın dışında bir sonuç da alınmıştır. O dönemde yanlış bir iş yapıyorsunuz, sizin hedefiniz oy almaksa alacağınızdan

[48] Yazarın E.Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan) ile mülakatı, Ankara, 12 Mayıs 2023.

[49] "Şer İttifakı," *Hürriyet,* 01 Ağustos 2010, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ser-ittifaki-15460915 (Erişim: 19.02.2023).

[50] 2009 Mahalli İdareler Seçimi https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2009MahalliIdareler/Resmi Gazete /BelediyeBaskanligi.pdf; 2011 Genel seçimi (https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/ 2011Milletvekili Secimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf; 2014 Mahalli İdareler Seçimi https://www.ysk.gov.tr/ doc/dosyalar /docs/2014MahalliIdareler/BelediyeBaskanligi2014.pdf; 2015 genel seçimi https://www. ysk.gov.tr/doc/ dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/KesinSecimSonuclari/ Resmi Gazete /D.pdf (Erişim:7 Kasım 2023).

fazla oy kaybedersiniz diyenler olmuştur.[51] Tablo 4.1.'de gösterildiği gibi AK Partinin Demokratik Açılım Sürecinde yapılan genel seçimlerde oy oranının yaklaşık % 9 azalmasına karşılık, HDP'nin oy oranının yaklaşık % 6,63 artması da bunu doğrular mahiyettedir.

Devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkileri de TSK'nın politikada etkisinin azaltılmasına yönelik olarak 2002-2009 döneminde AK Parti Hükümetinin yaptığı yasal düzenlemelere ilâveten 9 Temmuz 2010'da İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi 300'den fazla muvazzaf/emekli general/subay hakkında "Türkiye Cumhuriyeti yürütme organını cebren ıskat ve vazife görmekten cebren men etmeye teşebbüs etmek" iddiasıyla kamuoyunda "Balyoz" diye bilinen davayı açmış, yargılamış ve 2012'de söz konusu askeri şahıslara 16-20 yıl hapis cezaları vermiştir. Önceki dönemde açılan Ergenekon Davası kapsamında 275 muvazzaf/emekli general/subay, akademisyen, gazeteci, politikacı ve polis yargılanarak 2013'te hapis/müebbet hapis cezalarına çarptırılmıştır.[52] Ergenekon davasına ilâveten bu dönemde Balyoz Davası ve diğer davalar TSK'nın kamuoyunda kurumsal itibarını ve güvenilirliğini azaltmıştır. Yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre TSK'ya güven 2010'da % 63,2[53] iken, 2013'te % 51,7'e[54] % 11,5 oranında gerilemiştir. Dolayısıyla, kendi içine kapanan TSK Demokratik Açılım Sürecine karşıt bir tutum sergilememiştir.[55]

TSK'nın ülke siyasetindeki etkisini artıran TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi ile tanımlanan Silahlı Kuvvetlerin "Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır." şeklinde vazifesi 2013'te "yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır." şeklinde değiştirilmiştir. Böylece 2003'ten itibaren başlatılan on yıllık süreçte askeri vesayetin sonlandırılmasına yönelik düzenlemeler büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu bağlamda, Türk ordusunun siyasetteki gücü ve etkisinin ne ölçüde değiştiğine yönelik 2015'te yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre katılımcıların 2011'de % 53,3'ü, 2012'de

---

[51] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[52] Banu Eligür, "Turkey's Declining Democracy," *Current Trends in Islamist Ideology*, no.17 (2014): 6-8.

[53] Kadir Has Üniversitesi, *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu,* 17 Ocak 2012, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/tssea-2012.pdf (Erişim:1.12.2023),

[54] Kadir Has Üniversitesi, *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Özeti,* 5 Şubat 2014, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/tssea-2014.pdf (Erişim:1.12.2023).

[55] Özlem Kaygusuz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler, AB Süreci ve Kürt Sorunu'nun Etkileri," *Mülkiye,* XXXIV, 268 (2010):207.

% 50,8'i, 2013'te % 54,9'u ve 2014'te % 52,4'ü "azalmıştır" cevabını vermiştir.[56] Bu da, askeri vesayetin sonlandırılmasına yönelik düzenlemelerin etkili olduğuna işaret etmektedir.

Bu dönemde, hem AB'ye üyelik sürecinde yapılan yasal değişikliklerle TSK'nın MGK üzerinden Kuzey Irak'ta IKBY'ye yönelik Türkiye'nin politikasına etkisinin azaltılması hem de kurumsal anlamda yapılan dönüşümler ve yukarıda açıklanan dış politika vizyonuna göre Kuzey Irak politikasında ekonomik gücün kullanılmasına öncelik verilmesiyle TSK'nın dış politika karar süreçlerine katılmasına ihtiyaç kalmamıştır. Dolayısıyla, TSK'nın dış politikadaki rolünün azalmasıyla Türkiye'nin Kuzey Irak politikası IKBY ile ilişkiler bağlamında güvenlik ağırlıklı olmaktan çıkarak diplomatik, ekonomik, kültürel ve ideolojik (dinsel/mezhepsel) ağırlıklı olmaya başlamıştır.

Buna ilâve olarak, Yeni-Osmanlıcılık ile Siyasal İslam veya İslamcı dış politika karar ve uygulamalarında bürokratik oligarşinin etkisini azaltmak için iç siyasi kurumların dönüştürülmesine devam edilmesi lider (başbakan) algısıyla şekillenmiştir. AK Parti iktidarı, 2007 ve 2011 genel seçimlerinde oy oranını sürekli artırdığı dönemde iç siyasi kurumlara hâkim olma hedefine yönelik olarak başta TSK ve yargı olmak üzere kritik iç siyasi kurumlar üzerinde kontrol ve hâkimiyetini de giderek artırmıştır. Bu suretle, dış ve iç politikaya yönelik karar verme ve uygulama süreçlerinde liderin serbest (toplumdan ve kurumlardan özerk) hareket etme ortamı sağlanmıştır.

AK Partinin 2012'deki 4. Olağan Büyük Kongresinde, Türkiye'nin siyasi sisteminde yapısal bir sorun olduğu, buna yapısal bir çözüm bulmak gerektiği, bunun için başkanlık, yarı-başkanlık veya partili cumhurbaşkanlığı tercihlerinden birinin seçilip uygulanmasının şart olduğu vurgulanmıştır.[57] Devlet kurumlarının 2003'ten itibaren adım adım dönüştürülmesinin orta vadede cumhurbaşkanlığı (başkanlık) sistemine geçme hedefine yönelik olduğu ifade edilebilir.

Bu dönemde Türkiye'nin Irak'ta devlet ve devlet dışı aktörlere yönelik politikalarında tablo 4.2.'de açıklanan ara değişkenler etkili olmuştur. Türkiye Irak üzerindeki rekabette İran ile dengeyi sağlamak için Bağdat yönetimine etkide bulunmak üzere ara değişkenlerin özellikle de değişen stratejik kültürün etkisiyle Irak ve Kuzey Irak politikalarını şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğü korunarak Bağdat yönetimi ile ilişkileri geliştirmeyi ve Irak'ın yeniden inşasında rol oynamayı esas alan bir

---

[56] Kadir Has Üniversitesi, *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Özeti,* 20 Ocak 2015,s.18, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TSSEA-2015.pdf, (Erişim:20.10.2023).
[57] AK Parti, *4. Olağan Büyük Kongresi*,16.

politika izlemeyi öngörmüştür. Irak politikasının yanı sıra devlet dışı aktör olan IKBY'yi kontrol altına alarak Kuzey Irak'taki gelişmeleri yönlendirme ve yeniden yapılandırma sürecinden pay alma yaklaşımıyla IKBY'ye yönelik politikayı karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürle şekillendirmeyi esas almıştır. IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesiyle de Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada kaynak ve güzergâh çeşitliliğinin artırılması, IKBY'nin ekonomik bakımından Türkiye'ye bağımlılığının artırılması, Demokratik Açılım süreciyle Iraklı Kürtler ile Türkiye'deki Kürtler üzerinde olumlu etki yaratılması ve PKK'nin çözüm süreci üzerinden tasfiye edilmesi öngörülmüştür.

Tablo 4.2. Türkiye'nin Irak'taki Aktörlere Yönelik Politikasının Ara Değişkenleri

Devlet ve devlet dışı aktörler	Ara değişkenler			
	Lider Algısı	Stratejik Kültür	Devlet-Toplum İlişkileri (Sivil-asker ilişkileri)	İç Siyasi Kurumlar
Bağdat yönetimi (Şii)	Bağdat yönetimi güçlendirilmelidir.	Karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yakın iş birliği yapılmalıdır.	Irak politikası yapım ve uygulamasında MGK ve TSK'nın etkisi azaltılmıştır.	MGK ve TSK'nın dönüştürülmesi sürdürülmelidir.
Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (Sünni)	IKBY kontrol altına alınmalıdır.	Karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı enerji, ticaret ve güvenlik alanında iş birliği yapılmalıdır.	TSK'nın Kuzey Irak politikası yapım ve uygulamasında etkisi azaltılmıştır.	
Kuzey Irak'ta PKK terör örgütü	PKK terör örgütü tasfiye edilmelidir.	Demokratik Açılım Süreci uygulanarak Türkiye'nin Kürt karşıtı olmadığı gösterilmelidir.	Askeri güç sadece PKK ile mücadele için kullanılmalıdır.	

4.4. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin 2009-2015 Dönemi Kuzey Irak Politikası

AK Partinin 11 Kasım 2006'da 2. Olağan Büyük Kongresinde Genel Başkan Erdoğan'ın dış politikada stratejik hedef olarak ifade ettiği AB'ye üyelik sürecine[58] 2002-2009 döneminde verilen öncelik 2006'dan itibaren azalmaya başlamış veya bazı fasıllarda

[58] AK Parti *2. Olağan Büyük Kongresi, Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'ın konuşması*, 11 Kasım 2006,9.

tıkanma nedeniyle AB ile ilişkiler istikrarsız hale gelmiştir. Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, AK Parti İstanbul İl Başkanlığı'nın 2007'de düzenlediği etkinlikte Dış Politika konulu konuşmasında "Kuzey Irak'taki Kürtler de Türkmenler de bizim akrabamız. Hepsinin orada mutlu bir şekilde yaşamasını istiyoruz. Tek arzumuz kendi toplumuyla ve komşularıyla barışık, topraklarını terörist yatağı haline getirmeyen bir Irak."[59] Dışişleri Bakanı Gül'ün Irak Kürtlerinin de akrabamız olduğuna ilişkin 2007'deki bu ifadesi Türkiye'nin IKBY'ye yönelik yaklaşımın değişmeye başladığına dair ilk işaret olmuştur. Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele kapsamında Irak, ABD ve Türkiye arasında 23 Şubat 2009'da başlatılan üçlü mekanizma toplantılarının ilk üçüne IBKY'nin katılmasına Türkiye itiraz ederken, 20 Aralık 2009'da söz konusu dördüncü toplantının Bağdat ve devamı mahiyetinde IKBY'nin merkezi olan Erbil'de yapılmasına Türkiye'nin itiraz etmemesi de bu değişime işaret etmiştir.[60] Gerek uluslararası sistemin, gerekse bölgesel alt sistemin etkilerinin dış politikayı belirleyiciliğinin giderek azaldığı ve stratejik ortamın serbest olduğu dönemde 2009'dan itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığı öne çıkaran stratejik kültürdeki değişikliğe istinaden Türkiye komşularla sıfır sorun yaklaşımı kapsamında Kuzey Irak politikasında değişiklik yapmıştır.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasındaki temel değişiklik Başbakan Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu'nun 2001'de geliştirdiği "Stratejik Derinlik" vizyonu ve Yeni-Osmanlıcılık yaklaşımı çerçevesinde AK Parti Hükümetinin "komşularla sıfır sorun" politikasını uygulamasıyla başlamıştır. Bu dönemde 2009-2014 yıllarında Dışişleri Bakanı, 2014-2016 yıllarında Başbakan olarak görev yapan Davutoğlu[61] CHP iktidarı döneminin ülkeyi Osmanlı coğrafyasından uzaklaştırma politikasını eleştirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun eski sınırları üzerinden bu bağı canlandırmak istediğini vurgulamıştır.

Dışişleri Bakanı olarak 2009'dan itibaren görev yapan Davutoğlu, dış politika için; (i) güvenlik ve demokrasi arasında denge kurmak; (ii) komşularla sıfır sorun politikasını uygulamak; (iii) komşu bölgelerin ötesinde de ilişkileri geliştirmek; (iv) çok boyutlu dış politikayı sürdürmek ve (v) ritmik diplomasiye dayalı proaktif politika (yüz yüze iletişimin, diplomatik çabalarla liderlik etmenin ve uluslararası kuruluşlara aktif katılımın öneminin

---

[59] "Gül: Türkmenler de Kürtler de akrabamız," *Sabah,* 14 Ocak 2007, http://arsiv.sabah.com. tr/2007/01/14/siy 102.html (Erişim:19.03.2023).

[60] "Atalay: Erbil'de PKK'nın tasfiyesini konuştuk," *Yeni Şafak,* 21 Aralık 2009, https://www.yenisafak.com/gundem/atalay-erbilde-pkknin-tasfiyesini-konustuk-230151, (Erişim: 25.03.2023).

[61] Tulin Daloğlu, "Davutoglu Invokes Ottomanism as New Mideast Order," *Al Monitor*, 10 Mart 2013, https://www.al-monitor.com/originals/2013/03/turkey-davutologu-ottoman-new-order-mideast.html# :~:text= Davutoglu (Erişim: 18.02.2023) .

büyük ölçüde vurgulanması) uygulamak şeklinde beş temel ilke öngörmüştür.[62] Davutoğlu dış politikanın insan hakları, tarihsel/coğrafi süreklilik, istikrar ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören yaklaşımın bölgesel/küresel barışa katkıda bulunacağını[63] ve ekonomik entegrasyonun bölge barışını sağlama ve sürdürme için zorunlu olduğunu ileri sürmüştür.[64]

Davutoğlu, Stratejik Derinlik vizyonunda "sivil toplum, iş dünyası kuruluşları ve diğer birçok kuruluşun faaliyetlerinin" dış politika vizyonunun bir parçası olduğunu savunmuştur.[65] 1980'li yıllarda neoliberal ekonomi politikaları sonucu gelişen "Anadolu Kaplanları"nın AK Parti seçmeninin sadık kesimini oluşturduğunu dikkate alarak ihracat için yeni pazarların yaratılması dış politika yapımında önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda, Kemal Kirişçi'ye göre, Türkiye "ticaret devleti" olma sürecine girmiştir. Dolayısıyla, bu süreç Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde karşılıklı ekonomik bağımlılık politikası izlemesini kolaylaştırmış ve dış politika araçları da buna göre değişmeye başlamıştır.[66]

ABD kuvvetlerinin 2011 yılı sonuna kadar Irak'tan çekilmesinin 2008'de Irak ile anlaşmaya dayalı takvime bağlanması, Türkiye'nin İran ve Suriye ile ilişkilerini 2004'ten itibaren geliştirmesi ve ABD Başkanı Obama'nın 2009'dan itibaren Türkiye'yi "model ortak" şeklinde tanımlayarak Irak ile ilgilenmeye teşvik etmesi Türkiye'nin 2009'dan itibaren Irak politikasını değiştirmesine yönelik ortamı hazırlamıştır. Bu bağlamda, 2009-2015 döneminde AK Parti Hükümeti, komşularla sıfır sorun yaklaşımıyla Irak'ta karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı değişen stratejik kültürün uygulanmasını öngören bir politika uygulamaya başlamıştır. Stratejik Derinlik vizyonunun Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yönelik müdahalelerine destek sağlayan Osmanlı referanslarıyla dolu olması nedeniyle, Davutoğlu Türkiye'yi bölgenin Sünni İslamcılığın lideri olarak özellikle 2011'den itibaren öne çıkaran bir yaklaşımı benimsemiştir.[67] AK Parti Osmanlı İslamcılığı, 1980'lerde Türkiye'nin ekonomik ve güvenlik çıkarları peşinde koşan çok taraflı angajmanlarını meşrulaştırmaya çalışan Başbakan Turgut Özal'ın "Yeni-Osmanlıcı" yaklaşımına göre daha

---

[62] Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," *Insight Turkey*,10,1 (2008): 79-82.

[63] Ahmet Davutoğlu, "Turkish Vision of Regional and Global Order: Theoretical Background and Practical Implementation," (Transcript of the Keynote Lecture Delivered at St Antony's College, Oxford on 1 May 2010), *Political Reflection,* 1, 2 (2010): 49.

[64] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik:Turkiye'nin Uluslararası Konumu* (İstanbul: Küre Yyn.ları,2001),147.

[65] Age.s.25.

[66] Kemal Kirişçi, "The Transformation of the Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State," in *New Perspectives on Turkey (*Special Issue on Turkish Foreign Policy), 40, (2009): 42-43.

[67] Hintz Lisel, "Flipping the Scripts: Pop Culture as Alternative Subject and Data Source in MENA Studies:'https://apsamena.org/2019/04/16/flipping-the-scripts-pop-culture-as-alternative-subject-and-data-source-in-mena-studies/ (Erişim: 27.11.2022).

bağımsız ve daha az Batı dostu olmayı öngörmüştür.[68]

Irak'ta 2009'daki gelişmeler kapsamında; güvenlik ortamının nispeten iyileşmesi, seçimlerin yapılması, demokratik kurumların geliştirilmeye çalışılması, ekonominin istikrar kazanmasına yönelik adımların atılması ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması öne çıkmaya başlamıştır. Türkiye'nin Irak politikasındaki dikkat çekici gelişme, Ankara'nın komşularla sıfır sorun yaklaşımı çerçevesinde Irak ile ilişkilerde güvenlik konularını ikinci plana alarak karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ekonomik ilişkileri çeşitlendirmek için attığı adımlar olmuştur. Siyasi ve ekonomik ilişkilerde ilk adım olarak karşılıklı ekonomik bağımlılık oluşturmaya ve çeşitli alanlarda iş birliği zemini yaratmaya yönelik 2008'de Irak ve Türkiye arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin 2009'dan itibaren Irak ile ticari ilişkileri normalleşmeye ve üst düzey karşılıklı ziyaretler Türkiye ile Irak ilişkilerini çok boyutlu hale getirmeye başlamıştır. Türkiye Irak'taki devlet dışı aktör olan IKBY ile önyargıları kırmak için 2008'de adım atmıştır.[69] Bu politika değişikliğinde; dışarıda bırakılması halinde Bağdat'ın tamamen İran'ın yörüngesine gireceği, bunun da Türkiye'nin bölge genelinde durumunu güçleştireceği, Türkiye'nin IKBY'yi tamamen dışlaması halinde ise PKK ile daha fazla yakınlaşabileceği, bu durumun Türkiye'nin PKK ile mücadelesini daha da güçleştireceği yaklaşımı etkili olmuştur.[70]

Irak'a yönelik dış politika değişikliğinde AK Parti Hükümetinin dış politika vizyonunda öngördüğü şekilde Türkiye'nin enerjide kaynak ve güzergâh çeşitliliğini artırmaya yönelik enerji iş birliğinin yapılması ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ön plana çıkmıştır.[71] Türkiye dış politikada Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin korunması söylemini devam ettirerek Bağdat hükümeti ile siyasi ve ekonomik ilişkilere öncelik verirken, Irak merkezi yönetiminin ve ABD'nin itirazlarına rağmen 2008'den itibaren IKBY ile de enerji konusunda iş birliğini ve ticareti geliştirmeye başlamıştır.[72] Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasındaki değişiklikte; (i) dış faktörlerin belirleyiciliğinin tek kutuplu uluslararası yapıdan çok kutuplu yapıya geçiş sürecinde azalmaya başlaması; (ii) ABD'nin Irak topraklarından kuvvetlerini çekme kararı

---

[68] Didem Özdemir Albayrak and Kürşad Turan, "Neo-Ottomanism in Turkish Foreign Policy through the Lens of Principal-Agent Theory," *Journal of Security, Strategy and Political Studies* 1,1 (2016): 129,150.

[69] Mesut Özcan, "Turkish Foreign Policy Towards Iraq in 2009," *Perceptions* XV, 3-4 (Autumn-Winter 2010): 128-129.

[70] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[71] Marianna Charountaki, "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government,"*Perceptions* 17, 4 (2012):185-208.

[72] Banu Eligür, "Turkish-Israeli Relations between 2002 and 2020: The Impact of Nonstate Actors on the Bilateral Ties," *Journal of the Middle East and Africa*, 14,4 (2023):18.

nedeniyle bölgesel güç dengesinde değişiklik olacağına yönelik beklentinin oluşması; (iii) AK Parti liderliğinin 2008'den itibaren değişen stratejik kültürü uygulamaya başlaması; (iv) gelişmelere bağlı olarak dış politika seçeneklerinin artması etkili olmuştur.

AK Parti liderliği; yasal düzenlemelerle dış politika yapım ve uygulama süreçlerine hâkim olması, 2006'dan itibaren AB'ye üyelik sürecinin yavaşlaması hatta Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin tutumu nedeniyle tıkanması, Başkan Obama döneminde ABD'nin 2009'dan itibaren Türkiye'yi özellikle Irak ile ilgilenmeye teşvik etmesi ve AK Parti 2007 seçim beyannamesinde belirtildiği şekilde Irak'ta yaratılacak etkinin Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkisini de ortaya çıkarma ihtimalini artırması nedeniyle Türkiye'nin bölgesel güç olması için daha aktif ve iddialı dış politika izleyebileceğini algılamış ve esas itibarıyla 2009'dan itibaren komşularla sıfır sorun yaklaşımı bağlamında öncelikle Irak ve Suriye'ye odaklanmaya başlamıştır. Bu kapsamda, Orta Doğu bölgesini Türkiye'de üretilen mallar için büyük bir pazar olarak gören AK Parti Hükümeti bölgeyi ekonomik ilişkilere dayalı şekillendirme amacına hizmet edecek tarzda devleti "güvenlik devleti"nden "ticaret devleti"ne dönüştürmeyi hedeflemiştir. AK Parti'ye yakın işadamları dernekleri bölgede Türkiye'nin dış politikasının itici ve şekillendirici unsurlarından birisi haline gelmiştir.

Sadece komşularla sıfır sorunu değil, komşuların kendileri arasında da sıfır sorunu öngören Türkiye'nin dış politika yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası 2009'a kadar olan dönemdeki Irak politikasından farklılaşma olarak görülebilir.[73] Bu dönemde Türkiye'nin Irak politikası; Bağdat hükümeti ile ilişkilerin yanı sıra Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile de ilişki kurulması ve özellikle enerji alanında iş birliği yapılması şeklinde tezahür etmiştir. AK Parti liderliği IKBY ile enerji ve buna bağlı güvenlik iş birliğine yönelik ilişkilerin geliştirilmesinin yaratacağı psiko-sosyal atmosferin Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin başarılı olmasına zemin oluşturacağını, Demokratik Açılım Sürecinin başarılı olmasının da IKBY ile ilişkilerin pekiştirilmesine katkı sağlayacağını öngörmüştür. Ayrıca, Demokratik Açılım Sürecinin 2011 genel seçiminde AK Partinin anayasa değişikliğine imkân verecek parlamento çoğunluğuna ulaşmasına ve 2014 cumhurbaşkanlığı seçiminde Cumhurbaşkanlığı sistemine (bir tür başkanlık sistemi) geçiş yapılmasına katkı sağlamasına yönelik bir beklenti yarattığı da ifade edilebilir.

Türkiye'de 12 Haziran 2011'deki[74] genel seçim sonrası TBMM'ye 6 Temmuz 2011'de

---

[73] Özden Zeynep Oktav,"Concluding Remarks," in *Turkey in the 21 st Century Quest for a New Foreign Policy* (NY: Routledge, 2016), 209.

[74] AKP, 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde oy oranını % 49,83'e çıkarır. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/ docs/ Milletvekili/ 7Haziran2015/KesinSecimSonuclari/ResmiGazete/D.pdf (Erişim: 26.07.2022).

sunulan III. Erdoğan Hükümet Programında[75] "komşularla sıfır sorun" dış politika yaklaşımın Orta Doğu bölgesine yönelik olarak sürdürüleceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirme çabalarının süreceği ve Türkiye'nin, Irak'ın istikrara kavuşması için gayret göstereceği vurgulanmıştır.

AK Parti 2011 genel seçimlerinde aldığı yüksek oy oranıyla (% 49,83) iktidarını pekiştirdikten sonra iç siyasi kurumlar üzerinde kontrolünü artırmıştır. Bu gelişme, AK Parti iktidarının daha muhafazakâr, daha açık bir şekilde İslami bir toplum yaratmak için İslami değerlere ve kimliğe odaklanmasına ortam hazırlamıştır.[76] AK Parti'nin 4. Olağan Büyük Kongresinde (2012), ilk yıllarda kullanılan "muhafazakâr demokrasi" söylemi yerine, Türkiye'nin Batılılaşmanın etkilerinden kurtulmuş bir "Müslüman ulus" olarak yeniden tanımlanmasını öngören "medeniyet söylemi"ni öne çıkarması iç ve dış politikada bir dönüm noktasını oluşturmuştur.[77] AK Parti Genel Başkanı Erdoğan bu kongrede "Demokratik siyasetin kendi medeniyetimizin değerleriyle, referanslarıyla yapılabileceğini gösterdik."[78] diyerek "demokratikleşmeyi" sadece "İslami kimliğin yükselişine" indirgemiştir.[79] AK Parti popülist, yerlici, medeniyetçi söylemini uluslararası ilişkilerde Batı hegemonyasına meydan okuyarak Türkiye'nin yeni "Sünni Müslüman" kimliğinin altını çizmeyi amaçlayan bir dış politika söylemi ve pratiğiyle birleştirmiştir.[80] AK Parti'nin 4. Olağan Büyük Kongresinin yapıldığı 2012 yılından itibaren Türk iç ve dış politikası Siyasal İslamcılık (Sünni) ile şekillendirilmeye başlamıştır.

AK Parti Hükümeti 2009-2015 döneminde Türkiye'nin sadece Batı ve Doğu arasında bir köprü değil, her alanda politika üreten ve uygulayabilen "merkez ülke"[81] olduğu söylemini öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, Suriye, Lübnan ve Ürdün'ü kapsayan serbest ticaret bölgesinin kurulması ve Orta Doğu sorunlarının çözüme kavuşturulması hedefine yönelik dış politika uygulanmıştır. Ancak, Türkiye-İran ilişkilerinin 2010-2013 döneminde gerilimli olduğu, Suriye'de iç savaşın 2011'de başladığı, 2012-2014 döneminde Bağdat ile ilişkilerin gerildiği, Mısır ile 2013'ten itibaren ilişkilerin bozulduğu ve İsrail ile bozuk ilişkilerin

---

[75] İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10*, (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 8366-8367.
[76] Gareth Jenkins, " Islamism in Turkey," in *Routledge Handbook of Political Islam*, ed.Shahram Akbarzadeh, 129-141, (NY: Routledge, 2012),140.
[77] Menderes Çınar, "Turkey's 'Western' or 'Muslim' Identity and the AKP's Civilizational Discourse," *Turkish Studies*, 19, 2 (2018):186.
[78] "Başbakan Erdoğan'ın AKP 4 ncü Kongre Konuşması," *T24*, 30 Eylül 2012, https://t24.com.tr/haber/basbakan-erdoganin-konusmasinin-tam-metni, 214180, (Erişim: 10 Ekim 2022).
[79] Çınar, "Turkey's 'Western' or 'Muslim' Identity and the AKP's Civilizational Discourse," 190.
[80] Age.s. 177-178.
[81] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 83.

2009'dan itibaren gerginleştiği bir ortamda Türkiye komşularla sıfır sorun politikasından sonuç alamamıştır. Türkiye'nin Irak politikası da DEAŞ'ın 11 Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmesi ve Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğundaki 49 diplomatı/sivili rehin almasıyla çıkmaza girmiştir. [82]

Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" yaklaşımı konjonktürel sorunlar da dâhil bölgesel dinamikleri ve komşularla egemenlik konusu olan yapısal sorunları dikkate almayan iyi hesaplanmamış bir yaklaşım olduğundan komşularla ilişkileri geliştirmeye çalışırken diğer komşu ülkelerle olan sorunların da dikkate alınmasını gerektiren bir duruma yol açmıştır. Bu yaklaşım komşu ülkenin yönetimi ile iş birliği yapılmasını öne çıkarması gerekirken, özellikle Dışişleri Bakanı Davutoğlu döneminde Suriye halkının belli bir kesimini (Sünnileri) destekleyen tutum nedeniyle Türkiye'yi Suriye yönetiminden giderek uzaklaştırmış ve Türkiye'nin Suriye krizinin içine çekilmesine de yol açmıştır. Dolayısıyla, dış politikada komşularla sıfır sorun yaklaşımının kuramsal anlamda sorunlu, tutarsız ve yüzeysel olması nedeniyle başarılı olamadığı ileri sürülebilir. [83]

Komşularla sıfır sorun yaklaşımının sonuçsuz kaldığı bu dönemde Orta Doğu bölgesinde durum böyleyken AB ile ilişkilerde yaşanan durgunluk, Yunanistan, Fransa ve Almanya ile ilişkilerde gerginlik de dikkate alındığında bu durum uluslararası ilişkilerde bir tür yalnızlık oluşturmuştur.[84] Türkiye'nin mevcut dış politikasının tarifi için Başbakan Erdoğan'ın dış politika başdanışmanı ve Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı İbrahim Kalın [85] " 'Türkiye Ortadoğu'da yalnız kaldı' iddiası doğru değil ama eğer bu bir eleştiri ise o zaman söylemek gerekir. Bu, değerli bir yalnızlıktır." şeklinde söylem geliştirmiştir. Türkiye'nin 2010-2014 döneminde özellikle Orta Doğu bölgesinde yalnızlaşması üzerine geliştirilen "değerli yalnızlık" söylemi komşularla sıfır sorun yaklaşımının mevcut gelişmeler ışığında sürdürülemezliğini ortaya koymuştur.

Türkiye 2009-2015 döneminde Kuzey Irak Politikası kapsamında; (i) karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı 2008'den itibaren değiştirilen stratejik kültürün uygulanmasına yönelik strateji, bu bağlamda 2009-2012 döneminde Bağdat ve Erbil üzerinden iki kanallı,

---

[82] Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması No: 196, 11 Haziran 2014, Musul'daki Başkonsolosluğumuz Yerleşkesine Gerçekleştirilen Baskın Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-196_-11-haziran-2014_-musul_daki-baskonsoloslugumuz-yerleskesine-gerceklestirilen-baskin-hk_.tr.mfa (Erişim: 25.03.2023).

[83] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[84] Namık Tan, "Yalnızlık Diplomasisi", 15 Eylül 2020, https://yetkinreport. com/2020/09/15/yalnizlik-diplomasisi/, (Erişim:02.11.2023).

[85] "Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi," *Hürriyet,* 21 Ağustos 2013, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dis-politikada-degerli-yalnizlik-donemi-24553602 (Erişim: 23.03.2023).

2012'den itibaren IKBY ile ağırlıklı ilişkiler geliştirilmesi ve Irak Türkmenlerinin hak ve çıkarlarının korunması; (ii) Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile enerji ve güvenlik iş birliği ve aynı zaman diliminde Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin uygulanmasına yönelik strateji şeklinde iki temel strateji uygulamıştır.

Türkiye Kuzey Irak Açılımı ve Demokratik Açılım Süreci olarak isimlendirilen iki açılımı bölgesel ve kendi iç dinamiklerinin yanı sıra küresel dinamikler bağlamında Demokratik Açılım Sürecinde AB'nin taleplerini, Kuzey Irak Açılımında ise ABD'nin tutumunu da dikkate alarak yapmıştır. AB'ye üyelik süreci bağlamında yapılan reformlar ve 2004'te MİT üzerinden PKK elebaşısı Öcalan ile İmralı'da görüşülmesi sonrası şekillendirilen Demokratik Açılım Süreci Temmuz 2009'da kamuoyu tarafından görünür şekilde başlatılmıştır. Kuzey Irak Açılımı ise Kuzey Irak fiili siyasi oluşumunun 2005 Irak Anayasasıyla özerkliğe kavuşması sonrası 2005'de MİT aracılığıyla Mesud Barzani ile temas kurulmasını müteakip Barzani'nin PKK ile aynı çizgide olmadığının anlaşılması ve bilahare ABD'nin de teşvikiyle ilk resmi temasın 2008'de yapılmasıyla başlamıştır. Aynı dönemde uygulamaya konulan Demokratik Açılım Süreci AB bağlantılı, Kuzey Irak Açılımı ise ABD bağlantılı olarak başlatılmıştır denebilir.[86]

4.4.1. Karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasına yönelik strateji

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2009-2012 yılları arasında Irak politikası bağlamında ele alınmış ve Türkiye Bağdat ve Erbil ile ilişkileri dengeli şekilde geliştirmiştir. Bağdat yönetimi ile 2012'den itibaren ilişkilerdeki gerilim nedeniyle Türkiye Erbil ile ilişkilere ağırlık vermiştir. Bu kapsamda uygulanan stratejiler aşağıda açıklanmıştır.

4.4.1.1. Karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı Bağdat ve Erbil üzerinden iki kanallı iş birliğine yönelik strateji

Türkiye-Irak ilişkilerinde bu dönemin başlangıcındaki durgunluk iki ülke arasındaki sorunlardan ziyade Irak'taki gelişmeler ve Başbakan Maliki'nin tutumundan kaynaklanmıştır. Buna karşılık, Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, ülkede istikrarın tesis edilmesi, komşularıyla ve uluslararası toplumla bütünleşmesini öngören politika yaklaşımıyla tarihsel dostluk, kardeşlik ve akrabalık bağlarıyla Irak'taki tüm

[86] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

kesimlere erişim sağlamıştır. Bu bağlamda, uzun vadeli hedef,[87] başta siyasi, ekonomik ve kültürel alanlardaki ilişkilerin güçlendirilerek iki ülke arasında uzun vadeli stratejik ortaklık kurulmasıdır. Ulusal çıkarlar çerçevesinde 2008'de karşılıklı olarak kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin (YDSK) canlandırılması hususu 2009'da öne çıkmıştır. İlk YDSK toplantısı, 15 Ekim 2009'da Bağdat'ta gerçekleştirilmiş ve güvenlikten enerjiye, eğitimden ulaştırmaya, bayındırlıktan sağlığa 48 mutabakat muhtırası imzalanmıştır.[88] Türkiye Irak ile iş birliğinin her alanda ortak projelerle geliştirilerek ekonomik entegrasyon sağlanmasını hedeflemiştir. AK Parti iktidarının devlet yönetiminde hâkimiyetini artırması ve Orta Doğu'da aktif politika izlemesinin önündeki bürokratik engellerin kaldırılmasıyla birlikte, Irak ile ilişkileri geliştirmede odak noktasını ticaret ve enerji konuları (Bağdat ile imzalanan sözleşme kapsamındaki petrol ve gaz yatırımları) oluşturmuştur. Türkiye kaynak ve güzergâh çeşitliliği bakımından enerji güvenliğine katkıda bulunması için Irak'la enerji alanındaki iş birliğinin uzun vadeli stratejik perspektifle geliştirilmesine önem vermiştir.[89] Bununla birlikte, ABD işgali döneminde Irak'taki 2005 seçimine göre Nuri El-Maliki başkanlığında kurulan Şii ağırlıklı Bağdat Hükümeti üzerinde İran'ın Şiilik ekseninde tesis ettiği nüfuz Türkiye'nin Bağdat ile iş birliğini öngördüğü seviyede geliştirmesini önlemiştir.

Türkiye, İran ile Irak üzerinde rekabet etmesi nedeniyle 2009-2015 döneminde hem Bağdat hem de Erbil ile ikili ilişkileri geliştirme arayışı içine girmiştir. Bu bağlamda, Türkiye İran destekli Şii ağırlıklı Bağdat yönetimini iş birliğine zorlamak için IKBY ile özellikle enerji alanında iş birliğini geliştirmeye başlamıştır. Ancak, Türkiye Bağdat ve Erbil ile ilişkilerde 2009-2012 döneminde denge politikası izlemekle birlikte, bu tutum Irak'ın toprak bütünlüğünü esas alan Türkiye'nin dış politika söylemine ters bir durum oluşturmuştur. Türkiye'nin Irak merkezi yönetiminin yanı sıra IKBY ile de iş birliğini geliştirme gayretlerini Maliki eleştirmiş ve Türkiye'nin IKBY ile doğrudan ilişkisini otoritesine tehdit olarak algılamıştır.[90] Buna karşılık, Irak'ın etnik, dini ve mezhepsel grupların devlet yönetiminde ve doğal kaynaklarının kullanımında söz sahibi olduğu demokratik bir ülke olmasını isteyen Türkiye IKBY ile iş birliğinin Bağdat yönetimi ile ilişkilerini ikame edici değil, onu tamamlayıcı nitelikte olduğunu ileri sürmüştür. IKBY ile

---

[87] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2012 Yılı Faaliyet Raporu, 2013, Irak: 68 ve TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 24, Cilt: 59, Yasama Yılı: 4, 6'ncı Birleşim, 10 Ekim 2013, s. 804-818.

[88] Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim: 6.12.2022).

[89] Tolga Demiryol ve Hasan Deniz Pekşen "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990-2018)," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5, 2 (2018):142.

[90] Kadir Üstün and Lesley Dudden, *Turkey-KRG Relationship Mutual Interests, Geopolitical Challenges,* (Ankara: SETA Yayınları, 2017), 15.

ekonomik iş birliğini artırması ve bölge halkıyla sosyal ve kültürel bağlarını güçlendirmesi Türkiye'nin Irak politikasının önemli boyutunu oluşturmuştur.[91]

Başbakan Erdoğan 28-29 Mart 2011'de Irak ziyaretinde Irak Parlamentosunda konuşma yapan ilk yabancı devlet adamı, Necef'teki Şii (Hazreti Ali) türbesini ziyaret eden ilk Sünni lider ve IKBY'de Erbil'i ziyaret eden ilk Türkiye Başbakanı olmuştur.[92] ABD'nin Aralık 2011 sonuna kadar kuvvetlerini Irak'tan çekme kararı, AK Parti Hükümetine Irak'ta Yeni-Osmanlıcı ve İslamcı politikalarını uygulama fırsatını vermiştir. AK Parti Hükümetinin özellikle 2011'den itibaren mezhepçi söylemi Irak'ın Şii Başbakanı Nuri el Maliki ile gerilimleri artırmakla birlikte, Sünni mezhebine mensup IKBY enerji alanında Türkiye için önemli bir ortak haline gelmiştir. Buna karşılık, IKBY Başkanı Mesud Barzani de Türkiye'yi Bağdat'a karşı savunarak İran'ın Bağdat'taki nüfuzuna karşı Türkiye'nin rekabetini güçlendirmeye çalışmıştır. Ekonomik yönden bağımsızlığını kazanmasına katkı sağlayan bu iş birliğinin IKBY'nin gelecekte siyasi bağımsızlığını kazanmasına yönelik IKBY Başkanı Barzani'nin girişimlerini de teşvik etmesi kuvvetle muhtemeldir.[93]

Türkiye, Irak'ta güney-kuzey eksenindeki enerji koridorunun güçlendirilmesine önem vermiştir. Türkiye ile Irak arasında enerji iş birliğinin yanı sıra ticari ilişkiler alanında da büyük potansiyel olduğu ortaya çıkmıştır. Irak'ın Türkiye için ikinci büyük pazarı konumuna gelmesinde IKBY ile giderek gelişen ticari ve ekonomik ilişkiler rol oynamıştır. Irak'a yönelik 2012'de 11 milyar ABD Doları tutarındaki ihracatın yaklaşık %70'i IKBY üzerinden gerçekleştirilmiştir.[94] Ceyhan üzerinden IKBY bölgesinden İsrail'in petrol ithalatı[95] Mayıs-Ağustos 2015 döneminde[96] yaklaşık 1 milyar dolara ulaşmıştır.

IKBY ile ilişkiler 2009-2015 döneminde sürekli gelişirken, Bağdat yönetimi ile ilişkiler 2012'den itibaren gerilimli olmaya başlamıştır. Daha önce 2005 genel seçiminde Maliki'yi destekleyen Türkiye, onun Irak'ta etnik ve mezhepsel bölünmeyi artıracağını

---

[91] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2012 Yılı Faaliyet Raporu, 2013, Irak:68.

[92] Namık Durukan, "Irak ziyaretinde ilkler yaşandı", *Milliyet,* 30 Mart 2011, https://www.milliyet.com.tr/siyaset/irak-ziyaretinde-ilkler-yasandi-1370778 (28.03.2023). Erdoğan'ın Necef ziyaretini yapan ilk Sünni lider olduğu şeklindeki bilgiyi diğer medya organları düzeltmemekle birlikte Milliyet Gazetesi 4 Nisan 2001'de Başbakan Menderes, Demirel ve Özal'dan sonra Necef'e dördüncü ziyareti Erdoğan'ın yaptığı şeklinde bir düzeltme yayımlamıştır.(Derya Sazak, "Necef ziyareti 'ilk' değil", *Milliyet,* 4 Nisan 2011, https://www.milliyet. com.tr/the-others/necef-ziyareti-ilk-degil-1372820) (Erişim: 28.03.2023).

[93] Morgan Kaplan, "Foreign Support, Miscalculation, and Conflict Escalation: Iraqi Kurdish Self-Determination," in *Perspective: Ethnopolitics* 18, 1 (2018):33.

[94] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2012 Yılı Faaliyet Raporu, 2013, Irak: 68-69.

[95] David Sheppard, John Reed, and Anjli Raval, "Israel Turns to Kurds for Three-Quarters of Its Oil Supplies," *Financial Times*, Aug. 23, 2015, https://www.ft.com/content/150f00cc-472c-11e5-af2f-4d6e0e5eda22 (Erişim: 30.11.2023).

[96] Eligür, "Turkish-Israeli Relations between 2002 and 2020: the Impact of Nonstate Actors on the Bilateral Ties," 18.

düşünerek 2010 genel seçimlerinde seküler; ancak, Şii kökenli İyad Allavi'nin liderlik yaptığı el-Irakiye koalisyonunu desteklemiştir. Bununla birlikte, Nuri el-Maliki az farkla seçimi kazanıp ikinci kez hükümeti kurmuştur. ABD askerlerinin Aralık 2011'den itibaren Irak'tan çekilmesi sonrası Irak Başbakanı Maliki'nin hükümet ortaklarına baskı yapmasına yönelik endişelerini Türkiye'nin dile getirmesini Maliki Irak'ın iç işlerine karışılması şeklinde algılamıştır. ABD'nin 2011'de Irak'tan çekilmesi sonrası Irak'ta terör eylemlerine karıştığı iddiasıyla 2012'de hakkında tutuklama kararı çıkarılan Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı (Sünni) Tarık el-Haşimi'nin Türkiye'ye sığınması[97] Bağdat ile Ankara ilişkilerinde gerginlik yaratmıştır. Bu kapsamda, Irak'ın (Şii) Başbakanı Maliki Türkiye'yi mezhepçilik yaparak Irak'ın içişlerine karışmakla suçlamış, Türkiye'nin bölgede Sünni hegemonya kurmak istediğini ve düşman ülke haline geldiğini ileri sürmüştür.[98]

Suriye'de 2011'de başlayan iç savaş nedeniyle İran-Irak-Suriye-Lübnan (Hizbullah) ekseninde bölgede Şiilik yükselmiş, İran ve Irak Suriye'yi desteklerken Türkiye'nin Suriyeli muhalifleri desteklemesi Bağdat ile Ankara arasında ilişkilerde gerginlik yaratmış ve bu gerginlik Türkiye'nin IKBY ile enerji iş birliğini Bağdat'ın kontrolü dışında geliştirmesine yol açmıştır. [99] Bu gelişme Türkiye'nin Bağdat yönetimi ile ilişkilerinde gerilimi daha da artırmış[100] ve 2012'den itibaren 2014'e kadar olan dönemde Bağdat yönetimi ile ilişkileri gerilimli olmuştur. Buna karşılık, Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkiler; [101] (i) Türkiye'nin IKBY'den ham petrol ithal etmesi ve Türkiye'den IKBY'ye işlenmiş petrol ürünleri ihraç edilmesi, IKBY'den Türkiye'ye petrol boru hattı inşa edilmesi ve çok sayıda Türkiye enerji şirketinin IKBY'de yatırım yapması, (ii) IKBY'nin Türkiye'nin PKK ile mücadelesine özellikle petrol boru hattının korunmasına yönelik güvenlik iş birliği yaparak destek sağlaması; (iii) Türkiye şirketlerinin IKBY'de ticaret ve inşaat faaliyetleri yapması şeklinde üç temel alanda gelişme göstermiştir.

DEAŞ'ın 2014'te Irak ve Suriye'de hızla genişlemesi ve Musul'u işgal etmesi Erbil ve Bağdat arasında güvenlik odaklı bir yakınlaşmaya yol açmıştır. Irak'ta 2014 seçimi sonrası Haydar Ebadi'nin başbakan olmasıyla Bağdat yönetimindeki değişiklik sonucu yeni Irak yönetiminin komşu ülkelerle ilişkilerini normalleştirme politikası izlemesi Ankara-Bağdat

---

[97] "Haşimi'ye Türkiye kucak açtı," Habertürk, 15 Nisan 2012, https://www.haberturk.com/dunya/ haber/ 734210 -hasimiye-turkiye-kucak-acti (Erişim: 23.03.2023) .

[98] "Türkiye düşman ülke gibi davranıyor," *Hürriyet,* 21 Nisan 2012, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ turkiye-dusman-ulke-gibi-davraniyor-20390556 (Erişim: 23.03.2023).

[99] Dalacoura, "Turkish Foreign Policy in Middle East: Power Projection And Post-Ideological Politics," 1133.

[100] Ali Balcı ve İsmail Akdoğan, " Bağdat ve Erbil Arasında Irak'ta Denge Siyaseti," içinde *AK Parti'nin 15 Yılı,* der. Kemal İnat, Ali Aslan, Burhanettin Duran, 263-280, (İstanbul: SETA Yayınları, 2017), 267-269.

[101] Balcı ve Akdoğan " Bağdat ve Erbil Arasında Irak'ta Denge Siyaseti," 270-271.

arasında yeniden diyalog ve iş birliği zeminini yaratmıştır. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin İkinci Toplantısı beş yıl aradan sonra 25 Aralık 2014'te Ankara'da yapılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye, Irak merkezi hükümeti ile IKBY arasında 2 Aralık 2014'te Irak petrolünün tüm Irak halkına ait olduğuna ilişkin yapılan anlaşmayı memnuniyetle karşıladığını açıklamıştır. Türkiye'nin 2014'ten itibaren Irak merkezi yönetimi ile ilişkileri tekrar istikrarlı hale dönmüştür. [102]

Irak Başbakanı Haydar Ebadi DEAŞ'la mücadele kapsamında Türkiye'den yardım istemiş ve Türkiye de bölgede 2014'ten itibaren DEAŞ gibi terör örgütlerinin varlığından kaynaklanan ortak tehditler karşısında iş birliği yapılmasını desteklemiştir. Bu bağlamda, Türkiye IKBY ile anlaşma yaparak peşmerge (milis) gücüne "Eğit-Donat Programı" kapsamında destek vermiş ve 2.500 peşmergeyi eğitmiştir. Ebadi'den önceki Maliki döneminde Şii milislerden oluşan güvenlik gücü zayıf olduğundan, ulusal muhafız birliklerinin kurulması kapsamında Musul'da eğitime alınan askerlere Bağdat yönetiminin daveti üzerine Musul yakınlarındaki Başika'da Türkiye "Eğit-Donat" desteği vermiş ve 2.500 ulusal muhafız askerini eğitmiştir.

Eğit-Donat desteği sağlanması sürecinde TSK unsurlarına Musul'da DEAŞ tehdidi de artmıştır.[103] Eğit-Donat Programını uygulayan TSK unsurlarının artan güvenlik risklerini gerekçe göstererek Başika Üssüne ilave asker, tank ve zırhlı araç sevk edilmesini Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum ile Başbakan Haydar Ebadi egemenlik haklarının ihlali olarak değerlendirmiş ve Türkiye'nin güçlerini en kısa sürede geri çekmesini istemiştir.[104] Bu kapsamda, iki ülke ilişkilerinde bir süre gerilim yaşanmıştır.

4.4.1.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı iş birliğine yönelik strateji

Devlet dışı aktör olan IKBY ile çeşitli şekillerde sağlanan temaslar sonucu Türkiye'nin 2007'den itibaren Kuzey Irak'a bakışı değişmeye başlamış ve Türkiye Irak Anayasası kapsamında IKBY'nin statüsünü kabul etmiştir. Bu kapsamda, AK Parti Hükümeti anayasal bağlamda özerkliğini kazanmış olan IKBY'yi PKK ile eşdeğer tutmamış, tehdit olarak

---

[102] Ortak Bildiri, Türkiye ve Irak arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi İkinci Toplantısı, 25 Aralık 2014, https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/ii-ydsk-sonuc-bildirge.pdf (Erişim:9.02.2023).

[103] Dışişleri Bakanı Sn. Mevlüt Çavuşoğlu'nun Kanal 24 Televizyonuna Verdiği Mülakat, 7 Aralık 2015, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-kanal-24-televizyonuna-verdigi-mulakat_-7-aralik-2015_-ankara.tr.mfa (Erişim: 1.05.2023).

[104] "Tel Afer'e Dönüş," *Yeni Şafak*, 6 Aralık 2015, https://www.yenisafak.com/gundem/tel-afere-donus-2353864 (Erişim: 1.05.2023).

algılamamış ve IKBY'den uzak durmak istememiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde Kuzey Irak politikasında IKBY'yi bir devlet dışı aktör olarak kabul eden Türkiye, dünyaya açılımı ve denize çıkışı Türkiye üzerinden olacak IKBY'nin Bağdat'ı tamamen dışarıda bırakmaksızın Türkiye'ye iktisadi bağımlığını dengeli şekilde artırmayı öngörmüştür. Bu bağlamda, Türkiye stratejik kültürünü askeri güç odaklıdan karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı hale dönüştürmüş ve dönüşen stratejik kültüre göre de Kuzey Irak politikasında 2008'den itibaren değişiklik yapmıştır.

AK Parti Hükümeti değişiklik yaptığı Kuzey Irak politikası kapsamında IKBY ile iş birliğini geliştirmeye yönelik Kuzey Irak Açılımını yapmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin korunmasını öngören Türkiye'nin Irak politikası çerçevesinde Kuzey Irak Açılımına yönelik strateji: (i) IKBY'nin ekonomik bakımdan Türkiye'ye bağımlılığını artırarak Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele etmesi için IKBY'ye baskı yapmada ekonomik ilişkilerin kullanılması; (ii) Türkiye'nin artan enerji ihtiyacına yönelik petrol/doğal gaz kaynakları ile güzergâhının çeşitlendirilmesi; (iii) Türkiye'nin Kürt karşıtı bir devlet olmadığını Iraklı Kürtler ile Türkiye'deki Kürt vatandaşlara göstererek kendi Kürt meselesini çözmesi; (iv) Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin IKBY'nin karşı propagandasına maruz kalmadan hedefine ulaşmasını sağlayacak psiko-sosyal ortamın hazırlanması; (v) Türkiye'nin IKBY üzerinde nüfuzunu kullanarak Irak'ın belirsiz geleceğinde söz sahibi olmasını öngörmüştür. [105]

Türkiye-IKBY ilişkileri başlangıçta Türkiye'ye ait petrol ve doğal gaz şirketlerinin IKBY'deki yatırımlarına dayalı enerji iş birliği ile 2008'den itibaren şekillenmeye başlamıştır. [106] IKBY [107] 2007'de kendi Petrol ve Gaz Yasasını yürürlüğe koymuş ve petrol ile doğal gaz gelirlerinin yönetiminden sorumlu Kürt Petrol Tekel Teşkilatı'nı (KOTO) ve Kürt Petrol Pazarlama Şirketi'ni (KOMO) kurmuştur. Irak merkezi yönetiminin itirazlarına rağmen IKBY [108] uluslararası enerji şirketleri ile petrol arama ve işletme için sözleşmeler imzalamıştır. Bu kapsamda, IKBY ilk aşamada Türk Genel Enerji Şirketi de dâhil dört şirketle, ikinci aşamada 2007-2008'de orta ölçekli şirketlerle, üçüncü aşamada 2011'den itibaren Exxon Mobil, Gazprom, Total ve Chevron gibi uluslararası büyük şirketlerle arama

---

[105] Günes Murat Tezcür, "Prospects for Resolution of the Kurdish Question: A Realist Perspective," *Insight Turkey,* 15, 2 (2013):75.
[106] David Romano, "Iraqi Kurdistan and Turkey: Temporary Marriage?" *Middle East Policy* 21,1 (2015):91.
[107] Rex J.Zedalis, *The Legal Dimensions of Oil and Gas in Iraq Current Reality And Future Prospects* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009),81.
[108] Guy Chazan, "Oil Majors: Buyouts on the Way as Companies Run Legal Risks To Venture North," *Financial Times* 9 December 2012. https://www.ft.com/content/688a957a-2f1c-11e2-b88b-00144feabdc0 (Erişim: 25.03.2023).

ve işletme sözleşmeleri imzalamıştır. IKBY orta ölçekli petrol şirketleriyle sözleşmeler yaparken Bağdat'ın bu konudaki itirazları sınırlı olmakla birlikte, büyük petrol şirketleri ile sözleşme yapması Bağdat ile Erbil arasındaki gerilimi artırmıştır. IKBY'nin özellikle ABD ve Türkiye şirketleriyle sözleşme yapması bu devletlerin IKBY'yi, Bağdat yönetimine karşı destekleyeceğini düşünmesinden kaynaklanmıştır.[109] IKBY özerk yönetim kurumlarını geliştirerek devlet inşa sürecini şekillendirmek için enerji sektörüyle ekonomisini geliştirmek istemiştir. IKBY ulusal egemenliğin kazanılmasına yönelik temel yaklaşıma göre hukuken tanınmak yerine fiilen egemenliğin uygulanmasına öncelik vermiştir.[110]

Türkiye artan enerji ihtiyaçları nedeniyle kaynak ve güzergâh çeşitliliğini artırmaya yönelik olarak IKBY ile enerji alanında iş birliğine yönelirken, buna karşılık deniz ile bağlantısı olmayan IKBY de NATO üyesi, AB'ye üye adayı ve ABD ile ilişkileri olan Türkiye'nin IKBY petrolünü uluslararası piyasaya arz imkânlarını kullanmasına ihtiyaç duymuştur. Bölgesindeki petrolü ihraç etmek suretiyle Bağdat yönetiminden ekonomik bağımsızlığını kazanmayı hedefleyen IKBY Türkiye'yi Bağdat yönetimine karşı kendisini destekleyebilecek bölgesel güç olarak görmüştür. Her iki tarafın "kazan-kazan" yaklaşımını benimsemesiyle de enerji alanındaki iş birliği Türkiye ile IKBY ilişkilerinde dönüm noktasını oluşturmuştur.[111] IKBY'nin Türkiye ile enerji iş birliği petrol üretimini artırarak gelir elde etmenin yanı sıra, IKBY'nin güvenliğinin sağlanması, özerkliğinin sürdürülmesi ve muhtemelen gelecekte siyasi bağımsızlığını ilan etmesi için de kilit önemi haiz olmuştur.

Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu ile Irak Özel Temsilcisi Elçi Murat Özçelik 1 Mayıs 2008'de Bağdat'ta Irak Başbakanı, Parlamento Başkanı ve Cumhurbaşkanı ile sınır güvenliği[112] ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi konusunu görüşmüştür.[113] Bilahare, Davutoğlu Bağdat'ta IKBY Başbakanı (Mart 2006-Ağustos 2009 döneminde) Neçirvan Barzani ile de PKK'ya karşı somut önlemleri görüşmüş ve böylece

---

[109] Veysel Ayhan, Aziz Barzani ve Hakan Demir, *Enerji Siyaseti, Türkiye Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Boru Hatları, Petrol Satışı ve Bağdat'ın Pozisyonu.* (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi – Ankara (IMPR), (Kasım 2013):27.

[110] Carlo Frappi, "The Energy Factor: Oil and State building in Iraqi Kurdistan," in *Kurdistan an Invisible Nation*, ed. Stefano M. Torelli,91-120, (Milano: ISPI, 2016), 96,102-103.

[111] Zana Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*", Türk Dış Politikası Yıllığı,* der. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı, 43-67, (Ankara: SETA Yayınları, 2014),56-58.

[112] "2008 yılı Türk diplomasisi -2-," *Cumhuriyet*, 22 Aralık 2008, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/2008-yili-turk-diplomasisi-2--30072 (Erişim:17.03.2023).

[113] "Erdoğan: Bağdat'a gelmeye hazırım," *Sabah,* 2 Mayıs 2008, http://www.sabah.com.tr /2008/05/02//haber, 4C692602A3124519ACB6DA4D842EF0E9.html (Erişim: 18.03.2023).

IKBY arasındaki ilk resmi temas gerçekleşmiştir.[114] Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan (80 iş insanı ile birlikte) 30 Ekim 2009'da ilk defa bakanlar düzeyinde IKBY'ye ziyarette bulunmuştur. Davutoğlu, Erbil'de IKBY Başkanı Barzani'yle terörle mücadele ve Türkiye'de Temmuz 2009'da başlatılan Demokratik Açılım Sürecini görüşmüş, Barzani Demokratik Açılım Sürecine tam destek verdiğini söyleyerek "Bundan dolayı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı kutluyorum. Türk ve Kürt gençlerinin ölmesini istemiyoruz. Türkiye'nin bu politikası sorunun çözümüne yönelik" demiştir. Ankara'dan Kuzey Irak'a yapılan üst düzey ziyareti IKBY tarihi ve önemli olarak nitelendirmiştir.[115]

Irak'ta 2003-2006 yıllarında Bağdat Büyükelçiliğinde çalışan ve 2010-2013 döneminde de Erbil'de Başkonsolos olarak görev yapan Aydın Selcen Türkiye'nin iki dönem arasında Irak politikasında "gece gündüz gibi fark" olduğunu ileri sürmüştür. Selcen'e göre ABD'nin 2003 müdahalesi sonrası Irak uluslararası ortaklıklara dayalı ekonomik faaliyetlerin yapıldığı bir ülke haline dönüşmüştür. Türkiye'de Kürt siyasi hareketine yakın olanlar ve daha önce Irak'ta TSK mensubu olarak görev yapıp ordudan ayrılanlar danışman veya iş insanı olarak Erbil ve Süleymaniye'de çalışmaya başlamıştır. Bu bağlamda, müteahhitler ve şoförler büyük kazançlar sağlamış, PetOil ve Genel Enerji şirketleri petrol arama ve işletme konusunda öne çıkmış, Türkiye'nin Kürtleriyle Irak Kürtleri arasında bir yakınlaşma başlamıştır. IKBY'de iş insanları, aşiretler, din adamları ve tanıdıkları kişiler üzerinden yürütülen ekonomik ilişkilerdeki karmaşa AK Parti Hükümetini zorlamış, Selcen'e göre bu kapsamda diplomasi "karşılıklı ekonomik bağımlılık" şeklindeki gelişmelerin arkasından gelmiştir. İş insanları bölgede faaliyetlerini daha iyi yürütmek için Erbil'de başkonsolosluk açılmasını istemiş,[116] bu da IKBY'de iş yapmaya uygun ortamın oluştuğuna işaret etmiştir.

Türkiye'nin Erbil'de başkonsolosluk açma talebine Irak'ın 26 Ocak 2010'da izin vermesiyle Türkiye-IKBY ilişkileri kurumsal bir zemine oturmuştur. Dolayısıyla, Türkiye 2010'dan itibaren Irak'ta hem Bağdat hem de Erbil ile iki kanallı bir ilişkiyi sürdürecek yapıya sahip olmuştur. Müteakiben ilk kez IKBY Başkanı sıfatıyla Mesud Barzani 2 Haziran

---

[114] Tamer Korkmaz, "Gerçek Haberler," *Yeni Şafak*, 9 Mayıs 2008, ttps://www.yenisafak.com/yazarlar/ tamer-korkmaz/gercek-haberler-10801 (Erişim:18.03.2023).

[115] "Kuzey Irak ziyareti", *T24,* 31 Ekim 2009, https://t24.com.tr/haber/kuzey-irak-ziyareti,59994 (Erişim: 21.03.2023).

[116] Cansu Çamlıbel'in Eski Erbil Başkonsolosu Aydın Selcen ile mülakatı, *T 24,* 3 Nisan 2023, (https://t24.com.tr/yazarlar/cansu-camlibel/eski-erbil-baskonsolosu-aydin-selcen-kurt-petrolu-getirilirken-haksiz-kazanc-ile-ulusal-cikar-takozu-arasinda-ortaya-bir-frankestayn-cikti,39421((Erişim:28.10.2023)

2010'da Türkiye'yi ziyaret etmiştir.[117] Bu ziyarete yönelik olarak Dışişleri Bakanlığı [118] başta PKK ile mücadele olmak üzere Irak ve IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik atılacak adımların ele alındığını açıklamıştır. Mesud Barzani Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüşme sonrası ortak basın açıklamasında Türkiye'de hükümetin başlattığı Demokratik Açılım Sürecini desteklediklerini ve "tüm Kürtlerin açılıma destek vermesi gerektiğini" söylemiştir. Barzani ve Davutoğlu "tam ekonomik entegrasyondan" yana olduğunu, Barzani de Türkiye ile ilişkileri geliştirmek için her türlü iş birliğine hazır olduğunu açıklamıştır. [119]

Başbakan Erdoğan Iraklı Kürtlerden Türklerin akrabaları olarak söz etmeye başlamış, Türkiye bu süreçte Irak'ın federal yapısını da kabullenmiştir. [120] Erdoğan 29 Mart 2011'de Türk inşaat şirketlerinin yaptığı Erbil Uluslararası Havaalanı'nın açılış törenine katılarak IKBY'yi ziyaret eden ilk Türkiye Başbakanı olmuş ve IKBY Başkanı Mesud Barzani ile görüşmüştür.[121] Havaalanı açış konuşmasında Başbakan Erdoğan Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesiyle hak ve özgürlükler için tarihi adım atıldığını, Kürt vatandaşların yaşadığı bölgelerde devlet-millet kaynaşmasının arttırıldığını, "güçlü Türkiye'nin güçlü Irak, güçlü Irak'ın da güçlü Türkiye anlamına geldiğini", bu bölgedeki yatırımların da "gönül birliğini" gösterdiğini vurgulamıştır. [122]

IKBY Bağdat yönetimi ile anlaşarak bölgesindeki petrolü merkezi yönetimin kontrolündeki Kerkük-Ceyhan boru hattı üzerinden ihraç etmeye 1 Haziran 2009'dan itibaren başlamakla birlikte, Bağdat yönetimi[123] IKBY'nin sözleşme yaptığı yaklaşık 40 uluslararası şirketle iş birliği yapmayı reddetmiştir. IKBY ve Irak merkezi yönetimi arasında petrol sözleşmesi imzalama yetkisine ilişkin tartışmalar ve Bağdat'ın Mayıs 2011'den itibaren Erbil'e anayasal bütçe payını vermemesi nedeniyle IKBY 2 Nisan 2012'de petrol

---

[117] "Mesut Barzani Türkiye'de," *Yeni Şafak*, 2 Haziran 2010, https://www.yenisafak.com/gundem/mesud-barzani-turkiyede-260744 (Erişim:21.02.2023).

[118] Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, 2 Haziran 2010, IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin Ülkemizi Ziyareti Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-117_-2-haziran-2010_-ikby-baskani-mesud-barzani_nin-ulkemizi-ziyareti-hk.tr.mfa (Erişim: 21.02.2023).

[119] "Barzani: Açılıma destek verilsin," *BBC News Türkçe*, 3 Haziran 2010, https:// www.bbc.com/ turkce/ haberler/ 2010/06/100603_barzani_ankara (Erişim:18.07.2023).

[120] Helin Sarı Ertem, "Turkish-American Relations and Northern Iraq: Relief At Last?" in *Turkey in the 21st Century: Quest for a New Policy*, der. Özden Zeynep Oktav, 53-74, (New York: Ashgate, 2011), 61.

[121] Namık Durukan, "Irak ziyaretinde ilkler yaşandı," *Milliyet*, 30 Mart 2011, https://www.milliyet.com.tr/ siyaset/irak-ziyaretinde-ilkler-yasandi-1370778 (Erişim:28.03.2023).

[122] "Kürdistan ve Türkiye arasında köprü olacak," Cumhuriyet, 29 Mart 2011, https://www. cumhuriyet. com.tr/haber/kurdistan-ve-turkiye-arasinda-kopru-olacak-233926 (Erişim:24.03.2023).

[123] "Kuzey Irak petrolü Türkiye üzerinden dünya pazarında," *Milliyet*, 1 Haziran 2009. https://www.milliyet. com.tr/ekonomi/kuzey-irak-petrolu-turkiye-uzerinden-dunya-pazarinda-1101777 (Erişim:24.03.2023).

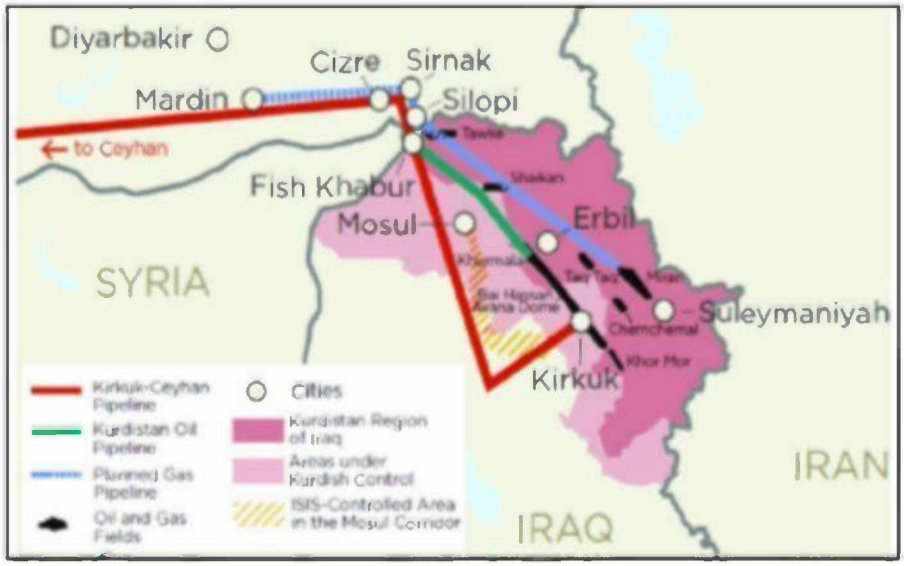
ihracatını durdurmuştur.[124] Türkiye'nin Bağdat yönetimi ile ilişkilerinin Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı (Sünni) Tarık el-Haşimi nedeniyle 2012'den itibaren gerilmesi IKBY'ye daha yakın durmasına da neden olmuştur. Türkiye ve Irak merkezi yönetimi arasında siyasi ilişkilerin gerginleşmesi nedeniyle 2012'den itibaren Türkiye ve IKBY arasında enerji iş birliğinin arttırılması siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Erbil'de 20 Mayıs 2012'de "2007'de çeşitli nedenlerle ara verilen Irak'tan ham petrol alıp petrol ürünü verilmesi uygulamasına tekrar başlayacağız. Bu uygulama ilk olarak tankerle başlayacak" açıklamasını yapan Türkiye'nin Enerji Bakanı ile IKBY Doğal Kaynaklar Bakanı Bağdat yönetiminin onayı olmaksızın geniş kapsamlı bir enerji anlaşması imzalamıştır.[125] Buna göre IKBY petrol ve doğalgazının Türkiye üzerinden uluslararası pazara sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.[126] IKBY, 26 Temmuz 2012'de Bağdat yönetiminin itirazına rağmen, Türkiye üzerinden tankerlerle petrol ihracına başlamıştır. IKBY, Bağdat yönetiminin vermesi gereken %17 oranındaki işlenmiş petrolü vermediğini ileri sürerek, Türkiye'ye ham petrol ihraç edip karşılığında Türkiye'den işlenmiş petrol ithal etmeye başlamıştır. Bağdat, IKBY'nin petrol ticaretini, ülkenin doğal kaynaklarından sağlanan gelirlerin federal hükümet tarafından yeniden dağıtılması gereken ulusal ortak gelirler olduğunu öngören Irak Anayasasının açık ihlali şeklinde Irak'ın toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılamıştır.[127] Bağdat yönetimi kendi izninin dışında bölgedeki petrol ticaretini anayasaya aykırı şekilde yaparak ülke bütünlüğüne zarar verdiği konusunda Türkiye'yi de uyarmıştır. Sadece Irak merkezi yönetimi değil, ABD[128] de Irak merkezi hükümetinin onayı olmaksızın Irak'ın herhangi bir yerinden petrol ihracına karşı çıkmıştır.

Türkiye, daha önce IKBY ile ilişkilerinde Bağdat yönetiminin muvafakatini almaya ve Bağdat üzerinden IKBY ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösterirken, 26 Temmuz 2012'den itibaren gerilen ilişkiler nedeniyle Bağdat yönetiminin itirazına rağmen IKBY ile iş birliğini geliştirmeye devam etmiştir.[129] IKBY ile iş birliğinin geliştirilmesi Ankara ile

---

[124] "Kuzey Irak petrol ihracatını durdurdu," *Hürriyet,* 2 Nisan 2012. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kuzey-irak-petrol-ihracatini-durdurdu-20257633 (Erişim: 23.03.2023).
[125] "Türkiye, Kuzey Irak'tan petrol ithalatına başladı," *Milliyet,* 26 Temmuz 2012, https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/turkiye-kuzey-iraktan-petrol-ithalatina-basladi-1572282, (Erişim: 23.03.2023).
[126] Cengiz Çandar, "İşin İçine Kürdistan Petrolü Girerse," *Hürriyet,* 26 Mayıs 2012. https://www.hurriyet.com.tr/isin-icine-kurdistan-petrolu-girerse-20630287 (Erişim:23.03.2023).
[127] Irak Anayasasının (2005) 111. Md.'sine göre "Petrol ve gaz, tüm bölge ve valiliklerdeki tüm Irak halkının mülkiyetindedir."112. Md.'ne göre "Öncelikle Federal hükümet, üretici valilikler ve bölge yönetimleri ile birlikte, gelirlerini ülkenin her yerinde nüfus dağılımına orantılı olarak adil bir şekilde dağıtmak kaydıyla mevcut sahalardan çıkarılan petrol ve gazın yönetimini üstlenir."
[128] Pınar İpek, "Oil and Intra-State Conflict in Iraq and Syria: Substate Actors and Challenges for Turkey's Energy Security," *Middle Eastern Studies*53, 3 (2017): 411-412.
[129] Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi," 59.

Bağdat ilişkilerinin daha da gerilmesine yol açarken, hem IKBY hem Irak enerji sektörü için önemli sonuçları da olmuştur. İlk olarak, IKBY ile Bağdat Hükümeti arasındaki ilişkilerdeki hassas dengenin bozulması Bağdat'ın IKBY'ye bütçe transferlerini dondurmasına neden olmuştur. Erbil ve Bağdat arasındaki ilişkilerin 2012'de bozulmasına paralel olarak, Irak'ın ihracat için kullandığı Kerkük-Ceyhan boru hattının Irak bölümünün Bağdat yönetiminin kontrolünde olması nedeniyle IKBY Türkiye ile artan iş birliğinden yararlanmıştır.[130] Bu kapsamda, petrolün tankerle sevkiyatı yerine IKBY'nin petrol ihracında mevcut Kerkük-Ceyhan boru hattı nedeniyle Bağdat Yönetimine bağımlılığını sona erdirmek için Türkiye ile IKBY arasında boru hattı döşenmesi (harita 4.3.) ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Harita 4.3. IKBY Petrol Boru Hattı (2014)
Kaynakça: John Roberts, *Iraqi Kurdistan Oil And Gas Outlook* (Washington, DC: Atlantic Council,2016),5.

Başbakan Erdoğan ile IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin 25 Mart 2013'te Ankara'da yaptıkları görüşmede IKBY Türkiye'ye "stratejik ortaklık" teklif etmiş, Tahran ile Bağdat'ın yakınlaşması nedeniyle Türkiye ile daha yakın iş birliğine yönelen IKBY[131] enerji konusunda da Türkiye ile geniş kapsamlı anlaşma yapmak, petrol ve doğalgaz kaynaklarını Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırmak istediğini ifade etmiştir. Bu görüşmede devlet dışı aktör olmasına karşılık IKBY'nin bağımsız bir devletmiş gibi

[130] Matthew J. Bryza, "Turkey's Dramatic Shift Towards Iraqi Kurdistan: Politics Before Peace Pipelines," *Turkish Policy Quarterly* 11, 2, (2012):53-61.
[131] Kuzey Irak'a petrol kapısı," *Hürriyet,"* 27 Mart 2013, https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kuzey-irak-a-petrol-kapisi-22906288 (Erişim: 23.03.2023).

Başbakan Barzani tarafından Türkiye'ye "stratejik ortaklık" teklif edilmesi federal bölge yönetimi olarak IKBY'nin kapasitesini aşan bir durum yaratmıştır.

Türkiye, IKBY ile Bağdat yönetimi arasındaki uzlaşmazlıkların çözülmesini beklemeden IKBY bölgesinde Türk Genel Enerji Şirketinin işlettiği petrol sahalarından başlayarak, Silopi karşısındaki Zaho-Fish Khabur'da Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına bağlanacak 250 km'lik petrol boru hattı inşasına BOTAŞ vasıtasıyla başlamıştır. IKBY bölgesinde boru hattı inşası Türkiye ile Bağdat yönetimi arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açmış, ABD bu konuda Bağdat yönetiminin onayı olmadan, Türkiye'nin IKBY ile anlaşma yapmamasına yönelik açıklama yapmıştır. [132]

Türkiye ile IKBY'nin kararlı duruşu 6 Kasım 2013'te imzaladıkları 6 enerji anlaşması ile daha da pekişmiştir. Anlaşmalar ile IKBY bölgesinden günde 2 milyon varil ham petrolün ihracı ile 10 milyar metreküp doğalgazın Türkiye'ye ulaştırılması hedeflenmiştir. [133] Ayrıca taraflar 1 milyon varil kapasiteli yeni bir petrol boru hattı inşasına da karar vermiştir. [134] IKBY'nin uluslararası petrol ticareti için Türkiye ile anlaşma yapması sonrası Bağdat yönetimi ile IKBY arasında görüşmeler tekrar başlamıştır. ABD ve Bağdat'ın itirazlarına rağmen, Türkiye ile IKBY boru hattı inşasını 15 Kasım 2013'te [135] tamamlamış ve boru hattı petrolün Aralık 2013'ten itibaren Türkiye'ye (Ceyhan'a) akıtılmasına imkân sağlamıştır. [136] IKBY'nin Bağdat ile uyuşmazlıkların çözümünü beklemeden boru hattından akıttığı petrol Ceyhan'da depolanmaya başlamıştır. [137] Depolama süresince IKBY ile Bağdat yönetimi uzlaşmaya varamamıştır. Türkiye'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı [138] Ceyhan'a ulaşan petrolün sevkiyatının yapılacağını açıklamıştır. Mayıs 2014'te depolama tamamlanınca petrol uluslararası piyasaya arz edilmeye başlanmıştır. [139]

Haziran 2014'te Türkiye, [140] IKBY ile Ceyhan boru hattı üzerinden petrol ihraç etmek için 50 yıllık bir anlaşma yapıldığını açıklamıştır. Bağdat Yönetimi bu ihracatın petrol

---

[132] Emre İşeri, "Barış Boru Hattı Vizyonu," *Ortadoğu Analiz Dergisi* 6, 61, (2014):13.
[133] "Erbil, Ankara Finalize 'Historic' Oil Pipeline Agreement," *Rudaw*, 7 Kasım 2013, https://www.rudaw.net/english/business/06112013 (Erişim:24.03.2023).
[134] Humeyra Pamuk, "UPDATE 3-Iraqi Kurdistan Plans 2nd Oil Export Pipeline to Turkey," *Reuters*, 31 Ekim 2013, https://www.reuters.com/article/iraq-kurdistan-oil-idUSL5N0IL1VR20131031, (Erişim: 23.03.2023).
[135] Mithat Yurdakul, "Kuzey Irak'tan petrol yağacak!" *Milliyet*, 15 Kasım 2013. https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kuzey-irak-tan-petrol-yagacak-1792300 (Erişim: 23.03.2023).
[136] Frappi, "The Energy Factor: Oil and State Building in Iraqi Kurdistan," 91.
[137] Orhan Coskun, "UPDATE 2-Kurdistan Oil Low To Turkey Begins, Exports Await Iraqi Consent," *Reuters*, 2 Ocak 2014. https://www.reuters.com/article/turkey-iraq-idUSL6N0KC0M220140102 (Erişim: 23.03.2023).
[138] Gonca Şenay, "Kürt petrolüne sevkiyat," *Al Jazeera Turk*, 18 Şubat 2014 https://www.aljazeera.com.tr/izle/kurt-petrolune-sevkiyat (Erişim: 23.03.2023).
[139] Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi," 59-60.
[140] Dorian Jones, "Turkey, Iraqi Kurdistan Seal 50-year Energy Deal," *Voice of America*, 5 June 2014, http://www.voanews.com/a/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year-energy-deal/1930721.html.(Erişim:28.04. 2023)

kaçakçılığı olduğunu ilan etmiştir.[141] Daha önce petrol anlaşması imzalama yetkisine dair tartışmalara ilaveten Mayıs 2014'ten itibaren petrol ihraç etme yetkisine ilişkin tartışmalar da Erbil ile Bağdat arasında mevcut gerilimi daha da arttırmıştır. Petrol IKBY boru hattıyla Türkiye'den uluslararası pazarlara ulaşmaya başladığında Irak merkezi yönetimi IKBY'ye bütçe payı transferlerini durdurmuştur.[142]

Türkiye kazan-kazan yaklaşımıyla enerjide kaynak ve güzergâh çeşitliliği hedefine yaklaştıkça, IKBY de ekonomik bağımsızlık hedefine yaklaşmıştır. Anlaşmaların elli yıl süreli imzalanması enerji iş birliğinin önemini de arttırmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin devlet dışı aktör olan IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı yeni stratejik kültüre dayalı iş birliği kapsamında Irak merkezi yönetiminin onayı olmaksızın boru hattı inşa etmesi neoklasik realizm çerçevesinde dış politikanın temel aktörleri olan devletler arasındaki iş birliğinin dışına çıkarak Irak'ın egemenlik haklarını ihlal eden bir duruma yol açmış ve bu da Irak ile ilişkilerin normalleştirilmesinde zorluklar yaratmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin korunmasını Irak politikasının temel hedefi olarak belirleyen Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini geliştirmesi Irak politikası hedefine zarar verebilecek gelişmelere de yol açmıştır. IKBY'den Türkiye'ye ulaşan petrol boru hattı IKBY'nin altyapı sorununu ortadan kaldırarak Erbil'in sadece enerji sektöründe değil, siyasi manevra alanında hareket serbestisini de artırmıştır. IKBY'nin hem petrol satış anlaşmaları hem de yabancı yatırımcıları çekmeyi amaçlayan arayışları bölgesel ve uluslararası düzeyde IKBY için dolaylı bir siyasi tanınma ve meşruiyet sağlamıştır.[143] Devlet dışı aktör olmasına rağmen, IKBY'nin Türkiye ile karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisi bağlamında uyguladığı enerji politikası devlet kurma sürecine yönelik kurumların geliştirilmesine katkı sağlamıştır.[144]

Suriye'de faaliyet gösteren DEAŞ terör örgütünün Haziran 2014'te Irak'ta Musul ve tartışmalı bölgelerin bir kısmını ele geçirmesi Kuzey Irak'ta yeni bir duruma yol açmıştır. DEAŞ'ın ilerlemesi üzerine geri çekilen Irak Ordusu birçok şehri terk etmiştir. Kerkük'te Irak Ordusunun boşalttığı yerleri IKBY'nin peşmerge güçleri 12 Haziran 2014'te DEAŞ'tan geri alarak şehri kontrol etmeye başlamıştır. Tartışmalı bölgelerden Diyala, Selahaddin ve Ninova'nın büyük kısmı ile Kerkük'ün kontrolünü sağlayan IKBY bu suretle petrol sahalarını da kontrol altına almıştır. Süreç içerisinde Bağdat yönetimi bütçe payını IKBY'ye karşı koz olarak kullanırken, buna karşılık IKBY de petrol ihracatını bağımsız yürütmeyi

[141] Zedalis, R. J. *The Legal Dimensions of Oil and Gas in Iraq*, 300-303.
[142] Soner Çağaptay, "Turkey's Kurdish Path," *Policy Notes* 23, *The Washington Institute for Near East Policy*, (2015):2.
[143] Mohammed M.A. Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building* (NY: Palgrave Macmillan, 2012), 48.
[144] Frappi, "The Energy Factor: Oil and State Building in Iraqi Kurdistan," 110-111.

Bağdat'a karşı koz olarak kullanmaya başlamıştır.

Bağdat yönetimi ile IKBY arasında bir yıla yakın devam eden petrol ihracatı konusundaki uzlaşmazlık 2 Aralık 2014'te imzalanan anlaşma ile son bulmuştur. Bu kapsamda, Bağdat'ın onayı olmaksızın Türkiye ve IKBY'nin 2013'te inşa ettikleri petrol boru hattı da meşruiyet kazanmıştır. Anlaşmaya göre IKBY günlük 250 bin varili IKBY bölgesinden, 300 bin varili de Kerkük sahasından olmak üzere günlük 550 bin varil petrolü Irak Ulusal Petrol Şirketi üzerinden ihraç edecek, [145] buna karşılık olarak IKBY'ye federal bütçe transferleri yeniden başlayacaktır. Böylece Bağdat yönetimi ve IKBY arasındaki petrol sorunu çözüme kavuşmuş ve boru hattından akan petrol anlaşma çerçevesinde uluslararası piyasaya arz edilmeye başlanmıştır. Bağdat yönetimi ile IKBY'nin Türkiye üzerinden petrol ihracı hedefleri ile de uyumlu olan bu anlaşma, inşa edilen boru hattının kabul edilirliği açısından da önem taşımıştır.[146] Ancak, anlaşmanın tam uygulanmaması nedeniyle IKBY 2015 yazında, mali sorunlarını çözmek için Bağdat'tan bağımsız petrol ihracatına tekrar başlamıştır.[147] IKBY'den Türkiye'ye doğalgaz ihracının 2016'da yapılması öngörülmüş olmakla birlikte henüz gerçekleştirilememiştir.[148]

Bağdat yönetimi başından beri IKBY petrol politikasının siyasi amacı olduğundan şüphe duymuştur. IKBY-Türkiye enerji iş birliğinin Irak'tan bağımsızlık için gerekli koşulları (bağımsız gelirler ve jeopolitik destek) oluşturmak amacıyla yürütüldüğüne dair Bağdat yönetiminin kuşkularını arttırmıştır.[149] Neçirvan Barzani'nin 2012'de ikinci kez IKBY Başbakanı olmasından sonra petrol satışlarından sağlanan gelirle IKBY'nin ekonomik yönden güçlenmesiyle birlikte siyasi bağımsızlık hedefi belirginlik kazanmaya başlamıştır.

IKBY petrol boru hattına PKK'nın yaptığı sabotajların IKBY'nin petrol gelirlerinde kayba yol açması boru hattının güvenliğinin önemini ve IKBY'nin ekonomik istikrarı için boru hattına olan bağımlılığını ortaya koymuştur. PKK'nın petrol boru hattına sabotajlarının önlenmesi Türkiye ve IKBY'nin ortak endişesi haline gelmiştir. PKK sadece Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmekle kalmamış, aynı zamanda ticaret yollarına ve petrol boru hattına yönelik saldırılarıyla IKBY'ye de zarar vermeye başlamıştır. Dolayısıyla, Türkiye ve IKBY hem petrol boru hattına hem de ticari faaliyetlere yönelik ortak bir tehdit oluşturan PKK'ya karşı koymak için güvenlik konusunda da iş birliği yapma ihtiyacını duymuştur. Türkiye

[145] "Erbil and Baghdad Reach Final Deal on Oil, Budget", *Rudaw*, 2 Aralık 2014. https:// www.rudaw.net/english/ kurdistan/ 02122014 (Erişim: 22.03.2023) .
[146] Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi," 62-63.
[147] Frappi, "The Energy Factor: Oil and State Building in Iraqi Kurdistan,"113.
[148] Baykal, "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi," 62.
[149] Nicola Degli Esposti, "The 2017 Independence Referendum and the Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," *Third World Quarterly* 42,10, (2021):2323-2324.

ağırlıklı olarak Kuzey Irak'ta üslenmiş olan PKK terör örgütünü Demokratik Açılım Süreci kapsamında tasfiye ederek bölgenin istikrarını sağlamaya çalışırken, IKBY'nin karşılaştığı güvenlik sorunları ve ekonomik ihtiyaçları Türkiye-IKBY iş birliğini daha da güçlendirmiştir. [150]

Türkiye'nin inşaat ve enerji şirketlerinin IKBY bölgesinde yatırım yapmaları Erbil'e olan desteği de açıkça göstermiştir. IKBY'deki pek çok devlet binasıyla Erbil Uluslararası Havaalanı'nı da Türkiye'nin özel şirketleri inşa etmiştir. IKBY'nin inşaat sektöründeki yatırım politikasından en çok Türkiye, 2012'de 4,3 milyar dolarlık yatırımla yararlanmıştır. IKBY Türkiye ve daha az ölçüde İran ürünleri için önemli bir pazar haline gelmiştir. Türkiye'nin 2013'te IKBY'ye ihracatının toplam değeri 8 milyar doları aşmıştır. [151]

Bu dönemde Türkiye'nin IKBY ile iş birliğini geliştirmesi bağlamında; (i) Şii ağırlıklı Bağdat Hükümeti üzerinde İran'ın sağladığı nüfuza karşı Türkiye belirli ölçüde denge sağlamış; (ii) Bağdat yönetimi ve ABD'nin itirazlarına rağmen Türkiye enerji ihtiyacının IKBY'den karşılanmasına yönelik kaynak ve güzergâh çeşitliliğini arttırmış, (iii) IKBY ekonomik bakımdan Türkiye'ye bağımlı kılınarak kontrol altına alınmış ve siyasi bağımsızlığa yönelik girişimde bulunmaktan uzak tutulmuş, (iv) Irak kuzeyindeki üslerde TSK unsurları varlığını sürdürerek PKK'ya karşı mücadele devam ettirilmiştir.

4.4.1.3. Kuzey Irak bağlamında dış faktör, Türkiye'deki Türkmenler bağlamında iç faktör (devlet-toplum ilişkileri) olan Türkmenlerin çıkarlarına yönelik strateji

Türkiye 2002-2009 döneminde IKBY'nin Irak'tan bağımsızlığını kazanmasının önlenmesi hedefine öncelik verdiği için Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunmasını ikinci plana aldığı gibi, IKBY ile ilişkilerin geliştirildiği 2009-2015 döneminde de geliştirilen ilişkilere zarar verebileceği yaklaşımıyla Türkmenlere ilişkin talepleri yine öncelikle gündeme getirememiştir. IKBY'ye yakınlaşan Türkiye Musul ve Kerkük'teki Türkmenlerin sorunlarına çözüm getirilmesine somut bir katkı sağlayamamıştır. Bu durum Türkiye-IKBY iş birliğinin Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunmasını ikinci plana alarak Türkiye'nin Türkmenlere karşı ilgi ve desteğini azaltmasına yol açtığı algısını yaratmıştır. Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunması Türkiye-IKBY ilişkilerine endeksli hale gelmiştir. Türkiye-IKBY ilişkileri geliştiği ölçüde Türkiye'nin Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik hamleleri yapabileceği ortaya çıkmıştır.

---

[150] Üstün and Dudden, *Turkey-KRG Relationship Mutual Interests, Geopolitical Challenges* 10, 22-23.

[151] Christina Bache, "Mutual Economic Interdependence or Economic Imbalance: Turkish Private Sector Presence in the Kurdistan Region of Iraq," *Middle East Critique* 27,1 (2018): 69-70.

DEAŞ tehdidine maruz kalan ve çoğunluğu Şii olan Türkmenler Haziran 2014'te başta Musul'un Telafer ilçesindeki çatışmalar nedeniyle Sincar ilçesine göç etmek zorunda kalmıştır.[152] DEAŞ'ın bilahare Sincar bölgesini de kontrol altına aldıktan sonra bu bölgeye sığınan çok sayıda Türkmen Habur Kapısından Türkiye'ye geçiş yapmak istemiş; ancak, Türkiye pasaportsuz girişe müsaade etmemiştir.[153] Bununla birlikte, yerinden edilmiş Türkmenler için Türkiye 31 Ağustos 2014 itibarıyla insani yardım desteği sağlamıştır.[154]

Türkiye'nin Iraklı Türkmenlere bazı haklarının verilmesine yönelik girişimlerinin sonucu IKBY Parlamentosu, Türkmen nüfusun yüzde 20 oranında olduğu bölgelerde Türkçenin Türkmen lehçesinin resmi dil olarak kullanılmasını öngören yasayı 2 Kasım 2014'te kabul etmiştir. Buna göre Türkmen nüfusun yüzde 20 oranında olduğu (Erbil ve Süleymaniye'nin Kifri ilçesi) IKBY bölgesinde Arapça ve Kürtçeye ilâveten Türkmen Türkçesi de resmi dil olarak devlet dairelerinde, okullarda ve mahkemelerde kullanılmaya başlamıştır. Söz konusu bölgelerde Türkçenin kullanılması Türkmenler için önemli bir sürecin başlangıcına işaret etmiştir. Bu sürece Türkiye-IKBY arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi katkı yapmıştır.[155]

Demografik yapısı 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali sürecinde Kürtler lehine değiştirilmeye çalışılan Kerkük'ün statüsü 2005 Irak Anayasasının 140. maddesine göre referandumla belirlenmesi öngörülmesine rağmen açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu durum, IKBY peşmerge güçlerinin Kerkük'e yönelik artan DEAŞ saldırılarına karşı mücadele etmek için Haziran 2014'te Kerkük'ü kontrol altına almasına yol açmıştır. IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin Kerkük'ü tekrar Irak merkezi yönetimine devretmeyi düşünmediklerini açıklaması Türkmenlerin tepki göstermesine neden olmuştur. Irak Türkmen Cephesi Lideri Erşad Salihi[156] Kerkük'ün Türkmenlerin olduğunu ve IKBY'ye ilhakını kabul etmeyeceklerini açıklamıştır. Kerkük'ün statüsünün açıklığa kavuşturulması Türkmenler ve IKBY arasında önemli sorun olduğu gibi IKBY ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde de potansiyel bir sorun alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu sorun Bağdat'ın müdahalesiyle IKBY ve Türkmenler arasında çözülemediğinde Türkiye IKBY ile ilişkilerinde askeri güç veya ekonomik güç kullanılmasına dayalı politikalar arasında

---

[152] "Türkmenler Telafer'den kaçıyor," *TRT Haber,* 17 Haziran 2014, https://www.trthaber.com/foto-galeri/turkmenler-telaferden-kaciyor/6091.html (Erişim:20.02.2023).
[153] "Türkmenler kapıdan giremiyor," *Cumhuriyet,* 4 Ağustos, 2014, https://www.cumhuriyet. com.tr/haber/ turkmenler-kapidan-giremiyor-101389, (Erişim: 20.02.2023).
[154] "Türkmenlere insani yardım desteği," https://www.mfa.gov.tr/agustos_.tr.mfa (Erişim: 20.02.2023).
[155] "IKBY'de Türkmen Türkçesi resmi dil oldu," *Anadolu Ajansı,* 2 Kasım 2014, https://www.aa.com.tr /tr/dunya/ikbyde-turkmen-turkcesi-resmi-dil-oldu/105449 (Erişim: 20.02.2023).
[156] "Türkmen lider: Türkmen varlığının ilhakına izin verilemez," *CNN Türk,* 28 Haziran 2014, https://www. cnnturk.com/dunya/turkmen-lider-turkmen-varliginin-ilhakina-izin-verilemez. (Erişim: 20.02.2023).

konjonktüre göre pragmatik bir seçim yapmak durumunda kalabilecektir.

Türkiye, 2002-2009 döneminde Kerkük konusunda aktif bir tutum sergilemekle birlikte, 2009-2015 döneminde Kerkük ve Musul'da 2014 yılında DEAŞ'ın saldırısına maruz kalan Türkmenlerden Habur Kapısına sığınanlara Türkiye'ye giriş izni verilmemesi ve yer değiştiren Türkmenlere insani yardım desteği sağlanması şeklinde pasif bir tutum izlemiştir. Bu durum, Türkiye'nin Türkmenlere yönelik politikasında önemli bir değişiklik olmadığını göstermiştir.

4.4.2. "Kürt meselesine" yönelik olarak lider algısına dayalı Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin uygulanmasına yönelik strateji

Kasım 2002 seçimleriyle tek başına iktidar olan AK Parti Hükümeti ile PKK terör örgütü arasında Öcalan'ın yakalanması sonrası örgütün 1999'da ilan ettiği ve 1 Haziran 2004'te sona erdirdiği tek taraflı ateşkes döneminde hiçbir temas olmamıştır. Çatışmaların 2004'te tekrar başlamasıyla AK Parti Hükümeti MİT Müsteşar Yardımcısını devletin bilgisi dâhilinde 2005 öncesi İmralı'ya göndererek Öcalan'ın niyetini algılamaya çalışmıştır.[157]

Başbakan Erdoğan 12 Ağustos 2005 Diyarbakır mitinginde ilk kez, halka hitaben "Kürt Sorunu"nun farkına varıldığını ve demokrasinin "Kürt Sorunu"nu çözeceğini belirterek, 'Kürt sorunu' benim sorunumdur" demiştir.[158] AK Parti Hükümeti Abdullah Gül'ün 2007'de cumhurbaşkanı olmasının ve AK Partinin Temmuz 2007 genel seçimlerinde oy oranını artırmasının verdiği özgüvenle terör sorununun makul şekilde çözülmesi arayışına girmiştir. Bu bağlamda, ivmesi düşük olsa da devam eden AB'ye üyelik sürecinde AB Bakanlar Konseyinin 18 Şubat 2008'de kabul ettiği Türkiye için "Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklık Belgesinin" de etkisi olmuştur. Bu belgenin kısa vadeli öncelikler başlığı altında; (i) Kültürel haklar konusunda, Türkçe dışında yapılan Radyo/TV yayınlarına erişimin etkili biçimde geliştirilmesi, özellikle geriye kalan yasal engellerin de ortadan kaldırılması ve Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin teşvikine yönelik uygun tedbirlerin alınması; (ii) Doğudaki ve Güneydoğudaki Durum konusuna ilişkin olarak bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine yönelik kapsamlı bir yaklaşım sergilenmesi; Kürt kökenli olanlar dâhil tüm Türk vatandaşları için iktisadi, sosyal ve kültürel fırsatları geliştirecek biçimde özellikle Güneydoğudaki durumun iyileştirilmesi ve Güneydoğudaki köy koruculuğu sisteminin fesih

---

[157] Abdülkadir Selvi, "Taner, Öcalan'la devletin bilgisi dâhilinde görüşmüş," *Yeni Şafak*, 12 Ekim 2008, https://www.yenisafak.com/gundem/taner-ocalanla-devletin-bilgisi-dahilinde-gorusmus-144390(Erişim:21.07.2023)

[158] "Kürt sorunu benim sorunum," 12 Ağustos 2005, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847 (Erişim: 13.03.2023). Hürriyet,

edilmesi hususları yer almıştır. [159]

Başbakan Erdoğan, Temmuz 2009'da Suriye'ye hareketinden önce hükümetin Kürt meselesine yönelik çalışmaları konusunda, "Buna ister 'Kürt sorunu' deyin, ister 'Güneydoğu sorunu', ister 'Doğu sorunu', isterse 'Kürt Açılımı' diyelim, ne dersek diyelim, bunun üzerinde bir çalışmayı başlattık" şeklinde bir açıklama yapmıştır. [160]

PKK'nın ağırlıklı olarak Kuzey Irak'ta üslenmesine nedeniyle, Türkiye'nin PKK'ya karşı istediği zaman ve kuvvetle sınır ötesi harekât düzenlemesinin Irak'taki işgal kuvveti ABD veya ABD'nin kuvvetlerini 2011'de Irak'tan çekmesi sonrası Irak merkezi hükümetinin iznine (dolaylı olarak yine ABD) bağlı olması PKK ile mücadelede güçlük yaratmıştır. Bununla birlikte, Dışişleri Bakanı Ali Babacan tarafından 23 Şubat 2009'da PKK terör örgütü ile etkili mücadele etmek için Türkiye-ABD ve Irak arasında üçlü mekanizmanın kurulmasının kararlaştırıldığı, üçlü mekanizmanın amacının istihbarat paylaşımı ve operasyonların Türkiye, ABD ve Irak arasında eşgüdümünü sağlamak olduğu, bunun için de Erbil'de "PKK Terörüne Karşı Koordinasyon Merkezi"nin açıldığı ve burada üç devletten istihbarat uzmanlarının çalışacağı açıklanmıştır. [161] Bu gelişme Türkiye'nin IKBY'ye yaklaşımını da olumlu etkilemiştir. PKK'ya karşı Türkiye, ABD ve Irak arasındaki üçlü iş birliği mekanizması ile geçmiş döneme göre Kuzey Irak'ta daha iyi sonuçlar alınmaya başlanmış ve bunda da Türkiye'nin IKBY yetkilileriyle ilişkileri önemli rol oynamıştır.

Demokratik Toplum Partisi'nin Mart 2009 mahalli idareler seçiminde Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki 96 belediyeyi [162] (Diyarbakır dâhil) kazanması AK Parti'de şok etkisi yapmıştır. [163] Seçimler farklı karakterde olmakla birlikte, genel seçimlerde 2002'de % 34,3 olan oy oranını 2007'de % 46,58'e yükselten AK Partinin mahalli idareler seçiminde 2004'teki oy oranı % 40,18 iken 2009'da % 38,39'a gerilemiştir. [164] Başbakan Erdoğan bu

---

[159] Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi; Türkiye'nin üyelik sürecinde kullanacağı politikalar için zemin hazırlamasının yanı sıra siyasi reformlar için temel ve ilerlemenin ölçümü için kriter oluşturmaktadır. (Avrupa Toplulukları Komisyonu Brüksel, 26 Şubat 2008 COM (2007) 661 2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair bir Konsey Kararı, s.8-9).

[160] Namık Durukan, "Erdoğan: Kürt Açılımı için Çalışma Başlattık," *Milliyet,* 23 Temmuz 2009, https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurt-acilimi-icin-calisma-baslattik-1120538 (Erişim:5.04.2023).

[161] "PKK'ya Karşı Koordinasyon Merkezi Kuruldu," *NTV Haber,* 23 Şubat 2009, https://www.ntv.com.tr/amp/dunya/pkkya-karsi-koordinasyon-merkezi-kuruldu,9jUY2cHmU02hcOygI984aw (Erişim: 08.02.2023).

[162] Mahalli İdareler Seçimi 2009, https://www.ysk.gov.tr/ doc/dosyalar/docs/2009MahalliIdareler/ Resmi Gazete/ BelediyeBaskanligi.pdf (Erişim: 14.03.2023).

[163] Ali Çarkoğlu, "Turkey's Local Elections of 2009: Winners and Losers," *Insight Turkey* 11, 2 (2009): 1–18.

[164] Mahalli Seçim Sonuçları 2009, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2009 MahalliIdareler/ Resmi Gazete/ IlGenel.pdf (Erişim: 14.03.2023).

sonucu oy artışının tersine dönmeye başladığı şeklinde algılamıştır. [165] Bu durum karşısında, 2002-2009 döneminde TSK'nın MGK ile ilgili yasal düzenlemeler ve Ergenekon (2008) ile Balyoz (2010) davalarıyla politikada etkisinin azalmasıyla iç ve dış politikada hareket serbestisi kazanan Başbakan Erdoğan[166] Kürt kökenli vatandaşlar üzerinde olumlu etkiler yaratacağına ve IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine katkı yapacağına yönelik algısıyla "Kürt meselesini" ele almaya ve IKBY ile askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürle enerji ve güvenlik iş birliğini geliştirmeye öncelik vermiştir.

Değişen stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasını uygularken iç kamuoyu ve IKBY kamuoyuna Türkiye'nin Kürt karşıtı devlet olmadığını da göstermek için Başbakan Erdoğan 2009'da "Kürt meselesinin" barışçıl şekilde çözülmesine yönelik "Demokratik Açılım Süreci"ni başlatmış ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de bu süreci desteklemiştir. PKK'nın 2007'den itibaren artan eylemleri ile AK Parti Hükümetinin Kuzey Irak'a yönelik politika seçeneklerinin 2008'den itibaren artması[167] Demokratik Açılım Sürecinin başlamasının da zamanını belirlemiştir.

AK Parti Hükümeti Demokratik Açılım Sürecinin birbiriyle bağlantılı olarak; (i) PKK terör örgütünün tasfiye edilerek terörün sona erdirilmesi; (ii) Türkiye'nin Kürt düşmanlığı içinde olmadığını göstererek IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine (Kuzey Irak Açılımı) katkı sağlanması; (iii) Türkiye'de demokrasinin standardının yükseltilmesi şeklinde üç temel hedefini ortaya koymuştur. Bu kapsamda, [168] Türkiye'nin ertelenmiş ve ihmal edilmiş siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümünün demokratikleşmeden geçtiği ve terörün sonlandırılmasının terörle çok boyutlu mücadeleyi gerektirdiği vurgulanmıştır. Demokratik Açılım Süreci, bazı devlet yetkilileri ile PKK arasında görüşmelerin yapılmasına bağlı olarak demokratikleşme bağlamında Kürtlerin kültürel ve siyasi haklarının tanınmasına yönelik reformların uygulanmasına karşılık PKK'nın silahsızlandırılarak tasfiyesini öngörmüştür.

Demokratik Açılım Süreci ve Kuzey Irak Açılımı 2009-2015 döneminde Türkiye'deki sık aralıklarla 7 yerel/genel seçim ve referanduma yönelik oy kaygısı da muhtemelen dikkate

---

[165] AK Parti'nin genel seçimlerdeki oy oranında 2002'ye göre 2007'de % 12,3 artışa karşılık, mahalli idareler seçiminde 2004'e göre 2009'da % 1,79 azalma olmuştur. Genel seçimde 2007'de oy oranını artıran AK Parti iki yıl sonra 2009 mahalli idareler seçiminde oy kaybı yaşamıştır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde, 2005'de kurulan DTP 2009 mahalli idareler seçiminde % 5,16 oy oranıyla 96 belediye başkanlığını alırken[165] AK Parti'nin ardından Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sırasıyla %30 ve %25 ile ikinci büyük oy oranına ulaşmıştır.

[166] Dani Rodrik, "Ergenekon and Sledgehammer: Building or Undermining the Rule of Law?" *Turkish Policy* 10,1 (2011): 99–109.

[167] Marlies Casier, Joost Jongerden, and Nic Walker, "Fruitless Attempts? The Kurdish Initiative and Containment of the Kurdish Movement in Turkey," *New Perspectives on Turkey* 44 (2011):105.

[168] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 23, Yasama Yılı: 4, Cilt: 53, 18.Birleşim, 13 Kasım 2009, s.5.

alınarak 2009 yılında birbirine yakın zamanlı olarak başlatılmıştır. IKBY ile yapılacak enerji iş birliğinin gelişmesi PKK terör örgütünün özellikle Kuzey Irak'ta varlığının sona erdirilmesi ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Türkiye'deki Demokratik Açılım Süreci, daha önce görünür olmaya başlayan Kuzey Irak Açılımının ivmesini de artırmıştır. Kuzey Irak Açılımının gündeme gelmesinde birçok faktörün yanı sıra kuvvetlerini 2011 yılı sonuna kadar Irak'tan çekecek olan ABD'nin politikası da etkili olmuştur. ABD Irak'ı bölgesel güçlere bırakma veya Irak'ı kendi kaderine terk etme stratejisinden hangisinin uygulanacağı konusunda bölgedeki çıkarlarının İran'a karşı daha iyi korunmasına da katkı sağlayacağını dikkate alarak bölgesel güç olarak Türkiye'yi tercih ve teşvik etmiştir.[169] ABD'nin bu tutumu Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik gelişmeleri kendi kontrolünde şekillendirmesine imkân vermesi açısından da fırsat yaratmış ve ulusal çıkarlarıyla örtüşmüştür.

İç politika için öngörülen "Demokratik Açılım Süreci" Kuzey Irak ile irtibatlı boyutu da olduğundan Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerinin geliştirilmesini de hedeflemiştir. Kuzey Irak'taki gelişmeler ile Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketi dikkate alındığında IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesinin iç ve dış politikanın karşılıklı etkileşimini gerektirdiğini ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar AK Parti liderliği IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesinde enerji, ticaret ve güvenlik iş birliği ön planda olsa da IKBY ile geliştirilecek ilişkilerden devşirilecek psiko-sosyal ortamın Demokratik Açılım Sürecinin başarılı olmasına da katkı sağlayacağı, bunun da IKBY ile ilişkilere olumlu yansımalarının olacağını algılamıştır.

PKK, TSK'nın yurt içi ve Kuzey Irak'ta sınır ötesi operasyonları nedeniyle Nisan 2009'da tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Başbakan Erdoğan[170] Türkiye'nin 2007'den itibaren uyguladığı komşularla sıfır sorun politikasında kararlı olduğunu kendi iç sorunlarını çözerek göstermesi gerektiğini ve 2009 yerel seçiminde Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde Demokratik Toplum Partisinin dengeyi lehine değiştirmesiyle AK Partinin bölgedeki oy artışının tersine dönmeye başladığını algılamasıyla Temmuz 2009'da "Demokratik Açılım Sürecini" başlatmış ve bilahare süreci "Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik

---

[169] TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem:23, Yasama Yılı:3, Cilt: 43, 72. 6 Nisan 2009, s.17-22.

[170] AK Parti'nin genel seçimlerdeki oy oranında 2002'ye göre 2007'de % 12,3 artışa karşılık, mahalli idareler seçiminde 2004'e göre 2009'da % 1,79 azalma olmuştur. Genel seçimde 2007'de oy oranını artıran AK Parti iki yıl sonra 2009 mahalli idareler seçiminde oy kaybı yaşamıştır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde, 2005'de kurulan DTP 2009 mahalli idareler seçiminde % 5,16 oy oranıyla 96 belediye başkanlığını alırken[170] AK Parti'nin ardından Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sırasıyla %30 ve %25 ile ikinci büyük oy oranına ulaşmıştır.

Projesi" olarak adlandırmıştır. [171]

Başbakan Erdoğan, sürecin başlangıcında PKK ve "Kürt Sorunu"nu iki ayrı konu olarak ele almıştır. Bu kapsamda, Erdoğan ve AK Parti Hükümeti Türklerin ve Kürtlerin kardeşliğini vurgulayan bir söylem geliştirmiş, İslamcılık temelinde ümmetçi bakış açısıyla Kürtlere yaklaşan Erdoğan[172] barış içinde yaşayan ve AK Parti'ye oy veren Kürtleri "iyi" ve PKK teröristlerini ve onları destekleyen Kürtleri "kötü" olarak tanımlamıştır. Erdoğan gelişmelere bağlı olarak PKK ve "Kürt Sorunu"nun birbirinden ayrılabilir; ancak, ayrı olmadığını algılamıştır. [173] Türkiye'de 1980'lerde Kürt milliyetçiliğini harekete geçiren PKK tüm Kürtleri temsil etmemekle birlikte, belirli bir kısmının desteğini de almıştır.

Başbakan Erdoğan bu süreci " 'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' adını verdiğimiz yeni süreç, işte bu yıllardır çözülemeyen, çözümü için çaba sarf edilmeyen meselelerin cesaretle çözümünü hedefliyor." şeklinde açıklamıştır. Bu bağlamda, söz konusu projeyle; Türkiye'nin kalkınmasını, ulusal ve uluslararası itibarını yükseltmesini, milletin refah ve huzurunun artmasını ve kardeşliğin pekişmesini engelleyen başta terör meselesi olmak üzere tüm etnik, mezhep ve azınlık gruplarının sorun alanlarında iyileştirmeler yapılması amaçlanmıştır. [174]

IKBY liderleri de Türkiye'nin açılım politikasını genel olarak olumlu karşılamış ve Demokratik Açılım Sürecini desteklediğini açıkça göstermiştir. Bu kapsamda, IKBY Başkanı Mesud Barzani, 1 Ağustos 2009'da Türkiye'nin Demokratik Açılım Sürecinin PKK'yı pes ettireceğini vurgulayarak "Sorun çözüm yoluna girdikçe PKK silahı mecburen bırakacak" demiştir. Barzani, Demokratik Açılım Sürecini desteklediklerini söyleyerek "Teşvik ediyoruz, ... Kürtler haklarını demokratik yollarla arasınlar. Çözüm anayasal, barışçıl ve yasal yoldur." ifadesini kullanmış, AK Parti Hükümetinin bu sorunu çözebileceğini ve Türkiye'ye yardıma hazır olduklarını açıklamıştır. [175] IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani de 17 Ağustos 2009'da "Kürt sorununun komşu ülkemizde barışçıl çözümü Irak halkları arasında barış ve sorunlarımızın çözümünde de destek ve örnek olur." açıklamasında bulunmuş ve sorunun barışçıl çözümünün Türk ve Kürtlerin yararına

[171] Kivanç Ulusoy, "The 'Democratic Opening' in Turkey: A Historical/Comparative Perspective," *Insight Turkey* 12, 1 (2010):72.
[172] Johanna Nykänen, "Identity, Narrative and Frames: Assessing Turkey's Kurdish Initiatives," *Insight Turkey* 15, 2 (2013):96–97.
[173] Mustafa Çosar Ünal, "The Kurdistan Workers' Party (PKK) and Popular Support: Counterterrorism towards an Insurgency Nature," *Small Wars and Insurgencies* 23, 3 (2012):433, 439, 441, 444, 446.
[174] AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı, *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, (*2010):10-11.
[175] "Barzani: "Türkiye'nin açılımı PKK'yı pes ettirir," *CNN Türk*, 1 Ağustos 2009, https://www.cnnturk.com/dunya/barzani-turkiyenin-acilimi-pkkyi-pes-ettirir (Erişim:18.07.2023).

olmasının yanı sıra Türkiye'yi bölgede daha güçlü yapacağını ve bölgedeki diğer sorunların da barışçıl çözümünü etkileyeceğini ifade etmiştir.[176] Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani de 25 Ağustos 2009'da Reuters ile yaptığı röportajda, PKK'yı silahlarını bırakıp Türkiye'deki siyasi faaliyetlere katılmaya çağırdığını, Türkiye'nin Kürt karşıtı olmayan tutumunun Irak, İran, Suriye ve Türkiye'de yaşayan Kürtlerin çıkarına olduğunu, bu nedenle de Kürtlerin bu Açılım Sürecini desteklemesinin gerektiğini söylemiştir.[177]

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, 25 Ağustos 2009'da Zafer Haftası nedeniyle yayımladığı mesajda Demokratik Açılım Sürecine askerin verdiği desteği eleştirenlere yönelik olarak da TSK'nın PKK'yla mücadeleyi sürdürürken, ekonomi, sosyo-kültürel ve uluslararası alanlarda da hükümetin gerekli tedbirleri almasının önemli olduğuna, Türkiye'nin ulus-devlet ve üniter-devlet yapısına zarar verilmemesinin gerektiğine, kültürel farklılıklara saygılı olmakla birlikte bunların siyasal kimlik unsuru haline getirilmemesine, her konuyu tartışabilme özgürlüğünün ülkeyi çatışma ortamına sokacak konuları içermemesi gerektiğine inandığını ifade etmiş, ayrıca terör örgütü ve destekleyicileriyle ilişki kurulmasına yol açabilecek faaliyet içinde bulunamayacağını özellikle vurgulamıştır.[178] Bu açıklamayla TSK'nın terör sorununun sadece askeri yöntemlerle çözülemeyeceğine, sorunun çözümü için alınacak tüm tedbirlerin ulus-devlet ile üniter devlet yapısını bozmaması, kültürel farklılıkları siyasi kimliğe dönüştürmemesi ve ülkeyi çatışma ortamına sürüklememesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla, TSK'nın Demokratik Açılım Sürecinin hassas ve dengeli şekilde yönetilmesine dikkat çekerek destek verdiği söylenebilir.

Demokratik Açılım Süreci kapsamında[179] AK Parti Hükümeti, demokratikleşmeye yönelik olarak Kürtlerin kültürel haklarını iyileştiren ve Kürt dilinin kullanımına ilişkin bazı kısıtlamaları kaldıran (Kürtçenin resmi dil statüsü kazanmasına yol açmadan üniversitelerin Kürtçe ve Zazaca özel kurslar düzenlemesine izin veren) yasalar çıkarmış, devlet tarafından yönetilen Kürtçe televizyon kanalını (TRT-Şeş) açmış ve Terörle Mücadele Yasasında çocukların terörist olarak suçlanmaması için düzenleme yapmıştır.

Kısa süre sonra Başbakan Erdoğan, PKK'yı da Demokratik Açılım Sürecine dâhil

---

[176] "Barzani'den Kürt açılımına destek," *NTV,* 17 Ağustos 2009, https://www.ntv.com.tr/dunya/barzaniden-kurt-acilimina-destek,0Dk2YsLma0WKRMHxDkjMgw (Erişim:18.07.2023).

[177] "Iraq President Says PKK Must Accept Peace," *Reuters,* 26 August 2009, https://www.rferl.org/a/ Iraq_ President_Says_PKK_Must_Accept_Peace/1808298.html (Erişim: 18.07.2023).

[178] "Başbuğ'dan demokratik açılım yanıtı," *Haber 7,* 25 Ağustos 2009, https://www.haber7.com/siyaset/haber/430758-font-colorff0000basbugdan-demokratik-acilim-yanitifont (Erişim: 18.07.2023); Taha Özhan vd. *Türkiye 'nin Kürt Sorunu Algısı,* (Ankara: SETA ve POLLMARK, 2009),55.62

[179] Marlies Casier, Joost P. Jongersen, and Nic Walker,"Turkey's Kurdish Movement and the AKP's Kurdish Opening: Kurdish Spring or Fall?," in *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and the Kurds*, eds. Mohammed M. Ahmed and Michael M. Gunter, 135-162, (Costa Mesa: Mazda Publishers, 2013),148–150.

etmiş ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) aracılığıyla "Kandil" (PKK'nın sözde üst yönetimi) ile "Oslo Süreci" ve Öcalan ile "İmralı Süreci" şeklinde PKK ile iki iletişim kanalı açmıştır. Oslo Süreci olarak adlandırılan MİT-PKK görüşmelerinin başlangıç tarihi 2009 yılı olarak kabul edilmiştir. Türkiye kamuoyunun haberi olmadan, PKK'nın Kandil ile Avrupa temsilcileri ve MİT, 2009'un ortalarından itibaren adı açıklanmayan arabulucunun (Norveçli bir STK veya İngiltere) gözetiminde Oslo'da gizlice müzakere yürütmüştür.[180] Bu kapsamda, Türkiye PKK teröristlerinin teslim olmasını istemiştir. PKK, tasfiye konusunda Türkiye'nin muğlak vaatlerini ileri sürerek silahlı gücünü dağıtma konusunda isteksiz davranmış ve silahlı unsurlarının yargılanacağından endişe duymuştur.[181]

Bu sürecin ilk olumsuz etkisi PKK'nın çözüme yönelik niyetini göstermek için Öcalan'ın çağrısı üzerine 19 Ekim 2009'da Kandil Dağından terörist kıyafetli sekiz silahsız terörist ve Mahmur mülteci kampından 26 mülteciyi (4'ü çocuk) Türkiye'ye göndermesiyle ortaya çıkmıştır.[182] Gelen teröristler ile mülteciler Silopi'deki Habur Sınır Kapısında güvenlik güçlerince teslim alınmıştır. Kandil'in Cumhurbaşkanlığına ve TBMM'ye verilmek üzere sekiz terörist ile gönderdiği mektupta "dil, kültür ve kimlik" taleplerine yer verilmiştir.[183] Bu gelişmeye, devlet-toplum ilişkileri bağlamında AK Parti Hükümeti milliyetçi kamuoyu ve siyasi partilerin baskısı karşısında tepki göstermiştir. Türk milliyetçilerinin Habur olayından duyduğu rahatsızlık AK Parti seçmenlerince de paylaşıldığından AK Parti Hükümeti de görmezden gelememiş, DTP'nin 414 üyesi tutuklanmış ve Demokratik Açılım Süreci yavaşlamıştır. PKK terör örgütü 7 Aralık 2009'da Tokat bölgesinde 7 askeri şehit etmesiyle çatışmaları yeniden başlatmıştır.[184] Anayasa Mahkemesi, "eylemleri yanında, terör örgütüyle olan bağlantıları da değerlendirildiğinde

---

[180] Yilmaz Ensaroğlu, "Turkey's Kurdish Question and the Peace Process," *Insight Turkey* 15, 2 (2013):13–14; and Mesut Yeğen, *The Kurdish Peace Process in Turkey: Genesis, Evolution and Prospects* (Rome: Instituto Affari Internazionali, 2015),166-168.

[181] Alexander Christie-Miller, "The PKK and the Closure of Turkey's Kurdish Opening," *Middle East Report Online*, August 4, 2010, https://merip.org/2010/08/the-pkk-and-the-closure-of-turkeys-kurdish-opening/ (Erişim:16.03.2023).

[182] Özlem Kayhan Pusane, "Turkey's Kurdish Opening: Long Awaited Achievements and Failed Expectations," *Turkish Studies* 15,1 (2014): 94-96.

[183] Terörist ve mültecileri bir grup DTP milletvekili ve bölge halkı Habur Sınır Kapısı bölgesinde sevinçle karşılamıştır. Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığınca Habur Sınır Kapısına gönderilen cumhuriyet savcılarının kayıtlar üzerinden incelemede 34 kişiden 29'u (3'ü terörist) suçsuz bulunmuştur. Pişmanlık Yasası'ndan yararlanmayacaklarını söyleyen 8 teröristin silahlı eyleme karışmadığı ancak beşi hakkında 'terör örgütü propagandası yapma' ve 'örgüt üyesi olma' suçlarından önceden işlem yapıldığı için Silopi Hâkimliğinin kararıyla serbest bırakılmıştır. Bilahare 34 kişilik gruba Silopi'de yaklaşık 50.000 kişilik kalabalık bir grup ve Diyarbakır'a kadar yol güzergâhında bölge halkı sevinç gösterisinde bulunmuştur.(AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı, *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, (*2010): 126.) ve "34 PKK'lı Habur Sınır Kapısı'ndan girip teslim oldu," *Milliyet*,19 Ekim 2009, https:// www. milliyet.com.tr/siyaset/34-pkk-li-habur-sinir-kapisindan-girip-teslim-oldu-1151953 (Erişim: 21.03.2023).

[184] "PKK Reşadiye saldırısını üstlendi," *Bianet*, 10 Aralık 2009, https://m.bianet.org/bianet/siyaset/118770-pkk-resadiye-saldirisini-ustlendi (Erişim: 14.03.2023) .

devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı fiillerin işlendiği bir odak haline geldiği gerekçesiyle DTP'nin kapatılmasına" 11 Aralık 2009'da karar vermiştir.[185]

Washington'da 2010 yılı başında Amerikan yönetimiyle görüşen IKBY Başkanı Mesud Barzani, ABD'de Brookings Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada Kürt sorununun silahlı yöntemlerle çözülemeyeceğini, bu nedenle Türkiye'deki Demokratik Açılım Sürecini desteklediklerini ve bu kapsamda Türkiye ile ilişkilerin gelişmekte olduğunu söylemiştir. Barzani Türkiye'nin IKBY için tehdit olmadığını ve Türkiye ile IKBY arasında büyük çaplı ekonomi ve enerji iş birliği yapıldığını açıklamıştır. Barzani ikili ilişkilerin gelişmesinde Türkiye'nin Demokratik Açılım Sürecinin büyük rolü olduğunu vurgulamıştır.[186]

TRT'nin Arapça yayın yapan kanalında "El Türkiyye'nin Konukları" programına katılan Irak Cumhurbaşkanı Talabani, silahlı yöntemin artık geçerli olmadığını, siyasi ve kültürel mücadelenin daha önemli hale geldiğini ve PKK'lılara silah bırakıp siyaset yapmalarını tavsiye ettiğini, PKK'nın en büyük hatasının Türk demokrasisini anlamamak olduğunu ifade etmiştir. Kürt devleti kurulmasının imkânsız olduğunu söyleyen Talabani, "Yarın Kürt parlamentosunun bağımsızlık ilan ettiğini varsayalım. Irak, Türkiye, İran ve Suriye...sadece kapıları kapattı,... Bu devlet nasıl yaşayacak?" demiştir.[187]

İmralı Sürecinde 2009'dan 2011'e kadar çözüme yönelik parametreler net bir şekilde ortaya konulamamıştır. Ancak, Öcalan'ın İmralı Sürecine yönelik yol haritasını[188] 22 Ağustos 2009'da görüştüğü bürokratlara verdiği, Öcalan'ın 2011'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde görülen davasındaki savunmasına eklemesiyle ortaya çıkmıştır. Öcalan yol haritasında, "Kürt sorunu"nun "demokratik ulus", "demokratik cumhuriyet", "demokratik anayasa" ve "ortak vatan" ilkeleri temelinde ve arabulucu garantör dâhil üçlü bir mekanizma ile çözülmesine, ilk aşamada PKK'nın kalıcı ateşkes ilan etmesine, ikinci aşamada hükümetin "hakikat ve uzlaşma komisyonu" kurmasına, PKK'nın silahlı unsurlarını geri çekmesine ve demokratik bir anayasanın hayata geçirilmesine yer vermiştir.[189] PKK İmralı Sürecinin yavaşlamasını, DTP'nin kapatılmasını, KCK soruşturması adı altında Kürt siyasetçiler üzerindeki baskının sürmesini ve hükümetin Öcalan'ın yol haritasını

[185] "DTP kapatıldı," *Hürriyet,* 11 Aralık 2009, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dtp-kapatildi-13176916 (Erişim: 14.03.2023).
[186] "Barzani: PKK'ya karşı askeri operasyona destek vermeyiz," *Voice of America Türkçe,* 27 Ocak 2010, https://www.voaturkce.com/a/a-17-2010-01-27-voa24-88192457/880149.html (Erişim:18.07.2023).
[187] "Talabani'ye göre PKK'nın en büyük hatası," *Ensonhaber.com,* 21 Ekim 2010, https://www.ensonhaber.com/gundem/talabaniye-gore-pkknin-en-buyuk-hatasi-2010-10-20 (Erişim:18.07.2023).
[188] "PKK ilk kez açıkladı...Oslo'da neler oldu?," *Akşam,* 24 Nisan 2013, https://www.aksam. com.tr/siyaset/pkk-ilk-kez-acikladiosloda-neler-oldu/haber-199057 (Erişim: 14.03.2023).
[189] "İşte Öcalan'ın yol haritası," *Hürriyet*, 3 Mart 2011, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-ocalanin-yol-haritasi-17170384 (Erişim: 14.03.2023).

açıklamayı/yanıtlamayı reddetmesini AK Parti Hükümetinin İmralı Sürecini sürdürmeye istekli olmadığının göstergesi olarak algılamıştır.

Habur Sınır Kapısında 19 Ekim 2009'da sorgulandıktan sonra serbest bırakılan 34 kişinin yargılanmasına 16 Nisan 2010'da Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlanmış, mahkemenin Kandil ve Mahmur'dan gelen iki kişi hakkında Nisan/Haziran 2010'da tutuklama kararı vermesi[190] üzerine DTP'nin kapatılması sonrası yeni kurulan Barış ve Demokrasi Partisi'ne (BDP) yönelik operasyonları bahane eden PKK, 1 Haziran 2010'da ateşkesi sona erdirme ve halk savaşını başlatma kararı almıştır. Ancak, bu gelişmeye ve toplumsal destek de olmamasına rağmen[191] İmralı Süreci sonlandırılmamış, Öcalan, 12 Eylül 2010'daki anayasa değişikliği referandumu kapsamında 13 Ağustos 2010'da yeniden ateşkes çağrısında bulunarak 20 Eylül 2010'a kadar yeni tek taraflı ateşkes ilan etmiş ve bu ateşkesi de Kürtlerin seçimlere katılımını sağlamak için Haziran 2011 genel seçimlerine kadar uzatmıştır. [192]

Başbakan Erdoğan 2011 genel seçimi öncesinde Diyarbakır mitinginde halka hitaben[193] "Benim için ne Türk milliyetçiliği var, ne Kürt milliyetçiliği var....Bunlar benim Kürt kardeşimin hangi sorununu çözdüler?...Ama biz sorun çözdük. Çözmeye de devam ediyoruz." demiştir. Haziran 2011 genel seçimlerinde oyların %5,67'sini alan ve bağımsız olarak seçilen 29 milletvekili BDP grubunu teşkil ederek TBMM'de AK Parti, CHP ve MHP'den sonra dördüncü siyasi parti olarak yerini almıştır. Haziran 2011 genel seçimleri "Oslo Süreci" için dönüm noktası olmuştur. PKK'ya göre, iki taraf, Erdoğan'ın Haziran 2011'deki seçimlerden sonra müteakip müzakereler için görev tanımlarını içeren 9 maddelik "Oslo Mutabakatı"nı hazırlamıştır. [194] Ancak, Erdoğan'ın AK Parti'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde oy kaybı nedeniyle PKK ile Oslo Sürecinin ağır siyasi sonuçlarından kaçınmak

---

[190] Derya Sazak, "Habur'un rövanşı," *Milliyet,* 18 Haziran 2010, https://www.milliyet.com.tr/ yazarlar/ derya- sazak/habur-un-rovansi-1252320 (Erişim:21.03.2023).ve Namık Durukan "Mahmur'a Sessiz Dönüş, *Milliyet,* 20.07.2010, https://www.milliyet.com.tr/gundem/mahmur-a-sessiz-donus-1265713 (21.03.2023). PKK ile bağlantıları nedeniyle 10 kişi (4'ü kandil grubu ve 6'sı mahmur grubundan) 17 Haziran 2010'da tutuklanmış ve 20 kişi Mahmur mülteci kampına geri dönmüştür.

[191] Türkiye'de 2010'da yapılan bir kamuoyu araştırmasında hükümetin Öcalan ile görüşmesini katılımcıların % 64,5'inin uygun görmediği, %21,5'inin olabilir dediği ve %14,0'ünün desteklediği tespit edilmiştir. (Kadir Has Üniversitesi, *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu,* 11 Ocak 2011, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/tssea-2011.pd, s.148 Erişim:1.12.2023.)

[192] Casier, Jongerden, and Walker, "Fruitless Attempts? The Kurdish Initiative and Containment of the Kurdish Movement in Turkey," 103–127.

[193] Aysel Alp, "Başbakan Diyarbakır'da konuştu," *Hürriyet,* 1 Haziran 2011, https://www.hurriyet.com.tr /gündem basbakan-diyarbakirda-konustu-17925898 (Erişim: 05.04.2023).

[194] "CHP 9 Maddelik 'Oslo Mutabakatını' Açıkladı," *T24,* 18 Eylül 2012, https://t24.com.tr/haber/iste-pkk-akp-mutabakat-metni,213334 (Erişim: 14.03.2023). T24,

için "Oslo Mutabakatı"nı imzalamayı reddettiği ileri sürülmüştür.[195] Bu nedenle de, Temmuz 2011'de PKK, Hükümete baskı yapmak için silahlı eylemlere tekrar başlamıştır.

Bu gelişme bağlamında, Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu illerindeki 700 sivil toplum kuruluşundan oluşan Demokratik Toplum Kongresi (DTK) Diyarbakır'da 850 delegenin katıldığı toplantıda "Demokratik Özerklik" ilanına yönelik karar alındığını 14 Temmuz 2011'de açıklamıştır.[196] AK Parti Hükümeti DTK'nın bildirisine tepki göstermiş ve 7.748 Kürt aktivist ve 226 yerel yönetim üyesi "Kürdistan Topluluklar Birliği/KCK" üyesi olmakla suçlanarak tutuklanmıştır.[197]

PKK ile çatışmaların tekrar başladığı bu dönemde Ağustos 2011'de PKK terör örgütünün kamplarına TSK hava harekâtları ve Ekim 2011'de sıcak takip mahiyetinde TSK birlikleri Irak sınırından 4 kilometre içeri girerek hava destekli operasyon icra etmiştir. PKK terör örgütü elebaşısı Öcalan ile görüşmeler yoluyla sürdürülen "İmralı Süreci" PKK ile Temmuz 2011'den itibaren başlayan çatışmalar nedeniyle 15 Şubat 2013'ten itibaren Başbakan Erdoğan tarafından "Çözüm Süreci" olarak adlandırılmıştır.

IKBY, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine başlanmasından sonra PKK ile Türkiye arasında diyaloga öncelik vermek ve desteklemekle birlikte, Türkiye'nin PKK'ya karşı silahlı mücadeleye katılma ve sınır geçişlerini kontrol etme talebini reddeden bir tutum sergilemiştir. IKBY'nin bu tutumuna karşılık Dışişleri Bakanı Davutoğlu 4 Kasım 2011'de İstanbul'da yaptığı görüşmede Mesud Barzani'ye PKK'nın sadece Türkiye için değil, IKBY için de tehdit olduğunu vurgulayarak PKK'ya karşı net tavır almaları gerektiğini söylemiş, PKK ile mücadele konusunda daha etkin iş birliği yapılmasını istemiş ve "artık tarafsız olunamaz" mesajını iletmiştir. Bunun üzerine Mesud Barzani[198] Türkiye ile IKBY'nin güvenliğinin birbirine bağlı olduğunu ve bunun geliştirilmesi için her türlü çabayı göstermeye hazır olduklarını açıklamıştır.

IKBY Başkanı Mesud Barzani 2012'de AK Parti Kongresinde konuşma yapmak üzere Ankara'ya davet edilmiştir. Barzani bu dönemde, Türkiye'nin PKK'yla yürüttüğü Çözüm Sürecinde kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Çözüm Süreci bağlamında Başbakan Erdoğan

---

[195] Simon A. Waldman & Emre Caliskan, *The New Turkey and Its Discontents* (NY:Oxford Unv.Press, 2017),182.

[196] "DTK'dan 'Demokratik Özerklik' kararı," *Hürriye*t, 14 Temmuz 2011, https://www.hurriyet. com.tr/gundem /dtkdan-demokratik-ozerklik-karari-18255535 (Erişim: 14.03.2023).

[197] Michael M. Gunter, "Reopening Turkey's Closed Kurdish Opening?"*Middle East Policy Council* 20, 2 (2013):91-92.

[198] "Davutoğlu: Aktif destek bekliyoruz," *Al Jazeera,* 4 Kasım 2011, https://www.aljazeera.com.tr/ haber/ davutoglu-aktif-destek-bekliyoruz (Erişim:18.07.2023)

Midyat/Mardin'de halka hitaben 17 Şubat 2013'te yaptığı konuşmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde işsizlik ve yoksulluğun tek sebebinin PKK terörü olduğunu belirterek, " Bizde ayrım yok, bölücülük yok, bölgesel milliyetçilik yok, etnik milliyetçilik yok, dinsel milliyetçilik de yok. Kimse...karşımıza Kürtlükle, Türklükle çıkmasın. Biz her türlü milliyetçiliği ayaklarının altına almış iktidarız. Bizim milliyetçilik anlayışımızda vatanseverlik, insan severlik, fakirin fukaranın yanında yer almak var." demiştir.[199]

Çözüm Süreci birkaç aktörü içerse de, AK Parti Hükümeti ve PKK çözüm için bir yol haritası üzerinde mutabakat sağlayamamış; ancak, taraflar ateşkesi kendi gündemleri için kullandıklarından süreç sona erdirilmemiş ve düzensiz bir şekilde sürdürülmüştür. PKK, Mart 2013'te Diyarbakır'da Nevroz kutlamalarında, Öcalan'ın çağrısı üzerine tek taraflı ateşkes ilan etmiştir.[200] Çatışmalardan sonra PKK'nın tek taraflı ateşkes ilan ederek tarafların görüşmeleri sürdürmesinin nedeni; çözüme yönelik çıkmaz içinde olduklarını algılamakla birlikte, görüşmeleri sürdürmeyi tercih etmeleridir denebilir. Aralarındaki mevcut güvensizliğe rağmen, Erdoğan'ın yeni bir dostluk ve kardeşlik söylemi Türkler ve Kürtler arasında barış ortamına katkı yapmıştır.[201] Öcalan ile MİT arasında süren gizli görüşmeler sonuç vermiş, Nisan 2013'te, Erdoğan[202] bir aylık sürede Türkiye'nin tüm bölgelerinde Çözüm Sürecini tanıtmaya ve halkı bilgilendirmeye yönelik çalışma yapmak üzere 63 ünlü, akademisyen, aydın, aktivist ve gazetecinin görev aldığı dokuz gruptan oluşan "Akil İnsanlar Heyeti"ni çalışma bölgelerine göndermiş ve onlardan rapor almıştır.

AK Parti Hükümeti, PKK ile yürüttüğü Çözüm Süreci görüşmeleri çerçevesinde "Türk", "Türkiye" ve "Atatürk" ifadeleri kamu kurum ve kuruluşlarından silinmeye ve T.C. Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastane/sağlık kuruluşlarının tabelalarından, resmi evraklarından "Türkiye Cumhuriyeti" ve kısaltması olan "T.C." ibareleri çıkarılmaya başlanmış, diğer kamu kurum ve kuruluşları da "T.C." ibaresini tabelalarından çıkarmış ve bu olaylar vatandaşların büyük çoğunluğu tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır.[203] Bu gelişme devlet-toplum ilişkilerinde çözüm sürecine yönelik toplumsal desteğin az olmasına yol açmıştır. Yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre 2013'te açılım sürecini katılımcıların

---

[199] "Milliyetçiliği ayak altına aldık," *Sözcü,* 17 Şubat 2013, https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/milliyetciligi-ayak-altina-aldik-227165/ (Erişim: 04.04.2023).
[200] "PKK ateşkes ilan etti," *Sözcü,* 23 Mart 2013, https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/pkk-ateskes-ilan-etti-254374/ (Erişim: 15.03.2023).
[201] Sibel Utku Bila, "Turkey's Kurds Rally for Peace, But Mistrust Lingers," *Al-Monitor*, March 21, 2013, https://www.al-monitor.com/originals/2013/03/turkey-kurd-peace-rally-diyarbakir.html (Erişim:15.03.2023).
[202] "İşte Akil İnsanlar Heyeti," *Hürriyet,* 4 Nisan 2013, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-akil-insanlar-heyeti-22957853 (Erişim: 15.03.2023).
[203] "T.C. devletten siliniyor," *Yeniçağ,* 5 Nisan 2013, https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ -82795h.htm (Erişim: 04.04.2023).

% 32,7'sinin desteklediği, % 47,1'nin desteklemediği ve %20,2'sinin soruya cevap vermediği tespit edilmiştir. [204]

Çözüm Sürecini sürdürmek için Türkiye, siyasi reform yapmadan önce PKK'nın güçlerini Türkiye'den çekmesini ve silahsızlandırmasını istemiş, buna karşılık PKK da önce Öcalan'ın öngördüğü anayasal reformlar için Türkiye'nin girişimde bulunmasını talep etmiştir. [205] Mayıs 2013'te Öcalan'ın çağrısıyla PKK Türkiye'den kısmi olarak çekilmeye başlamıştır. [206] PKK'nın 8 Mayıs 2013'ten itibaren çekilmeye başladığı dönemde yol güvenliği ve güvenlik kontrolü gibi görevler hariç il valilerinin onayıyla [207] operasyon yapan TSK birlikleri çekilme sürecinde valilerden operasyon izni istememiştir. [208]

Türkiye-Irak ilişkilerinin gerilimli olduğu 2012-2014 döneminde 2013 yılında Türkiye'den çekilen PKK terör örgütü mensuplarının Irak'a girmelerine Irak merkezi yönetimi karşı olduğunu açıklamış, PKK'lıların Irak'ta bulunmasının ülkesi için tehdit oluşturduğunu ileri sürmüş ve bu nedenle Türkiye'yi Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği'ne şikâyet etmiştir. Buna karşılık IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani[209] ise Türkiye'nin Çözüm Sürecini olumlu gördüklerini ve yardım etmeye hazır olduklarını ifade etmiştir. Bu durum Türkiye'nin Çözüm Süreci faaliyetlerini Irak topraklarında sadece IKBY ile koordine ettiğini ve Bağdat yönetimini bu koordinasyon faaliyeti dışında tuttuğunu göstermiştir. Bu gelişme Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini savunan politikasına yönelik ters bir tutum sergilediğini de göstermiştir.

PKK'nın sözde Kandil yönetimi Halkların Demokratik Partisi (HDP)'nin Kürtler arasında artan popülaritesinin PKK'nın zayıfladığı algısına yol açtığını değerlendirmiş, bu durumu mücadelelerini Türkiye'de siyasi pozisyonlara çevirme şansına yönelik tehdit olarak algılamış, Kürt nüfusunun temsilini HDP'nin değil PKK'nın yapması gerektiğini ileri sürmüş ve Türkiye'deki Kürtler için güç ve otorite kaynağının PKK olduğunu göstermek

---

[204] Kadir Has Üniversitesi, *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Özeti,* 20 Ocak 2015,s.9, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TSSEA-2015.pdf, (Erişim:20.10.2023).

[205] "İşte İmralı Görüşmesinin Tutanaklarının Tam Metni," *T24,* 28 Şubat 2013, https://t24.com.tr/haber/iste-imralidaki-gorusmenin-tutanaklari,224711 (Erişim: 15.03.2023).

[206] "PKK'lılar sınır dışına çıkmaya başladı," *Hürriyet,* 8 Mayıs 2013, ttps://www.hurriyet. com.tr /gundem/pkklilar-sinir-disina-cikmaya-basladi-23231681 (Erişim: 15.03.2023).

[207] " EMASYA yürürlükten kaldırıldı," *Milliyet,* 04 Şubat 2010, https://www.milliyet.com.tr/siyaset/emasya-yururlukten-kaldirildi-1194773 (Erişim:22.03.2023). EMASYA protokolünün kalkmasının ardından TSK birlikleri sınır içinde operasyon için her defasında İl valisinden yazılı onay almaya başlamıştır.

[208] "TSK'yı rahatsız eden çekilme fotoğrafları...," *Milliyet,* 20 Mayıs 2013, https://www.milliyet.com.tr/ gundem/tskyi-rahatsiz-eden-cekilme-fotograflari-1711148 (Erişim: 15.03.2023).

[209] "Irak'tan BM'ye PKK şikayeti," *Al Jazeera,* 15 Mayıs 2013, https://www.aljazeera.com.tr/haber/iraktan-bmye-pkk-sikayeti (Erişim:17.07.2023).

için çatışmayı tekrar öne çıkaran tutumu benimsemiştir.[210] Bu bağlamda, PKK Çözüm Sürecinin ikinci aşamasının Eylül 2013'te tamamlanamaması halinde tehlikeli yeni bir sürece geçilebileceği ve Kürtlerin farklı seçeneklere yönelik arayışlar içine girebileceği şeklinde tehditkâr açıklamalar yapmıştır.[211]

AK Parti Hükümetini demokratikleşme ve "Kürt sorunu"nun çözümünde adım atmamakla suçlayan PKK Türkiye'den çekilmeyi 9 Eylül 2013'ten itibaren durdurduğunu; ancak, ateşkesin sürdürüleceğini açıklamıştır.[212] Buna karşılık AK Parti Hükümeti çeşitli siyasi ve kültürel reformları içeren yeni bir demokratikleşme paketini[213] (anadilde eğitime özel okullarda izin verilmesi, ortaokullardan sonra ilkokullarda da öğrenci andı uygulamasının kaldırılması, ulusal oyların en az % 3'ünden fazlasını alan siyasi partilere devletin ekonomik yardım yapması, köy ve kasabaların eski adlarını kullanması vb.) 30 Eylül 2013'te yürürlüğe koymuştur. Diyarbakır'ın merkezinde yıllardır asılı olan "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" yazılı tabela Diyarbakır Barosuna bağlı bir avukatın müracaatına istinaden valilik kararıyla 6 Kasım 2013'te kaldırılmıştır.[214]

Başbakan Erdoğan Çözüm Sürecinin ivmesini artırmak için 16 Kasım 2013'te IKBY Başkanı Mesud Barzani ve Sivan Perwer'i (Kürt şarkıcısı) Diyarbakır mitingine davet etmiştir. Başbakan Erdoğan bu mitingde ilk kez "Kürdistan" ifadesini kullanarak "Sayın Barzani'nin şahsında Kuzey Irak Kürdistan bölgesinde yaşayan kardeşlerimizi hürmetle selamlıyorum." ve "1920'de TBMM'de Kürt, Türk, Arap, Laz, Çerkez velhasıl, nasıl bir ve beraber olduysalar, cumhuriyeti nasıl birlikte kurdularsa, 'Yeni Türkiye'yi de o ruh, o öz ruhuyla yeniden imar ediyoruz." demiştir.[215] IKBY Başkanı Barzani de mitingde "Tüm gücümüzle Çözüm Sürecini destekliyoruz ve destekleyeceğiz. Yeni bir tarih oluşturma zamanı gelmiştir." şeklinde kısa bir konuşma yapmıştır.[216] Erdoğan, PKK'nın Türkiye'deki Kürtler üzerindeki etkisini azaltmak ve Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Kürtler üzerindeki

---

[210] Gallia Lindenstrauss, "Back to Square One? The Collapse of the Peace Process with the Kurds in Turkey," *Strategic Assessment* 18, 4 (2016):100.

[211] "PKK Ordu kuruyor," *Sözcü,* 15 Ağustos 2013, https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/pkk-ordu-kuruyor-354614/ (Erişim: 16.03.2013).

[212] "PKK 'çekilmeyi durdurdu," *BBC Türkçe,* 9 Eylül 2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/ 2013/09/ 130909 _ pkk_update (Erişim: 15.03.2023).

[213] Zeynep Gürcanlı, "Başbakan Erdoğan Demokratikleşme Paketi'ni açıkladı," *Hürriyet,* 30 Eylül 2013, https://www. hurriyet. com.tr/gundem/basbakan-erdogan-demokratiklesme-paketini-acikladi-24817460 (Erişim: 25.03.2023).

[214] "Ne mutlu Türk'üm diyene' tabelası kaldırıldı," *Sözcü,* 6 Kasım 2013, https://www.sozcu.com.tr/2013/ gundem/ne-mutlu-turkum-diyene-tabelasi-kaldirildi-402208/ (Erişim: 04.04.2023).

[215] "Diyarbakır'da Barzani Erdoğan mitingi," *Sözcü,* 16 Kasım 2013, ttps://www.sozcu.com.tr/2013 genel/ diyarbakirda-barzani-erdogan-mitingi-408071 (Erişim: 16.03.2023).

[216] Abdülkadir Selvi, "Diyarbakır Sözleşmesi," *Yeni Şafak,* 17 Kasım 2013, https://www.yenisafak.com/ gundem/ diyarbakir-sozlesmesi-583112 (Erişim: 5.04.2023).

etkisini artırmak için Barzani'nin bölgedeki nüfuzundan istifade etmek istemiştir.[217] AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik, Barzani'nin, Diyarbakır'a gelmesinin Türk-Kürt ilişkileri ve Çözüm Süreci açısından anlamlı mesajlar içerdiğini, Türkiye'nin Irak ya da komşu ülkelerdeki Kürtlere karşıt bir tutum içinde bulunmadığını, sadece PKK ile iş birliği yapanlara karşı olduğunu söyleyerek "Irak'taki Kürtlerin, Suriye'deki Kürtlerin, İran'daki Kürtlerin hangi siyasal statüde ve nasıl yaşayacağına tabii ki Türkiye karar vermeyecek" demiştir.[218] Barzani'nin, Başbakan Erdoğan'ın davetiyle Diyarbakır'a gelmesi ve Erdoğan ile Barzani'nin samimi görüntüler sergilemesi Türkiye Kürtlerine, PKK/BDP'nin öngördüğü çatışma dili yerine devletle barışık Kürt söyleminin mümkün olduğunu göstermeyi hedeflemiştir denebilir.[219] IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin Başbakan Erdoğan ile halka hitap ettiği Kasım 2013 Diyarbakır ziyareti AK Parti'nin Kürt seçmen nezdinde desteğini artırmıştır.[220]

Çözüm Sürecinde tek taraflı ateşkes dönemlerinde PKK, Suriye'deki uzantısı PYD/YPG'yi desteklemiştir. PYD/YPG Suriye iç savaşının başlangıcında Suriye ordusuyla birlikte hareket etmiş, 2012'de Ayn el-Arab/Arap Pınarı (Kobani)'nı ele geçirmiş ve 2013'te Haseke ile Afrin'de kontrolü sağlamıştır. Bu çerçevede YPG Cezire, Kobani ve Afrin'de kanton yönetimlerini 12 Kasım 2013'te ilan etmiş ve Suriye'nin kuzeyinde silahlı devlet dışı aktör konumuna gelmiştir. Çözüm Sürecinde Ankara ve PYD PKK'nın arabuluculuğuyla ilişki kurmuş, PYD lideri Salih Müslim [221] 2013 ve 2014'te Türkiye'yi ziyaret etmiş ve görüşmeler yapmıştır. Başbakan Erdoğan, PKK ile barışın Türkiye'nin güneydoğusuna barış ve istikrar getireceğini, PYD ile iş birliğinin Kürt kontrolündeki Suriye'nin kuzeyinde istikrar sağlayacağını öngörmüştür. Dışişleri Bakanı Davutoğlu da böyle bir gelişmenin,

---

[217] Nuray Mert, "The Erdogan-Barzani Alliance: a Turkish Policy Classic," *Hürriyet Daily News*, 17 Kasım 2013, https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/nuray-mert/the-erdogan-barzani-alliance-a-turkish-policy-classic-58056, (Erişim:16.03.2023).

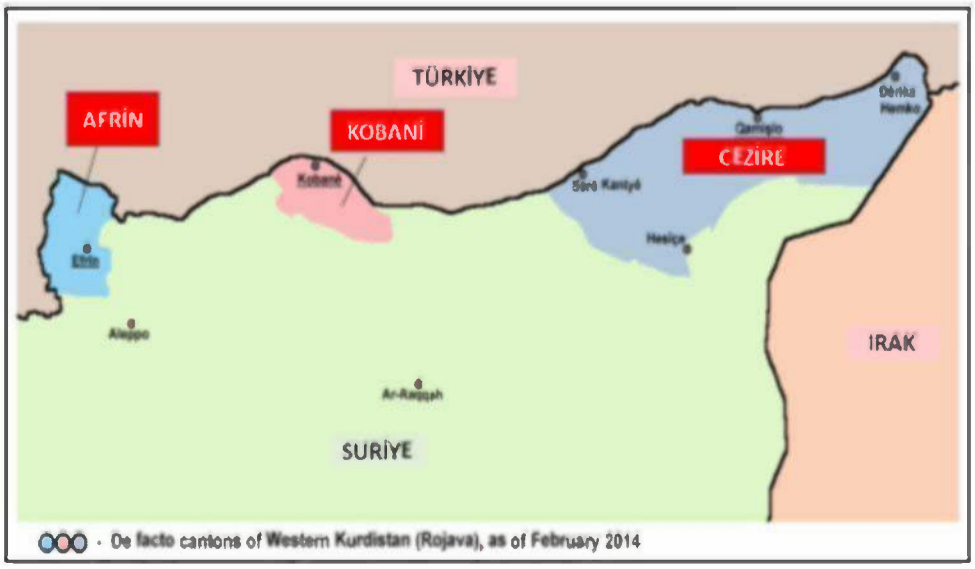
[218] Kadir Karakuş - Enes Kaplan,"Barzani'nin gelişi çözüm süreci açısından anlamlı," *Anadolu Ajansı*, 15 Kasım 2013, https://www.aa.com.tr/tr/politika/barzaninin-gelisi-cozum-sureci-acisindan-anlamli/204159 (Erişim: 18.07.2023).

[219] Göktürk Tüysüzoğlu,"Tarihi Erdoğan-Barzani buluşması ve gerçekler," *Milliyet,* 27 Kasım 2013, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/tarihi-erdogan-barzani-bulusmasi-ve-gercekler-1798408 (Erişim:18.07.2023).

[220] Behlül Özkan, "Turkey and Its Neighbours In The Middle East Iran, Iraq, and Syria," in *The Routledge Handbook of Turkish Politics,* eds. Alpaslan Özerdem and Matthew Whiting, 391-400, (NY: Routledge, 2019), 396.

[221] "PYD lideri Müslim'den gizli ziyaret," *Hürriyet,* 5 Ekim 2014, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pyd-lideri-muslim-den-gizli-ziyaret-27329605 (Erişim: 15.03.2023) ve Cumhuriyet, "PYD başkanı İstanbul'a neden geldi?", 25 Temmuz 2013 https://www.cumhuriyet. com.tr/haber/ pyd-baskani-istanbula-neden-geldi-435984 (Erişim: 15.03.2023).

Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki nüfuzunu artıracağını ileri sürmüştür.[222]

Harita 4.4. Suriye Kürt Kantonları (2014)
Kaynakça:https://sr.wikipedia.org/sr-/Кобани#/media/Датотека:Rojava_february2014_2.png (Erişim: 12.03.2023)

ABD PYD/YPG'yi Suriye'de DEAŞ'la mücadelede kara gücü olarak kullanmıştır. Bu sayede harita 4.4.'de gösterildiği gibi Suriye'nin kuzeyi ve Türkiye sınırında Kürtlerin çoğunlukta olduğu üç kantonu birleştirerek PYD 30 Ocak 2014'ten itibaren Suriye'de "Rojava Öz Yönetimi" olarak adlandırdığı Kürt özerk bölgesi kurulduğunu ilan etmiştir.

Suriye iç savaşı da Çözüm Sürecini olumsuz etkilemiştir. Suriye'de PYD'nin ikinci kantonu olan Kobani (Ayn el Arap-Arap Pınarı) DEAŞ (Irak Şam İslam Devleti)'ın 13 Eylül 2014'te saldırısı ve kuşatmasına maruz kalmıştır. Türkiye, DEAŞ saldırısı sonucu Kobani'den sığınan 200.000 Suriyeli Kürtü Suruç (Şanlıurfa) bölgesine yerleştirmiş ve sığınmacılara insani yardım desteği sağlamıştır.[223] YPG'ye destek sağlanmadığında DEAŞ'ın Kobani'yi ele geçireceği ileri sürülerek 27 Eylül 2014'te HDP Eş Başkanı Demirtaş ve 4 Ekim 2014'te PYD lideri Salih Müslim AK Parti Hükümetinden Suriye'deki diğer Kürt kantonlarından (Cezire ve Afrin) silâhların Kobani'ye Türkiye

[222] Cengiz Çandar, "The Kurdish Question: The Reasons and Fortunes of the 'Opening'," *Insight Turkey* 11,4 (2009):15.
[223] Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun A Haber'e Verdikleri Özel Röportaj, 28 Ekim 2014 https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-a-haber_e-verdigi-roportaj_-28-ekim-2014.tr.mfa (Erişim: 17.03.2023).

üzerinden geçirilmesi için koridor açılmasını talep etmiştir.[224] Türkiye'nin bu talebi kabul etmemesi üzerine tepki olarak Türkiye'deki Kürtler, Mürşit Pınar Hudut Kapısından Ankara'nın insani kriz karşısındaki duyarsızlığını protesto etmiştir. Türkiye'nin birçok yerinde 6-8 Ekim 2014'te protesto eylemleri yapılmış ve çatışmalar çıkmıştır. Kobani'deki gelişmelerle ilgili eylemler PKK'nın Türkiye'nin güneydoğusunda giderek artan gücüne işaret etmiştir.

PKK'nın ideolojisini benimseyen PYD'nin diğer kantonlardan Kobani'ye silah aktarılması talebine Türkiye'nin karşı çıkması üzerine ABD'nin girişimiyle IKBY peşmergelerinin Kobani'ye destek sağlaması konusunda Türkiye ve ABD mutabakat sağlamış; ancak, PYD peşmerge konusunda sorun yaratmıştır. PYD önce peşmergenin Kobani'ye gelmesine, sonra da IKBY'nin önerdiği peşmerge sayısına (2.000) karşı çıkmıştır. Ancak, IKBY ve PYD 150 peşmerge ve ağır silahların karadan, peşmergelerin bir kısmının havadan intikali konusunda anlaşmıştır.[225] Kara unsurları 29 Ekim 2014'te Silopi'deki Habur Sınır Kapısından, havadan taşınan unsurlar ise Urfa Havaalanından Suruç'taki Mürşitpınarı Sınır Kapısına intikal etmiş ve bilahare Kobani'ye gitmiştir.[226] Bölge halkının peşmergelere Türkiye'den Kobani'ye geçiş güzergâhında sevgi gösterisinde bulunması Kobani'ye yönelik gelişmelere duyarlı olduğunu göstermiştir.

Başbakan Erdoğan,[227] Türk usulü başkanlık sistemine geçiş ve bunun için de anayasada değişiklik yapmaya yönelik gündemini uygulamak için PKK'nın tek taraflı ateşkes ortamından yararlanmıştır. Cumhurbaşkanı adayı Erdoğan, seçim öncesi Kürtlerin bazı taleplerini yerine getirerek desteğini almaya çalışmıştır. Seçim öncesi Mart 2014'te hükümet, 45 KCK üyesini serbest bırakan yasal reform başlatmıştır.[228] Bu kapsamdaki çalışmalara yönelik olarak AK Parti Hükümetinin teklifine istinaden TBMM hükümete Kürtlerle müzakere yetkisi (ve yasal koruma) veren "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair 6551 sayılı kanunu" 16 Temmuz 2014'te yürürlüğe

---

[224] "Türkiye ağır silah koridoru açsın," *Hürriyet,* 27 Eylül 2014, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-agir-silah-koridoru-acsin-27283662, (Erişim:17.03.2023). Hürriyet,

[225] Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun A Haber'e Verdikleri Özel Röportaj, 28 Ekim 2014.

[226] "İlk peşmerge grubu Türkiye'ye geldi," *BBC News Türkçe*, 29 Ekim 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/ 2014/10/ 141028_pesmerge_tr_giris (Erişim: 17.03.2023).

[227] Paul Scharfe, "Erdoğan's Presidential Dreams, Turkey's Constitutional Politics," *Middle Eastern Politics and Culture in Origins,* eds. Nicholas Breyfogle and Steven Conn, 28-39 (Columbus: The Ohio State Unv. 2015), 28-29, 37-38.

[228] "KCK basın ve KCK ana davasından 45 kişi tahliye edildi," *CNN Türk*, 27 Mart 2014, https://www.cnnturk.com /turkiye/kck-basin-ve-kck-ana-davasindan-45-kisi-tahliye-edildi (Erişim:16.03.2023).

koymuştur.[229] Buna karşılık Erdoğan, Mayıs-Haziran 2013'te İstanbul'da Gezi Parkı protestolarında çözüm görüşmeleri sona ermesin diye HDP'nin takındığı pasif tutumu sürdürmesini beklemiştir.

Başbakan Erdoğan'ı hayal kırıklığına uğratacak şekilde HDP Eş Başkanı Demirtaş, ilk kez 10 Ağustos 2014'te yapılacak cumhurbaşkanlığı seçiminde Erdoğan'a karşı aday olmuştur. Buna karşılık olarak, Başbakan Erdoğan 26 Temmuz 2014'te Diyarbakır mitinginde; "Diyarbakır kendisine ihanet eden HDP'ye sandıkta gereken dersi verecektir. CHP, MHP ve diğer ulusalcı ayrılıkçı her oy, HDP'ye verilecek eski Türkiye'ye gidecektir. Şahsıma vereceğiniz her oy Çözüm Sürecine katkı olacaktır."[230] şeklinde cevap vermiştir. Erdoğan'ın bu konuşmasından Demokratik Açılım Sürecini seçimlerle ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır.

HDP'nin Erdoğan karşıtlığı iki taraf arasındaki diyaloğu sonlandırmakla birlikte, 28 Ağustos 2014'ten itibaren yeni Başbakan Davutoğlu Çözüm Sürecini sahiplenmiştir. Davutoğlu Çözüm Sürecinin geri dönülmez noktayı geçtiğini Eylül 2014'te açıklamış; ancak, sürecin sonuçlanmasına yönelik inanç da taraflar arasında giderek azalmaya başlamış, çözüm Süreci çabaları sürecek olsa da kalıcı çözümün ancak "Yeni Türkiye" vizyonu ile başarılabileceği ileri sürülmüştür. [231] "Kürt sorunu" ve PKK terör örgütü 2011'den itibaren bölgesel strateji ve politikalarla iç içe geçmeye başlamıştır. Dış politika manevrası olarak Çözüm Sürecini Orta Doğu'daki gelişmelerden ayırma imkânı kalmadığı ortaya çıkmıştır. [232]

Aralık 2014'te AK Parti Hükümetinin izniyle HDP'nin üst düzey heyeti İmralı'da Öcalan'ı ziyaret etmiş ve ara verilen görüşmelerin yeniden nasıl başlatılabileceği konusunu görüşmüştür. Çözüm Sürecinde ilk defa AK Parti Hükümeti yetkilileri ile HDP heyeti 28 Şubat 2015'te birlikte kendi açıklamalarını ayrı ayrı yapmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nda

---

[229] "Çözüm Süreci" kapsamında; (i) Terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesine yönelik siyasi, hukuki, sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel, insan hakları, güvenlik ve silahsızlandırma alanlarında ve bunlarla bağlantılı konularda atılabilecek adımların belirlenmesi. (ii) Gerekli görülmesi hâlinde, yurt içindeki ve yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlarla temas, diyalog, görüşme ve benzeri çalışmalar yapılmasına karar verilmesi ve bu çalışmaları gerçekleştirecek kişi, kurum veya kuruluşların görevlendirilmesi. (iii) Silah bırakan örgüt mensuplarının eve dönüşleri ile sosyal yaşama katılım ve uyumlarının temini için gerekli tedbirlerin alınması faaliyetleri "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair 6551 sayılı Kanun" ile yasalaştırıldı. (Resmî Gazete:Tarih: 16/7/2014 Sayı : 29062).

[230] "Buradan bu ırkçıya oy çıkmayacak," *Hürriyet,* 26 Temmuz 2014, https://www. hurriyet.com.tr/ gundem/ buradan-bu-irkciya-oy-cikmayacak-26894227 (Erişim:5.04.2023).

[231] Talip Küçükcan (25 ve 26. Dönem Ak Parti Mv.)'a göre Yeni Türkiye ordunun etkisini asgariye indiren, dış politikada daha aktif, komşularıyla ekonomik entegrasyona giden, demokrasiyle barışık, laiklikle sorunu olmayan ama onları da dönüştüren bir Türkiye'dir. (Bora Bayraktar, "Yeni Türkiye", *Euronews*, 28 Ağustos 2014, https://tr.euronews. com/2014/08/28/yeni-turkiye Erişim: 28.09.2023).

[232] Kurtuluş Tayiz, "Ahmet Davutoğlu and Turkey's Peace Process," *Daily Sabah*, 23 September 2014. https:// www.dailysabah.com/opinion/2014/09/23/ahmet-davutoglu-and-turkeys-peace-process (Erişim:16.03.2023)

düzenlenen basın toplantısında HDP heyeti Öcalan'ın gerçek bir demokrasinin ve barışın temelini oluşturacak on maddelik yaklaşımını kamuoyuna duyurmuş ve Öcalan'ın PKK'yı bahar aylarında silah bırakma için kongreye davet ettiğini açıklamıştır.[233] Dolmabahçe Sarayında yapılan açıklamalar iki tarafın Çözüm Süreci görüşmelerini yeniden başlatma iradesini ortaya koymuştur. HDP, Mart 2013'te olduğu gibi Öcalan ile AK Parti arasında aracılık yapmıştır. Çözüm Sürecinin başlatılması ve sürdürülmesinde rol oynayan HDP'nin tutumu[234] barış taraftarı olduğuna ilişkin rolünü pekiştirmiş; ancak, HDP'nin İmralı ve Kandil'in sözcüsü olduğu algısını da yaratmıştır. PKK ortak açıklamanın seçime kadar operasyon yapılmamasının koşullarını ortaya koyduğunu ve AK Parti Hükümetinin gündeminin Haziran 2015 genel seçimlerini kazanmak olduğunu 3 Mart 2015'te ileri sürmüştür.[235] Taraflar Çözüm Süreci görüşmelerini kendi pozisyonlarını güçlendirmek için kullanmakla birbirini suçlamıştır.

Davutoğlu başkanlığındaki AK Parti Hükümeti 18 Mart 2015'te Çözüm Sürecini denetleyecek "İzleme Komitesi"nin kurulmasını görüşmek için anlaşma yaptıklarını duyurmuştur. HDP ve PKK "İzleme Komitesi" konusunda mutabık olduğunu açıklamasına karşılık, Cumhurbaşkanı Erdoğan 20 Mart'ta buna itiraz etmiş, "İzleme Komitesi"nde 5-6 kişinin yer alacağını, bazı isimlerin belirlendiğini 18 Mart 2015'te açıklayan Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan'a atfen, "Ben gazetelerden okuyorum. Böyle bir şeyden doğrusu benim haberim yok. Şunu da çok net söylüyorum ben olumlu bakmıyorum" ve "...Bu işler istihbarat teşkilatlarıyla yürür" demiştir.[236] Öcalan'ın 22 Mart 2015'te PKK'yı silahsızlanma kongresi toplamaya çağırmasından sonra, Cumhurbaşkanı Erdoğan sadece "İzleme Komitesi"ni değil, 28 Şubat'ta Dolmabahçe Sarayı'nda HDP ile hükümetin yaptığı

---

[233] "Dolmabahçe'de tarihi açıklama," *Milliyet*, 1 Mart 2015, https://www.milliyet.com.tr/siyaset/dolmabahce-de-tarihi-aciklama-2021055 (Erişim:17.03.2023)
Dolmabahçe açıklaması 10 madde; (1) Demokratik siyaset tanımı ve içeriği; (2) Demokratik çözümün ulusal ve yerel boyutlarının tanımlanması; (3) Özgür vatandaşlığın, yasal ve demokratik güvenceleri; (4) Demokratik siyasetin devlet ve toplumla ilişkisi ve bunun kurumsallaşmasına dönük başlıklar; (5) Çözüm sürecinin sosyo-ekonomik boyutları; (6) Çözüm sürecinde demokrasi güvenlik ilişkisinin kamu düzenini ve özgürlükleri koruyacak şekilde ele alınması; (7) Kadın, kültür ve ekolojik sorunların yasal çözümleri ve güvenceleri; (8) Kimlik kavramı, tanımı ve tanınmasına dönük çoğulcu demokratik anlayışın geliştirilmesi; (9) Demokratik cumhuriyet, ortak vatan ve milletin demokratik ölçütlerle tanımlanması; (10) Çoğulcu demokratik sistem içerisinde yasal ve anayasal güvencelere kavuşturulması.
[234] Caleb Laurer, "Party in a Hard Place: Turkey's HDP and the Peace Process," *Middle East Eye*, Feb.19, 2015 .https://www.middleeasteye.net/news/party-hard-place-turkeys-hdp-and-peace-process (Erişim: 17.03.2023).
[235] "Somut Olan Çatışmasızlığın Seçime Kadar Süreceğidir," *Bianet,* 3 Mart 2015 https://m.bianet.org/bianet/siyaset/162751-duran-kalkan-somut-olan-catismasizligin-secime-kadar-surecegidir(Erişim: 17.03.2023).
[236] "Erdoğan hükümete sert çıktı: İzleme Heyeti'ne karşıyım, haberleri gazetelerden okuyorum," *T24,* 20 Mart 2015, https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdogan-ukrayna-ziyareti-oncesi-konusuyor,291016 (Erişim: 17.03.2023).

ortak açıklamaya da karşı olduğunu söylemiştir.[237] Cumhurbaşkanı Erdoğan AK Parti'ye hâkim olsa da, Dolmabahçe Mutabakatı Başbakan Davutoğlu'nun özerk davrandığını göstermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın algısı yürütmeden doğrudan sorumlu olan Başbakan Davutoğlu'nun algısından farklı olmuş, müteakip gelişmeleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın (lider) algısı şekillendirmiştir.

Haziran 2015 genel seçimleri Çözüm Sürecinde dönüm noktasını oluşturmuştur. HDP 7 Haziran'da, oyların %13,12'sini alarak 80 milletvekilliği kazanmış, TBMM'de dördüncü siyasi parti ve Güneydoğu ile Doğu Anadolu bölgelerinde 14 ilde birinci parti olmuştur.[238] AK Partinin tek başına iktidarı 13 yıl sürdükten sonra Haziran 2015 seçimi sonrası sıkıntılı ekonomik ve siyasi bir dönemde TBMM'deki dört siyasi parti arasında görüşmelere istinaden bir koalisyon hükümeti kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Haziran 2015 genel seçimi sonrası 45 gün içinde Bakanlar Kurulunun oluşturulamaması üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan Anayasa gereği seçimlerin 1 Kasım 2015'te yenilenmesine karar vermiştir.[239]

HDP'nin Haziran 2015 seçimindeki başarısı AK Parti'nin 2002'den itibaren tek başına iktidar olmasına yönelik konumunu ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başkanlık sistemine geçiş planını bozmuştur. Bu çerçeveden geriye bakıldığında, Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi'nin hedeflerinden birinin de Türkiye'de 2015 genel seçimlerinde 2011 seçimlerinin (% 49,83) üzerinde bir oy alarak hem oy grafiğinin yükselme eğilimini sürdürmek hem de Anayasa değişikliğini yapmaya imkân verecek şekilde TBMM'de çoğunluğu sağlamak ve buna bağlı olarak da Cumhurbaşkanlığını yürütme gücü olan başkanlık sistemine benzer statüye kavuşturmak olduğu ifade edilebilir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Suriyeli Kürtlerin PYD/YPG öncülüğünde Türkiye sınırında devlet kurmalarını önlemek için Türkiye'nin askeri müdahale planladığını 26 Haziran 2015'te açıklamıştır.[240] Buna karşılık, Suruç'ta 20 Temmuz 2015'te barışçıl bir mitinge karşı düzenlenen ve 33 kişinin hayatını kaybettiği terör saldırısından sonra PKK, AK Parti Hükümetini Türkiye'deki Kürtlere karşı DEAŞ ile iş birliği yapmakla suçlamıştır. Önceki aylarda Çözüm Sürecine zarar verebilecek provokasyonları görüşmelerde dikkati başka yere

---

[237] "Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Davutoğlu'ndan sürpriz görüşme," *Hürriyet*, 23 Mart 2015, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-ve-davutoglundan-surpriz-gorusme-28531557(Erişim: 17.03.2023).

[238] 25. Dönem Milletvekili seçim sonuçları, 7 Haziran 2015, https://www.ysk.gov.tr/tr/7-haziran-2015--25-donem-milletvekili-genel-secimi/3304 (Erişim: 17.03.2023).

[239] "YSK Başkanı erken seçim tarihini açıkladı:1 Kasım 2015," *Hürriyet*, 25 Ağustos 2015, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ysk-baskani-erken-secim-tarihini-acikladi-1-kasim-2015-29901387 (Erişim:17.03.2023).

[240] Anita Sengupta, "The Migrant as a Political Object 'Guests', in Turkey, EU Debates and the Middle Eastern Conundrum," *Refugee Watch*, 49 (2017): 67.

çekeceği için iki taraf da görmezden gelmiş; ancak, Cumhurbaşkanı Erdoğan Suruç eylemini görmezden gelememiş, PKK'nın Türkiye'de ve sınır ötesinde gücünün arttığını algılamış, [241] PKK'nın Kandil'deki üslerine yönelik olarak 25 Temmuz 2015'te operasyon başlatmıştır. [242] TSK'nın bu operasyonu, AK Parti Hükümetinin Haziran 2015 genel seçimlerinde tek başına iktidar olamaması ve buna karşılık PKK'nın gücünü artırması da dikkate alındığında, Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin Türkiye açısından sona erdiğine işaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, [243] yeni bir çatışma döngüsünün Türkiye kamuoyunun milliyetçi reflekslerini harekete geçireceğini ve HDP'nin Kasım 2015 genel seçimlerinde oylarının AK Parti lehine azalacağını algılamıştır. Çözüm Sürecinden çatışmalı sürece dönülmesinde, Kasım 2015 seçiminde oyların yükselmesi beklentisinin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çatışmalı ortamda güvenlik kaygısına yapılan vurgunun seçimlerde oyları artıracağına ilişkin algısının etkisi olduğu söylenebilir. [244]

İcra edilen 7 Haziran 2015 genel seçimi ile yenilenecek 1 Kasım 2015 genel seçimi arasındaki yaklaşık beş aylık sürede birçok kritik gelişme olmuş ve Temmuz 2015'ten itibaren Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde PKK'nın terör eylemleri artmıştır. PKK, hukuka ve demokratik anayasal düzene aykırı şekilde 19 farklı yerleşim biriminde sözde "Öz Yönetimler" ilan etmiştir. [245] Güvenlik güçlerinin hareket kabiliyetini engellemek üzere PKK Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde başta Cizre, Silopi, Sur, İdil ve Nusaybin ilçeleri olmak üzere yerleşim yerlerinde hendek/barikatlar oluşturmuştur. PKK'nın güdümündeki bazı belediyeler imkânlarını terör örgütünün emrine vererek hendek-barikat eylemlerinde aktif görevler üstlenmiştir. PKK terör örgütü, tahkim edilen hendek/barikatlar ile sözde "kurtarılmış bölgeler" oluşturarak şehirlerde kontrolü ele geçirmeyi hedeflemiştir. PKK bu strateji ile Suriye'de olduğu gibi kanton bölgeler oluşturarak "demokratik özerklik" ilan

---

[241] Diyarbakır'da 2. Hava Kuvvet Komutanlığı'ndaki Türk bayrağının indirilmesiyle ilgili Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada, "Bayrağa yapılan saldırıyı nefretle kınıyoruz. Saldırganın bulunup cezalandırılması için takipçi olacağız" denildi. Habertürk, TSK'dan flaş "bayrak" açıklaması, 9 Haziran 2014. https://www.haberturk.com/gundem/haber/956110-tskdan-flas-bayrak-aciklamasi (Erişim: 17.03.2023).

[242] Asli Aydintaşbas, "Turkey's Unwinnable War," January 5, 2016; https://www.politico.eu/article/turkey-unwinnable-war-pkk-protests-media-erdogan-kurds-nato/ (Erişim:23.03.2023) and Firat Demir, "Erdoğan's War," *Foreign Affairs*, March 18, 2016. https://foreignpolicy.com/2016/03/18/erdogans-war-turkey-terrorism-kurds-pkk-isis/ (Erişim: 23.03.2023).

[243] Ilke Toygür, "Turkey on Its Way to Snap Elections: A Political Gamble?" *Elcano Royal Institute*, September 30, 2015. https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/turkey-on-its-way-to-snap-elections-a-political-gamble / (Erişim:18.03.2023)

[244] AK Partinin oy oranı 7 Haziran 2015 seçiminde % 40,87 iken 1 Kasım 2015 seçiminde % 49,50' dir.

[245] Hakkari/Merkez-Yüksekova, Şırnak/Merkez-Beytüşşebap, Diyarbakır/Sur-Silvan, Mardin/Nusaybin, Ağrı/Doğubeyazıt, Muş/Bulanık-Varto, Van/Merkez-Tuşba-Başkale-Erciş, Bitlis/Hizan, Siirt/Eruh, Adana/Seyhan Batman/Bağlar, Tunceli/Merkez.

etmeyi amaçlamıştır.[246] Buna karşılık, güvenlik güçleri 8 Ağustos 2015'ten itibaren hendek ve barikatların olduğu yerleşim bölgelerinde operasyonlar icra etmiştir.

Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi AK Parti Hükümetinin reformcu yaklaşımını ortaya koyarken, 2010'da yapılan bir araştırmaya göre Ekim 2009'da yani Demokratik Açılım Süreci başlangıçta toplumdan yüzde 32,8 oranında destek görmekle birlikte, yüzde 67,2 oranında da kabul görmemiştir.[247] PKK'nın tasfiyesi ile sonuçlanmaması ve silahlı mücadelenin tekrar başlamasıyla Açılım Sürecinin sona erdiği 2015'te yapılan bir araştırmada Açılım Sürecini toplumun yüzde 51,4'nün onaylamadığı, yüzde 30,3'nün onayladığı ve yüzde 18,3'nün fikri olmadığı ifade edilmiştir. Demokratik Açılım Sürecinin ülkenin geleceği için kaçınılmaz olduğunu savunanların yanı sıra tehlikeli ve bölünmeye götüreceğini ifade edenler de olmuştur.[248] Açılım Sürecine başlangıçta verilen toplumsal destek sürecin sonunda yüzde 32,8'den yüzde 30,3'e olmak üzere yüzde 2,5 oranında azalmıştır. Buna ilaveten, Açılım Sürecinin hedefine ulaşamadığını[249] 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde AK Partinin % 40,87 oy oranıyla tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa sahip olamaması ve oyunun 2011 genel seçimlerine göre (49,83) yüzde 9 civarında azalması da göstermiştir.

Demokratik Açılım Sürecine yönelik 2015'teki başka bir kamuoyu araştırmasında katılımcıların % 24,7'sinin süreçten sonuç alınacağına inanmadığını, % 25,4'nün daha çok gayret gösterilmesinin gerektiğini, % 19,4'nün süreci başarılı bulduğunu, % 15,8'nin tarafların dürüst davranmadığını, %15,2'sinin sürecin ülkeyi parçalanmaya götürdüğü ve % 4,2'sinin süreçte Öcalan'a daha aktif rol verilmesini gerektiğini ifade etmiştir.[250] Aynı kamuoyu araştırmasında 2012-2014 döneminde AK Parti Hükümetinin politika ve yaklaşımlarının değerlendirilmesi konusundaki araştırma sonuçları tablo 4.3.'de

---

[246] PKK, PYD/YPG'nin Suriye'deki tecrübesini Türkiye'ye aktararak terörü şehirlere taşımıştır. PKK şehir ile kırsalı irtibatlandırmış, kırsaldaki terörist ve işbirlikçilerin sayısını artırmış, silahlı/bombalı eylem için şehir yapılanmaları oluşturmuş ve "Devrimci Halk Savaşı Stratejisi" dediği bir strateji uygulamıştır. (İçişleri Bakanlığının Uluslararası Af Örgütü'nün Raporuna İlişkin Basın Açıklaması,23.01.2017, https://www.icisleri.gov.tr/uluslararasi-af-orgutunun-raporuna-iliskin-basin-aciklamasi (Erişim: 22.03.2023).

[247] Konsensus Araştırma ve Danışmanlık, "Türkiye Gündemi - Şubat 2010" Kamuoyu Araştırması Raporu İstanbul, Mart 2010, s.45 https://www.konsensus.com.tr/wp-content/uploads/Gundem/08Konsensus Turkiye_Gundemi_Arastirmasi_Subat_2010.pdf (24.09.2023).

[248] Metropoll Demokratik Açılım ve Darbe Belgesi Araştırması, https://www.metropoll.com.tr/ arastirmalar/ siyasi-arastirma-9/1597 , Siyasi Araştırma Türkiye'nin Nabzı Ekim 2015 Seçimlere Doğru Terör, Suriye Krizi Ve Medya, 15 Ekim 2015 https://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1788-turkiyenin-nabzi-ekim-2015.pdf, s.19 (Erişim: 31.08.2023).

[249] 25.Dönem Milletvekili Seçim sonuçları, 7 Haziran 2015, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/ Milletvekili/7Haziran2015/KesinSecimSonuclari/ResmiGazete/D.pdf. (Erişim:24.09.2023).

[250] Kadir Has Üniversitesi, *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Özeti,* 20 Ocak 2015,s.36 https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TSSEA-2015.pdf, (Erişim:20.10.2023).

gösterilmiştir. Bu iki araştırma sonucunun birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir.[251]

Tablo 4.3. Demokratik Açılım Sürecine Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi			
Yıllar	Başarılı %	Başarısız %	Ne Başarılı Ne De Başarısız %
2012	28,6	42,3	29,1
2013	32,7	47,1	20,2
2014	29,2	43,2	27,6
Üç yıl ortalama değeri	30,1	44,2	25,7

Ergun Özbudun ve William Hale Türkiye'nin demokratikleşmesi için girişimde bulunan Başbakan Erdoğan'ın çözüm için gerekli iradeye sahip olduğu, Öcalan'ın ise Çözüm Sürecinin devam etmesi ve başarılı olmasında çıkarının olduğunu ileri sürmüştür.[252] Çözüm Süreci [253] Öcalan'ın iç ve dış kamuoyu nezdinde terörist imajını değiştirmiş, Türkiye'deki ve Türkiye dışındaki Kürtler arasındaki popülaritesini pekiştirmiş ve PKK'nın Kandil'deki yönetimi üzerindeki etkisini artırmıştır.

Oslo Süreci'nde iki tarafın taahhüdüne yönelik garantileri sağlayacak üçüncü taraf olmasına karşılık, Öcalan üzerinden yürütülen İmralı Süreci/ Çözüm Sürecinde üçüncü taraf olmamıştır.[254] PKK/HDP üçüncü bir tarafın Çözüm Süreci görüşmelerinin gözlemcisi ve hükümetin Çözüm Sürecine uyumunun garantörü olarak hareket etmesi konusunda ısrar etmiştir. Bu ısrar, HDP ve PKK'nın Erdoğan'a ve Türk devletine güvenmediğini ortaya

[251] Age.s.36.
[252] Ergun Özbudun and William Hale, *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP* (London: Routledge, 2010), 55–67.
[253] Galip Dalay,"The Kurdish Peace Process:From Dialogue to Negotiation," *Aljazeera Center for Studies*, 2015), https://studies.aljazeera.net/en/reports/ 2015/04/2015422115349145185. html (Erişim: 18.3. 2023)
[254] Tezcür, "Prospects for Resolution of the Kurdish Question: A Realist Perspective," 80.

koymuştur. [255]

Ana muhalefet Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Çözüm Sürecini şartlı olarak desteklemiştir. Ancak, AK Parti Hükümeti bu desteği doğru kullanmamış ve Başbakan Erdoğan, CHP'nin süreci farklı yönlere genişleteceğini düşündüğünden ve muhtemelen başarılı olunması halinde başarıyı paylaşmak istemediğinden CHP'yi sürece dâhil etmemiştir. [256] PKK ve HDP, Çözüm Süreciyle Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtler ve Türkler arasında eşit bir ortaklık temelinde yeniden yapılanması şeklinde radikal bir biçimde dönüşeceğini öngörmüştür. Buna karşılık Türkiye, Kürtlerin talep ettiği kapsamda olmayan bazı reformlar karşılığında PKK'nın silahsızlandırılmasını (muhtemelen PYD'yi de kontrol etmeyi) ve Türkiye siyasetine entegre olmasına imkân veren bir anlaşmayı amaçlamıştır. [257]

Fasılalarla ve farklı isimlerle sürdürülmeye çalışılan Demokratik Açılım Sürecinin; AK Parti Hükümetine siyasi destek sağlamadığı, terörle mücadelenin güvenlik boyutunun gündemde kalmaya devam ettiği ve özgürlükler adı altında Türkiye'yi bölünmeye götürecek bir projeyi hayata geçirmeye dönüşmeye başladığı zamanla görülmüş ve 2015 yılında sürece son verilmiştir. [258] PKK da HDP'nin Kürt siyasi hareketinde kilit aktör olarak konumlanmasından rahatsız olmuş ve AK Parti Hükümeti Çözüm Sürecine son verdiğinden PKK'nın silahlı mücadeleyi durdurması için bir neden kalmamıştır.

4.5. Sonuç

4.5.1. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişim ve dönüşümler

Türkiye'nin geleneksel dış politikasının Batı odaklı, devlet merkezli, güvenlikleştirilmiş ve savunmacı olduğunu eleştirerek AK Parti Hükümeti dış politikada komşularla sıfır sorun yaklaşımıyla bölgesel sorunların çözümü için sorunun tüm taraflarıyla

---

[255] Türkiye'nin Kürt nüfusunun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde nüfus artış hızı diğer bölgelerde yüzde 1,93'e karşılık 3,41'dir. Bu nüfus artış hızı HDP'nin geçmiş yıllara göre oy oranının artmasına işaret etmektedir. (Palash Ghosh, "A Kurdish Majority in Turkey Within One Generation," *International Business Times,* June 5,2012; https://www.ibtimes.com/kurdish-majority-turkey-within-one-generation-705466; Burak Bekdil: "Uncle Tayyip's 'graying Turkey' vs. A more Kurdish Turkey," *Hürriyet Daily News*, May 15, 2015, https://www. meforum. org/5252/turkey-fertility-kurds, (Erişim:16.03.2023). Bu bağlamda Haziran 2011 genel seçimlerinde 29 milletvekili ile TBMM'de 4. siyasi parti durumunda iken Kasım 2015 seçimlerinde HDP TBMM'deki sandalye sayısını 59'a çıkartarak yani iki kat artırarak AK Parti ve CHP'den sonra üçüncü siyasi parti konumuna yükselmiştir.

[256] Mustafa Coşar Ünal, "Is It Ripe Yet? Resolving Turkey's 30 Years of Conflict with the PKK," *Turkish Studies* 17, 1 (2016):18; Lindenstrauss, "Back to Square One": 103.

[257] International Crisis Group, Turkey and the PKK: Saving the Peace Process Europe Report No: 234 (6 November 2014): 10–12, 40.

[258] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

iletişim halinde olunmasını öngörmüştür.[259] Bu kapsamda, AK Parti Hükümeti Türkiye'nin geleneksel Batı yönelimli dış politikalarından farkını ortaya koymak için 2009-2015 döneminde Orta Doğu'ya yönelmiştir.

Bu dönemde tek kutuplu uluslararası sistemden çok kutuplu sisteme geçiş sürecinde dış faktörlerin dış politikayı belirleyiciliğinin azaldığı ve stratejik ortamın serbest/izin veren durumda olduğu dikkate alındığında hesaplı risk alan aktif tutumla dış politikaya yönelik seçenekler artmıştır. Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunmasına yönelik politikasında süreklilik olmakla birlikte, uygulanan stratejilerde gelişmelere göre ulusal çıkarlara yönelik değişiklikler yapılmıştır.

Türkiye-IKBY arasında enerji alanındaki iş birliği siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine de yol açmıştır. Türkiye ve IKBY ilişkileri iki tarafın da kazanacağı "kazan-kazan" yaklaşımındaki iş birliğine evrilmiştir. IKBY, enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırabildiği ölçüde istikrarlı gelir elde etmeye ve buna bağlı olarak ekonomik yönden Bağdat yönetiminden bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır. Buna karşılık, Türkiye karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürü uygulayarak IKBY'nin enerji kaynaklarından ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kaynak ve güzergâh çeşitliliğini artırma stratejisini uygulamıştır.

Türkiye'nin bu stratejisi ülkenin petrol ihtiyacını karşılama ve transit petrol geçişinden gelir sağlama imkânları yaratırken, IKBY'nin siyasi bağımsızlığa giden yolda ekonomik bağımsızlığını kazanmasına ve zımnen tanınmasına da yol açmıştır. Bu da Türkiye'nin Irak'ın parçalanmasından doğacak ikincil etkilerin kendisine vereceği zararı dikkate alarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını öngören politikasını sürdürmede orta-uzun vadede zorluklarla karşılaşması ihtimalini artırmıştır. Ekonomik bağımsızlığını kazanmaya devam eden IKBY'nin Türkiye'deki Kürt nüfusu harekete geçirme potansiyelini kazanmasına yol açmayacak şekilde IKBY ile ilişkilerin düzenlenmesi giderek önem kazanmıştır.

4.5.2. Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesinin Türkiye ve IKBY açısından değerlendirilmesi

Komşularla sıfır sorun politikasını uygulamasına paralel olarak AK Parti Hükümeti 25 yıldır süren terörü sona erdirmek için lider algısına dayalı olarak Temmuz 2009'da "Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"ni başlatmıştır. Bu süreç,

[259] Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," 79-82.

ayrılıkçı Kürt hareketi PKK ile yaklaşık altı yıl gibi uzun süreli düzensiz görüşmelerin önünü açmıştır. Çözüm Sürecinde görüşmeler tıkandığında PKK ile yeniden başlayan çatışmalar çözüme yönelik görüşmeleri kesintiye uğratmış, PKK'nın tek taraflı ateşkes ilanıyla görüşmeler tekrar başlatılmıştır. AK Parti Hükümeti ile PKK arasındaki görüşmeler arttıkça AK Parti iktidarının HDP ile ilişkileri de gelişme göstermiş; ancak, görüşmelerde PKK'ya taviz verilmesi halinde seçimlerde AK Partinin oy oranında azalma ihtimali ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, buradan hareketle AK Parti Hükümetinin PKK'ya taviz vermeden Çözüm Sürecini anayasa referandumu, genel, mahalli idareler ve cumhurbaşkanı seçimlerinde oy oranını artırma hedefine yönelik olarak kullanmış olması da ihtimal dâhilindedir. PKK'nın tasfiye edilmesine yönelik olarak gerek Oslo Süreci ve İmralı Süreci gerekse Çözüm Süreci'nin başarılı olamamasında; anılan süreçlerin bu dönemde sık aralıklarla yapılacak seçimlerde yol açabileceği oy kaybı nedeniyle AK Partinin tek başına iktidarını sürdürme konusunda endişe taşıması ve ABD'nin PKK'nın tasfiye edilmesinin bölgedeki politikalarını uygulamasını zorlaştıracağı algısının etkili olması kuvvetle muhtemeldir.

Türkiye'nin kendi Kürt nüfusuna yönelik Demokratik Açılım Sürecini uygulamaya koyduğu bir dönemde IKBY ile enerji iş birliğinin ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Kuzey Irak'taki nüfuzunu da artırmıştır. PKK terör örgütünün silahsızlandırılarak tasfiye edilmesi hedefine yönelik olarak Türkiye'de başlatılan Demokratik Açılım Süreci, örgütün bazı kışkırtıcı açıklamalarına rağmen devam etmiştir. Bununla birlikte, 2009-2011 Oslo ve İmralı Süreçleri ile 2013-2015 Çözüm Süreci TBMM iradesini dışlayan bir tür pazarlığa dönüşmüş PKK'nın silahları bırakmasına ve Türk toplumu ile siyasetine entegre olmasına imkân veren bir düzenleme de yapılamamıştır. AK Parti Hükümeti muhalefet partilerinin desteğini almadan yani devlet politikası geliştirmeden süreci yürütmeye çalışmış; ancak, iç siyasi uzlaşmanın olmayışı süreci zorlaştırmıştır. HDP ve PKK'nın Çözüm Sürecini istismar etmeye yönelik girişimleri nedeniyle de taraflar süreci kendi gündemlerine göre yönetmiştir.

Fasılalarla yaklaşık altı yıl süren Demokratik Açılım Süreci yıllardır süren terör sorununu çözmede başarılı olamamıştır. Bu durum PKK'ya karşı gerek yurt içinde gerekse Kuzey Irak'ta askeri gücün kullanılmasını öngören stratejik kültüre dayalı politikaları AK Parti Hükümeti tekrar öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, PKK ile mücadelede AK Parti Hükümeti tarafından giderek daha fazla askeri güç kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, Açılım Süreci IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine ve IKBY ile PKK'nın birlikte hareket etmesinin önlenmesine imkân sağlamıştır. Türkiye-IKBY ilişkisi, IKBY'nin Suriye'deki PYD/YPG ve "Rojava" yönetimleriyle iş birliği yapmasını da kısıtlamış; ancak,

IKBY Türkiye ile ilişkilerinin Suriye'nin Kürt bölgelerindeki gelişmelerden etkilenmesini istememekle birlikte, bölgedeki tüm Kürtlerin hamisi rolünü de fırsat buldukça oynamaya çalışmıştır.[260] Demokratik Açılım Süreci AK Parti Hükümetinin IKBY ile ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlamasına yönelik beklentilerini karşılarken, PKK terör örgütünün tasfiye edilmesi hedefini gerçekleştirememiştir.

Suriye iç savaşı da 2011'den itibaren PKK ile mücadeleyi farklı bir boyuta taşımıştır.[261] Çözüm Sürecinde Suriye'ye aktarılan PKK teröristleriyle PYD/YPG gücünü artırmıştır. Çözüm Süreci sonrası 2015'ten itibaren Türkiye Kuzey Irak'ta PKK ile mücadeleyi sürdürürken, bu mücadeleye Suriye'de PKK'nın uzantısı olan PYD/YPG de eklenmiş, dolayısıyla PKK ile mücadele alanı Kuzey Irak'a ilaveten Suriye'nin kuzeyini de kapsayacak şekilde genişlemiş ve Türkiye askeri gücünü iki ülke topraklarında kullanmak zorunda kalmıştır. Bu durum Kuzey Irak'ta PKK'yı ve Suriye'de PYD/YPG'yi Irak ve Suriye coğrafyaları üzerinden iş birliğine yönelik strateji değişikliği yapmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, PYD'nin PKK ile özdeşliği artmış ve rolü de değişmeye başlamıştır.[262] Bu gelişmeler Irak üzerinden Orta Doğu'ya çekilen Türkiye'nin Suriye üzerinden de Orta Doğu'nun içine çekilmesini sürdürmesi Türkiye'yi bu bölgede uzun yıllar sürecek sorunlarla uğraşmak durumunda bırakmıştır.[263]

Demokratik Açılım Sürecinin esas itibarıyla 2005'de başlayan AB'ye üyelik süreci bağlamındaki reformlara ve Kuzey Irak Açılımının 2008'den itibaren bir dereceye kadar ABD teşvikine endeksli olduğu; ancak, iki açılımın da yakın zamanlı uygulamaya konulduğu dikkate alındığında Demokratik Açılım Sürecinin Kuzey Irak Açılımının başlatılmasında etkili olduğuna ilişkin bir çıkarım yapılabilir ve iki açılım da Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının Brüksel-Washington hattında arayışları olarak da algılanabilir.[264] Ancak, bu gelişmeler içerideki reformlarla da uyumlu olmuştur.

---

[260] Cengiz Gunes and Robert Lowe, "The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East," *The Royal Institute of International Affairs* (2015):1,14. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/ field/field_document/20150723SyriaKurdsGunesLowe.pdf (Erişim: 24.03.2023).

[261] Spyridon Plakoudas, "The Kurdish 'Phoenix' (2004–2012)", in *Insurgency and Counter-Insurgency in Turkey The New PKK*, (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018), 31.

[262] Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2005 yıllarında ABD ile Irak Harekatı bağlamında yapılan siyasi belge müzakerelerine katılan, sonraki yıllarda Dışişleri Bakanlığında Siyaset Planlama alanında görev yapan) ile mülakatı, Ankara, 23 Mayıs 2023.

[263] Sedat Ergin, "Global AkademiKonuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri," 05 Nisan 2023, https://www. youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 (Erişim:24.07.2023).

[264] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

4.5.3. Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikasının neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde değerlendirilmesi

Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde sistem basamağından bakılarak öncelikle dış faktörler uluslararası sistemsel yapı bağlamında tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş sürecinin yaşanması, 2011 yılı sonunda ABD'nin kuvvetlerini Irak'tan çekmesinin tamamlanması, Türkiye-ABD ilişkilerinin normalleşmesi ve bölgesel alt sistemsel etkiler bağlamında Irak'taki istikrarsız ortam, Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu ülkelerle ilişkiler dikkate alınmıştır.

Uluslararası sistemin tek kutupludan çok kutupluya geçiş sürecinde 2009-2015 döneminde, ABD kuvvetlerinin 2011 yılı sonunda Irak'tan çekilmesi ve 2011'de Suriye iç savaşının başlamasıyla bölgesel güç dengesinin değişmesinin sonucu bölgedeki istikrarsız ortamın sürdüğü dikkate alındığında neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde uluslararası sistemsel yapının ve bölgesel alt sistemin etkisinin Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını belirleyiciliği azalmış ve etkisi düşük açıklık düzeyinde olmuştur. Türkiye'nin ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi sonrası kendisini himaye edecek bir güce ve ekonomisini geliştirmeye ihtiyaç duyan IKBY'yi 2008'den itibaren tehdit olarak algılamadığı ve tehdit olmaya devam etmekle birlikte Türkiye'deki Çözüm Sürecinde muhatap alınması nedeniyle PKK'yı yeniden tanımladığı dikkate alındığında Kuzey Irak politikası açısından stratejik ortam serbest (izin veren) olmuştur.

AK Parti'nin 2007 ve 2011 genel seçimlerinde oy oranının sırasıyla % 46,58 ve % 49,83 şeklinde giderek artmasının devlet-toplum ilişkileri bağlamında toplumsal desteğin hükümete giderek arttığını göstermesi ve yasal düzenlemelerle dış güvenlik bürokrasisinin dış politikada etkisinin azalması nedeniyle AK Parti Hükümeti Kuzey Irak politikasını yapım ve uygulama sürecinde 2002-2009 dönemine göre daha az iç kısıtlamalara maruz kalmıştır. Dolayısıyla, bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının analizinde uluslararası sistem basamağından (üçüncü analiz seviyesi) ziyade devlet (ikinci analiz seviyesi) ve birey (birinci analiz seviyesi) basamaklarının etkisi öne çıkmıştır.

Bilahare, analizde dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç faktörler (ara değişkenler; lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) ile etkileşimi ortaya konmuştur. Bu bağlamda; 2009-2015 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının yapım ve uygulama sürecinde önceki döneme göre daha az iç

kısıtlamalara maruz kalınması lider algısının (Başbakan/ Cumhurbaşkanı Erdoğan) etkisinin artmasına yol açmış, lider algısı güçlenerek belirginlik kazanmış ve değişen stratejik kültürün uygulanabilmesi için devlet-toplum ilişkileri (özellikle sivil-asker ilişkileri) ve bazı iç siyasi kurumların dönüştürülmesinin devam ettirilmesinin gerektiğini ortaya koymuştur. Stratejik kültür lider algısıyla askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı hale dönüştürülerek Kuzey Irak politikasının yapımı ve uygulanmasını şekillendirmiştir. Devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinde askerlerin dış politika yapımındaki etkisi lider algısına istinaden azaltılmıştır. Kuzey Irak politikasının değişen stratejik kültüre göre uygulanabilmesi için dış güvenlikle ilgili sorumluluğu olan iç siyasi kurumların (MGK ve TSK) dış politikada rolünün azaltılarak dönüştürülmesine lider algısıyla devam edilmiştir.

Müteakiben dış ve iç faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden analiziyle 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikası (bağımlı değişken) açıklanmıştır. Ağırlıklı olarak iç faktörlerin dış politikayı şekillendirdiği bu dönemde ulusal çıkarları gerçekleştirmek üzere hesaplı risk alan aktif bir tutumla uygulanabilecek dış politika seçenekleri artmıştır. Ancak, seçeneklerin artması lider algısıyla değişen dönüşen iç siyasi kurumlar ve devlet-toplum ilişkileri ile olabilmiştir. Ara değişkenler Kuzey Irak politikasının şekillendirilmesindeki etkileri bakımından mukayese edildiğinde lider algısıyla değişen stratejik kültür en önemli rolü oynamıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak politikası lider algısıyla 2008'den itibaren değiştirilen stratejik kültürün uygulanmasına yönelik olmuştur.

Bu dönemde Kuzey Irak politikası IKBY'ye yönelik olarak Kuzey Irak Açılımı ve Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci şeklinde birbirini karşılıklı etkileyecek ve destekleyecek şekilde iki boyutlu ve yakın zaman diliminde başlatılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye lider algısıyla şekillendirilen karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre istinaden IKBY'ye yönelik askeri güce dayalı politikayı terk ederek enerji ve güvenlik iş birliği ile ekonomik faaliyetlere dayalı politika uygulamaya başlamıştır. Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında kaynak ve güzergâh çeşitliliğinin IKBY'den sağlanması ve IKBY'nin ekonomik bağımsızlığını kazanmasına yönelik olarak Türkiye üzerinden petrol ihracatını aksaksız sürdürmesi için Kuzey Irak'ta petrol boru hattına saldırı düzenleyen PKK'nın varlığının sona erdirilmesinde IKBY ile güvenlik alanında iş birliği yapılması ihtiyacı da öne çıkmıştır. IKBY ile enerji alanında iş birliği yapılması suretiyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine paralel olarak Türkiye'de Kürtlerin kültürel haklarına yönelik reform yapılmasını ve PKK terör örgütünün tasfiye edilmesini hedefleyen Demokratik Açılım Süreciyle de Türkiye'nin Kürt karşıtlığı içinde olmadığı gösterilmek istenmiştir.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde yapılan Türkiye'nin Kuzey Irak politikası analizinde dış ve iç siyasi faktörler etkileşiminde AK Parti iktidarının 2002-2009 döneminde denge dış faktörler (sistem basamağı) lehine iken, 2009-2015 döneminde denge iç faktörler (birey ve devlet basamağı) lehine olmuştur. Kuzey Irak politikasını şekillendirmede ara değişkenler arasında her iki dönemde de lider algısı öncelikle etkili olurken, stratejik kültür askeri güce dayalı güvenlik odaklı iken 2008'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı olmasına yönelik olarak lider algısıyla değişmiştir. Diğer iki ara değişken değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasının 2009-2015 döneminde uygulanması sırasında karşılaşılabilecek bürokratik ve kurumsal etkilerin azaltılmasını sağlamaya yönelik dönüşümün devam ettirilmesinde etkili olmuştur.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu uluslararası sistemin etkilerinin "düşük açıklık düzeyinde" ve stratejik ortamın "serbest-izin veren" durumda olduğunda dört ara değişkenin hepsinin etkili olabileceğini; ancak, öncelikli olanın "belirsiz" olacağını önermesine karşılık,[265] vaka özelinde bu dönem ara değişkenlerden öncelikli olan "belirsiz" olmamış, aksine lider algısı öne çıkmış ve diğer ara değişkenleri de şekillendirmiştir. Ara değişkenlerden belirgin olan lider algısı Kuzey Irak politikasına yönelik stratejik kültürü şekillendirirken, iç politikaya yönelik olarak devlet-toplum ilişkileri bağlamında Demokratik Açılım Sürecini başlatmış ve TSK'nın dış politikada etkisinin azaltılmasına yönelik olarak Ergenekon ve Balyoz davalarıyla da iç siyasi kurumlarda dönüşümü devam ettirmiştir. Dolayısıyla, neoklasik realizm tip III varyasyonunun önerisinin aksine vaka özelinde farklı bir durumla karşılaşılmıştır. Neoklasik realizm kuramı 2009-2015 döneminde Türkiye üzerinden test edildiğinde ara değişkenlerden öncelikli olanın "belirsiz" olmadığı, lider algısının öncelik aldığı ve stratejik kültürü, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar ara değişkenlerini şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Lider algısı üstünden biçimlenen diğer üç ara değişken analizde etkili olmakla birlikte, etkileri lider algısı üzerinden olmuştur.

IKBY ile geliştirilen ilişkiler ülke içindeki Demokratik Açılım Sürecine beklenen katkıyı sağlayamamıştır. Türkiye'nin enerji alanında yaptığı iş birliğinin sonucu IKBY'nin ekonomik bağımsızlığını artırması ve Suriye'deki "Rojava özerk yönetiminin" ilan edilmesi dikkate alındığında bölgede kurulacak bağımsız bir Kürt devletinin temelini oluşturmada farklı Kürt grupları arasındaki rekabette öne çıkmak için kısa-orta vadede IKBY'nin bağımsızlık referandumunu yapma ihtimali artmıştır.

Beşinci bölümde IKBY'nin 2017 bağımsızlık referandumu nedeniyle Türkiye'nin

[265] Ripsman, Taliaferro, and Lobell (2016) Neoclassical Realist Theory of International Politics, 95.

lider algısına istinaden Kuzey Irak'ta 2002-2009 dönemindeki gibi askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politikanın uygulanmasına dönüş yaptığı, bu bağlamda İran ile birlikte güç gösterisi yaparak sert tepki gösterdiği, Bağdat yönetimini destekleyen tutum sergilediği ve Bağdat Yönetimi ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre istinaden sürdürülen iş birliğini önceleyen politikayı uygulamaya başladığı 2015-2017 dönemi neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde analiz edilmiştir.

5. IKBY REFERANDUMUNA İSTİNADEN TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASINDA DEĞİŞİM (2015-2017)

Lider Algısıyla Askeri Güç Odaklı Stratejik Kültüre Dönüş Yapılması

Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürle değişiklik yaptığı 2009-2015 döneminde Demokratik Açılım Süreci sonunda PKK'nın tasfiye edilememesi, 2014 yılında İrak Şam İslam Devleti (DEAŞ/kökten dinci yönelime sahip devlet dışı aktör)'nin Kuzey Irak topraklarının yaklaşık üçte birini kapsayan alanda hızla genişlemesi ve IKBY'yi bağımsızlık referanduma götüren gelişmeler bölgeyi istikrarsızlaştırmış ve stratejik ortamı değiştirmiştir. Dolayısıyla, stratejik ortama giderek artan belirsizlik hâkim olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin 2015-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış faktörler olarak çok kutuplu uluslararası sistemin etkileri ve bölgesel alt sistemsel etkiler bağlamında 2014'te DEAŞ'ın Irak topraklarında genişlemesinin IKBY bölgesi dâhil Irak'taki istikrarsızlığı artırması ve Bağdat yönetimi ile IKBY ilişkilerinde sorun yaşanmasıyla şekillenen bağımsızlık referandumu dikkate alınmıştır.

Türkiye'nin 2015-2017 döneminde Kuzey Irak politikasını şekillendirmede bölgesel alt sistemden kaynaklanan dış faktörler etkili olmakla birlikte, neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış ve iç faktörlerin (ara değişkenler) etkisi birbirine yakın seviyede olmuştur. Dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç faktörler ile etkileşiminin ortaya konulması bağlamında; güçlenmiş lider (Cumhurbaşkanı Erdoğan) algısı Kuzey Irak politikasında 2017'deki IKBY referandumu nedeniyle karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürden tekrar askeri güce dayalı eski stratejik kültüre dönüş yapılmasını, buna karşılık Irak'a yönelik olarak da karşılıklı ekonomik bağımlılığa odaklı stratejik kültüre dayalı politikanın sürdürülmesine öncelik ve ağırlık verilmesini öngörmüştür. Kuzey Irak politikasını 2015-2017 döneminde etkileme açısından ara değişkenler karşılaştırıldığında, tip III varyasyonu çerçevesinde hızlı gelişen durumlarda mümkün görüldüğü gibi lider algısı ara değişkeni öne çıkmıştır. Bu dönemde FETÖ'nün 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası Türkiye'de 20 Temmuz 2016'dan itibaren Olağanüstü Hal uygulandığı dönemde bazı iç siyasi kurumlar dönüşüme tabi tutulmuştur. Bu kapsamda, devlet-toplum ilişkileri bağlamındaki özellikle sivil-asker ilişkileri kurumsal dönüşümlerle önemli ölçüde değişmiştir.

5.1. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkiler (Bağımsız Değişken)

Irak Kürt fiili siyasi oluşumu 2003 ABD işgali sonrası 2005 Irak Anayasasına göre Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) adıyla federal bölge statüsüne kavuşmuştur. IKBY 2014'e kadar merkezi bütçeden tahsis edilen %17 oranındaki pay[1] ve komşu ülkelerin Kuzey Irak'taki yatırımlarından yararlanarak ekonomik bağımsızlığını Irak merkezi yönetiminden kazanma arayışını sürdürmüştür. Bu bağlamda, IKBY 2009-2015 döneminde Türkiye ile enerji, ticaret ve güvenlik iş birliği yaparak ekonomik açıdan bağımsızlığını geliştirmiştir.

Demokratik Açılım Sürecinde tek taraflı ateşkeslerle silahlı çatışmaların azalmasından istifade ederek PKK bir kısım teröristleri Suriye kuzeyine aktarmış ve Suriye'deki uzantısı PYD/YPG'yi destekleyerek güçlenmesini sağlamıştır. PYD/YPG Suriye iç savaşının başlangıcında Suriye ordusuyla birlikte hareket etmiş, Suriye'nin kuzeyi ve Türkiye sınırında Kürtlerin çoğunlukta yaşadığı Ayn el-Arab/Arap Pınarı (Kobani) ile Afrin'de kontrolü sağladıktan sonra PYD 12 Kasım 2013'te Cezire, Ayn-el Arap/Arap Pınarı (Kobani) ve Afrin'de kanton yönetimlerini ilan etmiştir. Bu suretle PYD/YPG Suriye'nin kuzeyinde silahlı devlet dışı aktör konumuna ulaşmıştır. Bu gelişmelerin Suriye'de güçlenen PKK uzantısı PYD ile Kuzey Irak'taki KDP arasında Kürt hareketi ve liderliği açısından rekabete yol açması IKBY Başkanı Mesud Barzani'yi endişelendirmiştir. [2] PYD sırasıyla 21, 27 ve 29 Ocak 2014'te özerkliğini ilan eden Cezire, Kobani ve Afrin kantonlarını birleştirerek 30 Ocak 2014'ten itibaren Suriye'nin kuzeyinde "Rojava ('Batı Kürdistan') Özerk Yönetimi"ni ilan etmiştir.[3] Kontrol altında tutulmadıkça Kuzey Irak'ta siyasi bağımsızlık arayışıyla Türkiye için tehdide dönüşebilme potansiyeli olan IKBY'ye ilâveten, Çözüm Sürecinde hedeflenen PKK'nın tasfiye edilememesi nedeniyle Suriye'de PYD kontrolündeki "Rojava Özerk Yönetimi" de Türkiye için tehdit oluşturmaya başlamıştır.

Haziran 2014'te DEAŞ Kuzey Irak bölgesinde Irak'ın yaklaşık üçte bir genişliğindeki alanını işgal etmiş, Musul'u kontrolü altına almış ve Irak Ordusunu geri çekilmek zorunda

---

[1] Bu oran Irak'a yaptırım kapsamında BMGK'nın 14 Nisan 1995 tarihli ve 986 sayılı kararına (Oil For Food) istinaden Kuzeyden Keşif Harekâtı döneminde (1997-2003) nüfusa göre BM tarafından tespit edilmiştir. (Yazarın E. Büyükelçi (Dışişleri Bakanlığında 2002-2005 yıllarında ABD ile Irak Harekâtı bağlamında yapılan siyasi belge müzakerelerine katılan) ile mülakatı, Ankara, 23 Mayıs 2023.)

2 Ali Bayramoğlu, "Öcalan'a karşı Barzani mi?"15 Kasım 2013, https://www.yenisafak.com/yazarlar/ali-bayramoglu/ocalana-kari-barzani-mi-41150 (Erişim:19.10.2023).

[3] Çetiner Çetin, "Rojawa'da özerk yönetim ilan edildi," 21 Ocak 2014, https://www.yenisafak.com /dunya/ rojawada-ozerk-yonetim-ilan-edildi-611993 (Erişim:19.10.2023).

bırakmıştır. Bilahare DEAŞ güneye Bağdat'' doğru ilerlerken, IKBY peşmerge gücü[4] Kerkük'ün ve ihtilaflı bölgelerin önemli bir kısmını kontrolü altına almış,[5] bu suretle IKBY Kuzey Irak'ta kendi kontrolü altındaki ihtilaflı bölgeleri yüzde 40 oranında genişletmiştir.[6]

Ham petrol fiyatlarının 2013 yılı sonunda düşmesi IKBY'nin petrol gelirlerinde azalmaya yol açmış ve Bağdat yönetimi IKBY'nin merkezi hükümetten izinsiz Türkiye üzerinden petrol ihraç etmesi nedeniyle IKBY'ye merkezi bütçeden %17 oranındaki payını tahsis etmeyi Ocak 2014'ten itibaren durdurmuştur. Bu gelişmelerin IKBY ekonomisinde yarattığı mali güçlükler, 2014'te Irak kuzeyinde genişlemeye başlayan DEAŞ'a karşı mücadele[7] ve DEAŞ'ın Musul'u işgal etmesiyle yerinden edilmiş insanların IKBY'ye sığınması Erbil yönetiminde ekonomik krize yol açmıştır. Petrol ihracına aşırı bağlı olan IKBY'nin[8] iç ve dış borçları artmıştır.[9] Musul dâhil IKBY'ye bitişik bölgelerin 2014'te DEAŞ'ın işgaline uğraması gelirleri azalan IKBY'nin güvenlik harcamalarının artmasına da neden olmuştur. Bunun yanı sıra, DEAŞ'ın işgali altındaki bölgelerden IKBY bölgesine gelen bir milyondan fazla yerinden edilmiş insanlar ve Suriye'den gelen sığınmacılar IKBY'nin insani yardım faaliyetleri nedeniyle harcamalarını artırmıştır. DEAŞ'a karşı mücadele yerel, ulusal ve bölgesel pazarları da olumsuz etkilemiştir.[10]

Bu gelişmeler bağlamında, Irak'taki istikrarsız ortamdan istifade ederek kurulması öngörülen Kürt devletinin çekirdeğini oluşturmaya yönelik olarak ayrılıkçı Kürt hareketi grupları (Türkiye ve Kuzey Irak'ta PKK, Suriye'de PYD/YPG ve İran'da PJAK) arasındaki rekabette öne çıkmak, Kürt devletinin kurulmasına öncülük etmek ve kontrolü altındaki bazı tartışmalı bölgeleri de kurulacak Kürt devletinin topraklarına katmak için kısa vadede IKBY'nin bağımsızlık referandumunu yapma olasılığı belirmiştir.

Kuzey Irak'ta 2014'te DEAŞ'ın yükselişiyle ortaya çıkan tehdit Irak ile birlikte bölge ülkelerinin istikrarını da etkileyerek Irak'taki gelişmeler için dönüm noktasını

---

[4] Peşmerge; 2005 Irak Anayasası Md.121'e göre IKBY'nin kendi bölgesine yönelik iç güvenlik gücüdür.
[5] Nicola Degli Esposti, "The 2017 Independence Referendum and the Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," *Third World Quarterly*, 4,10 (2021): 2325.
[6] Isabel Coles and Stephan Kalin, "In fight against Islamic State, Kurds expand their territory," 2016, https://www.reuters.com/investigates/special-report/mideast-crisis kurds-land/ (Erişim: 18.08.2023).
[7] Mark DeWeaver, "Kurdistan's Great Recession: From Boom to Bust in the Rentier," *Iraq Report, Institute of Regional and International Studies (IRIS), American University of Iraq,* Sulaimani (AUIS), (2016):5. https://auis.edu.krd/iris/sites/default/files/Kurdistan%27s%20Great%20Recession_1.pdf(Erişim: 14.09.2023).
[8] Fahrettin Sumer & Jay Joseph, "The paradox of the Iraqi Kurdish Referendum on Independence: Contradictions and Hopes for Economic Prosperity," *British Journal of Middle Eastern Studies,* (2018):9.
[9] World Bank Group, *The Kurdistan Region of Iraq: Assessing the Economic and Social Impact of the Syrian Conflict and ISIS* (Washington, D.C.: World Bank, 2015), 21, http://documents.worldbank.org/curated/en/579451468305943474/The-Kurdistan-region-of-Iraq-assessing-the-economic-and-social-impact-of-the-Syrian-conflict-and-ISIS (Erişim: 15.09.2023).
[10] Age.s. 2, 5, 42.

oluşturmuştur.[11] IKBY'de ekonomik krizin derinleşmesi de bağımsızlık referandumuna yönelik tartışmaları artırmıştır. Bu gelişmeler, Kuzey Irak'ta 2005'ten itibaren kendi anayasasına, parlamentosuna, hükümetine ve güvenlik gücüne (peşmerge gücü) sahip federal bölge olan IKBY'nin Başkanı Mesud Barzani'nin 2014'ten itibaren bağımsızlık referandumuna ilişkin niyetini tartışma ve buna bağlı gerilimi de beraberinde getirmiştir.

Kendi peşmerge gücüyle kontrol altındaki ihtilaflı bölgeleri genişleten IKBY'nin başkanı Mesud Barzani ortaya çıkan bu fırsatı IKBY halkının değerlendirerek kendi geleceğini tayin etmesi gerektiğini savunmuştur.[12] Musul'un DEAŞ'ın kontrolü altına girmesinden kısa bir süre sonra Mesud Barzani Irak'ın fiilen bölündüğünü ileri sürerek 1 Temmuz 2014'te bağımsızlık referandumuna yönelik niyetini ortaya koyarak çağrıda bulunmak istemiştir. Ancak, Ağustos 2014'te peşmerge güçleri daha önce ele geçirdikleri bölgelerden DEAŞ tarafından çıkarılmış ve IKBY'nin merkezi Erbil de DEAŞ tehdidine maruz kalma ihtimaliyle risk altına girmiştir. DEAŞ'ın Kuzey Irak'ta hızla genişlemesi ve Musul'u işgal etmesiyle oluşan güvenlik sorunları, ABD ve müttefik güçlerin desteğiyle Irak hükümeti ile IKBY arasında DEAŞ'a karşı güvenlik odaklı iş birliğine yol açmıştır.[13] Bu bağlamda, Musul'un 2016'da DEAŞ'tan geri alınmasına yönelik olarak Irak Ordusunun yanı sıra IKBY peşmerge gücü ve Şii ağırlıklı milislerin (Haşdi Şabi/Halk Seferberlik Güçleri) kullanılmasını öngören ve ABD öncülüğünde yapılan 17 Ekim 2016 Bağdat-IKBY Anlaşması önemli rol oynamıştır. Bu kapsamda, peşmerge gücü ile Irak güvenlik güçlerinin birlikte Kuzey Irak'ta DEAŞ ile mücadele etmesi gerektiğinden Barzani referandum çağrısını Ekim 2016'ya, bilahare Musul'un DEAŞ'tan kurtarılması sonrasına ertelemiştir.[14] Çok kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası için bölgesel alt sistemsel etkilerden kaynaklanan dış faktörlerin belirsizliği artmış ve stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur.

IKBY bağımsızlık referandumu IKBY'nin özerkliğinin 2005 Irak Anayasasıyla tanınmasının devamı mahiyetinde devlet olma hedefiyle bağlantılı olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, Türkiye, İran, Suriye ve Irak tarafından çevrelenmiş bir Kürt devletinin

---

[11] Marianna Charountaki, " Non-state Actors and Change in Foreign Policy: the Case of a Self-Determination Referendum in the Kurdistan Region of Iraq," *Cambridge Review of International Affairs,* 33, 3(2020): 392.
[12] Christian Amanpour, "Iraqi Kurdistan Leader Says 'the Time is Here' for Self-Determination, June 23, 2014, https://amanpour.blogs.cnn.com/2014/06/23/exclusiveiraqikurdishleadersays-the-time-is-here-for-self-determination/ (Erişim:18.08.2023).
[13] Sumer & Joseph, "The Paradox of the Iraqi Kurdish Referendum on Independence: Contradictions and Hopes for Economic Prosperity," 9-10.
[14] Mesud Barzani,"*Barzani: Kurdistan Will Hold Referendum Before October," Kurdistan* 24, March 23, 2016, https://www.kurdistan24.net/en/story/4109-Barzani:-Kurdistan-will-hold-referendum-before-October (Erişim: 18.08.2023).

varlığını sürdürebilmesinin imkânsız olduğu dikkate alındığında, Barzani'nin bağımsızlık referandumunun; DEAŞ saldırıları sonrası ortaya çıkan fırsatlardan istifadeyle Irak merkezi hükümeti ile yapılacak müzakerelerde avantajlı pozisyonda olmak ve IKBY kamuoyunun bağımsızlığa yönelik tutumunu ortaya çıkarmak amacına yönelik olma ihtimali de vardır.[15] Bununla birlikte, çıkan fırsatlardan istifadeyle bağımsız Kürt devletinin kurulması sadece Irak'ın toprak bütünlüğüne yönelik tehdit olmayıp, aynı zamanda Türkiye, İran ve Suriye gibi Kürt nüfusun yaşadığı komşu ülkeler tarafından da ciddi tehdit olarak algılanmıştır. Irak'taki DEAŞ varlığı da Türkiye-IKBY arasında 2009-2015 döneminde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı gelişen iş birliğine, Türkiye'nin Musul'daki diplomatik misyonuna, Musul yakınlarındaki Başika Üssünde Irak ordusuna eğitim desteği sağlayan askeri unsurlarına ve bölgedeki Türkmenlere ayrı bir tehdit oluşturmuştur.

5.2. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Yapım ve Uygulama Süreci

Başbakan Erdoğan Ağustos 2014'te cumhurbaşkanı seçildikten sonra Ahmet Davutoğlu AK Parti Başkanı seçilmiş, başbakan olarak hükümeti kurmuş ve Mevlut Çavuşoğlu Dışişleri Bakanı olmuştur. Ancak, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu arasında muhtelif konularda zamanla uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak AK Parti Merkez Karar Yönetim Kurulu (MKYK) 29 Nisan 2016'da genel başkanın "il ve ilçe başkanı atama yetkisi"nin MKYK'ya devredilmesi kararını alması üzerine, 4 Mayıs 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan Başbakan Davutoğlu ile görüşerek Davutoğlu'nun AK Parti'yi 22 Mayıs 2016'da Genel Başkan seçimi için Olağanüstü Büyük Kongre'ye götürmesi ve yeniden genel başkan adayı olmaması kararlaştırılmıştır.[16] AK Parti iktidarının sekizinci hükümetini kurmak üzere söz konusu Kongrede AK Parti Genel Başkanı seçilen Binali Yıldırım Başbakan olarak görevlendirilmiştir.[17] Bu dönemde dış politika yapım ve uygulama sürecindeki kilit aktörler değişmekle birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan başbakanlık yaptığı dönemde olduğu gibi özellikle IKBY Referandumu bağlamında Kuzey Irak politikasına yönelik kararların alınmasında lider algısıyla önemli rol oynamıştır. Türkiye'de 2015-2017 döneminde dış politikanın yapım ve uygulama sürecine yönelik 2018'de yapılan bir kamuoyu

[15] Hemin R.A. Akreyi, "The Paradox of Federalism and the Iraqi Federation" in *Federalism, Secession, and International Recognition Regime: Iraqi Kurdistan* (London: Routledge,2019),26.
[16] "Başbakan Ahmet Davutoğlu istifa etti mi? AKP 22 Mayıs'ta kongreye gidiyor!," *Sözcü*, 4 Mayıs 2016, https://www.sozcu.com.tr/2016/gunun-icinden/basbakan-ahmet-davutoglu-istifa-etti-mi-1216387/ (Erişim: 16.10.2023)
[17] 58. Gül, 59,60, 61. Erdoğan, 62, 63, 64. Davutoğlu ve 65. Yıldırım Hükümetleri.

araştırmasında 2015 ve 2016 yıllarında Dışişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanlığının, 2017'den itibaren de Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığının daha aktif rol oynadığı tespit edilmiştir. Aynı araştırmada Türkiye'nin Orta Doğu'daki son gelişmeler karşısında izlediği politikaların 2015'te yüzde 30,3, 2016'da yüzde 17,9 ve 2017'de yüzde 29,1 oranında başarılı bulunduğu belirlenmiştir. [18]

5.3. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Uluslararası Sistemsel ve Bölgesel Alt Sistemsel Etkilerin Ara Değişkenlerle Etkileşimi

Davutoğlu'nun 62. Hükümet Programında[19] ve AK Parti'nin 2015 Seçim Beyannamesinde Irak politikasına yönelik vizyon; Irak'ta güvenlik ve istikrar tesis edilerek ülkenin toprak bütünlüğünün korunmasını, demokrasinin güçlendirilmesini, Irak'ın güvenlik ve refah yaratan devlet haline dönüştürülmesini, bu bağlamda öncelikle Irak'ta tüm tarafları kapsayan bir yönetim oluşturularak desteklenmesini öngörmüştür.[20] Bu vizyonu gerçekleştirmek için karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı hâlihazırda uygulanan Kuzey Irak politikasının sürdürülmesi ve Irak ile ilişkilerin geliştirilmesi ihtiyacı öne çıkmıştır.

Çözüm Sürecinin PKK'nın tasfiye edilmesi hedefine ulaşamadan sona ermesi nedeniyle PKK ile silahlı mücadele 2015-2017 döneminin başlangıcında tekrar başlamıştır. Çözüm Sürecinin en önemli sonucu PKK ve HDP'nin gerçek niyetlerinin lider (Cumhurbaşkanı Erdoğan) ve devlet tarafından tam olarak algılanması ve silahlı mücadelenin sürdürülmesinden başka seçeneğin bu aşamada kalmadığının ortaya çıkması olmuştur.[21] Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele lider (Cumhurbaşkanı Erdoğan) algısıyla 2015'ten itibaren tekrar askeri güce dayalı stratejik kültürle sürdürülmüştür. IKBY ve Irak'a yönelik lider algısını şekillendirmede Irak'ta 2014'teki DEAŞ saldırıları ve onun bölgede yarattığı istikrarsızlık etkili olmuştur. Türkiye'de lider algısında güvenlik ve beka konusu gelişmelere bağlı olarak öne çıkmaya başlamıştır. Lider algısı IKBY bağımsızlık referandumu nedeniyle karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürde 2017'den itibaren değişimi ve buna bağlı olarak da Kuzey Irak politikasında AK Parti yönetiminde

---

[18] Mustafa Aydın, Sinem Akgül Açıkmeşe, Cihan Dizdaroğlu ve Onur Kara, "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması," Türkiye Çalışmaları Merkezi – Kadir Has Üniversitesi, 6 Haziran 2018. s.9,34. https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2018.pdf (Erişim:20.10.2023).

[19] "Davutoğlu'nun 62. Hükümet Programı," *29112 sayılı Resmi Gazete*, 7 Eylül 2014, s.151-52.

[20] AK Parti 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi,(Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Temmuz 2015), s.331.

[21] Abdurrahman Babacan, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sınavı: Eski Siyasetin Tasfiyesi ve AK Parti Dönemi", içinde *AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü Cilt I*, der. Nebi Miş, Burhanettin Duran ve Abdurrahman Babacan, 71-94, (İstanbul: SETA Kitapları, 2022),88.

askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politikaya dönüş yapılmasını öngörmüştür. Bu bağlamda ekonomik ilişkilerde 2012-2015 arası Erbil'e verilen ağırlık 2017 referandumu sonrası Irak merkezi yönetimine kaydırılmıştır.

Dış politika yapımında lider algısının etkisi bu dönemde 21 Temmuz 2016-19 Temmuz 2018 döneminde OHAL uygulaması nedeniyle artmıştır. Bilahare, Anayasanın MGK'ya ilişkin 118. Maddesi 16 Nisan 2017'deki Anayasa Değişikliği Referandumuna göre[22] "Millî Güvenlik Kurulunun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Cumhurbaşkanınca değerlendirilir." şeklinde düzenlenmiştir. Bu gelişmeler neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde lider algısının daha da güçlenerek ara değişkenler arasında öne çıkmasına ve MGK'da TSK'nın dış politikayı etkileme kapasitesinin büyük ölçüde sınırlandırılmasına hukuki zemin oluşturmuştur.

Bu dönemde devlet-toplum ilişkilerini etkileyen ve iç siyasi kurumlarda değişikliğe zemin hazırlayan gelişmeler olmuştur. Haziran 2015 seçim sonuçlarına göre AK Parti tek başına hükümeti kuramamış, seçimlerde en çok oyu alan AK Parti Genel Başkanı Davutoğlu koalisyon hükümetinin kurulması için siyasi partilerle görüşmelere başlayınca Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Davutoğlu'nun koalisyon teklifini reddetmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan CHP'ye hükümeti kurma görevini vermemiş ve 1 Kasım 2015'te genel seçimin yenilenmesine karar vermiştir. Temmuz 2015'te PKK'nın çözüm sürecini bitirdiğini açıklaması sonrası Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde DEAŞ ve PKK saldırıları nedeniyle seçmenlerin beka ve güvenlik ihtiyacına öncelik vermesi AK Parti'nin 1 Kasım 2015 genel seçiminde tek başına iktidar olmasını sağlamıştır.

MHP 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimi sonrası AK Parti Hükümetini desteklemiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın gündeme getirdiği Başkanlık Sistemi'ne karşı MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli önceki destek vermeyen tutumunu 11 Ekim 2016'da AK Partiye "başkanlık önerisini Meclis'e sunması" çağrısını yaparak değiştirmiştir.[23] TBMM'den Ocak 2017'de geçen "cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" için anayasa değişikliği referandumla 16 Nisan 2017'de kabul edilmiştir. Dolayısıyla, Bahçeli Türkiye'de sistem değişikliğine yönelik sürecin başlatılmasında önemli bir rol oynamıştır.

---

[22] Anayasanın 118. Maddesi (Değişik: 3/10/2001-4709/32 md.; 16/4/2017-6771/16 md.) "Bakanlar Kuruluna" ibaresi "Cumhurbaşkanına" ve "Bakanlar Kurulunca" ibaresi "Cumhurbaşkanınca" şeklinde değiştirilmiştir.
[23] "Devlet Bahçeli: Türkiye'de son 16 yılda siyasete yön veren kararları," *BBC Türkçe*, 17 Nisan 2018, https://www.bbc.com/turkce/43799117 (Erişim:17.10.2023).

Devlet-toplum ilişkilerini açıklamaya yönelik olarak yapılan bir sosyal-siyasal eğilimler araştırmasına göre 2017'de toplumdaki kutuplaşma oranının % 52,7 olduğu ve kutuplaşmanın laik-dindar ekseninde 2015'te % 40,2, 2016'da % 47,6 ve 2017'de % 52 şeklinde giderek arttığı dikkati çekmiştir. Türkiye'de demokrasinin zayıfladığını söyleyenlerin oranının 2015'te % 24, 2016'da % 28 ve 2017'de % 36,1 şeklinde arttığı tespit edilmiştir. Genel olarak, Türkiye'nin terörle mücadele için sınır ötesi operasyonlar düzenlemesini yüzde % 56,4 oranında destekleyenlere karşılık, % 28,9'u desteklememiştir. Çözüm sürecinin yeniden başlatılmasını destekleyenlerin oranı[24] 2015'te % 53, 2016'da % 31,4 ve 2017'de % 23,2 şeklinde giderek azalmıştır. Bu verilere göre toplumun giderek laik-dindar ekseninde kutuplaşmasının ve demokrasinin zayıflamasına yönelik toplumsal algının bu dönemde artması, çözüm sürecinin yeniden başlatılmasına yönelik toplumda eğilimin azalması ve sınır ötesi operasyonlara yönelik desteğin yüksek olması şeklinde devlet-toplum ilişkilerindeki gelişmeler Kuzey Irak'ta PKK ile mücadelede lider algısıyla askeri güce dayalı stratejik kültürün sürdürülmesine yol açmıştır.

FETÖ'nün 15 Temmuz 2016 hain darbe girişimi sonrası Türkiye'de 20 Temmuz 2016'dan itibaren Olağanüstü Hal uygulandığı dönemde bazı kurumlar dönüşüme tabi tutulmuştur. Bu kapsamda, neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde dış politika analizinde kullanılacak ara değişkenlerden devlet-toplum ilişkileri bağlamındaki özellikle sivil-asker ilişkileri kurumsal dönüşümlerle önemli ölçüde değişmiştir. Bu bağlamda; Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlanmış, Harp Akademileri Komutanlığı kaldırılmış, askeri okullar yeni kurulan Milli Savunma Üniversitesine bağlanmış ve askeri hastaneler Sağlık Bakanlığına devredilmiştir.[25] Askerî Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve askerî mahkemelerin faaliyetlerine 16 Nisan 2017'de yapılan Anayasa değişikliği referandumunun kabul edilmesi ile son verilmiştir. Bu kurumsal dönüşüm ile TSK üzerinde kontrol ve denetim yetkisi anayasa gereği[26] TBMM'de olmasına karşılık, TSK yürütme organının daha fazla kontrolü altına girmiştir. Dolayısıyla, AK Parti iktidara geldiğinden itibaren sürekli ileri sürdüğü askeri vesayeti sona erdirmiş ve neoklasik realizm tip III varyasyonu kapsamındaki ara değişkenlerden devlet-toplum

[24] Mustafa Aydın vd. "Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2017," Türkiye Çalışmaları Merkezi – Kadir Has Üniversitesi, 31 Ocak 2018. https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TSSEA-2017.pdf (Erişim: 17.10.2023),s.28,57 60,90.

[25] 31 Temmuz 2016 tarih ve 29787 sayılı Resmi gazetede yayımlanan Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (Karar Sayısı: KHK/669).

[26] Anayasa Md.117: Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. (Değişik: 16/4/2017-6771/16 md.) Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, TBMM'ye karşı Cumhurbaşkanı sorumludur.

ilişkileri bağlamındaki sivil-asker ilişkilerinde TSK'nın etkisi dış politika yapım sürecinde uzmanlık gerektiren konularla sınırlandırılmış ve TSK uygulama sürecinde hükümetin dış politika aktörlerinden birisi haline dönüşmüştür. Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin kapsamı [27] da literatürden giderek farklılaşmıştır. Genelkurmay Başkanının 2016'da 30 Ağustos Zafer Bayramı mesajında "Milli birliğimize ve bölünmez bütünlüğümüze kasteden tüm terör örgütlerine karşı, Türk Silahlı Kuvvetleri, vatan topraklarında tek bir terörist kalmayıncaya kadar jandarma, polis ve korucularımızla ...mücadeleye devam edecektir" şeklindeki açıklaması TSK'nın 2015-2017 döneminde Kuzey Irak'ta PKK'ya ve Kuzey Suriye'de PYD/YPG'ye yönelik politikayı desteklediğini en açık şekilde göstermiştir.[28]

5.4. Neoklasik Realizm Tip III Varyasyonu Çerçevesinde Türkiye'nin 2015-2017 Dönemi Kuzey Irak Politikası

Bu dönemde dış politikanın temel çerçevesini oluşturan "komşularla sıfır sorun" yaklaşımı bağlamında özellikle 2007'den itibaren komşu ülkelerle (Suriye, Irak ve İran) ile yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Ancak, bu yaklaşım komşu ülkelerin yönetimi ile iş birliği yapılmasını öne çıkarması gerekirken, Türkiye özellikle Dışişleri Bakanı Davutoğlu döneminde Suriye halkının belli bir kesimini (Sünnileri) destekleyen tutumu nedeniyle Türkiye'yi Suriye yönetiminden giderek uzaklaştırmış ve Türkiye'nin Suriye krizinin içine çekilmesine de yol açmıştır.[29] Türkiye-İran ilişkilerinin 2010-2013 döneminde gerilimli olduğu, Suriye'de iç savaşın 2011'de başladığı, 2012-2014 döneminde Bağdat ile ilişkilerin gerilimli olduğu, Mısır ile 2013'ten itibaren ilişkilerin bozulduğu ve İsrail ile stratejik ortaklığınABD'nin 2003 Irak Savaşı ve AK Parti Hükümetinin Orta Doğu ülkelerine yönelik İslamcı dış politika uygulamaya başlamasıyla zayıfladığı bir dönemde Türkiye'nin mevcut

---

[27] Sivil-asker ilişkileri literatüründe: (i) Samuel P. Hungtington; sivil-asker ilişkilerine yönelik Ayırma (Separation) Teorisi ile "ayrı ve profesyonel bir ordunun" sivil kurumsal otoritenin nesnel kontrolü altında olmasını öngörür. (Samuel P. Huntington, *Soldier and the State*, Cambridge, MA: Harvard Unv. Press,1957,s.83.) (ii) Morris Janowitz; ordunun toplumdan tamamen ayrılamayacağını, ancak toplumdan ayrı durması gerektiğini ileri sürer. (Morris Janowitz, *The Professional Soldier, a Social and Political Portrait*, Glencoe:Free Press., 1960, s.270.) (iii) Rebecca L. Schiff; Uyumluluk Teorisi (Concordance Theory) ile siyasi ve askeri kurumların ayrılmasını; ancak, aralarında iş birliğine dayalı ilişki kurulması gerektiğini savunur. (Rebecca L.Schiff, "Concordance Theory", *The Military and Domestic Politics A Concordance Theory of Civil–Military Relations*, NY: Routledge, 2009,47.).

28 "Akar: Hainler temizlendikçe TSK daha da güçleniyor," *Yeni Şafak*, 29 Ağustos 2016, https://www.yenisafak.com/gundem/akar-hainler-temizlendikce-tsk-daha-da-gucleniyor-2519220 (Erişim:17.10.2023).

[29] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

dış politikasının tanımlanması için kullanılan "değerli yalnızlık" söylemi[30] 2016'da AK Parti Genel Başkanı seçilen Binali Yıldırım'ın Başbakanlığı döneminde "Dostlarımızın sayısını artıracağız, düşmanlarımızın sayısını azaltacağız"[31] söylemine dönüşmüştür. AK Parti Hükümetinin bu dönemde PKK, IKBY ve Türkmenlere yönelik uyguladığı Kuzey Irak politikasının stratejileri aşağıda açıklanmıştır.

5.4.1. PKK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye eylemlerinin önlenmesine yönelik askeri gücün kullanılmasını öngören stratejik kültürün sürdürülmesine dayalı strateji

Türkiye ile IKBY arasında 2009-2015 döneminde enerji, ticaret ve güvenlik (terörle mücadele) konularında iş birliği gelişmiştir. Kuzeyde PKK, doğuda PJAK, güneyde (Kandil) PKK ve batıda PYD ile çevrili olan IKBY'nin Başkanı Mesud Barzani ayrılıkçı Kürt hareketi grupları arasındaki ideolojik farklılıklar[32] ve bu gruplar arasında Kürt milliyetçiliğine liderlik yapmaya yönelik rekabet nedeniyle Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesini tehdit eden PKK'ya karşı Türkiye'nin Demokratik Açılım Sürecini destekleyerek Türkiye'nin yanında tutum sergilemiştir.[33] Suriye'de 2003'te kurulan PYD, İran'da 2004'te kurulan PJAK, PKK'nın Türk ve Kürtlerden oluşan "demokratik konfederalizm" adını verdikleri bir konfedeasyon kurarak Türkiye'yi bölme hedefini paylaşmıştır.[34] Bu bağlamda, IKBY, Kürt Demokratik Birlik Partisi (PYD)'nin PKK elebaşısı Öcalan'ın "demokratik konfederalizm"

---

[30] Banu Eligür, "Crisis in Turkish–Israeli Relations (December 2008–June 2011): From Partnership to Enmity," *Middle Eastern Studies*, 48, 3 (2012): 429-431.

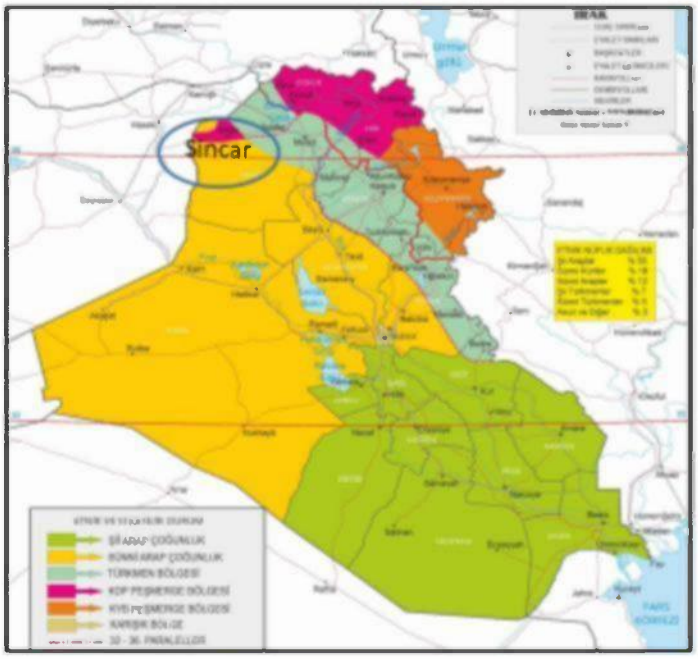
[31] "Başbakan Yıldırım partisinin ilk grup toplantısında konuştu," *TRT Haber*, 24 Mayıs 2016, https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-yildirim-partisinin-ilk-grup-toplantisinda-konustu-252287.html (Erişim:19.09.2023).

[32] PKK 2002'de Irak uzantısı PÇDK (Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi)'yı, 2003'te Suriye uzantısı PYD (Demokratik Birlik Partisi)'yi ve 2004'te İran uzantısı PJAK (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi)'ı kurmuştur. (M Sadi Bilgiç, *Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK,* (Ankara: Bilgesam Yayınları,2014),22. PKK ve uzantıları zaman içinde giderek aşınan Markist ve sosyalist ideolojiye dayalı bağımsızlıkçı Kürt Milliyetçiliği ve Irak'taki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ile Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) içerisinde sosyalist unsurlar olmakla birlikte, bağımsızlıkçı ve pragmatist Kürt Milliyetçiliği çizgisinde hareket etmiştir. (Cenk Saraçoğlu, "Türkiye ve Irak'taki Kürt Hareketinin Evrimi Üzerine Tarihsel Karşılaştırmalı Bir Tartışma Çerçevesi," *Praksis* 14 (2011): 239,260-261). PKK Kürtlerin örgütlenmesi bakımından Türkiye, Suriye ve İran'da Irak'a göre güçlü olup IKBY bölgesinde KDP dışında Değişim Hareketi (Goran) ve KYB ile iyi ilişki içindedir. IKBY'de KDP sahip olduğu ekonomik, politik, diplomatik ve askeri güç bakımından Kürt gruplar arasında en güçlü durumdadır. PKK ve KDP arasındaki iktidar ve Kürtlere liderlik yapma mücadelesi kendini hissettirmektedir.(Mutlu Çiviroğlu, "Rojava üzerinde PYD-KDP mücadelesi," Al Jaazerra Turk,19 Mayıs 2014,https://www.aljazeera. com.tr/ gorus/rojava-uzerinde-pyd-kdp-mucadelesi,Erişim: 19.10.2023).

[33] Joost Jongerden, "Governing Kurdistan: Self-Administration in the Kurdistan Regional Government in Iraq and the Democratic Federation of Northern Syria," *Ethnopolitics*, 18,1 (2019): 62-65.

[34] Banu Eligür, "Turkish-Israeli Relations between 2002 and 2020: The Impact of Nonstate Actors on the Bilateral Ties," *Journal of the Middle East and Africa*, 14,4 (2023):15.

modelini[35] Suriye'nin kuzeyinde 30 Ocak 2014'te ilan ettiği Rojava Özerk Yönetimine uygulayarak 17 Mart 2016'dan itibaren "Kuzey Suriye Demokratik Federasyonu (DFNS)"[36] şeklinde adlandırdığı yapıyı tanımayı reddetmiş ve bu tutumuyla Suriye'nin kuzeyindeki Kürt yapılanmasıyla ilişkisinin olmadığını Türkiye'ye göstermek istemiştir.

Harita 5.1. Sincar Bölgesi
Kaynakça:https://www.manaz.net/pdf-maps/stratejik-haritalar/irak-etnik-haritasi/ (Erişim: 02.02.2023)

Kuzey Irak'ta Sincar (Şengal) bölgesinde (harita 5.1.) 2014'teki DEAŞ saldırısına karşı mücadelede PKK/HPG, PYD/YPG ve IKBY'nin peşmerge gücü ortak sevk ve idare altında olmaksızın fiili müttefik haline gelmiş ve DEAŞ'a karşı mücadele etmiştir. Kasım 2015'te IKBY peşmerge gücünün yanı sıra PKK/HPG ve PYD/YPG Sincar bölgesini DEAŞ'tan geri almıştır. Ancak, PKK/HPG o tarihten itibaren bölgede üslenerek varlığını sürdürmüştür. PKK için Sincar, kuzey Suriye'ye geçiş için alternatif güzergâh sağlamakla birlikte, DEAŞ saldırısına uğrayan Kürtçe konuşan dini azınlık olan Yezidilerden silahlı birlikler oluşturması IKBY'nin bölgedeki kontrolü sürdürmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle Türkiye ve IKBY defalarca PKK/HPG ve PYD/YPG'yi Sincar'ı terk etmeye çağırmış ve güç

[35] Demokratik konfederalizm; Kürdistan ulusal birlik meselesinin siyasi sınırlara dokunmadan etik, ekolojik ve demokratik siyaset uygulayarak cinsiyet özgürlüğüne sahip bir toplumun inşa edilmesiyle çözülmesini öngörmektedir. (Can Acun, Bünyamin Keskin, *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi* (İstanbul: SETA Yyn,2016), 22,61.).
[36] Pınar Dinç, "The Kurdish Movement and the Democratic Federation of Northern Syria: An Alternative to the (Nation-)State Model?" *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22,1 (2020):47-48.

kullanmakla tehdit etmiştir.[37]

Demokratik Açılım Sürecinin Temmuz 2015'te sona ermesiyle PKK ile çatışmalı dönem tekrar başlamıştır. Türkiye, 2015 yazından itibaren Kuzey Irak'taki PKK kamplarına yönelik hava harekâtına başlamıştır. IKBY Başkanı Mesud Barzani, PKK'yı Kandil Dağındaki üslerini boşaltmaya çağırmakla birlikte, çok sayıda Iraklı Kürt sivilin ölümünden de Türkiye'nin hava harekâtını sorumlu tutmuştur.[38]

DEAŞ'le mücadele adı altında ABD'nin silah ve teçhizat desteği sağladığı PYD/YPG (Suriye'nin kuzeyinde özerk bölgeler oluşturan) hedeflerine yönelik Nisan 2017'de hava harekâtıyla eş zamanlı olarak Türkiye Kuzey Irak'ta Sincar'daki PKK kampını da bombalamıştır. Müteakiben Cumhurbaşkanı Erdoğan "Sincar bölgesi bizim için ikinci bir Kandil'dir. Biz ikinci bir Kandil'in oluşmasına izin vermeyeceğiz. Sincar'da yaklaşık 2 bin PKK'lı var." şeklinde açıklama yapmıştır.[39] Bu bağlamda, Irak ve Suriye'deki terör örgütlerinden Türkiye'ye yönelebilecek saldırıları bertaraf etmek ve kitlesel göçü önlemek için TBMM'nin 23 Eylül 2017'de aldığı sınır ötesi harekâta ilişkin tezkere kararı gerek Kuzey Irak'ta PKK'ya gerekse Kuzey Suriye'ye PYD/YPG'ye yönelik politikalarda askeri gücün kullanılmasına yönelik seçeneğin öne çıktığını göstermiştir.[40] Dolayısıyla, Türkiye 2015-2017 döneminde PKK ve Suriye'deki uzantısı olan PYD/YPG'ye karşı AK Parti Hükümeti yönetiminde askeri gücün kullanılmasını öne çıkaran stratejik kültürün sürdürülmesine dayalı politika uygulamıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu'daki son gelişmelere yönelik politikaları 2017'de yapılan Kamuoyu Algıları Araştırmasına göre 2015'te % 30,3 oranında desteklenirken, 2017'de bu oran % 29,1'e gerilemiştir.[41] Buna karşılık 2018'deki bir araştırmaya göre de Türkiye'nin PKK ile mücadelesinin 2015'te % 28, 2016'da % 35,6 ve 2017'de % 42,4 şeklinde giderek daha başarılı olduğu ifade edilmiştir.[42] Buradan da anlaşılacağı üzere 2015-2017 döneminde Orta Doğu bölgesinde kamuoyunun askeri gücü öne çıkaran stratejik kültüre dayalı dış

---

[37] Fehim Tastekin, "Kurdish rivalry delays victory in Sinjar," *Al Monitor,* February 3, 2015, https://www.al-monitor.com/originals/2015/02/turkey-syria-iraq-kurdish-rivalry-yezidi-lan.html (Erişim:17.09.2023).

[38] "Barzani asks PKK to quit Iraqi Kurdish enclave," *France 24,* August 2, 2015. http://www.france24.com/en/20150801-kurds-iraq-barzani-pkk-enclave-turkey. (Erişim:17.09.2023).

[39] "Erdoğan: Sincar operasyonu öncesinde ABD, Rusya ve Barzani'ye bilgi verildi," *BBC News Türkçe*, 26 Nisan 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39714716 (Erişim: 17.09.2023).

[40] TBMM *Tutanak Dergisi* Cilt :50, Dönem: 25, Yasama Yılı:2, 121'inci Birleşim (Olağanüstü) 23 Eylül 2017, s.52.https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/ TUTANAK/ TBMM/ d26/ c050/ tbmm26050121.pdf (Erişim:17.09.2023).

[41] Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi, *Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması, Temmuz 2017 İstanbul,s.37* https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2017 _vfinal.pdf (Erişim:17.10.2023)

[42] Mustafa Aydın vd. "Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2017," 73.

politikaya giderek desteği azalırken, buna karşılık askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı PKK ile silahlı mücadelenin başarılı olduğunu ifade ederek desteklediğini ortaya koymuştur.

5.4.2. IKBY referandumu bağlamında Türkiye'nin askeri güce dayalı stratejik kültüre dönüş yapması

ABD'nin 1991'de Körfez Savaşı ve 2003'te Irak Savaşı Iraklı Kürtlerin geleceğini adım adım şekillendirmiş, Irak'ın işgaliyle Saddam Hüseyin rejiminden kurtulan Iraklı Kürtler ABD ve İngiltere ile Kuzey Irak'ta müttefik olmuştur. Irak Anayasasının (2005) da sağladığı özerklik 1998'den itibaren şekillenen Irak Kürt fiili siyasi oluşumunun bir devlet dışı aktöre dönüşmesine meşru zemin hazırlamıştır. [43] Türkiye'nin 2008'den itibaren enerji iş birliği kapsamında IKBY petrolünün ihracını kolaylaştırması ve Kuzey Irak'taki ekonomik faaliyetlerini artırması IKBY'nin ekonomik bakımdan gelişmesine katkı sağlamıştır. IKBY'yi kontrol altında tutmak için "kazan-kazan" yaklaşımıyla IKBY'yi ekonomik açıdan güçlendirme politikası izleyen Türkiye IKBY'nin ekonomik bağımsızlığını geliştirerek Bağdat yönetimine karşı giderek cesaretlenmesine dolaylı katkı sağlamıştır. [44] Irak'ın büyük kısmı 2014'ten itibaren DEAŞ saldırısı nedeniyle istikrarsızlık içindeyken, Türkiye'nin 2009-2015 döneminde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı IKBY merkezli Irak politikasını uygulamasıyla IKBY ile ilişkilerdeki istikrarlı gelişme IKBY'nin bağımsızlık referandumunu Türkiye'nin destekleyeceğine ilişkin beklentisinin artmasına yol açmıştır.

IKBY'nin gelişen ekonomik bağımsızlığına dayalı siyasal kurumsallaşma süreci referandum yoluyla Irak devletinden ayrılarak bağımsızlığını kazanma olasılığını artırmıştır. IKBY liderlerinin bağımsızlık söyleminin temelini Irak merkezi hükümetiyle olan gergin ilişkileri ve Irak'ı başarısız devlet (failed state) [45] olarak algılamaları oluşturmuştur. IKBY, Irak merkezi hükümetini IKBY'ye anayasal haklarını (bütçe payını) vermeyerek anayasayı ihlal ettiği için eleştirmiştir. [46] IKBY Bağdat Hükümetinin ülkeyi 2005 Anayasasına göre

---

[43] Johannes Jüde, "Contesting Borders? The Formation of Iraqi Kurdistan"s de facto State," *International Affairs,* 93,4 (2017): 853.

[44] Şaban Kardaş, "Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of the KRG Referendum Debacle," *The International Spectator,*53,4 (2018): 21-23.

[45] Başarısız devlet; meşru kuvvet kullanma tekelini ve/veya bir coğrafi bölgesinin fiziki kontrolünü kaybederek otoritesi zayıflayan devlettir. Başarısız devlet, devletin temel görevlerini yerine getiremez, hükümet güçleri silahlı isyanlarla mücadele eder, toplumsal hareketler, farklı toplumsal hoşnutsuzluklar ve devlet içindeki gruplara yönelik çok sayıda muhalif tutumla karşı karşıya kalır. (Robert I.Rotberg,"The Failure and Collapse of Nation States," in *When States Fail: Causes And Consequences* (NJ: Princeton Unv. Press, 2004), 5)

[46] Hawre Hasan Hama and Jasim Dastan, "The Loss of Disputed Territories: What Is Next for Kurdistan Region?" *Middle East Review of International Affairs,*21,2 (2017):63.

yönetmede başarısız olduğunu ileri sürerek bağımsız hareket etme eğilimine girmiştir.[47] Bu nedenle, Nuri El Maliki'nin Başbakanlığının 2010-2014 yıllarını kapsayan ikinci döneminde Erbil ile Bağdat arasında petrol satışları, merkezi bütçeden pay tahsisi ve Kerkük'e ilişkin sorunlar 2014'te artmaya başlamıştır.

Türkiye IKBY'ye ekonomik açıdan Türkiye'ye entegre olması gereken ve uzun vadede geleceğini Türkiye'de arayacak bir devlet dışı aktör olarak bakmıştır. IKBY'nin bağımsız olmasının dış dünyanın etkilerine daha çok maruz kalacağını algılayan AK Parti Hükümeti bağımsızlığını ilan edecek IKBY'ye Irak merkezi yönetiminin askeri müdahalede bulunma, bu durumda IKBY'nin ABD'den yardım isteme ve ABD'nin petrol bölgesi olan IKBY bölgesine askeri müdahalede bulunma olasılığının yüksek olduğunu öngörmüştür. Dolayısıyla, Türkiye IKBY'ye Irak devletinin bir parçası olarak kalmaya devam etmesini, bağımsız olmasının bir anlamda ABD'nin koruyuculuğunda bölgede yeni bir İsrail'in ortaya çıkması şeklinde algılanacağını ve bir dış koruyucu olmadığı müddetçe Arap dünyasının bağımsız bir Kürt devletine müsaade etmeyeceğini sürekli telkin etmiştir.[48]

IKBY'deki 2014 yılı ekonomik krizi ve Ekim 2015'te aylarca ödenmeyen maaşların ödenmesinin tekrar ertelenmesinin ardından başlayan ve 2016-2017 döneminde de aralıklarla süren halk protestolarına yol açan ekonomik tedbirler paketi iktidardaki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'nin siyasi gücünü zayıflatmıştır. IKBY halkı hükümetin ekonomik politikaları ile otoriter uygulamalarını protesto ederek tepki göstermiş ve iktidarı eleştirmiştir.[49] Halk protestoları muhalefet partilerini birleşmeye teşvik ederek KDP'yi IKBY Parlamentosunu kapatmaya zorlamıştır. Halkın taleplerini karşılama imkânı olmadığından KDP liderliği, tartışmaları siyasi/ekonomik krizler ve parlamentonun kapatılması konularından uzaklaştırmak için siyasi baskıyı milliyetçi söylemle birleştirerek bağımsızlık referandumu tartışmasını öne çıkarmıştır.[50] DEAŞ ile savaş başlar başlamaz[51] IKBY Başkanı Barzani referandum yaklaşımını Kürt halkının kendi kaderini tayin etmesi bağlamında öne çıkararak Iraklı Kürtlerin bağımsızlığı konusunu gündeme getirmiştir.[52]

---

[47] Hawre Hasan Hama, "Possible Kurdish State: Federal State or Unitary State?" *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 41, 1 (Fall 2017): 21.

[48] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[49] Esposti, "The 2017 Independence Referendum and Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," 2325.

[50] Age.s.2329.

[51] Hama and Dastan, "The Loss of Disputed Territories: What is Next for the Kurdistan Region?" 59.

[52] Campbell MacDiarmid, "Masoud Barzani: Why It's Time for Kurdish Independence," *Foreign Policy*, June 15, 2017, https://foreignpolicy.com/2017/06/15/masoud-barzani-why-its-time-for-kurdish-independence/ (Erişim:20.09.2023).

Kuzey Irak'ta DEAŞ'ın Irak Ordusunu geri çekilmeye zorlamasından sonra 2014'te IKBY kendi peşmerge gücüyle petrol zengini Kerkük de dâhil ihtilaflı bölgelerin önemli bir bölümünü kontrolü altına almıştır. IKBY kontrolü altına aldığı bölgeleri Bağdat yönetimine geri vermeden bu dönemde kendi halkının güvenliğini sağlama konusunu da öne çıkararak bağımsızlık referandumuyla çıkan fırsattan istifade etmek istemiştir.[53] Dolayısıyla, Irak Ordusunun koruyamadığı IKBY halkını DEAŞ saldırılarına karşı korumak için IKBY Irak'tan bağımsızlık yoluyla ayrılma talebini ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devleti kurma hamlesini meşrulaştırma arayışını öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, IKBY Başkanı Mesud Barzani, referandumu IKBY halkı için milliyetçi bir proje olarak ileri sürerek muhalefetin (Goran/Değişim Hareketi) demokratikleşme yaklaşımlarının da ikinci plana atılmasını sağlamıştır.[54]

Türkiye'nin Irak merkezi hükümetiyle 2008'den itibaren belli seviyede sürdürdüğü ikili ilişkilerin 7-8 Ocak 2017'de Bağdat'ta yapılan III. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) Toplantısında[55] geliştirilmesi ile terörle mücadelede iş birliğini sürdürme konusunda mutabık kalınması ve Türkiye ile Irak'ın toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı duyduklarının teyit edilmesi [56] IKBY referandumuna karşı Türkiye'nin Irak merkezi yönetimi ile ortak tutum geliştirmesine zemin hazırlamıştır.

IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani 3 Mart 2017'de yaptığı açıklamada "Irak konusunda her yolu denedik ama umudumuzu tamamen yitirdik. Irak ile olan geçmiş tecrübemiz, bizi Irak'ta kendimizi ve haklarımızı savunmamızın hiçbir yolu olmadığı sonucuna götürdü."[57] şeklindeki ifadesi de IKBY'nin referanduma yönelik niyetini göstermiştir. IKBY'yi referanduma yönelten diğer nedenler arasında;[58] (i) İktidardaki KDP'nin IKBY'nin başarısızlıklarını örtmeye çalışması ve radikal reformlardan kaçınması; (ii) DEAŞ'ın 2014'te Kuzey Irak'ta genişlemesi sonrası ihtilaflı bölgelerin önemli bir bölümünü DEAŞ'tan geri alan IKBY'nin bu bölgeleri Bağdat yönetimi ile pazarlık için

---

[53] Mac Skelton, & Zmkan Ali Saleem, " Iraq's Disputed Internal Boundaries after ISIS: Heterogeneous Actors Vying for Influence," *Middle East Centre Report*, 2019, http://eprints.lse.ac.uk/100100/3/DIBs Report.pdf. (Erişim:14.09.2023).

[54] Hawre Hasan Hama, "Iraqi Kurdistan's 2017 Independence Referendum: The KDP's Public and Private Motives," *Asian Affairs*, 51,1 (2020):122.

[55] YDSK toplantısının ilki, 15 Ekim 2009'da Bağdat'ta, ikincisi 25-26 Aralık 2014'te Ankara'da yapılmıştır.

[56]Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri,https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa(Erişim:22.09.2023).

[57] "PM Barzani: Kurds Lost All Hope with Baghdad, Must Protect Themselves As a State," *Rudaw.net*, August 3, 2017, http://www.rudaw.net/english/kurdistan/030820172 (Erişim:14.09.2023).

[58] Hawre Hasan Hama, "Kurdish Referendum a Reaction to Iraqi Government's Failure to Implement Constitution," *Middle East Institute*, Sept 20, 2017, http://www.mei.edu/content/ article/kurdish -referendum-reaction-iraqi-government-s-failure-implement-constitution (Erişim:14.09.2023).

kullanmak istemesi ifade edilebilir.

Kuzey Irak'ta IKBY DEAŞ ile mücadelede vazgeçilmezliğini ortaya koymuştur. IKBY'nin bu başarısının bağımsızlık referandumuna karşı uluslararası tepkileri olumlu yönde etkileyeceği algısı oluşmuştur. Mesud Barzani'nin bu algıyla şekillenen referandum yaklaşımı IKBY'nin siyasi bağımsızlık hedefine yönelik bir adımı oluşturmuştur. Bu bağlamda, IKBY'deki siyasi hizipler ilkesel olarak IKBY'nin bağımsızlığını desteklemekle birlikte, IKBY Başkanı Barzani ve IKBY kurumları üzerinde hâkimiyeti olan KDP tek taraflı referandum kararı almıştır. KDP'nin rakibi KYB, Kürt milliyetçiliğine ihanet ettiği şeklinde suçlanmaması için referandum kararını isteksiz de olsa desteklemiş; ancak, Goran olarak da bilinen ve demokratik reformların yapılmasını öne çıkaran Değişim Hareketi ise referandum kararını desteklememiştir.[59] IKBY Başkanı Mesud Barzani ve iktidardaki KDP bağımsızlık referandumuna yönelik KYB ve Goran Hareketi vb. muhalefet partilerinin yanı sıra Bağdat yönetiminin, Türkiye'nin, İran'ın ve ABD'nin telkinlerini ve olası tepkilerini de dikkate almamıştır. Nicola D. Esposti'ye göre Barzani'nin bu tutumunda ABD ve hatta Türkiye'nin IKBY'nin stratejik konumdaki dost Kürt devletini tanıyacağını ve DEAŞ'a karşı savaşta gösterdiği başarıdan dolayı Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını reddedemeyeceğini düşünmüş olması ihtimali yüksektir.[60] Buna karşılık, O'Driscoll ve Baser bağımsızlık referandumu ile Barzani'nin Kürt milliyetçiliği söylemini öne çıkarmasının bayrak etrafında toplanma etkisini yarattığını vurgulamıştır.[61]

Türkiye, IKBY ve yurt içindeki Kürt vatandaşlara yaklaşımında değişiklik yapmaya çalıştığı 2009-2015 döneminde Bağdat yönetiminin izni olmaksızın IKBY bölgesindeki petrolün ihraç edilmesini sağlayarak, IKBY'nin ekonomik bağımsızlığını kazanmasını en çok destekleyen devletlerden biri olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan, IKBY'nin siyasi bağımsızlığı sorulduğunda bunun "Irak'ın iç meselesi" olduğunu söylemiştir. Bu söylemi bazı çevreler Türkiye'nin IKBY'nin bağımsızlığına zımni destek olarak algılamıştır.[62]

Bununla birlikte, IKBY Başkanı Mesud Barzani, IKBY'nin bağımsızlığını kazanmasına yönelik niyetini değişik vesilelerle 2014'ten itibaren belirtmiş olsa da, 7 Haziran 2017'de Musul DEAŞ'tan geri alınırken ve IKBY'deki ekonomik tedbirler paketine

---

[59]Jonathan Stevenson, "The Repercussions of the Iraqi Kurdistan Independence Referendum," *The International Institute for Strategic Studies Strategic Comments,* 23: 10, (2017):iii.
[60] Esposti, "The 2017 Independence Referendum and Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," 2318.
[61] Dylan O'Driscoll and Bahar Baser, "Independence Referendums and Nationalist Rhetoric: The Kurdistan Region of Iraq," *Third World Quarterly*, 4,11 (2019): 2016.
[62] Galip Dalay, "Iraqi Kurdish Independence Referendum: The Road Ahead,"*Al Jazeera Centre for Studies, Report,* 24 October 2017, 4.

yönelik halk protestoları yoğunlaşırken, 25 Eylül 2017'de bağlayıcı olmayan bağımsızlık referandumu yapılacağını açıklamıştır. Barzani'nin bu açıklaması Bağdat'ın yanı sıra kendi Kürt nüfusu üzerindeki yansımalarından endişe duyan Türkiye ve İran'ın da tepkisine yol açmıştır.[63] Daha önce IKBY'nin bağımsızlığının "Irak'ın iç meselesi" olarak gören Cumhurbaşkanı Erdoğan bu gelişmenin Irak'ın iç meselesinin ötesinde bölgesel mesele haline geldiğini söylemiştir.[64]

BM, ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa DEAŞ ile mücadeleye zarar vereceği ve ittifakı parçalayacağı endişesiyle Barzani'nin referandum açıklamasına karşı çıkmıştır.[65] Türkiye ve İran referandumun yapılması halinde bedelinin ödettirileceğini vurgulamış,[66] en açık şekilde sadece İsrail IKBY referandumunu desteklemiştir.[67] İsrail'in IKBY referandumunu desteklemesinin temel nedeni; İsrail ve Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki stratejik çıkarlarına yönelik rekabette, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının 2007'den sonra İslamlaştırılmasıyla çeşitli Sünni İslamcı devlet dışı aktörleri (Hamas, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı/ İHH ve kâr amacı olmayan İslami dernekler vb.) vekil olarak kullanmasına karşılık, İsrail'in de devlet dışı Kürt aktörleri "çevre doktrini"[68] kapsamında vekil olarak kullanmasıdır.[69] Kanada birleşik Irak'ı desteklediklerini ve Kürtlerin oluşturduğu bu sürece saygı duyacaklarını ifade ederek bağımsızlık oylamasına nasıl tepki vereceklerini açıklamamıştır.[70] IKBY bağımsızlık referandumu Arap kamuoyunda milliyetçilik, hak ve hukuk zemininde de tartışılmış, Mısır, Ürdün, Kuveyt ve Katar Türkiye'nin tezine yakın dururken, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) referandum sonrasında da IKBY ile ilişkilerini sürdüreceğini açıklamıştır.[71] Mısır

---

[63] Bill Park, "Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset?" *Ethnopolitics,* 18,1 (2019): 47-48.

[64] Ruşen Çakır, "Erdoğan-Barzani dostluğu neden bozuldu?" 5 Ekim 2017, https://medyascope.tv/ 2017/10/05/ erdogan-barzani-dostlugu-neden-bozuldu/, (Erişim: 18.10.2023).

[65] Michael M. Gunter, "Erdogan's Backsliding: Opposition to the KRG Referendum," *Middle East Policy*, XXV, 1 (Spring 2018): 99.

[66] "Iraqi Kurdish Referendum: Why International Powers Fear Independence Vote Could Derail Fight Against Isis," *Independent,* Sept.19,2017, http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraqi-kurdish-independence -referendumpreview-isis-krg-vote-a7955936.html, (Erişim:18.08.2023).

[67] Jeffrey Heller,"Israel Endorses Independent Kurdish State," Sept.13,2017, https://www.reuters.com/ article/ us-mideast-crisis-kurds-israel/israel-endorses-independentkurdishstate-idUSKCN1BO0 (Erişim:18.08. 2023).

[68] Çevre Doktrini; İsrail'in Orta Doğu'da izole olmasını önlemek için Orta Doğu ülkelerini Araplar ve Arap olmayanlar, İslamcılar ve İslamcı olmayanlar şeklinde gruplandırarak kendisini merkezde diğerlerini çevrede konumlandırmayı öngören ve Başbakan Ben Gurion döneminde geliştirilen bir doktrindir. (Yossi Alpher, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies,* (New York: Rowman & Littlefield, 2015), 21.

[69] Eligür, "Turkish-Israeli Relations between 2002 and 2020: The Impact of Nonstate Actors on the Bilateral Ties," 1, 4.

[70] "Justin Trudeau Stays Mum on Iraq referendum, Citing Quebec as a Lesson," *The Canadian Press*, 25 Eylül 2017, https://globalnews.ca/news/3767626/justin-trudeau-iraq-referendum/ (Erişim: 17.10.2023).

[71]Riad Domazeti, "Arap Dünyası ve Kuzey Irak Referandumu" *İnsamer,* 12 Ekim 2017, https://www. insamer. com/tr/arap-dunyasi-ve-kuzey-irak-referandumu_868.html (Erişim:17.10.2023).

IKBY bağımsızlık referandumundan endişe duyduğunu belirterek tartışmalı konularda Bağdat ile Erbil arasında diyalog çağrısı yapmıştır.[72] Bu tepkilere rağmen, Mesud Barzani referandum konusunda geri adım atmamıştır. Referandum sonrası Başbakan Neçirvan Barzani'yle görüşen Çekya'nın (Çek Cumhuriyeti) Bağdat Büyükelçisi, ülkesinin Kürdistan'a her alanda yardım etmeye hazır olduğunu söylemesiyle dolaylı olarak IKBY referandumunu desteklediklerini ima etmiştir.[73]

Başbakan Binali Yıldırım, IKBY'nin bağımsızlık referandumunu "sorumsuz" olarak nitelendirerek "bölgenin şu anda yeterince sorunu olduğunu"[74] ifade etmiştir. Dışişleri Bakanlığı da "Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulacağı" iddiasıyla referandumu "vahim bir hata" olarak nitelendirmiştir.[75] Milli Güvenlik Kurulu'nun 17 Temmuz 2017 tarihli toplantısı sonrası yayımlanan basın açıklamasında "Irak Kuzeyi Bölgesel Yönetimi'nin aldığı referandum kararının, hukuken ve fiilen uygulanamayacağı, bu teşebbüsün vahim bir hata olduğu ve istenmeyen sonuçlar doğuracağı" ve "Irak'taki Türkmen varlığının ve haklarının korunmasının yakından takip edilmekte olduğu" belirtilmiştir.[76] Cumhurbaşkanı Erdoğan Birleşmiş Milletler 72'nci Genel Kurul Toplantısı'nda yaptığı konuşmada "Erbil'i girişiminden vazgeçmeye davet ediyoruz. Karar bölgede yeni çatışmalara neden olabilir." demiştir.[77] Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu da, IKBY'nin 25 Eylül 2017 bağımsızlık referandumundan geri adım atmasını beklediklerini söylemiştir. Çavuşoğlu yaptığı açıklamada, referandumun "yanlış bir karar" olduğunu, IKBY'de ciddi ekonomik sorunlar olduğunu ve Irak'ı iç savaşa kadar götürebileceğini ifade etmiştir. Çavuşoğlu, referandum yerine IKBY'nin Bağdat'tan bütçe payını nasıl alacağının ve petrol gelirlerinin paylaşılması üzerinde durulmasının önemli olduğunu ileri sürerek öncelikle Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların çözülmesine odaklanılması gerektiğini ifade etmiştir. Çavuşoğlu, " IKBY'ye en güçlü desteği biz veriyoruz; peşmergenin eğitimi, ticari iş birliği, ekonomik yardımlar... Buranın istikrarı, güvenliği çok önemli. Bugüne kadar iş birliği içinde olduk. Ama bu demek

---

[72] "Mısır'dan IKBY'nin bağımsızlık referandumu açıklaması: Endişeliyiz," *Sputnik Türkiye*, 22 Eylül 2023, https://sputniknews.com.tr/20170922/misir-bagimsizlik-referandumu-aciklamasi-endiseliyiz-1030272255.html (Erişim: 17.10.2023).

[73] "Çekya: Her alanda yardıma hazırız," *Rudaw*, 15 Aralık 2017, https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/15122017 (Erişim:30.10.2023).

[74] "Turkish PM Says Decision to Hold Iraqi Kurdish Independence 'Irresponsible'," *Reuters*, June 9, 2017,https://www.reuters.com/article/us-mideastcrisis-iraq-turkey-pm/turkish-pm-says-decision-to-hold-iraqi-kurdishindependent-irresponsible-idUSKBN1901K8. (Erişim:14.09.2023).

[75] "Iraqi Kurds' Independence Move Irks Turkey,US," *Hürriyet Daily News*, June 9, 2017 https://www.hurriyetdailynews.com/iraqi-kurds-independence-move-irks-turkey-us--114119 (Erişim: 15.09.2023).

[76] MGK Genel Sekreterliği, " Basın Açıklaması," 17 Temmuz 2017, https://www.mgk.gov.tr/index.php/17-temmuz-2017-tarihli-toplanti (Erişim: 14.09.2023).

[77] "Erdoğan: IKBY referandumu bölgede yeni çatışmalara neden olabilir," *BBC Türkçe*, 19 Eylül 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41323883 (Erişim: 25.09.2023).

değildir ki böyle bir referandumu destekleyeceğiz" demiştir.[78] Ayrıca Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli, IKBY'de planlanan referandumun gerekirse Türkiye için bir "savaş nedeni" sayılması gerektiğini ileri sürmüştür.[79]

Nafiseh Kohnavard'ın IKBY Başkanı Mesud Barzani ile 8 Eylül 2017'de yaptığı mülakatta dikkati çeken hususlar şöyledir; 25 Eylül referandumu hakkında "Bu referandumu bu zamana kadar ertelememiz bile bir hataydı. Eğer daha fazla geciktirirsek işler daha kötü olacak. Bu yüzden doğru zamanın geldiğini düşünüyoruz." diyen Mesud Barzani Türkiye ve İran'ın kendi çıkarları nedeniyle sınırlarını kapatmayacağına inandığını söylemiştir. Barzani referandumun bölgeyi daha fazla istikrarsızlaştıracağı yönündeki değerlendirmelere katılmadığını, bölgede istikrar ve güvenliğin zaten olmadığını ve hiçbir zaman bütün olmayan Irak'ın bütünlüğüne zarar verme endişesinin olmadığını açıklamıştır. ABD ve İngiltere referandumun DEAŞ'a karşı mücadeleyi etkileyebileceği, dikkatlerin DEAŞ ile mücadeleye verilmesi gerektiğini, bu yüzden referandum tarihinin zamanca doğru olmadığını ileri sürerken, Barzani referandumun DEAŞ'a karşı mücadeleyi etkilemeyeceğini savunmuştur. Barzani Kerkük halkı referandumda "hayır" derse kararlarına saygı duyulacağını; ancak, Kerkük'te referandum düzenlenmesinin engellenmesinin kabul edilemeyeceğini, Kerkük'ün durumunu güç kullanarak değiştirmek isteyenlere karşı Kürtlerin savaşa hazır olduğunu bilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. IKBY bağımsız olursa ekonomisinin daha da büyüyeceğini, diğer ülkelerle anlaşmalar imzalarken ve IKBY'ye yatırımları çekerken daha güçlü olacağını, bununla birlikte risk olduğunun farkında olduğunu; ancak, beklemenin karar vermekten daha kötü olduğunu söylemiştir.[80]

MGK'nın 22 Eylül 2017'deki toplantısı sonrası yayımlanan basın açıklamasında[81] IKBY'nin 25 Eylül 2017 referandumunun "gayrimeşru olduğu" ve "kabul edilemezliği", Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmenin yanı sıra, Irak'ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğü ile bölgenin istikrarı için de tehdit oluşturan "vahim bir yanlış olduğu" tekrar vurgulanmış ve IKBY'ye referandumu iptal etme çağrısı yapılmıştır. Referandumun iptal edilmesi halinde Türkiye'nin Bağdat yönetimi ile IKBY arasındaki sorunların Irak Anayasası

---

[78] "Çavuşoğlu: IKBY referandumu Irak'ı iç savaşa kadar götürür," *BBC Türkçe*, 16 Ağustos 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40942305 (Erişim: 14.09.2023).

[79] "KRG Independence Referendum may be a 'Casus Belli' for Turkey: MHP Head," *Hürriyet Daily News*, August 24, 2017 https://www.hurriyetdailynews.com/krg-independence-referendum-may-bea-casus-belli-for-turkey-mhp-head-117131 (Erişim:15.09.2023).

[80] Nafiseh Kohnavard, "Barzani: Kerkük için her bir Kürt savaşa hazır," *BBC Farsça Servisi*, 8 Eylül 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41199680 (Erişim:14.09.2023).

[81] MGK Genel Sekreterliği, " Basın Açıklaması," 22 Eylül 2017, https://www.mgk.gov.tr/index. php/22-eylul-2017-tarihli-toplanti, (Erişim:15.09.2023).

çerçevesinde müzakereyle çözülmesi konusunda azami katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.

Türkiye referandum öncesi IKBY'ye yönelik tehdit edici söylemlerden ziyade eleştirel söylemlerde bulunmayı tercih etmiştir. Ancak referandum tarihi yaklaştıkça ve Mesud Barzani'nin referandum konusunda kararlı olduğu anlaşıldıkça Türkiye, İran, Bağdat ve IKBY'nin Batılı ortaklarının hoşnutsuzluğu giderek daha açık hale gelmiştir.[82] IKBY liderliğinin referandumun bağlayıcı olmayacağını, tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmeyeceğini ve Bağdat'la gelecekteki ilişkisinin şartlarını müzakere etmeye hazır olduğunu defalarca açıklamasının komşu ülkeler üzerinde etkisi az olmuştur. 24 Eylül 2017'de Barzani, mezhepçi bir devlet olan Irak'la ortaklığın başarısız olduğunu söylemiştir.[83]

Türkiye'nin Mesud Barzani'nin referandum girişimine karşı ilk andan itibaren referandum yapmamasına yönelik telkinlerine, Barzani'nin IKBY'nin bağımsız olmasına müsaade edilmeyeceğini ve ABD'nin itirazına karşı referandumu yapması halinde iktidarda kalamayacağını bilmesine rağmen, Barzani 25 Eylül 2017'de bağımsızlık referandumunu yapmıştır. Bunun tek açıklaması, Barzani'nin referandumu IKBY'nin bağımsız olmasından ziyade Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve muhalefet partileri arasındaki gerilimi azaltmaya yönelik olarak Kuzey Irak vizyonunu vurgulamak için gerekirse bağımsızlığa bile giderim diyerek kendisini destekleyen kitleyi konsolide etmek suretiyle genişletmek ihtiyacıyla yapmış olması şeklinde olabilir.[84]

IKBY'nin referandumuna 25 Eylül 2017'de yüzde 72 oranında katılan seçmenler "IKBY ve bölge dışındaki Kürt bölgelerinin bağımsız devlet olmasını istiyor musunuz?" sorusuna yüzde 93 evet, yüzde 7 hayır oyu vermiştir.[85] Ancak, Irak merkezi hükümeti referandumu tanımamış ve oylama sembolik hale dönüşmüştür. Bu referandum sonucuna rağmen, IKBY gelecekte Kürt devletine meşruiyet kazandırarak Irak'tan dostane ayrılma umuduyla bağımsızlık ilan etmemiştir.[86] Ancak, IKBY'nin bağımsızlığını gerçek anlamda ilan etmesi halinde bu durum ne Türkiye'nin istediği ne de Irak merkezi yönetiminin

---

[82] Mehmet Uyanık, "Turkey and the KRG After the Referendum: Blocking the Path to İndependence," *Center for Strategic and International Studies,* November 22, 2017, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/171122_Turkey_and_the_KRG.pdf (Erişim: 17.09.2023).

[83] "President Barzani: Nothing Will Bring Kurdistan Back to Iraq," *Rudaw,* September 24, 2018. http://www.rudaw.net/english/kurdistan/2409201711, (Erişim:17.09.2023).

[84]Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[85] Park,"Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset," 46.

[86] Meher Wadhawan, "Iraq's Kurds: Questions on Self-Determination," *Berkeley Political Review* (2017). https://bpr.berkeley.edu/2017/12/23/iraqs-kurdsquestions-on-self-determination/.(Erişim:14.09.2023).

kabullenebileceği bir duruma yol açacaktı.[87] Bununla birlikte, IKBY'nin bağımsızlık referandumu, Iraklı Kürtlerin hakları konusunda soyut bir tartışma olmaktan çıkıp, Iraklı Kürtlerin egemenliğine odaklanan bir sürece dönüşmüş,[88] Iraklı Kürtlerin çoğunluğunun Irak'tan bağımsız olma isteğini ortaya koymuş ve geleceğe yönelik olarak Türkiye, Suriye, Irak ve İran için ciddi tehdit oluşturma potansiyeline sahip olduğunu açıkça göstermiştir. Dolayısıyla, bağımsızlık referandumu Bağdat'ı müzakereye zorlamaktan ziyade Türkiye, İran ve Irak'ın IKBY'nin bağımsızlık girişimine karşı birlikte hareket ederek IKBY politikalarında ani değişikliklere yol açmıştır.[89] Irak merkezi hükümeti referandumun anayasaya aykırı olduğunu ilan etmiş ve Irak Yüksek Mahkemesi referandumun askıya alınmasına karar vermiştir.[90]

Irak'a komşu ülkelerin toprak bütünlüğünün Irak'ın toprak bütünlüğüne endeksli olduğuna ilişkin tehdit algıları ve bölgedeki istikrarsızlığın artmasını istemeyen ABD'nin tutumu nedeniyle IKBY'nin bağımsızlık referandumuna karşı çıkmaları ülkelerin lider algılarını da şekillendirmiştir. Dolayısıyla, IKBY, referandum sonrası özellikle Türkiye ve İran'ın misilleme eylemleriyle karşı karşıya kalmıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan 28 Eylül 2017'de 2017-2018 Akademik Yılı Açılış Töreninde yaptığı konuşmada; "İlişkilerimizin tarihteki en iyi seviyesinde olduğu bir dönemde, önceden hiçbir danışma ve görüşme yapılmadan alınan bu karar, açıkçası ülkemize ihanettir." ve "Özellikle Türkmen ve Arap nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde nüfus kayıtlarının imhasından zorla göçe kadar her türlü hukuksuzluğun yaşandığı bir sürecin ardından yapılan bu referandumu meşru kabul etmek mümkün değildir." şeklinde lider algısını vurgulamıştır.[91] Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Erdoğan,[92] karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı Türkiye-IKBY arasındaki iş birliği ilişkisine IKBY'nin "ihanet" ettiği, petrol boru hattı kapatıldığında ve Kuzey Irak'a giden kamyonlar durdurulduğunda

---

[87] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[88] Dalay, "Iraqi Kurdish Independence Referendum: the Road Ahead," 6.

[89] Ofra Bengio, "Contextualizing the Kurdish National Project: the Failed Iraqi Nation-State Thesis," *British Journal of Middle Eastern Studies*, (2018): 13-14.

[90] "Iraq Top Court Rules to Suspend Kurdish Referendum,"*Al Jazeera,* Sept 18, 2017, http://www.aljazeera.com/ news/2017/09/18/iraq-top-court-rules-suspend-kurdish-referendum170918102729593.html (Erişim:17.08.2023).

[91] Enes Kaplan ve Enes Duran, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu karar açıkçası ülkemize ihanettir," *Anadolu Ajansı,* 26 Eylül 2017,https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-bu-karar-acikcasi-ulkemize-ihanettir / 919644 (Erişim:20.10.2023).

[92] "Iraqi Kurds must Give up on Independence or Go Hungry – Erdogan," *BBC News*, September 26, 2017. http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-41398199,(Erişim:17.09.2023).

gelirlerinin yok olacağını ve yiyecek bulamayacaklarını ifade etmiştir.

Referanduma misilleme kapsamında Türkiye ve İran sınırlarını ve hava sahalarını kapatmış ve ortak askeri tatbikat düzenlemiştir.[93] IKBY halkının ekonomik ve ticari faaliyetleri ile IKBY'ye çıkış ve girişleri bakımından Türkiye, İran, Suriye ve Bağdat yönetimine bağımlı olması nedeniyle misilleme eylemlerinden IKBY etkilenmiştir. IKBY'nin merkezi bütçe transferlerindeki kaybını kısmen yerel petrol ihracatıyla telafi edebildiği 2014 yılının aksine, referandum sonrası gelişmeler IKBY'nin ekonomik açıdan zayıflamasına da yol açmıştır.

Bağdat yönetimi IKBY'ye yönelik yaptırımlar kapsamında; Irak Anayasası Bağdat'ın IKBY'dekiler dâhil havaalanları ve kara sınırları üzerinde kontrolü elinde tutmasını öngördüğünden[94] sınırları kapatmış, IKBY bölgesindeki Erbil ve Süleymaniye Havaalanlarını uçuşa kapatmış, IKBY'nin kontrolü altındaki ihtilaflı bölgeleri Bağdat yönetimine devretmesini istemiş, referandumun yapılmasına destekleyen IKBY'deki devlet memurlarına yönelik yargılama sürecini başlatmış, telekomünikasyon şirketlerinin genel merkezlerinin Erbil'den Bağdat'a taşınmasına karar vermiştir. Bağdat yönetimi ayrıca Türkiye ve İran'dan IKBY ile tüm işlemlerini durdurmasını talep etmiştir. Irak merkezi yönetimi bu yaptırımlarıyla IKBY'yi ekonomik bakımdan daha zor bir duruma sokarak onu 1991 öncesi durumuna döndürmeyi hedeflemiştir.[95] IKBY kontrolü altındaki ihtilaflı bölgelerin Bağdat yönetimine devredilmesini reddedince, Bağdat yönetimi Kerkük ile Batı Irak'ın büyük bölümlerinin geri alınmasını ve 2014 öncesi sınırlarına ulaşılmasını hedefleyen askeri harekâtı 15 Ekim 2017'de başlatmıştır.[96] Irak birlikleri 16 Ekim 2017'de Kerkük ve Kürtlerin DEAŞ'tan aldığı tartışmalı bölgelerin çoğunu kontrolü altına almıştır.[97] DEAŞ'a karşı savaşta IKBY peşmerge gücünün kontrolüne giren Kerkük gibi etnik açıdan tartışmalı bölgelerin referandum sonrası Irak kuvvetlerince Bağdat yönetimine geri alınması Iraklı Kürtler için travma yaratmıştır.[98] Bağdat Hükümeti 21 Ekim 2017'de Irak'ın toprak bütünlüğü, havayolları, sınır kapıları, ülkenin doğal kaynakları, peşmerge güçleri, güvenlik

---

[93] Esposti, "The 2017 Independence Referendum and Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," 2327.
[94] Iraqi Constitution, 2005, article 110.
[95] Sangar Ali, "Baghdad Announces New Sanctions on Kurdistan Following Sept. 25 Referendum," *Kurdistan 24*, Oct.9, 2017, http://www.kurdistan24.net/en/news/b3b6b472-b584-41ea-837a-0d68d34e4581 (Erişim: 20. 09. 2023).
[96] Kirk H. Sowell, "Abadi Presents Calm Face after Kurdish Collapse," *The National, 18 October 2017, UAE edition,* https:// www.thenational.ae/world/mena/abadi-presents-calm-face-after-kurdish-collapse-1.668445 (Erişim:14.09.2023).
[97] Bill Park, et.al. "Field Notes: On the Independence Referendum in the Kurdistan Region of Iraq and Disputed Territories in 2017," *Kurdish Studies* 5, 2 (2017): 208.
[98] Esposti, "The 2017 İndependence Referendum and Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," 2318.

kurumlarının teslimi, tartışmalı bölgelerin yasal durumu, referandum sonucunun iptali ve anayasaya karşı girişimde bulunmaması karşılığında IKBY ile diyalog kurabileceklerini açıklamıştır. Bu açıklamada özellikle referandum ve sonucunun konuşulmayacağı, Irak Hükümetinin referandumun iptaline yönelik mahkeme kararını uyguladığı ve IKBY'nin tüm imtiyazlarının kaldırıldığı hususuna da yer verilmiştir. [99]

IKBY bu gelişme üzerine kendi bölgesindeki operasyonların durdurulması, referandum sonuçlarının dondurulması ve IKBY ile Bağdat hükümeti arasında anayasa temelinde diyaloğun başlatılmasına yönelik olarak 25 Ekim 2017'de açıklama yapmıştır. [100] Uluslararası desteğin olmadığı bir ortamda ekonomik ve siyasi tecrit ile karşı karşıya kalan IKBY, 25 Ekim 2017'de referandum sonucunun uygulanmasını askıya almaya yönelik diyalog çağrısında bulunmuştur. Bağdat bu öneriyi reddetmiş ve IKBY'nin referandumu geçersiz ilan etmesi konusunda ısrar etmemiştir. Irak yönetimi 31 Ekim 2017'den itibaren Irak Güvenlik Güçlerini Irak, Suriye ve Türkiye arasındaki üçlü sınır kapısı (Fish Khabur) bölgesinde konuşlandırmıştır. [101] Mesud Barzani 1 Kasım 2017'de IKBY Başkanlığından istifa etmiştir. [102] Bağdat Hükümetinin Kerkük ve yakın bölgeleri geri alması sonrası IKBY ve Bağdat 27 Kasım 2017'de ateşkes konusunda anlaşmış ve referandum iptal edilirse kısıtlamaların kademeli kaldırılacağını işaret etmiştir. [103]

IKBY'yi kontrol altına almak için 2009-2015 döneminde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre göre uygulanan Kuzey Irak politikasında değişiklik yapan Türkiye IKBY'nin siyasi bağımsızlık için 25 Eylül 2017'de attığı referandum adımının hem Türkiye hem de bölge ülkeleri açısından tehlikeli sonuçlar doğuracağını algılamış, bu nedenle de lider algısıyla IKBY'ye karşı askeri güç odaklı eski stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak Politikasına dönüş yapmıştır. Türkiye[104] Irak'ın egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin muhafazası için Bağdat'ın IKBY'ye karşı tutumunu tam olarak desteklemiş, Irak Hükümeti ve İran ile yakın iş birliği içinde hareket etmiştir. IKBY'ye karşı güç kullanma tehdidinde bulunurken, Türkiye Bağdat yönetimi ile referandum öncesi sınırlı ölçüde uygulamakta olduğu karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı politikaya ağırlık vererek

---

[99] "Bağdat'tan Erbil'e diyalog şartları," *Rudaw,* 21 Ekim 2017, https://www.rudaw.net/turkish/ middleeast/ iraq/21102017 (Erişim: 22.09.2023).
[100] "Erbil referandum sonuçlarını askıya almaya hazır," *Euronews,* 25 Ekim 2017, https://tr.euronews.com/ 2017/10/25/ erbil-referandum-sonuclarini-askiya-almaya-hazir (Erişim:14.09.2022).
[101] Stevenson, "The Repercussions of the Iraqi Kurdistan Independence Referendum," iii.
[102] Esposti, "2017 Independence Referendum and the Political Economy of Kurdish Nationalism in Iraq," 2327.
[103] Sumer & Joseph, "The Paradox of the Iraqi Kurdish Referendum on Independence: Contradictions and Hopes for Economic Prosperity," 12-13.
[104] "İbadi artık dost," *Cumhuriyet,* 26 Ekim 2017. https://www.gzt.com/gazeteler/cumhuriyet-gazetesi-26-10-2017 (Erişim:15.09.2023).

uygulamayı sürdürmüştür.

Bu dönemde Kuzey Irak politikasına iç faktörlerin (ara değişkenler) etkisi bakımından lider (Cumhurbaşkanı Erdoğan) algısı öne çıkmış ve lider algısı Kuzey Irak politikasının IKBY'ye karşı belirli bir süre için tekrar askeri güce dayalı stratejik kültüre göre değişmesinde önemli rol oynamıştır. IKBY'nin bağımsızlık referandumuna karşı Türkiye'nin karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı politikadan tekrar askeri gücün kullanılmasına dayalı Kuzey Irak politikasına ve Bağdat ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkileri önceleyen politikayı uygulamaya başlaması liderin algısıyla ve stratejik kültürün sabit unsuru (Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması) ile açıklanabilir.

Türkiye bağımsızlık referandumuna karşı çıkmasaydı, IKBY ABD ve Irak'ın müdahalesine maruz kalabilecek, muhtemelen IKBY'nin koruyucu hamisi gibi askeri harekâtın tarafı olabilecek ve dolayısıyla da Arap dünyasıyla ilişkilerinde uzun süreli gerginlik yaşayacaktı. Türkiye diplomatik çabalar sergileyerek bağımsızlık referandumunun arkasından bağımsızlık ilanını engelleyen grup içerisinde yer almıştır. Bu gelişme Türkiye'nin Bağdat yönetimi ile referandum öncesi belli seviyede sürdürdüğü ilişkilerini geliştirmesine fırsat yaratmış ve bu bağlamda Kuzey Irak bölgesinde Türkiye'nin PKK ile mücadelesinin etkili şekilde yapılmasına da zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler IKBY'nin bağımsız devlete dönüşmesini engellemesi nedeniyle Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü öngören dış politikasına da olumlu katkı sağlamıştır denebilir. [105]

IKBY Irak, Türkiye ve İran'ın tepkileri sonrası referandum sonuçlarını dondurmuş ve bu ülkelerle tekrar diplomatik, ekonomik ve siyasi ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Referandum sonrası ekonomik olarak Bağdat'a daha bağımlı hale gelen, KDP-KYB ikiliği derinleşen ve Kerkük dâhil statüsü tartışmalı bölgelerin önemli kısmını Bağdat yönetimine devreden IKBY bağımsızlık söyleminden uzaklaşmış ve ekonomik bakımdan Irak'ın bir parçası haline gelmiştir. Türkiye ile yakın ilişkileri olan ve referandum konusunda daha ılımlı tutum sergileyen Neçirvan Barzani'nin 2019'da IKBY Başkanı olarak seçilmesiyle IKBY Ankara ve Tahran'la ilişkilerini belli ölçüde düzeltmeye başlamıştır. [106] Bu kapsamda, IKBY Başkanı Neçirvan Barzani 21 Haziran 2019'da ve IKBY Başbakanı Mesrur Barzani 28 Kasım 2019'da ilişkileri düzeltmek için Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

---

[105] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

[106] Mehmet Alaca ve Bekir Aydoğan, "IKBY bağımsızlık referandumunun üçüncü yılında ne kazandı, ne kaybetti, " *Anadolu Ajansı*, 25 Eylül 2020, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikby-bagimsizlik-referandumunun-ucuncu-yilinda-ne-kazandi-ne-kaybetti/1985204 (Erişim:18.09.2023).

IKBY'nin gelecekte tekrar bağımsızlık referandumu girişimde bulunmasının ön koşulu her şeyden evvel Türkiye'nin bu konuya yeşil ışık yakmasına bağlıdır. Bu konuda İsrail veya ABD'nin desteği olsa da, Türkiye desteğini açıklamadığı müddetçe IKBY tekrar bağımsızlık referandumu girişiminde bulunamaz. Türkiye'nin destek vermesi için de Irak merkezi yönetimi ile ilişkilerini bozmayı göze alması gerekir. Mevcut koşullarda bunu gerektirecek bir durum yoktur. Bununla birlikte, toplumun geniş kesimlerindeki endişe; IKBY'nin bağımsızlık ilan etmesi halinde sınırlarını Suriye, Türkiye ve İran'a doğru genişletme arayışına gireceği, bunun da bölgede uzun sürecek ciddi bir istikrarsızlığı da beraberinde getireceğine yöneliktir. Kuzey Irak'taki ayrılıkçı Kürt hareketinin Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine etkisinin PKK'dan önce Molla Mustafa Barzani (Mesud Barzani'nin babası) dönemine dayandığı dikkate alındığında, bağımsız IKBY'nin Türkiye için yeni sorunlara yol açabileceği endişesi haklı bir endişe olmaya devam etmektedir. Bu nedenle mevcut haliyle IKBY özerk yapıda Irak'ın siyasi birliği içinde Türkiye ile ekonomisini daha fazla entegre ederek yani Türkiye ile 'müşterek iktisadi saha' oluşturularak devam edebilir, Türkiye ile IKBY arasında gümrük birliği sağlanabilir ve bu da IKBY'nin Türkiye'ye ekonomik bağımlılığını daha da artırabilir. [107]

5.4.3. IKBY referandumu bağlamında Türkmenlerin çıkarlarını lider algısı ve stratejik kültüre dayalı koruma stratejisi

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal sürecinde Kerkük'ün IKBY'ye bağlanmasına yönelik girişimlere ilave olarak DEAŞ'ın Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmesinden sonra Kerkük'ü DEAŞ'a karşı koruma gerekçesiyle IKBY peşmerge gücü Kerkük'e yerleşmiştir. Irak Anayasası'nın 140. maddesine göre Kerkük gibi statüsü tartışmalı bölgelerde 2007'e kadar yapılması öngörülen referandum yapılamadığından şehrin statüsü belirlenememiştir. Türkiye'nin Kerkük'ün statüsünün belirlenmesi konusundaki yaklaşımı Irak Anayasası'nda belirtildiği şekilde normalleşme (yerinden edilenlerin geri dönmesi), adil ve gerçekçi bir nüfus sayımının yapılması ve müteakiben referandumun icra edilmesi aşamalarını kapsamaktadır. Referandumun ilk iki aşamadan sonra Bağdat'ın kararı ile yapılması ve "Kerkük federe vilayet mi olacak, IKBY veya Bağdat'a mı bağlanacak, ortak mı

[107] Yazarın Çağrı Erhan (Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü) ile mülakatı, Skype (join.skype.com/A2tM2R1soNhJ), 23 Ekim 2023.

yönetilecek" gibi soruların halka sorulmasıyla Kerkük'ün statüsü belirlenecektir. [108]

Kerkük Vilayet Meclisi'nin 28 Mart 2017'de Kerkük'te kamu kurumlarında Irak bayrağının yanına IKBY bayrağının da asılmasına karar vermiştir. [109] Bu gelişme üzerine Irak Hükümeti Kerkük'te kamu kurum ve kuruluşlarının binalarına sadece Irak bayrağının asılacağını bildirmiştir. Kerkük Vilayet Meclisi 4 Nisan 2017'de Türkmen ve Arap üyelerin boykot ettiği bir oturumda Bağdat'ın bayrak konusundaki kararını tanımamış, Kerkük'ün IKBY'ye bağlanması için referandum yapılmasına karar vermiş ve Kerkük Vilayet Meclisi binasına IKBY bayrağını da asmıştır. Bağdat yönetimi buna tepki göstermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Kerkük Vilayet Meclisi'nin IKBY'nin bayrağını asma kararını sert şekilde eleştirmiştir. Yaptığı açıklamada "Kerkük'te milli bayrak dışında ikinci bir bayrağın asılmasını kesinlikle yanlış buluyorum. Irak Kürt Bölgesel Yönetimine sesleniyorum; bu yanlıştan bir an önce dönün" demiştir. [110] Cumhurbaşkanı Erdoğan ayrıca Kerkük'te "bizimdir gibi bir iddianın içine girilmesinin" Türkiye ile ilişkilerin bozulmasına yol açacağını vurgulamıştır. Dışişleri Bakanlığı [111] da Kerkük Vilayet Meclisi'nin Türkmen ve Arapların olmadığı 4 Nisan 2017 tarihli toplantıda alınan Kerkük referandum kararının meşru olmadığını ve "toplumsal huzuru tehlikeye atan" bir adım olduğunu, Kerkük'ün statüsüne ilişkin sürecin Irak anayasasında açıklandığını, Kerkük'te kamu kurumlarında Irak bayrağının yanı sıra IKBY bayrağının da asılması ve Kerkük referandumunun yapılmasına ilişkin tek taraflı girişimle alınan iki kararı kabul etmediğini ve kınadığını açıklamıştır.

25 Eylül 2017'deki bağımsızlık referandumu IKBY'deki yaklaşık 250.000 Türkmeni de ilgilendirmiştir. IKBY Parlamentosu'nda 5 Türkmen milletvekili IKBY referandumunu benimsemekle birlikte "referandum ertelensin" veya "referandum 25 Eylül'de yapılsın" şeklinde iki farklı görüşü benimsemiştir. Irak Türkmen Cephesi milletvekili Aydın Maruf, Bağdat üç yıldır bütçe payını göndermediğinden IKBY'nin mali kriz yaşadığını, referandum kararının Irak anayasasına aykırı olduğunu, Irak bütününde ve IKBY'deki Türkmenlerin referanduma karşı olduğunu; ancak, mezhepçi politikalar uygulayan Bağdat Hükümetinin Kürtleri bağımsızlığa ittiğini ileri sürerek "referandumun zamanlamasının yanlış olduğunu"

[108] "Kerkük'teki 'bayrak' ve 'referandum' krizinin perde arkasında neler yaşanıyor," *NTV*, 5 Nisan 2017, https://www.ntv.com.tr/dunya/kerkuk-krizinin-perde-arkasinda-neler-yasaniyor, U0cBbOJ7jUuJ xfdD8H jE_ A (Erişim:22.09.2023).

[109] Serhat Erkmen " Kerkük'teki 'bayrak' gerilimi büyük krizin işareti," *Anadolu Ajansı*, 29 Mart 2017https:// www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/kerkukteki-bayrak-gerilimi-buyuk-krizin-isareti/782180, (Erişim:22.09.2023).

[110] "Erdoğan'dan Kerkük Meclisi'ne 'bayrak' tepkisi," *BBC Türkçe*, 4 Nisan 2017, https://www.bbc.com/turkce/ haberler-dunya-39492528 (Erişim: 25.09.2023).

[111] Dışişleri Bakanlığı, "Kerkük Vilayet Meclisi'nin 4 Nisan 2017 Tarihli Kararı Hk. 101 Nolu açıklaması," 4 Nisan 2017, https://www.mfa.gov.tr/no_101-_kerkuk-vilayet-meclisi_nin-4-nisan-2017-tarihli-karari-hk_tr. mfa (Erişim: 25.09.2023).

savunmuştur. Buna karşılık, Türkmen Kalkınma Partisi milletvekili Muhammed İlhanlı ise DEAŞ saldırıları sırasında Irak Ordusunun birçok yerden çekildiğini ve bölgeyi IKBY'nin peşmerge gücünün savunduğunu, Kürtleri, bağımsızlığa yönelten en önemli faktörün Bağdat'ın mezhepçi politikaları ve bölgeyi yalnız bırakması olduğunu, IKBY referandumunu desteklediklerini, İran ve Türkiye'nin IKBY ile doğrudan anlaşma ve iş birliği yaptığını, IKBY'de Bağdat'a bağlı devlet kurumu olmadığını, IKBY'de fiilen bir devlet olduğunu ve referandum ile bunun adının konulacağını, Türkmenlerin Bağdat'ın aksine IKBY'de ikinci etnisite olduğunu, referandumdan sonraki sürece doğrudan katılacaklarını ileri sürmüştür.[112]

IKBY liderleri, IKBY referandumunu Kerkük'e genişletirken, Türkiye'nin Mart 2017'de Kerkük'teki Irak hükümet binalarına Irak bayrağının yanına IKBY bayrağının ikinci bayrak olarak çekilmesine ilişkin sert tepkisini dikkate almamıştır. Erdoğan, Kerkük'ün "bazıları kabul etse de etmese de, tarihsel olarak bir Türkmen şehri" olduğunu tekrar etmiş ve IKBY'yi "işgal eylemi" ile suçlamıştır. Barzani'yi "hassasiyetimizi bildiği halde orada belirli operasyonlar yürütme çabası içinde olmakla" suçlamış ve bunun bedeli olacağını vurgulamıştır. Takip eden aylarda Türkiye benzer uyarıları yapmış; ancak, etkili olmamıştır. [113] Türkmenler, IKBY referandumunun Irak'ın bölünmesine yol açacağına ilişkin Türkiye'nin görüşünü benimsemiş ve büyük ölçüde referandumu boykot etmiştir.

5.5. Sonuç

Barzani'nin bağımsızlık referandumuna yönelik 2017'de Türkiye'de yapılan bir kamuoyu araştırmasında Türkiye'nin politikasını katılımcıların % 40'ı desteklediğini, % 29,6'sı desteklemediğini ve % 30,4'ü fikri olmadığını ifade etmiştir. Aynı araştırmada Kuzey Irak'ta bağımsızlık ilanının Türkiye'deki Kürtleri aynı beklenti içine sokup sokmayacağına yönelik soruya katılımcıların cevabı % 39,9'u evet, % 30,4'ü hayır ve % 29,7'si fikri olmadığı şeklinde olmuştur.[114] Buradan Türkiye kamuoyunun IKBY'nın bağımsızlık referandumuna karşı hükümetin politikasını çok güçlü bir şekilde desteklemediği, IKBY'nin bağımsızlık ilanının Türkiye'deki Kürtleri güçlü bir şekilde ayrılıkçı harekete yöneltebileceğine ilişkin bir algıya sahip olmadığı söylenebilir.

---

[112] Hediye Levent, "Kuzey Irak'ta bağımsızlık referandumuna Türkmenler ne diyor," *BBC Türkçe*, 26 Ağustos 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41052033 (Erişim: 14.09.2023).
[113] "Pull down Iraqi Kurdish flag in Kirkuk or pay a heavy price: Erdoğan," *Hurriyet Daily News*, April 04 2017,https://www.hurriyetdailynews.com/pull-down-iraqi-kurdish-flag-in-kirkuk-or-pay-aheavy-price-erdogan-111598 (Erişim:17.08.2023).
[114] Mustafa Aydın vd. "Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2017," 68-69.

Referandum öncesinde, siyasi bağımsızlığın bölgesel destek olmadan kazanılmasının sonuçlarının ne olabileceğini IKBY Başkanı Mesud Barzani öngörememiştir. IKBY bölgesel ve bölge dışı güçlerin tepkilerini yani dış faktörleri dikkate almaksızın bağımsızlık hamlesini yapmıştır. IKBY'nin siyasi bağımsızlık çabası ekonomik beklentilerinin ve özerk bölge ayrıcalıklarının Irak merkezi yönetimi tarafından sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, IKBY'nin Kuzey Irak'ta belirli bir bölgede kalıcı nüfus üzerinde kontrol sahibi olması ve Devlet Olmaya İlişkin Montevideo Sözleşmesi'nin (1933) kriteri olan diğer devlet aktörleriyle ilişkiye girme kapasitesini göstermesi nedeniyle IKBY referandumu fiili bir siyasi oluşumun hukuki bir devlet olarak tanınmaya geçiş girişimini de teşkil etmiştir.[115]

5.5.1. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında lider algısıyla eski stratejik kültüre dönüşün yol açtığı değişim ve dönüşümler

Türkiye ile IKBY arasında 2009-2015 döneminde karşılıklı çıkarlara dayalı gelişen enerji, ticari ve güvenlik ilişkilerinin siyasi etkisi de olmuştur. Türkiye'nin IKBY merkezli Irak politikası İran'ın Bağdat yönetimi üzerinde artan nüfuzuna karşı dengeleyici bir rol oynamıştır. Erdoğan Mesud Barzani ile kişisel ilişkisini onun nüfuzu ve sağcı Kürt milliyetçiliği nedeniyle PKK'ya karşı alternatif olarak kullanmayı öngörmüştür.[116] Bu bağlamda, Başbakan Erdoğan IKBY Başkanı Mesud Barzani'yi 2012'de AK Parti Kongresinde konuşma yapmak üzere Ankara'ya ve Çözüm Sürecinin ivmesini artırmak için 2013'te Diyarbakır mitingine davet etmiştir. Barzani de Diyarbakır mitinginde konuşma yapmıştır.[117] Erdoğan, PKK'nın Türkiye'deki Kürtler üzerindeki etkisini azaltmak ve Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Kürtler üzerindeki etkisini artırmak için Barzani'nin tutumundan istifade etmek istemiştir. Bu bağlamda, Barzani'nin Diyarbakır mitingine davet edilmesi PKK/BDP'nin öngördüğü çatışma dili yerine devletle barışık Kürt söyleminin mümkün olduğunun gösterilmesini hedeflemiştir.[118] Bu bağlamda, IKBY Irak'ın Sincar bölgesinde PKK'nın ve Suriye'de PYD/YPG'nin etkisinin azaltılmasında Türkiye için önemli bir müttefik olmuştur. Barzani, PYD/YPG'nin PKK'nın Suriye uzantısı

---

[115] Charountaki,"Non-state Actors and Change in Foreign Policy: Case of a Self-Determination Referendum," 386.

[116] Nuray Mert, "The Erdogan-Barzani Alliance: a Turkish Policy Classic," *Hürriyet Daily News*, 17 Kasım 2013, https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/nuray-mert/the-erdogan-barzani-alliance-a-turkish-policy-classic-58056, (Erişim:16.03.2023).

[117] Abdülkadir Selvi, "Diyarbakır Sözleşmesi," *Yeni Şafak*, 17 Kasım 2013, https://www.yenisafak.com/ gundem/ diyarbakir-sozlesmesi-583112 (Erişim: 5.04.2023).

[118] Göktürk Tüysüzoğlu, "Tarihi Erdoğan-Barzani buluşması ve gerçekler," *Milliyet*, 27 Kasım 2013, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/tarihi-erdogan-barzani-bulusmasi-ve-gercekler-1798408 (Erişim:18.07.2023).

olduğuna ilişkin Türkiye'nin görüşünü desteklemiştir.[119] Bununla birlikte, Türkiye'nin karar vericileri IKBY bağımsızlık referandumuyla ilgili tutumlarını belirlerken bir yandan IKBY ile gelişen ilişkileri diğer yandan da referandumun olası olumsuz sonuçlarını da dikkate almak durumunda kalmıştır. Ancak, Türkiye IKBY referandumunda, ulusal güvenliği IKBY ile ekonomik ve siyasi ilişkilerine tercih etmiştir. IKBY referandumu Türkiye-IKBY ilişkilerinde 2002-2007 dönemindeki gibi Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK'nın yanı sıra IKBY'ye karşı da güvenlik konusunu öne çıkarmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, referandumun IKBY'nin Kerkük üzerindeki kontrolünü kaybetmesine yol açması da Türkiye açısından olumlu olmuştur. Bununla birlikte, İran'a ihtiyaç duyan, IKBY'yi merkezi hükümete tabi kılan, Türkiye'nin Irak'taki askeri varlığı ve hava saldırılarından rahatsız olan mezhepçi Bağdat yönetimiyle Türkiye ilişkilerini geliştirmek durumunda kalmıştır.[120]

Karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı 2009-2015 dönemindeki politikayla IKBY'nin bağımsız devlet olma girişimini kontrol altına alabileceğini algılayan Cumhurbaşkanı Erdoğan referandumun iptali konusunda Barzani'yi ikna edememiş, Türkiye'nin güneyinde bağımsız bir Kürdistan'ı asla kabul etmeyeceği uyarısında bulunmuş ve ikili ilişkilerin bundan zarar göreceğini ileri sürmüştür.[121] Türkiye, İran, Irak merkezi yönetimi, Suriye, ABD ve bazı AB ülkelerinin karşı çıkması sonucu IKBY'nin bağımsızlık referandumu sonuçsuz kalmıştır. Ancak, bu durum Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını öngören Irak politikasına da hizmet etmiştir.[122]

AK Parti iktidarının 2009-2015 döneminde Kuzey Irak politikasında askeri güce dayalı stratejik kültürden karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre geçişle değişiklik yapılmış ve Türkiye'de ayrılıkçı Kürt hareketine yönelik sorunların Demokratik Açılım Süreciyle çözüme kavuşturulması öngörülmüştür. IKBY'nin 25 Eylül 2017 bağımsızlık referandumunun sonuçlarının yol açacağı muhtemel olumsuz gelişmeleri önlemek için IKBY'ye yönelik Kuzey Irak politikasında karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı politikadan tekrar askeri güce dayalı politikaya lider (Cumhurbaşkanı Erdoğan) algısıyla dönüş yapılmıştır. Buna ilaveten, ekonomik ilişkilerde 2012-2015 arası Erbil'e verilen ağırlık 2017 referandumu sonrası Bağdat yönetimine kaydırılmıştır.

---

[119] "Barzani'den Rojava'daki PYD'ye eleştiri," *BBC Türkçe*,"14 Kasım 2013, Https://www.bbc. com/turkce/ haberler/2013/11/131114_barzani_pyd_rojava_aciklamasi (Erişim:18.10.2023).

[120] Park, "Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset," 55-56.

[121] "Iraqi Kurds must Give Up on Independence or Go Hungry – Erdogan," *BBC News*, September 26, 2017. http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-41398199,(Erişim:17.09.2023).

[122] Stevenson, "The Repercussions of the Iraqi Kurdistan Independence Referendum," iv.

AK Parti Hükümetleri döneminde Türkiye'nin Batı ile ilişkileri iniş çıkış göstermekle birlikte, Batıdan kopmadan Kuzey Irak politikası lider algısıyla PKK'ya karşı 2002-2009 döneminde askeri güce, 2009-2015 döneminde müzakerelere dayalı çözüm sürecine, 2015 - 2017 dönemi ve sonrası askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı uygulanmıştır. Buna karşılık, IKBY'ye karşı lider algısıyla 2008-2017 döneminde karşılıklı ekonomik bağımlılığa, 2017 sonrası ise tekrar askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politika uygulanmıştır.

Türkiye, İran ve Suriye ile çevrili coğrafyaya ve petrol gelirlerine dayalı ekonomiye sahip IKBY'nin siyasi bağımsızlığını ağır bir ekonomik bedelle kazanacağından siyasi ve ekonomik bağımsızlık arasında uyuşmazlık olduğu ortaya çıkmıştır.[123] Ekonomik bağımsızlık siyasi bağımsızlığı teşvik etmekle birlikte, referandum sonrası gelişmelerin Irak, Türkiye, İran ve daha az ölçüde Suriye'nin desteği olmadan bağımsızlık arayışı IKBY'nin ekonomik bağımsızlığının azalmasına da yol açmıştır.[124] Bu durum IKBY'nin Bağdat yönetimine tabi olmasını ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamıştır.

Türkiye, IKBY referandumunu engellemeye yönelik adımlar atmakla birlikte, kendisi ve bölge ülkeleri için doğabilecek olumsuz sonuçları önlemek için 2009-2015 dönemindeki IKBY merkezli Irak politikasında değişiklik yapmıştır. Referandum bağlamında Ankara ile Bağdat arasındaki gelişen diyalog, ikili ilişkilerin düzeltilmesi için gereken ortamı sağlamıştır. Referandum sonrası Türkiye, Bağdat-Erbil dengesinde IKBY'yi güçlendirme politikasını terk etmiş ve IKBY merkezli Irak politikasında dengeyi Erbil'den Bağdat'a kaydırmıştır. Türkiye ve Irak'ın enerji, ekonomi ve güvenlik alanlarında iş birliğini derinleştirme yönünde adımlar atmasıyla ilişkiler yeni bir ivme kazanmıştır. Türkiye, merkezi hükümeti güçlendirmek için Irak'ın yeniden inşasında rol almak istemiştir.[125]

Bağımsızlık referandumu IKBY'nin ekonomik gelişmesinin belirli bir aşamaya gelmesinden sonra siyasi bağımsızlık talebini gündeme getireceğine ilişkin şüpheleri ortadan kaldırmıştır. IKBY referandumu ayrılıkçı Kürt hareketinin Irak, Türkiye, İran ve Suriye'den sadece Irak'ın değil hepsinin ortak meselesi olduğunu en açık şekilde ortaya koymuştur. IKBY'de referandum halkın sorunlarına çözüm getirememiş ve Iraklı Kürtlerin bağımsızlık isteği iç politika için araçsallaştırılmıştır. Bununla birlikte, referandum Iraklı Kürtlerin

[123] Sumer and Joseph, "The Paradox of the Iraqi Kurdish Referendum on Independence: Contradictions And Hopes for Economic Prosperity," 1,13.
[124] Erika Solomon, "Iraqi Kurdistan Faces Economic Fallout from Independence Vote," *Financial Times*, 28 September 2017, https:// www.ft.com/content/0d592a0a-a388-11e7-9e4f-7f5e6a7c98a2 (Erişim:14.09.2023).
[125] Kardaş, "Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of the KRG Referendum Debacle," 27.

Irak'tan bağımsız olma isteğini de açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır.[126]

5.5.2. Türkiye'nin 2015-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde değerlendirilmesi

Türkiye'nin 2015-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde çok kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü, 2014'te DEAŞ'ın Irak topraklarında genişlemesinin bölgedeki istikrarsızlığı artırdığı ve IKBY referandumunun yapıldığı dikkate alındığında neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde uluslararası sistemsel yapının ve bölgesel alt sistemin etkilerinin Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını belirleyiciliği azalmış ve etkisi düşük açıklık düzeyinde olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin 2015 sonrası PKK ile çatışmalı sürece girmesiyle tekrar tehdit olarak algıladığı, DEAŞ'ın Türkiye-IKBY iş birliğine ve Türkmenlere tehdit teşkil ettiği ve 2017'den itibaren bağımsızlık referandumu yapmasıyla IKBY'nin Türkiye'ye tehdit oluşturduğu dikkate alındığında Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur. Türkiye'nin 2015-2017 döneminde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde Kuzey Irak politikasını şekillendirmede dış faktörler etkili olmakla birlikte, dış politika seçiminde dış ve iç faktörlerin (ara değişkenler) etkisi birbirine yakın seviyede olmuştur.

Bilahare, dış faktörlerin iç faktörler ile etkileşiminin ortaya konulması bağlamında; IKBY referandumu nedeniyle ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçların Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar verebileceği ve bunun da Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden bir duruma yol açabileceği dikkate alındığında karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı IKBY'ye yönelik politikayı öngören lider algısı muhtemel gelişmelerden etkilenmiştir. Dolayısıyla, lider algısı Türkiye'nin bekası ve güvenliğinin ekonomik ilişkilere nazaran daha fazla önem kazanacağı bu durumda IKBY'ye karşı Kuzey Irak politikasında 2017'den itibaren tekrar askeri güce dayalı eski stratejik kültüre dönüş yapılmasını öngörmüş ve Irak merkezi yönetimine yönelik olarak karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dayalı politikaya öncelik ve ağırlık vermiştir. Kuzey Irak politikasını etkileme açısından ara değişkenler karşılaştırıldığında, neoklasik realizm kuramı çerçevesinde hızlı gelişen durumlarda mümkün görüldüğü gibi lider algısı ara değişkeni öne çıkmıştır. Bu politika değişikliğinin uygulanabilmesi için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinde önceki AK Parti hükümetleri döneminde düzenlemeler

[126] Park, et al. " Field notes: On the Independence Referendum in the Kurdistan Region of Iraq and Disputed Territories in 2017," 210-211.

yapılmış olduğundan IKBY'ye yönelik politikada askeri güç odaklı stratejik kültüre dönüş hızlı uygulanabilmiştir.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında dış ve iç siyasi faktörler arasında denge 2002-2009 döneminde 2003-2007 arasında dış siyasi faktörlerin, 2007 sonrası iç siyasi faktörlerin, 2009-2015 döneminde iç siyasi faktörlerin lehine olurken, 2015-2017 döneminde dış ve iç siyasi faktörlerin etkisi birbirine yakın seviyede olmuştur. Kuzey Irak politikasına ara değişkenlerin etkisi bakımından 2002-2009 döneminde lider algısı ve stratejik kültür, 2009-2015 döneminde lider algısının şekillendirdiği stratejik kültür ve 2015-2017 döneminde lider algısı öne çıkmıştır. Neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasını etkileyen ara değişken olan lider algısı; stratejik kültürü ve dolayısıyla buna bağlı olarak 2008-2017 dönemi IKBY'ye yönelik politikasını değiştirmekle birlikte, değişen politikanın uygulanması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerini düzenlemiş, TSK'yı kurumsal olarak dönüştürmüş ve Nisan 2017 Anayasa referandumu sonrası Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine yönelik iç siyasi kurumlarda da dönüşüm çalışmalarını başlatmıştır. Neoklasik realizm tip III varyasyonu sistem basamağındaki faktörlere ilaveten IKBY bağlamında lider algısı, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar ara değişkenlerini yani birey ve devlet basamağındaki faktörleri de analize dâhil ederek Türkiye'nin 2015-2017 dönemindeki Kuzey Irak politikasındaki değişikliklerin açıklanmasına imkân vermiştir.

IKBY'yi 2009-2015 döneminde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı politikayla kontrol altına aldığını algılayan lider (Cumhurbaşkanı Erdoğan) kendi uyarısına rağmen IKBY referandumunun yapılmasını önleyememesi nedeniyle değişen algısına bağlı olarak tekrar askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politikaya dönüş yapmıştır. OHAL döneminde dönüştürülmüş iç siyasi kurumlar Kuzey Irak politikasında değişikliğe hızlı bir şekilde uyum sağlamıştır. Türkiye'de 2017'de yapılan bir kamuoyu araştırmasında IKBY'ye karşı önceki politikaya dönüşün yüzde 40 oranında desteklenmesi de devlet-toplum ilişkileri ara değişkeninin de lider algısının değişiminde etkisi olduğunu göstermiştir.

SONUÇ

Tez çalışmasıyla, dış ve iç siyasi faktörleri (ara değişkenler) dikkate alan neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde tek kutuplu bilahare çok kutuplu uluslararası sistemin etkisini sürdürdüğü ve AK Parti iktidarının lider değişimi olmaksızın parlamenter sisteme göre sürdüğü 2002-2017 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında süreklilik/ değişiklik gösteren dönemler ile neden 2008-2017 yılları arası Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile yakın ilişkiler kurmayı dış politika davranışı olarak seçtiği açıklanarak literatüre kuramsal ve ampirik katkı yapılması amaçlanmıştır. Tip III neoklasik realizm çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının çok çalışılmamış olması nedeniyle tez çalışması literatürdeki boşluğu doldurmaya yönelik katkı sağlamıştır.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu; uluslararası sistem basamağından bakılarak sistemsel ve bölgesel güç dengesinin etkilerinin (dış siyasi faktörler) birey basamağı (lider algısı) ve devlet basamağı (stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) (iç siyasi faktörler) ile karşılıklı etkileşimini yani uluslararası sistem, devlet ve birey basamakları arasındaki etkileşimi anlama ihtiyacını karşılaması ve sistemsel yapının yanı sıra aktörün de rolünü ve değişimi ele alan derinlemesine ve dinamik bir dış politika analizinin yapılmasına imkân vermesiyle Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının anlaşılması ve açıklanması bakımından ikna edici olmuştur.

Vaka özelinde dış siyasi faktörlerle iç siyasi faktörler (ara değişkenler; lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) arasındaki etkileşimde ara değişkenlerden lider algısı öne çıkmış, lider algısıyla stratejik kültürde değişiklik ve buna bağlı olarak da Kuzey Irak politikasında değişiklik yapılmıştır. Değişen Kuzey Irak politikasının uygulanması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında özellikle sivil-asker ilişkilerinde askerin dış politika yapımında etkisi azaltılmış ve dış politikayı bürokratik/kurumsal tutumlarıyla etkileyen iç siyasi kurumlar (MGK ve TSK) dönüştürülmüştür. Lider algısı üzerinden biçimlenen üç ara değişken de analizde etkili olmakla birlikte, etkileri lider algısı üzerinden olmuştur. Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında 2002-2017 döneminde süreklilik, değişim ve dönüşümleri açıklamada tip III varyasyonu ikna edici bir model olarak kullanılabilmiştir.

1. Kuramsal Katkılar

Vaka özelinde ABD'nin 2003'te Irak Savaşını icra edeceği belirgin hale geldiği için yüksek açıklık düzeyindeki tek kutuplu uluslararası sistemde ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele için ABD ile hareket etmeye ihtiyaç duyduğu kısıtlayıcı stratejik ortamda tip III neoklasik realizm çerçevesinde dış siyasi faktörler ile iç siyasi faktörlerin (ara değişkenlerin) etkileşimi açısından Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını şekillendirmede lider algısı ve stratejik kültürün etkisi beklenirken,[1] stratejik ortam serbestmiş gibi stratejik kültür, iç siyasi kurumlar (TBMM) ve devlet-toplum ilişkileriyle (toplumun % 94 oranında karşı olması) şekillenen 1 Mart 2003 Tezkere Krizi nedeniyle Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmemesi anomali gibi görülmekle birlikte, bu durum lider algısının etkili olmaması[2] sonucu oluşmuştur. Analiz, neorealizme göre yapılmış olması halinde ortaya çıkan bu durum anomali oluşturacaktı. Dolayısıyla, tip III varyasyonunun değerini artıran açıklayıcı ve ikna edici gücü vaka özelinde kendisini göstermiştir.

Dış politika analizini büyük güç[3] üstünden açıklamaya çalışan neoklasik realizm kuramı, tez çalışmasında dış politika analizinde sistemsel yapının değişkenleri (dış siyasi faktörler) ile ara değişkenler (iç siyasi faktörler) arasındaki karşılıklı etkileşimin uluslararası güç hiyerarşisine (süper/büyük/orta güçler, zayıf/küçük devlet, mini devlet) yani devletlerin göreli gücüne göre nasıl kurulacağı sorgulanmıştır. Bu bağlamda, tip III varyasyonunun büyük güçlerin yanı sıra Türkiye gibi orta güçler ve tip I varyasyonunun ise küçük devletler için kullanılabileceği anlaşılmıştır.

Vaka özelinde 2009-2015 döneminde, düşük açıklık düzeyindeki uluslararası sistem ve tehdit bakımından izin veren (serbest) stratejik ortam dikkate alındığında, neoklasik realizm tip III varyasyonu dört ara değişkenin etkili olabileceğini ; ancak, öncelikli olanın belirsiz olmasını önermesine karşılık,[4] vaka analizinde ara değişkenler "belirsiz" olmayıp, ara değişkenlerden lider algısı öne çıkmış; diğer ara değişkenleri de şekillendirmiştir. Ara değişkenlerden belirgin olan lider algısı, dış politikaya yönelik stratejik kültürü

---

[1] Ripsman, Taliaferro, and Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, 95.

[2] TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararını verdiği dönemde Abdullah Gül Başbakandır. Siyasi yasağı 31 Aralık 2002'de anayasa değişikliğiyle kalkan AK Parti Genel Başkanı R.Tayyip Erdoğan yenilenen 9 Mart 2003 Siirt seçimi ile milletvekili olmuş ve 14 Mart 2003'te hükümeti kurma görevini almıştır.

[3] Süper güç; süper güç dışında tüm güçlerin ortak askeri çabalarıyla yenilmez devlet (s.20), büyük güç; imhası için devletlerin koalisyonunu gerektiren ve liderleri uluslararası sistemsel etkiye sahip olan devlet (s.21), orta güç; liderleri ancak uluslararası bir kuruluş aracılığıyla sistemsel etkiye sahip olabilen devlet (s.29), zayıf (küçük) devlet; güçler kategorisine girmeyen küçük devlet (s.36), mini devlet; çok küçük yüzölçümü ve nüfusu olan devlettir (s.47). (Michael I. Handel, *Weak States In The International System* (NY: Routledge, 1990),10.)

[4] Ripsman, Taliaferro, and Lobell (2016) Neoclassical Realist Theory of International Politics, 95.

şekillendirirken, iç politikada devlet-toplum ilişkileri bağlamında lider algısı üstünden demokratik açılım süreci başlatılmış ve özellikle TSK'nın siyasette etkisinin azaltılmasına yönelik Ergenekon (2008) ve Balyoz (2010) davalarıyla da iç siyasi kurumlarda dönüşüm sürdürülmüştür. Vakada tip III neoklasik realizmin önerisinin aksine farklı bir durumla karşılaşılmış, lider algısı diğer ara değişkenleri de tanımlamıştır.

Ara değişkenlerden stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumların kendiliğinden değişim ve dönüşüme uğramadığı, vaka özelinde karar verici liderin vizyonuyla değiştiği anlaşılmıştır. Ara değişkenlerin dış politika yapım ve uygulama sürecinde sadece bağımlı değişkene yönelik yatay etkileşime girmediği, aynı zamanda ara değişkenlerin de David Dessler'in aktör-yapı tartışmasının dönüşümsel modelinde[5] olduğu gibi uluslararası sistemsel yapının etkilerinin (bağımsız değişken) dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden değişim etkisine bağlı olarak değişebildiği tespit edilmiştir.

Tip III varyasyonu; dış politika analizinde dış ve iç siyasi faktörler arasında eşit etkileşimi öngörmekle birlikte, tez çalışmasında dış politika analizinde iç siyasi faktörlerin de dış siyasi faktörler kadar önemli rol oynayabileceği, vaka özelinde daha da önemli olabileceği, dış veya iç siyasi faktörlerin dış politika yapımında ağırlığının sistemsel yapının kutupluluğuna göre de değişiklik gösterebileceği, vakalar incelendikçe lider algısının, stratejik kültürün, devlet-toplum ilişkisinin ve iç siyasi kurumlardan birkaçının öne çıkabileceği tespit edilmiştir.

Tez, dış siyasi faktörlerin (uluslararası sistem ve bölgesel güç dengesi politikaları) neorealist kuramın aksine en belirleyici faktör olmaması ve özellikle aktör-yapı tartışmasında aktörün (lider algısı) yapı karşısında giderek daha fazla söz sahibi olmasıyla iç siyasi faktörlerde yer alan diğer ara değişkenleri (stratejik kültür, iç siyasi kurumlar ve devlet-toplum ilişkileri) dönüştürmesi nedeniyle dış politikanın yeniden tanımlanmasının neorealizm ve neoklasik realizmin tip I ve II varyasyonlarıyla açıklanmasının mümkün olmadığını ortaya koymuştur.

Tez, aktörün yapı karşısında giderek güçlendiğini ortaya koyarak tip III varyasyonu çerçevesinde süreç analizi yapabilme imkânı sağlamış, bu da tip III neoklasik realizmin açıklayıcılık gücünü göstermiştir. Tez, tip III neoklasik realizmin iç siyasi faktörlere odaklanarak ve maddi faktörlerin yanı sıra fikirsel faktörleri de (değerler, algılar, fikirler,

[5] David Dessler, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate?", *International Organization*, Summer, 43, 3 (Summer, 1989): 458.

ideolojiler vb.) ele alarak dış politikadaki değişimlerin derinlemesine analiz edilmesine imkân verdiğini ortaya koymuştur.

2. Ampirik Katkılar

Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının temel hedefi; ABD'nin 1991 Körfez ve 2003 Irak Savaşları sonrası Irak ve Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketinin iki ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik yol açacağı gelişmeleri önlemeyi öngörmüştür. Bu bağlamda, Türkiye Kuzey Irak'ta üslenen PKK'yı etkisiz hale getirmeye, Irak Kürt siyasi oluşumunu önlemeye ve Türkmenlerin haklarını/çıkarlarını korumaya yönelik politikalar izlemiştir. Farklı karakteristiğe sahip 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikası 2002-2009, 2009-2015 ve 2015-2017 şeklinde üç dönem halinde incelenmiştir.

2.1.Tek Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2002-2009)

ABD'nin 2003'te Irak Savaşını icra edeceği belirgin hale geldiği için 2002-2009 döneminde yüksek açıklık düzeyindeki tek kutuplu uluslararası sistemde ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele için ABD ile hareket etmeye ihtiyaç duyduğu kısıtlayıcı stratejik ortamda Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı 2004-2007 arası askerin kontrolünde, 2007'den itibaren AK Parti Hükümeti yönetiminde askeri güce dayalı politika uygulanırken, lider algısıyla 2008'den itibaren komşularla sıfır sorun yaklaşımı bağlamında stratejik kültürde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişiklik yapılmıştır. Lider algısıyla stratejik kültürde yapılan değişiklikle geleneksel Orta Doğu sorunlarına karışmamaya yönelik tutum 2008'den itibaren terk edilerek, Kuzey Irak'a yönelik politikanın değişiminde: (i) toplumsal desteğini 2007 genel seçimlerinde 2002 genel seçimlerine göre artıran AK Parti'nin dış politikaya yönelik özgüvenini pekiştirmesi; (ii) Irak'a müdahil olmadıkça müdahil olanların yaratacağı olumsuz sonuçlardan Türkiye'nin zarar görmemesi için bölgesel gelişmelerin milli çıkarlara göre şekillendirilmesi ihtiyacının ortaya çıkması; (iii) IKBY'nin tehdit olarak algılanmaması suretiyle Türkiye'nin Kürt karşıtlığı içinde olmadığının gösterilmesi; (iv) Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin bağımsızlığını kazanmasının önlenmesi; (v) İran'ın Şii ağırlıklı Bağdat Hükümeti üzerindeki artan etkisinin dengelenmesine ihtiyaç duyulması; (vi) Irak'ta silahlı direniş yapan Sünnilere karşı ABD'nin Türkiye'den destek istemesi; (vii) ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesine yönelik faaliyetlerin gündeme gelmesi; (viii) ABD'nin 2009'dan itibaren 2011 sonuna kadar kuvvetlerini Irak'tan çekme planını 2008'de ilan etmesi: (ix) Komşularla sıfır sorun ve Yeni-

Osmanlıcı politikaların uygulanması kapsamında ekonomik ve kültürel gücün kullanılmasına öncelik verilmesi; (x) TSK'nın MGK üzerinden dış politika yapım sürecindeki etkisinin azaltılması; (xi) Türkiye'nin 2004'ten itibaren İran ve Suriye ile ekonomi ve güvenlik konularında ilişkilerini geliştirmeye başlaması etkili olmuştur.

Kuzey Irak politikasının bu dönemde şekillendirilmesine etkileri bakımından ara değişkenlerden lider algısı ve stratejik kültür diğer iki ara değişkene göre öne çıkmıştır. Bu bağlamda, lider algısıyla stratejik kültürü değiştirmek için devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkilerini düzenleyerek TSK'nın dış politikada etkisini azaltmayı, iç siyasi kurumları bürokratik etkilerini azaltmaya yönelik dönüştürmeyi ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasını değiştirmeyi öngörmüştür. İç siyasi faktörlerden stratejik kültür dış politika değişikliğine yol açarak analizin ağırlık merkezini oluşturmuştur.

Türkiye'nin 2002-2009 dönemi önceki 1990-2002 dönemi ile karşılaştırıldığında; koalisyon hükümetleri yerine AK Partinin tek başına iktidar olması, iç siyasi kurumların karar süreçlerine katılmasıyla oluşan kurumsal algının yerine lider algısının belirleyici olması, askeri güç odaklı stratejik kültürün karşılıklı ekonomik bağımlılık odaklı stratejik kültüre dönüştürülmesi, TSK'nın MGK üzerinden dış politikaya yönelik etkisinin azaltılması, Kuzey Irak politikasında PKK'ya karşı askeri güce ve 2008'den itibaren IKBY'ye karşı karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisine dayalı yaklaşımların birlikte kullanılması, güvenlik odaklı rasyonel politikalar yerine ekonomik kazanç odaklı pragmatik politikalar uygulanması şeklinde değişiklikler olmuştur. Bu dönem, stratejik kültürü ve buna bağlı olarak Kuzey Irak politikasını değiştirerek uygulamaya koymak açısından geçiş dönemi mahiyetinde olmuştur.

2.2.Çok Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2009-2015)

Tek kutuplu uluslararası sistemin çok kutuplu yapıya geçiş sürecinde AK Parti Hükümeti değişen stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasını uygularken uluslararası sistem ile bölgesel alt sistemin dış politikayı belirleyiciliğinin azaldığı düşük açıklık düzeyinde ve stratejik ortamın tehdit bakımından serbest (izin veren durumda) olması nedeniyle 2009-2015 döneminde daha az dış kısıtlamalara maruz kalmıştır. AK Parti'nin 2007 ve 2011 genel seçimlerinde oy oranını artırması devlet-toplum ilişkileri bağlamında iktidara toplumsal desteğin giderek arttığını göstermiş ve yasal düzenlemelerle MGK üzerinden TSK'nın dış politikada etkisinin azaltılması da 2009-2015 döneminde Kuzey Irak

politikasının yapım ve uygulamasında iç kısıtlamaları azaltmıştır.

Bu bağlamda, neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikasına yönelik olarak; (i) dış faktörlerin belirleyiciliğinin tek kutuplu uluslararası yapıdan çok kutuplu yapıya geçiş sürecinde azalmaya başlaması; (ii) ABD'nin Irak topraklarından kuvvetlerini çekme kararı nedeniyle bölgesel güç dengesinde değişiklik olacağına yönelik beklentinin oluşması; (iii) AK Parti liderliğinin 2008'den itibaren değişen stratejik kültürü uygulamaya başlaması dış politika seçeneklerinin artmasında etkili olmuştur.

Bu politika seçeneklerini şekillendirmede de dışarıda bırakılması halinde Bağdat'ın tamamen İran'ın yörüngesine gireceği, bunun da Türkiye'nin bölge genelinde durumunu güçleştireceği, Türkiye'nin IKBY'yi tamamen dışlaması halinde ise PKK ile daha fazla yakınlaşabileceği, bu durumun da Türkiye'nin PKK'ya yönelik mücadelesini daha da güçleştireceği yaklaşımı etkili olmuştur.

Lider algısıyla 2008'den itibaren değişen stratejik kültür 2009-2015 döneminde Kuzey Irak politikasının değişiminde en önemli rolü oynamıştır. Bu dönem, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2008'den itibaren değiştirilen stratejik kültürün uygulanmasına odaklanmıştır. Lider algısıyla değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasının uygulanması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinde askerlerin dış politika yapımındaki etkisi azaltılmış ve dış güvenlikle ilgili sorumluluğu olan iç siyasi kurumların (MGK ve TSK) dış politikada rolünün azaltılarak dönüştürülmesine devam edilmiştir.

Türkiye Irak'taki gelişmeleri kontrol etmek için daha önce tehdit olarak algıladığı IKBY'yi ilk resmi temas sonrası 2008'den itibaren tehdit olarak algılamamaya başlamıştır. Bu bağlamda, AK Parti Hükümeti Irak'ın toprak bütünlüğü içinde IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisini geliştirme yaklaşımıyla iç kamuoyuna meselenin Kürtlerle değil, mücadelenin PKK terör örgütüne karşı olduğu, Barzani'ye de IKBY'nin varlığını sürdürmesi için Türkiye ile iyi ilişkiler kurması gerektiği mesajını vermiştir.

Türkiye ve IKBY arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini; (i) ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrası IKBY'nin bölgede himayesiz kalma endişesini taşıması; (ii) IKBY'nin ekonomisini geliştirme ihtiyacı duyması; (iii) Türkiye'nin stratejik kültürde karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişiklik yapması; (iv) Türkiye'nin ve IKBY'nin Şii eksenine dâhil olamaması; (v) Türkiye'nin IKBY ile iş birliği yaparak PKK'yı zayıflatmak istemesi; (vi) Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirerek Rusya ve İran'a olan bağımlılığını azaltmak

istemesi kolaylaştırmıştır.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası çerçevesinde Kuzey Irak Açılımına yönelik strateji; (i) IKBY'nin ekonomik bakımdan Türkiye'ye bağımlılığını artırarak Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele etmesi için IKBY'ye baskı yapmada ekonomik ilişkilerin kullanılması; (ii) Türkiye'nin artan enerji ihtiyacına yönelik petrol/doğal gaz kaynakları ile güzergâhının çeşitlendirilmesi; (iii) Türkiye'nin Kürt karşıtı bir devlet olmadığını Iraklı Kürtler ile Türkiye'deki Kürt vatandaşlara göstererek kendi Kürt meselesini çözmesi; (iv) Türkiye'nin IKBY üzerinde nüfuzunu kullanarak Irak'ın belirsiz geleceğinde söz sahibi olması şeklinde geliştirilmiştir.

Türkiye 2008'den itibaren yeni stratejik kültüre istinaden komşularla sıfır sorun politikasını Bağdat yönetimi ve IKBY'ye karşı dengeli şekilde uygulamıştır. Bu bağlamda Türkiye özellikle lider algısı ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören stratejik kültüre istinaden IKBY'ye yönelik enerji ve güvenlik iş birliği ile ekonomik faaliyetlere dayalı politika uygulamaya başlamıştır. Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkiler; (i) Türkiye'nin IKBY'den ham petrol ithal etmesi ve Türkiye'den IKBY'ye işlenmiş petrol ürünleri ihraç edilmesi, IKBY'den Türkiye'ye petrol boru hattı inşa edilmesi ve çok sayıda Türkiye enerji şirketinin IKBY'de yatırım yapması, (ii) IKBY'nin Türkiye'nin PKK ile mücadelesine özellikle petrol boru hattının korunmasına yönelik güvenlik iş birliği yaparak destek sağlaması; (iii) Türkiye şirketlerinin IKBY'de ticaret ve inşaat faaliyetleri yapması şeklinde üç temel alanda gelişme göstermiştir. Bağdat ile ilişkilerde 2012-2014 arası gerilim nedeniyle Türkiye IKBY ile ilişkilere ağırlık vermiştir.

Kuzey Irak Açılımına paralel olarak Türkiye'de Temmuz 2009'da başlatılan "Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" ile Türkiye'nin Kürt karşıtlığı içinde olmadığı gösterilerek IKBY ile iş birliğinin geliştirilmesine ivme kazandırılması, Türkiye'de Kürtlerin kültürel haklarına yönelik reform yapılması ve PKK terör örgütünün tasfiye edilmesi hedeflenmiştir. Başbakan Erdoğan'ın "Demokratik Açılım Süreci"ni başlatmasında: (i) PKK'yla bağlantısı olduğu ileri sürülen Demokratik Toplum Partisi'nin 2009 mahalli seçimlerinde Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde 96 belediyeyi (Diyarbakır dâhil) kazanmasıyla AK Partinin bölgedeki oyunun azalması; (ii) "Komşularla sıfır sorun" politikasında kararlı tutum sergilemek için Türkiye'nin kendi iç sorunlarını çözmeye yönelik hamle yapma ihtiyacını duyması; (iii) Karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre istinaden IKBY ile enerji ve güvenlik iş birliğini geliştirmeye öncelik vererek demokratik açılım sürecinin hem IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine önemli katkı

yapacağına hem de ülke içinde Kürt kökenli vatandaşlar üzerinde olumlu etkiler yaratacağına yönelik lider (Başbakan) algısı etkili olmuştur

Bağdat yönetimi, ilişkilerin gerilimli olduğu 2012-2014 döneminde Demokratik Açılım Süreci kapsamında Türkiye'den 2013 yılında çekilen PKK'lıların tehdit oluşturduğunu ileri sürerek Irak'a girmelerini istememiştir. Irak Başbakanı Maliki Türkiye'nin 2009'dan itibaren Irak merkezi yönetiminin yanı sıra IKBY ile iş birliğini geliştirmesini otoritesine tehdit olarak algılamıştır. Maliki Türkiye'yi mezhepçilik yaparak Irak'ın içişlerine karışmakla suçlamış, Türkiye'nin bölgede Sünni hegemonya kurmak istediğini ve düşman ülke haline geldiğini ileri sürmüştür.

Türkiye-IKBY arasında enerji alanındaki iş birliği siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine de zemin hazırlamıştır. IKBY, bölgesindeki petrolü Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırabildiği ölçüde istikrarlı gelir elde etmeye ve buna bağlı olarak ekonomik yönden Bağdat yönetiminden bağımsızlığını kazanmaya çalışmıştır. Buna karşılık, Türkiye karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürü uygulayarak enerji ihtiyaçlarını karşılamada kaynak ve güzergâh çeşitliliğini artırmak için IKBY'nin enerji kaynaklarından yararlanmıştır.

Türkiye'nin devlet dışı aktör olan IKBY ile iş birliği kapsamında Bağdat yönetiminin onayı olmadan 2013'te petrol boru hattı inşa etmesi neoklasik realizm çerçevesinde dış politikanın temel aktörleri olan devletler arasındaki ilişkinin dışına çıkılarak Irak'ın egemenlik haklarının ihlaline neden olmuştur. Dolayısıyla, petrol boru hattının inşası 2012'den itibaren Türkiye'nin Bağdat yönetimi ile gerilmiş olan ilişkilerinde yeni sorunlar yaratmıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımı IKBY'nin siyasi bağımsızlığa giden yolda ekonomik bağımsızlığını kazanmasına ve zımnen tanınmasına yol açmış, bu da Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü öngören politikasını sürdürmede zorluklar yaratma ihtimalini artırmıştır.

PKK'nın tasfiye edilmesine yönelik olarak Demokratik Açılım Süreci AK Parti Hükümetinin IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik beklentilerini karşılarken, PKK'nın tasfiye edilmesi hedefini gerçekleştirememiştir. Bu durum PKK'ya karşı askeri gücün kullanılmasına dayalı politikaları 2015'ten itibaren tekrar öne çıkarmıştır.

Türkiye Çözüm Süreci sonrası 2015'ten itibaren Kuzey Irak'ta PKK ile mücadeleyi sürdürürken, bu mücadeleye Suriye'de PKK'nın uzantısı olan PYD/YPG de eklenmiş, dolayısıyla PKK ile mücadele alanı Kuzey Irak'a ilâveten Suriye'nin kuzeyini de kapsayacak şekilde genişlemiş ve Türkiye askeri gücünü iki ülke topraklarında kullanmak zorunda

kalmıştır. Bu durum Kuzey Irak'ta PKK'yı ve Suriye'de PYD/YPG'yi Irak ve Suriye coğrafyaları üzerinden iş birliğine yönelik strateji değişikliğine yöneltmiştir. Bu bağlamda PYD'nin PKK ile özdeşliği artmış ve rolü de değişmeye başlamıştır. Irak üzerinden Orta Doğu'ya çekilen Türkiye'nin Suriye üzerinden de Orta Doğu'nun içine çekilmesini sürdürmesi Türkiye'yi uzun süreli sorunlarla uğraşmak durumunda bırakmıştır.

Demokratik Açılım Sürecinin esas itibarıyla 2005'te başlayan AB'ye üyelik süreci bağlamındaki reformlara ve Kuzey Irak Açılımının 2008'den itibaren bir dereceye kadar ABD teşvikine endeksli olduğu; ancak, iki açılımın da yakın zamanlı uygulamaya konulduğu dikkate alındığında Demokratik Açılım Sürecinin Kuzey Irak Açılımının başlatılmasında etkili olduğuna ilişkin bir çıkarım yapılabilir ve iki açılım da Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının Brüksel-Washington hattında arayışları olarak da algılanabilir. Ancak, bu gelişmeler içerideki reformlarla da uyumlu olmuştur.

2.3.Çok Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2015-2017)

Bu dönemde çok kutuplu uluslararası sistemsel yapının ve bölgesel alt sistemin etkilerinin Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını belirleyiciliğinin azaldığı düşük açıklık düzeyinde olduğu, Türkiye'nin 2015 sonrası çatışmalı sürece girmesiyle PKK'yı tehdit olarak algıladığı ve 2017'den itibaren bağımsızlık referandumu yapmasıyla IKBY'nin Türkiye'ye tehdit oluşturduğu dolayısıyla stratejik ortamın kısıtlayıcı olduğu dikkate alındığında Türkiye'nin 2015-2017 döneminde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde Kuzey Irak politikasını şekillendirmede dış ve iç siyasi faktörlerin (ara değişkenler) etkisi birbirine yakın seviyede olmuştur.

IKBY'nin Türkiye ile iş birliği sonucu ekonomik bağımsızlığını artırması ve Suriye'de sözde "Rojava Özerk Yönetiminin" PYD/YPG tarafından 2014'te ilan edilmesi dikkate alındığında mutasavver Kürt devletinin çekirdeğini oluşturmada Kürt grupları arasındaki rekabette ön almak için kısa-orta vadede IKBY'nin bağımsızlık referandumunu yapma olasılığı belirmiştir. IKBY Başkanı Mesud Barzani IKBY halkının bu fırsatı değerlendirerek kendi geleceğini belirlemesi gerektiğini açıklamıştır. Barzani DEAŞ'ın Irak'a saldırısı nedeniyle Irak'ın fiilen bölündüğünü ileri sürerek 7 Haziran 2017'de referandumun 25 Eylül 2017'de yapılacağını açıklamıştır.

Karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşımla IKBY'nin bağımsız olma girişimini kontrol altına alabileceğini öngören Cumhurbaşkanı Erdoğan referandumun iptali

konusunda Barzani'yi ikna edememiş; ancak, bağımsız Kürdistan'ı kabul etmeyeceği uyarısında bulunmuştur. IKBY bölgesel ve bölge dışı güçlerin tepkilerini yani dış faktörleri dikkate almaksızın bağımsızlık hamlesi olarak referandumu ilan ettiği tarihte yapmıştır.

Ekonomik bağımsızlığın siyasi bağımsızlığı teşvik etmesine karşılık, siyasi bağımsızlık hamlesi IKBY'nin ekonomik bağımsızlığı üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Erbil-Süleymaniye ikiliği yaşayan, ekonomik krizi derinleşen, petrol gelirleri azalan ve Kerkük dâhil statüsü tartışmalı bölgelerin önemli kısmını Bağdat yönetimine devreden IKBY ekonomik bakımdan Irak'ın parçası olmuştur. Bununla birlikte, bu durum Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını savunan Irak politikasına da hizmet etmiştir.

Dış siyasi faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç siyasi faktörler ile etkileşimi bağlamında lider algısı (Cumhurbaşkanı Erdoğan) 2017 IKBY referandumundan itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı Kuzey Irak politikasından tekrar askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politikaya dönüş yapılmasını öngörmüştür. Bu dönem Kuzey Irak politikasını şekillendirme açısından ara değişkenler karşılaştırıldığında, neoklasik realizm kuramı çerçevesinde hızlı gelişen durumlarda mümkün görüldüğü gibi lider algısı ara değişkeni öne çıkmıştır.

Referandum sonrası Türkiye, IKBY merkezli Irak politikası kapsamındaki ilişkilerde dengeyi Erbil'den Bağdat'a kaydırmıştır. Referandumun IKBY'nin tecrit edilmesi ve Kerkük üzerindeki kontrolünü kaybetmesine yol açması Türkiye açısından olumlu olmuştur. Buna karşılık, İran'a ihtiyaç duyan, IKBY'yi Bağdat'a tabi kılan, Türkiye'nin Irak'taki askeri varlığı ve hava saldırılarından rahatsız olan mezhepçi Bağdat Hükümetiyle Türkiye ilişkilerini geliştirmek durumunda kalmıştır.

IKBY referandumu ayrılıkçı Kürt hareketinin Irak, Türkiye, İran ve Suriye'den sadece Irak'ın değil hepsinin ortak meselesi olduğunu en açık şekilde ortaya çıkarmıştır. IKBY'de referandum halkın ekonomik sorunlarına çözüm getirememiş ve Iraklı Kürtlerin bağımsızlık isteği iç politika için araçsallaştırılmıştır. Bununla birlikte, referandum Iraklı Kürtlerin Irak'tan bağımsız olma isteğini de açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası bağlamında Kerkük konusu lider algısı ve stratejik kültür açısından incelendiğinde, Türkiye 2002-2009 döneminde IKBY'nin Irak'tan bağımsızlığını kazanmasının önlenmesine öncelik verdiği için Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunmasını ikinci plana almış ve 2009-2015 döneminde de IKBY ile geliştirilen ilişkilere zarar verebileceği yaklaşımıyla Türkmenlerin taleplerini öncelikle

gündeme getirmemiştir. Ancak, Türkiye 2015-2017 döneminde Kerkük konusundaki gelişmelere tepki göstermiştir. AK Parti Hükümeti Türkmenlerin hak ve çıkarlarının korunmasını değişen stratejik kültür bağlamında IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisine endeksli görmüş, Türkiye ve IKBY arasındaki ilişkiler geliştikçe Türkmenlerin hak ve çıkarlarına yönelik sorunların da çözümüne yönelik ortamın oluşacağını öngörmüştür.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında dış ve iç siyasi faktörler arasında denge 2002-2009 döneminde 2003-2007 arası dış siyasi faktörlerin, 2007-2009 arası iç siyasi faktörlerin, 2009-2015 döneminde iç siyasi faktörlerin lehine olurken, 2015-2017 döneminde dış ve iç siyasi faktörlerin etkisi birbirine yakın seviyede olmuştur. Kuzey Irak politikasına ara değişkenlerin etkisi bakımından 2002-2009 döneminde lider algısı ve stratejik kültür, 2009-2015 döneminde lider algısının şekillendirdiği stratejik kültür ve 2015-2017 döneminde lider algısı öne çıkmıştır.

AK Parti Hükümetleri döneminde Türkiye'nin Batı ile ilişkileri iniş çıkışlı olmakla birlikte, Batı'dan kopmadan lider algısıyla Kuzey Irak politikası PKK'ya karşı 2002-2009 döneminde askeri güce, 2009-2015 döneminde müzakereye dayalı Çözüm Sürecine, 2015 - 2017 dönemi ve sonrası askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı olarak uygulanmıştır. PKK'ya karşı askeri güç kullanımı 2004-2007 arasında askerin kontrolünde, 2007'den itibaren de AK Parti Hükümeti yönetiminde sürmüştür. Buna karşılık, AK Parti Hükümeti 2002-2008 döneminde tehdit olarak algıladığı IKBY'ye karşı askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politikayı, lider algısıyla 2008'den itibaren tehdit olarak algılamadığı IKBY'yi kontrol altına almak için 2008-2017 döneminde karşılıklı ekonomik bağımlılığa ve 2017 referandumundan sonra tehdit olarak algıladığı süreçte askeri güç odaklı eski stratejik kültüre dayalı politikayı uygulamıştır.

Sonuç olarak; tek kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü 1990-2002 döneminde seçimle gelen liderler genel olarak askeri güce dayalı egemen stratejik kültürle ve kurumsal yapılar (bürokrasi) ile sorunları olmayıp kurumları dönüştürmek gibi hedefleri olmamış ve genel olarak Batı yanlısı statükocu Kuzey Irak politikası izlemiştir. Buna karşılık tek kutuplu sistem ve çok kutuplu sisteme geçiş sürecinde 2002-2017 döneminde küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisiyle AK Parti liderliği 2008'den itibaren askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı olacak şekilde stratejik kültürde değişiklik yapmış, yeni stratejik kültürün uygulanması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerini düzenlemiş ve bazı iç siyasi kurumları dönüştürmüştür.

Türkiye'nin 2008-2017 döneminde IKBY ile yakın ilişki kurmayı dış politika davranışı olarak seçmesinin temel nedeni kontrolü altında tutarak IKBY'nin bağımsızlığını ilan etmesini önlemektir. Değişen stratejik kültüre göre Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2008-2017 döneminde Kuzey Irak'ta istikrarı artırması ve IKBY'nin kontrolünü sağlamasına karşılık, Türkiye IKBY'nin bağımsızlık referandumunu yapmasını önleyememiştir. Bu gelişme karşısında lider (Cumhurbaşkanı Erdoğan) değişen algısına bağlı olarak tekrar askeri güç odaklı stratejik kültüre dayalı politikaya dönüş yapmıştır.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

AB Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, https://www.ab. gov.tr/siteimages /birimler/ kpb/ mzakere_ karti_ocak_2022.pdf .Erişim tarihi: 06.12.2022.

Adalet ve Kalkınma Partisi. *Kalkınma ve Demokratikleşme Programı*. Ankara, 2002.

AK Parti. *2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*. Ankara: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı,2015.

_____*1. Olağan Büyük Kongresi, Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'ın konuşması,12 Ekim 2003*. Ankara: Öncü Basımevi, 2013.

_____*2. Olağan Büyük Kongresi, Genel Başkan R.Tayyip Erdoğan'ın konuşması,11 Kasım 2006.*

_____*22 Temmuz_2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi.* Ankara: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015.

_____*Soruları ve cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik Ve Kardeşlik Projesi,* Ankara: Medya ve Tanıtım Başkanlığı, *(*2010): 1-133.

_____*12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, "Türkiye Hazır... Hedef 2023."* Ankara: AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı,2015.

_____*29 Eylül 2012, 4. Olağan Kongre 2023 Siyasi Vizyonu.* AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı, 2015.

_____ *7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*. AK Parti Medya Başkanlığı ve Tanıtım, 2015.

Anayasa Mahkemesi'nin "Siyasi Parti Kapatma konulu kararı." *27034 sayılı Resmi Gazete,* 24 Ekim 2008. https:// www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081024-10.htm Erişim tarihi: 02.12. 2022.

Avrupa Komisyonu. *Türkiye 2006 İlerleme Raporu,* https://www.ab.gov.tr/ files/ AB_ Iliskileri/Adaylik Sureci/Ilerleme Raporlari/ Turkiye_ Ilerleme_ Rap_ 2006.pdf. Erişim tarihi: 22.06.2023.

Avrupa Toplulukları Komisyonu Brüksel, 26 Şubat 2008, COM (2007) 661 2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair bir Konsey Kararı.

Başbakan Erdoğan İran'ı ziyaret etti. https://www.mfa.gov.tr/basbakan-erdogan-iran_i-ziyaret-etti.tr.mfa Erişim tarihi:28.04.2023.

Clinton, Hillary Rodham, *Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations*, 15 July 2009, https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/ 2009a/july 126071.htm Erişim tarihi:21.11.2023.

"Davutoğlu'nun 62. Hükümet Programı." *29112 sayılı Resmi Gazete*, 7 Eylül 2014.

"Dışişleri Bakanlığı Açıklaması." https://www.mfa.gov.tr/no_7-21-ocak-2003-.tr.mfa Erişim tarihi:21.04.2023.

Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan. "ABD Kuvvetlerinin Irak´ın Telafer Kentinde Giriştikleri Harekâta İlişkin Kendisine Yöneltilen Bir Soruya Cevabı." 10 Eylül 2004, https://www.mfa.gov.tr/sc_18-10-eylul-2004__disisleri-bakanligi-sozcusu – namik-tan_in-abd-kuvvetlerinin-irak_in-telafer-kentinde-giristikleri-harekata-iliskin-kendisine-yoneltilen-bir-soruya-cevabi_.tr.mfa Erişim tarihi: 13.04.2023.

Dışişleri Bakanlığının Basın Açıklaması. "IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin Ülkemizi Ziyareti Hk." 2 Haziran 2010.https://www.mfa.gov.tr/no-117-2-haziran-2010-ikby-baskani-mesud-barzaninin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa _Erişim tarihi: 21.02.2023.

Dışişleri Bakanlığının Basın Açıklaması No: 196. "Musul'daki Başkonsolosluğumuz Yerleşkesine Gerçekleştirilen Baskın Hk." 11 Haziran 2014. https://www.mfa. gov. tr/no_-196_-11-haziran-2014_-musul_daki-baskonsoloslugumuz-yerleskesine-gerceklestirilen-baskin-hk_.tr.mfa Erişim tarihi:25.03.2023.

Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun "A Haber'e Verdikleri Özel Röportaj."28 Ekim 2014 https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-a-haber_ e-verdigi-roportaj_-28-ekim-2014.tr.mfa Erişim tarihi: 17.03.2023.

Dışişleri Bakanı Sn. Mevlüt Çavuşoğlu'nun "Kanal 24 Televizyonuna Verdiği Mülakat." 7 Aralık 2015. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu _ nun-kanal-24-televizyonuna-verdigi-mulakat_-7-aralik-2015_-ankara.tr.mfa Erişim tarihi: 01.05.2023.

Dışişleri Bakanlığının 101 Nolu açıklaması, "Kerkük Vilayet Meclisi'nin 4 Nisan 2017 Tarihli Kararı Hk." 4 Nisan 2017. https://www.mfa.gov.tr/no_101-kerkuk-vilayet-meclisi_nin-4-nisan-2017-tarihli-karari-hk_tr.mfa Erişim tarihi: 25.09.2023.

Erdoğan, Recep Tayyip. "Conservative Democracy and the Globalization of Freedom," *speech at American Enterprise Institute*, January 29, 2004 https://www.c-span.org/video/?180311-1/democracy-turkey&playEvent Erişim tarihi: 27.02.2023.

Genelkurmay Başkanlığı, "BA-08/07 no.lu Basın Açıklaması." 27 Nisan 2007, https://web.archive.org/web/20070429030710/http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2007/a08.html, Erişim tarihi: 03.12.2022.

_____"BA.25/08 no.lu Basın Açıklaması. " 29 Şubat 2008, http://www. tsk.mil.tr /10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/ 2008/BA_ 25. html. Erişim tarihi:02.12.2022.

Genel Seçimler, 22 Temmuz 2007. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MV Secimleri-Tuik.pdf, Erişim tarihi: 04.12.2022.

_____12 Haziran 2011. https://www.ysk.gov.tr/doc/ dosyalar/docs/Milletvekili/ 7Haziran 2015/ Kesin Secim Sonuclari/ResmiGazete/D.pdf Erişim tarihi: 26.07.2022.

_____7 Haziran 2015. https://www.ysk.gov.tr/tr/7-haziran-2015--25-donem-milletvekili-genel-secimi/3304 Erişim tarihi: 17.03.2023.

Halabja gas attack and the Al-Anfal campaign, *Human Rights Watch Report,* 11 March 1991 https://www.hrw. org/reports/1991/IRAQ913.htm#6) Erişim tarihi: 23.10.2022.

Irak Anayasası, 2005 https://www.constituteproject.org/ constitution/Iraq_2005. pdf? lang =en) Erişim tarihi: 23.11.2022.

İçişleri Bakanlığının "Uluslararası Af Örgütü'nün Raporuna İlişkin Basın Açıklaması." 23 Ocak 2017. https://www.icisleri.gov.tr/uluslararasi-af-orgutunun-raporuna-iliskin-basin-aciklamasi Erişim tarihi: 22.03.2023.

Mahalli İdareler Seçimi 2004. https://www.ysk.gov.tr/ doc/dosyalar/ docs/2004 Mahalli Idareler/ belediyebsk/ Belediyebsk.pdf .Erişim tarihi: 14.03.2023.

_____2009. https://www.ysk.gov.tr/ doc/dosyalar/docs/ 2009 MahalliIdareler / Resmi Gazete/ BelediyeBaskanligi.pdf. Erişim tarihi: 14.03.2023.

_____2014. https://www.ysk.gov.tr/doc/ dosyalar/ docs/ 2014 Mahalli Idareler/ Belediye

Baskanligi2014.pdf Erişim tarihi: 19.03.2023.

MGK Hukuki Düzenlemeleri. https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/ hakkimizda Erişim tarihi:1.7.2022.

_____Yapısı (1982-2003 dönemi). https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/ hakkimizda Erişim tarihi. 23.10.2022.

MGK Genel Sekreterliğinin "Basın Açıklaması". 28 Şubat 2003. https://www. mgk.gov. tr/index.php/2003-yili-subat-ayi-toplantisi , Erişim tarihi: 22.07. 2022.

_____"Basın Açıklaması." 23 Şubat 2007. https://www.mgk.gov.tr/index.php/23-subat-2007-tarihli-toplanti Erişim tarihi: 19.06.2023.

_____"Basın Açıklaması." 28 Aralık 2007. https://www.mgk.gov.tr/ index.php/28-aralik-2007-tarihli-toplanti Erişim tarihi:20.06.2023.

_____"Basın Açıklaması." 24 Nisan 2008. https://www. mgk.gov.tr/index.php/24-nisan-2008-tarihli-toplanti Erişim tarihi: 27.02.2023.

_____"Basın Açıklaması." 17 Temmuz 2017. https://www.mgk.gov.tr/index.php/ 17-temmuz-2017-tarihli-toplanti Erişim tarihi:14.09.2023.

_____"Basın Açıklaması." 22 Eylül 2017. https://www. mgk.gov.tr/index. php/22-eylul-2017-tarihli-toplanti, Erişim tarihi:15.09.2023.

NATO'nun Türkiye'ye Hava savunma desteği https://www.nato.int/nato _static_fl2014 / assets/pdf/pdf_2017_01/20170113_1701-factsheet-patriot_en.pdf Erişim tarihi:18. 07. 2022.

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer. *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8 – (9 Kasım 1989 - 30 Ekim 1995).* Ankara: TBMM Basımevi, 2013.

_____*TBMM Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 9*. Ankara: TBMM Basımevi, 2013.

_____*Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10*. Ankara: TBMM Basımevi, 2013.

_____*Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt 8.* Ankara: TBMM Basımevi, 2014.

"Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (Karar Sayısı:KHK/669)." *29787 sayılı Resmi Gazete*, 31 Temmuz 2016.

"Ortak Bildiri, Türkiye ve Irak arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi İkinci Toplantısı." 25 Aralık 2014, https://www.mfa.gov.tr/data/ DISPOLITIKA/ Bolgeler/ ortadogu/irak/ii-ydsk-sonuc-bildirge.pdf Erişim tarihi: 09.02.2023.

SOFA Anlaşması, 27 Kasım 2008. https://www.mfa.gov.tr/no_207--27-kasim-2008_-sofa-anlasmasi-hk_. tr.mfa Erişim tarihi: 08.02.2023.

TBMM 23. Dönem Albümü. Ankara: TBMM Basımevi, 2007. https://www5.tbmm. gov.tr/ docs /23_donem_ mv_ album.pdf Erişim tarihi: 20.03.2023.

_____24. Dönem Albümü. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2011. xvı. https://www5.tbmm.gov.tr/ TBMM_Album/ donem 24/24 _Donem_Album_20032013.pdf Erişim tarihi: 16.03.2023.

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:18, Cilt:5, Yasama Yılı:4, 92. Birleşim (12.03.1991).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:20, Cilt:7,Yasama Yılı:1, 63. Birleşim (18.06.1996).

_____*Tutanak Dergisi*. Dönem:20, Cilt:9,Yasama Yılı:1, 84.Birleşim (30.07.1996).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:20, Cilt:18, yasama Yılı:2, 41. Birleşim (26.12.1996).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:20, Cilt: 70,Yasama Yılı: 4, 51.Birleşim, (09.02.1999).

_____*Tutanak Dergisi*. Dönem:21, Cilt 74, Yasama Yılı:4, 15. Birleşim,(01.11.2001).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:22, Cilt: 6, Yasama Yılı: 1, 39. Birleşim (1.03.2003).

_____*Tutanak Dergisi*. Dönem:22 Cilt: 27 Yasama Yılı: 2, 3. Birleşim (7 Ekim 2003).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:22, Cilt:105, Yasama Yılı:4, 38.Birleşim(21 Aralık 2005).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:23, Cilt: 2, Yasama Yılı: 2, 8. Birleşim (17 Ekim 2007).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:23, Cilt: 43, Yasama Yılı:3, 72.Birleşim, (6 Nisan 2009).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:23, Cilt: 53,Yasama Yılı:4, 18.Birleşim, (13 Kasım 2009).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:24, Cilt: 59, Yasama Yılı: 4, 6. Birleşim, (10 Ekim 2013).

_____*Tutanak Dergisi.* Dönem:25, Cilt:50, Yasama Yılı:2, 121. Birleşim (23 Eylül 2017).

_____*Tutanak Özeti.* 39uncu Birleşim, (1 Mart 2003)

_____*Tutanak Özeti.* 51. Birleşim, (20 Mart 2003)

T.C. Anayasası, 7 Kasım 1982, Md.104.

T.C. Başbakanlık AB Genel Sekreterliği, *AB Uyum Yasa Paketleri, (*Ankara: M&B Tanıtım Hizmetleri ve Tic. Ltd., 2007), https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/3_ab_ bakanligi _yayinlari/ ab uyum yasa_ paketleri.pdf Erişim tarihi:06.12.2022.

"Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair 6551 sayılı Kanun." *29062 sayılı Resmi Gazete,* 16 Temmuz 2014.

TSK İç Hizmet Kanunu, Madde 35 (Değişik: 13/7/2013-6496/18 md.)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *2012 Yılı Faaliyet Raporu*, 2013, Irak.

TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011.* Ankara:TÜİK Matbaası,2012. https:// www. ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.Erişim tarihi: 14.03. 2023.

Türkiye-Irak *Ortak Siyasi Bildirge*. 10 Temmuz 2008. https:// www.mfa.gov.tr/data/ DISPOLITIKA/Bolgeler/ ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20 Bildirge.pdf Erişim tarihi: 06.12.2022.

Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa Erişim tarihi: 06.12.2022.

"Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi İlk Toplantısı." 9 Haziran 2014. https://www. mfa.gov.tr/turkiye_iran-yuksek-duzeyli-isbirligi-konseyi-toplantisi _nin-ilki-ankara_da-gerceklestirildi.tr.mfa Erişim tarihi: 28.04.2023.

"Türkiye-İran *Ortak Bildirisi."* 9 Haziran 2014. https://www.mfa.gov.tr/data/ DIS POLITIKA / Bolgeler/ortadogu/iran/ 9_Haziran_2014_tarihli _Ortak_ Bildiri. pdf Erişim tarihi: 28.04.2023.

"Türkmenlere insani yardım desteği." https://www.mfa.gov.tr/agustos_tr.mfa Erişim tarihi: 20.02.2023.

World Bank Group, *The Kurdistan Region of Iraq: Assessing the Economic and Social Impact of the Syrian Conflict and ISIS.* Washington, D.C.: World Bank, 2015. http://documents.worldbank. org/curated/en/ 579451468305943474/The-Kurdistan -region-of-Iraq-assessing-the-economic-and-social-impact-of-the-Syrian-conflict-and-ISIS Erişim tarihi: 15.09.2023.

İKİNCİL KAYNAKLAR

KİTAPLAR, KİTAP BÖLÜMLERİ VE MAKALELER

Acun, Can ve Keskin, Bünyamin. *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi*. İstanbul: SETA Yayınları, 2016.

Ahmed, Mohammed M.A. *Iraqi Kurds and Nation-Building*. NY:Palgrave Macmillan, 2012.

Albayrak, Özdemir Didem, and Turan, Kürşad. "Neo-Ottomanism in Turkish Foreign Policy through the Lens of Principal-Agent Theory." *Journal of Security, Strategy and Political Studies* 1,1(2016):129-154.

Alpher, Yossi. *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies.* New York: Rowman & Littlefield, 2015.

Al-Rawi, Ahmed K. "The Arab Spring and Online Protests in Iraq." *International Journal of Communication*,8 (2014): 916–942

Altunışık, Meliha Benli and Tür, Özlem. *Turkey: Challenges of Continuity and Change.* London: Routledge, 2005.

Altunışık, Meliha Benli. "Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond." *Journal of Contemporary European Studies,* 14, 2, (2006): 183–196.

_____"Turkey's Security Culture and Policy Towards Iraq." *Perceptions,* (Spring 2007):69-88.

_____"Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken." *Ortadoğu Etütler*i, 1,1 (Temmuz 2009): 69-81.

Altunişik, Meliha B. & Martin, Lenore G. "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP." *Turkish Studies,* 12, 4 (2011): 569–587.

Ataman, Muhittin ve Okumuş, Muhammed Yasir. "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası: Yeni Aktörler ve Yeni Konular." içinde *AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü, Cilt I* der. Nebi Miş, Burhanettin Duran ve Abdurrahman Babacan, 263-288. İstanbul: SETA Yayınları, 2022.

Aydintaşbaş, Asli. "Turkey's Unwinnable War." January 5, 2016; https://www. politico.eu/ article/turkey-unwinnable-war-pkk-protests-media-erdogan-kurds-nato/ Erişim tarihi: 23.03.2023.

Ayhan, Veysel, Barzani Aziz ve Demir, Hakan. *Enerji Siyaseti, Türkiye Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Boru Hatları, Petrol Satışı ve Bağdat'ın Pozisyonu.* Ankara: Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR), 2013.

Babacan, Abdurrahman. "Türkiye'nin Demokratikleşme Sınavı: Eski Siyasetin Tasfiyesi ve AK Parti Dönemi." içinde *AK Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü Cilt I*, der. Nebi Miş, Burhanettin Duran ve Abdurrahman Babacan,71-94. İstanbul: SETA, 2022.

Bache, Christina. "Mutual Economic Interdependence or Economic Imbalance: Turkish Private Sector Presence in the Kurdistan Region of Iraq." *Middle East Critique,* 27,1 (2018): 61-75.

Bağcı, Hüseyin ve Sinkaya, Bayram. "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi." *Akademik Orta Doğu*, 1, 1 (2006): 21-37.

Balcı, Ali ve İsmail Akdoğan " Bağdat ve Erbil Arasında Irak'ta Denge Siyaseti." içinde *AK Parti'nin 15 Yılı,* der. Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran, 263-280. İstanbul: SETA Yayınları, 2017.

Bargezar, Kayhan. "Iran's Foreign Policy in post-invasion Iraq." *Middle East Policy,* 14, 6 (2008): 47-58.

Başbuğ, İlker. *Nasıl Bir Türkiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.

Baykal, Zana. "Türkiye'nin Yeni Enerji Tedarikçisi: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi." içinde *Türk Dış Politikası Yıllığı,* der. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, 43-67. Ankara: SETA Yayınları, 2014.

Baykan, Mahmut Ali. "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991-95." *Middle Eastern Studies,* 32, 4 (1996):343-366.

Benard, Cherly. *Civil Democratic Islam, partners, resources, and strategies.* Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2003.

Bengio, Ofra. "Contextualizing the Kurdish national project: the failed Iraqi nation-state thesis." *British Journal of Middle Eastern Studies*, (2018):1-15.

Bilgiç, M. Sadi. *Dünden Bugüne Kürt Sorunu ve PKK.* Ankara:Bilgesam Yayınları, 2014.

Bilgin, Pınar and Bilgiç, Ali. "Turkey's 'New' Foreign Policy toward Eurasia." *Eurasian Geography and Economics,* 52,2 (2011): 173–195.

Blainey, Geoffrey. *Causes of War.* NY: The Free Press, 1988.

Bobić, Marinko. "Iraq: Military Confrontation with the United States and its Thirty-Three Allies." in *Why Minor Powers Risk Wars With Major Powers A Comparative Study of the Post-Cold War Era*. Bristol: Bristol University Press, 2019.

Bölükbaşı, Deniz. *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*. İstanbul: Doğan Kitap, 2008.

Bruinessen, Martin van. *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, Çev. Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2016.

Bryza, M.J. "Turkey's dramatic shift towards Iraqi Kurdistan: politics before peace pipelines." *Turkish Policy Quarterly,* 11, 2, (2012):53-61.

Bulaç, Ali. "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli." içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık,* der. Yasin Aktay, 48-67. İstanbul: İletişim, 2004.

Buzan, Barry. "The timeless wisdom of realism?" in *International Theory:Positivism and Beyond,* eds. S. Smith, K. Booth, and M. Zalewski. Cambridge: Cambridge Unv. Press, 1996.

Büyüksaraç, Güldem Baykal. "Trans-border Minority Activism and Kin-state Politics: The Case of Iraqi Turkmen and Turkish Interventionism." *Anthropological Quarterly,* 90,1 (2017):17-53.

Byman, Daniel and Shapiro, Jeremy. "Be afraid. Be a little afraid: the threat of terrorism from Western foreign fighters in Syria and Iraq." *Brookings Policy Paper,* 34, (November 2014):1-30.

Carr, Edward H. *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations.* London: Macmillian,1946.

Casier, Marlies, Jongerden, Joost and Walker, Nic. "Fruitless Attempts? The Kurdish Initiative and Containment of the Kurdish Movement in Turkey." *New Perspectives on Turkey,* 44 (2011):103–128.

_____ "Turkey's Kurdish Movement and the AKP's Kurdish Opening: Kurdish Spring or Fall?" In *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and the Kurds*, eds. Mohammed M. Ahmed and Michael M. Gunter, 135-162. Costa Mesa: Mazda Publishers, 2013.

Charountaki, Marianna. "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government." Perceptions, XVII, 4 (Winter 2012): 185-208.

_____"Non-state actors and change in foreign policy: the case of a self-determination referendum in the Kurdistan Region of Iraq Marianna Charountaki." *Cambridge Review of International Affairs,* 33, 3 (2020): 385–409.

Christensen, Thomas J. *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947–1958.* Princeton, NJ: Princeton Unv.Press,1996.

CIA *Fact Worldbook*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/summaries , Erişim tarihi: 03.04. 2023.

Cizre, Ümit. *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık.* İstanbul: İletişim, 2014.

Clarry, Stafford. "Roaming Iraqi Kurdistan." in *Routledge Handbook on the Kurds* ed. Michael M. Gunter, 228-235. NY: Routledge, 2019.

Cochran, Molly. *Normative Theory in International Relations A Pragmatic Approach.* Cambridge: Cambridge University Press,2004.

Cornell, Svante E. "What Drives Turkish Foreign Policy." *Middle East Quarter*ly 19,1(2012):13–24.

Cramer, Jane K. and Thrall, A. Trevor. "Introduction: Why did the United States invade Iraq?" in *Why Did the United States Invade Iraq?* eds. Jane K. Cramer and A. Trevor Thrall, 1-24. NY: Routledge, 2012.

Çağaptay, Soner. "Turkey's Kurdish Path." *Policy Notes* 23, *The Washington Institute for Near East Policy,* (2015): 1-7.

Çağlar, M. Turan ve Aksu, Fuat. " Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler," *International Journal of Social Inquiry*, 12, 2 (2019):507-544

Çancı, Haldun and Şen, Şevket Serkan. "The Gulf War And Turkey: Regional Changes And Their Domestic Effects (1991-2003)." *International Journal on World Peace*, 28,1 (2011): 41-65.

Çandar, Cengiz. "The Kurdish Question: The Reasons and Fortunes of the 'Opening'." *Insight Turkey,* 11, 4 (2009): 13-19.

Çarkoğlu, Ali. "Turkey's Local Elections of 2009: Winners and Losers." *Insight Turkey,* 11, 2 (2009):1–18.

Çetinsaya, Gökhan. "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak." SETA Yorum, 30 Ocak 2005 https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/ Erişim: tarihi: 16.02.2023.

_____ "Turkey and the New Iraq." *Insight Turkey*, 8, 2 (April-June 2006): 105-116.

Çınar, Menderes. "Turkey's 'Western' or 'Muslim' identity and the AKP's civilizational discourse." *Turkish Studies,* 19, 2 (2018): 176-197.

Dal, Emel Parlar and Ferit Belder."Assessing 'Old' and 'New' Parameters and Contours of Turkey's Iraqi Foreign Policy: Opportunities and Challenges Ahead." *Strategiques Orients*, 2 (2015): 133-156.

Dalacoura, Katerina. "Turkish Foreign Policy In The Middle East: Power Projection And Post-Ideological Politics." *International Affairs*, 97,4 (2021): 1125–1142.

Dalay, Galip. "The Kurdish Peace Process: From Dialogue to Negotiation?" Doha:Aljazeera Center for Studies, 2015. https://studies.aljazeera.net/ en/reports/ 2015/04/ 201542 2115349145185.html, Erişim tarihi:18.03.2023.

_____"Iraqi Kurdish Independence Referendum: The Road Ahead."*Al Jazeera Centre for Studies,* Report, (24 October 2017): 1-9.

Davidson, Jason W. *Revisionist and Status Quo States.* NY: Palgrave Macmillan, 2006.

Davis, Carmel. "Explanations of Balancing: Power, Threat, and Military Capabilities." *Power, Threat, or Military Capabilities: US Balancing in the Later Cold War, 1970-1982*. NY: Unv. Press of America, 2011.

Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Turkiye'nin Uluslararası Konumu.* İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

_____ "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007." *Insight Turkey*, 10, 1 (2008): 77–96.

_____"Turkish Vision of Regional and Global Order: Theoretical Background and Practical Implementation." (Transcript of the keynote lecture delivered at St Antony's College, Oxford on 1 May 2010), *Political Reflection,* 1, 2 (2010):36–50.

_____ "Zero problems in a New Era." *Foreign Policy Magazine* (US), 21 March 2013.https://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/ Erişim tarihi: 27.11. 2022).

De Mesquita, Bruce Bueno."Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War." *The Journal of Conflict Resolution* ,22, 2 (Jun., 1978): 241-267.

_____*Principles of International Politics*. London: SAGE Publications, 2014.

Demir, Firat. "Erdoğan's War." *Foreign Affairs,* March 18, 2016. https://foreignpolicy. com/2016/03/18/erdogans-war-turkey-terrorism-kurds-pkk-isis/ Erişim tarihi: 23.03. 2023.

Demirtaş, Birgül. "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' To enemy 'Esed'." *Middle East Policy* XX, 1 (2013):111-120.

Demiryol, Tolga ve Pekşen, Hasan Deniz. "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990-2018)." *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*,5,2 (2018):127-157.

Dessler, David. "What's at Stake in the Agent-Structure Debate?" *International Organization*, Summer, 43, 3 (Summer, 1989): 441-473.

Deutsch Karl W. and Singer, J. David. "Multipolar Power Systems and International Stability." *World Politics,* 16,3 (1964): 390-406.

Diez, Thomas. Ingvild Bode and Aleksandra Fernandes da Costa. *Key Concepts in International Relations.* London: SAGE Publications Ltd, 2011.

Dinç, Pınar. "The Kurdish Movement and the Democratic Federation of Northern Syria: An Alternative to the (Nation-)State Model?" *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22,1 (2020): 47-67.

Donelli, Federico. "Explaining the Role of Intervening Variables in Turkey's Foreign Policy Behaviour." *Interdisciplinary Political Studies*, 6, 2 (2020): 223-257.

Donnelly, Jack. *Realism and International Relations.* NY: Cambridge University Press, 2004.

_____ "Realism." in *Theories of International Relations* eds. Scott Burchill and Andrew Linklater Fifth edition, 32-56. NY: Palgrave Macmillan, 2013.

Dougherty, James E. and Pfaltzgraff, Robert L.Jr.,*Contending Theories of International Relations A Comprehensive Survey Fifth Edition.* NY:Addison Wesley Longman, Inc.,2001.

Dowding, Keith. *Encyclopedia of power.* California: SAGE Publications, 2011.

Dueck, Colin. *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006.

_____"Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions." in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, eds. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro 139-169. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Duman, Bilgay. "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler." *Ortadoğu Ana*liz, 41,4 (2012):53-64.

Eligür, Banu. "Are Former Enemies Becoming Allies? Turkey's Changing Relations with Syria, Iran, and Israel Since the 2003 Iraqi War." *Brandeis University Crown Center for Middle East Studies,9* (August 2006):1-7.

_____"Turkish-American Relations Since the 2003 Iraqi War: A Troubled Partnership." *Brandeis University Crown Center for Middle East Studies*,6, (2006):1-8.

_____*The Mobilization of Political Islam in Turkey*. NY:Cambridge Unv.Press, 2010.

_____"Crisis in Turkish–Israeli Relations (December 2008–June 2011): From Partnership to Enmity," *Middle Eastern Studies*, 48, 3 (2012): 429-459

_____"Turkey's Declining Democracy," *Current Trends in Islamist Ideology*, no.17 (2014): 151-175.

_____"Turkish-Israeli Relations between 2002 and 2020: The Impact of Nonstate Actors on the Bilateral Ties," *Journal of the Middle East and Africa*, 14,4 (2023):1-21.

Elman, Colin. "Realism." in *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, ed. Martin Griffiths,11-20. New York: Routledge, 2007.

Elman, Colin and Michael A. Jensen. *Realism Reader*. NY: Routledge,2014.

Elsea, Jennifer. "Iraq: Transition to Sovereignty." *CRS Report for Congress*, (July 21, 2004):1-7.

Ensaroğlu, Yılmaz. "Turkey's Kurdish Question and the Peace Process." *Insight Turkey,* 15, 2 (2013): 7-18,

Erkmen, Serhat. "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü." *bilig*, 72 (Kış 2015): 171-196.

Ertem, Helin Sarı. "Turkish-American Relations and Northern Iraq: Relief At Last?" in *Turkey in the 21st Century: Quest for a New Policy*, der. Özden Zeynep Oktav. New York: Ashgate, 2011.

Esposti, Nicola Degli. "The 2017 independence referendum and the political economy of Kurdish nationalism in Iraq." *Third World Quarterly*, 42,10, (2021): 2317-2333.

Evans, Graham and Jeffrey Newnham. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü.* Çev. H. Ahsen Utku. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2007.

Evron, Yair. "Gulf Crisis and War: Regional Rules of the Game and Policy and Theoretical Implications." *Security Studies*, 4,1 (2008): 115-152.

Fearon, James. "Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations." *Annual Review of Political Science,* 1 (1998):289-313.

Feldman, Noah. *After Jihad, America And The Struggle For Islamic Democracy.* NY: Farrar, Straus And Giroux, 2003.

Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer. "Orta Doğu'yla İlişkiler." içinde *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II 1980-2001*, der. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2010.

Fiammenghi, Davide. et.al. "Correspondence: Neoclassical Realism and Its Critics." *International Security,* 43, 2 (Fall 2018): 192-203.

Frankel, Benjamin. "Restating the Realist Case: An Introduction." *Security Studies* 5, 3 (1996): ix–xx.

Frappi, Carlo. "The Energy Factor: Oil and State building in Iraqi Kurdistan." in *Kurdistan An Invisible Nation*. ed. Stefano M. Torelli, 91-120. Milano: ISPI, 2016.

Gause, F. Gregory III. *The International Relations of the Persian Gulf.* NY: Cambridge Unv.Press, 2010.

Ghosh, Palash. "A Kurdish Majority in Turkey Within One Generation?" *International Business Times,* June 5, 2012; https://www.ibtimes.com/kurdish-majority-turkey-within-one-generation-705466; Erişim tarihi: 18.03.2023.

Gilpin, Robert G. "The Richness of the Tradition of Political Realism." *International Organization,* 38, 2 (1984): 287-304.

Glaser, Charles L. "The Necessary and Natural Evolution of Structural Realism." in *Realism Reader,* eds. Colin Elman and Michael A. Jensen, 243-252. NY: Routledge,2014.

Goertz, Gary and Mahoney, James. "Causes of Effects versus Effects of Causes", in *A Tale of Two Cultures Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences* (NJ: Princeton University Press, 2012).

Gordon, Michael R. and Trainor, Bernard E. *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq.* NY: Pantheon, 2006.

Göl, Ayla. "Iraq and world order: A Turkish perspective." in *The Iraq crisis and world order: Structural, institutional and normative challenges*, eds. Ramesh Thakur and Waheguru Pal Singh Sidh, 114-133. NY: United Nations University Press, 2006.

Görener, Aylin Ş. & Ucal, Meltem Ş. "The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy." *Turkish Studies,*12,3, (2011): 357-381.

Götz, Elias. "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries." *Foreign Policy Analysis*, (2021):1-13.

Greenstock, Jeremy. *Iraq: the Cost of War*. London: William Heinemann, 2016.

Griffiths, Martin, Terry O'Callaghan and Steven C. Roach, *International Relations The Key Concepts.* NY: Routledge, 2008.

Gunter, Michael M. "The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq." *Middle East Journal*, 50 (Spring 1996): 225-241.

_____"Reopening Turkey's Closed Kurdish Opening?" *Middle East Policy Council,* 20, 2 (2013): 88-98.

_____"Erdogan's Backsliding: Opposition to the KRG Referendum." *Middle East Policy*, XXV, 1, (Spring 2018): 96-103.

Güneş, Cengiz and Robert Lowe. "The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East." *The Royal Institute of International Affairs,*(2015):1-20. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150723 SyriaKurdsGunesLowe.pdf Erişim tarihi: 24.03.2023.

Güngör, Ferhat. "Ortadoğu Denkleminde Irak Türkmenleri ve Geleceği." *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1, 2 (2014): 14-43.

Hale, William. "Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis." *International Affairs*, 68, 4 (1992): 679-692.

_____*Turkish Foreign Policy since 1774* (3rd. edition). Oxon: Routledge, 2013.

Hale, William and Özbudun, Ergun. *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey, The case of the AKP*. NY: Routledge, 2010.

Hama, Hawre Hasan and Jasim Dastan. "The Loss of Disputed Territories: What Is Next for Kurdistan Region?"*Middle East Review of International Affairs,*21,2 (2017):58–68.

Hama, Hawre Hasan. "Possible Kurdish State: Federal State or Unitary State?" *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 41, 1 (Fall 2017):17-30.

_____Hawre Hasan. "Iraqi Kurdistan's 2017 Independence Referendum: The KDP's Public and Private Motives." *Asian Affairs*, 51,1 (2020):109-125.

Han, Ahmet K. "From 'Strategic Partnership' to 'Model Partnership': AKP, Turkish–US Relations and the Prospects under Obama." *UNISCI Discussion Papers,* 23, (2010): 77–112.

Handel, Michael I. *Weak States In The International System.* NY: Routledge,1990.

Hassner, Pierre. "Raymond Aron: Too Realistic to Be a Realist?,"*Constellations*, 14, 4 (2007): 498-505.

Hemin Akreyi, R.A. "The paradox of federalism and the Iraqi federation." in *Federalism, secession, and international recognition regime: Iraqi Kurdistan*, ed. Alex Danilovich, 15-34. London: Routledge, 2019.

Henriksen, Thomas H. *America's Wars Interventions, Regime Change, and Insurgencies after the Cold War.* NY: Cambridge University Press, 2022.

_____"The Persian Gulf War and Its Aftermath" in *America's Wars Interventions, Regime Change, And Insurgencies After the Cold War,* 33-55. NY: Cambridge University Press, 2022.

Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma." *World Politics* 2, 2 (1950): 157-180.

Heywood, Andrew. *Küresel Siyaset,* Çev.Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir. Ankara: Adres Yayınları, 2014.

Hill, Christopher. *Foreign Policy in the Twenty-First Century.* London: Palgrave, 2015.

Hobson, John M. *The State and International Relations.* Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2003.

Hoffman, Frank G. *Conflict in the 21st Century: the Rise of Hybrid Warfare.* Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007.

Huntington, Samuel P. *Soldier and the State*. Cambridge, MA: Harvard Unv. Press,1957.

Inan, A. Freyberg. *What Moves Man, The Realist Theory of International Relations and its Judgment of Human Nature.* Albany: State University of New York Press, 2004.

International Crisis Group, *Turkey and the PKK: Saving the Peace Process Europe Report* No. 234, 6 November 2014.

Isakhan, Benjamin. *The Legacy of Iraq From the 2003 War to the 'Islamic State'*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015.

İdiz, Semih. "The AKP's Foreign Policy: Learning it the Hard Way." *Turkish Policy Quarterly*, 2, 4 (2003): 2.

İpek, Pınar. "Oil and intra-state conflict in Iraq and Syria: substate actors and challenges for Turkey's energy security." *Middle Eastern Studies,* 53,3 (2017): 406-419.

İşeri, Emre. "Barış Boru Hattı Vizyonu." *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 6, 61, (2014): 10-13.

Jackson, Robert and Sørensen, Georg. "Realism." in *Introduction to International Relations Theories and Approaches* eds Robert Jackson and Georg Sørensen, 66-97. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Jacobs, Andreas. "Realism." in *Theories of International Relations* eds. Siegfried Schieder and Manuela Spindler, 22-36. NY: Routledge, 2014.

Janowitz, Morris. *The Professional Soldier, a Social and Political Portrait*. Glencoe:Free Press., 1960.

Jenkins, Gareth. "Islamism in Turkey." in *Routledge Handbook of Political Islam* ed. Shahram Akbarzadeh, 129-141. NY: Routledge, 2012.

Jepperson, Ronald L. Alexander Wendt, and Peter J. Katzenstein. "Norms, Identity, and Culture in National Security." in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* ed. Peter J. Katzenstein, 33–75. NY: Columbia University Press, 1996.

Johnston, Alastair Iain. *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton: Princeton University Press,1995.

Jongerden, Joost. "Governing Kurdistan: Self-Administration in the Kurdistan Regional Government in Iraq and the Democratic Federation of Northern Syria." *Ethnopolitics*, 18,1 (2019): 61-75.

Jüde, Johannes. "Contesting borders? The formation of Iraqi Kurdistan"s de facto state." *International Affairs,* 93,4 (2017): 847-863.

Kalın, İbrahim. "the Ak Party in Turkey" in *The Oxford Handbook of Islam And Politics,* eds. John L.Esposito and Emad El-Din Shahin, 423-439. NY: Oxford Unv. 2013.

Kane, Sean. "The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq." *US Institute of Peace* (2011):1-16.

Kaplan, Morgan. "Foreign Support, Miscalculation, and Conflict Escalation: Iraqi Kurdish Self-Determination." in *Perspective: Ethnopolitics* 18, 1 (2018): 29-45.

Karaosmanoğlu, Ali L. "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey." *Journal of International Affairs*, 54, 1 (Fall 2000): 199-216.

Kardaş, Şaban. "Turkey and the Iraqi Crisis; JDP Between Identity and Interest." in *The Emergence of a New Turkey: Islam, Democracy, and the AK Parti* ed. M. Hakan Yavuz, 306-329. Utah: The University of Utah Press, 2006.

_____"Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of the KRG Referendum Debacle." *The International Spectator,* 53,4 (2018):16-34.

Kassab, Hanna Samir. "Evolution of the International System Since the End of the Cold." in *Globalization, Multipolarity and Great Power Competition* ed. Hanna Samir Kassab, 30-55. NY: Routledge, 2023.

Kaygusuz, Özlem. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler, AB Süreci ve Kürt Sorunu'nun Etkileri." *Mülkiye,* XXXIV, 268 (2010): 187-210.

Kerkuklu, Mofak Salman. *Turkmen of Iraq.* Dublin: 2007.

Kesgin, Barış and Kaarbo, Juliet. "When and How Parliaments Influence Foreign Policy: The Case of Turkey's Iraq Decision."*International Studies Perspectives*,11,1 (2010):19-36.

Kiper, Çınar. "Sultan Erdogan: Turkey's Rebranding Into the New, Old Ottoman Empire." https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/04/sultan-erdogan-turkeys-rebranding-into-the-new-old-ottoman-empire/274724/ Erişim tarihi: 27.11.2022.

Kirchner, Magdalena and Baş, Safak. " Conceptualizing Iranian-Turkish Relations after the Arab Spring." in *Contemporary Turkey at a Glance II Turkey Transformed? Power, History, Culture*, eds. Meltem Ersoy-Esra Ozyurek, 163-176. Wiesbaden: Springer VS, 2017.

Kirişçi, Kemal. "Türkiye ve Müslüman Orta Doğu." *Türkiye'nin Yeni Dünyası-Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, 53-78. Çev. Hür Güldü. İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım, 2002.

_____ "The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy." in *The Future of Turkish Foreign Policy,* eds. Lenore G. Martin and Dimitris Keridis, 273-309. Cambridge: MIT Press, 2004.

_____"Turkey's foreign policy in turbulent times." *Chaillot Paper,*92 (2006):1-103.

_____"The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State." *New Perspectives on Turkey,* 40 (2009):29-56.

_____"Turkey's 'Demonstrative Effect' and the Transformation of the Middle East." *Insight Turkey,* 13,2 (2011): 33–55.

Kramer, Heinz. *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States.* Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000.

Lantis, Jeffrey S. "Strategic Culture and National Security Policy." *International Studies Association,* (2002):87-113.

Laurer, Caleb. "Party in a Hard Place: Turkey's HDP and the Peace Process." *Middle East Eye*, Feb.19, 2015 https://www.middleeasteye.net/news/party-hard-place-turkeys-hdp -and-peace-process Erişim tarihi: 17.03.2023.

Lawson, Stephanie. *Contending Approaches to World Politics.* Cambridge: Polity Press, 2015.

Layne, Christopher. "Rethinking American grand strategy: Hegemony or balance of power in the twenty-first century?" *World Policy Journal, 15*, 2 (1998):8-28.

Lebow, Richard Ned. "Classical Realism." in *International Realitions Theories: Discipline and Diversity*. eds. Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith, 59-76. NY:Oxford University Press, 2013.

Legro, Jeffrey W. and Moravcsik, Andrew. "Is Anybody Still a Realist?" *International Security*, 24, 2 (Fall, 1999):5-55.

Lindenstrauss, Gallia."Back to Square One? The Collapse of the Peace Process with the Kurds in Turkey." *Strategic Assessment,* 18, 4 (2016): 97-106.

Lisel, Hintz. "Flipping the Scripts: Pop Culture as Alternative Subject and Data Source in MENA Studies." https://apsamena.org/2019/04/16/flipping-the-scripts-pop-culture-as-alternative-subject-and-data-source-in-mena-studies/ Erişim tarihi: 27.11.2022.

Lobell, Steven E. "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model." in *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy,* eds. S. E. Lobell, N. M. Ripsman, & J. W. Taliaferro, 42–74. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Makovsky, Alan. "The New Activism in Turkish Foreign Policy." *SAIS Review*, (Winter-Spring 1999): 92-113.

McDowall, David. *A Modern History of the Kurds.* NY: Bloomsbury Publishing Plc, 2021.

Mclean, Wayne. "Understanding Divergence between Public Discourse and Turkish Foreign Policy Practice: A Neoclassical Realist Analysis." *Turkish Studies*, 16, 4 (2015): 449–464.

Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. NY: W.W.Norton, 2001.

_____"Structural Realism." in *International Relations Theories: Discipline and Diversity* eds. Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith, 71-88. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Mehmetçik, Hakan ve Dal, Emel Parlar. "2000'li Yıllar Sonrası Türkiye'nin Yükselişini Yeni Klasik Gerçekçilik Çerçevesinden anlamak." içinde *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar,* eds. Tarık Oğuzlu ve Yelda Ongun, 27-47. Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd.Şti, 2021.

Meibauer, Gustav et. al. *Forum: Rethinking Neoclassical Realism At Theory's End, International Studies Review,* 23, (2021): 268–295.

Mercan, Sezgin. "Perceptions Of Security In Turkish Foreign Policy Toward The Middle East In The 21st Century." in *Turkey's Foreign Policy And Security Perspectives In The 21st Century Prospects And Challenges,* ed. Sertif Demir, 97-119. Boca Raton, Florida: Brown Walker Press, 2016.

Milam, John H. Jr. "The Presence Of Paradigms In The Core Higher Education Journal Literature" *Research in Higher Education,* 32, 6, (1991): 651-668.

Mingst, Karen A., Heather Elko McKibben and Ivan M. Arreguín-Toft, *Essentials of International Relations.* NY: W. W. Norton & Company, Inc, 2019.

Modelski, George. *Long Cycles in World Politics.* London: The Macmillan Press Ltd.,1987.

Morgenthau, Hans J. *Scientific Man vs. Power Politics.* London: Latimer House Ltd, 1947.

_____*The Purpose of American Politics.* NY: Alfred A. Knopf,1960.

_____*Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace*. NY: Alfred A.Knopf.1948.

_____*Politics Among Nations:Struggle for Power and Peace*. NY: Alfred A.Knopf. 1985.

_____*Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace*. Beijing: Peking Unv.1997.

Mortimer, Edward. *Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak,* der. Erkan Ertosun, Ankara; Sincan Matbaası, 2015.

Mufti, Malik. "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy." in *The Middle East Enters Twenty-First Century*, ed. Robert O. Freedman, 80–110. Gainesville: University Press of Florida, 2002,

_____*Daring and Caution in Turkish Strategic Culture Republic at Sea.* NY: Palgrave Macmillan,2009.

Muhammed, Peshawa A. "The Kurdish Question An Overview." in *The Kurds in the Middle East Enduring Problems and New Dynamics,* eds. Mehmet Gurses, David Romano, and Michael M. Gunter 167-184. London:The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.2020.

Mumford, Andrew. *Proxy Warfare*. Malden MA: Polity, 2013.

Müftüler-Baç, Meltem. "Turkey's Predicament In The Post-Cold War Era." *Futures,* 28,3 (1996): 255–268.

_____"Changing Turkish Foreign Policy Towards Iraq: New Tools of Engagement." *Cambridge Review of International Affairs*, 27, 3 (2014): 538–552.

Nachmani, Amikam. "Turkey and the Gulf War: coping with intertwined conflicts." in *Turkey: facing a new millennium*, ed. Amikam Nachmani, 5-32. Manchester: Manchester University Press, 2003,

Narizny, Kevin. "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism." *International Security,* 42, 2 (Fall 2017): 155-190.

Nau, Henry R. "Realism." in *Routledge Handbook of American Foreign Policy,* eds. Steven W. Hook and Christopher M. Jones, 61-74. NY: Routledge, 2012.

Navari, Cornelia. "Hans Morgenthau and National Interest." *Ethics & International Affairs,* 30,1 (2016):47-54.

Neacsu, Mihaela. *Hans J. Morgenthau's Theory of International Relations. Disenchantment and Re-Enchantment*. NY: Palgrave, 2009.

Nykänen, Johanna. "Identity, Narrative and Frames: Assessing Turkey's Kurdish Initiatives." *Insight Turkey,* 15, 2 (2013): 85-101.

O'Driscoll, Dylan and Bahar Baser. "Independence Referendums and Nationalist Rhetoric: The Kurdistan Region of Iraq." *Third World Quarterly*, 4,11 (2019): 2016–2034.

Oğuzlu, Tarık. "The 'Turkomans' as a Factor in Turkish Foreign Policy." *Turkish Studies,* 3, 2 (2002): 139-148.

_____"Turkey's Northern Iraq Policy: Competing Perspectives." *Insight Turkey*,10,3 (2008): 5-22.

_____ "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?" *Turkish Studies* 9,1 (2008):3–20.

Okalan, Erkan ve İşyar, Ömer Göksel. " İran Destekli Şii Milislerin Suriye İç Savaşındaki Rolü," *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi,* 8, 6 (2023): 13-35.

Oktav, Özden Zeynep. "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri" *Orta Doğu Etütleri* 2, 2 (2010):53-74.

_____ "Concluding Remarks." in *Turkey in the 21 st Century Quest for a New Foreign Policy,* ed. Özden Zeynep Oktav, 209-218. NY: Routledge, 2016.

Olson, Robert. "The Kurdish Question in the Aftermath of the Gulf War: Geopolitical and Geostrategic Changes in the Middle East." *Third World Quarterly* 13, 3 (1992): 475-499.

_____"Relations among Turkey, Iraq, Kurdistan-Iraq, the Wider Middle East, and Iran." *Mediterranean Quarterly*, XVII, 4 (2006): 13-45.

Öniş, Ziya. "Turkey and the Middle East since September 11: The Importance of the EU Dimension." *Turkish Policy Quarterly*,2,4(2003): http://turkishpolicy.com/ images/ stories/2003-04-EUforeignpolicy/TPQ2003-4-onis.pdf. Erişim tarihi: 27.11. 2022.

Özbudun, Ergun. *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation,* London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2000.

Özbudun, Ergun and William Hale. *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP,* eds. Ergun Özbudun and William Hale, 55–67. London: Routledge, 2010.

Özcan, Bülent. "Irak 2006." içinde *Ortadoğu Yıllığı 2006,* der. Kemal İnat, Muhittin Ataman 57-77. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık , 2008.

Özcan, Mesut. "Turkish Foreign Policy Towards Iraq in 2009." *Perceptions*, XV, 3-4 (Autumn - Winter 2010):113-132.

Özdağ, Ümit. *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK.* Ankara: Kırali Matbaası,1991.

Özkan, Behlül. "Turkey and Its Neighbours In The Middle East Iran, Iraq, and Syria." in *The Routledge Handbook Of Turkish Politics,* eds. Alpaslan Özerdem and Matthew Whiting, 391-400. NY: Routledge, 2019.

Özkan, Mehmet. "Turkish Activism in the Middle East after 1990s: Towards a Periodization of Three Waves." *Turkish Review of Middle East Studies,* 17 (2006):157-185.

Özpek, Burak Bilgehan. "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler" içinde *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, der. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, 581-598. Ankara: SETA Yayınları XIV, 2011.

Öztan, Güven Gürkan ve Bezci, Egemen B. "Türkiye'de Olağanüstü Hal: Devlet Aklı, Askerler ve Siviller." *Mülkiye Dergisi*, 39,1 (2015): 159-186.

Park, Bill. "Turkey's 'New' Foreign Policy: Newly Influential or Just Overactive?" *Mediterranean Politics,* 19:2 (2014):161–164.

_____"Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG:Final Divorce or Relationship Reset?"*Ethnopolitics,*18,1,(2019):46-60.

Park, Bill, Joost Jongerden and Francis Owtram. "Field Notes: On the Independence Referendum in the Kurdistan Region of Iraq and Disputed Territories in 2017." *Kurdish Studies* 5, 2 (2017):199-214.

Plakoudas, Spyridon. "The Kurdish Phoenix (2004–2012)." in *Insurgency and Counter-Insurgency in Turkey The New PKK.* Cham,Switzerland,Palgrave Macmillan, 2018.

Pedro, Guilherme Marques. *Reinhold Niebuhr and International Relations Theory Realism beyond Thomas Hobbes.* NY: Routledge, 2018.

Pevehouse, Jon C. W. and Goldstein, Joshua S. "Realist Theories." in *International Relations.* Boston: Pearson, 2017.

Piano, Jack C. and Olton, Roy. *The international relations dictionary.* Santa Barbara, California, ABC-Clio Inc.,1988.

Pope, Nicole ve Pope, Hugh. *Çıplak Türkiye Modern Türkiye'nin Kısa Tarihi,* Çev. Deniz Öktem. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.

Pusane, Özlem Kayhan. "Turkey's Kurdish Opening: Long Awaited Achievements and Failed Expectations." *Turkish Studies,*15,1 (2014): 81-99.

_____"Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi." *Uluslararası İlişkiler,* 14, 56 (2017): 39-53.

_____"The role of context in desecuritization: Turkish foreign policy towards Northern Iraq (2008–2017)." *Turkish Studies*, 21,3 (2020): 392-413.

Rathbun, Brian. "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as Logical and Necessary Extension of Structural Realism." *Security Studies,*17,2,(2008):294-321.

Reflection Group Final Report. *NATO 2030 United for a New Area Analysis and Recommendations of the Reflection Group* appointed by NATO SecGen. 25 Nov 2020 and NATO Summit Communiqué 14 Jun 2021.

Reichwein, Alexander. "Classical Realism." in *The Palgrave Handbook of EU Crises* eds Marianne Riddervold Jarle Trondal, Akasemi Newsome. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.

Ripsman, Norrin M."Peacemaking and Democratic Peace Theory: Public Opinion as an Obstacle to Peace in Post-Conflict Situation." *Democracy and Security* 3,1(2007):89-113.

_____"Neoclassical realism and domestic interest groups." in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds.S.E. Lobell, N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro,170-193. Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2009.

_____*Neoclassical Realism,* https://oxfordre.com/ internationalstudies/ Erişim tarihi: 19 Eyl 2021.

Ripsman, Norrin M. Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, "Conclusion: The state of Neoclassical Realism." in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, 280-299. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

_____*Neoclassical Realist Theory of International Politics.* New York: Oxford University Press, 2016.

Robertson, David. *The Routledge Dictionary of Politics*. NY: Routledge, 2004.

Robins, Philip. *Turkey and the Middle East.* London: Pinter, 1991.

_____"The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue." *International Affairs*, 69, 4 (1993): 657-676.

_____ "The Opium Crisis and the Iraq War: Historical Parallels in US-Turkey Relations." *Mediterranean Politics,* 12,1 (2007): 17-38.

Rodrik, Dani. "Ergenekon and Sledgehammer: Building or Undermining the Rule of Law?" *Turkish Policy,*10,1 (2011): 99–109.

Romano, David. "Iraqi Kurdistan and Turkey: Temporary Marriage?" *Middle East Policy*, 21,1 (2015):89-101.

Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics*, 51,1 (1998): 144-172.

Rotberg, Robert I. "The Failure and Collapse of Nation States." in *When States Fail: Causes And Consequences,* ed. Robert I. Rotberg, 1-49. NJ: Princeton University Press, 2004.

Rynning, Sten and Ringsmose, Jens. "Why Are Revisionist States Revisionist? Reviving Classical Realism as an Approach to Understanding International Change." *International Politics*, 45 (2008): 19-39.

Sakallıoğlu, Ümit Cizre. "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy." *Comparative Politics,* 29, 2 (Jan, 1997): 151-166.

Salem, Paul. "Iraq's Tangled Foreign Interests And Relations." *Carnegie Endowment for International Peace, (*December 2013): 1-35.

Saraçoğlu, Cenk."Türkiye ve Irak'taki Kürt Hareketinin Evrimi Üzerine Tarihsel Karşılaştırmalı Bir Tartışma Çerçevesi." *Praksis* 14 (2011): 237-263.

Sassoon, Joseph. *Saddam Hussein's Ba'th Party Inside an Authoritarian Regime*. NY: Cambridge University Press, 2012.

Sayarı, Sabri. " Turkey: The Changing European Security Environment and the Gulf Crisis." *Middle East Journal,* 46, 1 (Winter 1992): 9-21.

Schiff, Rebecca L. "Concordance Theory." *The Military and Domestic Politics A Concordance Theory of Civil–Military Relations.* NY: Routledge, 2009.

Schweller, Randall L. "The Progressiveness of Neoclassical Realism." in *Progress in International Relations Theory Appraising the Field,* eds. Colin Elman and Miriam Fendius Elman, 311-347. Cambridge, MA: MIT Press, 2003.

_____"Unanswered Threats. A neoclassical Realist Theory of Underbalancing." *International Security,* 29, 2 (2004):159-201.

_____*Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006.

_____"Neoclassical realism and state mobilization: expansionist ideology in the age of mass politics." in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. S.E. Lobell, N.M. Ripsman and J.W. Taliaferro, 227-250. Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2009.

Schmitt, Olivier."A theory of international relations or a theory of foreign policy? Reading Peace and War among Nations." in *Raymond Aron and International Relations*, ed. Olivier Schmitt, 53-69. NY: Routhledge, 2018.

Scharfe, Patrick. "Erdoğan's Presidential Dreams, Turkey's Constitutional Politics." *Middle Eastern Politics and Culture in Origins,* eds. Nicholas Breyfogle and Steven Conn, 28-39. Columbus: The Ohio State Unv. 2015.

Sengupta, Anita. "The Migrant as a Political Object "Guests" in Turkey, EU Debates and the Middle Eastern Conundrum." *Refugee Watch*, 49 (2017):62-77.

Sichermann, Harvey. "America's Alliance Anxiety: The Strange Death of Dual Containment." *Orbis*, 41 (Spring 1997): 223-240.

Smith, Thomas W. *History and International Relations*. NY: Routledge, 1999.

Snyder, Jack L. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, R-2154-AF, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 1977.

Sönmez, Göktuğ. "Arap baharı, Radikalizm ve Terörizm." içinde *Arap Baharı Orta Doğu Kuram ve Siyaset,* der. Orhan Battır ve M. Cüneyt Özşahin, 75-94. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Steans, Jill. Lloyd Pettiford, Thomas Diez and Imad El-Anis. *An Introduction to International Relations Theory Perspectives and Themes.* Essex: Pearson Education Ltd., 2010.

Sterling-Folker, Jennifer. "Forward Is as Forward Does: Assessing Neoclassical Realism from a Traditions Perspective." in *Rethinking Realism in International Relations*, eds. Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison, Patrick James, 191-218. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009.

Stevenson, Jonathan. "The repercussions of the Iraqi Kurdistan independence referendum." *The International Institute for Strategic Studies Strategic Comments,*23:10, (2017):iii-v,

Strakes, Jason E. "Current Political Complexities Of The Iraqi Turkmen." *Iran & the Caucasus*, 13, 2 (2009):365-382.

Sumer, Fahrettin & Jay Joseph. "The paradox of the Iraqi Kurdish referendum on independence: contradictions and hopes for economic prosperity." *British Journal of Middle Eastern Studies,* (2018): 1-15.

Şahin, Mehmet. "Theorizing the Change: A Neoclassical Realist Approach to Turkish Foreign Policy." *Contemporary Review of the Middle East*,7,4 (2020): 483-500.

Şenbaş, Demet. *Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: İç ve Dış Politika Etkileşimi*. London: Transnational Press, 2018.

Taliaferro, Jeffrey W. "State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource Extractive State." *Security Studies*, 15,3 (2006): 464–495.

_____ "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State building for future war," in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, eds. S.E. Lobell, N.M. Ripsman, and J.W. Taliaferro, 194-226. Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2009.

Taliaferro, J.W. S.E. Lobell, N.M. Ripsman, "Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy" in *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy,* eds. S.E. Lobell, N.M. Ripsman, and J.W.Taliaferro, 1-41. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Tank, Pınar. "Analysis: The effects of the Iraq War on the Kurdish issue in Turkey." *Conflict, Security & Development*, 5,1 (2005): 69-86.

Taşpınar, Ömer. "Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism." *Carnegie Papers* 10, (September 2008): 1–29.

T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2012).* Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları 4, 2013.

Tezcür, Günes Murat. "Prospects for Resolution of the Kurdish Question: A Realist Perspective." *Insight Turkey,* 15, 2 (2013): 69-89.

Tokdoğan, Nagehan. *Yeni Osmanlıcılık, Hınç, Nostalji, Narsizm.* İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018..

Torumtay, Necip. *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*. İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş., 1994.

Torumtay, Necip. *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*. İstanbul: AD Yayıncılık, 1997.

Toygür, Ilke. "Turkey on Its Way to Snap Elections: A Political Gamble?" *Elcano Royal Institute,* September 30, 2015. https://www.realinstitutoelcano.org /en/analyses/ turkey-on-its-way-to-snap-elections-a-political-gamble/ Erişim tarihi:18.03.2023.

Trifkovic, Srdja. "Neo-Ottomanism in Action: Turkey as a Regional Power." *Balkan Studies*, 07/02/2012https://balkanstudies.net/articles/neo-ottomanism-action-turkey-regional -power Erişim tarihi: 27.11.2022.

Tsebelis, George. *Veto Players: How Political Institutions Work.* NJ: Princeton University Press, 2001.

Tuathail, Gerard. "A strategic sign: the geopolitical significance of `Bosnia' in US foreign policy." *Environment and Planning D: Society and Space,* 17 (1999): 515–533.

Tucker, Spencer C. *The Encyclopedia of Middle East Wars The United States in the Persian Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts.* Santa Barbara, California: ABC-Clio, LLC,2010.

Tuğtan, Mehmet Ali. "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu." *Uluslararası İlişkiler,* 13, 49 (2016): 3- 24.

Turgut, Hulusi. *Barzani Olayı, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetini XIX. yüzyıldan beri meşgul eden bir Kürt aşiretinin belgeseli.* İstanbul: Doğan Kitap, 2008.

Tür, Özlem. "Turkey and Israel in the 2000s—From Cooperation to Conflict." *Israel Studies,* 17, 3 (Fall 2012):45-66.

Tür, Özlem ve K. Han, Ahmet. "A Framework for Understanding the Changing Turkish Foreign Policy of the 2000s." in *Turkey in the 21st Century Quest for a New Foreign Policy* ed. Özden Zeynep Oktav. London: Routledge, 2011.

Ulusoy, Kivanç. "The 'Democratic Opening.' in Turkey: A Historical/Comparative Perspective." *Insight Turkey,* 12, 1 (2010): 71–90.

Usul, Ali Resul. *Democracy in Turkey The impact of EU political conditionality.* Newyork: Routledge, 2011.

Ülgül, Murat. "Continuity or Change in Turkish Foreign Policy? Analyzing the Policy Fluctuations during the Justice and Development Party Era." *Journal of Global Analysis,* 7, 1 (January 2017): 59-81.

Ünal, Mustafa Çosar. "The Kurdistan Workers' Party (PKK) and Popular Support: Counterterrorism towards an Insurgency Nature." *Small Wars and Insurgencies* 23, 3 (2012): 432–455.

_____"Is It Ripe Yet? Resolving Turkey's 30 Years of Conflict with the PKK." *Turkish Studies* 17, 1 (2016): 91–125.

Üstün, Kadir and Lesley Dudden. *Turkey-KRG Relationship Mutual Interests, Geopolitical Challenges.* Ankara: SETA Yayınları, 2017.

Waldman, Simon A. & Çalışkan, Emre. *The New Turkey and Its Discontents.* New York: Oxford University Press, 2017.

Walt, Stephen M. *The Origins of Alliances*. London: Cornell University Press, 1987.

_____"The Enduring Relevance of the Realist Tradition." in *Political Science: The State of the Discipline*, eds. Ira Katznelson and Helen V. Milner. New York: W. W. Norton, 2002.

Waltz, Kenneth N. "The Stability of a Bipolar World." *Daedalus*, 93,3, *Population, Prediction, Conflict, Existentialism*, (Summer,1964): 881-909.

_____*Theory of International Politics.* London: Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

_____"The Origins of War in Neorealist Theory." *The Journal of Interdisciplinary History* 18, 4 (1988): 615-628.

_____"Realist Thought and Neorealist Theory." *Journal of International Affairs,* 44,1 (1990):21-37.

_____"The Emerging Structure of International Politics." *International Security*,18, 2 (Fall 1993):44-79.

_____"The Origins of War in Neorealist Theory." in *The Origin and Prevention of Major Wars,* eds. Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, 39-52. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

_____*Man the State and War A Theoretical Analysis*. NY: Columbia Unv. Press, 2001.

_____"Neorealism: Confusions and Criticisms." *Journal of Politics and Society*, (2004): 4-6,https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/11/Waltz-Neorealism-Confusions -and-Criticisms.pdf; Erişim tarihi:15.08 2022.

Wendt, Alexander. "Anarchy is What states make of it: the social construction of power politics." *International Organization* 46, 2 (1992):391- 425.

Whiteside, Craig. "New Masters of Revolutionary Warfare: The Islamic State Movement (2002-2016)." *Perspectives on Terrorism*, 10, 4 (August 2016): 4-18.

Wivel, Anders. "Realism in Foreign Policy Analysis." *Oxford Research Encyclopedia of Politics*,2017–https://oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637. 001 .0001 / Erişim tarihi: 7 Kasım 2021.

Wohlforth, William C. "Realism and the End of the Cold War." *International Security*, 19,3 (1994-1995): 91-129.

_____William C. "Unipolarity, Status Competition and Great Power War." *World Politics*, 61 (2009): 28-57.

Vasquez, John A. " Challenging the relevance and explanatory power of the realist paradigm: the debate on the end of the Cold War." in *The Power of Power Politics From Classical Realism to Neotraditionalism,* ed. John A. Vasquez, 317-368. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

_____"Conclusion: the continuing inadequacy of the realist paradigm." in *The Power of Power Politics From Classical Realism to Neotraditionalism,* ed. John A. Vasquez, 369-386. Cambridge: Cambridge Unv. Press, 2004.

Viotti, Paul R. and Kauppi, Mark V. *International Relations Theory.* NY: Pearson Edc. Inc.2012.

Yayman, Hüseyin. *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası.* Ankara: SETA Yayınları, 2011.

Yeğen, Mesut. *The Kurdish Peace Process in Turkey: Genesis, Evolution and Prospects.* Rome:Instituto Affari Internazionali, 2015.

Yeşilyurt, Nuri ve Akdevelioğlu, Atay. "AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası." içinde *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009),* der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, 381-409. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.

Yeşilyurt, Nuri."Explaining Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy towards Middle East during the Arab Uprisings: Neoclassical Realist Perspective." All Azimuth, A journal of Foreign Policy and Peace,6,2 (2017):65-83.

Yeşiltaş, Murat. "Soft Balancing In Turkish Foreign Policy: The Case of The 2003 Iraq War." *Perceptions,* Spring-Summer, (2009): 25-51.

Yıldız, Uğur Burç. "Civil-Military Relations During The Period of The Justice And Development Party In Turkey." *Ege Strategic Research Journal,* 3,2 (2012):21-38.

Yıldız, Kerim. *The Kurds in Iraq The Past, Present and Future.* London: Pluto Press, 2004.

Yılmaz, Samet."A Government Devoid of Strong Leadership: A Neoclassical Realist Explanation of Turkey's Iraq War Decision in 2003."*All Azimuth* 10,2(2021):197-212.

Yorulmazlar, Emirhan and Turhan, Ebru. "Turkish Foreign Policy towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder." in *Turkey, the Arab Spring and Beyond* eds. Bülent Aras and E. Fuat Keyman, 120-139. NY:Routledge,2017.

Zakaria, Fareed. "Realism and Domestic Politics: A Review Essay." *International Securit*y 17,1 (1992):177–198.

_____*From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998.

Zedalis, Rex J. *The Legal Dimensions of Oil and Gas in Iraq Current Reality And Future Prospects. C*ambridge: Cambridge Unv. Press, 2009.

Zielinski, Rosella Cappella. *How States Pay for War*s. NY: Cornell Unv. Press, 2016.

Zürcher, Erik J. *Turkey: A Modern History*. London: I.B. Tauris, 2004.

GAZETELER

"Abdullah Gül:Irak'ta Türk-Kürt düşmanlığı senaryosu var." *Hürriyet,* 15 Kasım 2005. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gul-irak-ta-turk-kurt-dusmanligi-senaryosu-var-3523352 Erişim tarihi: 17.02.2023.

"ABD'nin Gözü Önünde PKK Bürosu," *Milliyet,* 01 Ağustos 2005,s.20. https://gazetearsivi. milliyet.com.tr/ GununYayinlari/P3KBy_x2B_f9xE_x2B_Bq3WpR6Ytgg_ x3D__ x3D Erişim tarihi: 07.12.2022.

"Akar: Hainler temizlendikçe TSK daha da güçleniyor." *Yeni Şafak*, 29 Ağustos 2016. https://www.yenisafak.com/gundem/akar-hainler-temizlendikce-tsk-daha-da-gucleniyor-2519220 Erişim tarihi:17.10.2023.

Alp, Aysel. "Başbakan Diyarbakır'da konuştu." *Hürriyet,* 1 Haziran 2011. https: //www. hurriyet.com.tr/gündem basbakan-diyarbakirda-konustu-17925898 Erişim tarihi: 05.04.2023.

"Artık Amerika ile hareket edeceğiz." *Milliyet,* 6 Şubat 2003, s.16. http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2B_7ndcxU6YWLLKb98PyZ5SQ_x3D__ x3D_ Erişim tarihi: 24.11.2022.

"Asrın Davası." *Yeni Şafak*, 2 Ekim 2008. https://www.yenisafak.com/ gundem/asrin-davasi-145785 Erişim tarihi:21.04.2023.

"Atalay: Erbil'de PKK'nın tasfiyesini konuştuk." *Yeni Şafak*, 21 Aralık 2009. https://www. yenisafak.com/gundem/atalay-erbilde-pkknin-tasfiyesini-konustuk-230151 . Erişim tarihi: 25.03.2023.

"Barzani'den Türkiye'ye ağır tehdit." *Yeni Şafak*, 7 Nisan 2007. https://www.yenisafak. com/ dunya/barzaniden-turkiyeye-agir-tehdit-39314 Erişim tarihi: 8.04.2023.

"Barzani: Kürtler için savaş dönemi bitti." *Yeni Şafak*, 12 Mayıs 2008. https://www. yenisafak.com/gundem/barzani-kurtler-icin-savas-donemi-bitti-116620 Erişim tarihi:19.06.2023.

Başbakan Erdoğan, "Milli Görüş elbisesini çıkardık." *Milliyet,*17 Mayıs 2003, s.1 http:// gazetearsivi.milliyet. com.tr/GununYayinlari/MmAGC0wVDFI _x2B_M_ x2B_ Nt_x2B_rO5fg_x3D__x3D_ Erişim tarihi: 30.01.2023.

_____"Barzani teröre yataklık yapıyor." *Yeni Şafak*, 30 Ekim 2007. https:// www.yenisafak.com/gundem/barzani-terore-yataklik-yapiyor-78236 Erişim tarihi: 20.06.2023.

"Başbakan Ahmet Davutoğlu istifa etti mi? AKP 22 Mayıs'ta kongreye gidiyor!" *Sözcü,* 4 Mayıs 2016. https://www.sozcu.com.tr/2016/gunun-icinden/basbakan-ahmet-davutoglu-istifa-etti-mi-1216387/ Erişim tarihi: 16.10.2023.

Bayramoğlu, Ali. "Öcalan'a karşı Barzani mi?" *Yeni Şafak*, 15 Kasım 2013. https://www.yenisafak.com/yazarlar/ali-bayramoglu/ocalana-kari-barzani-mi-41150 Erişim tarihi:19.10.2023.

Bekdil, Burak. "Uncle Tayyip's 'graying Turkey' vs. A more Kurdish Turkey." *Hürriyet Daily News*, May 15, 2015. https://www. meforum.org/5252/turkey-fertility-kurds Erişim tarihi: 16.03.2023.

Bila, Fikret. "Erdoğan'ın verdiği mesajlar." *Milliyet,* 13 Haziran 2007 https://www. milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/erdoganin-verdigi-mesajlar-202001 Erişim tarihi:08.04.2023.

"BOP içinde ABD ile birlikte hareket ediyoruz." *Radikal*, 14 Mart 2006. https://images. search.yahoo. com/search/images?p=radikal+gazetesi+14+mart+ 2006 +1&fr=yfp-t&imgurl=https%3A%2F%2F1.bp.blogspot.com%2F-1QmQMwoUWmc%2FW mJh fOYPr3I%2FAA Erişim tarihi: 07.12.2022.

"BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Çöktü mü?" *Cumhuriyet,* 08 Ocak 2009. https://www. cumhuriyet.com.tr/haber/bop8200buyuk-ortadogu-projesi-coktu-mu-33324 Erişim tarihi:23.04.2023.

"Buradan bu ırkçıya oy çıkmayacak."*Hürriyet,* 26 Temmuz 2014. https://www. hurriyet.com.tr/ gundem/ buradan-bu-irkciya-oy-cikmayacak-26894227 Erişim tarihi:5.04.2023.

"Büyükanıt'ın konuşmasının tam metni." *Hürriyet,* 12 Nisan 2007. https://www.hurriyet. com.tr/gundem/buyukanitin-konusmasinin-tam- metni-6321761 Erişim: 8.04.2023.

Chazan, Guy. "Oil Majors: Buyouts on the way as companies run legal risks to venture North." *Financial Times,* 9 December 2012. https://www.ft.com/content/688a957a-2f1c-11e2-b88b-00144feabdc0 Erişim tarihi:25.03.2023.

Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990. https://egazete.cumhuriyet.com.tr/katalog/192/1990/8/8/1 Erişim tarihi: 14.09.2022.

"Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Davutoğlu'ndan sürpriz görüşme." 23 Mart 2015. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-ve-davutoglundan-surpriz-gorusme-28531557 Erişim tarihi: 17.03.2023.

Çandar, Cengiz. "İşin İçine Kürdistan Petrolü Girerse." *Hürriyet,* 26 Mayıs 2012. https:// www.hurriyet.com.tr/isin-icine-kurdistan-petrolu-girerse-20630287 Erişim tarihi: 23.03.2023.

Çetin, Çetiner. "Rojawa'da özerk yönetim ilan edildi." *Yeni Şafak*, 21 Ocak 2014. https://www. yenisafak.com /dunya/ rojawada-ozerk-yonetim-ilan-edildi -611993 Erişim tarihi: 19.10.2023.

Çiviroğlu, Mutlu. "Rojava üzerinde PYD-KDP mücadelesi." *Al Jazeera Turk,* 19 Mayıs 2014. https:// www. aljazeera. com.tr/ gorus/rojava-uzerinde -pyd-kdp- mucadelesi, Erişim tarihi: 19.10.2023.

"Davutoğlu: Aktif destek bekliyoruz."*Al Jazeera Turk,* 4 Kasım 2011. https://www. aljazeera.com.tr/haber/davutoglu-aktif-destek-bekliyoruz Erişim tarihi:18.07.2023.

"Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi." *Hürriyet,* 21 Ağustos 2013. https://www. hurriyet.com.tr/ gundem/dis-politikada-degerli-yalnizlik-donemi-24553602 _Erişim tarihi:23.03. 2023.

"Diyarbakır'da Barzani Erdoğan mitingi." *Sözcü,* 16 Kasım 2013. ttps://www. sozcu. com. tr/2013genel/diyarbakirda-barzani-erdogan-mitingi-408071Erişim tarihi: 16.03. 2023.

"Dolmabahçe'de tarihi açıklama." *Milliyet,* 01 Mart 2015. https://www.milliyet.com. tr/siyaset /dolmabahce-de-tarihi-aciklama-2021055 Erişim tarihi:17.03.2023.

"DTK'dan 'demokratik özerklik' kararı." *Hürriyet,* 14 Temmuz 2011. https://www.hurriyet. com.tr/gundem/dtkdan-demokratik-ozerklik-karari-18255535 Erişim tarihi:14. 03. 2023.

"DTP kapatıldı." *Hürriyet,* 11 Aralık 2009. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dtp-kapatildi-13176916 Erişim tarihi: 14.03.2023.

Durukan, Namık. "Erdoğan: Kürt açılımı için çalışma başlattık." *Milliyet,* 23 Temmuz 2009, https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurt-acilimi-icin-calisma-baslattik-1120538 Erişim tarihi: 5.04.2023.

Durukan, Namık. "Mahmur'a Sessiz Dönüş, *Milliyet,* 20 Temmuz 2010, https://www. milliyet. com.tr/gundem/mahmur-a-sessiz-donus-1265713 Erişim tarihi: 21.03. 2023.

Durukan, Namık. "Irak ziyaretinde ilkler yaşandı." *Milliyet,* 30 Mart 2011. https://www. milliyet.com.tr/siyaset/irak-ziyaretinde-ilkler-yasandi-1370778 Erişim tarihi: 28.03.2023.

"EMASYA yürürlükten kaldırıldı." *Milliyet,* 04 Şubat 2010. https://www.milliyet. com.tr/ siyaset/emasya-yururlukten-kaldirildi-1194773 Erişim tarihi:22.03.2023.

"Erdoğan: Bağdat'a gelmeye hazırım." *Sabah,* 2 Mayıs 2008. http://www.sabah.com.tr /2008/ 05/02//haber, 4C692602A3124519ACB6DA4D842EF0E9.html Erişim: tarihi:18.03.2023.

"Erdoğan, Monşer geldiler, monşer gidiyorlar." *Milliyet,* 13 Şubat 2009 https:// www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-monser-geldiler-monser-gidiyorlar-105944 5 Erişim tarihi:23.04.2023.

"Ergenekon'da 12 yıl sonra karar." *Yeni Şafak*, 2 Temmuz 2019. https://www. yenisafak. com/gundem/ergenekonda-12-yil-sonra-karar-3497040 Erişim tarihi: 28.08.2023.

Ergin, Sedat. " İrtica tehdidi, devletin en önemli belgesinde." *Hürriyet,* 2 Kasım 1997. https://www.hurriyet.com.tr/irtica-tehdidi-devletin-en-onemli-belgesinde-39271634 Erişim tarihi: 21.01.2023.

Ertemür, Ali Riza. " AKParti dönemindeki kadrolaşma mecliste araştırılsın." *Milliyet,* 14 Şubat 2011. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-donemindeki-kadrolasma -mecliste-arastirilsin-52075 Erişim tarihi:16.06.2023.

"Füze Kalkanının Radarı Hangi İle Kurulacak?" *Milliyet*, 14 Eylül 2011. https://www.milliyet. com.tr/gundem/fuze-kalkaninin-radari-hangi-ile-kurulacak-1438468 Erişim tarihi: 28.04.2023.

Göksedef, Ece. "Telafer'in Gözyaşları." *Al Jazeera Turk,* 24 Ekim 2016. https://www.aljazeera. com.tr/al- jazeera-ozel/ telaferin-gozyaslari Erişim tarihi:13.04.2023.

"Gül: Türkmenler de Kürtler de akrabamız." *Sabah,* 14 Ocak 2007. http://arsiv.sabah.com. tr/2007/01/14/ siy 102.html Erişim tarihi:19.03.2023.

"Gül'den Talabani'ye Ankara'da buluşalım." *Yeni Şafak*, 23 Şubat 2008. https:// www.yenisafak.com/gundem/gulden-talabaniye-ankarada-goruselim-101604 Erişim tarihi:20.06.2023.

Gürcanlı, Zeynep. "Başbakan Erdoğan Demokratikleşme Paketi'ni açıkladı." *Hürriyet,* 30 Eylül 2013, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogan-demokratiklesme-paketini-acikladi-24817460 Erişim tarihi: 25.03.2023.

"Haşimi'ye Türkiye kucak açtı." *Habertürk,* 15 Nisan 2012. https:// www. haberturk. com/dunya/ haber/ 734210 -hasimiye-turkiye-kucak-acti Erişim tarihi: 23.03.2023.

"Hava sahasının kullanılmasına yönelik TBMM 763 sayılı kararı." *Milliyet,* 21 Mart 2003 http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/ 0BeKRr97b583REAHy WOw 4g_x3D__x3D_ Erişim tarihi: 24.11.2022.

"Irak Güvenlik Anlaşması." *Cumhuriyet,* 27 Kasım 2008. https://www.cumhuriyet. com.tr/ haber/irak-meclisi-guvenlik-anlasmasini-onayladi-24686 Erişim tarihi: 08.02.2023.

"Irak'tan BM'ye PKK şikâyeti." *Al Jazeera Turk,* 15 Mayıs 2013. https:// www. aljazeera. com.tr/haber/iraktan-bmye-pkk-sikayeti . Erişim tarihi:17.07.2023.

"Irak Tezkeresi AKP'yi Çatlattı." *Milliyet,* 7 Şubat 2003 s.16. http://gazetearsivi. milliyet.com. tr/GununYayinlari /_x2B_ 7ndcxU6YWLLKb98PyZ5S Q_x3D __x3 D_ Erişim tarihi: 24.11.2022.

"Iraqi Kurds' Independence Move Irks Turkey,US." *Hürriyet Daily News,* June 9, 2017. https:// www.hurriyetdailynews.com/iraqi-kurds-independence-move-irks-turkey-us--114119. Erişim tarihi: 15.09.2023.

"Iraq top court rules to suspend Kurdish referendum." *Al Jazeera,* Sept 18, 2017, http:// www.aljazeera.com/news/2017/09/18/iraq-top-court-rules-suspend-kurdish-referendum 170918102729593.html. Erişim tarihi:17.08.2023.

"Iraqi Kurdish referendum: Why international powers fear independence vote could derail fight against Isis." *Independent* , Sept.19, 2017, http://www.independent .co. uk/ news/ world/middle-east/iraqi-kurdish-independence-referendumpreview-isis-krg-vote-a7955936.html, Erişim tarihi:18.08.2023..

"İbadi artık dost." *Cumhuriyet,* 26 Ekim 2017. https://www.gzt.com/gazeteler/cumhuriyet-gazetesi-26-10-2017 Erişim tarihi:15.09.2023.

"İran'dan ikinci gözdağı: 'Kürecik'i kesinlikle vururuz." *Hürriyet,* 12 Aralık 2011 https://www.hurriyet. com. tr/gundem/irandan-ikinci-gozdagi-kurecik-i-kesinlikle-vururuz-19442858 Erişim tarihi: 28.04.2023.

"İşte Akil İnsanlar Heyeti." *Hürriyet,* 4 Nisan 2013. https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/ iste-akil-insanlar-heyeti-22957853 Erişim tarihi: 15.03.2023.

"İşte Barzani'nin PKK sorununa çözüm formülü." *Yeni Şafak*, 15 Ekim 2007. https://www. yenisafak.com/ dunya/ iste-barzaninin-pkk-sorununa-cozum-formulu-75035 Erişim tarihi: 20.06.2023.

"İşte Öcalan'ın yol haritası." *Hürriyet,* 3 Mart 2011. https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/iste-ocalanin-yol-haritasi-17170384 Erişim tarihi: 14.03.2023.

Korkmaz, Tamer. "Gerçek Haberler." *Yeni Şafak*, 9 Mayıs 2008. https://www.yenisafak. com/ yazarlar/tamer-korkmaz/gercek-haberler-10801 Erişim tarihi: 18.03.2023.

"KRG Independence Referendum may be a 'Casus Belli' for Turkey: MHP Head." *Hürriyet*

Daily News, August 24, 2017. https://www.hurriyetdailynews.com/ krgindependencereferendummaybeacasusbelli-for-turkey-mhp-head-117131 Erişim tarihi:15. 09. 2023.

"Kuzey Irak petrolü Türkiye üzerinden dünya pazarında." *Milliyet,* 1 Haziran 2009. https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kuzey-irak-petrolu-turkiye-uzerinden-dunya-pazarinda-1101777 Erişim tarihi:24.03.2023.

"Kuzey Irak petrol ihracatını durdurdu." *Hürriyet,* 2 Nisan 2012. https://www. hurriyet.com. tr/ekonomi/kuzeyirakpetrolihracatinidurdurdu20257633 _Erişim tarihi:23.03. 2023.

"Kuzey Irak'a petrol kapısı." *Hürriyet,*27 Mart 2013. https://www.hurriyet. com.tr/ ekonomi/kuzey-irak-a-petrol-kapisi-22906288 Erişim tarihi: 23.03.2023.

"Kürt sorunu benim sorunum." *Hürriyet,* 12 Ağustos 2005. https://www.hurriyet. com.tr/ gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847 Erişim tarihi: 13.03.2023.

"Kürt liderlerden PKK'ya K. Irak'ı kullanma uyarısı." *Yeni Şafak*, 7 Ekim 2007. https://www. yenisafak.com/gundem/kurt-liderlerden-pkkya-k-iraki-kullanma-uyarisi-143553 Erişim tarihi: 20.06.2023.

"Kürdistan ve Türkiye arasında köprü olacak." *Cumhuriyet,* 29 Mart 2011, https://www. cumhuriyet.com.tr/haber/kurdistan-ve-turkiye-arasinda-kopru-olacak-233926 Erişim tarihi: 24.03.2023.

"Maliki'ye Erbil mesajı." *Al Jazeera Turk,* 29 Nisan 2012. https://www.aljazeera. com.tr/haber/ malikiye-erbil-mesaji Erişim tarihi: 13.07.2023.

"Meclis 'hayır' dedi." *Milliyet,* 02 Mart 2003, s.18. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/ GununYayinlari/_x2B_7ndcxU6YWLLKb98PyZ5SQ_x3D_x3D Erişim tarihi: 24.11.2022.

Mert, Nuray. "The Erdogan-Barzani Alliance: A Turkish Policy Classic." *Hürriyet Daily News* 17 Kasım 2013. https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/nuray-mert/the-erdogan-barzani-alliance-a-turkish-policy-classic-58056 . Erişim tarihi:16.03.2023.

"Mesut Barzani Türkiye'de." *Yeni Şafak*, 2 Haziran 2010. https://www.yenisafak. com/ gundem/mesud-barzani-turkiyede-260744 Erişim tarihi:21.02.2023.

"Milliyetçiliği ayak altına aldık." *Sözcü,* 17 Şubat 2013. https://www.sozcu.com.tr /2013/gundem/ milliyetciligi-ayak-altina-aldik-227165/ Erişim tarihi: 04.04.2023.

"Mustafa Özyürek: Üzerinden 20 yıl geçti, 1 Mart tezkeresi tutanakları derhal açıklanmalı." *Cumhuriyet,* 1 Mart 2023. https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/mustafa-ozyurek-uzerinden-20-yil-gecti-1-mart-tezkeresi-tutanaklari-derhal-aciklanmali-2056628 Erişim tarihi: 04.11.2023.

"Ne mutlu Türk'üm diyene' tabelası kaldırıldı." *Sözcü,* 6 Kasım 2013. https:// www.sozcu.com.tr/2013/gundem/ne-mutlu-turkum-diyene-tabelasi-kaldirildi-402208/ Erişim tarihi: 04.04.2023.

"Obama's model partnership." *Hürriyet,* 8 Nisan 2009. https://www.hurriyet.com.tr/ obama-s-model-partnership-11385705 Erişim tarihi: 12.09.2022.

"PKK'yı Kandil'den Peşmerge çıkaramaz." *Yeni Şafak*, 26 Ekim 2007. https://www. yenisafak.com /dunya/pkkyi-kandilden-pesmerge-cikaramaz-77329 Erişim tarihi: 19.06.2023.

"PKK ateşkes ilan etti." *Sözcü,* 23 Mart 2013. https://www.sozcu. com.tr/2013/gundem/pkk-ateskes-ilan-etti-254374/ Erişim tarihi: 15.03.2023.

"PKK ilk kez açıkladı...Oslo'da neler oldu?."*Akşam*, 24 Nisan 2013. https://www.aksam. com.trsiyaset/pkk-ilk-kez-acikladiosloda-neler-oldu/haber-199057 Erişim tarihi: 14.03. 2023.

"PKK'lılar sınır dışına çıkmaya başladı." *Hürriyet,* 08 Mayıs 2013. https://www.hurriyet. com .tr/gundem/pkklilar-sinir-disina-cikmaya-basladi-23231681 Erişim tarihi: 15.03. 2023.

"PKK Ordu kuruyor." *Sözcü,* 15 Ağustos 2013. https://www.sozcu. com.tr/ 2013/ gundem/ pkk-ordu-kuruyor-354614/ Erişim tarihi: 16.03.2013.

"Pull down Iraqi Kurdish flag in Kirkuk or pay a heavy price: Erdoğan." *Hürriyet Daily News,* April 04, 2017. https://www.hurriyetdailynews.com/pull-down-iraqi-kurdish-flag-in-kirkuk-or-pay-aheavy-price-erdogan-111598 . Erişim tarihi:17.08.2023.

"PYD başkanı İstanbul'a neden geldi?" *Cumhuriyet,* 25 Temmuz 2013. https://www. cumhuriyet.com.tr/haber/pyd-baskani-istanbula-neden-geldi-435984 Erişim: tarihi: 15.03.2023.

"PYD lideri Müslim'den gizli ziyaret." *Hürriyet,* 5 Ekim 2014. https://www.hurriyet.com.tr /gundem/pyd-lideri-muslim-den-gizli-ziyaret-27329605 Erişim tarihi:15.03.2023.

Rice, Condoleezza. "Transforming the Middle East." *The Washington Post,* August 7, 2003. https://www. washingtonpost.com/archive/opinions/2003/08/07/transforming-the-middle-east/2a267aac-4136-45ad-972f-106ac91e5acd/ Erişim tarihi: 23.11. 2022.

Salha, Samir. "Diyalog sürecinin stratejik getirileri." *Yeni Şafak*, 17 Ekim 2008. https:// www.yenisafak.com/yerel/diyalog-surecinin- stratejik-getirileri-145203 Erişim tarihi: 20.06.2023.

Sazak, Derya. "Habur'un rövanşı." *Milliyet,* 18 Haziran 2010, https://www.milliyet.com.tr/ yazarlar/derya- sazak/habur-un-rovansi-1252320 Erişim:21.03.2023.

Sazak, Derya. "Necef ziyareti 'ilk' değil."*Milliyet,* 4 Nisan 2011. https://www. milliyet. com.tr/the-others/necef-ziyareti-ilk-degil-1372820 Erişim tarihi: 28.03.2023.

Selvi, Abdülkadir. "Barzani de Ankara ile iyi diyalog istiyor." *Yeni Şafak*, 9 Mart 2008. https://www. yenisafak.com/gundem/barzani-de-ankara-ile-iyi-diyalog-istiyor-104 567 Erişim tarihi:20.06.2023.

Selvi,Abdülkadir. "Taner, Öcalan'la devletin bilgisi dahilinde görüşmüş." *Yeni Şafak*, 12 Ekim 2008. https:// www.yenisafak.com/gundem/taner-ocalanla-devletin-bilgisi-dahilinde-gorusmus-144390 Erişim tarihi:21.07.2023.

Selvi, Abdülkadir. "Diyarbakır Sözleşmesi." *Yeni Şafak*, 17 Kasım 2013. https://www. yenisafak. com/gundem/diyarbakir-sozlesmesi-583112 Erişim tarihi: 5.04.2023.

Selvi, Abdülkadir. "Erdoğan, Başbakan konusunda ne dedi." *Yeni Şafak*, 12 Ağustos 2014. https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/erdogan-babakan-konusunda-ne-dedi-55308 Erişim tarihi: 12.03.2023.

Seven, Erhan. "'Kürt sorunu benim sorunum." *Yeni Şafak*, 13 Ağustos 2005. https:// www. yenisafak.com/ arsiv/2005/agustos/13/p01.html (Erişim tarihi: 5.04.2023.

Sheppard, David John Reed and Anjli Raval. "Israel turns to Kurds for three-quarters of its oil supplies." *Financial Times,* August 23, 2015, https://www.ft.com/content/ 150f00cc-472c-11e5-af2f-4d6e0e5eda22, Erişim tarihi:22.11.2023.

"Sınır ötesine geçişi savaş ilanı sayarız."*Yeni Şafak*, 30 Ekim 2007 https://www.yenisafak. com/gundem/sinir-otesine-gecisi-savas-ilani-sayariz-78069 Erişim tarihi: 20.06. 2023.

Solomon, Erika. "Iraqi Kurdistan Faces Economic Fallout from Independence Vote." *Financial Times,* 28 September 2017. https://www.ft.com/content/0d592a0a-a388-11e7-9e4f-7f5e6a7c98a2 Erişim tarihi:14. 09. 2023.

Şafak, Erdaş. "Yeni dönemin işaretleri..." *Sabah,* 08 Nisan 2014. https://www.sabah. com.tr/ gundem/ 2014/ 04/08/yeni-donemin-isaretleri, Erişim tarihi: 12.03.2023.

Şenay, Gonca. "Kürt petrolüne sevkiyat." *Al Jazeera Turk,* 18 Şubat 2014. https://www. aljazeera. com.tr/izle/kurt-petrolune-sevkiyat Erişim tarihi: 23.03.2023.

"Şer İttifakı." *Hürriyet,* 1 Ağustos 2010. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ser-ittifaki-15460915 Erişim tarihi: 19.02.2023.

"Talabani: Kedi bile vermeyiz." *Milliyet,* 22 Ekim 2007**,** https://www.milliyet.com.tr/ siyaset/talabani-kedi-bile-vermeyiz-219128 Erişim tarihi: 19.06.2023.

Tayiz, Kurtuluş. "Ahmet Davutoğlu and Turkey's Peace Process." *Daily Sabah,* 23 September 2014. https:// www.dailysabah.com/opinion/2014/09/23/ahmet-davutoglu-and-turkeys-peace-process Erişim tarihi:16.03.2023.

"Tayyip Recep Erdoğan: 'Erdoğan: Sessiz devrim yaptık.'" *Hürriyet,* 6 Ekim 2004. https:// www.hurriyet. com.tr/gundem/erdogan-sessiz-devrim-yaptik-262910 Erişim tarihi: 16.06.2023.

"T.C. devletten siliniyor." Yeniçağ, 5 Nisan 2013. https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ -82795h.htm Erişim tarihi: 04.04.2023.

"Tel Afer'e Dönüş." *Yeni Şafak,* 6 Aralık 2015. https://www.yenisafak.com/gundem/tel-afere-donus-2353864 Erişim tarihi: 01.05.2023.

"Tezkere Skandalı." *Milliyet,* 28 Şubat 2003, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Gunun Yayinlari / 0BeKRr97b 583REAHyWOw4g_x3D_x3D_ Erişim tarihi: 24.11.2022.

"TSK'dan flaş 'bayrak' açıklaması." *Habertürk,* 9 Haziran 2014. https://www. haberturk. com/gundem/haber/956110-tskdan-flas-bayrak-aciklamasi .Erişim tarihi:17.03. 2023.

"TSK'yı rahatsız eden çekilme fotoğrafları..." *Milliyet,* 20 Mayıs 2013. https://www. milliyet. com.tr/gundem/tskyi-rahatsiz-eden-cekilme-fotograflari-1711148 Erişim tarihi: 15.03.2023.

"Türkiye'den Irak'a Öcalan Notası." *Yeni Şafak*, 20 Temmuz 2006. https://www.yenisafak.com/arsiv/ 2006/ temmuz/ 20/10394.html Erişim tarihi:07.12.2022.

"Türkiye ziyaretinin nedenine açıklık getirildi." *Hürriyet,* 7 Nisan 2009. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-ziyaretinin-nedenine-aciklik-getirildi-11373017 Erişim tarihi:25.04.2023.

"Türkiye düşman ülke gibi davranıyor." *Hürriyet,* 21 Nisan 2012. https://www. hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-dusman-ulke-gibi-davraniyor-20390556 Erişim: tarihi: 23.03.2023.

"Türkiye, Kuzey Irak'tan petrol ithalatına başladı." *Milliyet,* 26 Temmuz 2012. https://www.milliyet.com.tr /ekonomi/turkiye-kuzey-iraktan-petrol-ithalatina-basladi-1572282 Erişim tarihi: 23.03.2023.

"Türkiye ağır silah koridoru açsın." *Hürriyet,* 27 Eylül 2014. https://www.hurriyet.com.tr /dunya/turkiye-agir-silah-koridoru-acsin-27283662, Erişim tarihi:17.03.2023.

"Türkmenler kapıdan giremiyor." *Cumhuriyet,* 4 Ağustos, 2014. https://www.cumhuriyet.com. tr/haber/turkmenler-kapidan-giremiyor-101389 , Erişim tarihi: 20.02.2023.

Tüysüzoğlu, Göktürk. "Tarihi Erdoğan-Barzani buluşması ve gerçekler." *Milliyet,* 27 Kasım 2013, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/tarihi-erdogan-barzani-bulusmasi-ve-gercekler-1798408 Erişim tarihi:18.07.2023.

"Vekillere 'hayır' baskısı." *Yeni Şafak*, 26 Şubat 2003. https://www.yenisafak.com/ arsiv/ 2003/subat/26/ p9.html Erişim tarihi:21.04.2023.

Yezdani, İpek. "AKP daha liberal ve daha az laik bir resim istiyor." *Milliyet,* 14 Aralık 2008.https://www.milliyet.com.tr/pazar/akp-daha-liberal-ve-daha-az-laik-bir-resim-istiyor-1027683 Erişim tarihi: 21.04.2023.

"YSK Başkanı erken seçim tarihini açıkladı: 1 Kasım 2015." *Hürriyet,* 25 Ağustos 2015. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ysk-baskani-erken-secim-tarihini-acikladi-1-kasim-2015-29901387 Erişim tarihi:17.03.2023.

Yurdakul, Mithat. "Kuzey Irak'tan petrol yağacak!" *Milliyet,* 15 Kasım 2013. https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/kuzey-irak-tan-petrol-yagacak-1792300 Erişim tarihi: 23.03.2023.

"2,4 milyar dolar isterim." *Milliyet,* 26 Temmuz 1990. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/ Arsiv/ 1990/07 /26, Erişim tarihi: 06.11.2022.

"2 bin PKK'lı Suriye'nin Kurmên Dağları'na yerleşti." *Milliyet,* 29 Mart 2012, https://www. milliyet. com.tr/ gundem/2-bin-pkkli-suriyenin-kurm-n-daglarina-yerlesti-1521 456 Erişim tarihi:19.02.2023.

"2008 yılı Türk diplomasisi." *Cumhuriyet,* 22 Aralık 2008, https://www.cumhuriyet. com.tr/ haber/2008-yili-turk-diplomasisi-2--30072 Erişim tarihi:17.03.2023.

"34 PKK 'lı Habur Sınır Kapısı'ndan girip teslim oldu." *Milliyet,* 19 Ekim 2009. https:// www.milliyet.com.tr/siyaset/34-pkk-li-habur-sinir-kapisindan-girip-teslim-oldu-1151953_Erişim tarihi:21.03.2023.

KAMUOYU ARAŞTIRMALARI

Aydın, Mustafa vd. "Türkiye Çalışmaları Merkezi Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması." İstanbul:Temmuz 2017, https://www.khas.edu.tr/sites/ khas. edu.tr/ files/ inline-files/TDP-2017 _vfinal.pdf Erişim tarihi:17.10.2023.

_____"Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2017." *Türkiye Çalışmaları Merkezi – Kadir Has Üniversitesi*, 31 Ocak 2018. s.68-69, https:// www. mustafaaydin. gen.tr/source/TSSEA-2017.pdf. Erişim tarihi: 22.10.2023.

_____"Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması." *Türkiye Çalışmaları Merkezi – Kadir Has Üniversitesi,* 6 Haziran 2018. s.9 https://www. khas. edu.tr /sites/ khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2018.pdf . Erişim tarihi: 20.10.2023.

Ipsos KMG Araştırma Şirketi, *Türkiye'yi Anlama Kılavuzu – 2010*, 16 Ocak 2010, https://www.ipsos.com/tr-tr/turkiyeyi-anlama-kilavuzu-2010-yayinlandi Erişim tarihi: 16.06.2023.

Kadir Has Üniversitesi, *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu,* 11 Ocak 2011, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/tssea-2011.pd, Erişim:1.12.2023.

_____*Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu,*17 Ocak 2012, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/tssea-2012.pdf .Erişim:1.12.2023.

_____*Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Özeti,* 5 Şubat 2014, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/tssea-2014.pdf Erişim:1.12.2023.

_____"Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması Kantitatif Araştırma Özeti." 20 Ocak 2015, s.18, https://www.mustafaaydin.gen.tr/source/TSSEA-2015. pdf, Erişim tarihi:20.10.2023.

Konsensus Araştırma ve Danışmanlık, "Türkiye Gündemi - Şubat 2010" *Kamuoyu Araştırması Raporu.* İstanbul: Mart 2010, s.45 https://www.konsensus.com.tr/wp-content/uploads/Gundem/08Konsensus Turkiye_Gundemi _Arastirmasi_ Subat_ 2010.pdf. Erişim tarihi:24.09.2023.

Metropoll Demokratik Açılım ve Darbe Belgesi Araştırması, https://www.metropoll.com.tr/ arastirmalar/ siyasi-arastirma-9/1597 , Siyasi Araştırma Türkiye'nin Nabzı Ekim 2015 Seçimlere Doğru Terör, Suriye Krizi Ve Medya, 15 Ekim 2015 https://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1788-turkiyenin-nabzi-ekim-2015.pdf, s.19 Erişim tarihi: 31.08.2023.

HABER AJANSLARI

Alaca, Mehmet ve Bekir Aydoğan. "IKBY bağımsızlık referandumunun üçüncü yılında ne kazandı, ne kaybetti?" *Anadolu Ajansı,* 25 Eylül 2020. https://www.aa.com.tr/tr/ analiz /ikby-bagimsizlik-referandumunun-ucuncu-yilinda-ne-kazandi-ne-kaybetti/ 1985204 Erişim tarihi:18.09.2023.

"Barzani: Türkiye'nin açılımı PKK'yı pes ettirir." İHA, 01 Ağustos 2009. https://www.cnnturk. com/dunya/ barzani-turkiyenin-acilimi-pkkyi-pes-ettirir Erişim tarihi: 28.02.2023.

Coles, Isabel and Stephan Kalin, "In fight against Islamic State, Kurds expand their territory."2016, https://www.reuters.com/investigates/special-report/mideast-crisis kurds-land/ (Erişim: 18.08.2023).

Coskun, Orhan. "UPDATE 2-Kurdistan oil low to Turkey begins, exports await Iraqi consent." *Reuters,* 2 Ocak 2014. https://www.reuters.com/article/turkey-iraq-idUSL6 N0KC0M 220140102 Erişim tarihi: 23.03.2023.

"Diplomat olmayan elçi dönemi." *Anadolu Ajansı,* 8 Ekim 2011. https://www.ntv.com. tr/turkiye/diplomat-olmayan-elci-donemi,W6do51WYEUK2PD21T98Sww# Erişim tarihi: 23.04.2023.

Erkmen, Serhat "Kerkük'teki 'bayrak' gerilimi büyük krizin işareti." *Anadolu Ajansı,* 29 Mart 2017.https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/kerkukteki-bayrak-gerilimi-buyuk-krizin -isareti/782180 Erişim tarihi:22.09.2023.

"IKBY'de Türkmen Türkçesi resmi dil oldu." *Anadolu Ajansı,* 2 Kasım 2014. https://www. aa.com. tr/ tr/ dunya/ ikbyde-turkmen-turkcesi-resmi-dil-oldu/105449 Erişim tarihi: 20.02. 2023.

Iraq President Talabani. "PKK Must Accept Peace." *Reuters,* 26 August 2009. https://www.rferl.org/a/Iraq_President_Says_PKK_Must_Accept_Peace/1808298. html Erişim tarihi: 18.07.2023.

Jeffrey, Heller. "Israel endorses independent Kurdish state." *Reuters,* Sept.13, 2017. https://www. reuters. com/ article/us-mideast-crisis-kurds-israel/israel-endorses-independent kurdish -state-idUSKCN1BO0QZ Erişim tarihi: 18.08.2023.

Kaplan, Enes ve Enes Duran."Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu karar açıkçası ülkemize ihanettir." *Anadolu Ajansı,* 26 Eylül 2017. https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/ cumhurbas kani-erdogan-bu-karar-acikcasi-ulkemize-ihanettir/ 919644 Erişim tarihi: 20.10.2023.

Karakuş, Kadir - Enes Kaplan."Barzani'nin gelişi çözüm süreci açısından anlamlı." *Anadolu Ajansı,* 15 Kasım 2013. https://www.aa.com.tr/tr/politika/barzaninin-gelisi-cozum-sureci-acisindan-anlamli/20415 9 Erişim tarihi: 18.07.2023.

Pamuk, Humeyra. "UPDATE 3-Iraqi Kurdistan plans 2nd oil export pipeline to Turkey." "*Reuters,* 31 Ekim 2013. https://www.reuters.com/article/iraq-kurdistan-oil-idUSL 5N0IL1 VR20131031 Erişim tarihi: 23.03.2023.

"Turkish PM Says Decision to Hold Iraqi Kurdish Independence 'Irresponsible'." *Reuters,* June 9, 2017, https://www.reuters.com/article/us-mideastcrisis-iraq-turkey-pm/turkish-pm-says-decision-to-hold-iraqi-kurdishindependent-irresponsible-dUS KBN1901K8. Erişim tarihi:14.09.2023.

İNTERNET HABER SİTELERİ

"Barzani ile kritik diyaloglar." *İnternethaber.com,* 23 Ocak 2006, https://www. internethaber.com/font-colorbluebarzani-ile-kritik-diyaloglarfont-1166090h.htm Erişim tarihi:28.10.2023.

"Başbakan Erdoğan'ın AKP 4 ncü Kongre Konuşması." *T 24,* 30 Eylül 2012, https:// t24.com.tr/haber/basbakan-erdoganin-konusmasinin-tam-metni,214180 , Erişim tarihi: 10 Ekim 2022.

"Başbuğ'dan demokratik açılım yanıtı." 25 Ağustos 2023. https://www.haber7.com/siyaset/haber/430758-font-colorff0000basbugdan-demokratik-acilim-yanitifont Erişim tarihi: 18.07.2023.

Bila, Sibel Ultu. "Turkey's Kurds Rally for Peace, But Mistrust Lingers." *Al-Monitor*, March 21, 2013,_https://www.al-monitor.com/originals/2013/03/turkey-kurd-peace-rally-diyarbakir.html Erişim tarihi:15.03.2023.

"CHP 9 Maddelik 'Oslo Mutabakatını' açıkladı." *T 24,* 18 Eylül 2012, https://t24.com.tr /haber/ iste-pkk-akp-mutabakat-metni,213334 Erişim tarihi: 14.03.2023.

Çamlıbel, Cansu. "Eski Erbil Başkonsolosu Aydın Selcen ile mülakat." *T 24,* 3 Nisan 2023. https://t24.com.tr/yazarlar/cansu-camlibel/eski-erbil-baskonsolosu-aydin-selcen-kurt-petrolu-getirilirken-haksiz-kazanc-ile-ulusal-cikar-takozu-arasinda-ortaya-bir-frankestayn-cikti,39421 Erişim tarihi:28.10.2023.

Daloğlu, Tulin. "Davutoglu Invokes Ottomanism as New Mideast Order." *Al Monitor*, 10/03/2013,https://www.al-monitor.com/originals/2013/03/turkey-davutologu-ottoman-new-order-mideast.html#:~:text= Davutoglu Erişim tarihi: 18.02.2023.

"Erdoğan hükümete sert çıktı: İzleme Heyeti'ne karşıyım, haberleri gazetelerden okuyorum!" *T 24,* 20 Mart 2015, https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdogan-ukrayna-ziyareti-oncesi-konusuyor,291016 Erişim tarihi: 17.03.2023.

"İşte İmralı görüşmesinin tutanaklarının tam metni!" *T 24,* 28 Şubat 2013, https://t24.com.tr/haber/iste-imralidaki-gorusmenin-tutanaklari,224711 Erişim tarihi: 15.03.2023.

"İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin tam metni-2005." *Memurlar.net/haber,* 14 Kasım 2005. https://www.memurlar.net/haber/33003/iste-milli-guvenlik-siyaset-belgesinin-tam-metni.html Erişim tarihi: 26.01.2023.

Kandoğan, Ümmet. "AKP iktidarında kadrolaşma var." *Haber 7,* 13 Ekim 2006. https://www.haber7.com / siyaset/haber/191730-dyp-akp-iktidarinda-kadrolasma-var Erişim tarihi: 16.06.2023.

"Kuzey Irak ziyareti." *T 24*, 31 Ekim 2009. https://t24.com.tr/haber/kuzey-irak-ziyareti, 59994 Erişim tarihi: 21.03.2023.

"Mesud Barzani'nin Açıklaması." *Al-Monitor,* 30 Temmuz 2022, https://www.al-monitor.com/ originals/2022/08/barzani-says-former-turkish-president-wanted-federation-iraqs-kurds Erişim tarihi: 24.08.2022.

"Mısır'dan IKBY'nin bağımsızlık referandumu açıklaması: Endişeliyiz." *Sputnik Türkiye*, 22 Eylül 2023. https:// sputniknews. com. tr/ 20170922/misir-bagimsizlik-referandumu-aciklamasi-endiseliyiz-1030272255. html Erişim tarihi: 17.10.2023.

"Milli Güvenlik Siyaset Belgesi 1997." *Bianet,* 22 Ağustos 2001. https://m.bianet. org/bianet/siyaset/4150-milli-guvenlik-siyaset-belgesi , Erişim tarihi: 30.01.2023.

Oğhan, Yavuz. "Abdüllatif Şener:Tezkerenin geçmemesi Erdoğan'a prim sağladı." *Sputnik Türkiye,* 9 Şubat 2016. https://sputniknews.com.tr/20160209/abdullatif sener tayyip erdogan 1mart tezkeresi1020762636.html Erişim tarihi:12.07.2023.

"PKK Reşadiye Saldırısını Üstlendi." *Bianet,*10 Aralık 2009. https://m.bianet. org/bianet /siyaset/118770-pkk-resadiye-saldirisini-ustlendi Erişim tarihi: 14.03.2023.

"Somut Olan Çatışmasızlığın Seçime Kadar Süreceğidir."*Bianet,* 3 Mart 2015. https:// m.bianet.org/bianet/siyaset/162751-duran-kalkan-somut-olan-catismasizligin-secime-kadar-surecegidi r Erişim tarihi: 17.03.2023.

Talabani'ye göre PKK'nın en büyük hatası." *Ensonhaber.com,* 21 Ekim 2010. https:// www. ensonhaber.com/gundem/talabaniye-gore-pkknin-en-buyuk-hatasi-2010-10-20 Erişim tarihi:18.07.2023.

Tastekin, Fehim. "Kurdish rivalry delays victory in Sinjar." *Al Monitor,* February 3, 2015. https://www.al-monitor.com/originals/2015/02/turkey-syria-iraq-kurdish-rivalry-yezidi-lan.html Erişim tarihi:17.09.2023.

"Tezkereyi Erbakan'ın Mektubu Engelledi." *Haberler.com,* 13 Mart 2013, https://www. haberler.com/politika/ karaman –tezkereyi -erbakan-in-mektubu-engelledi -4421156-haberi/ Erişim tarihi:24.11. 2022.

Zaman, Amberin. "Barzani: Özal Iraklı Kürtlerle federasyon istiyordu," *Al-Monitor,* 23.08.2022, https://www.al-monitor.com/tr/originals/2022/08/barzani-says-former -turkish-president-wanted-federation-iraqs-kurds . Erişim tarihi: 25.08.2022.

TELEVİZYON HABER KANALLARI

Ali, Sangar. "Baghdad Announces New Sanctions on Kurdistan Following Sept. 25 Referendum." *Kurdistan 24,* October 9, 2017. http://www.kurdistan24.net/ en/news/b3b6b472-b584-41ea-837a-0d68d34e4581 Erişim tarihi: 20.09.2023.

"Bağdat'tan Erbil'e diyalog şartları." *Rudaw,* 21 Ekim 2017. https:// www. rudaw. net/ turkish/ middleeast/iraq/21102017 Erişim tarihi: 22.09.2023.

"Başbakan Yıldırım partisinin ilk grup toplantısında konuştu." *TRT Haber,* 24 Mayıs 2016. https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-yildirim-partisinin-ilk-grup-toplantisinda-konustu-252287.html Erişim tarihi:19.09.2023.

"Barzani'den Kürt açılımına destek." *NTV*, 17 Ağustos 2009 https:// www.ntv. com.tr/ dunya/barzaniden-kurt-acilimina-destek,0Dk2YsLma0WKRMHxDkjMgw Erişim tarihi:18.07.2023.

"Barzani: Açılıma destek verilsin." *BBC News Türkçe,* 3 Haziran 2010. https:// www.bbc.com/turkce/haberler/2010/06/100603_barzani_ankara Erişim tarihi:18. 07.2023.

"Barzani'den Rojava'daki PYD'ye eleştiri." *BBC News Türkçe,* 14 Kasım 2013. https:// www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131114_barzanipydrojavaaciklamasi Erişim tarihi:18.10.2023.

"Barzani asks PKK to quit Iraqi Kurdish enclave." *France 24*, August 2, 2015. http://www. france24.com/en/20150801-kurds-iraq-barzani-pkk-enclave-turkey . Erişim tarihi: 17. 09.2023.

"Barzani: Kurdistan will hold referendum before October." *Kurdistan 24,* March 23, 2016. https://www.kurdistan24.net/en/story/4109-Barzani:-Kurdistan-will-hold-referendum-before-October Erişim tarihi: 18.08.2023.

Bayraktar, Bora. "Yeni Türkiye." *Euronews,* 28 Ağustos 2014. https://tr.euronews. com/2014/08/28/yeni-turkiye Erişim tarihi: 28.09.2023.

" Çavuşoğlu: IKBY referandumu Irak'ı iç savaşa kadar götürür." *BBC News Türkçe,* 16 Ağustos 2017. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40942305 Erişim tarihi: 14.09.2023.

"Çekya: Her alanda yardıma hazırız." *Rudaw,* 15 Aralık 2017. https://www.rudaw. net/turkish/kurdistan /15122017 Erişim tarihi:30.10.2023.

Çubukçu, Mete. "Barzani: Bağımsız Kürdistan fikrine alışın." *NTV*, 27 Şubat 2007, https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/barzani-bagimsiz-kurdistan-fikrine-alisin-6023 7 91 (Erişim: 28.07.2023).

"Devlet Bahçeli: Türkiye'de son 16 yılda siyasete yön veren kararları." *BBC News Türkçe,* 17 Nisan 2018. https://www.bbc.com/turkce/43799117 Erişim tarihi:17.10.2023.

"Erbil, Ankara Finalize 'Historic' Oil Pipeline Agreement." *Rudaw,* 7 Aralık 2013, https:// www.rudaw. net/english/business/06112013 Erişim tarihi: 24.03.2023.

"Erbil and Baghdad reach final deal on oil, budget." *Rudaw,* 2 Aralık 2014. https:// www.rudaw.net/english/ kurdistan/ 02122014 Erişim tarihi: 22.03.2023.

"Erbil referandum sonuçlarını askıya almaya hazır." *Euronews,* 25 Ekim 2017. https:// tr.euronews.com/ 2017/10/25/ erbil-referandum-sonuclarini-askiya-almaya-hazi r Erişim tarihi:14.09.2022.

"Erdoğan: Harekât son iş," *BBC News Türkçe,* 13 Haziran 2007. https://www. bbc. co. uk/ turkish/europe/story/2007/06/printable/070612_erdogan.shtml Erişim tarihi: 6. 04. 2023.

"Erdoğan'dan Kerkük Meclisi'ne 'bayrak' tepkisi." *BBC News Türkçe,* 4 Nisan 2017. https://www.bbc.com/turkce/ haberler-dunya-39492528 Erişim tarihi: 25.09.2023.

"Erdoğan: Sincar operasyonu öncesinde ABD, Rusya ve Barzani'ye bilgi verildi." *BBC News Türkçe,* 26 Nisan 2017. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39714716 Erişim tarihi: 17.09.2023.

"Erdoğan: IKBY referandumu bölgede yeni çatışmalara neden olabilir." *BBC News Türkçe,* 19 Eylül 2017. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41323883 Erişim tarihi: 25.09.2023.

"Iraklı liderlerin ilk hükümet zirvesi." *BBC News Türkçe*, 8 Kasım 2010. https://www.bbc. com/ turkce/ haberler/ 2010/11/101108_iraq_politics Erişim tarihi:13.07.2023.

"Iraqi Kurds must give up on independence or go hungry – Erdogan." *BBC News,* Sept.26, 2017.http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-41398199 Erişim tarihi: 17.09.2023.

"İlk peşmerge grubu Türkiye'ye geldi." *BBC News Türkçe,* 29 Ekim 2014. https://www. bbc.com/ turkce/ haberler/ 2014/10/ 141028_pesmerge_tr_giris Erişim tarihi: 17.03.2023.

"İran'dan Türkiye'ye radar sitemi." *BBC News Türkçe,* 5 Ekim 2011. https://www. bbc.com/turkce/ haberler/ 2011/10/ 111005_iran_turkey Erişim tarihi:28.04.2023.

"KCK basın ve KCK ana davasından 45 kişi tahliye edildi." *CNN Türk,* 27 Mart 2014. https://www.cnnturk.com/turkiye/kck-basin-ve-kck-ana-davasindan-45-kisi-tahliye-edildi Erişim tarihi:16.03.2023.

"Kerkük'teki 'bayrak' ve 'referandum' krizinin perde arkasında neler yaşanıyor?" *NTV*, 5 Nisan 2017. https://www.ntv.com.tr/dunya/kerkuk-krizinin-perde-arkasinda-neler-yasaniyor, U0cBbOJ7jUuJ xfdD8H jE_ A Erişim tarihi:22.09.2023.

Kohnavard, Nafiseh. "Barzani: Kerkük için her bir Kürt savaşa hazır." *BBC Farsça Servisi*, 8 Eylül 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41199680 Erişim tarihi: 14. 09. 2023.

Levent, Hediye. "Kuzey Irak'ta bağımsızlık referandumuna Türkmenler ne diyor?" *BBC News Türkçe,* 26 Ağustos 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41052033 Erişim tarihi: 14.09.2023.

"Obama'nın Türkiye Ziyareti Basın Açıklamas." *CNN Türk,* 6 Nisan 2009. https:// edition.cnn.com/ 2009/ POLITICS/ 04/06/obama.turkey/ Erişim tarihi:12.02.2023.

"PKK'ya karşı koordinasyon merkezi kuruldu." *NTV*, 23 Şubat 2009. https://www.ntv.com.tr/amp/ dunya/pkkya-karsi-koordinasyon-merkezi-kuruldu,9jUY2 cHm U02 hc OygI984aw Erişim tarihi: 08.02.2023.

"PKK 'çekilmeyi durdurdu." *BBC News Türkçe,* 9 Eylül 2013, https://www.bbc.com/ turkce/ haberler/ 2013/09/ 130909 _ pkk_update Erişim tarihi: 15.03.2023.

"PM Barzani: Kurds lost all hope with Baghdad, must protect themselves as a state." *Rudaw,* August 3, 2017. http://www.rudaw.net/english/kurdistan/030820172 Erişim tarihi: 14.09.2023.

"President Barzani: nothing will bring Kurdistan back to Iraq." *Rudaw,* September 24, 2018. http://www. rudaw. net/ english/kurdistan/ 2409201711, Erişim tarihi:17.09.2023.

"Türkmenler Telafer'den kaçıyor." *TRT Haber,* 17 Haziran 2014. https://www.trthaber.com/foto-galeri/turkmenler-telaferden-kaciyor/6091.html Erişim tarihi: 20. 02. 2023.

"Türkmen lider: Türkmen varlığının ilhakına izin verilemez." *CNN Türk,* 28 Haziran 2014. https://www.cnnturk.com/dunya/turkmen-lider-turkmen-varliginin-ilhakina-izin-verilemez. Erişim tarihi: 20.02.2023.

YOUTUBE KANALLARI

Ceylan, Fatih. Global AkademiKonuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri, 05 Nisan 2023, https://www.youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 Erişim tarihi:24.07.2023.

Çevik, Halit. Global Akademi Konuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri, 05 Nisan 2023, https://www.youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 Erişim tarihi: 24.07.2023.

Ergin, Sedat. Global AkademiKonuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri, 05 Nisan 2023, https://www.youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 Erişim: tarihi: 24.07.2023.

Göktürk, Şafak. Global Akademi Konuşmaları: 20. Yılında Irak'ın İşgalinin Türkiye'ye Etkileri, 05 Nisan 2023, https://www.youtube.com/watch?v=mJycrvOBf60 Erişim tarihi:24.07.2023).

WEB SAYFALARI

Amanpour, Christian. "Iraqi Kurdistan leader says 'the time is here' for self-determination." June 23, 2014, https://amanpour.blogs.cnn.com/2014/06/23/ exclusiveiraqikurdish leadersays -the-time-is-here-for-self-determination/ Erişim tarihi:18.08.2023.

"Barzani: PKK'ya Karşı Askeri Operasyona Destek Vermeyiz." *Voice of America Türkçe,* 27 Ocak 2010. https://www.voaturkce.com/a/a-17-2010-01-27-voa24-88192457/ 880149.html Erişim tarihi:18.07.2023.

Christie-Miller, Alexander. "The PKK and the Closure of Turkey's Kurdish Opening." *Middle East Report Online,* August 04, 2010. https://merip. org/2010/ 08/the-pkk-and-the-closure-of-turkeys-kurdish-opening/ Erişim tarihi: 16.03.2023.

Çakır, Ruşen. "Erdoğan–Barzani dostluğu neden bozuldu?" 5 Ekim 2017, https://medyascope.tv/ 2017/10/05/ erdogan-barzani-dostlugu-neden-bozuldu/ , Erişim tarihi: 18.10.2023.

DeWeaver, Mark. "Kurdistan's Great Recession: From Boom to Bust in the Rentier." *Iraq Report, Institute of Regional and International Studies (IRIS), American University of Iraq,* Sulaimani (AUIS*),* (2016):1-21. https:// auis.edu.krd/iris/sites/default/files/ Kurdistan%27s%20Great%20Recession_1.pdf Erişim tarihi: 14.09.2023.

Domazeti, Riad. "Arap Dünyası ve Kuzey Irak Referandumu." *İnsamer,* 12 Ekim 2017, https://www. insamer. com/tr/arap-dunyasi-ve-kuzey-irak-referandumu _868. html Erişim tarihi:17.10.2023.

Hama, Hawre Hasan. "Kurdish Referendum a Reaction to Iraqi Government's Failure to Implement Constitution." *Middle East Institute*, Sept 20, 2017, http://www.mei. edu/content/ article/ kurdish-referendum-reaction-iraqi-government-s-failure-implement-constitution. Erişim tarihi:14.09.2023.

Jones, Dorian. "Turkey, Iraqi Kurdistan Seal 50-year Energy Deal." *Voice of America*, 5 June 2014. http://www.voanews.com/a/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year-energy -deal/ 1930721.html. Erişim tarihi:28.04.2023.

Kampf, David. "The Emergence of a Multipolar World, Rising Powers." October 20th, 2009 https:// foreign policyblogs.com/2009/10/20/the-emergence-of-a-multipolar-world/ Erişim tarihi: 21.11.2023.

MacDiarmid, Campbell. "Masoud Barzani: Why It's Time for Kurdish Independence." *Foreign Policy,* June 15, 2017, https://foreignpolicy.com/2017/06/15/masoud-barzani-why-its-time-for-kurdish-independence / Erişim tarihi:20.09.2023.

"Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa." 9 June 2004, Sea Island, Georgia https://georgewbush-whitehouse.archives.gov /news/releases/ 2004/ 06/20040609-30.html Erişim tarihi: 21.04.2023.

Skelton, Mac & Zmkan Ali Saleem, "Iraq's Disputed Internal Boundaries after ISIS: Heterogeneous Actors Vying for Influence." *Middle East Centre Report*, 2019, http://eprints.lse.ac.uk/100100/3/DIBs Report.pdf. Erişim tarihi:14.09.2023.

Sowell, Kirk H. "Abadi Presents Calm Face after Kurdish Collapse." *The National, 18 October 2017, UAE edition,* https://www.thenational.ae/world/mena/abadi-presents-calm-face-after-kurdish-collapse-1.668445. Erişim tarihi:14.09.2023.

Tan, Namık. "Yalnızlık Diplomasisi." 15 Eylül 2020, https://yetkinreport. com/ 2020/ 09/ 15/ yalnizlik-diplomasisi/, Erişim tarihi: 2.11.2023.

The 9/11 Commission Report (Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the US official government edition), https://www.govinfo. gov/app/ details/GPO- 911REPORT Erişim tarihi:27.11.2022.

The Canadian Press, "Justin Trudeau stays mum on Iraq referendum, citing Quebec as a lesson." 25 Eylül 2017, https://globalnews.ca/news/3767626/justin-trudeau-iraq-referendum/ Erişim tarihi: 17.10.2023.

Topuz, Ali. "İktidar kadrolaşma hastalığı içinde." 22 Mayıs 2007, https:// www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=ff4a89d2-17e7-4fb1-b138-3c1603511b0d Erişim tarihi: 16.06.2023.

U.S.-Turkey Joint News Conference, March, 23, 1991, https://www.c-span.org/video/?17239-1/us-turkey-joint-news-conference (Erişim: 22.01.2023).

Uyanık, Mehmet. "Turkey and the KRG after the referendum: blocking the path to independence." *Center for Strategic and International Studies,* November 22, 2017, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/171122_Turkey_and_the_KRG.pdf Erişim tarihi: 17.09.2023.

Wadhawan, Meher. "Iraq's Kurds: Questions on Self-Determination." *Berkeley Political Review* (2017).https://bpr.berkeley.edu/2017/12/23/iraqs-kurdsquestions-on-self-determination/. Erişim tarihi:14.09.2023.

HARİTALAR

DEAŞ Kontrolü Altındaki Bölgeler (2014) https://www.mirror.co.uk/news/world-news/isis-reduced-only-500-fighters-13978173 Erişim tarihi: 12.02.2023.

Irak'ta Uçuş Yasak Bölgeleri (6 Nisan 1991-17 Mart 2003) https://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/2000/45303.htm Erişim tarihi: 05.09.2022.

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Bölgesi ve Tartışmalı Bölgeler https://www.Thenewhumanitarian.org/ar/file/89174 Erişim tarihi: 05.09.2022.

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Bölgesi https://www.researchgate.net/figure/Kurdish-Areas-of-Northern-Iraq_fig2_ 343319988 Erişim tarihi: 05.09.2022.

Kuzey Irak'ta PKK Kampları https://haber.gdh.digital/kuzey-irak-ne-yana-duser-eski-ozel-kuvvetler-personeli-turkiyenin-terorle-mucadelesini-anlatti / Erişim tarihi:5.09.2022.

Sincar Bölgesi, https://www.manaz.net/pdf-maps/stratejik-haritalar/irak-etnik-haritasi / Erişim tarihi: 02.02.2023).

Suriye PKK'yı 20 Ekim 1998 Adana Mutabakatı ile terör örgütü olarak tanımlamıştır. http://www.ict. org.il/articles/syria-turkey.htm Erişim tarihi: 12.04.2023.

Suriye Kürt Kantonları (2014) https://sr.wikipedia.org/sr- /Кобани#/media/Датотека: Rojava_february2014_2.png Erişim tarihi: 12.03.2023.

Türkiye'nin Tercih Ettiği Görev Bölgesi, https://www.manaz.net/pdf-maps/stratejik-haritalar/irak-etnik-haritasi / Erişim tarihi: 02.02.2023.

Türkmen Bölgeleri, https://al-bab.com/minority-groups/turkmen Erişim tarihi: 05. 09. 2022.

EK-1: MÜLAKATLAR

Başkent Üniversitesi Akademik Değerlendirme Koordinatörlüğü'nün 22 Mayıs 2023 tarih, SAYI: E-62310886-605.99-233685 ve Konu: Tahir Bekiroğlu'nun Etik Kurul Onayı ile yapılan mülakatlara ilişkin katılımcı bilgileri ve yöneltilen sorular aşağıda açıklanmıştır.

S. No.	Katılımcı	Katılımcı Bilgileri	Yer	Tarih
1	E. Büyükelçi	Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında görev yapan emekli büyükelçi	Ankara	12 Mayıs 2023
2	E. Büyükelçi	Dışişleri Bakanlığında 2002-2005 yıllarında ABD ile 2003 Irak Harekâtına yönelik siyasi belge müzakerelerine katılan, sonraki yıllarda Dışişleri Bakanlığında Siyaset Planlama alanında görev yapan emekli büyükelçi	Ankara	23 Mayıs 2023
3	Çağrı Erhan	Prof. Dr. Altınbaş Üniversitesi Rektörü, Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu üyesi	Skype üzerinden (join.skype.com/ A2tM2R1soNhJ)	23 Ekim 2023
4	E.General Namık Kemal Çalışkan	ABD ile 2003 Irak Harekâtı kapsamındaki askeri belge müzakerelerine katılan emekli general	Ankara	16 Kasım 2023

TEZ SORUSU

"Dış siyasi faktörler (uluslararası sistem ve bölgesel politikalar) ile Türkiye'deki iç siyasi faktörlerin (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumsal yapı) birbirleriyle olan etkileşimi neoklasik realizm bağlamında incelendiğinde 2002-2017 yılları arası Türkiye'nin Kuzey Irak politikası hangi süreklilikleri ve değişimleri göstermiştir? Neden Türkiye, özellikle 2008-2017 yılları arası Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesel Yönetimi ile yakın ilişkiler kurmayı bir dış politika davranışı olarak seçmiştir?"

MÜLAKAT SORULARI

2002-2009 Dönemi

ABD'nin 2003 Irak Harekâtı bağlamında katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

1. ABD ile Irak Harekâtı bağlamında görüşmelerin başlangıcında ABD Türkiye'nin harekâta katılmasını istiyordu. Ancak müzakere sürecinde ABD'nin TSK'nın Kuzey Irak'a girmesini istemediği ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni sizce nedir?

2. AK Parti Genel Başkanı Erdoğan'ın istemesine rağmen, 1 Mart 2003 Tezkeresinin kabul edilmemesinde en çok ne etkili olmuştur?

3. TSK'nın Kuzey Irak'a girmesini ABD'nin kabul etmemesi 1 Mart 2003 tezkeresinin kabul edilmemesinde rol oynamış mıdır? Bu konuda değerlendirmeniz nedir?

4. ABD'nin Türkiye üzerinden Irak Kara Harekâtına 1 Mart 2023 tezkere kararı ile müsaade edilmemesinde kamuoyunda yaygın olan ABD'nin girdiği yerden çıkmayacağına dair algı mı daha etkili olmuştur? Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

5. Türkiye Kuzey Irak'a girmemek suretiyle 1999'da elebaşısı yakalanan ve tek taraflı ateşkes ilan eden PKK'yı etkisiz hale getirmek ve Kuzey Irak'ta fiili Kürt siyasi oluşumunun ABD himayesinde şekillenmesini önlemek fırsatını kaçırmış mıdır?

6. TBMM'nin 20 Mart 2003 tezkere (ikinci) kararıyla ABD/koalisyon hava gücünün harekâtına izin verilirken, TSK birliklerinin de Kuzey Irak'a girmesine izin verilmiş olmasına rağmen TSK birlikleri neden Kuzey Irak'a girmemiştir?

7. Irak İstikrar gücüne katılıma ilişkin TBMM'nin 7 Ekim 2003 tarihli üçüncü tezkeresi kapsamında neden TSK unsurları Irak'a gönderilmemiştir?

8. AK Parti Hükümeti ABD ile ilişkilerinde 1 Mart Tezkere krizini aşmada AB'ye üyelik sürecinden mi yararlanmıştır?

9. 2003-2007 döneminde Kuzey Irak'a yönelik politikada Irak Kürt Bölgesel Yönetimi tehdit olarak algılanırken, 2007'den sonra müttefik olarak algılanmasının nedeni ne olabilir?

2009-2015 Dönemi

Kuzey Irak açılımı ve Türkiye'de Demokratik Açılım Süreci bağlamında katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

10. 2009-2015 döneminde Kuzey Irak açılımı Türkiye'deki Demokratik Açılım Sürecini mi yoksa Demokratik Açılım Süreci Kuzey Irak açılımını başlatmış veya etkilemiştir?

11. 2009-2015 döneminde Dış İşleri Bakanı ve bilahare Başbakan Davutoğlu dış politika yapım ve uygulama sürecini başat siyasi aktör olarak yönetmiştir denebilir mi?

12. Türkiye'deki açılım süreci Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) bölgesinde nasıl algılanmıştır?

13. Komşularla sıfır sorun politikası neden başarılı olamamıştır?

14. Demokratik Açılım Süreci neden sonuçsuz kalmıştır?

15. Bu dönemde anayasa referandumu, cumhurbaşkanlığı seçimi, 2 mahalli seçim, 2/3 genel seçim olmak üzere 7 kez seçmene gidilmiştir. Demokratik Açılım Süreci seçim stratejisinin bir parçası olmuştur denebilir mi?

16. Açılım sürecinde PKK'nın bir kısım gücünü Suriye'ye aktarıp PYD/YPG'yi takviye etmesi sonucu Türkiye PKK ile hem Irak hem de Suriye'de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Açılım sürecinden Türkiye mi PKK mı kazançlı çıkmıştır?

17. AK Parti Hükümetinin Kuzey Irak Politikasında 2011'den sonra Sünni İslamcılık yaklaşımı politika hedeflerine ulaşılmasını ne ölçüde etkilemiştir?

2015-2017 Dönemi

IKBY Referandumu bağlamında katılımcılara aşağıdaki sorular sorulmuştur.

18. Türkiye IKBY ile enerji ve ticaret konusunda işbirliği yaparak ekonomik bağımsızlığını kazanmasına katkı sağlarken, IKBY'nin siyasi bağımsızlığını kazanmasının da yolunu açmış mıdır?

19. Dört ülke arasında ve bu ülkelere muhtaç durumda kalacak olan IKBY bağımsızlık referandumunu neden yapmıştır?

20. IKBY gelecekte tekrar bağımsızlık referandumu girişiminde bulunabilir mi?

1993

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

Akademik Değerlendirme Koordinatörlüğü

Sayı : E-62310886-605.99-233685
Konu : Tahir Bekiroğlu'Nun Etik Kurul Onayı 22.05.2023

AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 04.05.2023 tarih ve 229125 sayılı yazınız.

Enstitünüz Siyaset Bilimi Doktora Programı öğrencisi Tahir Bekiroğlu'nun, "Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)" başlıklı tez çalışması kapsamında kullanmayı planladığı mülakat soruları değerlendirilmiş ve bilgilerinize ekte sunulmuştur.

Prof. Dr. M. Abdülkadir VAROĞLU
Kurul Başkanı

Ek: Değerlendirme Formu

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Başkent Üniversitesi Bağlıca Kampüsü Fatih Sultan Mahallesi Eskişehir Yolu 18. Km 06790
Etimesgut/ANKARA
Telefon No:0 312 246 67 40 Faks No:0 312 246 66 05
e-Posta:adk@baskent.edu.tr İnternet Adresi:www.baskent.edu.tr
Kep Adresi:baskentuniversitesi@hs02.kep.tr

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bilgi için: Gamze SONBAY
Koordinatör
Telefon No: 246 66 66 / 5138

Sayı : 17162298.600-142
Konu : Mülakat Soruları

22 MAYIS 2023

İlgili Makama

Üniversitemiz Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Siyaset Bilimi Doktora Programı öğrencisi Tahir Bekiroğlu'nun, "Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)" başlıklı tez çalışması kapsamında kullanmayı planladığı mülakat soruları değerlendirilmiş ve kullanılmasında bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir.
Bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Alan Araştırma Kurulu

Ad, Soyad	Değerlendirme	İmza
Prof. Dr. M. Abdülkadir Varoğlu	Olumlu/~~Olumsuz~~	
Prof. Dr. Gözen Güner Aktaş	Olumlu/~~Olumsuz~~	
Prof. Dr. Sadegül Akbaba Altun	Olumlu/~~Olumsuz~~	
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu	Olumlu/~~Olumsuz~~	
Prof. Dr. Filiz Kalelioğlu	Olumlu/~~Olumsuz~~	
Prof. Dr. Hidayet Hale Künüçen	Olumlu/~~Olumsuz~~	
Prof. Dr. Özcan Yağcı	Olumlu/Olumsuz	